

ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย : พลวัตของตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรม



นายอภิวัฒน์ สุธรรมดี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR) are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต

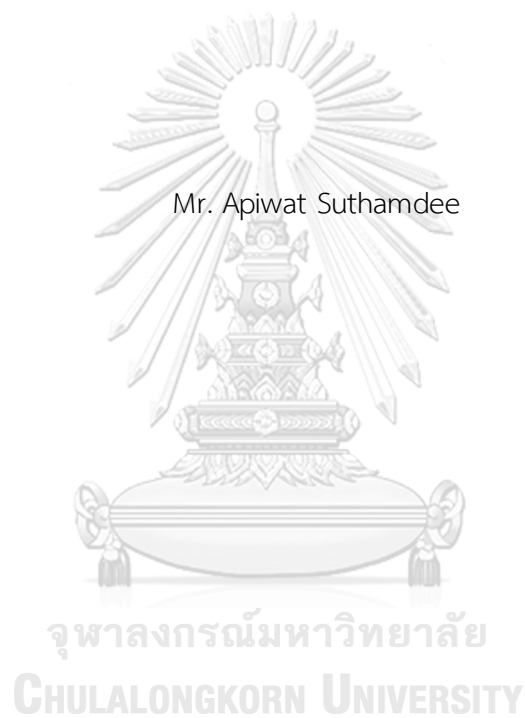
สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2560

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

BRAHMA CULT IN CONTEMPORARY THAI SOCIETY : DYNAMIC OF MYTH, BELIEF AND  
RITUAL



A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Thai

Department of Thai

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2017

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย : พลวัตของ ตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรม
โดย	นายอภิวัฒน์ สุธรรมดี
สาขาวิชา	ภาษาไทย
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.ปรมินท์ จารุวร
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	ศาสตราจารย์สุกัญญา สุจฉายา

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง  
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์  
(รองศาสตราจารย์ ดร.กิงกาญจน์ เทพกาญจนา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ  
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ภัคดีผาสุข)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก  
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปรมินท์ จารุวร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม  
(ศาสตราจารย์สุกัญญา สุจฉายา)

..... กรรมการ  
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชานป์วิษซ์ ทัดแก้ว)

..... กรรมการ  
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา)

..... กรรมการ  
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย  
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์)

อภิวัฒน์ สุธรรมดี : ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย : พลวัตของตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรม (BRAHMA CULT IN CONTEMPORARY THAI SOCIETY : DYNAMIC OF MYTH, BELIEF AND RITUAL) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รศ. ดร.ปรมินทร์ จารุวรรณ, อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: ศ.สุกัญญา สุจนายา, 292 หน้า.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลัทธิพิธีบูชาพระพรหมและ การประดิษฐ์สร้าง ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามในช่วง พ.ศ.2556-2560 ในพื้นที่ที่ปรากฏลัทธิพิธีบูชาพระพรหม ได้แก่ กรุงเทพมหานคร ปทุมธานี สิงห์บุรี ร้อยเอ็ด และ ประจวบคีรีขันธ์

ผลการศึกษาพบว่า ความเชื่อพระพรหมดำรงอยู่ในวัฒนธรรมไทยมายาวนาน ตำนานเรื่องเล่าพระพรหมในสังคมไทยส่วนใหญ่อิงอยู่กับศาสนาพุทธ มีลักษณะที่ปรากฏอยู่แต่ไม่โดดเด่น คือ เป็นเทวดาชั้นสูงแต่มีบทบาทเป็นรองพระพุทธรูปเจ้าและเกี่ยวข้องกับเรื่องทางธรรม เมื่อ พ.ศ.2499 กลุ่มนักการเมืองได้นำรากความเชื่อพระพรหมมาปรุงแต่ง แล้วสร้างเป็นพระพรหมเอราวัณ เรื่องราวความศักดิ์สิทธิ์ของพระพรหมเอราวัณเล่ากันอย่างแพร่หลายในสื่อสมัยใหม่ เกิดเป็นความนิยมบูชาพระพรหมขึ้นในสังคมเมืองแล้วกลายเป็นลัทธิพิธีบูชาพระพรหมทำให้ “พระพรหม” ซึ่งเป็นเทพเจ้าชั้นสูงที่มีบทบาทอยู่แต่ในศาสนาลงมาเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในเรื่องทางโลกมากขึ้น

ลัทธิพิธีนี้ได้แพร่กระจายไปยังภูมิภาค แต่ละที่ได้ประดิษฐ์สร้างพิธีบูชาพระพรหมขึ้น พิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นมีองค์ประกอบแตกต่างกันเพราะมี ‘ที่มา’ ต่างกัน สัญลักษณ์ในพิธีกรรมปรากฏอย่างหลากหลาย ทำให้ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมเกิดความสมจริง และสร้างความศรัทธาจากผู้เคารพบูชา นอกจากนี้ยังมีสัญลักษณ์ชุดอื่น ๆ อันแสดงถึงการผนวกรวมความเชื่อต่าง ๆ ในวัฒนธรรมไทย ซึ่งสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ของผู้จัดงาน สัญลักษณ์ในลัทธิพิธีบูชา พระพรหมสื่อว่าพระพรหมเป็นตัวแทนความดีงามและเป็นตัวแทนคนในวัฒนธรรมเมือง อีกทั้งยังสะท้อนการผสมผสาน ลัทธิความเชื่อต่าง ๆ ในวัฒนธรรมไทยเพื่อให้คนเมืองมี “จุดร่วม” ทางความเชื่อ ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมมีพลวัตทั้งด้านตำนานเรื่องเล่า ความเชื่อ และพิธีกรรม คุณสมบัติที่หลากหลาย ภาพลักษณ์ที่สื่อด้านดีทำให้คนร่วมสมัยนำความเชื่อพระพรหมมาปรุงแต่งเพื่อรับใช้สังคมปัจจุบัน ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมเป็น ‘ลัทธิคนในวัฒนธรรมเมือง’ เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองคนเมืองซึ่งมีวิถีชีวิตและความปรารถนาอันซับซ้อน ลัทธิพิธีนี้เป็นทุนวัฒนธรรมที่นำมาสร้างจุดขายและส่งออกไปสู่สากลได้

ภาควิชา	ภาษาไทย	ลายมือชื่อนิสิต .....
สาขาวิชา	ภาษาไทย	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....
ปีการศึกษา	2560	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาร่วม .....



# # 5680518922 : MAJOR THAI

KEYWORDS: BRAHMA CULT / RITUAL / MYTH

APIWAT SUTHAMDEE: BRAHMA CULT IN CONTEMPORARY THAI SOCIETY :  
DYNAMIC OF MYTH, BELIEF AND RITUAL. ADVISOR: ASSOC. PROF. DR.PORAMIN  
JARUWORN, CO-ADVISOR: PROF.SUKANYA SUJACHAYA, 292 pp.

The objectives of this thesis were to investigate the legend of Brahma worship, and the creation of Brahma worship ceremonies in contemporary Thai society. Data was gathered during the years 2013-2017, in the areas where such ceremonies occur, that is: Bangkok, Pathumthani, Singburi, Roi-et and Prachuabkhirikhan.

The results show that belief in Brahma has existed in Thai culture for a long time. To a large extent, Brahma worship in Thai society is based in Buddhism. Some characteristics show through but not prominently. For instance, there is a lofty spirit but its role is to support the Buddha, and to influence moral and ethical affairs. In 1958, a group of politicians introduced the roots of Brahman belief, embellished them to take on a deeper meaning and built Brahma Erawan shrine. They published the sacred account of Brahma Erawan widely through modern media, resulting in the popularizing of Brahma worship among urban people. Over time, it became a Brahman worship ceremony, making "Brahma" an elevated spirit with a lofty role but in religion, he became more involved with the worldly affairs of mankind.

The cult spread, and the ceremony in each locality consists of different elements because of their differing genesis. There are many ceremonial symbols, which call for sincerity and belief from the worshippers. There is also another set of symbols which serve to further reinforce beliefs in Thai tradition and Brahma worship, but these all differ across the localities, depending on the objectives of the organizers. Symbols in the ceremony indicate that Brahma represents virtue, and represents the people in urban culture. They also reflect the blending together of many beliefs within Thai tradition, so that urban people may have a common point of faith. The power of the Brahman worship ceremony lies in the story itself, the belief, the ritual, the broad scope of qualities and images denoting goodness. These all allow the participants trusting in Brahma to embellish the meaning in order to serve present-day society. The Brahma worship cult is an "ideology for urban tradition". It has arisen as a response by urban people having a complex lifestyle and intricate wishes. This cult is cultural capital introduced to build a unique brand for sale and export.

Department: Thai

Student's Signature .....

Field of Study: Thai

Advisor's Signature .....

Academic Year: 2017

Co-Advisor's Signature .....

## กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาของศาสตราจารย์สุกัญญา สุจฉายา และ รศ. ดร.ปรมินทร์ จารูวร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ “ครูทั้งสอง” ที่ได้ให้โอกาส ให้ความรู้ ให้คำปรึกษา ให้แนวทาง ให้กำลังใจ อยู่เคียงข้างและผลักดัน “ศิษย์” ตลอดระยะเวลา 5 ปี ของการเรียนและการทำวิทยานิพนธ์

ผู้วิจัยขอกราบขอบคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้แก่ ผศ.ดร.ศิริพร ภักดีผาสุข รศ.ดร.สุจิตราจางสถิตวัฒนา ผศ.ดร.ชานป์วิษย์ ทัดแก้ว ผศ.ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล และ ผศ.ดร.ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ ครูทั้ง 5 ได้กรุณาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ยิ่งต่องานวิจัย และขอกราบขอบคุณ ศ.กิตติคุณ ดร.ศิริพร ณ ถลาง, ดร.อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล ครูผู้สอนในรั้วจามจุรีอีก 2 ท่าน ที่ได้สอนสั่ง ชัดเกล้า และสนับสนุนให้ทำ “ภาคนิพนธ์” เกี่ยวกับ “พระพรหม” กระทั่งก่อรูปเป็นวิทยานิพนธ์เล่มนี้

ผู้วิจัยขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ต้นสังกัดที่ได้ให้โอกาสมาศึกษาต่อ ขอขอบคุณคณาจารย์ในสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ฯ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยาที่อนุเคราะห์เวลา รับผิดชอบภาระหน้าที่บางอย่างแทน และคอยถามไถ่ด้วยความห่วงใย

ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้มอบทุนการวิจัย ได้แก่ โครงการเมธีวิจัยอาวุโส (สกว.) “คติชนสร้างสรรค์: พลวัตและการนำคติชนไปใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย, สถาบันไทยศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ENITS Scholarships 2016) และทุนวิจัยวิบูลย์สวัสดิ์-แอนเดอร์สัน

ขอบพระคุณผู้บอกข้อมูลในงานภาคสนามทุกท่านและขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่น อ.ดร. วริศรา อนันต์โท อ.ดร.ไอลยเรศ บุญฤทธิ ที่เป็นกัลยาณมิตรตั้งแต่วันแรกที่อยู่จักกัน และงอกงามต่อมากระทั่งปัจจุบัน “คติชน รุ่งสามทหารเสือ” ได้ก้าวข้ามพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน และจะดำรงมิตรภาพให้ยืนยงตลอดไป ขอขอบคุณกำลังใจจาก อ.จันทร์สุดา ไชยประเสริฐ และ อ.ดร.ประเสริฐ - อ.สุนทรี รุนรา และขอบคุณพิเศษ ผศ.ดร.อัศวิทย์ เรืองรอง ที่รับฟังปัญหาสารพัน

ขอบคุณพ่อแม่ น้องชาย-น้องสะใภ้และหลาน ๆ และ วรารุณี สังข์ภิญโญ ที่อยู่เบื้องหลังการเดินทาง ท้ายสุดนี้ ขอน้อมถวายวิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นเครื่องสักการะบูชาแด่พระพรหม ครูบาอาจารย์สายวิชาพรหม ขอพระองค์สถิตเป็นมิ่งขวัญอยู่คู่ดินแดนนี้ และเป็นที่เคารพบูชาของคนไทยทุกยุคทุกสมัยตราบนิรันดร์

## สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย .....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	14
สารบัญภาพ.....	15
บทที่ 1 บทนำ.....	20
1.1 ความเป็นมาของปัญหา .....	20
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย .....	25
1.3 สมมติฐานของการวิจัย.....	25
1.4 ขอบเขตของการวิจัย .....	25
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย.....	26
1.6 การเก็บข้อมูลภาคสนาม.....	27
1.6.1 ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลภาคสนาม .....	27
1.6.2 การเตรียมตัวก่อนลงภาคสนาม .....	29
1.6.2.1 เตรียมข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ลงภาคสนาม .....	29
1.6.2.2 ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมและเตรียมตั้งคำถามสำหรับการสัมภาษณ์ .....	29
1.6.2.3 เตรียมเครื่องแต่งกาย ยารักษาโรค และของที่ระลึกให้เหมาะสม .....	29
1.6.2.4 การเตรียมอุปกรณ์.....	30
1.6.3 การลงภาคสนาม .....	30
1.6.4 ปัญหา อุปสรรค และการแก้ไข.....	31
1.6.4.1 ปัญหาที่เกิดจากตัวผู้วิจัยและวิธีการเก็บข้อมูล .....	31

1.6.4.2 ปัญหาที่เกิดจากสถานที่และวันเวลาของพิธีกรรม .....	31
1.6.4.3 ปัญหาที่เกิดจากผู้บอกข้อมูล .....	32
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	32
1.8 คำนิยามศัพท์เฉพาะ .....	32
1.9 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง .....	33
1.9.1 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับพระพรหม .....	33
1.9.2 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับลัทธิพิธี .....	36
1.9.3 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับประเพณีประติษฐาน .....	40
1.9.4 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพิธีกรรม .....	45
บทที่ 2 ความเชื่อและเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมในสังคมไทย .....	48
2.1.1.พระพรหมในความเชื่อและศาสนา .....	49
2.1.2 พระพรหมในศิลปกรรม .....	61
2.1.2.1 พระพรหมในประติมากรรม .....	61
2.1.2.2 พระพรหมในจิตรกรรม .....	64
2.1.3 พระพรหมในวรรณคดี.....	68
2.1.3.1 พระพรหมในวรรณคดีพุทธศาสนา .....	68
2.1.3.2 พระพรหมในวรรณคดีประเภทอื่น ๆ .....	77
2.1.4 พระพรหมในตำนานเรื่องเล่า.....	79
2.1.4.1 ตำนานพกาพรหม.....	79
2.1.4.2 ตำนานสงกรานต์ .....	79
2.2 พระพรหมในเรื่องเล่าสมัยใหม่ .....	82
2.2.1 พระพรหมในสื่อสิ่งพิมพ์สมัยใหม่.....	82
2.2.2 พระพรหมในสื่อออนไลน์.....	85

2.3 ลักษณะรูปเคารพพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย .....	91
บทที่ 3 ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทย .....	103
3.1 ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยปัจจุบัน : แบ่งตามประเภทผู้จัด .....	106
3.1.1 พิธีบูชาพระพรหมที่จัดโดยปัจเจกบุคคลและองค์กรเอกชน .....	107
3.1.1.1 พิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณ กรุงเทพมหานคร .....	107
3.1.1.2 พิธีบวงสรวงพระพรหมเทวาลัยคลองขวาง กรุงเทพมหานคร .....	115
3.1.1.3 พิธีบวงสรวงพระพรหมเทวาลัยท่าวมหาพรหม อัมรินทร์ อภัสสร อธิบดี เขียนทะเล กรุงเทพมหานคร .....	122
3.1.1.4 พิธีบวงสรวงพระพรหมศาลท่านพ่อพระพรหม หัวหิน จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ .....	129
3.1.2 พิธีบูชาพระพรหมที่จัดโดยพระภิกษุสงฆ์ .....	138
3.1.2.1 พิธีสวดขอเงินพระพรหม วัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี .....	141
3.1.2.2 พิธีเป้ายันต์พรหมสี่หน้า วัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี .....	147
3.1.3 พิธีบูชาพระพรหมที่จัดโดยหน่วยงานของรัฐ .....	158
3.1.3.1 พิธีบวงสรวงพระพรหม อำเภोजตุรพัคตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด .....	158
3.1.3.2 พิธีบวงสรวงพระพรหม เทวาลัยพรหมบุรี อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี ..	168
3.2 องค์ประกอบของลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทย .....	176
3.2.1 รูปแบบของพิธีบูชาพระพรหม .....	176
3.2.1.1 พิธีแบบความเชื่อดั้งเดิม .....	176
3.2.1.2 พิธีแบบพุทธ .....	177
3.2.1.3 พิธีแบบพราหมณ์-ฮินดู .....	178
3.2.2 เวลาและพื้นที่ในการประกอบพิธี .....	181
3.2.3 ผู้ประกอบพิธี/ เจ้าลัทธิพิธี .....	184
3.2.3.1 พราหมณ์ .....	184

3.2.3.2 พระสงฆ์.....	185
3.2.3.3 ร่างทรงพระพรหม.....	186
3.2.4 ผู้เข้าร่วมพิธี.....	188
3.2.4.1 เจ้าของสถานที่.....	188
3.2.4.2 แขกผู้มีเกียรติ.....	189
3.2.4.3 ศิษย์ของ “เจ้าลัทธิพิธี”.....	190
3.2.4.4 ประชาชนทั่วไป.....	190
3.2.5.1 ชุดบายศรี.....	192
3.2.5.2 เครื่องบวงสรวง.....	192
3.2.5.3 เครื่องประกอบพิธีอื่น ๆที่แสดงอัตลักษณ์เฉพาะสถานที่.....	193
3.2.5.4 เครื่องประดับตกแต่งพิธี.....	194
3.2.5.5 โรงทาน วงดนตรี และมหรสพสมโภชในพิธี.....	194
3.2.6 ความเชื่อและข้อปฏิบัติในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม.....	195
3.2.7 บทอัญเชิญในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม.....	195
3.2.7.1 บทอัญเชิญแบบไหว้ครูเทพ/เทวดา.....	196
3.2.7.2 บทอัญเชิญแบบบวงสรวงพระภูมิเจ้าที่.....	196
3.2.7.3 บทอัญเชิญแบบคาถามงคลในพุทธศาสนา.....	196
3.2.7.4 บทอัญเชิญแบบคำอธิษฐานขอเงินพระพรหม.....	196
บทที่ 4 สัญลักษณ์ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม.....	201
4.1 วัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรม.....	203
4.1.1 ศาล/เทวาลัยพระพรหม.....	203
4.1.2 รูปเคารพพระพรหม.....	204
4.1.3 วัตถุมงคลเกี่ยวกับพระพรหม.....	207

4.1.3.1	เทวรูปพระพรหม.....	207
4.1.3.2	เหรียญพระพรหม.....	207
4.1.3.3	ยันต์พระพรหม.....	209
4.1.4	เครื่องประกอบพิธีบวงสรวงพระพรหม .....	210
4.1.4.1	บายศรี.....	210
4.1.4.2	เครื่องบวงสรวง.....	211
4.1.4.3	เครื่องตกแต่งในพิธี.....	212
4.1.5	เครื่องแต่งกายในพิธี.....	214
4.2	พฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธีกรรม.....	215
4.2.1	พฤติกรรมสัญลักษณ์ของผู้ประกอบพิธี/เจ้าลัทธิพิธี.....	215
4.2.1.1	การอ่านบทอัญเชิญพระพรหม.....	215
4.2.1.2	การเข้าทรง.....	217
4.2.1.3	การเบิกเนตรเทวรูปพระพรหม และการปลุกเสกวัตถุมงคลพระพรหม.....	218
4.2.1.4	การเจิมหน้าผากหรือพรมน้ำมันต์โดยเจ้าลัทธิพิธี.....	219
4.2.2	พฤติกรรมสัญลักษณ์ของผู้เข้าร่วมพิธี.....	220
4.2.2.1	การสักการะพระพรหม.....	220
4.2.2.2	การปฏิบัติกรรมฐาน.....	221
4.2.2.3	การฝากตัวเป็นศิษย์พระพรหม หรือเจ้าลัทธิพิธีบูชาพระพรหม.....	222
4.2.2.4	การบูชาวัตถุมงคล.....	223
4.3	ความหมายของสัญลักษณ์ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม.....	224
4.3.1	ข้าวทางอารมณ์ความรู้สึก.....	224
4.3.1.1	พระพรหมเป็นเทพ/เทวดาที่มีสถานะสูงส่ง และเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึง “ความดีงาม” .....	224

4.3.1.2 พระพรหมเป็นเทพ/เทวดาที่เป็นสัญลักษณ์ของ “คนในวัฒนธรรมเมือง” ....	226
4.3.2 ขั้วอุดมคติ .....	227
4.3.2.1 การผสมผสานระบบความเชื่อและศาสนาทั้ง พุทธ พราหมณ์ และผี.....	228
4.3.2.2 พรหมวิหารธรรม คติธรรมของลัทธิพิธีบูชาพระพรหม : คำสอนเกี่ยวกับ การอยู่ร่วมกันท่ามกลางความหลากหลาย .....	230
บทที่ 5 วิธีคิดในการประดิษฐ์สร้างและพลวัตของลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทย .....	238
5.1 วิธีคิดในการประดิษฐ์สร้างลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทย .....	239
5.1.1.1 เชื่อมโดยอาศัย “ภูมินาม” ของพื้นที่ที่สื่อความหมายถึง “พระพรหม” .....	239
5.1.1.2 เชื่อมโดยการสร้าง “เรื่องเล่า” สมัยใหม่ที่สัมพันธ์กับ “พระพรหม” .....	240
5.1.2 เลือกลง “ตำนานพระพรหม” ในวัฒนธรรมไทยมาเป็น “ฐาน” ในการสร้างพิธีกรรม...	241
5.1.3 สร้างให้พระพรหมเป็น “อัตลักษณ์” ของสถานที่ และเชื่อมพระพรหมกับเจ้าลัทธิ พิธีเข้าด้วยกัน .....	242
5.1.4 แปลงคุณสมบัติที่ “คลุมเครือ” ของพระพรหมให้เป็น “วัตถุทิศทางวัฒนธรรม” .....	243
5.1.5 บูรณาการความเชื่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัฒนธรรมไทยโดยให้ “พระพรหม” เป็น “ตัวเชื่อม” .....	245
5.1.6 ผสมผสานลัทธิพิธีบูชาพระพรหมกับพิธีกรรมดั้งเดิม พิธีกรรมในศาสนาหลัก และ พิธีการของรัฐ.....	249
5.1.6.1 ผสมผสานพิธีกรรมดั้งเดิม .....	249
5.1.6.2 ผสมผสานพิธีกรรมในศาสนาหลัก .....	252
5.1.6.3 ผสมผสานพิธีการของรัฐ .....	256
5.1.7 ออกแบบพิธีกรรมใหม่มีความยืดหยุ่น และเป็นไปเพื่อตอบสนองทั้ง “โลกสามัญ และ “โลกศักดิ์สิทธิ์” .....	258
5.2 พลวัตของลัทธิบูชาพระพรหมในสังคมไทย .....	260
5.2.1 พลวัตของเรื่องเล่าและตำนานพระพรหม .....	260



5.2.1.1 การปรับตำนานพระพรหมที่มีอยู่เดิมในวัฒนธรรมไทยมา “ดัดแปลง” “ตีความ” และ “ประยุกต์” ให้สอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน .....	260
5.2.1.2 การสร้างเรื่องเล่าพระพรหมที่มีลักษณะเฉพาะเพื่ออธิบาย “ที่มา” ของ ศาล/เทวาลัยพระพรหม .....	261
5.2.1.3 เรื่องเล่าพระพรหมสมัยใหม่เล่าผ่าน “สื่ออินเทอร์เน็ต” มีลักษณะเป็น ตำนานของมวลชน .....	262
5.2.1.4 เรื่องเล่า “ประสบการณ์” ของผู้นับถือศรัทธา: พลวัตของเรื่องเล่า เพื่อยืนยัน “ความศักดิ์สิทธิ์” ของพระพรหม .....	263
5.2.2 พลวัตของความเชื่อพระพรหม .....	264
5.2.2.1 พระพรหมเป็น “อารักษ์พื้นที่” และ “หลักเมือง” .....	265
5.2.2.2 พระพรหมในฐานะเทพผู้บันดาลความร่ำรวยและความรุ่งเรือง .....	266
5.2.2.3 พระพรหมในฐานะ “ครูเทพ” ของผู้นับถือศรัทธา .....	269
5.2.1.4 พระพรหมกับผู้สร้างที่เป็นพระสงฆ์สัมพันธ์ในลักษณะเป็น “ตัวแทน” กัน ..	270
5.2.2.5 การผสมผสานลัทธิธรรม “พรหมวิหารธรรม” เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของลัทธิพิธี บูชาพระพรหม .....	272
5.2.3 พลวัตของพิธีบูชาพระพรหม .....	273
5.2.3.1 พิธีบูชาพระพรหม: พื้นที่ในการสร้างวัดถุมงคลพระพรหม .....	274
5.2.3.2 พิธีบูชาพระพรหม “ตำรับเมือง” สู่ท้องถิ่น .....	275
5.2.3.3 พิธีบูชาพระพรหม “ตำรับไทย” สู่บริบทโลก .....	277
รายการอ้างอิง .....	283
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์ .....	292

## สารบัญตาราง

ตารางที่ 1	แสดงเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมกับเหตุการณ์ในพุทธประวัติ .....	53
ตารางที่ 2	แสดงการเปรียบเทียบลักษณะของพรหมในศาสนาฮินดูกับพรหมในศาสนาพุทธ .....	97
ตารางที่ 3	อนุภาคสำคัญในความเชื่อและเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมในสังคมไทย .....	98
ตารางที่ 4	รูปแบบลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทย .....	180
ตารางที่ 5	เวลาและพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม .....	184
ตารางที่ 6	ผู้ประกอบพิธี/เจ้าลัทธิพิธีบูชาพระพรหม .....	187
ตารางที่ 7	ผู้เข้าร่วมพิธีบูชาพระพรหม .....	191
ตารางที่ 8	นามพระพรหมที่ปรากฏในบทอัญเชิญ .....	197
ตารางที่ 9	เปรียบเทียบสิ่งของที่เทวรูปพระพรหมถือ .....	206
ตารางที่ 10	อนุภาคพระพรหมในวัฒนธรรมไทยกับสัญลักษณ์ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม .....	234
ตารางที่ 11	อนุภาคพระพรหมกับการประดิษฐ์สร้างความเชื่อและพิธีบูชาพระพรหมในแต่ละ สถานที่ .....	235
ตารางที่ 12	โครงสร้างของบทอัญเชิญพระพรหม เทวาลัยอัมรีตัมฯ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ ....	246

## สารบัญภาพ

ภาพที่ 1	พระพรหมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศิลปะลพบุรี.....	51
ภาพที่ 2	เทวรูปพระพรหมในศาสนาฮินดูที่สร้างขึ้นใหม่ ณ เทวสถานโบสถ์พราหมณ์.....	52
ภาพที่ 3	ความหลากหลายของตำราพรหมชาติในสังคมไทย .....	60
ภาพที่ 4	พระพรหมทรงหงส์ ปูนปั้น ศิลปะทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14.....	62
ภาพที่ 5	พระพรหมในศิลปะขอม เล่าพุทธประวัติตอนประสูติมีพระพรหมรองรับมิให้ต้องพื้น .....	62
ภาพที่ 6	พระพุทธรูปปางโปรดกภาพพรหม วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม .....	63
ภาพที่ 7	พระพรหมทรงหงส์ประดับหน้าบันพระอุโบสถ วัดมิ่งมิราม อำเภอยางชุมน้อย จังหวัด เลย.....	64
ภาพที่ 8	พระพรหมในพรหมโลกชั้นเทพที่ปราสาทพรหม สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา เลขที่ 6 ...	65
ภาพที่ 9	พระพรหมในชาดกเรื่องนารทชาดก สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรี เลขที่ 10 .....	65
ภาพที่ 10	พระพรหมบูชาทิศเจดีย์ในอักษนิฐานพรหม สมุดภาพไตรภูมิฉบับอักษรธรรมล้านนา เลขที่ 9.....	66
ภาพที่ 11	พระพรหมเข้าร่วมในพิธีอวาทามงคลของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนาง สิริมหา มายา พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ .....	67
ภาพที่ 12	พระพรหมถวายเครื่องบริวารแด่พระพุทธเจ้าในตอนออกบวช วัดสังข์กระจาย.....	67
ภาพที่ 13	จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เรื่องรามเกียรติ์ ตอน “ท้าวมาลีราชาว่า ความ” .....	68
ภาพที่ 14	ภาพที่ส่งต่อในสื่อออนไลน์ เล่าเรื่องคำหึงที่เกิดขึ้นกับมือวางระเบิดพระพรหม เอราวัณ.....	90
ภาพที่ 15	พระพรหมธาตา แบบสี่หน้าสี่มือ ประทับนั่ง ถัดดอกบัว ประคำ หม้อน้ำ และหนังสือ.....	92
ภาพที่ 16	พระพรหมธาตาแบบสี่หน้าสี่มือ ประทับยืน ถัดคทา หม้อน้ำ คัมภีร์ แวนฟ้า สังข์ และประคำ.....	93
ภาพที่ 17	พระพรหมนารถ สี่พักตร์สี่กร ประทับนั่ง ถัดดอกไม้ว.....	93

ภาพที่ 18 สหัมบดีพรหม สี่พักตร์แปดกร ประทับยืน ถือตรีศูล ค้อน คทา แว่นฟ้า สังข์ และช้อน ตักเนย .....	94
ภาพที่ 19 รูปลักษณะของเทวรูปพระพรหมกลุ่มที่พบมากที่สุด .....	95
ภาพที่ 20 พระพรหม ที่โรงแรมแอมบาสเดอร์ .....	96
ภาพที่ 21 รูปเคารพพระพรหมเอราวัณ .....	108
ภาพที่ 22 ศาลพระพรหมเอราวัณ .....	109
ภาพที่ 23 บรรยากาศพิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณ .....	113
ภาพที่ 24 คณะผู้จัดการกับพราหมณ์หลวงผู้ประกอบพิธี .....	113
ภาพที่ 25 นักท่องเที่ยวผู้แสวงบุญชาวต่างชาติต้อนรับการเฝ้าจากพราหมณ์หลังเสร็จพิธีบวงสรวง .....	114
ภาพที่ 26 ตัวอย่างสติเกอร์ของมูลนิธิทุนทานทำมหาพรหมสำหรับติดเสื้อเพื่อระบุสิทธิ์ .....	114
ภาพที่ 27 รูปเคารพพระพรหมคลองขวาง .....	115
ภาพที่ 28 เทวาลัยพระพรหมคลองขวางสร้างโดยสถาปัตยกรรมแบบจีน .....	116
ภาพที่ 29 พื้นที่ส่วนที่ 1 ตั้งเครื่องบวงสรวงหลักหน้าที่นั่งของพราหมณ์ .....	120
ภาพที่ 30 เจ้าของสถานที่ปักธูปเป็นสัญลักษณ์ของการส่งเครื่องบวงสรวงให้แก่องค์เทพ .....	121
ภาพที่ 31 คณะพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีและตำแหน่งที่นั่งของผู้มาร่วมงาน .....	121
ภาพที่ 32 พื้นที่ส่วนที่ 2 เป็นพื้นที่เฉพาะของ “คนใน” คือพิธีบายศรีสู่ขวัญเจ้าของสถานที่และ ครอบครัว .....	122
ภาพที่ 33 เทวรูปพระพรหม เทวาลัยทำมหาพรหม อัมรินทร์ฯ .....	123
ภาพที่ 34 ตัวเทวาลัยสร้างโดยสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ .....	123
ภาพที่ 35 พื้นที่พิธีกรรม บริเวณด้านบนเทวาลัยเป็นที่วางเครื่องบายศรีและเครื่องสังเวย .....	127
ภาพที่ 36 ที่นั่งสำหรับ “คนใน” ได้แก่ เจ้าของสถานที่ แขกผู้มีเกียรติ หุ่นส่วน และเครื่องญาติ .....	128
ภาพที่ 37 พื้นที่พิธีกรรมทางสงฆ์ .....	128
ภาพที่ 38 คุณเกษร สุขทอง เจ้าของสถานที่ ขณะให้สัมภาษณ์รายการโทรทัศน์ที่มาทำข่าว .....	129
ภาพที่ 39 มหรสพในวัฒนธรรม “ชาวจีน” ที่จัดแสดงเฉลิมฉลอง .....	129

ภาพที่ 40	เทวรูปพระพรหม ณ ศาลท่านพ่อพระพรหม เขามหาชัย หัวหิน .....	131
ภาพที่ 41	ตัวเทวาลัยสร้างแบบเรือนยอดมีซุ้มสี่ทิศ .....	131
ภาพที่ 42	เครื่องประกอบพิธีของร่างทรง .....	136
ภาพที่ 43	ร่างทรง “ท่านพ่อพระพรหม” ขณะประกอบพิธีกรรม.....	137
ภาพที่ 44	รั้วหัวใจบริเวณทางขึ้นสู่ยอดเขามหาชัย ศาลท่านพ่อพระพรหม.....	137
ภาพที่ 45	พระพรหมองค์ใหญ่วัดบางกุฎีทอง บนเศียรพระพรหมมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่.....	139
ภาพที่ 46	พระพุทธรูปทรงเครื่อง “หลวงพ่อกเงินไหลมา” ที่ประดิษฐานไว้บนเศียรเทวรูปพระ พรหม .....	140
ภาพที่ 47	หน้าที่ 3 ของพระพรหม ปั้นเป็นใบหน้าของฤๅษีชราผู้บำเพ็ญพรต.....	140
ภาพที่ 48	สถานที่จัดพิธีสวดขอเงินพระพรหม.....	145
ภาพที่ 49	กิจกรรมการนั่งสมาธิกรรมฐาน .....	145
ภาพที่ 50	หลวงพ่อบ้านนาญรับสั่งขทานจากพุทธศาสนิกชน .....	146
ภาพที่ 51	พระพุทธรูปประจำวันเกิดที่ทางวัดจัดเตรียมไว้สำหรับผู้มาร่วมพิธี .....	146
ภาพที่ 52	หลวงพ่อบ้านนาญเป็นผู้ประกอบพิธีในการเป่ายันต์พรหมสี่หน้า .....	148
ภาพที่ 53	พระพรหมเป็นศูนย์กลางของความเชื่อในพิธีกรรม .....	154
ภาพที่ 54	ประชาชนจำนวนมากเข้าร่วมพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า.....	155
ภาพที่ 55	เครื่องบวงสรวงพระพรหมองค์ใหญ่ที่วิหารแก้ว.....	155
ภาพที่ 56	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ และเครื่องบายศรีที่จัดอย่างยิ่งใหญ่สวยงาม .....	156
ภาพที่ 57	ธงยันต์พรหมเชิญขึ้นสู่ยอดเสาเป็นสัญลักษณ์สำคัญของพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า ...	156
ภาพที่ 58	การแสดงสัญลักษณ์ของผู้นับถือพระพรหมกลุ่มหนึ่งที่สื่อสารกันผ่านโลกออนไลน์ .....	157
ภาพที่ 59	กลุ่มลูกศิษย์และผู้มีจิตศรัทธาร่วมออกโรงทานในพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า .....	157
ภาพที่ 60	เทวรูปพระพรหม ณ ศาลพระพรหม อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด .....	159
ภาพที่ 61	ศาลพระพรหมเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน ผู้ศรัทธาสามารถมากราบไหว้ได้ทุกเวลา.....	160
ภาพที่ 62	หมอปราหมณ์ขณะประกอบพิธีบูชาพระพรหม .....	165

ภาพที่ 63	ผู้นำในการจัดงาน คือ ข้าราชการและนักการเมืองท้องถิ่น .....	166
ภาพที่ 64	การจัดตกแต่งขุมนิทรรศการของแต่ละตำบลมี “พระพรหม” เป็นองค์ประกอบสำคัญ	166
ภาพที่ 65	พระพรหมที่ช่างท้องถิ่นสร้างขึ้นประกอบในขบวนแห่รอบเมือง .....	167
ภาพที่ 66	การประกวดสาวประเภทสอง มีสพรหมพิมานที่เวทีหลักของงาน .....	167
ภาพที่ 67	วัตถุมงคล “พระพรหม” ที่จัดสร้างเพื่อให้ประชาชนเช่าบูชา.....	168
ภาพที่ 68	เทวรูปพระพรหม อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี .....	170
ภาพที่ 69	เทวาลัยพระพรหม อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี สร้างโดยสถาปัตยกรรมไทย .....	170
ภาพที่ 70	หลวงพ่ोजรัญ ในฐานะ “ประธานฝ่ายสงฆ์”.....	174
ภาพที่ 71	รัฐมนตรีและผู้ว่าราชการจังหวัด ในฐานะ “ประธานฝ่ายฆราวาส” .....	174
ภาพที่ 72	หมอปราหมณ์ผู้ประกอบพิธี และประธานในพิธีขณะปักธูปบนเครื่องบวงสรวงสังเวย ..	175
ภาพที่ 73	คณะครุฑบวงสรวงในพิธีบวงสรวงพระพรหม .....	175
ภาพที่ 74	ความหลากหลายของสถาปัตยกรรมในการสร้างศาลและเทวาลัยพระพรหม .....	204
ภาพที่ 75	ลักษณะประติมานของเทวรูปพระพรหมในสังคมไทยปัจจุบัน .....	206
ภาพที่ 76	ความหลากหลายของวัตถุมงคลเทวรูปพระพรหม .....	207
ภาพที่ 77	เหรียญพระพรหมเทวาลัยคลองขวาง บางแค ด้านหน้าเป็นรูปพระพรหมด้านหลังเป็น ยันต์มงคล .....	208
ภาพที่ 78	เหรียญพระพรหม เทวาลัยพรหมบุรี ด้านหน้าเป็นรูปหลวงพ่ोजรัญ ด้านหลังเป็นรูป พระพรหม .....	208
ภาพที่ 79	ยันต์พรหมสี่หน้า และธงยันต์พรหมสี่หน้า วัตถุมงคลในพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า วัด บางกุ่มทอง.....	210
ภาพที่ 80	บายศรี สัญลักษณ์ที่สื่อถึงภาวะการเป็นเทพ/เทวดาของพระพรหม .....	211
ภาพที่ 81	เครื่องบวงสรวงหลัก ได้แก่ อาหารหวาน ผลไม้ และธัญพืช สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ ...	212
ภาพที่ 82	ความหลากหลายของเครื่องตกแต่งในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม .....	214
ภาพที่ 83	การแต่งชุดขาวในพิธีกรรมเป็น “อัตลักษณ์” อย่างหนึ่งของลัทธิพิธีบูชาพระพรหม .....	215
ภาพที่ 84	ป้ายคำสวดบูชาพระพรหม เทวาลัยอำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี .....	230

ภาพที่ 85 ป้ายประชาสัมพันธ์พิธีบวงสรวงประจำปีที่อยู่ถึงแนวคิด “เมตตากรุณา” .....	233
ภาพที่ 86 แผ่นป้ายสลักเล่าเรื่องเพื่อเชื่อมพระพรหมและศาลท่านพ่อพระพรหมให้สัมพันธ์กัน .....	241
ภาพที่ 87 ป้ายประชาสัมพันธ์ของเทวาลัยพระพรหม คลองขวาง บางแค กรุงเทพฯ สะท้อน การผสมผสานพิธีไหว้ครูเทพ .....	254
ภาพที่ 88 หนังสือเกี่ยวกับพระพรหมที่สื่อแนวคิด “พระพรหมเป็นเทพผู้บันดาลความร่ำรวย และรุ่งเรือง” .....	268
ภาพที่ 89 เทวาลัยพรหมบุรี เมื่อคราวบูรณะครั้งใหม่ใน พ.ศ.2559 ได้เพิ่มคำอธิบายการขอพร จากหน้าทั้งสี่ของพระพรหม .....	268
ภาพที่ 90 เกรียงที่ระลึกเนื่องในโอกาสครบรอบ 80 ปี ด้านหนึ่งเป็นรูปหลวงพ่ोजรัญ อีกด้าน หนึ่งเป็นรูป พระพรหม .....	271
ภาพที่ 91 วิหารซรวัดในวัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี .....	273
ภาพที่ 92 ตัวอย่างวัตถุมงคลพระพรหมรูปแบบใหม่ ๆ ที่จัดสร้างในพิธีบวงสรวงพระพรหม เพื่อ ตอบสนองต่อคนเมือง .....	274
ภาพที่ 93 ศาลพระพรหมที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ส่วนตัวของปัจเจกชน เมืองเซี่ยงไฮ้ ประเทศจีน ..	278
ภาพที่ 94 เทวรูปพระพรหมทำจากกระดาษทองปรากฏร่วมกับเทพเจ้าจีนในพิธีไหว้เจ้า ประจำปี ประเทศสิงคโปร์ .....	279
ภาพที่ 95 ศาลพระพรหม หน้า Caesars Palace Las Vegas Hotel & Casino อเมริกา .....	280
ภาพที่ 96 ศาลพระพรหมที่วัด Simianshen ได้หวน .....	281
ภาพที่ 97 พิธีบวงสรวงพระพรหม เกาะไต่ปา มาเก๊า .....	281

## บทที่ 1

### บทนำ

#### 1.1 ความเป็นมาของปัญหา

“พระพรหม” เป็นความเชื่อที่ไทยรับมาจากอินเดียผ่านศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธ ธนิต อยู่โพธิ์ กล่าวว่า ประติมาน “พระพรหม” ในดินแดนไทยมีมาตั้งแต่สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11-16) โดยพบเป็นศิลาจำหลักเล่าเรื่องในพุทธประวัติ รูปลักษณะของพระพรหมที่ปรากฏในสมัยนั้นเป็น **พระพรหมหนึ่งหน้า สองมือ** หลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับพระพรหมปรากฏอย่างต่อเนื่องในสมัยต่อมา เช่น ศิลาจำหลักรูปเสมาพระพุทธรูปปางประสูติมีพระพรหมเชิญภาชนะรองรับพระโพธิสัตว์ (ศิลปะลพบุรี พุทธศตวรรษที่ 17-18) ภาพปูนปั้นพระพุทธรูปปางเสด็จลงจากดาวดึงส์มีพระพรหมเชิญฉัตรอยู่เบื้องซ้ายของพระพุทธรูปเจ้า (ศิลปะสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ 19-20) พระพรหมที่พบในสมัยหลังนี้มีรูปลักษณะเป็น **“พระพรหมสี่หน้า สองมือ** (ธนิต อยู่โพธิ์, 2549: 46-55) หลักฐานเชิงประจักษ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า “พระพรหม” ดำรงอยู่ในดินแดนไทยมาแล้วกว่าหนึ่งพันปี

เรื่องราวเกี่ยวกับพระพรหมยังปรากฏในวรรณคดีลายลักษณ์ด้วย ที่ชัดเจนที่สุดคือไตรภูมิโกษา ซึ่งเป็นวรรณคดีสำคัญในสมัยสุโขทัย มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ กล่าวว่า ไตรภูมิโกษาได้พรรณนาสวรรค์ของพรหมทั้งสิบหกชั้นไว้อย่างละเอียด แต่ละชั้นมีพระพรหมผู้เป็นใหญ่องค์หนึ่งปกครองอยู่ ในบรรดาพระพรหมผู้เป็นใหญ่เหล่านี้ ท้าวมหาพรหมและท้าวสหบดีพรหมเป็นที่รู้จักกันดีกว่าพระพรหมองค์อื่น ๆ (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2549: 82-87) วรรณคดีเรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า ภาพภูมิของพระพรหมเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลวิทยาตามทฤษฎีของคนไทยสมัยนั้น นอกจากนี้เรื่องราวเกี่ยวกับพระพรหมยังปรากฏเป็นตำนาน คือตำนานนางสงกรานต์ซึ่งอธิบายที่มาของประเพณีสงกรานต์ ตำนานดังกล่าวเล่าเรื่องการทดสอบปัญญาบารมีระหว่างท้าวกบิลพรหมและธรรมบาลกุมาร ยิ่งไปกว่านั้น ในวัฒนธรรมไทยยังมี “ตำราพรหมชาติ” ซึ่งเป็นตำราหมอดู ส.พลายน้อย อธิบายว่า ตำรานี้เชื่อว่า เมื่อมนุษย์เกิดมาพระพรหมจะขีดชะตาชีวิตไว้ที่หน้าผาก พระพรหมจึงเป็นผู้กำหนดโชคชะตาของมนุษย์ (ส.พลายน้อย, 2555: 149) ความเชื่อนี้ฝังลึกอยู่ในวัฒนธรรมไทยดังปรากฏเป็นสำนวนว่า “พรหมลิขิต”

แม้พระพรหมจะดำรงอยู่ในความเชื่อของคนไทยมาอย่างยาวนาน แต่พระพรหมทั้งแบบฮินดูและพุทธต่างก็มีบทบาทที่ไม่โดดเด่นดังที่เกิดเป็นปรากฏการณ์ “การนับถือพระพรหม” เช่นทุกวันนี้



พระพรหมในศาสนาฮินดูนั้นแม้จะเป็นหนึ่งในเทพตรีมูรติ แต่ก็มีฐานะเป็นรองต่อพระศิวะ และพระนารายณ์ พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ กล่าวว่า ปัจจุบันนี้ฐานะของพระพรหมเปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นเพียงเทพชั้นรอง เทวาลัยที่สร้างอุทิศให้พระพรหมมีน้อยมากในอินเดีย ที่สำคัญมีเพียงแห่งเดียวคือเมืองปูชการ์ (Pushkar) (พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์, 2549: 18-30) ส่วนพระพรหมในพุทธศาสนา แม้ในไตรภูมิภคจะมีตำแหน่งแห่งที่ของชั้นพรหมที่แน่นอนแต่พระพรหมก็มีบทบาทที่ไม่โดดเด่นเท่าพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ หรือพระอินทร์ที่ปรากฏในวรรณคดีไทยอย่างชัดเจน ความเป็นมาในอดีตจะสวนทางกับกระแสนิยมพระพรหมในสังคมไทยในปัจจุบัน

ความนิยมนับถือพระพรหมอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมในสังคมไทยเริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ.2499 ที่ได้มีการสร้างพระพรหมเอราวัณที่บริเวณสี่แยกราชประสงค์ (ทศพล จังพานิชย์กุล, 2549: 22) ในครั้งนั้นมีการปั้นเทวรูปพระพรหมสีทอง สีหน้า แปรมือ ความสำเร็จรุ่งเรืองของโรงแรมเอราวัณทำให้เกิดลัทธินิยมบูชาพระพรหมขึ้น และความนิยมดังกล่าวได้แพร่กระจายไปทั่ว ดังปรากฏว่า ปัจจุบันนิยมตั้งศาลพระพรหมในโรงแรม โรงงาน ธนาคาร ห้างสรรพสินค้า หมู่บ้านจัดสรร ฯลฯ นอกจากนี้ ความนิยมนับถือพระพรหมยังแพร่กระจายออกไปสู่เมืองท่องเที่ยวสำคัญ จังหวัดในปริมณฑล จังหวัดในภูมิภาค และต่างประเทศ ยิ่งไปกว่านั้น ในระดับปัจเจกชน ประชาชนบางกลุ่มได้ตั้งศาลพระพรหมแทนการตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่หรือศาลตายาย โดยให้คำอธิบายว่า พระพรหมเป็นเทวดาชั้นสูงกว่าพระภูมิและผีตายาย ดังนั้นเมื่อสร้างศาลพระพรหมแล้ว จึงไม่ต้องสร้างศาลอื่น ๆ อีก

ในการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจความหลากหลายและพลวัตของการบูชาพระพรหมในสังคมไทย ในขั้นแรกผู้วิจัยสนใจในประเด็นว่า **คนไทยมีการสร้างตำนานและเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมขึ้นอย่างไรบ้าง** ตำนานที่สร้างขึ้นมานี้ น่าจะมีลักษณะ ความเป็นท้องถิ่นสูงและสะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อของคนไทย อีกประการหนึ่งในทางคติชนวิทยา ตำนานเป็นที่มาของความศักดิ์สิทธิ์ ดังที่ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2550) ได้กล่าวว่า การศึกษาตำนานเป็นการศึกษาความหมายหรือความนัยที่ซ่อนเร้นอยู่ในเรื่องเล่า ไม่ว่าจะเป็สัญลักษณ์ของตำนานหรือพิธีกรรม ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับตำนาน ตำนานจึงเป็นระบบการสื่อสารแบบหนึ่งที่ทำให้เราเข้าใจหรือมองเห็นมิติทางวัฒนธรรมของมนุษย์แต่ละกลุ่มได้ เมื่อเป็นดังนี้ ตำนานจึงเป็นส่วนหนึ่งของการถ่ายทอดวัฒนธรรมและเรื่องราวทางสังคมต่าง ๆ ยิ่งไปกว่านั้น ตำนานยังเป็นเรื่องเล่าที่บ่งชี้ให้เห็นถึงระบบความรู้ ความคิด และความเชื่อของกลุ่มชนในสังคมด้วย

ผู้วิจัยพบว่า ตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมที่สร้างขึ้นในสังคมไทยร่วมสมัยมีลักษณะที่น่าสนใจ เช่น เรื่องเล่า “ประวัติของพระพรหมที่ประทับที่ศาลพระพรหมเอราวัณ” ในหนังสือ **พรพรหมสีหน้า** ดังนี้

“พลตรีหลวงสุวิธานแพทย์ (อ้น สุวรรณภานู) อดีตนายแพทย์ใหญ่แห่งกองทัพเรือเป็นผู้ได้มาน สามารถติดต่อกับเทพบนสวรรค์ ได้เล่าถึงประวัติของท่านท้าวมหาพรหมองค์ปัจจุบัน

(2517) ว่า ในพระชาติก่อนซึ่งยังมีพระชนม์ชีพเป็นมนุษย์นั้นทรงสูงส่งทั้งชาติตระกูลและยศศักดิ์ เนื่องจาก**พระองค์คือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตก็ได้ไปเกิดบนสวรรค์ มีตำแหน่งเป็นรองท้าวมหาพรหม**มาเป็นเวลานานพอสมควร ต่อมาได้เลื่อนขึ้นดำรงตำแหน่งเป็นท่านท้าวมหาพรหมองค์ปัจจุบัน เรียกกันว่า **“ท่านพ่อเกศโร”** เป็นที่นิยมเคารพอย่างมากในหมู่คนไทย ก่อนหน้าที่ท่านจะขึ้นเป็นท้าวมหาพรหมนั้น **ผู้ดำรงตำแหน่งอยู่ก่อนคืออดีตมหाराชแห่งกรุงสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหง** (ตอนนี้จุติอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต เพื่อทรงบำเพ็ญเพิ่มเติมในฐานะโพธิสัตว์)”

(อำพัน ตัณพวรรณนะ, 2549: 108-110)

เรื่องเล่าข้างต้นสะท้อนการเชื่อมโยงท้าวมหาพรหมกับบุรพกษัตริย์ในประวัติศาสตร์ของไทยคือพ่อขุนรามคำแหง และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยนัยนี้จึงสื่อได้ว่า พระพรหมใช้แต่จะเป็นผู้ที่ก่อปรด้วยบารมีในคราวที่เป็นพรหมแล้วเท่านั้น แม้เมื่อในชาติก่อนก็เป็นผู้ที่ได้ประกอบคุณงามความดี เสียสละ มีชื่อเสียง ยิ่งไปกว่านั้น “ท้าวมหาพรหม” ยังเป็นบรรพบุรุษของชาวไทยทุกคนด้วย ดังนั้นความเชื่อเรื่องพระพรหมในสังคมร่วมสมัยจึงมีพลวัตไปมาก เรื่องเล่าดังกล่าวน่าจะสะท้อนความคิดตลอดจนโลกทัศน์ของกลุ่มชน (folk) บางกลุ่มได้

อย่างไรก็ตาม การประกอบสร้างเรื่องราวในตำนานให้มีตัวตนจับต้องได้และรับรู้แก่คนทั่วไปจะปรากฏผ่าน “สัญลักษณ์” ในพิธีกรรมบูชาพระพรหมปรากฏสัญลักษณ์เกี่ยวกับพระพรหมหลายประการ ที่เป็น “วัตถุสัญลักษณ์” เช่น รูปเคารพพระพรหม ศาล/เทวาลัยพระพรหม วัตถุมงคลพระพรหม เครื่องบวงสรวงพระพรหม เครื่องแต่งกายในพิธี ที่เป็น “พฤติกรรมสัญลักษณ์” เช่น การอ่านบทสวดอัญเชิญพระพรหม การเบิกเนตรเทวรูปพระพรหม การเข้าทรงพระพรหม การปฏิบัติกรรมฐาน การฝากตัวเป็นศิษย์พระพรหม การศึกษา “สัญลักษณ์” ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดของ วิกเตอร์ เทอร์เนอร์ (Victor Turner) เป็นกรอบแนวคิดหลัก เทอร์เนอร์กล่าวว่า พิธีกรรมเป็นกระบวนการที่มีแบบแผน พิธีกรรมหนึ่ง ๆ เกิดจากการรวมกันของวัตถุสัญลักษณ์และชุดพฤติกรรมสัญลักษณ์ ได้แก่ สัญลักษณ์สำคัญ และสัญลักษณ์เครื่องมือ ส่วนความหมายของสัญลักษณ์แบ่งออกได้เป็น 2 ชั้น คือ ชั้นความรู้สึกรู้สึก และชั้นอุดมคติ (Turner, 1967: 45-46) การศึกษาสัญลักษณ์ในพิธีกรรมบูชาพระพรหมอาจช่วยเผยให้เห็นความหมายทางวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมนี้

พิธีกรรมบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นในแต่ละที่ แม้จัดโดยผู้จัดที่ต่างกัน แต่มีลักษณะร่วมกันหลายประการ เช่น การเชื่อมโยงพระพรหมนั้น ๆ กับตำนานเรื่องเล่าพระพรหม ตำนานเรื่องเล่าเหล่านี้สร้างความศักดิ์สิทธิ์และความเป็นเหตุเป็นผลในการสร้างศาลพระพรหมและจัดพิธีกรรมบูชาพระพรหมขึ้น อีกทั้งยังมีการใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับพระพรหมเป็นศูนย์กลางของความเชื่อคือจัดพิธีกรรมขึ้นต่อหน้าเทวรูปพระพรหม บทสวดในพิธีกรรมปรากฏการกล่าวอัญเชิญพระพรหมให้

เป็น “ประธาน” ของเหล่าทวยเทพ นอกจากนี้ในพื้นที่พิธีกรรม หากมีรูปเคารพของสิ่งศักดิ์สิทธิ์หลายอย่าง ตำแหน่งของเทวรูปพระพรหมจะได้รับการจัดวางไว้ในตำแหน่งที่สูงและโดดเด่นที่สุด นอกจากนี้ยังมีสัญลักษณ์ร่วมอื่น ๆ เช่น การมี “ตัวกลาง” พระพรหมเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม การจัดเครื่องสังเวทที่เป็นมังสวิรัต และการกำหนดธรรมเนียมนิยมให้ผู้เข้าร่วมพิธีแต่งชุดขาว

เมื่อพิจารณาพิธีกรรมบูชาพระพรหมในหลาย ๆ สถานที่ประกอบกัน พิธีบูชาพระพรหมจึงมีลักษณะเป็น “ลัทธิพิธี” (cult) นิธิ เอียวศรีวงศ์ อธิบายว่า ลัทธิพิธีเป็นรูปแบบของความเชื่อและพิธีกรรมที่มีตำนานเรื่องเล่าอธิบายที่มาของความศักดิ์สิทธิ์และมีการใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับสิ่งที่เป็นศูนย์กลางของความเชื่อ สิ่งดังกล่าวไม่ใช่ศาสนาหลักของคนในสังคม (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2546: 3-36) ส่วน **Dictionary of Anthropology** อธิบายว่า ลัทธิพิธี หมายถึง “รูปแบบขององค์หรือขบวนการทางศาสนาอย่างหนึ่งซึ่งเบี่ยงเบนไปจากศาสนาที่คนส่วนใหญ่นับถือหรือศาสนาหลักดั้งเดิม (orthodox) ของชุมชน ...ลัทธิพิธีโดยมากมักเป็นองค์กรที่มีลักษณะหลวม ๆ ยึดเอาผู้นำคนใดคนหนึ่งเป็นศูนย์กลาง ไม่มีโครงสร้างอำนาจและสมาชิกอย่างเป็นทางการ...” (Seymour-Smith, 1986: 61)

ต่อมา สุริยา สมุทคุปต์ ได้ขยายความลัทธิพิธีว่า ลัทธิพิธีมีลักษณะ คือ 1) ในแง่ปรัชญา ลัทธิพิธีส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับเรื่องทางโลก หวังประโยชน์ในโลกนี้ 2) ความเชื่อและหลักธรรมคำสอนของลัทธิพิธีมีลักษณะที่อิงอยู่กับศาสนาหลัก โดยเฉพาะในส่วนของมาตรฐานความดีความชั่วและศีลธรรมจรรยาในสังคม 3) ลัทธิพิธีมีแนวปฏิบัติและพิธีกรรม รวมถึงมีการใช้สัญลักษณ์และพิธีกรรมเพื่อสื่อความหมาย 4) การจัดระเบียบองค์กรในลัทธิพิธีอยู่ภายใต้การบริหารงานของผู้นำ ลัทธิพิธีบางคนหรือบางกลุ่มเท่านั้น ลัทธิพิธีไม่ได้อยู่ภายใต้การควบคุมกำกับของหน่วยงานราชการ (สุริยา สมุทคุปต์, 2539: 41-43)

อนึ่ง Britannica Encyclopedia<sup>1</sup> อธิบายว่า ลัทธิพิธีเป็นปรากฏการณ์ทางความเชื่อใหม่ ๆ เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อสังคมร่วมสมัยที่บริบทแตกต่างไปจากเดิม แม้ว่าลัทธิพิธีจะอ้างอิงที่มากับรากวัฒนธรรมเดิม แต่ก็มีรูปแบบใหม่ (ความแปลกใหม่ที่ว่าเป็นที่รับรู้ทั้งจากคนนอกกลุ่มและในหมู่สาวกลัทธิพิธีเอง) ลัทธิพิธีเป็น “ทางเลือก” ของความเชื่อความศรัทธาที่เบี่ยงเบนไปจากศาสนาหลัก ลัทธิพิธีต่าง ๆ เป็นการพยายามประสานความแตกต่างและความหลากหลายของผู้คนและความเชื่อให้มีจุดร่วมที่สามารถดำเนินไปด้วยกันได้ วิธีการคือ

<sup>1</sup> Britannica Encyclopedia ใช้คำว่า “New religious movement (NRM)” แทนคำว่า ลัทธิพิธี (Cult) โดยให้เหตุผลว่า คำว่าลัทธิพิธีมีนัยที่สื่อการดูหมิ่นเหยียดหยาม คำว่า **New religious movement (NRM)** จึงเป็นคำกว้าง ๆ ไม่ได้ประเมินตัดสินคุณค่า ใช้สำหรับเรียกลัทธิพิธีต่าง ๆ และความเชื่อความศรัทธาใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นทั่วโลกในช่วงหลายศตวรรษที่ผ่านมา

ผสมผสานหลักคำสอนและวิถีปฏิบัติที่หลากหลายและแตกต่างกันเข้าด้วยกัน ลัทธิพิธีมักมีเจ้าลัทธิพิธีที่มีบารมีซึ่งเชื่อกันในหมู่สาวกว่าได้มีพลังอำนาจพิเศษ การจัดระเบียบขององค์กรอาจมีทั้งรวมตัวกันแบบเหนียวแน่นและแบบหลวม ๆ ....ลัทธิพิธีต่าง ๆ เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการเฉพาะบางอย่างที่เป็นช่องว่างของศาสนาหลัก หรือเพื่อตอบสนองความต้องการทางโลก เป็นปรากฏการณ์ที่สัมพันธ์กับความทันสมัย ความหลากหลาย (เชื้อชาติ ศาสนา หรืออื่น ๆ) และความเจริญทางวิทยาศาสตร์ (New religious movement (NRM) , ม.ป.ป.: ออนไลน์)

ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมเป็นลัทธิพิธีหนึ่งที่มีความหลากหลาย แม้จะยังยึดโยงอยู่กับความเชื่อพระพรหมที่เป็นรากวัฒนธรรม แต่ปรากฏการณ์นี้มีความแปลกใหม่ ลัทธิพิธีนี้ในบางสถานที่อาจมีเจ้าลัทธิพิธีเป็นผู้นำที่มี “บารมี” ในขณะที่บางสถานที่มีเพียง “ผู้ประกอบพิธี” ซึ่งทำหน้าที่เป็น “ตัวกลาง” พระพรหมเฉพาะในพื้นที่พิธีกรรม ทั้งนี้ ตัวกลางของลัทธิพิธีบูชาพระพรหมมีความหลากหลาย และไม่จำเพาะอยู่กับศาสนาหลักใด ๆ คือมีทั้งพราหมณ์ หมอพราหมณ์ พระสงฆ์ และร่างทรง ที่เป็นดั่งนี้อาจเพราะลัทธิพิธีบูชาพระพรหมเกิดจากการผสมผสานความเชื่อทั้งพุทธ พราหมณ์ ผี ซึ่งดำรงอยู่ในวัฒนธรรมไทย เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองบริบททางสังคมใหม่ ๆ คือ สังคมเมือง ซึ่งผู้คนมีความหลากหลาย และมีวิถีชีวิตที่แตกต่างจากสังคมในอดีต ประการสำคัญ ในโอกาสปรกติทั่วไป ปัจเจกชนสามารถเข้าถึงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพระพรหมโดยไม่ต้องกระทำผ่านตัวกลาง ลัทธิพิธีนี้จึงจะเปิดโอกาสให้อิสระชนได้เข้าถึงอำนาจเหนือธรรมชาติได้ตัว “ตนเอง”

จากการเก็บข้อมูลลัทธิพิธีบูชาพระพรหมจากภาคสนาม ผู้วิจัยพบศาล/เทวาลัยพระพรหม 7 แห่ง ที่มีการจัดพิธีบูชาพระพรหม ตามจริงแล้วการบวงสรวงบูชาพระพรหมโดยมีพราหมณ์ประกอบพิธีนั้นพบเห็นได้ทั่วไปในโรงงานต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าการจัดพิธีบูชาในลักษณะดังกล่าวเป็นปัจเจก คือเป็นการบูชาอารักษ์ในสถานที่จำเพาะ ผู้วิจัยสนใจศาล/เทวาลัยพระพรหมที่มีลักษณะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน อีกนัยหนึ่งเป็นอารักษ์ชุมชน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้กำหนดเกณฑ์การพิจารณาศาลพระพรหมที่จะใช้ในการศึกษาครั้งนี้ไว้กว้าง ๆ คือ 1.เป็นศาลที่มีขนาดใหญ่ มีพื้นที่เป็นของตนเอง มีลักษณะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน และ 2.มีการจัดพิธีบูชาพระพรหมมาแล้วอย่างน้อย 3 ปี ติดต่อกัน จากเกณฑ์การพิจารณาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้พื้นที่วิจัยเป็นศาล/เทวาลัยพระพรหม 7 แห่ง พื้นที่ศึกษานี้มีทั้งที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันตก และกรุงเทพมหานคร

ผู้วิจัยยังพบว่าพิธีบูชาพระพรหมในแต่ละสถานที่จัดขึ้นในช่วงเวลาที่ต่างกัน ประเด็นนี้มีความน่าสนใจ เพราะโดยปรกติแล้ว ประเพณีต่าง ๆ ในวิถีไทย หากมี “ที่มา” เดียวกัน และดำรงอยู่ในสังคมไทยมายาวนานจะจัดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง เป็นต้น การจัดพิธีบวงสรวงพระพรหมประจำปีในช่วงเวลาที่ต่างกันแสดงว่าพิธีบูชาพระพรหมมี “ที่มา” ต่างกันตามจริงแล้ว “ลัทธิพิธีบูชาพระพรหม” ในสังคมไทยเป็น “ปรากฏการณ์” ที่เกิดขึ้นได้เพียง 60 ปี

เท่านั้น ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวว่า ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมเป็นเพียงการนำเอาความเชื่อที่สืบเนื่อง มีมาแต่เดิม มาปรุงแต่งให้เหมาะสมกับกาลเวลาและความต้องการของสังคม (ศรีศักร วัลลิโภดม, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2537 อ้างใน อาภากริธน์ วัลลิโภดม, 2536: 2) ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมจึงเป็น “ประเพณีประดิษฐ์” (Invented Tradition) ดังที่ อีริค ฮอบส์บอว์ม (Eric Hobsbawm) (1983) กล่าวว่า ประเพณีประดิษฐ์ คือ การหยิบยกเอา ‘วัตถุวัฒนธรรม’ ที่สัมพันธ์กับสังคม มาตีความ ต่อเติม และปรุงแต่ง เพื่อรับใช้สถานการณ์ปัจจุบัน ทั้งนี้ เมื่อประเพณีเก่าไร้ประสิทธิภาพหรือขาดคุณสมบัติที่ปรับตัวให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในสังคมช่วงนั้น ประเพณีประดิษฐ์จะได้รับการสร้างสรรค์ขึ้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า ความเชื่อพระพรหมได้วิวัฒน์จากเรื่องราวในตำนานมาสู่ เรื่องเล่าที่ตีความไปตามปัจเจก ความรู้เรื่องพรหมจากที่เคยจำกัดอยู่ในวงคนชั้นสูงได้แผ่กระจายลงมาสู่ชาวบ้าน เกิดพิธีบูชาพระพรหมเกิดขึ้นมากมาย แต่ละสถานที่ได้สร้างพิธีกรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัว มีความเป็นมา วัตถุประสงค์ องค์กรประกอบ และบริบทที่แตกต่างกัน โดยมี “พระพรหม” เป็น ศูนย์กลางของความเชื่อ การที่ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพรหมดำรงอยู่ได้ในสังคมไทยร่วมสมัยและมีที่ท่าว่าจะเปลี่ยนแปลงอย่างมีพลวัตต่อไปเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า พิธีกรรมบูชาพระพรหมกลายเป็น “ลัทธิพิธี” ที่สามารถตอบสนองคนไทยกลุ่มหนึ่งได้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาดำเนินงาน/เรื่องเล่า รวมถึงองค์ประกอบและสัญลักษณ์ในพิธีกรรมบูชาพระพรหม เพื่อตีความสัญลักษณ์และวิเคราะห์วิถีคิด อันจะเป็นแนวทางหนึ่งในการใช้ข้อมูลคติชนในการทำความเข้าใจสังคมไทย ซึ่งซับซ้อนหลากหลาย และมีพลวัตอย่างมากในปัจจุบัน

## 1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อรวบรวมตำนาน เรื่องเล่า และความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหมในบริบทสังคมไทย
2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบและสัญลักษณ์ในพิธีกรรมบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย
3. เพื่อวิเคราะห์ความหมายและพลวัตของลัทธิพิธีบูชาพระพรหม

## 1.3 สมมติฐานของการวิจัย

ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัยมีลักษณะเป็นประเพณีประดิษฐ์ โดยนำตำนาน และความเชื่อเรื่องพระพรหมมาปรับเปลี่ยน ตีความ และสร้างพิธีกรรมรูปแบบใหม่ ๆ ขึ้นอย่างหลากหลาย อันเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สัมพันธ์กับบริบททุนนิยม การท่องเที่ยว และโลกาภิวัตน์

## 1.4 ขอบเขตของการวิจัย

ข้อมูลที่ใช้ในงานวิจัยนี้ประกอบด้วย

1. ตำนาน เรื่องเล่า และความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหมในวรรณกรรมลายลักษณ์ และ วรรณกรรมมุขปาฐะซึ่งรวบรวมทั้งจากเอกสารและข้อมูลภาคสนาม

2. พิธีกรรมบูชาพระพรหมจากพื้นที่ศึกษา 7 แห่ง เก็บข้อมูลภาคสนามในช่วงปี พ.ศ. 2556 -2560 ดังนี้

ลำดับ	ชื่อ/สถานที่ตั้ง	ปีที่สร้าง ศ.ล	จำนวนปี ที่ ประกอบ พิธีกรรม	ช่วงเวลาที่ประกอบ พิธีกรรม
1.	ศาลพระพรหมเอราวัณ แยกราชประสงค์ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ	พ.ศ.2499	มากกว่า 50 ปี	9 พฤศจิกายน
2.	เทวาลัยพระพรหม คลองขวาง เขตบางแค กรุงเทพฯ	ประมาณ พ.ศ.2520	มากกว่า 30 ปี	19 มีนาคม
3.	ศาลท่านพ่อพระพรหม เขามหาชัย บนเขามหาชัย ตำบลหนองแก อำเภอกว๊าน หิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์	พ.ศ.2533	มากกว่า 20 ปี	13 เมษายน
4	พระพรหม วัดบางกุฎีทอง ตำบลบางกะดี อำเภอมือง จังหวัด ปทุมธานี	พ.ศ.2544	15 ปี	-พฤษภาคม (เป่า ยันต์พรหมสี่หน้า) -ทุกเสาร์แรกของ เดือน (สวดขอเงิน พระพรหม)
5	เทวาลัยพระพรหม ริมถนนสายเอเชีย อำเภอบรมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี	พ.ศ.2551	7 ปี	กันยายน
6	ศาลพระพรหม อำเภอดุสิตพิกุลพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด	ไม่ปรากฏปี ที่สร้าง	4 ปี	มกราคม-กุมภาพันธ์ (ขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 จันทร์คติ)
7	เทวาลัยท้าวมหาพรหม อัมรินทร์ อภัสสร อธิบดี ถนนเทียนทะเล เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ	พ.ศ.2556	3 ปี	8 มีนาคม

### 1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

- ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพรหม
- เก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเล่า ความเชื่อ และพิธีกรรม ในพื้นที่วิจัย

ที่ศึกษา ด้วยวิธีการต่อไปนี้

2.1 การสัมภาษณ์ (Interview methods) โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้สร้างศาล ผู้จัดงาน ผู้ประกอบพิธี ผู้มาร่วมในพิธีกรรม รวมทั้งคนในชุมชน

2.2 การสังเกตการณ์ (Observation methods) ทั้งการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม

3. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดเรื่องลัทธิพิธี ประเพณี ประดิษฐ์ และการศึกษาคติชนในเชิงสัญลักษณ์และบทบาท

4. เรียบเรียงและสรุปผลการวิจัย

## 1.6 การเก็บข้อมูลภาคสนาม

ในบรรดาศาล/เทวาลัยพระพรหมที่เป็นกรณีศึกษา มีเพียง “พระพรหมเอราวัณ” ที่ผู้วิจัยรู้จักและเคยไปกราบไหว้มาก่อน นอกนั้นเป็นข้อมูลใหม่ และข้อมูลใหม่เหล่านี้ยังไม่มีนักวิชาการรวบรวมข้อมูลหรือศึกษาในเชิงวิชาการมาก่อน ดังนั้นข้อมูล “พิธีกรรมบูชาพระพรหม” ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ส่วนใหญ่จึงได้จากการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ทั้งนี้ผู้วิจัยทราบข้อมูลสถานที่ต่าง ๆ เหล่านี้ผ่านหลายช่องทาง ได้แก่ ชาวในสื่อมวลชน สืบค้นข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต คำบอกเล่าจากสื่อบุคคล และหนังสือที่เขียนเกี่ยวกับพระพรหม เมื่อได้พักหรือเคำกลางแล้ว ผู้วิจัยจะสืบค้นข้อมูลเพิ่มเติมจากอินเทอร์เน็ต พิจารณาความเป็นไปได้ แล้วลงภาคสนามเพื่อดูสถานที่จริง การลงภาคสนามดังกล่าวเป็นไปอย่างไม่เป็นทางการ เหมือนการไปกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของบุคคลทั่วไป จำนวนศาล/เทวาลัยพระพรหมที่ผู้วิจัยลงเก็บข้อมูลในช่วงแรกนี้จึงมีมากกว่า 7 แห่ง ผู้บอกข้อมูลที่สำคัญในการเก็บข้อมูลเบื้องต้นคือผู้ดูแลศาล หรือหากไม่มีผู้ดูแลศาล ผู้วิจัยจะสอบถามผู้มากราบไหว้คนอื่น ๆ และชาวบ้านที่อยู่รายรอบ จากนั้นจึงลงเก็บ “พิธีกรรมประจำปี” แล้วเลือกไว้เฉพาะกรณีศึกษาทั้ง 7 แห่งที่สอดคล้องกับเกณฑ์การคัดเลือกข้อมูลที่กำหนดไว้

### 1.6.1 ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

งานวิจัยนี้เริ่มเก็บข้อมูลภาคสนามระหว่างปี 2556-2560 ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามจากสถานที่ที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 7 แห่ง ดังนี้

ครั้งที่	วัน-เดือน-ปี	สถานที่และรายละเอียดของพิธีกรรม
1	10 กันยายน 2556	พิธีบวงสรวงพระพรหม อำเภอบางบาล จังหวัดลพบุรี
2	9 พฤศจิกายน 2556	พิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณ กรุงเทพฯ
3	1 กุมภาพันธ์ 2557	พิธีสวดขอเงินพระพรหม ครั้งที่ 23 วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี

4	1 มีนาคม 2557	พิธีสวดขอเงินพระพรหม ครั้งที่ 24 วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี
5	11 พฤษภาคม 2557	พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า ครั้งที่ 14 วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี
6	9 พฤศจิกายน 2557	พิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณ กรุงเทพฯ
7	20-24 มกราคม 2558	งานประเพณีบวงสรวงพระพรหมและบุญกุ่มข้าวใหญ่ อำเภोजตุรพิมาณ จังหวัดร้อยเอ็ด
8	8 มีนาคม 2558	งานประจำปีบวงสรวงขอพรท้าวมหาพรหม อัมรินทร์ฯ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ
9	19 มีนาคม 2558	งานประจำปีไหว้ครูพระพรหม-พ่อปู่ฤๅษี เขตบางแค กรุงเทพฯ
10	13 เมษายน 2558	พิธีบวงสรวงท่านพ่อพระพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
11	10 พฤษภาคม 2558	พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า ครั้งที่ 15 วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี
12	12 ตุลาคม 2558	พิธีบวงสรวงพระพรหม อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี
13	9 พฤศจิกายน 2558	พิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณ กรุงเทพฯ
14	2 มกราคม 2559	พิธีสวดขอเงินพระพรหม ครั้งที่ 41 วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี
14	9-11 กุมภาพันธ์ 2559	งานประเพณีบวงสรวงพระพรหมและบุญกุ่มข้าวใหญ่ อำเภอจตุรพิมาณ จังหวัดร้อยเอ็ด
15	10 มีนาคม 2559	งานประจำปีไหว้ครูพระพรหม-พ่อปู่ฤๅษี เขตบางแค กรุงเทพฯ
16	20 มีนาคม 2559	งานประจำปีบวงสรวงขอพรท้าวมหาพรหม อัมรินทร์ฯ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ
17	13 เมษายน 2559	พิธีบวงสรวงท่านพ่อพระพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
18	9 พฤศจิกายน 2559	พิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณ กรุงเทพฯ
19	12 มีนาคม 2560	งานประจำปีบวงสรวงขอพรท้าวมหาพรหม อัมรินทร์ฯ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ
20	3 เมษายน 2560	วัดถุมงคลพระพรหม วัดอัมวัน อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี

นอกจากนี้ ในช่วงระหว่างการเดินทางเพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับลัทธิพิธีบูชาพระพรหม ผู้วิจัยได้ สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าของศาล/เทวาลัยทั้งที่เป็นบุคคล พระสงฆ์ และข้าราชการระดับสูง เจ้าลัทธิพิธีหรือผู้ประกอบการพิธี บรรดาลูกศิษย์ของเจ้าลัทธิพิธี และผู้เข้าร่วมพิธีกรรมทั่วไป อีกทั้งยังได้ เก็บข้อมูลเกี่ยวกับพระพรหมในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ วัดถุมงคล หนังสือที่ระลึกในพิธีกรรม ภาพจิตรกรรม ประติมากรรมเทวรูปพระพรหม ป้ายประวัติที่สัมพันธ์กับความเชื่อพระพรหม เป็นต้น



## 1.6.2 การเตรียมตัวก่อนลงภาคสนาม

ผู้วิจัยเตรียมตัวก่อนลงภาคสนามในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

### 1.6.2.1 เตรียมข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ลงภาคสนาม

ผู้วิจัยเตรียมข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ลงภาคสนามโดยการอ่าน หนังสือชุด “วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา” ของจังหวัดนั้น ๆ เพื่อให้ทราบ ประวัติศาสตร์ กลุ่มชน และวัฒนธรรมท้องถิ่นของพื้นที่ลงภาคสนาม นอกจากนี้ยังศึกษาเส้นทางจาก แผนที่ เนื่องจากผู้วิจัยเดินทางเก็บข้อมูลภาคสนามโดยลำพัง บางครั้งต้องขับรถตอนกลางคืนเพื่อจะได้เก็บข้อมูลพิธีกรรมในตอนเช้า ผู้วิจัยจึงเลือกเส้นทางหลักที่ไม่เปลี่ยว ในกรณีที่ต้องพักค้างคืน ก็จะสืบค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับที่พัก สถานีบริการน้ำมัน เพื่อเวลาที่ไปถึงสถานที่นั้นแล้ว ทุกอย่างจะเป็นไปโดยสะดวก สามารถเก็บข้อมูลได้ตามแผนที่วางไว้

### 1.6.2.2 ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมและเตรียมตั้งคำถามสำหรับการสัมภาษณ์

ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมจากงานวิจัยของนักวิจัยคนอื่น ๆ ที่เก็บข้อมูลพิธีกรรมในลักษณะเดียวกัน เพื่อจะได้ทราบว่า การเก็บข้อมูลภาคสนามพิธีกรรมมีองค์ประกอบอย่างไรบ้าง การเตรียมข้อมูลในส่วนนี้มีความสำคัญเพราะพิธีกรรมมักผ่านไปอย่างรวดเร็ว ข้อมูลพิธีกรรมที่ผู้วิจัยเก็บส่วนใหญ่เป็นงานประจำปี ซึ่ง 1 ปี จัดเพียงครั้งเดียว หากลืมนำข้อมูลสำคัญ บางอย่างจะทำให้ข้อมูลไม่สมบูรณ์และงานล่าช้า ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจัดองค์ประกอบสำคัญที่ต้องการเก็บข้อมูลไว้ในสมุดบันทึกเพื่อเตือนตัวเอง นอกจากนี้ การเตรียมคำถามสำหรับการสัมภาษณ์ก็เป็นสิ่งจำเป็น บางครั้งความเหนื่อยล้าจากงานภาคสนามทำให้ลืมสิ่งที่ต้องการถาม อีกทั้งผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ก็มีเวลาไม่มาก คำถามที่กระชับและตรงประเด็นจึงเป็นสิ่งสำคัญ ทั้งนี้ผู้วิจัยจะเขียนคำถามปลายเปิดไว้ในสมุดบันทึกภาคสนาม

### 1.6.2.3 เตรียมเครื่องแต่งกาย ยารักษาโรค และของที่ระลึกที่เหมาะสม

ผู้วิจัยเตรียมชุดสีขาวไว้เพื่อใส่ไปร่วมพิธีกรรมเนื่องจากพิธีบูชาพระ พรหม ทุกที่นิยม “แต่งขาว” การแต่งกายแบบเดียวกับผู้ร่วมพิธีคนอื่น ๆ ทำให้ผู้วิจัยกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมได้ง่าย นอกจากนี้ หากต้องสัมภาษณ์ข้าราชการ เช่น นายอำเภอ ปลัดอำเภอ หรือนักการเมืองท้องถิ่น ก็ต้องเตรียมชุดทางการไปด้วย และหากช่วงเวลาในการเก็บข้อมูลเป็นฤดูหนาว ต้องเตรียมเสื้อกันหนาวให้เหมาะสมกับสภาพอากาศ อนึ่ง เมื่อสัมภาษณ์ผู้บอกข้อมูลแล้ว นักวิจัยควรมอบของที่ระลึกตามความเหมาะสมเพื่อแสดงน้ำใจ หากพื้นที่ในการเก็บข้อมูลเป็นชนบท ผู้วิจัยจะเตรียมยาสามัญประจำบ้านไปด้วย

#### 1.6.2.4 การเตรียมอุปกรณ์

อุปกรณ์ที่จำเป็นสำหรับการเก็บข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ สมุดจดบันทึก ดินสอปากกา เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป กล้องวิดีโอ คอมพิวเตอร์ และเครื่องมือสื่อสาร ทั้งนี้ อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ ต้องเตรียมสายชาร์จและแบตเตอรี่สำรองไว้ให้พร้อม อนึ่งภาพถ่าย คลิปเสียง คลิปวิดีโอที่เก็บได้ในแต่ละวัน ควรถ่ายโอนไว้ในคอมพิวเตอร์เพื่อป้องกันข้อมูลสูญหาย อีกทั้งต้องจัดเก็บข้อมูลเหล่านี้ให้เป็นระบบเพื่อให้ง่ายต่อการค้นหา การเตรียมอุปกรณ์อาจรวมความไปถึงการเช็คสภาพความพร้อมของรถยนต์ที่ใช้ในการออกภาคสนามด้วย

#### 1.6.3 การลงภาคสนาม

ผู้วิจัยต้องเตรียมกายและเตรียมใจให้พร้อมในการลงภาคสนาม เตรียมกายคือพักผ่อนให้เพียงพอ ไปถึงพื้นที่ภาคสนามก่อนเวลาเพื่อให้ตัวเองได้สังเกตภาพรวมและสร้างความคุ้นชินกับสถานที่ นอกจากนี้ในการลงภาคสนามครั้งแรก ผู้วิจัยควรจดจำผู้บอกข้อมูลสำคัญ ได้แก่ เจ้าของศาล/เทวาลัย เจ้าลัทธิพิธี และผู้มีบทบาทสำคัญอื่น ๆ ในพิธีกรรม ควรหาโอกาสเข้าไปแนะนำตัว บอกจุดประสงค์ของการเก็บข้อมูล และขออนุญาตเก็บข้อมูลพิธีกรรมกับบุคคลเหล่านั้น ผู้วิจัยไม่ควรขอสัมภาษณ์ผู้บอกข้อมูลในขณะที่พิธีกรรมกำลังดำเนินอยู่เพราะบุคคลเหล่านั้นไม่สะดวก เพราะต้องต้อนรับแขกหรือและมีบทบาทไปตามลำดับของพิธีกรรม สิ่งที่สามารถทำได้คือ ใช้การสังเกต การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมอื่น ๆ ตามแต่โอกาสอำนวย ผู้วิจัยควรขอเบอร์ติดต่อ เพื่อนัดสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลังจากพิธีกรรมเสร็จสิ้นแล้ว

ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยควรไปทั่วบริเวณงานเพื่อให้สามารถประมวลภาพรวมของพิธีกรรมได้ ข้อมูลที่เก็บได้จากการสังเกตควรเก็บให้ครบ เช่น เครื่องประกอบพิธีกรรม สถานที่และสภาพแวดล้อม ลำดับของพิธีกรรม และการแสดงอารมณ์ของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธี ส่วนข้อมูลเชิงลึกที่ต้องสัมภาษณ์จึงดำเนินการเมื่อโอกาสอำนวย อนึ่งผู้วิจัยต้องเปิดใจกระตือรือร้น เป็นมิตรและไม่อายที่จะทำความรู้จักและพูดคุยกับคนแปลกหน้า

ส่วนการเตรียมใจในการลงภาคสนาม หากผู้วิจัยได้รับการปฏิเสธหรือไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้จัดงาน ควรมีจิตใจที่เข้มแข็ง การปฏิเสธนั้นแสดงว่า ผู้วิจัยยังเป็น “คนนอก” จึงไม่ได้รับความไว้วางใจ ผู้วิจัยจึงต้องลงภาคสนามในที่นั้น ๆ ให้มากขึ้น เพื่อแสดงความตั้งใจและความบริสุทธิ์ใจ ควรแจ้งผู้บอกข้อมูลแต่แรกเริ่มว่าข้อมูลที่เก็บนั้นนำไปใช้เพื่อการศึกษา จะไม่นำความเสียหายใด ๆ มาสู่ผู้บอกข้อมูล ประการสำคัญ ควรเอาใจเขามาใส่ใจเรา คือ สมมติตัวเองว่าหากเราเป็นผู้บอกข้อมูล แล้วมีคนที่ไม่รู้จักมาถามข้อมูลมากมาย เราก็อาจจะทำในลักษณะเดียวกันเพื่อปกป้องตนเอง

### 1.6.4 ปัญหา อุปสรรค และการแก้ไข

ผู้วิจัยประสบปัญหาและอุปสรรคในการทำงานภาคสนามหลายประการ ปัญหาและอุปสรรคเหล่านั้นเป็น “บทเรียน” ให้ผู้วิจัยคิดแก้ปัญหาด้วยตนเอง ดังนี้

#### 1.6.4.1 ปัญหาที่เกิดจากตัวผู้วิจัยและวิธีการเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยเดินทางเก็บข้อมูลในทุกสถานที่ด้วยตนเองตามลำพัง การเก็บข้อมูลพิธีกรรม ‘คนเดียว’ มีปัญหาคือ เมื่อผู้วิจัยพุ่งความสนใจอยู่ที่ประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ผู้วิจัยจะพลาดข้อมูลส่วนอื่น ๆ หรือ กิจกรรมอื่น ๆ ที่ดำเนินไปพร้อมกัน ทำให้การเก็บข้อมูลภาคสนามไม่สมบูรณ์ ต้องไปซ้ำในแต่ละสถานที่อย่างน้อย 2-3 ครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเก็บข้อมูลแบบสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ยกตัวอย่างเช่น เมื่อผู้วิจัยเข้าร่วมในพิธีกรรมเป่ายันต์พรหมสี่หน้า ในช่วงจังหวะสำคัญของพิธีกรรมทุกคนจะต้องนำสายสิญจน์มาพันรอบศีรษะและหลับตาเพื่อน้อมรับองค์พระพรหม ขณะที่ผู้วิจัยร่วมพิธีกรรมเพื่อสังเกตความรู้สึก (ตนเอง) และผู้เข้าร่วมพิธีคนอื่น ๆ ผู้วิจัยไม่สามารถลุกขึ้นมาถ่ายภาพเหตุการณ์ในพิธีกรรมได้ รวมถึงสังเกตเห็นเพียงพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมที่อยู่ข้างเคียง แต่ไม่สามารถเห็นปฏิกริยารวมของคนนับหมื่นที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วบริเวณได้ วิธีการแก้ไข คือ ผู้วิจัยไปเก็บข้อมูลส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์ในปีถัดไป โดยกำหนดตัวเองให้อยู่ในอีกบทบาทหนึ่งคือ เป็นผู้สังเกต ดังนั้นผู้วิจัยจะไม่เข้าไปนั่งในพิธีกรรม แต่เดินอยู่รอบ ๆ บริเวณเพื่อให้ตัวเองสามารถถ่ายภาพ เก็บข้อมูล และสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมพิธีคนอื่น ๆ ได้

ส่วนปัญหาที่เกิดจากตัวผู้วิจัยคือ ผู้วิจัยมีความเกรงใจสูง มักจินตนาการไปก่อนว่า ผู้ที่จะไปขอสัมภาษณ์ไม่สะดวก ไม่พร้อม หรือไม่ยินยอม ในความเป็นจริงแล้ว มนุษย์มีความหลากหลายมาก มีคนจำนวนไม่น้อยที่ยินดีให้ผู้วิจัยสัมภาษณ์ และรู้สึกภูมิใจที่ได้เป็นผู้บอกข้อมูล วิธีการแก้ไข คือ ผู้วิจัยปรับทัศนคติตนเองใหม่ เมื่อเห็นกลุ่มเป้าหมายอยู่ในโอกาสที่จะสัมภาษณ์ได้ ก็จะเข้าไปติดต่อขอสัมภาษณ์ทันที ไม่ปล่อยให้โอกาสนั้นหลุดลอยไป นอกจากนี้ก็เป็นปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพอันเกิดจากความเหนื่อยล้า วิธีการแก้ไขคือ หากสถานที่เก็บข้อมูลภาคสนามต้องเดินทางไกล ผู้วิจัยจะไปพักค้างคืนในบริเวณใกล้เคียงก่อน 1 คืน เพื่อให้ตัวเองได้นอนอย่างเต็มที่ อีกทั้งยังมีโอกาสไปสังเกตการจัดเตรียมพิธีกรรมก่อนวันจริงด้วย

#### 1.6.4.2 ปัญหาที่เกิดจากสถานที่และวันเวลาของพิธีกรรม

สถานที่ในการเก็บข้อมูลภาคสนามบางแห่งมีการระบุพื้นที่ของ “คนใน” และ “คนนอก” อย่างชัดเจน ผู้วิจัยจึงเข้าไปเก็บข้อมูลและสังเกตการณ์ได้อย่างจำกัด วิธีการแก้ไข คือ พยายามหาทางให้ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของ “คนใน” หรือบางกรณีหากต้องการถ่ายภาพเครื่องประกอบพิธีกรรมในพื้นที่เฉพาะก็ต้องไปยังสถานที่นั้น ๆ ก่อนที่ผู้เข้าร่วมพิธีคนอื่น ๆ จะมาถึง และยังไม่มีการเคร่งครัดเรื่องพื้นที่เฉพาะในเวลาดังกล่าว นอกจากนี้ยังมีปัญหาอื่น ๆ เช่น พื้นที่ภาคสนามมี

ลักษณะเป็นชนบท หาทักที่สะอาดและปลอดภัยได้ยาก และพื้นที่ภาคสนามอยู่ไกลต้องเดินทางเป็นเวลานาน หรืออยู่กลางเมืองในพื้นที่ที่การจราจรติดขัด วิธีการแก้ไข ด้านที่พัก ต้องทำการสืบค้นข้อมูลไปก่อนล่วงหน้า แล้วเลือกสถานที่ที่ดีที่สุดในปีนั้น ส่วนเรื่องการเดินทางก็ต้องเผื่อเวลาให้พอ

วันเวลาของพิธีกรรมก็เป็นปัญหาด้วยประการหนึ่ง เนื่องจากกรณีศึกษาในงานวิจัยนี้บางสถานที่จัดงานในเดือนเดียวกัน ผู้วิจัยซึ่งมีข้อจำกัดเรื่องเวลาจึงต้องวางแผนและบริหารจัดการเวลาของตนเองให้ดี วิธีการคือวางแผนล่วงหน้าข้ามปีเพื่อให้ตนเองสามารถไปร่วมในพิธีกรรมนั้น ๆ ได้

#### 1.6.4.3 ปัญหาที่เกิดจากผู้บอกข้อมูล

ปัญหาที่เกิดจากผู้บอกข้อมูลเป็นปัญหาใหญ่ที่สุดในการทำงานวิจัยครั้งนี้ เนื่องจากลัทธิพิธีบูชาพระพรหมบางแห่งมีความซับซ้อน และเกี่ยวข้องกับเรื่องรายได้จำนวนมาก ผู้บอกข้อมูลจึงไม่ไว้วางใจในการให้ข้อมูล บางสถานที่เจ้าของเทวาลัยพระพรหมเป็นนักธุรกิจผู้มีชื่อเสียง จึงมีเวลาจำกัด ผู้วิจัยตระหนักในปัญหานี้ดี วิธีการแก้ไขต้องค่อยเป็นค่อยไป อาจโดยการลงพื้นที่ภาคสนามหลายปีติดต่อกัน เพื่อให้ผู้บอกข้อมูลจำได้ เห็นความตั้งใจ และเกิดความไว้วางใจ ในบางกรณีอาจมีส่วนร่วมเล็ก ๆ น้อย ๆ ในการช่วยจัดเตรียมงาน และในบางกรณีอาจต้องเข้าทางศิษย์ของเจ้าลัทธิพิธี หรือเข้าทางญาติพี่น้องของเจ้าลัทธิพิธี

ผู้วิจัยเห็นว่า วิธีการที่นักวิจัยจะเข้าไปถึง “ผู้บอกข้อมูล” ที่เป็น “Key Informant” ของงานนั้น ไม่มีสูตรตายตัว เพราะสถานการณ์และบริบทต่างกัน สิ่งสำคัญคือ ควรใช้ความเป็นมนุษย์เข้าถึงมนุษย์ หมายถึง มนุษย์จะไว้วางใจและคุ้นเคยบุคคลที่พบเห็นอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ อีกทั้งต้องมีความจริงใจ มีสัมมาคารวะ และอ่อนน้อมถ่อมตน

#### 1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจพลวัตของตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรมในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในบริบทสังคมไทย
2. เข้าใจความหมายและสัญลักษณ์ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่เกิดขึ้นในสังคมไทยร่วมสมัย
3. เป็นตัวอย่างของการศึกษาลัทธิพิธีและประเพณีประติมากรรมในเชิงคติชนวิทยา

#### 1.8 คำนิยามศัพท์เฉพาะ

**ลัทธิพิธี (Cult)** หมายถึง รูปแบบของความเชื่อและพิธีกรรมที่มีการใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นศูนย์กลางความเชื่อ มีวิถีปฏิบัติ และองค์ประกอบพิธีที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ศูนย์กลางหลากหลายแบบ ลัทธิพิธีตอบสนองต่อคนในวัฒนธรรมเมืองเกี่ยวกับความต้องการทางโลก

**พลวัต** (Dynamic) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของความเชื่อ ตำนานเรื่องเล่า และพิธีกรรมเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หนึ่ง ๆ ในวัฒนธรรมไทย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากสังสรรค์ทางวัฒนธรรมและบริบททางสังคมที่แตกต่างไปจากเดิม

**ประเพณีประดิษฐ์** (Invented Tradition) หมายถึง ชุดแนวปฏิบัติ (set of practices) มีลักษณะเชิงพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์ที่ต้องการส่งทอดค่านิยมหรือแบบแผนความประพฤติที่แน่นอน โดยกระทำซ้ำแบบเดิมเพื่อแสดงถึงความต่อเนื่องกับอดีตและไม่จำเป็นต้องเป็นอดีตที่ยาวนาน ประเพณีประดิษฐ์จึงเป็นการหยิบยกเอา ‘วัตถุวัฒนธรรม’ ที่สัมพันธ์กับสังคม มาตีความ ต่อเติม และปรุงแต่ง เพื่อรับใช้สถานการณ์ปัจจุบัน (Eric Hobsbawm, 1983)

**ทุนนิยม** (Capitalism) หมายถึง ระบบเศรษฐกิจซึ่งเจ้าของเอกชนเป็นผู้ควบคุมการค้า อุตสาหกรรมและวิธีการผลิต โดยมีเป้าหมายเพื่อทำกำไรในเศรษฐกิจแบบตลาด ทุนนิยมทำให้เกิดการสะสมทุน การผลิตเพื่อการซื้อขาย การแข่งขันอย่างเสรี และการบริโภค

**โลกาภิวัตน์** (Globalization) หมายถึง การทำให้เกิดความเข้มข้นขึ้น (intensification) ในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางสังคมทั่วโลกเข้ากับสังคมที่ห่างไกลออกไป ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมแต่ละท้องถิ่น ในทางตรงกันข้าม สังคมแต่ละท้องถิ่นก็ส่งผลกระทบต่อสังคมระดับโลกด้วย (Anthony Giddens, 1991:21 อ้างใน นิธิ ภาวครพันธุ์, 2550: 207)

## 1.9 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าสามารถจำแนกได้เป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับพระพรหม เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับลัทธิพิธี เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับประเพณีประดิษฐ์ และเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพิธีกรรม ดังนี้

### 1.9.1 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับพระพรหม

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพระพรหมเท่าที่ปรากฏจำแนกได้ 2 กลุ่ม กลุ่มแรกมุ่งศึกษาความเป็นมาของพระพรหมในวรรณคดีลายลักษณ์และ ประติมานวิทยาพระพรหมในเชิงโบราณคดี กลุ่มที่สองมุ่งศึกษาพระพรหมในความเชื่อพิธีกรรมของคนเมือง มุ่งเน้นพระพรหมเอราวัณอันเป็นต้นกำเนิดของความนิยม พระพรหมในบริบทร่วมสมัย ดังนี้

จันทร์ศิริ แทนมณี. **พระพรหมในวรรณคดีบาลีและสันสกฤต**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2522) วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาประวัติความเป็นมาของพระพรหมในวรรณคดีบาลีและสันสกฤต รวมทั้งเรื่องราวของพรหมที่ปรากฏในวรรณคดีไทย ศิลปกรรมไทย และขนบธรรมเนียมประเพณีไทย

ผลการศึกษาพบว่าพรหมในคัมภีร์ฤคเวทนั้น หมายถึงบทสวดอันศักดิ์สิทธิ์ ส่วนในคัมภีร์อุปนิษัท ความคิดเรื่องพรหมมีลักษณะเป็นนามธรรม และมีการตีความหมายลึกซึ้งขยายตัวออกไปในแนวปรัชญา ในระยะแรกของคัมภีร์มหาภารตะ พรหมเป็นจอมเทพองค์เดียวสูงสุดเหนือกว่าบรรดาเทพทั้งหลาย พรหมทำหน้าที่เป็นผู้สร้าง ในสมัยปุราณะ ฐานะของพระพรหมตกต่ำลงในขณะที่เทพอีก 2 องค์ คือ พระศิวะและพระวิษณุมีฐานะสูงขึ้น อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้ชาวอินเดียไม่ได้นับถือพระพรหมอย่างกว้างขวางเช่นแต่ก่อน ชาวอินเดียจะบูชาพระพรหมพร้อมกับพระศิวะและพระวิษณุ

ในวรรณคดีบาลี พระพรหมก็เป็นเทพที่รู้จักดีเช่นเดียวกัน พระองค์มีกำเนิดแบบอุปปาติก คือเป็นผู้เกิดและเจริญวัยเป็นผู้ใหญ่ในทีเดียว พระพรหมในวรรณคดีบาลีไม่ได้เป็นเทพผู้สร้าง มีจำนวนมากมาย ทุกคนสามารถไปเกิดเป็นพรหมได้ พระพรหมในวรรณคดีบาลีจะปรากฏองค์ในฐานะเทพผู้เป็นองค์อุปฐากพระพุทธเจ้า เป็นผู้คุ้มครองศาสนา และเป็นผู้คุ้มครองผู้ประพฤติธรรม วรรณคดีบาลีรับเอาความนิยมนับถือพระพรหมจากวรรณคดีสันสกฤต พระพรหมในวรรณคดีบาลีและสันสกฤตแตกต่างกันออกไปตามหลักศาสนา ความนิยมเคารพนับถือพระพรหมจึงแพร่หลายไปยังชาติต่าง ๆ ที่รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์และพุทธ เช่น ไทย ลังกา และประเทศแถบเอเชียอาคเนย์

ประเทศไทยได้รับวัฒนธรรมและอารยธรรมจากอินเดียมาตั้งแต่สมัยโบราณ ศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลต่อคนไทยมาช้านาน ต่อมาเมื่อเรารับเอาศาสนาพุทธมาเป็นศาสนาประจำชาติ ความเชื่อเรื่องพระพรหมตามวรรณคดีสันสกฤตของศาสนาพราหมณ์และวรรณคดีบาลีของศาสนาพุทธจึงเข้ามามีอิทธิพลในวรรณคดีไทยและวัฒนธรรมไทย

บูรณะ บูรณะศิริ. พระพรหม. สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร (2523) สารนิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาประติมานวิทยาพระพรหม

ผลการศึกษาพบว่า รูปเคารพพระพรหมในศิลปะพราหมณ์-ฮินดูมีการสร้างแบบ 4 เศียรมาตั้งแต่สมัยคุปตะ ส่วนรูปเคารพพระพรหมในพุทธศาสนา มักปรากฏในฐานะเป็นเทพชั้นรอง ในสมัยคันธาระ พระพรหมจะแสดงในรูปแบบของมนุษย์ธรรมดา พักตร์เดียวและมีสองกร แต่สิ่งที่ทำให้ทราบว่าเป็นพระพรหมก็เนื่องจากสิ่งของที่พระองค์ถือและจากเรื่องราวตามพุทธประวัติ ส่วนในประเทศไทย ประติมานวิทยาพระพรหมเก่าแก่ที่สุด คือพระพรหม 1 เศียร 2 กร ทรงหงส์ที่ฐานเจดีย์บ้านโคกไม้แคน จังหวัดนครสวรรค์ ในศิลปะทวารวดี นอกจากนี้ยังปรากฏเทวรูปพระพรหมหล่อสัมฤทธิ์ ศิลปะสุโขทัยซึ่งทำตามคติพราหมณ์-ฮินดู มี 4 พักตร์ 4 กร แต่มีรูปแบบศิลปะไทย คือมีพักตร์เหมือนพระพุทธรูปสมัยนั้น

อากาศิรัตน วัลลิโถม. **ศาลเจ้า ศาลเทพ ศาลพรหม ในประเพณีความเชื่อของชาวเมือง: กรณีศึกษาเฉพาะบ้านถนนงามวงศ์วาน**. สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร (2536) สารนิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาปรากฏการณ์ทางความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหมในสังคมไทย

ผลการศึกษาพบว่า สังคมปัจจุบันได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ในเรื่องรูปแบบความเชื่อที่เคยปฏิบัติมา แต่เดิมในสังคมเมือง ตามบ้านเรือนทั่วไปมักนิยมตั้งเพียงศาลพระภูมิศาลอย่างเดี่ยวยขึ้น กราบไหว้บูชา แต่ปัจจุบันแม้ความเชื่อเรื่องพระภูมิเจ้าที่ที่มีมาอย่างสืบเนื่องไม่เสื่อมคลาย แต่ก็ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เห็นเป็นรูปธรรมคือ มีการตั้งศาลพรหมเพิ่มขึ้น ความนิยมพระพรหมมีต้นเค้ามาจาก ศาลท้าวมหาพรหมโรงแรมเอราวัณ (พ.ศ.2499) ที่ปรากฏความเชื่อในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์และความศักดิ์สิทธิ์ และแพร่กระจายไปยังชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมไทยอย่างรวดเร็ว อาจกล่าวได้ว่าตามบ้านเรือน หรือห้างร้านบางแห่งพระพรหมได้กลายเป็นพระภูมิเจ้าที่ไปแล้ว

สุชาดา กิตติกระกุลกาล. **ศาลท่านท้าวมหาพรหมโรงแรมเอราวัณ: การแสดงเชิงพิธีกรรมยุคโลกาภิวัตน์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาบัณฑิต สาขา มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2540) วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาสัญลักษณ์และการแสดงเชิงพิธีกรรม

ผลการศึกษาพบว่า เมื่อพระพรหมถูกย้ายจากชุดความเชื่อเดิม มาประยุกต์ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย ส่งผลให้พระพรหมที่ปรากฏอยู่ในการแสดงเชิงพิธีกรรมมีลักษณะความเป็น “ไทย” สูง ดังเห็นได้จากรายละเอียดในการประกอบพิธีกรรมที่สถาปนาขึ้นโดยมูลนิธิท้าวมหาพรหม กฎระเบียบที่สถาปนาขึ้นในการบูชาเพื่อให้พฤติกรรมที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมเป็นไปในทิศทางเดียวกันอยู่ภายใต้โครงสร้างใหม่ของพิธี และแยกตัวตนออกจากโครงสร้างสังคม การรวมกลุ่มจะเกิดขึ้นเพียงชั่วคราวและเมื่อพิธีเสร็จสิ้นทุกคนก็กลับเข้าสู่สภาวะปกติ อย่างไรก็ตามจากเงื่อนไขของพื้นที่ศึกษาที่มีผู้คนหลากหลายและปริมาณมากจนยากที่จะควบคุม ส่งผลให้ปัจจุบันภาพเหตุการณ์ในการประกอบพิธีกรรมไม่อยู่ในระเบียบเดิม ภาพการแยกตัวเพื่อเข้าสู่สภาวะขบ และการรวมกลุ่มไม่ชัดเจนและบิดเบือน อีกทั้งยังมีการนำแบบแผนโครงสร้างสังคมภายนอกมาแสดงในพิธีกรรมโดยการให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏในพิธีกรรม การแสดงเชิงพิธีกรรมที่ศาลพระพรหมในโรงแรมเอราวัณนี้ ในระดับหนึ่งถือได้ว่าเป็นภาพสะท้อนการยอมรับพระพรหมของไทย รวมถึงสามารถตอบสนองความต้องการของผู้คนได้เป็นอย่างดี

จากงานวิจัยที่เกี่ยวกับพระพรหมดังกล่าวมา ผู้วิจัยเห็นว่ายังไม่มีการศึกษาตำนานเรื่องเล่า และพิธีกรรมบูชาพระพรหมในลักษณะที่เป็นพลวัต ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาการนับถือพระพรหมในฐานะลัทธิพิธีที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อของคนไทย ซึ่งผู้วิจัยจะได้ใช้ งานวิจัยเกี่ยวกับพระพรหมทั้ง 4 เรื่องนี้เป็นพื้นฐานข้อมูลความรู้ที่สำคัญในการศึกษาต่อไป

### 1.9.2 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับลัทธิพิธี

จากการสำรวจงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับลัทธิพิธี พบว่าจำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นการศึกษาลัทธิพิธีในสังคมเมือง มุ่งเน้นทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับความเชื่อของชนชั้นกลาง กลุ่มต่อมาเป็นการศึกษาลัทธิพิธีในความเชื่อของคนไทยในท้องถิ่น มุ่งเน้นทำความเข้าใจลัทธิบูชา “ผี” ในความเชื่อดั้งเดิม เพื่อตีความหาความหมายของลัทธิพิธีที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนี้

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5**. (2536). บทความวิจัยฉบับนี้มุ่งศึกษาลักษณะของลัทธิพิธีบูชาเสด็จพ่อ ร.5 และความหมายของลัทธิพิธีที่มีต่อสังคมไทย

ผลการศึกษาพบว่า ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 เป็นลัทธิพิธีที่อ้างอิงถึงบุคคลที่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์และเป็นขรรวาสลัทธิแรกที่เผยแพร่ในหมู่สาธารณชนอย่างกว้างขวาง ลัทธิพิธีนี้ได้รับความนิยมในหมู่นักธุรกิจชนชั้นกลางที่ใช้ชีวิตอยู่สังคมเมือง ลักษณะของลัทธิพิธีเป็นแบบมวลชนคือเปิดกว้างและมีรูปแบบพิธีกรรมที่เสรี คือต่างคนต่างประกอบพิธีกรรมในแบบของตน มีลานพระบรมรูปทรงม้าเป็นสถานที่ในการประกอบพิธีกรรม วัตถุประสงค์ในพิธีกรรมประกอบด้วย เหริยญ รูปหล่อ พระบรมฉายาลักษณ์ พวงมาลา ดอกกุหลาบสีชมพู เวลาในการประกอบพิธีกรรมคือคืนวันอังคารซึ่งเป็นวันพระบรมราชสมภพ ลัทธิพิธีนี้ไม่มีคนทรงหรือตัวกลางที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงด้านจิตวิญญาณ และไม่สร้างชุมชนในจินตนาการขึ้นระหว่างกลุ่มผู้นับถือด้วยกัน

ความหมายของลัทธิพิธีที่มีต่อผู้นับถือได้แก่การเป็นหลักยึดเหนี่ยวทางใจ เชื่อกันว่าเด่นในทาง “ทำมาค้าขึ้น” และ “เมตตามหานิยม” นอกจากนี้ ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 ยังมีบทบาทในการตอบสนองต่อความเปลี่ยวเปลี่ยวของนักธุรกิจกลุ่มหนึ่งที่อยากเข้าถึงรัฐ เพื่อโอกาสและผลประโยชน์ทางธุรกิจของตน การเกิดและการแพร่ขยายของลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 สะท้อนให้เห็นว่านักธุรกิจกลุ่มนี้มีภาวะไม่มั่นคงหรือมีความเสี่ยงที่เกิดจากรัฐ ทั้งในด้านความไม่แน่นอนของนโยบายและการใช้อำนาจของรัฐ รัฐเป็นสิ่งที่พวกเขาเข้าถึงไม่ได้นอกจากผ่าน “พิธีกรรม” ส่วนเรื่องราวของเสด็จพ่อ ร.5 ที่เป็นฐานอันก่อให้เกิดความเชื่อของกลุ่มผู้นับถือไม่ได้อิงอยู่กับประวัติศาสตร์กระแสหลักเพียงอย่างเดียวแต่มีเรื่องเล่าที่สร้างสรรค์ขึ้นจากการเชื่อมโยงเกร็ดประวัติศาสตร์ด้วย ทั้งนี้สื่อมวลชนและรัฐชาติ มีบทบาทสำคัญในการนำเสนอข้อมูลอันเป็นที่มาของเรื่องราวดังกล่าว

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม**. (2537). บทความวิจัยฉบับนี้มุ่งหาคำอธิบายว่าเหตุใดลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิมจึงแพร่หลายในชุมชนชั้นกลางในเขตเมือง อีกทั้งต้องการทำความเข้าใจว่าปรากฏการณ์ทางสังคมนี้ เกิดขึ้นจากปัจจัยและเงื่อนไขทางสังคมอย่างไร



ผลการศึกษาพบว่า ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิมเป็นลัทธิพิธีที่ตอบสนองคนชั้นกลางทางศีลธรรม การนับถือเจ้าแม่กวนอิมกระทบถึงข้อปฏิบัติบางอย่างในชีวิต ลัทธิพิธีสร้างทัศนคติที่มีต่อชีวิตโลกนี้และโลกหน้าแก่ผู้นับถือ ลัทธิพิธีจึงมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับศาสนาแบบหนึ่ง รากฐานอุดมการณ์ของลัทธิพิธีประกอบด้วย 3 ส่วน คือศาสนาผีของไทยผสมจีน พุทธศาสนานิกายเถรวาทของไทย และพุทธศาสนาหายานจีนทั่วไป (ไม่ระบุนิกาย) ความเชื่อหลักในลัทธิพิธีประกอบด้วย ความเชื่อเรื่องฐานบุญ การบริจาค และการสวดภาวนา นอกจากนี้ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งคือผู้นับถือจะนิยมกินเจและงดกินเนื้อวัว

ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิมเกิดขึ้นและบูชาแพร่หลายอยู่นอกวัดก่อนที่จะกระจายเข้าไปสู่วัดในพุทธศาสนาในเวลาต่อมา ผู้นับถือเจ้าแม่กวนอิมในแบบปัจเจกจะมีวัดตุ่มสัญลักษณ์คือวัดตุ่มมงคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเจ้าแม่กวนอิม เช่น ภาพ เกรียง และรูปปั้น วัดตุ่มมงคลเหล่านี้อยู่บนหิ้งบูชาซึ่งต้องมีกระยาบูชาตามกำหนด เช่น ถ้วยน้ำชา 7-9 ถ้วย เทียนไฟฟ้า กระจ่างรูป ส่วนในระดับศาสนสถานจะประกอบด้วยตำหนัก (มีทั้งอยู่นอกและในวัด) ซึ่งมีรูปเคารพเจ้าแม่กวนอิมขนาดใหญ่ พระอวโลกิเตศวร และองค์เทพ อื่น ๆ เช่น เจ้าชายอั้งไฮยี้ เจ้าพ่อมังกรเขียว ฯลฯ ประการสำคัญมีนักบวชหรือตัวกลาง ซึ่งอาจเป็นภิกษุณีที่เดินทางไปอุปสมบทในได้หวัน พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ผู้นับถือร่วมกันปฏิบัติ ได้แก่ การสวดมนต์ การร่วมกันทำบุญเพื่อสร้างรูปเคารพ สร้างเจดีย์สถาน และพิมพ์หนังสือสวดมนต์ นอกจากนี้ยังมีการประทับทรงเจ้าแม่กวนอิมด้วย

ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิมเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อสิ่งที่ขาดหายไปในชีวิตทางศาสนาของคนไทยในเขตเมือง 2 ด้าน ด้านแรกคือ ตอบสนองต่อมิติที่หายไปในพุทธศาสนาไทย กล่าวคือโลกเปลี่ยนแปลงไปแต่องค์กรศาสนาไม่ได้ปรับเปลี่ยนกิจกรรมให้สอดคล้องกับชีวิตของชนชั้นกลางในเขตเมือง ด้านต่อมาเกี่ยวข้องกับ การตีความหรือการเปลี่ยนจุดเน้นในคำสอนของศาสนาเพื่อตอบสนองต่อปัญหาใหม่ ๆ ที่ผู้คนในปัจจุบันประสบ ลัทธิพิธีสามารถตอบสนองต่อชนชั้นกลางในสังคมเมืองได้โดย 1) สร้างความรู้สึกเป็นปึกแผ่นเสมือนคนในชุมชนเดียวกันในกลุ่มผู้นับถือ 2) เป็นพื้นที่ของผู้หญิงในการแสดงบทบาทและความสำคัญทางศาสนา 3) ทำให้เกิดความสัมพันธ์แบบสมดุระหว่างความเชื่อการหลุดพ้นในโลกหน้ากับความสุขในโลกนี้ 4) ลัทธิเป็นส่วนหนึ่งของสถาบัน คือมีแนวคิดหลักปฏิบัติที่เป็นไปในทิศทางเดียวกับพุทธศาสนากระแสหลักและไม่เป็นอริกับสถาบันทางการของไทย 5) เจ้าแม่กวนอิมเป็นเทพีแห่งการค้าขาย จึงตอบสนองต่อคนเมืองที่ส่วนใหญ่ประกอบธุรกิจ สิ่งที่ชนชั้นกลางในสังคมเมืองต้องการคือความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

ความสุขกายสบายใจในชีวิต การแสวงหาความสุขแบบปัจเจก กิจกรรมหลักของลัทธิพิธีประการหนึ่ง ได้แก่การนั่งสมาธิซึ่งก็สอดคล้องกับปัจเจกนิยมของชนชั้นกลางด้วย

ความแพร่หลายอย่างกว้างขวางของลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิมแสดงถึงการยอมรับของคนไทยว่า ลัทธิพิธีนี้เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในระบบความเชื่อของคนไทยปัจจุบัน ลัทธิพิธีนี้ไม่เคยเป็นส่วนหนึ่งของคนไทยมาก่อนแต่ก็เกิดขึ้นและพัฒนามาดังเช่นปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในระบบความเชื่อ ลัทธิพิธีเหล่านี้แพร่หลายจากนอกวัดเข้าไปสู่วัด และวัดอันเป็นศาสนสถานหลักก็ให้การยอมรับ ลัทธิพิธีที่เกิดขึ้นจึงแสดงให้เห็นความพยายามของชนชั้นกลางที่จะ “สร้าง” และเผยแพร่ศาสนาของตนเองแทนวัด ซึ่งไม่สามารถปรับตัวและตอบสนองต่อคนในสังคมได้อย่างที่เคยเป็นในอดีต

กาญจนา อุดมศิลป์. **ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2554). วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาความเชื่อและตำนานเจ้าแม่สองนาง บทบาทของลัทธิพิธีเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางที่มีต่อชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร

ผลการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวกับพิธีกรรมพบว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหารเป็นพิธีกรรมใหญ่และสำคัญที่สุด เนื่องจากเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม 4 พิธี ได้แก่ พิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง ประเพณีสว่างเฮือประจำปี ประเพณีสงกรานต์และถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อท่ามุงเมือง และพิธีถวายเครื่องบรรณาการต่อองค์พระธาตุพนม ทุกพิธีกรรมประกอบด้วยสัญลักษณ์ที่แสดงสถานภาพของเจ้าแม่สองนาง เสมือนเจ้าเมืองมุกดาหารและบรรพบุรุษในอดีต ที่ลงมาพบปะลูกหลานและให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ และความมั่งคั่งแก่ชุมชน ขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัยและสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ลูกหลานและชุมชน พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางแสดงให้เห็นบทบาทต่อชุมชนชายฝั่งโขงในหลายมิติ บทบาทเหล่านี้ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคม ตำนานเจ้าแม่สองนางมีบทบาทในการแสดงสำนึกร่วมความเป็นชาวเวียงจันทน์ ที่มีบรรพบุรุษร่วมกันที่อพยพมาตั้งชุมชนตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขงฝั่งไทยในอดีต พิธีกรรมมีบทบาทในการให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่งแก่ชุมชน มีบทบาทในการให้ความหวังด้านความปลอดภัย การปกป้องคุ้มครอง และขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัย เพื่อเป็นการสร้างขวัญ

กำลังใจให้แก่ลูกหลาน มีบทบาทในการสร้างความสมานฉันท์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างและมีบทบาทในการสร้างเครือข่ายผู้สืบทอดอำนาจหน้าที่ทางวัฒนธรรมให้แก่ชุมชนอีกด้วย

นิตยา วรรณกิติร์. **พลวัตของลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มไทยยวนและไทลื้อในภาคเหนือ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2554). วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาพลวัตและการผสมผสานความเชื่อของตำนานเกี่ยวกับเจ้าหลวงคำแดงของไทยยวนและไทลื้อ รวมทั้งองค์ประกอบและพลวัตของลัทธิพิธีนี้ของไทยยวนและไทลื้อในพื้นที่ภาคเหนือ

ผลการศึกษาพบว่าปรากฏการณ์ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงมีจุดเริ่มต้นจากความเชื่อเรื่องผีหลวงแห่งดอยหลวงเชียงดาว ก่อนจะกลายมาเป็นเทวดาอารักษ์ตามคติพุทธศาสนา ในกลุ่มไทยยวน ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงคำแดงได้รับความนิยมในเชียงใหม่ ก่อนจะแพร่หลายไปสู่ไทยยวนในจังหวัดอื่น ส่วนชาวไทลื้อในสิบสองปันนา มีความเชื่อเรื่องพญาคำแดง วีรบุรุษผู้กลายเป็นเทวดาเมืองตามคติดั้งเดิม เมื่อชาวไทลื้ออพยพลงมาในดินแดนล้านนา ทำให้ตำนานเจ้าหลวงคำแดงและพญาคำแดงเกิดการผสมผสานกัน

ด้านการศึกษาพิธีกรรมการบูชาเจ้าหลวงคำแดง พบว่าการประกอบพิธีกรรมของชาวไทยยวนและ ไทลื้อมีข้อแตกต่างกันในด้านจารีตเกี่ยวกับการเข้าร่วมพิธีกรรม ช่วงเวลาการประกอบพิธีกรรม รูปแบบของการประกอบพิธีกรรม และความหมายของพิธีกรรม สะท้อนให้เห็นว่าแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ยังคงธำรงอัตลักษณ์ด้านการประกอบพิธีกรรมของตนเอง พิธีกรรมบูชาเจ้าหลวงคำแดงในปัจจุบันมีบทบาทให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมได้เข้าถึงอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บทบาทในการสร้างสำนึกร่วม สร้างความสามัคคี เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นกลุ่มสังคม รวมไปถึงบทบาทในฐานะพื้นที่เพื่อต่อรองกับอำนาจรัฐและอำนาจทุน นอกจากนี้ยังพบว่าการประกอบพิธีกรรมในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ทั้งนี้เป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมที่มุ่งสู่ความทันสมัย รวมทั้งอำนาจและบทบาทของกลุ่มผู้นำทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป

งานวิจัยทั้ง 4 เรื่องนี้น่าสนใจและสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาลัทธิพิธี งานของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ คือ ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 และลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม มีความคล้ายคลึงกับลัทธิพิธีบูชาพระพรหมซึ่งผู้วิจัยสนใจศึกษาวิจัยในแง่ที่เป็นปรากฏการณ์ทางความเชื่อที่เกิดขึ้นใหม่กับชนชั้นกลางที่อาศัยอยู่ในสังคมเมือง ผู้วิจัยจะได้นำแนวทางดังกล่าวมาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย คือนั้นระเบียบวิธีวิจัยที่ศึกษาองค์ประกอบสำคัญของลัทธิพิธีอย่างละเอียด รวมทั้งตีความสัญลักษณ์

ต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรม แล้วเชื่อมโยงเข้าสู่บริบททางสังคม ส่วนงานของภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ เรื่องลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนาง และงานของนิตยา วรรณกิติ์ เรื่องลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของลัทธิพิธีกับการเป็นกลุ่มสังคมได้อย่างดี อีกประการหนึ่ง ลัทธิพิธีดังกล่าวยังเป็นพื้นที่ให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้แสดงตัวตนด้วย บริบทของลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมเมืองนั้นความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อาจไม่ได้เข้มข้นเช่นงานทั้ง 2 ชิ้น แต่ผู้วิจัยเห็นว่า แนวทางการตีความดังกล่าวมีความสำคัญ เพราะในพิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นในกรุงเทพมหานครนั้น ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นลักษณะความเป็นกลุ่มทางสังคมที่สัมพันธ์กับเครือข่ายทางธุรกิจ นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่แสดงตัวตนของผู้เป็นเจ้าของสถานที่ อีกทั้งมีการต่อรองกับอำนาจรัฐคือในลัทธิพิธีมีทหาร ตำรวจ เข้ามาสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญ ดังที่ผู้วิจัยจะได้ศึกษาต่อไป

### 1.9.3 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับประเพณีประติษฐ์

จากการสำรวจเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับประเพณีประติษฐ์ พบว่า งานวิจัยประเพณีประติษฐ์ส่วนหนึ่งเป็นประเพณีประติษฐ์ที่จัดขึ้นโดยวัดมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำในการจัดประเพณี ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นประเพณีประติษฐ์ที่จัดขึ้นโดยกลุ่มชนในท้องถิ่น มีผู้นำกลุ่มชาติพันธุ์เป็นแกนนำในการจัดประเพณี ดังนี้

Eric Hobsbawm (1983) กล่าวว่า ประเพณีประติษฐ์ คือชุดแนวปฏิบัติ (set of practices) มีลักษณะเชิงพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์ที่ต้องการส่งทอดค่านิยมหรือแบบแผนความประพฤติที่แน่นอน โดยกระทำซ้ำแบบเดิมเพื่อแสดงถึงความต่อเนื่องกับอดีตและไม่จำเป็นต้องเป็นอดีตที่ยาวนาน “ประเพณีประติษฐ์” จึงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ก่อตัวขึ้นจากการหยิบยกเอา ‘วัตถุติบท่างวัฒนธรรม’ เช่น เรื่องราวในประวัติศาสตร์ งานเฉลิมฉลอง และข้อปฏิบัติต่าง ๆ ของสังคม หรือที่เรียกว่า ‘การอ้างอิงอดีต’ ที่สัมพันธ์กับสังคมมาตีความใหม่ ต่อเติม และปรุงแต่ง เพื่อรับใช้สังคมในสถานการณ์ปัจจุบัน ขณะเดียวกัน ก็มีความพยายามในการ ‘อ้างอิงใหม่’ เพื่อนำมาปฏิบัติในรูปแบบใหม่โดยมีจุดมุ่งหมายร่วมกันบางอย่างในบางช่วงเวลา

ไม่ว่า “ประเพณีประติษฐ์” จะเกิดขึ้นโดยกลุ่มสังคมหรือบุคคลใดก็ตาม สิ่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นจากการ “ประติษฐ์” วัฒนธรรมดังกล่าวคือ การเผชิญหน้าของประเพณีเก่า (Old tradition) กับประเพณีใหม่ (New Tradition) โดย Hobsbawm ชี้ให้เห็นว่า ประเพณีประติษฐ์ทางวัฒนธรรมเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำลายล้างวิธีแห่งประเพณีเก่าอันเนื่องมาจากประเพณีเก่านั้น ไร้ประสิทธิภาพหรือ

ขาดคุณสมบัติที่จะปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์สังคมใน ณ เวลานั้น จนทำให้เกิดการสร้าง ประเพณีประดิษฐ์ขึ้นมา การศึกษาประเพณีประดิษฐ์ ส่วนหนึ่งนั้นทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์สังคมที่ แสดงให้เห็นถึงการนำประวัติศาสตร์มาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมหรือตัวสมาน ความสัมพันธ์ให้กับกลุ่มหรือสังคมของตน ดังนั้น ประเพณีประดิษฐ์ จึงเป็นเป็นภาพสะท้อนใน ช่วงเวลานั้นได้ระดับหนึ่ง (เอกรินทร์ พึ่งประชา, 2545, หน้า 14-19)

พิภก เมืองหลวง. **มโนทัศน์และสัญลักษณ์ในงานบุญแปดหมื่นสี่พันขันท์ ที่บ้านท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด : การศึกษาในฐานะพิธีกรรมประดิษฐ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญา อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย (2544). วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษามโนทัศน์และสัญลักษณ์ในงานบุญแปดหมื่น สี่พันขันท์ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่พระสงฆ์และชาวบ้านช่วยกันประดิษฐ์ขึ้นให้เป็นพิธีกรรมประจำปีของ เดือนสาม

ผลการศึกษาพบว่าเจ้าอาวาส ได้ใช้มโนทัศน์ในการประดิษฐ์งานบุญ 3 ประการ คือ มโนทัศน์การสร้างพิธีกรรมจากคัมภีร์โบราณเรื่องแปดหมื่นสี่พันขันท์ มโนทัศน์การสร้างพิธีกรรม จากความเชื่อเรื่องบุญกรรม และมโนทัศน์การสร้างพิธีกรรมเพื่อการรวมกลุ่มทางสังคม พิธีกรรมนี้มีการใช้ทั้งวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ วัตถุสัญลักษณ์มีทั้งที่แทนพระธรรมคำสอนของ พระพุทธเจ้าแทนเครื่องบูชาพระพุทธเจ้า แทนอำนาจเหนือธรรมชาติ และแทนความอุดมสมบูรณ์ ส่วนพฤติกรรมสัญลักษณ์มีการใช้เสียงสวดคาถา การใช้เสียงดนตรีและการร้องเล่นเต้นฟ้อน เพื่อสร้าง บรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรม การศึกษาดังกล่าวทำให้เข้าใจวิธีการประดิษฐ์พิธีกรรมใน สังคมไทยปัจจุบันที่นำเรื่องเล่าทางพุทธศาสนาและเรื่องเล่าพื้นบ้านมาอธิบายเครื่องประกอบพิธีที่ ประดิษฐ์ขึ้น มีการสร้างสัญลักษณ์จากการตีความคัมภีร์เพื่อสร้างพิธีกรรมเป็นรูปธรรม โดยการประดิษฐ์เครื่องประกอบพิธีจำนวน 84,000 ชิ้น เช่นประธูป ประทีป ธงช่อ ธงไชย พิธีกรรมนี้ เป็นพิธีกรรมประดิษฐ์โดยพระสงฆ์ในท้องถิ่นเพื่อวัตถุประสงค์สร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้แก่ ชาวบ้าน

เอกรินทร์ พึ่งประชา. **พระราชู : “ประเพณีประดิษฐ์” แห่งวัดศิระชะทอง**. วิทยานิพนธ์ปริญญา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2545). วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาความเป็นมาและความหมายของคติ

ความเชื่อพระราหู องค์ประกอบในพิธีกรรม และปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับประเพณี ประดิษฐ์พระราหู

ผลการศึกษาพบว่าคติความเชื่อเรื่องพระราหูวัดศิระทองดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลาเกือบ 2 ศตวรรษ พระราหุมิคุณสมบัติที่ง่ายต่อการปรับตัวจึงทำให้เอื้ออำนวยต่อการสร้าง ประเพณีประดิษฐ์ ของวัดและชุมชนแห่งนี้ ในขณะเดียวกัน พระราหูก็นิมีสาระสำคัญบางประการซึ่ง รักษาไว้ได้ นั่นก็คือความศักดิ์สิทธิ์ที่สืบเนื่องจากการที่พระราหูถูกโยงเข้าปรากฏการณ์ทาง ธรรมชาติที่มีผลต่อจิตใจผู้คนมาโดยตลอด เพียงแต่ผลทางจิตวิทยานี้มีความแตกต่างกันไปตามเงื่อนไข ทางสังคมของแต่ละช่วงเวลา ซึ่งทำให้ความหมายของพระราหูลื่นไหลตามเพื่อถูกนำไปใช้เป็น เครื่องมือในการแสดงบทบาทต่าง ๆ กัน ยุคปฐมบทการก่อตั้งชุมชน ความเชื่อเรื่องพระราหูถูกอ้างอิง เป็นเครื่องรางในฐานะรูปเคารพบูชาของชาวลาวเวียงศิระทอง ยุครื้อฟื้นการสร้างเครื่องราง พระราหูถูกใช้ในการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อมุ่งหวังให้เศรษฐกิจวัดเจริญรุ่งเรืองเพราะวัดทรุดโทรมมา หลายสิบปี ยุคโลกาภิวัตน์ ประเพณีประดิษฐ์ได้ก่อให้เกิดวาทกรรมในสังคมขึ้นว่าเป็นการสร้างเพื่อ ออนุรักษ์ความเชื่อแบบดั้งเดิมหรือเป็นพุทธพาณิชย์ ประเพณีประดิษฐ์ยุคนี้ทำให้ความเชื่อพระราหู วัดศิระทองมีความโดดเด่นไม่เหมือนใคร ทำให้ผู้ศรัทธาบางกลุ่มยอมรับว่าวัดศิระทองเป็นต้นตำรับ พระราหูในบริบทสังคมไทย ยิ่งกว่านั้นยังถือเป็นภาพสะท้อนหนึ่งของวิกฤติการณ์ความทันสมัยที่ เกิดขึ้นจากกระแสบริโภคนิยมและข้อมูลข่าวสารที่ได้เข้าไปมีบทบาทอย่างมากในวิถีชีวิตของผู้คน ประเพณีประดิษฐ์ความเชื่อพระราหูวัดศิระทองก่อตัวมาจากทั้งกระบวนการสร้างอดีตและ การอ้างอิงใหม่ ขณะเดียวกันการศึกษาบทบาทของประเพณีประดิษฐ์นั้นไม่เพียงแต่สะท้อนหน้าที่ ที่สำคัญของปรากฏการณ์ดังกล่าวของชุมชนนั้น หากยังเผยให้เห็นเงื่อนไขบางประการที่สัมพันธ์กับ ชุมชนนี้

นิชธิมา บุญเฉลียว. **ความทรงจำร่วมของคนลื้อพลัดถิ่นกับประเพณีประดิษฐ์ กรรม**.วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2552). วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาและทำความเข้าใจการปรับตัวได้ต่อการเปลี่ยนแปลงยุค โลกาภิวัตน์ของชุมชนคนลื้อพลัดถิ่นเชียงใหม่ จังหวัดพะเยา ภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ ชาติ และการพัฒนาระดับภูมิภาค โดยพิจารณาผ่านขบวนการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมภายใต้บริบทของ การพัฒนาและการท่องเที่ยวที่เน้นส่งเสริมสนับสนุนโดยภาครัฐ

ผลการศึกษาพบว่าความทรงจำและสำนึกประวัติศาสตร์เกี่ยวกับถิ่นฐานบ้านเกิด และการสร้างความเป็นท้องถิ่นมีส่วนสำคัญต่อการทำความเข้าใจการปรับตัวโต้ตอบต่อการเปลี่ยนแปลงที่มาจากโครงการรัฐของชาวลื้อ ดังปรากฏผ่านโครงการพัฒนาและการส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเชิงคำ การช่วงชิงได้ตอบดังกล่าวสามารถพิจารณาผ่านการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของรัฐและการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งแสดงปฏิบัติผ่านขบวนการรื้อฟื้นสืบสานวัฒนธรรมของชาวลื้อ การจัดงานเทศกาลวัฒนธรรมประจำปี การจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมไทยลื้อ และการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในระดับชีวิตประจำวัน กระบวนการต่าง ๆ เหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาวลื้อเชียงคาล้วนแล้วแต่ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นเพื่อที่จะสืบสานและจารึกจดจำที่มาที่ไป และตำแหน่งแห่งที่และความเป็นตัวตนทางวัฒนธรรมของพวกเขาในบริบทประวัติศาสตร์การสร้างชาติและการพัฒนายุคโลกาภิวัตน์

ประเสริฐ รุณรา. **พิธีสวดนพเคราะห์: พลวัตของพิธีกรรมประดิษฐ์ในสังคมไทยปัจจุบัน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2557). วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาความเป็นมาและการผลิตซ้ำพิธีสวดนพเคราะห์ในสังคมไทย และวิธีการประดิษฐ์สวดนพเคราะห์รูปแบบต่าง ๆ ในสังคมไทย โดยเก็บข้อมูลจากพื้นที่ภาคกลางและภาคตะวันออก

ผลการศึกษาพบว่าความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับนพเคราะห์ในสังคมไทยเป็นการประสานความเชื่อเกี่ยวกับเทพนพเคราะห์ที่รับแนวคิดแบบศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับความเชื่อที่เกี่ยวกับเทพนพเคราะห์ที่รับแนวคิดแบบศาสนาพุทธ ความเป็นมาของพิธีสวดนพเคราะห์ในสังคมไทย ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาสืบทอดในลักษณะพิธีกรรมราชสำนัก พิธีกรรมนี้เริ่มแพร่กระจายสู่สังคมเมื่อมีการพิมพ์ตำราโหราศาสตร์และหนังสือเกี่ยวกับพิธีกรรม การศึกษาพิธีสวดนพเคราะห์ในสังคมไทยปัจจุบันพบว่า ช่วงเวลาในการจัดพิธีกรรมมักจัดในช่วงบ่ายถึงค่ำ กลุ่มผู้ประกอบพิธีมีหลากหลาย ได้แก่ พระสงฆ์ โหร พราหมณ์ บัณฑิต และคณะเร่ ทั้งนี้ พิธีสวดนพเคราะห์ที่พบมีทั้งพิธีที่สืบสานจากพิธีบูชาเทวดานพเคราะห์ และพิธีสวดนพเคราะห์ที่ประดิษฐ์เพื่อวัตถุประสงค์ใหม่ ส่วนการใช้สัญลักษณ์ในพิธีสวดนพเคราะห์พบว่าเป็นการสะท้อนตัวตนของเทวดานพเคราะห์อย่างมีเรื่องราว มีการจำลองพิธีกรรมให้เสมือนเป็นที่สถิตของเทวดานพเคราะห์ รวมถึงการประดิษฐ์สร้างสัญลักษณ์เพื่อแสดงความหมายที่สัมพันธ์กับแนวคิดโลกศาสตร์และจักรวาลวิทยา พิธีสวดนพเคราะห์ได้รับความนิยมในบริบทปัจจุบันเพราะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของพิธีให้เข้ากับพลวัต

ทางสังคม มีต้นทุนและค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีที่ลดลง จัดพิธีในวันหยุดเพื่อให้ผู้ร่วมพิธีเดินทางสะดวก และประดิษฐ์รูปแบบของพิธีกรรมให้อลังการ ผู้ประกอบพิธีมักสร้างรูปแบบใหม่ ๆ เสมอเพื่อจูงใจมวลชนให้เข้าร่วมพิธีกรรม

แนวคิดประเพณีประดิษฐ์ ของ Hobsbawm เป็นแนวคิดสำคัญของการศึกษาและการตีความประเพณีประดิษฐ์ที่ผู้วิจัยจะใช้เป็นกรอบในการวิจัย นอกจากนี้ งานวิจัยอีก 4 เรื่อง ก็เป็นตัวอย่งการศึกษาประเพณีประดิษฐ์ในสังคมไทยที่มีคุณค่า งานวิจัยของนิชชีมา บุญเฉลียว ชี้ให้เห็นว่า “ประเพณีประดิษฐ์” เกิดจากบริบทของการท่องเที่ยวที่ผลักดันโดยภาครัฐ กลุ่มชนในท้องถิ่นได้ใช้วัตถุดิบอันแสดงถึง “ความเป็นสื่อ” มาประดิษฐ์สร้างความแตกต่าง เป็นจุดขาย พร้อม ๆ กับสร้างอัตลักษณ์และตัวตนให้กลุ่มของตน ในขณะที่งานของพิเชก เมืองหลวง ชี้ให้เห็นว่า ประเพณีประดิษฐ์เกิดจากบริบทการสร้างความเป็นกลุ่มให้สังคมและการสร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์จึงได้ใช้วัตถุดิบคือคัมภีร์ที่มีอยู่ใน พระพุทธศาสนา มาตีความและประดิษฐ์สร้างวัตถุประสงค์สัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ต่าง ๆ ขึ้นมา ขณะเดียวกัน งานของของเอกรินทร์ พึ่งประชา ชี้ให้เห็นว่า ประเพณีประดิษฐ์ เกิดจากบริบทที่แตกต่างกันไปตามยุคสมัย ไม่ว่าจะเพื่อการรวมกลุ่มและแสดงอัตลักษณ์ลาวเวียง บริบทความบีบคั้นและความไม่แน่นอนของเศรษฐกิจการเมือง และบริบทบริโภคนิยมพุทธพาณิชย์ ประชาชนและพระสงฆ์ ได้ตีความพระราหูใหม่ อ้างอิงใหม่ อ้างความเป็นต้นตำรับ ยังผลให้เกิดศรัทธาและเป็นที่พึ่งทางใจแก่ประชาชนตามแต่ยุคสมัย ส่วนงานของประเสริฐ รุณรา ชี้ให้เห็นว่า บริบทสมัยใหม่ที่มีการพิมพ์ตำราพเคราะห์ขึ้น ทำให้ความเชื่อนี้แพร่กระจายมาสู่สาธารณชน นอกจากนี้ การที่พิธีสวดนพเคราะห์ได้รับความนิยมในสังคมไทยปัจจุบันส่วนหนึ่งเป็นเพราะพิธีนี้ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับพลวัตทางสังคม งานการวิจัยเรื่องลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่ผู้วิจัยสนใจมีความคล้ายคลึงกับงานของพิเชก เมืองหลวง ที่พระสงฆ์เป็นผู้สร้างประเพณีประดิษฐ์เพื่อดึงศรัทธาคนในพุทธศาสนา ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมมีความคล้ายคลึงกับงานของเอกรินทร์ พึ่งประชา ที่พระพรหมมีสถานะที่เลื่อนไหลต่อการตีความในลักษณะเดียวกันกับพระราหู นอกจากนี้ยังคล้ายคลึงกับงานของนิชชีมา บุญเฉลียว ในแง่ที่การสร้างความเป็นกลุ่มและแสดงตัวตนจำเป็นต้องดึงวัตถุดิบสักอย่างขึ้นมา “สร้าง” ให้โดดเด่นและทำซ้ำ ๆ อีกทั้งยังคล้ายคลึงกับงานของประเสริฐ รุณรา ที่ประเพณีประดิษฐ์นี้เกิดจากการผสมผสานรากความเชื่อที่สังคมไทยรับมาจากทั้งศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธ เจ้าลัทธิพิธีจึงมีทั้งพระสงฆ์และพราหมณ์ ดังที่ผู้วิจัยจะได้ศึกษาต่อไป



#### 1.9.4 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพิธีกรรม

จากการสำรวจงานวิจัยเกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพิธีกรรม พบว่า การศึกษาวิจัยสัญลักษณ์ในพิธีกรรมมีทั้งพิธีกรรมดั้งเดิม คือพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการนับถือผีและพิธีกรรมบุญบั้งไฟที่เกี่ยวกับการนับถือแถน และพิธีกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในบริบทเฉพาะคือพิธีกรรมบูชาสัตตนาคราดังนี้

สุรียา สมทุคบุตตี และพัฒนา กิตติอาษา. **สัญลักษณ์สำคัญในบุญบั้งไฟ : การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา.** (2533). งานวิจัยเล่มนี้มุ่งศึกษาสัญลักษณ์สำคัญ (Dominant Symbols) ในบุญบั้งไฟอีสาน ทั้งวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ แล้วตีความตามกรอบแนวคิดของเทอร์เนอร์ โดยแบ่งเป็น 2 ขั้วคือ ขั้วของความรู้สึก (Sensory Pole) เช่น สัญลักษณ์ทางเพศที่สื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ และการเป็นช่องทางให้สมาชิกในสังคม (ผู้ชาย) ได้คลายความตึงเครียดที่เกิดจากภาวะเบียดเบียนของสังคม ขั้วอุดมคติ (Ideological Pole) สะท้อนว่าชาวอีสานเชื่อเรื่องโลกมนุษย์ โลกเทวดา และโลกบาดาล มนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้อิทธิพลของพญาแถน แถนเปรียบเสมือนพ่อเป็นฟ้า พระธรณีเปรียบเสมือนแม่เป็นดิน ฝนที่ตกลงมาเปรียบเสมือนน้ำเชื่อที่จะนำชีวิต ความเจริญงอกงาม และความอุดมสมบูรณ์มาสู่ดิน บุญบั้งไฟยังสะท้อนให้เห็นโครงสร้างและการจัดระเบียบทางสังคมในหมู่บ้านอีสาน ที่ผู้หญิงเป็นเจ้าของมรดกแต่ผู้ชายเป็นผู้นำครอบครัว พิธีบุญบั้งไฟจึงเป็นพิธีกรรมของ “ผู้ชาย” ที่แสดงออกเพื่อแสวงหาความอุดมสมบูรณ์ของฝนฟ้าเพื่อการเกษตรกรรมและความผาสุกของครอบครัว

พิเชษ สายพันธ์. **“นาคาคติ” อีสานลุ่มน้ำโขง : ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2539). วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาความหมายของพิธีกรรมบูชาพญาสัตตนาคราด สัญลักษณ์ของนาค และกระบวนการของพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม

ผลการศึกษาพบว่า นาคเป็นสัญลักษณ์ที่แพร่หลายในเขตวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในวรรณกรรมท้องถิ่น พิธีกรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ฯลฯ จนอาจกล่าวได้ว่า นาคเป็นสัญลักษณ์หลักในเขตวัฒนธรรมนี้ การศึกษาความหมายสัญลักษณ์นาคจากพิธีบูชาพญาสัตตนาคราดแห่งวัดพระธาตุพนมชี้ให้เห็นว่า โครงสร้างและคุณสมบัติของสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมเป็นหน่วยความหมายที่มีพลวัต ความหมายของนาคได้เกิดขึ้นมาอย่างสัมพันธ์กับ

การรับรู้ของกลุ่มบุคคลแต่ละกลุ่มในสังคม และเกี่ยวเนื่องกับกระบวนการทางสังคมที่เคลื่อนตัวผ่านบริบทที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ปมทางสังคมเป็นเงื่อนไขหนึ่งของการเกิดพิธีกรรม อีกทั้งเงื่อนไขของกลุ่มบุคคลก็มีส่วนสำคัญที่เป็นกลไกทำให้พิธีดำเนินต่อไปได้ พิธีบูชาพญาสัตตนาคราได้รับการจัดขึ้นโดยกลุ่มพระสงฆ์และกลุ่มผู้นำพิธีซึ่งเป็นชาวจีนโดยอาศัยนาคราเป็นสัญลักษณ์ของพิธีเพื่อดำรงสถานภาพของกลุ่มในฐานะเป็นผู้ดูแลรักษาพระธาตุพนมและตอบโต้ชาวบ้านเดิมซึ่งเคยทำหน้าที่นี้มาก่อน สัญลักษณ์ของนาคราในพิธีนี้จึงเป็นการนำเอาคติความเชื่อเรื่องนาคราที่มีมาแต่โบราณในกลุ่มน้ำโขงมาตีความและสร้างคำอธิบายใหม่ให้นาคราเข้ามาอยู่ในบริบทของพุทธศาสนา เป็นผู้ปกป้องรักษาพระศาสนา มีสถานภาพของการเป็นผู้ปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นฐานะที่กำลังเปลี่ยนผ่านจากสัตว์เดรัจฉานไปสู่ผู้หลุดพ้นจากสังสารวัฏตามอุดมคติในพุทธศาสนา สัญลักษณ์ของนาคราได้ถูกปรับแปลงความหมายไปตามบริบทของสังคมและกลุ่มคนที่เข้ามาเลือกใช้ความหมาย ความหมายของนาคราจึงยังมีตายไปจากสังคมอีสานลุ่มน้ำโขง

สุรชัย ชินบุตร. การสืบทอดอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของหมอเหยาและอัตลักษณ์ของผู้ไทในพิธีเหยาเลี้ยงผี : กรณีศึกษาตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร . วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2553). วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาการสืบทอดอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของหมอเหยาและอัตลักษณ์ของผู้ไทในพิธีเหยาเลี้ยงผี

ผลการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์พบว่า วัตถุสัญลักษณ์ และพฤติกรรมสัญลักษณ์ ในพิธีเปรียบเหมือนภาพจำลองสนามรบระหว่างผีให้ผีแค้นกับวิญญาณผีร้ายที่ทำให้เกิดการเจ็บป่วย วัตถุและพฤติกรรมต่าง ๆ ล้วนแสดงนัยสำคัญในเรื่องของอำนาจและพลังศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถทำลายล้างสิ่งอวมงคล และบำบัดโรคร้ายไข้เจ็บให้แก่ผู้ป่วยได้ พิธีเหยาเลี้ยงผีซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ชาวผู้ไทสืบทอดกันมายาวนานนับศตวรรษ จึงเป็นเสมือนการเน้นย้ำให้ชาวผู้ไทได้ตระหนักถึงความ เป็นมากลุ่มของตนซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่มีวัฒนธรรมในระดับเมือง ที่เคยมีเจ้าเมืองและมีระเบียบแบบแผนเป็นของตนเอง มีความเชื่อในศาสนาดั้งเดิมของตน จึงกล่าวได้ว่าพิธีเหยาเลี้ยงผีเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่สืบทอดอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท นอกจากนั้น วัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธีเหยาเลี้ยงผียังสะท้อนลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทและสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางศาสนากับการรักษาโรคแบบพื้นบ้านของชาวผู้ไท

งานวิจัยที่เกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพิธีกรรมทั้ง 3 เรื่องเป็นตัวอย่างสำคัญที่แสดงถึงวิธีการศึกษาสัญลักษณ์ในพิธีกรรมที่ผู้วิจัยจะใช้เป็นกรอบหนึ่งในการวิจัยคือศึกษาองค์ประกอบของพิธีกรรม สัญลักษณ์ทั้งวัตถุสัญลักษณ์ พฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธีกรรม และตีความหาความหมายโดยใช้ทฤษฎีทางคติชนวิทยา

จากการสำรวจงานวิจัยข้างต้น พบว่างานวิจัยเกี่ยวข้องกับพระพรหมส่วนใหญ่เน้นไปที่วรรณกรรมลายลักษณ์ ส่วนงานวิจัยเกี่ยวข้องกับลัทธิพิธีที่น่าสนใจอย่างยิ่ง คือลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 และลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม ซึ่งมีลักษณะบางประการที่ร่วมกันกับ “ลัทธิพิธีบูชาพระพรหม” คือเป็นปรากฏการณ์ของความเชื่อที่เกิดขึ้นกับชนชั้นกลางในเมือง งานวิจัยที่เกี่ยวกับ “ประเพณีประดิษฐ์” ชี้ให้เห็นถึงความเลื่อนไหลของการตีความและให้ความหมายแก่วัตถุบิตทางวัฒนธรรม ซึ่งการให้ความหมาย “พระพรหม” ในพิธีบูชาพระพรหมก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ในพิธีกรรม โดยเฉพาะ “พิธีบูชาพญาสัตตนาครา” ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นในบริบทเฉพาะ เป็นตัวอย่างการศึกษาองค์ประกอบ สัญลักษณ์และการตีความพิธีกรรมที่น่าสนใจ ผู้วิจัยจะได้นำองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยที่ผ่านมาเป็นกรอบและแนวทางในการวิจัย รวมถึงการอภิปรายเปรียบเทียบในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

ความเชื่อพระพรหมในสังคมไทยได้วิวัฒน์และมีพลวัตอย่างมาก ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาพระพรหม โดยเน้นการศึกษา รวบรวม ตำนาน/เรื่องเล่าที่เกี่ยวกับพระพรหม จากนั้นจะศึกษาความเป็นมา องค์ประกอบ และสัญลักษณ์ในพิธีบูชาพระพรหมจากศาล/เทวาลัยพระพรหมที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 7 แห่ง รวมทั้งศึกษาว่าลัทธิพิธีบูชาพระพรหมดังกล่าวสัมพันธ์อย่างไรกับบริบททางสังคม และสะท้อนให้เห็นคนและสังคมเมืองอย่างไร ทั้งนี้ประเด็นที่เกี่ยวข้องเนื่องกับตำนาน/เรื่องเล่าพระพรหมสมัยใหม่ ยังไม่มีผู้ใดศึกษามาก่อน อีกทั้งในส่วนพิธีบูชาพระพรหมนั้น ก็มีศึกษาไว้แต่เพียงที่ศาลพระพรหมเอราวัณแห่งเดียว ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษาพิธีบูชาพระพรหมในขอบเขตที่ครอบคลุมพิธีบูชาพระพรหมที่สำคัญและโดดเด่นทั้งหมด จึงน่าจะทำได้องค์ความรู้ใหม่ที่ทำให้เข้าใจระบบความเชื่ออันซับซ้อนของคนไทยในสังคมเมืองมากขึ้น อีกทั้งเห็นพลวัตของการใช้และการดำรงอยู่ของข้อมูลคติชนในบริบทร่วมสมัย

## บทที่ 2

### ความเชื่อและเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมในสังคมไทย

ความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหมของคนไทยในอดีตมีลักษณะที่ “ปรากฏอยู่” แต่ “ไม่โดดเด่น” ทั้งนี้อาจเพราะ “พระพรหม” อิงอยู่กับความเชื่อกระแสหลักคือ *ศาสนาพุทธ* ซึ่งให้ความสำคัญกับ พระธรรม พระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการกล่าวถึง “เทวดา” หรือ “เทพ” องค์สำคัญ หรือในเหตุการณ์สำคัญทางพุทธประวัติ “พระพรหม” จะปรากฏในฐานะ “เทวดาผู้ใหญ่” รวมอยู่ในเหตุการณ์เสมอ ทั้งนี้ ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า แม้ในปัจจุบัน การรับรู้เกี่ยวกับพระพรหมของคนไทยในชนบทก็ยังมีลักษณะเช่นนี้อยู่ ชาวบ้านในชนบทของไทยไม่ได้นับถือ “พระพรหม” แบบที่ปรากฏในสังคมเมือง แต่ชาวบ้านรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับพระพรหมผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัด ซึ่งมีภาพ “พระพรหม” เป็นองค์ประกอบย่อยในเหตุการณ์สำคัญทางพุทธประวัติ ส่วนพระพรหมใน *ศาสนาฮินดู* นั้นตั้งแต่สมัยโบราณเป็นต้นมาฐานะของพระพรหมตกต่ำลง ศาสนาฮินดูที่แผ่กระจายเข้ามาในเมืองไทยเป็น “ไสวณิกาย” นับถือพระศิวะเป็นใหญ่ พระพรหมจึงมีบทบาทไม่โดดเด่นนัก อย่างไรก็ตาม พระพรหมในศาสนาฮินดูคงผสมผสานและดำรงอยู่ในพิธีกรรมของศาสนาฮินดูในราชสำนัก แล้วแพร่สู่ประชาชน

การรับรู้เกี่ยวกับพระพรหมในสังคมไทยส่วนใหญ่คงเป็นดังข้างต้นเรื่อยมา กระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงสนพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับวรรณคดีสันสกฤต อีกทั้งยังทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีซึ่งมีรากจากวรรณคดีสันสกฤต เช่น มัทนะพาธา ศกุนตลา พระนลคำหลวง ลิลิตนารายณ์สิบปาง ยิ่งกว่านั้น ทรงค้นคว้าเรียบเรียงงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีสันสกฤต อาทิ บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์ งานดังกล่าวค้นคว้าข้อมูลจากคัมภีร์ต่าง ๆ ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูซึ่งเกี่ยวข้องกับเทพเจ้าต่าง ๆ บริบทเช่นนี้จึงทำให้เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้รับความสนใจ เกิดการศึกษาค้นคว้าอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้ต่อมา พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเพื่ออธิบายเรื่องเกี่ยวกับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูโดยตรง เช่น พระเป็นเจ้าของพราหมณ์ เทพเจ้าและสิ่งน่ารู้ อีกทั้งยังมีปราชญ์คนอื่น ๆ ได้สนใจค้นคว้าต่อยอดเรื่องราวเหล่านั้น เช่น พระยาสุจริตภริมา เขียนหนังสือ *เทวกำเนิด* พระยาอนุমানราชชนเขียนหนังสือ *ลัทธิของเพื่อน* ในเวลาต่อมา

บริบทเช่นนี้ คงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เรื่องราวเกี่ยวกับ “พระพรหม” ใน *ศาสนาฮินดู* แพร่กระจายลงสู่ประชาชน แล้วมาผสมผสานกับการรับรู้เดิมทำให้ความรู้เกี่ยวกับพระพรหมฮินดูชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประชาชนที่เป็น “คนเมือง” หรือ “คนในวัฒนธรรมเมือง” ซึ่งส่วนใหญ่มีการศึกษา อ่านหนังสือออก และเข้าถึงข้อมูลได้ง่ายกว่า กรณีนี้อาจเห็นได้ชัดขึ้น หากพิจารณา

การพิมพ์ซ้ำหนังสือ**เทวกำเนิด**ของ พระยาสังฆาภิรมย์ฯ ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 2474 เมื่อปี พ.ศ.2556 ได้พิมพ์ครั้งที่ 18 แล้ว ยอดการพิมพ์ดังกล่าวสะท้อนถึงความสนใจของประชาชนที่มีต่อ เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในบริบทสังคมไทยร่วมสมัยกำเนิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.2499 ณ พระพรหม เอรารัตน์ เกิดขึ้นในบริบทเมืองที่มีรากความเชื่อผสมผสาน บทนี้ผู้วิจัยจึงจะกล่าวถึง **“พระพรหมใน วัฒนธรรมไทย”** เพื่อปูพื้นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพรหมที่มีมาแต่อดีต และจะกล่าวถึง **“พระพรหมใน เรื่องเล่าสมัยใหม่”** ซึ่งเป็นพลวัตของเรื่องเล่าพระพรหมในบริบทปัจจุบัน อีกทั้งจะให้รายละเอียด **“ลักษณะรูปเคารพของพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย”** ซึ่งเป็นส่วน “รูปธรรม” ของความเชื่อ พระพรหมในสังคมไทยปัจจุบัน

## 2.1 พระพรหมในวัฒนธรรมไทย

หัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงความเชื่อและเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมที่ดำรงอยู่ในวัฒนธรรม ไทยมาแต่อดีต เนื้อหาครอบคลุมพระพรหมในศาสนาและความเชื่อ พระพรหมในศิลปกรรม พระพรหมในวรรณคดี และพระพรหมในตำนานเรื่องเล่า ทั้งนี้ผู้วิจัยมีสมมติฐานว่า ลัทธิพิธีบูชา พระพรหมได้นำอนุภาคของเรื่องเล่าเหล่านี้ไปใช้ในการประดิษฐ์สร้างพิธีกรรม

### 2.1.1. พระพรหมในความเชื่อและศาสนา

“พระพรหม” ในสังคมไทยมีที่มาจากทั้งศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ นอกจากนี้ยัง ปรากฏ “พระพรหมในความเชื่อ” ด้วย

**พระพรหมในศาสนาฮินดู** ในคัมภีร์ฤคเวท พรหมหมายถึงบทสวดอันศักดิ์สิทธิ์ ส่วน ในคัมภีร์อุปนิษัทความคิดเรื่องพรหมก็มีลักษณะเป็นนามธรรม และมีการตีความลึกซึ้งขยายตัวออกไป ในแนวปรัชญา เช่น พรหมคืออาตมัน พรหมเป็นอมตะ เป็นทุกสิ่งทุกอย่าง พรหมเป็นผู้มีอำนาจเหนือ จักรวาลเปรียบได้ดังพระอาทิตย์ที่กำลังส่องสว่างเหนือขอบเขตทั้งหมด ในคัมภีร์พราหมณะ พระพรหมได้รับการบูชาเป็นเทพสูงสุด เรียกว่า พระเป็นเจ้า หรือพรหม หรือประชาบดี (ประชาบดี คือ ปัญญาที่ทำให้คนอยู่เหนือความตาย ทำให้คนได้บรรลุโมกษะ ต่อมาในระยะแรกของคัมภีร์ มหาภารตะ พรหมเป็นจอมเทพองค์เดียวผู้สูงสุด พรหมทำหน้าที่เป็นผู้สร้าง ในสมัยปุราณะฐานะของ พระพรหมตกต่ำลง (จันทร์ศิริ แทนมณี, 2522: 6, 95-96) ปัจจุบัน พระพรหมเป็นหนึ่งในเทพตรีมูรติ ประกอบด้วย พระพรหม พระศิวะ และพระวิษณุ

พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ กล่าวว่า พระพรหมเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ ตำนานเล่าว่า พระพรหมสร้างมนุษย์ให้เกิดขึ้นมาบนโลกด้วยฐานะที่ต่างกัน และมนุษย์ต่าง ๆ ก็ถือกำเนิดจากอวัยวะ ของพระพรหมต่าง ๆ กันด้วย เช่น คนวรรณะสูงเช่นพราหมณ์ถือกำเนิดออกมาจากเศียรของพระ

พรหม วรรณกะษัตริย์ถือกำเนิดออกมาจากพระอัสสา (ป่า) ของพระองค์ คนในวรรณะแพศย์หรือไวศยะถือกำเนิดมาจากท้อง ส่วนคนในวรรณะศูทรถือกำเนิดมาจากเท้า การที่มนุษย์ถือกำเนิดออกมาจากอวัยวะที่ต่างกันของพระพรหมดังนี้ จึงมี “วรรณะ” หรือ “ชนชั้น” และ “หน้าที่ทางสังคม” ต่างกัน (พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์, 2523: 103-104)

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าพระพรหมเป็นเทพเจ้าสำคัญหนึ่งในศาสนาฮินดู สถานะของพระพรหมอาจเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและความนิยมของคนแต่ละยุคสมัย แต่ความเชื่อนี้ก็ยังดำรงอยู่ ประการสำคัญ พรหมเกี่ยวข้องกับปรัชญาลึกลับซึ่งคือ อาตมัน และโมกษะ นอกจากนี้ พรหมยังเกี่ยวข้องกับการแบ่งชั้นวรรณะของอินเดีย สิ่งเหล่านี้เป็นแรงส่งสำคัญที่ทำให้ “พระพรหมในศาสนาฮินดู” ได้รับการสืบทอดมากระทั่งปัจจุบัน

ศาสนาฮินดูแผ่กระจายมาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิเมื่อพันปีก่อน ส่วนหนึ่งไทยรับศาสนาฮินดูผ่านอินเดีย อีกส่วนหนึ่งรับผ่านเขมรสมัยพระนคร อย่างไรก็ตามศาสนาฮินดูที่แผ่กระจายมายังดินแดนไทยนั้นนับถือ “ไศวนิกาย” เป็นหลัก เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2327 ณ เสาชิงช้า ก็เป็นเทวสถานพระอิศวร เทพเจ้า 3 องค์ ที่ปรากฏในเทวสถานแต่เริ่มสร้างคือ พระอิศวร พระพิฆเนศ และพระนารายณ์ พระราชพิธีในลัทธิพราหมณ์สำคัญ ๆ เช่น พิธีตรียม์ปวายุ ซึ่งมีพิธีย่อยคือ การโล้ชิงช้า และ การเข้าหังส์ เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อรับพระอิศวร และพระนารายณ์ที่เสด็จลงมาเยี่ยมโลกมนุษย์ในเดือนยี่ อันถือเป็นปีใหม่ของพราหมณ์ (ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ, 59, 90-91, 119-121)

ในอดีต “พระพรหม” จากศาสนาฮินดูในดินแดนไทย ไม่มีบทบาทที่โดดเด่นนัก ไม่ปรากฏเทวสถานหรือพิธีกรรมที่บูชาเฉพาะพระพรหม การบวงสรวงบูชาพระพรหมคงกระทำไปพร้อม ๆ ในคราวที่บูชาเทพหลักองค์อื่น ๆ อย่างไรก็ตาม แนวคิดที่ว่าพระพรหมเป็นเทพผู้สร้างนั้นยังคงอยู่ และได้รับการสืบทอดเรื่อยมา ส่วนหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับพระพรหมในศาสนาฮินดูในประเทศไทย ผู้วิจัยได้สำรวจในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร พบว่าปรากฏเพียงน้อยชิ้น (เมื่อเทียบกับพระพรหมในศาสนาพุทธ) ทั้งนี้เทวรูปพระพรหมในศาสนาฮินดูที่พบส่วนใหญ่เป็นศิลปะลพบุรี อายุประมาณหนึ่งพันปี



ภาพที่ 1 พระพรหมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศิลปะลพบุรี

ความนิยมนับถือพระพรหมในดินแดนไทยเป็นปรากฏการณ์สมัยใหม่ ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นจากความนิยมพระพรหมเอราวัณที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2499 บริเวณสี่แยกราชประสงค์ ด้านข้างโรงแรมเอราวัณ ความนิยมพระพรหมในสังคมเมืองของไทยได้ส่งผลสะท้อนกลับไปยังศาสนาฮินดูในดินแดนไทย กล่าวคือ พระครูวามเทพมุนี ได้สร้างรูปเคารพพระพรหมขึ้น 4 องค์ใน พ.ศ.2514 สามองค์แรกประดิษฐานไว้ในเทวสถานพระอิศวร อีกองค์หนึ่งประดิษฐานไว้ในศาลพระพรหมซึ่งอยู่กลางบ่อน้ำนอกตัวอาคาร



ภาพที่ 2 เทวรูปพระพรหมในศาสนาฮินดูที่สร้างขึ้นใหม่ ณ เทวสถานโบสถ์พรหมณ์

**พระพรหมในศาสนาพุทธ** พระมหาพุทธรักษ์ ปราบนอก กล่าวว่า “พรหม” ตามแนวคิดของพุทธศาสนา คือ เทวดาชั้นสูงที่แยกออกเป็นส่วนหนึ่งจากมนุษย์และเทวดาสามัญต่าง ๆ คำว่า “พรหม” มีความหมายว่าผู้ที่มีความเจริญด้วยคุณพิเศษ มีฌาน หมายถึง เทวดาทั้งหลายที่อยู่ในชั้นพรหมโลก ผู้ที่เป็นพรหมนั้นมีความเจริญทางโลกและทางธรรม ความเจริญทางโลกเป็นเรื่องของสภาพความเป็นอยู่ เช่น อายุยืน งดงาม อยู่ในวิมาน มีบริวาร ฯลฯ ส่วนความเจริญทางธรรม คือ การมีศีล สมาธิ ฌาน พรหมวิหารธรรม ฯลฯ พรหมในพุทธศาสนามี 2 ลักษณะ คือ พรหมที่เป็นบุคลาธิษฐาน ได้แก่ รูปพรหมและอรุปรหม และพรหมเป็นธรรมาธิษฐาน ได้แก่ การอธิบายถึงหัวข้อธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นพรหมและเป็นปฏิปทา (ทาง) ที่นำไปสู่ความเป็นพรหม เช่น อริยมรรค 8 ความเป็นพระอริยบุคคลทั้ง 4 และความสิ้นราคะ โทสะ โมหะ (พระมหาพุทธรักษ์ ปราบนอก, 2540: 81, 157)



วิทยานิพนธ์นี้มุ่งความสนใจในพระพรหมที่เป็นบุคลาธิษฐาน คือ เป็นพระพรหมที่มีตัวตนอยู่ในภพภูมิชั้นพรหมโลก พระพรหมในพุทธศาสนามีบทบาทเป็น **ผู้ประพฤดิธรรม** เป็น **ผู้คุ้มครองพุทธศาสนา** และเป็น **องค์บัญญัติของพระพุทธเจ้า** ดังปรากฏเรื่องราวกระจัดกระจายอยู่ในพระไตรปิฎก อย่างไรก็ตาม หากนำเรื่องราวเหล่านั้นมาเชื่อมต่อกัน จะพบว่า “พระพรหม” ได้ปรากฏองค์ในเหตุการณ์สำคัญทางพุทธศาสนาเสมอ เป็นเทวดาเพียงองค์เดียวที่มีความอาวุโสพอที่จะเตือนสติพระพุทธเจ้าในยามที่ทรงท้อพระทัย

รายละเอียดของเรื่องราวพระพรหมในพุทธศาสนาในตารางต่อไปนี้ สรุปความจากงานของจันทร์ศิริ แทนมณี (2522) ที่รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับพระพรหมตามเหตุการณ์ในพุทธประวัติจากพระสุตตันตปิฎก ปฐมสมโพธิกถา และไตรภูมิกถา ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมกับเหตุการณ์ในพุทธประวัติ

เหตุการณ์ในพุทธประวัติ	พระพรหมในพุทธประวัติ	พฤติกรรม
1. ก่อนพระพุทธองค์ประสูติ	- ท้าวสุทโธวาทสมหาพรหมทรงหลั่งน้ำทิพย์อุทิศแก่พระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายาในตอนอภิเษกสมรส	หลั่งน้ำทิพย์ (รดน้ำสังข์) ให้แก่พระบิดาและพระมารดา
2. ตอนพระพุทธเจ้าประสูติ	- เมื่อพระพุทธองค์ประสูติจากพระครรภ์ยังมีทันถึงพื้นปฐพี ท้าวสุทโธวาทสมพรหมทั้ง 4 ก็รองรับด้วย ดาชายทองโดยเฉพาะพระพักตร์พระราชเทวี	รองรับมิให้ต้องพื้นด้วยดาชายทอง
3. ตอนพระพุทธเจ้าออกบวช	- เมื่อพระสิทธัตถะเสด็จออกจากวังเพราจะเพื่อนายโลกียวิสัย ในกาลนั้นท้าวสมหาพรหมนามว่า <b>ขณิกการพรหม</b> ได้นำเอาบริวารทั้ง 8 จากพรหมโลกมาถวายพระพุทธองค์  - พระพุทธองค์ทรงไตรจีวร กาสาวพัสตร์ และเปลื้องเครื่องทรงคฤหัสถ์อันเป็นสีขาวให้แก่ <b>ท้าวสมหาพรหม</b> <b>ท้าวสมหาพรหม</b>	ถวายเครื่องบริวารที่นำมาจากพรหมโลก และอัญเชิญเครื่องทรงไปบรรจุไว้ ยังทุสเสจติยใน พรหมโลก

	ก็อัญเชิญขึ้นไปบรรจุไว้ใน <b>พุทธเจดีย์</b> ใน <b>พรหมโลก</b>	
4. ตอนก่อนพระพุทธเจ้าตรัสรู้	-นางสุชาดาจะทำพิธีพิธีกรรมบวงสรวง แก่รุกขเทวดาที่ทำให้นางสมประสงค์ได้ สามีตระกูลเสมอกันและได้บุตรคนหัวปี เป็นชาย ขณะนี้นางสุชาดาหุงข้าว มธุปายาส <b>ทำวมหาพรหม</b> ได้นำทิพย์ เสวตฉัตรมาวางกันเบื้องบนภาชนะที่หุง มธุปายาส นางสุชาดาเห็นมหัศจรรย์ จึง ให้ทาสีไปกวาดแผ้วบริเวณต้นไทร ต่อมา นางสุชาดาได้ถวายข้าวมธุปายาสแก่ พระพุทธเจ้า	กางเศวตฉัตรกันมิให้มีของ ตกลงมาในขณะที่นาง สุชาดาปรุงข้าวมธุปายาส
5. ตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้	-พระพุทธองค์มาประทับที่พระมหาโพธิ์ พลฤกษ์ ในกาลนั้น <b>ทำวสหัมบดีพรหม</b> ก็ ทรงเอาทิพย์เศวตฉัตรอันมีปริมณฑล กว้างได้ 3 โยชน์มากางกัน พระอินทร์ ถวายงานพัดทั้งซ้ายขวา	กางกันเศวตฉัตรเหนือต้น โพธิ์
6. ตอนพระพุทธเจ้าทรงท้อพระทัยในการเผยแผ่ศาสนาหลังตรัสรู้	-เมื่อตรัสรู้ใหม่ๆ พระองค์ทรงพิจารณา เห็นว่า ธรรมอันเป็นของลึกซึ้ง ยากที่ บุคคลจะตรัสรู้ตามได้ จึงท้อพระทัย <b>ทำวมหาพรหม</b> ทราบถึงปริวิตกของพระ พุทธองค์ จึงปรากฏร่างต่อพระพักตร์ แล้วเตือนสติพระพุทธองค์ด้วยการ เปรียบสติปัญญามนุษย์กับบัว 4 เหล่า จากนั้นจึงกราบทูลอาราธนาให้ทรงแสดง ธรรม  <b>พรหมมา จ โลกาธิปติ สหัมปติ</b>	กราบทูลอาราธนาให้ทรง แสดงธรรม

7. ตอน พระพุทธเจ้าเสด็จไป เทศนาโปรดพระมารดา	-ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษา อยู่ที่ดาวดึงส์ โปรดเทศนาแต่พระมารดา ครั้นวันเพ็ญสิบเอ็ด ก็เสด็จกลับ พระอินทร์ได้มีมติบันไดแก้ว บันไดทอง บันไดเงิน บันไดแก้วเป็นทางเสด็จของ พระพุทธองค์ ....บันไดเงินอยู่ทางซ้าย สำหรับหมู่พรหมเดินลงมาส่ง	หมู่พรหมเดินลงมาส่งจาก ดาวดึงส์
8. ตอน พระพุทธเจ้าเสด็จ ปรินิพพาน	-เมื่อพระพุทธเจ้าทรงเข้าปรินิพพานแล้ว <b>ท้าวสหัมบดีพรหม</b> ได้กล่าวเวลานี้พร้อม ในกาลนิพพานว่า “สัตว์ทุกหมู่เหล่า จักทอดทิ้งร่างกายไว้ ในโลกพระตถาคตผู้ศาสดา หาบุคคลใด เปรียบมิได้ในโลก ถึงแล้วซึ่งกำลัง พระญาณ เป็นพระสัมพุทธ เช่นนี้ยัง ปรินิพพานแล้ว”	กล่าวคาถาสรรเสริญ
9.เมื่อไฟบรรลัยกัลป์ล้างโลก	-เมื่อไฟล้างโลกแล้ว <b>พระพรหม</b> เป็น ผู้พยากรณ์พุทธกัลป์จากดอกบัวที่โผล่ ขึ้นมา และรักษาอัฐบริวารไว้ ณ พรหมสถานชั้นออกนิภฐา	พยากรณ์พุทธกัลป์ และ รักษาอัฐบริวารไว้ยังอักษนิภฐ พรหม

จากข้อมูลข้างต้น หากนำเหตุการณ์ในพุทธประวัติทั้ง 9 ตอนมาเชื่อมร้อยกันก็ได้  
วงจรกิจชีวิตพระพุทธเจ้า หรือวงจรแห่งพุทธศาสนา พฤติกรรมต่าง ๆ ที่พระพรหมแสดงออก ไม่ว่าจะ  
หลังน้ำทิพย์ รองรับด้วยตาข่ายทองคำ กางเศวตฉัตร อาราธนาให้แสดงธรรม กล่าวคาถาสรรเสริญ  
และรักษาเครื่องอัฐบริวาร แสดงได้ชัดเจนว่าพระพรหมเป็นเทพหนึ่งที่มีความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้า  
อย่างมาก บทบาทของพระพรหมต่อพุทธศาสนา คือเป็นอารักษ์และองค์อุปถัมภ์จากพระพุทธเจ้า การที่  
มีเรื่องราวเกี่ยวกับพระพรหมปรากฏร่วมในเหตุการณ์สำคัญ ๆ ของพระพุทธเจ้า ถือว่าเป็นข้อดี  
เพราะชาวบ้านที่ฟังเทศน์ฟังธรรมจะได้ยินเรื่องราวพระพรหมแทรกเสริมมาด้วยเสมอ ๆ ทำให้

ความเชื่อพระพรหมในพุทธศาสนาไม่เลือนหาย กล่าวคือ ได้รับการบอกเล่าและสืบทอดผ่านเหตุการณ์ในพุทธประวัตินั่นเอง

อนึ่ง พระพรหมในพระพุทธรูปที่ปรากฏชื่อโดดเด่นกว่าพรหมองค์อื่น ๆ ได้แก่ ท้าวมหาพรหม ท้าวสหัมบดีพรหม พรหมกุมาร (สันตกุมาร หรือสนังกุมารพรหม) ดังที่ พระมหาพุทธรัศมี ปรานนอก (2540) อธิบายไว้ดังนี้

**ท้าวมหาพรหม** เป็นชื่อหัวหน้าของพรหมทั้งหลาย กล่าวคือ เป็นราชาของพรหมทั้ง 20 ชั้น (คล้ายกับพระอินทร์ที่เป็นราชาของเทวดา) การที่ท้าวมหาพรหมทำหน้าที่เป็นหัวหน้าพรหมนี้แสดงว่าอยู่ในสภาวะที่เป็นรูปพรหม แม้ว่าความเป็นอยู่และสภาวะจิตจะต่ำกว่าอรุปรหม แต่เพราะเหตุที่อรุปรหมทั้งหลายนั้นไม่มีกายที่จะทำหน้าที่ใด ๆ ได้ ดังนั้นหัวหน้าพรหมจึงเป็นพรหมที่มีรูป ท้าวมหาพรหมน่าจะอยู่ในพรหมโลกชั้นอกนิภฐ ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดของอรุปรหม และมีทุสเสเจตีย์ประดิษฐานเป็นศูนย์กลางหมู่พรหม เช่นเดียวกับเจตีย์จุฬามณีตั้งอยู่ในดาวดึงส์ซึ่งเป็นเมืองของพระอินทร์

**ท้าวสหัมบดีพรหม** เป็นพระพรหมที่ปรากฏชื่อมากที่สุด ในพระสุตตันตปิฎก โดยรูปศัพท์แล้ว สหัมบดีแปลว่าหัวหน้า ท้าวสหัมบดีพรหมจึงอาจเป็นอีกชื่อหนึ่งของท้าวมหาพรหมก็ได้ พรหมองค์นี้มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาหลายอย่าง อาทิ เป็นผู้อารารณาให้พระพุทธเจ้าเผยแผ่ธรรมแก่สัตว์ทั้งหลาย

**ขฤิการพรหม** เป็นอีกชื่อหนึ่งของท้าวมหาพรหม พระพรหมองค์ดังกล่าว เป็นผู้นำสมณบริขารมีบาตรและจีวร เป็นต้น มาถวายแด่พระโพธิสัตว์ (พระสิทธัตถกุมาร) เมื่อคราวเสด็จออกบรรพชา

**พรหมกุมาร** บางทีเรียกว่า สันตกุมาร หรือสนังกุมารพรหม เป็นพรหมที่มีหน้าที่แสดงธรรมในที่ประชุมของเทวดาทั้งหลาย จึงได้รับการนับถือยกย่องมากในหมู่เทวดาชั้นจตุมาหาราชิกาและดาวดึงส์ เมื่อแสดงธรรม เสียงของพรหมกุมารไพเราะชวนฟังดุจเดียวกับของท้าวมหาพรหม

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า พระพรหมในพุทธศาสนาเป็นเทวดาผู้ใหญ่ เป็นองค์อุปถุภากที่ใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้า พระพรหมในความเชื่อทางพุทธศาสนาสนใจในเรื่อง ‘ทางธรรม’ มากกว่า ‘ทางโลก’

อนึ่งในพุทธศาสนายังมีคำว่า “พรหมจรรย์” **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์** อธิบายว่า พรหมจรรย์ หมายถึง การศึกษาพระเวท, การบวชซึ่งละเว้นเมถุน, การครองชีวิตที่ปราศจากเมถุน, การประพฤติธรรมอันประเสริฐ, การครองชีวิตอันประเสริฐ, มรรค, พระศาสนา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546: 152-153) ข้อวัตรที่เรียกว่า “พรหมจรรย์” ในพุทธศาสนามี 10 อย่าง ตัวอย่างเช่น ทาน เบญจศีล เมถุนวิริติ อริยมรรค ฯลฯ ความมุ่งหมายของการประพฤติ

พรหมจรรย์คือการตัดโลกีย์ เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาลักษณะของพระพรหมในพุทธศาสนาจะเห็นว่า พระพรหมเป็นผู้ประพาศธรรมอันประเสริฐ ครองชีวิตปราศจากเมถุน (ไตรภูมิอภินิหารว่า พรหมล้วนเป็นผู้ชายทั้งสิ้นและไม่เสพกาม) การตัดโลกีย์ และครองชีวิตด้วยความบริสุทธิ์ จึงเป็น “การประพาศพรหมจรรย์” อย่างที่พระพรหมกระทำ

แม้พระพรหมจะเป็นเทวดาผู้ใหญ่ มีศักดิ์สูง และเป็นอุปถัมภ์ของผู้ประพาศธรรมอันประเสริฐ แต่ท่าทีของพุทธศาสนาที่มีต่อพระพรหมดังปรากฏใน “พรหมชาลสูตร” กลับสะท้อนว่า พระพรหมยังคงมีอวดตา พรหมบางองค์คิดว่าความเป็นพรหมนั้นเที่ยงแท้แน่นอน ด้วยเหตุนี้ พระพรหมจึงยังไม่ถึงนิพพาน ดังข้อความจาก “พรหมชาลสูตร” บางตอน ดังนี้

“พรหมที่จุติจากชั้นอาภัสสรภูมิ เป็นผู้สำเร็จทางใจ มีปิตเป็นอาหาร มีรัศมีชานออก จากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลนาน ผู้ใดเกิดย่อมคิดเห็น ว่าตนเองเป็นพรหม เป็นมหาพรหม เป็นใหญ่ ไม่มีใครข่มได้ เห็นถ่องแท้ เป็นผู้กุมอำนาจ เป็นอิสระ เป็นผู้สร้าง เป็นผู้นิรมิต เป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้บงการ เป็นผู้ทรงอำนาจ เป็นบิดาแห่งหมู่สัตว์ ผู้เป็นแล้ว และกำลังเป็น ในฐานะอย่างนี้ถือว่าไม่เที่ยง ยังต้องจุติอยู่”

(“พรหมชาลสูตร” ในพระสุตตันตปิฎก, พระไตรปิฎก, เล่มที่ 9, ข้อ 31, หน้า 19)

ที่ยกมาข้างต้นสะท้อนทรรศนะของพระพุทธศาสนาที่มีต่อพระพรหมดังข้อความว่า “ฐานะอย่างนี้ถือว่าไม่เที่ยง ยังต้องจุติ” อยู่ “พรหมชาลสูตร” เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยตาข่ายที่ใช้ ดักพระพรหม สื่อความหมายว่า การที่จะข้ามสู่ห้วงนิพพานนั้น พรหมจะต้องละอวดตาที่มีอยู่และ สำคัญว่าเที่ยงแท้ถาวร อุปมาเหมือนการข้ามตาข่ายนี้ไปได้ นอกจากนี้ ในพุทธศาสนายังปรากฏ เรื่องเล่าถึง “พกาพรหม” ที่หลงผิดด้วยอวดตา คิดว่าการเป็นพรหมนั้นเที่ยงแท้ เป็นเหตุให้พระพุทเจ้า ต้องเสด็จไปโปรด ซึ่งเรื่องเล่า “พกาพรหม” ผู้วิจัยจะได้เสนอไว้อย่างละเอียดในหัวข้อ “พระพรหมในตำนานเรื่องเล่า”

เมื่อพิจารณาในภาพรวม พบว่า พระพรหมในพุทธศาสนาเป็นเทวดาผู้ใหญ่ มีสถานะ สูงส่งอย่างไรก็ตาม พระพรหมยังมีกิเลสอยู่บ้าง และบางองค์อาจประพาศผิดได้ ดังนั้น สถานะของ พระพรหมจึงเป็นรองพระพุทเจ้า พระอรหันต์ และ พระโพธิสัตว์

นอกจากความเชื่อพระพรหมจะมีที่มาจากแนวคิดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและ ศาสนาพุทธดังได้กล่าวมาแล้ว ในวัฒนธรรมไทยยังมี “พระพรหมที่อยู่ในความเชื่อ” อีกด้วย

คนไทยมีความเชื่อเรื่อง “พรหมลิขิต” พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 อธิบายว่า พรหมลิขิต หมายถึง อำนาจที่กำหนดความเป็นไปของชีวิต (ถือกันว่าพระ พรหม เขียนไว้ที่หน้าผากของเด็กซึ่งเกิดได้ 6 วัน) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 1153) พรหมลิขิตเป็นกรอบ

ทางความเชื่อของคนในสังคมไทย ว่าเรื่องดีร้าย สุขทุกข์ สมหวังผิดหวังที่ประสบในชีวิตล้วนเป็นไปตามกำหนดของอำนาจเหนือธรรมชาติ

วิสุทธ์ บุชยกุล อธิบายเพิ่มเติม “พรหมลิขิต” เป็นความเชื่อที่ไทยรับมาจากอินเดีย แนวคิดนี้ปรากฏอยู่ในทั้งศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธ และศาสนาเซน ด้านศาสนาพุทธเรียกว่า “กฎแห่งกรรม” หมายความว่าทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตของเราปัจจุบันย่อมเนื่องมาจากกรรมที่ประกอบไว้ในอดีต การกระทำทุกอย่างเมื่อทำลงไปแล้วจะต้องมีผลตอบสนองต่อตัวเราเสมอ แต่อาจเร็วช้าต่างกัน ด้านศาสนาฮินดู ความคิดเรื่องพรหมลิขิตไม่มีหลักฐานชัดเจนในคัมภีร์ศาสนาฮินดูเดิม อีกทั้งยังไม่ปรากฏพิธีกรรมฉลองหรือบูชาพระพรหมที่จะมาบันทึกดวงชะตาของเด็กที่เกิดได้ 6 วัน ดังนั้นความเชื่อพรหมลิขิตน่าจะเป็นความเชื่อที่เกิดในศาสนาฮินดูชั้นหลัง ๆ ชาวฮินดูเชื่อว่า สิ่งที่พระพรหมกำหนดไว้มี 5 ประการ คือ 1) กำหนดความยาวของอายุ 2) จิตใจหรือความโน้มเอียงทางอารมณ์ 3) ความเฉลียวฉลาด 4) ฐานะความเป็นอยู่ตลอดจนทรัพย์สิน 5) ความรู้สึกในบุญและบาป ข้อกำหนดทั้ง 5 ประการนี้ ไม่อาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ แม้จะพยายามสักเท่าไร ผลที่ได้รับก็เพียงเท่าที่เขียนอยู่บนหน้าผากคนเท่านั้น (วิสุทธ์ บุชยกุล, 2549: 174-184)

เรื่องราวเกี่ยวกับพรหมลิขิตในสังคมไทยไม่เพียงปรากฏในภาษาและความเชื่อ แต่ครั้งหนึ่งยังเป็นพิธีกรรมที่ผู้คนในภูมิภาคนี้ได้ยึดถือปฏิบัติกัน ดังปรากฏร่องรอยความเชื่อนี้ในพิธีกรรมของชาวมอญ ดังนี้

....เพื่อนชาวมอญเล่าให้ฟังว่า เวลาจะคลอดบุตร เขาจะต้องหาผ้าขาวมาปู ตั้งแต่ประตูหัวกระไดบ้าน มาจนถึงที่ที่จะทำการคลอดทีเดียว การที่ต้องปูผ้าขาวตั้งแต่ประตูบ้าน ก็เพื่อให้พระพรหมท่านเสด็จลงมาดำเนินบนผ้าขาวนั้น ข้างที่นอนทารก เขาจะจัดหามะพร้าวเปลือกผลหนึ่งกลั้วผลงาม ๆ หวีหนึ่ง แป้งหอม น้ำมันหอม ดินสอสมุด เพื่อให้พระพรหมได้ใช้ลิขิตที่หน้าผากทารก....

(ส.พลายน้อย, 2555: 149)

“พรหมลิขิต” สะท้อนโลกทัศน์ที่คล้ายกับโลกทัศน์ที่อ้างถึง “ดวง” แต่ “ดวง” ยังมีโอกาสเปลี่ยนแปลงได้ เพราะส่วนหนึ่งของดวงเป็นเรื่องของกรรมเก่าที่ในชาติภพนี้สามารถทำกรรมดีเพื่อแก้ไขได้ อีกทั้งยังสามารถสะเดาะได้ตามความเชื่อทางไสยศาสตร์ (สุวรรณา สถาอานันท์, 2537) ด้วยเหตุนี้ ต่อมาจึงมีตำราหมอดูเกิดขึ้น เรียกว่า “ตำราพรหมชาติ” อันเป็นตำรากำหนดโชคชะตาของบุคคลที่เกิดวันเดือนปีต่าง ๆ ไว้

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ได้ขึ้นทะเบียน “ตำราพรหมชาติ” เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ในปี พ.ศ. 2556 ทั้งนี้ได้อธิบายสาระสำคัญบางตอนของตำราดังกล่าวไว้ดังนี้

ตำราพรหมชาติ เป็นวิธีการทำนายชะตาชีวิตของบุคคลบนพื้นฐานของ วัน-เดือน-ปีเกิด เป็นโหราศาสตร์ซึ่ง**มาจากความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ผสมผสานกับ ความรู้โหราศาสตร์ที่ได้รับจากอินเดียและจีน** ตำราพรหมชาติอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านมาแต่อดีต ใช้ในการพยากรณ์ชีวิต หากุศลยาม การดูนักษัตรเพื่อเลือกคู่ครอง ฯลฯ ตำราพรหมชาติของไทยเป็น ตำราที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ปัจจุบันมีความแพร่หลายและแตกออกไปหลายสำนวน มาก (มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม, 2559: ออนไลน์)

พรหมชาติ เป็นความเชื่อหนึ่งที่ทำให้ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหมได้รับการ ผลิตซ้ำและส่งทอด แม้แต่ละสำนวนจะแตกต่างกันไป แต่ชื่อ “พรหมชาติ” ซึ่งหมายถึง**ชะตาชีวิตที่ กำหนดโดยพระพรหม** ได้ทำให้ชื่อพระพรหมได้รับการกล่าวขานถึง และมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ของชาวบ้านอย่างใกล้ชิด ตำราพรหมชาติบางสำนวนยังทำหน้าที่ ถ่ายทอดความเชื่อเกี่ยวกับ พระพรหมโดยตรง ดังนี้

“ชะตาชีวิตของผู้ที่เกิดวันอาทิตย์ **พระพรหมธาดา**ได้ทรงตราเทพบัญญัติแห่ง ความเป็นไปของมนุษย์ขึ้น ซึ่งจะมีทั้งทางดีและทางร้าย ซึ่งเราเรียกกันว่าพรหมลิขิต ซึ่งเกิดจาก อำนาจของเทพดา ดาวเคราะห์ที่เข้ามาเสวยและแทรกอายุ ตามคัมภีร์พยากรณ์ของผู้เกิด วันอาทิตย์....”

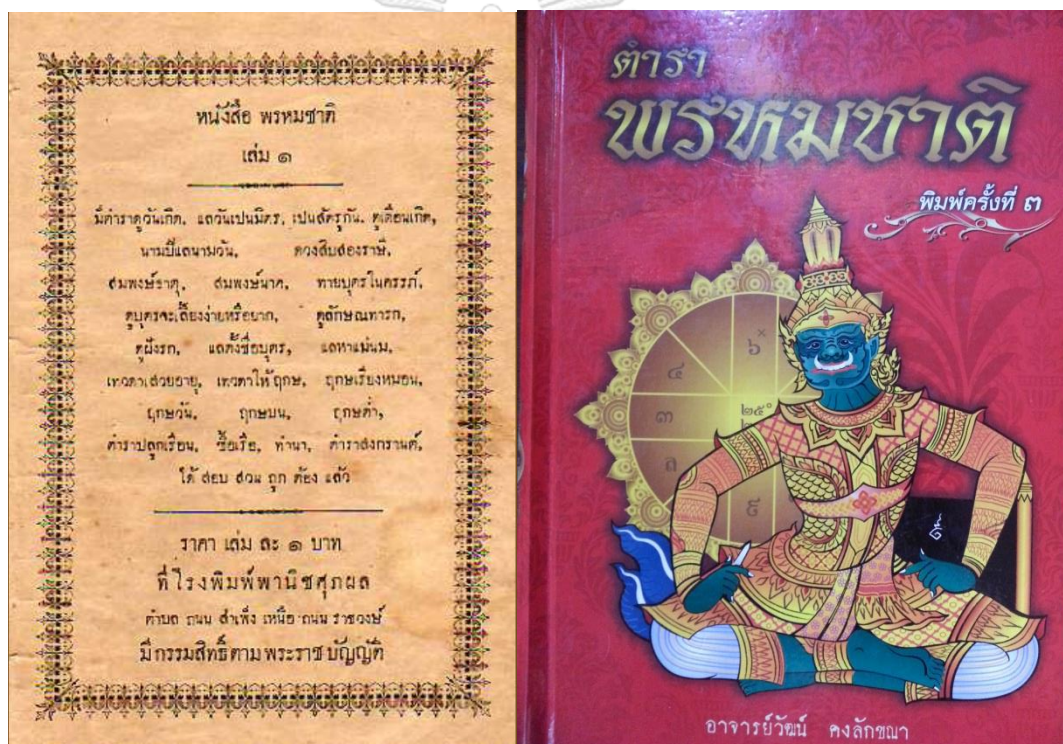
(อ.วัฒน์ คงลักขณา, 2552: 12)

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า ความเชื่อเรื่อง “พรหมลิขิต” เป็นรากความเชื่อที่ สังคมไทยรับมาจากอินเดียผ่านทั้งศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ ความพยายามที่จะแก้ “ดวง” ซึ่งมี บางส่วนคล้ายคลึงกับพรหมลิขิตทำให้เกิดตำราหมอดูที่เรียกว่า “ตำราพรหมชาติ” ซึ่งตำรานี้เกิดจาก การผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ผสมผสานกับความรู้โหราศาสตร์ที่ได้รับจาก อินเดียและจีน

อนึ่ง ความเชื่อว่า “พระพรหมเป็นผู้กุมชะตาชีวิตของมนุษย์” เป็นอนุภาคหนึ่งที่ถูก นำไปเชื่อมโยงเพื่ออธิบายลัทธิพิธีบูชาพระพรหม อย่างไรก็ตาม ในบริบทสมัยใหม่ มีการตีความว่า **เมื่อพระพรหมเป็นผู้ลิขิต ลิขิตนั้นอาจเปลี่ยนแปลงได้โดยการขอ อ้อนวอนหรือ บบบานต่อ พระพรหม** ประจักษ์พยานของแนวคิดเช่นนี้ ปรากฏอยู่ทั่วไปใน “เรื่องเล่าพระพรหมสมัยใหม่” ทั้งที่ อยู่ในสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อมวลชน และสื่อออนไลน์ โดยมากเป็นการเล่าว่า เมื่อไปอ้อนวอน/บบานต่อพระ พรหมแล้ว สิ่งที่ดีนประสงค์สำเร็จได้ตามที่ปรารถนา สิ่งที่ผู้คนไปขอและบบานส่วนมากเป็นเรื่องทาง โลก ตัวอย่างเช่น โชคลาภ การงาน การเงิน สุขภาพ ความรัก และขอลูก เป็นต้น ผู้วิจัยพบว่าเรื่องเล่า ทำนองนี้ปรากฏมากที่สุดในบริบทปัจจุบัน มากกว่าเรื่องเล่าที่สืบทอดมาจากตำนานต่าง ๆ

ในศาสนา ที่สำคัญคือเรื่องเล่าเหล่านี้ตอบสนองคนร่วมสมัยได้ดี เพราะ “ทุกข์” ที่ปรากฏในเรื่องเล่า คือ ปัญหาต่าง ๆ ที่มนุษย์ปุถุชนเผชิญอยู่

เรื่องเล่าเหล่านี้จึงทำหน้าที่ “ยืนยัน” ถึงอาณาภาพของพระพรหมที่อยู่เหนือพรหมลิขิต สื่อกว่า โดยการขอ/อ้อนวอนและบนบาน หากพระพรหมปรานี ดวง/ชะตา/กรรม หรือสิ่งที่ถูกลิขิตไว้อาจเปลี่ยนแปลงได้ จึงทำให้ผู้คนจำนวนหนึ่งหันมานับถือบูชาพระพรหมโดยมีจุดเริ่มต้นที่พระพรหมเอราวัณ การเปลี่ยนแปลงของความเชื่อนี้มีความสำคัญเพราะกระทบกับฐานคิด “พรหมลิขิต” และ “กฎแห่งกรรม” ที่ดำรงอยู่อย่างเข้มข้นในวัฒนธรรมไทย ผู้วิจัยเห็นว่า ท่าทีของคนร่วมสมัยที่มีต่อ “พรหมลิขิต” และการตีความ “พรหมลิขิต” ที่เปลี่ยนแปลงไปนี้เป็นส่วนสำคัญหนึ่งที่ทำให้การบูชาพระพรหมแพร่กระจายออกไปในบริบทปัจจุบัน



ภาพที่ 3 ความหลากหลายของตำราพรหมชาติในสังคมไทย

พระพรหมทั้งในศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธ และความเชื่อเรื่องพรหมลิขิตได้ผสมผสานกัน ในวัฒนธรรมไทย พระพรหมเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ทุกคนในแง่เป็นผู้ลิขิตโชคชะตา เกี่ยวข้องกับศาสนาในแง่เป็นเทพ/เทวดาผู้ใหญ่ และเกี่ยวข้องกับหลักปรัชญาของศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ เพราะพรหมสื่อถึง “โมกษะ” และ “ธรรม” สิ่งเหล่านี้ทำให้ความเชื่อ “พระพรหม” สัมพันธ์กับวัฒนธรรมไทยอย่างลึกซึ้ง สามารถนำมาอ้างอิง เชื่อมโยง และตีความในบริบทสมัยใหม่ได้อย่างหลากหลาย



## 2.1.2 พระพรหมในศิลปกรรม

เรื่องราวเกี่ยวกับพระพรหมที่ปรากฏในงานศิลปกรรมมีความสำคัญ เพราะเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่แสดงการดำรงอยู่ความเชื่อพระพรหมในดินแดนไทยที่เก่าแก่ที่สุด คือ มีมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ดังนี้

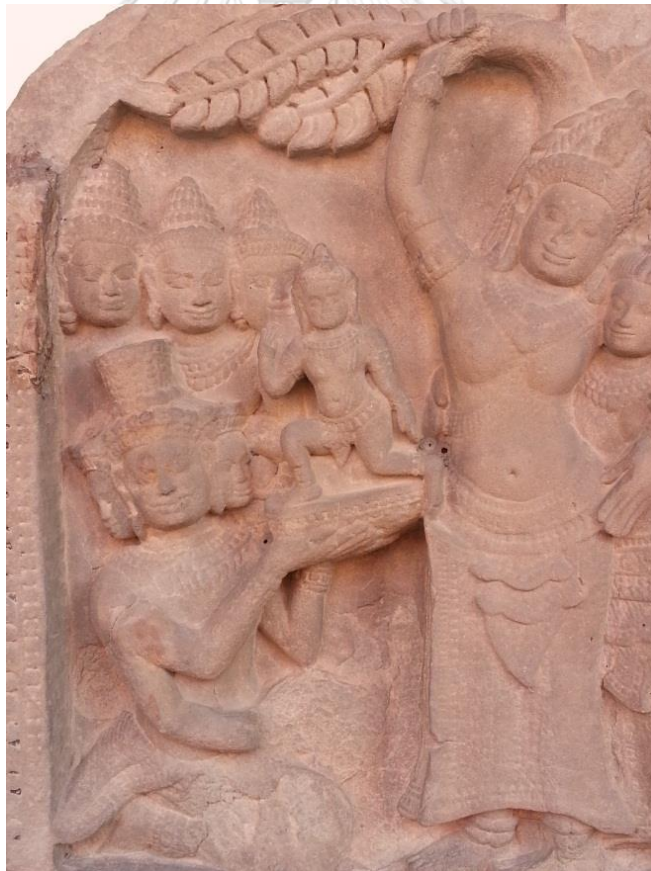
### 2.1.2.1 พระพรหมในประติมากรรม

ธนิต อยู่โพธิ์ (2549) ได้เขียน “พรหมสี่หน้า: การศึกษาในแง่ประวัติศาสตร์ ศิลปะและโบราณคดี” สรุปใจความสำคัญได้ว่า ประติมากรรมรูปพระพรหมในดินแดนไทยพบมา ตั้งแต่สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11-16) นิยมปั้นหรือสลักเป็น **รูปพระพรหมหน้าเดียวสองมือ** มักสร้างประกอบพระพุทธรูปปางเสด็จลงจากดาวดึงส์และปางปฐมเทศนา สัญลักษณ์ที่แสดงว่าเป็นพระพรหม คือ ถือนัครและกะโหลกน้ำเต้า ในกรณีที่ปรากฏสัญลักษณ์ต้องตีความเรื่องราวประกอบพระพรหมในศิลปะทวารวดีปรากฏในหลายสถานที่ เช่น ภาพสลักนูนต่ำที่ผนังถ้ำพระงาม เขาน้ำพุ อำเภอกำแพงคอย จังหวัดสระบุรี พระพรหมทรงหงส์ที่ฐานเจดีย์บ้านโคกไม้เดน อำเภอยุทธศาสตร์ จังหวัดนครสวรรค์ และศิลาจำหลักจำนวนหนึ่งในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

สมัยต่อ ๆ มา ตั้งแต่ลพบุรี ศรีวิชัย สุโขทัย นิยมทำรูปพระพรหมด้วยประติมากรรมอีกแบบหนึ่ง คือ **รูปพระพรหมสี่หน้าสี่มือ** แต่ในภาพสลักนูนจะเห็นแต่เพียง 3 หน้า มักสร้างประกอบพุทธประวัติตอนต่าง ๆ เช่น ตอนประสูติ ตอนเสด็จจากดาวดึงส์ ตัวอย่างประติมากรรมกลุ่มนี้ เช่น ศิลาจำหลักเสมาพระพุทธรูปปางประสูติมีพระพรหมสี่หน้าเชิญภาชนะรองรับพระโพธิสัตว์ ศิลปะสมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 17-18) ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และภาพปูนปั้นพระพุทธรูปองค์เสด็จลงจากดาวดึงส์ ที่มณฑปด้านใต้วัดตระพังทองกลาง จังหวัดสุโขทัย ศิลปะสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ 19-20) ทางด้านซ้ายของพระพุทธรูปเจ้าทำเป็นรูปพระพรหมสี่หน้าเชิญนัคร



ภาพที่ 4 พระพรหมทรงหงส์ ปูนปั้น ศิลปะทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14



ภาพที่ 5 พระพรหมในศิลปะขอม เล่าพุทธประวัติตอนประสูติมีพระพรหมรองรับมิให้ต้องพื้น

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เกิดความนิยมสร้างพระพุทธรูปปางโปรด  
 พกาพรหม ถือว่าเป็นพระพุทธรูปประจำปีชาล ลักษณะคือเป็นพระพุทธรูปในอิริยาบถยืนบนเศียร  
 พกาพรหมซึ่งประทับบนหลังโคอุสุภราช รูปร่างของพระพรหมปั้น/หล่อเป็นพระพรหมสี่หน้าสี่มือ  
 ตัวอย่างสถานที่ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางนี้ได้แก่ ระเบียบรอบองค์พระปฐมเจดีย์ วัดปฐมเจดีย์  
 จังหวัดนครปฐม นอกจากนี้ในบริบทปัจจุบันยังมีความนิยมทำประติมากรูป “พระพรหมทรงหงส์”  
 ประดับหน้าบันของพระอุโบสถวัดด้วย ตัวอย่างวัดที่มีพระพรหมทรงหงส์ประดับหน้าบันได้แก่  
 วัดราชบูรณะ กรุงเทพมหานคร วัดมัชฌิมาราม อำเภอเขียงคาน จังหวัดเลย เป็นต้น



ภาพที่ 6 พระพุทธรูปปางโปรดพกาพรหม วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม



ภาพที่ 7 พระพรหมทรงหงส์ประดับหน้าบันพระอุโบสถ วัดมณีมาราม อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

2.1.2.2 พระพรหมในจิตรกรรม จิตรกรรมไทยที่ปรากฏภาพที่เกี่ยวข้องกับพระพรหมมี 2 ลักษณะ ได้แก่ สมุดภาพไตรภูมิ และจิตรกรรมฝาผนัง

**สมุดภาพไตรภูมิ**เป็นเอกสารที่ช่วยบันทึกความเชื่อ และรูปลักษณ์ของพระพรหมในมโนทัศน์ของคนไทยในอดีตได้อย่างดี สมุดภาพไตรภูมิที่นำมาเป็นกรณีศึกษารูปลักษณ์พระพรหมในวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ ประกอบด้วยสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา เลขที่ 6 สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรี เลขที่ 10 และสมุดภาพไตรภูมิฉบับอักษรธรรมล้านนา เลขที่ 9 ภาพพระพรหมที่ปรากฏในสมุดภาพไตรภูมิมี 3 ลักษณะ คือ พระพรหมที่อยู่ในพรหมโลก พระพรหมในเหตุการณ์พุทธประวัติ และพระพรหมในนิทานชาดก สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา วาดภาพพระพรหมเป็นพรหมสี่หน้าสี่มือทั้งหมด สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรี วาดรูปพระพรหมซึ่งอยู่ในสวรรค์ชั้นรูปพรหมเป็นพรหมที่มีหน้าเดียว สวมเครื่องทรงและชฎาคลัยเทวดา ในพุทธประวัติและชาดก วาดเป็นพระพรหมที่มีสี่หน้าสี่มือ ส่วนสมุดภาพไตรภูมิฉบับอักษรธรรมล้านนา วาดพระพรหมเป็นพรหมที่มีรูปลักษณ์สี่หน้าสี่มือทั้งสิ้น

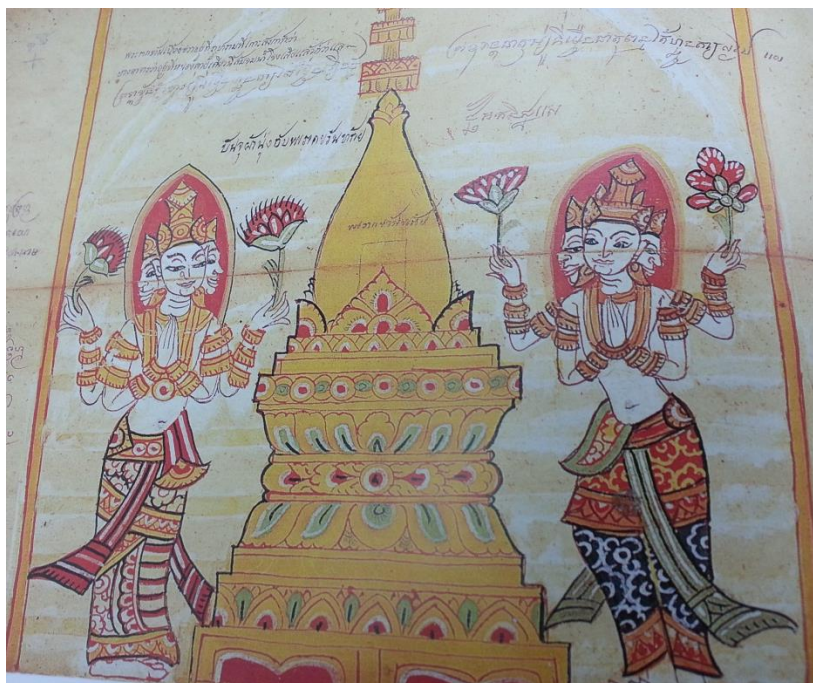




ภาพที่ 8 พระพรหมในพรหมโลกชั้นเวหัพปลาพรหม สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา เลขที่ 6



ภาพที่ 9 พระพรหมในชาดกเรื่องนารทชาดก สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรี เลขที่ 10



ภาพที่ 10 พระพรหมบูชาพุทธเจดีย์ในอักนิฐฐานพรหม สมุดภาพไตรภูมิฉบับอักษรธรรมล้านนา เลขที่ 9

**จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ**เป็นงานจิตรกรรมอีกกลุ่มหนึ่งที่ปรากฏภาพวาดพระพรหม อย่างไรก็ตาม งานในกลุ่มนี้ที่เหลือตกทอดมาถึงปัจจุบัน ที่เก่าแก่ที่สุดสามารถย้อนไปได้เพียงสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เท่านั้น ลักษณะของภาพวาดปรากฏพระพรหมที่มีรูปร่างเป็นสี่หน้าสี่มือ มักปรากฏร่วมกับเทวดาอื่น ๆ โดยเฉพาะพระอินทร์ในเหตุการณ์สำคัญทางพุทธประวัติ เหตุการณ์เหล่านั้น ได้แก่ ตอน **พระพรหม**อาราธนาพระโพธิสัตว์จากสวรรค์ชั้นดุสิต **พระพรหม**หลั่งน้ำทิพย์อุทกในพิธีอภิเษกสมรสของพระพุทธบิดามารดา **พระพรหม**กั้นฉัตรถวายในปางประสูติ **พระพรหม**กั้นฉัตรตามเสด็จในคราวออกมหาภิเนษกรรมณ์ (ออกบวช) **พระพรหม**นำไตรจีวรมาถวายที่ริมฝั่งแม่น้ำอนาเมื่อพระพุทธเจ้าปลงพระเกศา **พระพรหม**อาราธนาพระพุทธเจ้าให้ทรงแสดงธรรมเพื่อเผยแผ่ศาสนา **พระพรหม**กั้นฉัตรลงมาส่งพระพุทธองค์คราวเสด็จลงจากดาวดึงส์ เป็นต้น ตัวอย่างสถานที่ที่ปรากฏภาพจิตรกรรมเหล่านี้ได้แก่ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร และวัดอื่น ๆ ในกรุงเทพมหานครอีกจำนวนมาก เช่น วัดหงส์รัตนาราม วัดสังข์กระจาย วัดสิงห์ วัดอินทาราม เป็นต้น





ภาพที่ 11 พระพรหมเข้าร่วมในพิธีอวาทามงคลของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนาง  
สิริมหามายา พระที่นั่งพุทธโรสวรรค



ภาพที่ 12 พระพรหมถวายเครื่องบริวารแด่พระพุทธเจ้าในตอนออกบวช วัดสังข์กระจาย

นอกจากที่กล่าวมาข้างต้น ยังมีภาพจิตรกรรมอีกกลุ่มหนึ่งที่มีพระพรหมปรากฏร่วมในเหตุการณ์ด้วย เช่น ซาดกเรื่องนารทซาดก และวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ พระพรหมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมกลุ่มนี้ล้วนแต่เป็นพระพรหมที่มีรูปร่างเป็นสี่หน้าสี่มือทั้งสิ้น ตัวอย่างเช่นจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์รอบระเบียงคดวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร



ภาพที่ 13 จิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เรื่องรามเกียรติ์ ตอน “ท้าวมาลีราชว่าความ”

### 2.1.3 พระพรหมในวรรณคดี

ผู้วิจัยใช้เนื้อหาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาพระพรหมในวรรณคดี เรื่องราวเกี่ยวกับพระพรหมปรากฏอยู่ในวรรณคดีพุทธศาสนา และวรรณคดีประเภทอื่น ๆ ดังนี้

#### 2.1.3.1 พระพรหมในวรรณคดีพุทธศาสนา

เรื่องราวเกี่ยวกับพระพรหมในวรรณคดีพุทธศาสนาปรากฏอยู่อย่างหลากหลาย ทั้งในพระไตรปิฎก อรรถกถาชาดก ไตรภูมิกถา และปัญญาสาชดก เรื่องเล่าพระพรหมที่ปรากฏในวรรณคดีเหล่านี้เป็นคลังความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับ “พระพรหม” ที่สำคัญ ดังนี้

#### 1)พระพรหมในพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกแบ่งออกเป็น 3 หมวด คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมในพระไตรปิฎกจะปรากฏอยู่ใน เฉพาะพระสุตตันตปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับหลักธรรมในพุทธศาสนา ซึ่งมีเนื้อหาว่าด้วยบุคคล สถานที่ และธรรมะประกอบกัน พระพรหมที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกนั้นปรากฏอยู่อย่างกระจัดกระจาย ผู้วิจัยวิเคราะห์ที่ได้ดังนี้



1.1) **พรหมเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์** เรื่องราวเกี่ยวกับการสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ เล่าว่า “จักรวาลสมัยนั้นมีแต่น้ำ มีตมมองไม่เห็นอะไร ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาวทั้งหลายตลอดจนกลางวัน กลางคืน ยังไม่ปรากฏ สัตว์ที่มีปิตีเป็นอาหาร ไม่ปรากฏเพศหญิง เพศชาย มีรัศมีชานออกจากกาย สัตว์จรไปได้ในอากาศ และอยู่ในวิมานอันงาม **ซึ่งจุดิจากอภัสสรภูมิ**เข้ามา สถิตอยู่ในภพนี้เป็นเวลากาลนาน ครั้นต่อมาได้เกิดจันดินลอยอยู่บนน้ำทั่วไปปรากฏแก่สัตว์ทั้งหลาย มีกลิ่นหอมเหมือนนมสดที่เคี้ยวให้งวด และจับเป็นฝ้าอยู่ข้างบน จันดินนั้นถึงพร้อมด้วยรส กลิ่น สี มีสีคล้ายเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี มีรสอร่อยดูจรรวมฝั่งเล็ก...” พรหมซึ่งล้อมรสจันดินได้กลายเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ในกาลต่อมา (“อัคคัณฺฐสูตฺร”, พระสุตตันตปิฎก, เล่ม 11: 76-82)

1.2) **พรหมในพุทธศาสนามีอายุชั้ย** เมื่อสิ้นอายุชั้ยในพรหมโลกแล้ว พรหมในชั้นรูปภูมิก็ต้องลงไปเกิดเป็นปกติเช่นคนทั้งหลายตามแต่บุญและบาปที่ตนเคยกระทำไว้ ไม่ได้ถึงนิพพาน (“เกวัญสูตฺร”, พระสุตตันตปิฎก, เล่ม 9: 370 -373) และอีกตอนหนึ่งเล่าถึงพรหมในชั้นอภัสสรภูมิว่า “พรหมเป็นผู้สำเร็จทางใจ มีปิตีเป็นอาหาร...สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลนาน ผู้ใดเกิดก่อนย่อมคิดว่าตนเองเป็นพรหม เป็นมหาพรหม เป็นใหญ่ ไม่มีใครข่มเหงได้ เห็นถ่องแท้ เป็นผู้กุมอำนาจ เป็นอิสระ เป็นผู้สร้าง เป็นผู้นิรมิต เป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้บงการ เป็นผู้ทรงอำนาจ เป็นบิดาของหมู่สัตว์ ผู้เป็นแล้วและกำลังเป็น แต่ฐานะอย่างนี้ถือว่าไม่เที่ยง ยังต้องจุติอยู่” (“พรหมชาลสูตฺร”, พระสุตตันตปิฎก, เล่มที่ 9: 19)

1.3) **พรหมมีเสียงไพเราะ** เสียงของพรหมประกอบด้วยลักษณะ 8 ประการ คือ แจ่มใส ชัดเจน อ่อนหวาน เสนาะ กลมกล่อม เสียงไม่แตก ซึ่ง มีกังวาน (“พรหมายูสูตฺร”, พระสุตตันตปิฎก, เล่ม 20: 615)

1.4) **พรหมมีความคิดในทางที่ผิดได้** ดังมีเรื่องเล่าว่าพวกพรหมได้เกิดทิฐิ ชั่วช้าว่า ฐานะของพรหมนี้เป็นของเที่ยง ยั่งยืน ติดต่อกันคงที่ เป็นฐานะที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ และไม่อุบัติ พระพุทธเจ้าจึงได้เสด็จไปยังพรหมโลกและตรัสสอนว่าพรหมเป็นผู้ไม่เที่ยง พรหมยังเกิด เจ็บ และตายอยู่ (“ปกสูตฺร”, พระสุตตันตปิฎก, เล่ม 15: 199)

1.5) **พรหมเป็นเทวดาผู้ใหญ่ที่เป็นองค์อุปฐากพุทธศาสนา** หมายความว่า พรหมเป็นผู้คอยดูแลศาสนาพุทธอยู่ห่าง ๆ และเมื่อใดก็ตามที่พระพุทธเจ้าทำถ้อยพระทัยหรือประสบปัญหาบางอย่าง พรหมเป็นเทวดาเพียงองค์เดียวที่สามารถเตือนสติพระพุทธเจ้าได้ นอกจากนี้ ในเหตุการณ์สำคัญ ๆ ในพุทธประวัติ พรหมจะมาปรากฏองค์เพื่อเป็นประจักษ์พยานในเหตุการณ์และร่วมอนุโมทนาเสมอ ดังมีเรื่องเล่าว่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ ทรงเห็นว่าธรรมะที่พระองค์ตรัสรู้นั้นลึกซึ้ง ยากที่บุคคลจะเข้าใจจึงท้อพระทัยที่จะเผยแผ่ศาสนา “ครั้งนั้น**สหัมบดีพรหม**ทราบความปริวิตกแห่งพระหฤทัยของพระผู้มีพระภาค ได้มีดำริว่า “โลกจะฉิบหาย” จึงกราบทูลให้พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรม เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายผู้มีกิเลสจตุสสุในดวงตาน้อยเป็นปกติมีอยู่ เพราะมิได้สดับ

ยอมเสื่อมจากธรรม สัตว์ทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมี” (“อายุจณสูตร”, พระสุตตันตปิฎก, เล่ม 15: 193)

พระพรหมที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเชื่อมโยงให้เห็นว่ามนุษย์สืบเผ่าพงศ์มาจากพรหม พรหมไม่ได้เป็นนิรันดรแต่ยังคงต้องเวียนว่ายตายเกิด ดังนั้นพรหมจึงยังไม่สิ้นซึ่งกิเลส และมีโอกาสเข้าใจผิดพลาด หรือกระทำพลาดพลั้งได้เช่นกัน อย่างไรก็ตาม พระพรหมถือเป็นเทวดาผู้ใหญ่ที่มีศักดิ์สูง เป็นองค์อุปถัมภ์ของพุทธศาสนา และเป็นเทวดาเพียงองค์เดียวที่เตือนสติพระพุทธรเจ้าได้ นอกจากนี้ พรหมยังเป็นผู้ที่มีรูปลักษณะงดงาม มีเสียงที่ไพเราะอย่างมากด้วย

## 2) พระพรหมในอรรถกถาชาดก

คำว่า ชาดก แปลตามศัพท์ว่า เรื่องที่เกิดขึ้นแล้ว ในทางวรรณคดีบาลีมีความหมายเฉพาะถึงเรื่องพระชาติในอดีตของพระพุทธรเจ้า หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ ชาดกในพระไตรปิฎก จัดเป็นคัมภีร์เล่มที่ 10 ในชุดทศนิกาย สุตตันตปิฎก มักเรียกกันว่านิบาตชาดกเพราะได้จัดเนื้อเรื่องออกเป็นหมวด ๆ ซึ่งเรียกวานิบาต ตามจำนวนคาถาของแต่ละเรื่อง เนื้อหาของชาดกในนิบาตมี 2 ลักษณะ ลักษณะหนึ่งมีแต่คาถาที่เป็นคำพูดไม่มีเนื้อเรื่องอธิบายประกอบ อีกลักษณะหนึ่งมีเรื่องเล่าประกอบ สามารถเข้าใจเนื้อเรื่องได้มากกว่า ต่อมาใน **สมัยอรรถกถา** พระพุทธโฆสะได้เพิ่มเติมเนื้อเรื่องของชาดกในนิบาตให้สมบูรณ์ เนื้อเรื่องแบ่งเป็น 3 ตอน ตอนแรกเริ่มด้วยปัจจุบันวัตถุแสดงเหตุที่ทำให้พระพุทธรเจ้าทรงเล่าชาดกเรื่องนั้น ต่อจากนั้นเข้าสู่เนื้อเรื่อง ตอนสุดท้ายเป็นส่วนที่เรียกว่า ประชุมชาดก พรรณนาว่าบุคคลที่อยู่ในเรื่องได้กลับชาติมาเกิดเป็นใครในสมัยพุทธกาล ผลงานดังกล่าวนี้เรียกว่า ชาดกัฎฐกถา (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2533 : 13-14) เรื่องราวเกี่ยวกับ “พระพรหม” ที่สะท้อนอยู่ในอรรถกถาชาดก ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ดังนี้

**2.1) พระพรหมเป็นพระโพธิสัตว์** อรรถกถาชาดกที่ปรากฏเรื่องเล่าว่า “พระพรหมเป็นพระโพธิสัตว์” มีทั้งกลุ่มที่เนื้อเรื่องระบุไว้อย่างชัดเจนว่าพระพรหมเป็นพระโพธิสัตว์ และกลุ่มที่มีเนื้อความอ้างไว้ในสโมธานว่า “พระพรหมในกาลนั้น ได้มาเป็นเราตถาคต ฉะนี้แล” หมายถึง พระพรหมที่ปรากฏในเรื่องก็คืออดีตชาติของพระพุทธรเจ้า อรรถกถาชาดกที่เล่าเรื่องว่าพระพรหมเป็นพระโพธิสัตว์ ได้แก่ ปโรสหัสสชาดก (56/379-382) ฉานโสธนชาดก (56/ 531-533) จันทกชาดก (56/ 534-535) รวมไปถึงชาดกในมหานิบาตเรื่อง “พรหมนารถชาดก” (64/ 205-295) เรื่องสุดท้ายนี้ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมหาพรหม มีเรื่องเล่าดังนี้

พรหมนารถชาดก (64/205-295) เล่าว่า พระเจ้าอังคตราชได้ฟังนักบวชลามกเปลือยเทศน์ว่า “บุญไม่มี บาปไม่มี” จึงเลิกทำบุญแล้วหมกมุ่นอยู่ในกาม ธิตาของพระองค์นามว่านางรุจาร รู้ว่าความจริงไม่ใช่เช่นนั้นเพราะนางระลึกชาติทั้งอดีตและอนาคตได้ 14 ชาติ จึงรู้กรรมและเห็นผลกรรม นางไปเตือนสติพระราชาแต่พระราชาไม่เชื่อ เมื่อหมดหนทาง นางจึงอธิษฐานให้

เทวดามาช่วย ขณะนั้น **ท้าวมหาพรหมนามว่านารถกำลังส่องตรวจดูความเป็นไปของโลก** ทราบเรื่อง จึงเนรมิตร่างเป็นดาบสเหาะมาในอากาศ มีรัศมีโชติช่วงเหมือนพระจันทร์ พรหมนารถได้แสดงคุณธรรม 4 ประการ คือ สัจจะ ธรรมมะ ทมะ และจาคะ อีกทั้งได้เล่าเรื่องนรกสวรรค์กระทั่งพระเจ้าอังกศิราชกลับใจ ในตอนท้าย สโมธานว่า “มหาพรหมโพธิสัตว์เป็นเรือดภาคตะนี้แล”

ชาดกทั้ง 4 เรื่อง เล่าเรื่องพระพรหมที่เป็นพระโพธิสัตว์ว่าเป็นมหาพรหมในชั้นอาภัสราพรหม พรหมเหล่านี้บำเพ็ญสมาธิกระทั่งได้ฌาน พระพรหมรู้ธรรมอันประเสริฐ คอยสั่งสอนธรรมแก่มนุษย์ คอยสอดส่องตรวจตราดูแลสุขทุกข์ของสัตว์ในโลก อีกทั้งมีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ด้วย

**2.2) พระพรหมยังมีกิเลสและหลงผิด** พระพรหมแม้จะเป็นเทวดาผู้ใหญ่ รู้ธรรมชั้นสูง ได้ฌาน แต่ก็ยังไม่ถึงตรัสรู้ กล่าวคือ ยังมีกิเลสอยู่ กิเลสนั้นก็เบาบางเพียงใด ก็ยอมนำไปสู่การหลงผิดได้ ดังเรื่อง พกพรหมชาดก มีเรื่องเล่าดังนี้

พกพรหมชาดก (59/ 305-318) เล่าว่า พกพรหมซึ่งจุติอยู่ที่อาภัสราพรหมเกิดความเข้าใจผิดว่า พรหมนั้นยังยืน เทียง ไม่เคลื่อน มั่นคง ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ อย่างอื่นในโลกนี้ที่จะประเสริฐกว่าพรหมนี้ไม่มีแล้ว พระพุทธเจ้าทราบว่าเป็นพรหมสำคัญผิดใหญ่หลวงจึงเสด็จไปโปรดยังพรหมโลก พระองค์ได้แสดงให้พกพรหมประจักษ์ถึงความไม่เที่ยงของพรหม โดยเล่าอดีตของพกพรหมว่า พกพรหมได้ทำกรรมดีอะไรจึงได้เกิดที่อาภัสราพรหมนี้ เนื้อเรื่องมีว่า ดาบส (พกพรหม) เคยได้ช่วยคาราวานพ่อค้าหลงทางกลางทะเลทรายที่กำลังจะตายเพราะขาดน้ำได้ดื่มน้ำกระทั่งรอดชีวิต และอีกครั้งหนึ่ง พญานาคโกรธที่ชาวบ้านเทเหล้าและเศษอาหารที่เหลือจากการกินดื่มลงน้ำจึงมาล่มเรือ ดาบส (พกพรหม) ได้เนรมิตเป็นครุฑบินมาช่วย คนทั้งหลายจึงรอดชีวิต นอกจากนี้ยังได้เล่าเรื่องกรรมดี อื่น ๆ ที่พกพรหมได้เคยทำไว้ ได้ปุจฉาวิสัชนากันอีกหลายประการ สุดท้ายพกพรหมจึงยอมรับว่า พรหมนี้ไม่เที่ยง และยอมรับพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งสูงสุด

เรื่องพกพรหมชาดก ยังให้รายละเอียดเกี่ยวกับพรหมที่น่าสนใจอื่น ๆ อีก เช่น บอกจำนวนพรหมในอาภัสราพรหมว่ามี 72 องค์ และเล่าว่า เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงธรรมแก่หมู่พรหมนั้น พระพรหมประมาณหมื่นองค์ได้พ้นจากอาสวะกิเลสเพราะไม่ยึดมั่น อีกทั้งยังระบุชื่อพรหมชั้นอื่น ๆ เช่น ชั้นเวหัพผลา ชั้นสุภกนิหา เป็นต้น ชาดกเรื่องนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่า **พรหมในพุทธศาสนานั้นมีมากมายมหาศาล ต่างจากพรหมของพราหมณ์-ฮินดูซึ่งมีหนึ่งเดียว** อีกทั้งสะท้อนว่าพรหมในพุทธศาสนาได้เป็นพรหมเพราะทำกรรมดี ได้ฌาน อย่างไรก็ตาม พรหมเหล่านั้นยังมีกิเลสอยู่ แม้จะเบาบางก็ตาม

**2.3) เรื่องเล่าที่อ้างอิงถึงพระพรหมในประเด็นอื่น ๆ** อรรถกถาชาดกจำนวนมากได้อ้างถึงพระพรหมในประเด็นต่าง ๆ ไว้ในเนื้อเรื่อง ดังนี้

อ้างว่าตัวละครในเรื่องเกิดแต่พรหม และ/หรือเมื่อตายไปแล้วได้ไปเกิดเป็นพรหม ได้แก่ เอกราชชาดก (58/398-399) หลีทพราคชาดก (59/710-717) จุลลโพิชาดก (59/815-830) เตมียชาดก (63/1-74)

อ้างถึงลักษณะของพระพรหม เช่น อ้างถึง “เสียงพรหม” ว่าไฟเราะยี่งัก ใน จุลลหังสชาดก (62/324-373) อ้างถึง “รัศมีพรหม” ว่าไฟโรจน์โชติช่วงประหนึ่งพระจันทร์ ในมาตังคชาดก (61/1-27) อ้างถึง “นิสัยพรหม” ว่า พรหมนั้นไม่มีความใคร่ ไม่มีความต้องการ ในกาม ในจุลลโพิชาดก (59/815-830)

อ้างถึงพรหมวิหาร 4 หรือ พรหมวิหารธรรม คืออ้างถึงธรรมะของผู้ที่จะไปเป็นพรหม ได้แก่ พรหมวิหารธรรม อันประกอบด้วย เมตตา มุทิตา กรุณา อุเบกขา ถือว่าเป็นเป็นธรรมอันประเสริฐของผู้ใหญ่ ใน เตมียชาดก (63/ 56-72) มขชาดก (55/219-223) นพชาดก (62/34-52)

เรื่องราวเกี่ยวกับพระพรหมในอรรถกถาชาดกปรากฏอย่างหลากหลาย ทั้งเล่าว่าพระพรหมเป็นพระโพธิสัตว์ พระพรหมยังมีซึ่งกิเลสและหลงผิด และเรื่องเล่าที่อ้างอิงถึงพระพรหมในลักษณะอื่น ๆ อันสื่อว่า พระพรหมเป็นเทวดาผู้มีรูปลักษณะที่ถึงพร้อมด้วยความงดงาม เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมในอรรถกถาชาดกจึงสื่อว่า พระพรหมเป็นเป็นเทวดาผู้ใหญ่งดงาม และมีธรรมสูง จะเป็นรองก็เพียงแต่พระพุทธเจ้าเท่านั้น นอกจากนี้ พระพรหมในพุทธศาสนายังเป็นเทวดาที่ใกล้ชิดผู้คน คอยสอดส่องดูแลสุขทุกข์ของสัตว์จึงมีผู้ศรัทธา นับถือพระพรหมเป็นจำนวนมาก

### 3) พระพรหมในไตรภูมิกถา

ไตรภูมิกถาแต่งโดยพญาลิไทย เมื่อประมาณปี พ.ศ.1888 ถือเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่เก่าแก่ และเป็นหนังสือที่สะท้อนความคิดเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาทางสังคมที่ชัดเจนที่สุด (สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, 2535 : 23) เนื้อหาของไตรภูมิสะท้อนให้เห็นแนวคิด “พุทธจักรวาลวิทยา” ว่าโลกประกอบด้วย 3 ภพภูมิ คือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ น่าสนใจว่า ใน 3 ภูมินี้ 2 ภูมิท้าย คือ **รูปภูมิและอรุภูมิ เป็นที่อยู่แห่ง “พรหม”** แสดงว่าพรหมนั้นมีเป็นจำนวนมาก อีกทั้งเป็นภพภูมิที่อยู่สูง นับคือสื่อถึงความมีบุญ และความปิติสุขที่มากกว่า เรื่องราวเกี่ยวกับพรหมในไตรภูมิกถา ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ดังนี้

**3.1) ภพภูมิของพรหม** พรหมมีทั้งหมด 20 ชั้น แบ่งเป็นพรหมในรูปภูมิ 16 ชั้น และพรหมในอรุภูมิ 4 ชั้น พรหมทั้งหมดมีกำเนิดแบบอุปปาติกโยนิ คือเกิดมาก็เจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่เลย ชื่อชั้นพรหมทั้ง 20 ชั้น เรียงตามลำดับดังนี้ 1.ปาริสัชชา 2.ปโรหิตา 3.มหาพรหม 4.ปริตตา 5.อัปมาณา 6.อาภัสสรา 7.ปริตตาสุภา 8.อัปมาณสุภา 9.สุภิกินหา 10.เวหฬผลา 11.อสัญญี 12.อวิหา 3.อตปปา 14.สุทสสา 15.สุทสสี 16.อักษนิฐฐา 17.อากาศานัญจายตน 18.วิญญาณัญจายตน 19.อาภิกัญญายตน 20.เนวสัญญานาสนัญญายตน ที่ตั้งของพรหมนั้นอยู่

ห่างไกลมาก จากพรหมชั้นแรกมายังโลกมนุษย์ หากเอาก่อนศีกาก่อนหนึ่งขนาดเท่าปราสาทเหล็กชื่อ โลหปราสาท อันมีอยู่ในลังกาทวีปเอามาตั้งในชั้นพรหมปารีสัชชาถึงพื้นโลก จะกินเวลาถึง 4 เดือน **พรหมทั้งหมดเป็นเพศชาย** และมีจำนวนมากมาย พรหมมิได้เสพอาหาร อิ่มแต่ตามสมบัติของตนเอง หน้าและกายงามเกลี้ยงเกลา พรหมทั้งหลายเกล้าเศศทรงชฎาทรงคอกงค์ และ **มีรัศมีรุ่งโรจน์กว่า พระอาทิตย์พระจันทร์ตั้งพันเท่า** พรหมใน 11 ชั้นแรก เมื่อสิ้นอายุขัยในพรหมโลกแล้วก็จะลงไปเกิด เป็นปกติเช่นคนทั้งหลายตามแต่บุญและบาปที่ตนเคยกระทำไว้ ไม่ได้นิพพาน

**3.2) เหตุที่ทำให้เกิดเป็นพรหม** ผู้ที่จะได้ไปเกิดบนพรหมโลกนั้น ต้องเป็นผู้ที่บรรลุดมานเท่านั้น ถึงจะเป็นผู้มีธรรมสูง ปฏิบัติธรรม แต่ไม่ได้ “ฉาน” ก็มีได้ไปเกิดบน พรหมโลก ดังเรื่องเล่าว่า “ผู้ใดก็ดีแม้ไม่ได้ทำบุญบวชเป็นสมณะ แม้ว่ามีศีลเท่าใดก็ดีแลมิได้ฉานว่า จะไปโดยอากาศดำเนินไปตั้งนั้นบ่ก่อนไปเกิดในพรหมโลกย์สักคาบ **ผู้ใดกอบด้วยฉานรอดชั่วตนแล มิได้ถอยฉานจึงได้ไปเกิดในพรหมโลกเสีย**” (พญาลิไทย, 2543 : 245) ดังนั้น ผู้ที่ได้และรักษาฉาน ไว้ได้ตลอดอายุขัย จึงจะได้ไปเกิดในพรหมโลก การได้ฉานเป็นเรื่องของ “การปฏิบัติกรรมฐาน” การทำบุญรักษาศีลไม่อาจได้ฉาน ด้วยเหตุนี้ ผู้ซึ่งได้ไปเกิดเป็นพรหมจึงเป็นพวกพราหมณ์ นักบวช ฤๅษีที่เป็นนักปฏิบัติกรรมฐานแทบทั้งสิ้น (จันทร์สิริ แทนมณี, 2522 : 49-50)

**3.3) พระพรหมกับพระพุทธศาสนา** พรหมเป็นเทวดาที่มีอายุ ยืนยาว การมีอายุยืนยาวทำให้พระพรหมได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญหลายอย่างใน พระพุทธศาสนา กล่าวคือ พระพรหมได้เห็นตั้งแต่ตอนสร้างโลก เห็นการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าที่มา ตรัสรู้ในแต่ละกัลป์ เห็นอวสานของโลก กล่าวให้ชัดขึ้นคือ **พระพรหมมีอายุยืนยาวทันได้เห็นการ ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้าแต่ละองค์** พระพรหมจึงเป็นผู้ใหญ่ที่รู้เห็นและ เป็นประจักษ์พยานของเหตุการณ์สำคัญที่อุบัติขึ้นในพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพรหมในชั้น อภินิฏฐพรหมซึ่งไปกลับกลบ์ล้างโลกใหม่ไม่ถึง เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมต่อพระพุทธศาสนามีดังนี้

**พระพรหมในอภินิฏฐพรหมเป็นผู้เก็บเครื่องอัฐบริขารของ พระพุทธเจ้า** ดังมีเรื่องเล่าว่า “เมื่อไฟไหม้โลกแล้วและเกิดแผ่นดินใหม่ พระพรหมจะลงมายังกอบัว อันบังเกิดในแผ่นดินใหม่ ถ้ากัลป์ใดจะมีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ก็องค์ ก็จะมีดอกบัวปรากฏอยู่เท่านั้น ดอกบัวที่เกิดนั้นจะมีอัฐบริขารอยู่ในดอกบัวด้วย คือ สบง 1 จีวร 1 สังฆาฏิ 1 รัตประคต 1 มีดโกน 1 เข็มเย็บผ้า 1 หม้อกรองน้ำ 1 อัฐบริขารนี้เกิดเป็นธรรมดาตามสมภารแห่งพระพุทธเจ้านั้น” (พญาลิไทย, 2543 :243-245) พระพรหมจะเอาเครื่องอัฐบริขารนี้ไปเก็บไว้ยังอภินิฏฐพรหม กระทั่ง ถึงเวลาที่พระพุทธเจ้าเสด็จออกบวรพา พระพรหมจะนำเครื่องอัฐบริขารเหล่านี้ลงมาถวาย เมื่อพระพุทธเจ้ารับไว้แล้วก็ถอดผ้าขาวอันพระองค์ทรงอยู่เก่ายื่นให้พระพรหม พระพรหมจะนำขึ้นไป เก็บไว้ใน “ทุสเสเจติย์” แต่ละวันจะมีพรหมไปอุปฐากวันละ 7 แสนมิได้ขาด ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า **พระพรหมเป็นองค์อุปฐากของพระพุทธเจ้า**

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า พระพรหมในไตรภูมิภคปรากฏเรื่องราวอยู่อย่างชัดเจน ไม่เพียงภพภูมิของพรหมมีตำแหน่งแห่งที่ในพุทธจักรวาลวิทยาเท่านั้น แต่ไตรภูมิภคยังเล่ารายละเอียดของพรหมแต่ละชั้น รูปร่างของพรหม กรรมดีที่ทำให้ได้มาเป็นพรหม รวมทั้งความสัมพันธ์ของพรหมในฐานะเทวดาผู้ใหญ่ต่อพระพุทธศาสนาด้วย พรหมในพุทธศาสนาไม่ได้มีเพียงองค์เดียวเหมือนพระพรหมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แต่มีมากมายประหนึ่งเม็ดทรายในทะเล พรหมเป็นผู้ส่ง่างามด้วยคุณลักษณะทั้งทางกายและทางธรรม การได้ “ฉนวน” เป็นหนทางเดียวที่จะได้มาเกิดยังพรหมโลก อนึ่ง พรหมมีอายุชั้ย เมื่อหมดบุญแล้วก็ต้องกลับไปเวียนว่ายตายเกิดต่อไป ประการสำคัญ พระพรหมเป็นเทวดาใกล้ชิดและเป็นองค์อุปฐากของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์

#### 4) พระพรหมในปัญญาสชาดก

ปัญญาสชาดกเป็นผลงานที่แต่งหลายสมัยและน่าจะมีผู้แต่งหลายคน ทั้งนี้คงแต่งต่อเนื่องกันระหว่างสมัยทริภุชชย สมัยล้านนา และสมัยอยุธยา ประมาณ พ.ศ.2000 พระภิกษุรูปหนึ่งหรือคณะหนึ่งคงจะได้รวบรวมชาดกที่แต่งหลากหลายอยู่แต่สมัยทริภุชชยและในสมัยล้านนาเข้ามารวมเป็นหนังสือชุดเดียวประกอบด้วยชาดกที่ประมวลได้มา หรือตั้งใจประมวลมา 50 เรื่อง ตั้งชื่อว่า ปัญญาสชาดก ภายหลังมีปัจฉิมภาคอีก 11 เรื่อง รวมเป็น 61 เรื่อง (สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, 2533: 14-18) เรื่องราวเกี่ยวกับพระพรหมที่ปรากฏในปัญญาสชาดกมีดังนี้

##### 4.1) พระพรหมร่วมอนุโมทนาและเป็นประจักษ์พยานในเหตุการณ์สำคัญของพระโพธิสัตว์

ชาดกในกลุ่มนี้จะเล่าถึงพระพรหมว่าเมื่อพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นตัวละครในชาดกกระทำมหากรรม กระทำสังจกิริยา หรือการอธิษฐาน ขอความช่วยเหลือ พระพรหมในฐานะเทวดาผู้ใหญ่ก็ต้องมาร่วมอนุโมทนาและเป็นประจักษ์พยาน บางครั้งพระพรหมปรากฏองค์ร่วมกับเทวดาองค์อื่น ๆ อาทิ พระอินทร์ แต่บางครั้งก็ระบุชี้ชัดไปที่พระพรหมเลย ตัวอย่างเรื่อง “สิริวิบูลกิตติชาดก” (5/171) เล่าว่า “ครานั้น มหาปถวิอันหนาได้สองแสนสี่หมื่นโยชน์ ก็บันลือลั่นครวญครางอย่างประหนึ่งช้างซัมันร้องโกลุณนาท ขุนเขาสินธูราชก็ น้อมยอดทำบูชา...เสียงเนียรนาทเป็นโกลาหล แต่ปถพิตลถึง **พรหมโลก**เป็นที่สุด” เมื่อเป็นดังนี้ พระพรหมก็มาร่วมโมทนาในมหาทานนั้นด้วย ดังความว่า “ทั้งเทพยาอินทร**พรหม**ก็กระทำการแซ่ซ้องสาธุการ” หรือ “**เทพยดาชั้นพรหม**พากันชื่นชมยินดีโปรยปรายปทุมชาติให้ตกลงเกลื่อนกลาด” หรือ “**ท้าวมหาพรหม**ก็นำเอาร่มมากางกันทำสักการะเป็นธรรม” ส่วนเรื่องวรวงสชาดก (45/827) เมื่อตัวละครฝ่ายดีตกทุกข์ได้ยากได้ไหว้วอนเทวดาอธิษฐานขอความช่วยเหลือ ความว่า “...ถ้าหากเราได้แก้วณแล้วเราก็จะไม่ลำบากยากเข็ญอย่างนี้ ขอพระอินทร์ พระพรหม จตุโลกบาลจงช่วยนำแก้วณมาให้ข้าพเจ้า จงกระทำความสงเคราะห์ข้าพเจ้า”

การเล่าถึงพระพรหมในฐานะเทวดาผู้ใหญ่ที่ตัวละคร นึกถึงคราวตกยาก การเล่าถึงอานิสงส์แห่งทานพระโพธิสัตว์ที่บังเกิดแผ่นดินสะเทือนเลื่อนลั่นไปจนถึงสวรรค์ชั้นพรหม หรือ การเล่าถึงการปรากฏตัวของพระพรหมเพื่อมาอนุโมทนาบุญของพระโพธิสัตว์ ปรากฏอยู่อย่างสม่ำเสมอในปัญญาสชาดก ได้แก่เรื่อง รัตนโชตชาดก (4/145) วิบุลราชชาดก (6/177) สิริจุทามณีชาดก (7/187) จันทราชาดก (8/204) สิริธราชาดก (10/234) อาทิตยชาดก (12/258) มหาสุรเสนชาดก (14/283) วิริยบัณฑิตชาดก (17/353) ธรรมมิกบัณฑิตราชชาดก (22/413) จาคทานาตก (23/428) ธรรมราชชาดก (24/437) นรชิวชาดก (25/449) สุรูปชาดก (26/461) สังขัตตชาดก (41/283) อรินทมาชาดก (46/860) **เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมในลักษณะนี้พบมากที่สุดปัญญาสชาดก**

#### 4.2) ผู้ประพาศกรรมติเมื่อตายแล้วได้ไปเกิดในพรหมโลก

พรหมโลก หมายถึงสวรรค์ชั้นพรหม การที่ปัญญาสชาดก อ้าวว่าตัวละครที่ประกอบกรรมติได้ไปเกิดในพรหมโลกเมื่อตายแล้ว แสดงให้เห็นความเชื่อว่า “พรหมโลก” หรือ “สวรรค์ชั้นพรหม” เป็นดินแดนอุดมคติ ชาดกในกลุ่มนี้เล่าถึงตัวละครฝ่ายดี ตัวละครที่กล่าวถึงไม่จำเป็นต้องเป็นพระโพธิสัตว์เท่านั้น แต่อาจเป็นพระมหากษัตริย์ พระมารดา หรือ ผู้ประพาศกรรมติอื่น ๆ เมื่อตายแล้วได้ไปยัง “พรหมโลก” ตัวอย่าง เรื่อง “สุธนูชาดก” (2/66) ความว่า “...ส่วนพระเจ้าอาทิจวงศ์ก็เสด็จออกบรรพชาถือเพศเป็นดาบส โดยกาลไม่นานเท่าใดก็ได้ยัง อภิญญาสมบัติให้เกิดขึ้น ครั้นอายุแล้ว ก็มี**พรหมโลก**เป็นที่ไปเบื้องหน้า” อีกตัวอย่างหนึ่ง เรื่อง “จันทเสนชาดก” (42/734) ความว่า “...ถวายบังคมลาพระราชมารดาไปสู่หิมวันตประเทศ ถือบรรพชาเพศเป็นดาบส บำเพ็ญเจริญพรหมวิหาร 4 ก็ได้ฉ้านสมบัติ...ครั้นสิ้นชีพทำลายขันธก็มี **พรหมโลก**เป็นที่ไปเบื้องหน้า”

นิทานชาดกเรื่องอื่น ๆ ที่มีการเล่าในลักษณะเดียวกันนี้ ได้แก่ สมุทโฆสชาดก (1/21) สุธนูชาดก (3/133) สิริจุทามณีชาดก (7/192) มหาสุรเสนชาดก (14/280) และสิริสาชาดก (60/753) ประเด็นที่น่าสนใจเป็นพิเศษ คือ ตัวละครในอุดมคติของปัญญาสชาดกนั้น เมื่อเข้าสู่วัยชราแล้ว มักออกบรรพชาถือเพศเป็นดาบส กระทั่งได้ฉ้าน และได้ไปเกิดยังพรหมโลกในที่สุด การเข้าสู่พรหมโลกตามที่ปัญญาสชาดกเล่าไว้จึงเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติกรรมฐาน และการปฏิบัติธรรม

#### 4.3) อ้างอิงถึงลักษณะรูปลักษณ์ของพระพรหม

ชาดกกลุ่มนี้เล่าอ้างอิงถึงรูปลักษณ์ของพระพรหมในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นว่า เสียง รัศมี รูปร่าง กำลัง สมบัติ และความเป็นทิพย์ของพระพรหมนั้นดีเลิศ และเป็นยอดปรารถนาของผู้คน เป็นลักษณะที่มหาบุรุษพึงมี ได้แก่

**“เสียงพรหม”** เล่าว่าเสียงของพระพรหมนั้นเป็นน้ำเสียงที่ไพเราะมาก เรื่องเล่านี้ปรากฏใน สมุทโทสชาตค ความว่า “เสียงของพระพุทเจ้าไพเราะเสนาะโสตเหมือน**เสียงพรหม**” และใน บุพผชาตค (31/547) ความว่า “ฝ่ายองค์สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงสดับคำของพระสงฆ์ทั้งปวงนั้นด้วยทิพยโสตญาณ จึงเสด็จจากพระคันธกุฎีไปสู่ที่ประชุม...เปล่งพระสุรเสียงเพียงดั่งว่า**เสียงแห่งท้าวมหาพรหม**ดำรงสถานพระสงฆ์ถึงเหตุที่ประชุมสนทนากัน” หรืออีกตอนหนึ่งเล่าว่า “ลำดับนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงเผยพระโอษฐ์ ดุจฟ้ากำพลแดงเปล่งพระสุรเสียงดั่ง**เสียงพรหม**ตรัสถามกับบรมกษัตริย์ว่า...”

**“รูปร่างและพลังกำลังของพระพรหม”** เล่าถึงลักษณะว่ารูปร่าง สรีระ และกำลังของท้าวมหาพรหมนั้น เป็นรูปร่างของชายในอุดมคติของสมัยนั้น เรื่องเล่านี้ปรากฏใน “โปราณกบิลราชชาตค” (21/407) ความว่า “...พระมหาสัตว์เจ้าถึงพร้อมด้วยพระกำลังเท่าบุรุษพันหนึ่ง **มีพระรูป พระสรีรกาย และกำลังเปรียบดั่งท้าวมหาพรหม..**”

**“ทิพย์และสมบัติของพระพรหม”** เล่าอย่างมีนัยว่าความเป็นทิพย์และสมบัติแห่งพรหมนั้นมีค่าอนันต์และเป็นยอดปรารถนาของผู้คนในสมัยนั้น เรื่องเล่านี้ปรากฏใน “สุวรรณภูมิราชชาตค” (15/296) ความว่า “เราได้พระโอรสองค์นี้เสมอด้วยเราได้ทิพย์สมบัติแห่งพรหม...”

**“รัศมีแห่งพรหม”** เล่าว่ารัศมีกายของท้าวมหาพรหมงดงาม และแผ่ไปในหมื่นจักรวาล เรื่องเล่านี้ปรากฏใน “วิริยบัณฑิตชาตค” (17/341) เนื้อหาตอนสร้างพระปฏิมากรซึ่งมีพระรัศมี 6 ประการแผ่ไปในจักรวาล เพื่อให้เห็นความยิ่งใหญ่จึงต้องกล่าวเทียบกับรัศมีของพระพรหมซึ่งถือกันว่ารุ่งเรืองรุ่งโรจน์มาก ความว่า “..แล้วพระรัศมี 6 ประการของพระพุทฐปฏิมากรนั้นก็กลับพุ่งขึ้นจับพรหมโลก..ที่ (พรหม) ทั้งหลายมีพระรัศมีโอภาสขานไปนั้น มิได้มีแสงอาทิตย์พระจันทร์...อนึ่งท้าวมหาพรหมที่มีรัศมีกายโอภาส สามารถแผ่ไปในหมื่นจักรวาลก็ปราศจากรัศมีอุปมาดั่งหิ้งห้อยในเปลวพระอาทิตย์อุทัย”

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า **เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมในปัญญาสชาตคนี้ปรากฏอยู่อย่างสม่ำเสมอและหลากหลาย** ทั้งนี้พระพรหมมีฐานะเป็นเทวดาผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิดกับพระโพธิสัตว์ เหตุการณ์สำคัญ ๆ อันเกี่ยวข้องกับพระโพธิสัตว์ ไม่ว่าจะเป็น การตั้งสังฆกิริยา มหาทาน มหาธรรม พระพรหมจะมาเป็นประจักษ์พยานและร่วมอนุโมทนาเสมอ นอกจากนี้ พระพรหมยังเป็นผู้ที่ถึงพร้อมด้วยเรื่องทางโลก ทั้งรูปร่าง รัศมี กำลัง วิมาน ทิพย์ และสมบัติ ประการสำคัญ พรหมโลกอันเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยความสุข อิมทิพย์ เต็มไปผานสมบัติ มีรูปกายที่งดงาม มีรัศมีที่รุ่งโรจน์ เป็นเป้าหมายปลายทางในอุดมคติของผู้คนในสมัยนั้น การประกอบกรรมดี คือปฏิบัติกรรมฐานและปฏิบัติธรรมให้ได้ฉานเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้ผู้คนได้ไปยังดินแดนพรหมโลก



### 2.1.3.2 พระพรหมในวรรณคดีประเภทอื่น ๆ

วรรณคดีประเภทอื่น ๆ ในที่นี้หมายถึง วรรณคดีลายลักษณ์ของไทย ที่นอกเหนือไปจากวรรณคดีพุทธศาสนา ข้อมูลกลุ่มนี้ปรากฏเรื่องราวของพระพรหมใน 2 แบบ แบบแรกเป็นการอ้างอิงถึงพระพรหมในมิติต่าง ๆ และแบบที่สอง พระพรหมเป็นตัวละครประกอบในวรรณคดี ทั้งนี้ข้อมูลในหัวข้อนี้รวบรวมจากงานวิจัยของ จันทรศิริ แทนมณี (2522) ดังนี้

1) การอ้างอิงถึงพระพรหมในมิติต่าง ๆ ได้แก่ การอ้างอิงถึงรูปร่าง วิมาน คุณสมบัติ และสิ่งอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพรหม การอ้างอิงในลักษณะเช่นนี้ปรากฏซ้ำ ๆ ในวรรณคดีหลายเรื่อง แบ่งตามสมัยประวัติศาสตร์ได้ดังนี้

-สมัยอยุธยา ได้แก่ ลิลิตโองการแข่งน้ำ ยวนพ่ายโคลงตัน

-สมัยรัตนโกสินทร์ ได้แก่ นิราศตามเสด็จทัพล้านน่าน้อย โคลงกวีโบราณ นิราศพระยาตรัง นิราศวัดเจ้าฟ้า นิราศนรินทร์ นิราศกรุงเก่า สรรพสิทธิ์คำฉันท์ ฉันทกล่อมพระเศวตวิชิราพาหะ ฉันทกล่อมพระเศวตสุภาภรณ์ และฉันทสังเวทกลองวิจิฉัยเกรี

ตัวอย่างเนื้อความที่มีการอ้างอิงถึงพระพรหมในลิลิตโองการแข่งน้ำ และนิราศนรินทร์ เรียงตามลำดับดังนี้

“โอมชัยชัยไชโสฬสพรหมญาณ บานเคียรเกล้า เจ้าคลีบัวทอง ผยองเหนือ  
ขุนห่าน ท่านรังก่อดินก่อฟ้า หน้าจตุรทิศ ไทมิตรดามหากฤตราไตร อมไถยโลกศ จงตรีศักดิ์ท่าน  
พิญาณ ปรมาธิเบศ ไทเรศสุรสิทธิ์พอ เสวยพรหมานขีไฉ่น้อย ประถมบุญภารดิเรก บูรพภพ  
ปฐูกร้อย ก่อมาฯ”

(ศิลปากร, กรม: 2540: 7)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย  
วัดหงส์เหิมราช้าง  
CHULALONGKORN UNIVERSITY

เรียนนิราเรียนสาย

หงส์ทรงสี่พักตร์ผาย

จะสั่งสารนุชคล้อย

รังถวย นามแฮ

สวาทสร้อย

พรหมโลก แลฤ

คลาดท้าวไปทัน ฯ

(นายนรินทร์ธิเบศร์ (อิน), 2550: 25)

โองการแข่งน้ำเป็นวรรณคดีประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ เทพเทวดาที่เชิญมาร่วมในพิธีเป็นเทพเทวดาสำคัญ นอกจากนี้ในโองการแข่งน้ำยังมีการเรียกชื่อพระพรหมต่างกันไปหลายชื่อ เช่น ขุนแผน เจ้าคลีบัวทองผยองเหนือขุนห่าน ขุนหงส์ทองเกล้าสี่ ส่วนนิราศนรินทร์ได้กล่าวถึงพระพรหมทรงหงส์ อีกทั้งยังได้เล่าว่า พระพรหมสี่หน้าทรงหงส์นี้มีวิมานอยู่ในพรหมโลก วรรณคดีที่ยกตัวอย่างมาข้างต้นประพันธ์ขึ้นในสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น แม้เรื่องราวเกี่ยวกับพระพรหมที่ปรากฏจะไม่ชัดเจนเท่า “ไตรภูมิภคา” ในสมัยสุโขทัย แต่การปรากฏเรื่องราว

เกี่ยวกับพระพรหมแทรกอยู่ในวรรณคดีเหล่านั้นสะท้อนว่า กวีซึ่งเป็นตัวแทนของคนในยุคสมัยทราบ ว่าพระพรหมหรือพรหมโลกเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลวิทยา อนึ่งวรรณคดีเหล่านี้เขียนเพื่อสื่อสารกับ คนสมัยเดียวกัน ประเด็นนี้อันมานได้ว่า ผู้คนในสมัยนั้น ๆ ก็น่าจะรับทราบเรื่องราวเกี่ยวกับ พระพรหมพอสมควร จากที่กล่าวมา แสดงว่าความเชื่อพระพรหมได้ดำรงเรื่อยมาในความคิดความเชื่อ ของคนไทย

**2) พระพรหมเป็นตัวละครประกอบในวรรณคดี** เป็นการสร้างให้พระพรหมเป็น ตัวละครประกอบตัวหนึ่งในเรื่อง ปรากรกฎในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ คือ รามเกียรติ์ และนารายณ์สิบปาง เช่น ในเรื่องรามเกียรติ์เล่าว่า ท้าวสหบดีพรหมให้พรหมฮาตา ชื่อจตุรพักตร์ มาครองเมืองลงกา จตุรพักตร์เป็นปู่ของทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์จึงเป็น “พงศ์พรหม” ในวรรณคดีเรื่องนี้ยัง ปรากรกฎชื่อพระพรหมองค์อื่น ๆ อีก เช่น มาลีวัชรพรหมเป็นพรหมที่มีความยุติธรรมและมีบทบาทเป็น ผู้ว่าความพระรามกับทศกัณฐ์แย่งชิงนางสีดา พรหมอัชดาเป็นพรหมที่ให้หอกโมกขศักดิ์แก่กุมภกรรณ มหาพรหมเป็นพรหมที่ให้ศรนาคบาทแก่อินทรชิต เป็นต้น

ตัวอย่างเนื้อความบางตอนที่มีการกล่าวถึงตัวละครที่เป็นพรหม คือ มาลีวัชรพรหม ในตอนท้าวมาลีวราชว่าความ ดังนี้

เมื่อนั้น	ท้าวมาลีวราชนาถา
ตั้งแต่ละสมบัติขัตติยา	มาอยู่เขายอดฟ้าป่าหิมพานต์
อันเขตขอบศิรีที่ทาง	กว้างขวางใหญ่โตรโหฐาน
ราบรื่นพันศิวาหน้าพระลาน	มีวิมานเหมือนบรมพรหมา
วันนั้นนั่งเหนือบัลลังก์บนเหลี่ยมเขา	ได้ร่มรังบังเงาเงื่อมผา
สุรารักษ์นักสิทธิ์วิทยา	มาพร้อมหน้าบนบอภิวันท์
ตรัสประภาษพูดจากับดาบส	เอาเครื่องขาสุธารสรินให้ฉัน
แล้วชักไซ้ไต่ถ้ำถึงทางธรรม์	ต่างสำรวจสรรพสันต์จันจรจา

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2512: 471-472)

ท้าวมาลีวราชในเรื่องรามเกียรติ์เป็น “พรหม” ที่เป็นดาบส มีวิมานอันรโหฐานอยู่ บนยอดหิมพานต์ อีกทั้งยังมียักษ์ วิทยาธร นักสิทธิ์ คอยเป็นผู้อุปฐาก พระพรหมองค์นี้เป็นผู้ใฝ่ใจใน ธรรม และรู้ธรรมอย่างดี พระพรหมซึ่งมีบทบาทเป็นตัวละครนี้สื่อถึงการเป็นเทวดาผู้ใหญ่ มีศักดิ์สูง ใฝ่ธรรม และมีอาวุโสท่ามกลางหมู่เทวดา

## 2.1.4 พระพรหมในตำนานเรื่องเล่า

ตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมกลุ่มนี้มักเป็น “มุขปาฐะ” คือ เป็นตำนานเรื่องเล่าพระพรหมที่แพร่หลายผ่านการบอกเล่าปากต่อปาก เป็นตำนานที่ชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ รับรู้ร่วมกัน ดังนี้

**2.1.4.1 ตำนานพกาพรหม** ตำนานเรื่องนี้ปรากฏอยู่ใน “พกสูตร” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพระสุตตันตปิฎก อีกทั้งยังปรากฏเล่าเป็นนิทาน คือ “พกพรหมชาดก” เป็นชาดกเรื่องที่ 59 ในอรรถกถาชาดก เป็นตำนานที่ยังเล่ากันอยู่กระทั่งอีกปัจจุบัน ตำนานเรื่องนี้เป็นที่มาของการสร้างพระพุทธรูป “ปางโปรดพกาพรหม” ซึ่งเป็นพระพุทธรูปประจำปีชาล ลักษณะประติมานเป็นพระพุทธรูปอยู่ในอิริยาบถยืนบนเศียรพกพรหมซึ่งประทับบนหลังโคอุสุภราช พระหัตถ์ทั้งสองวางทาบบนพระเพลา (ตัก) ทอดพระเนตรลงต่ำ มีเรื่องราวดังนี้

อายุของพรหมนั้นยาวนาน ยาวนานจนพกาพรหมเข้าใจผิดคิดว่าสรรพสิ่งทั้งปวงในพรหมโลกมีความเที่ยงแท้ ยั่งยืน มั่นคง ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่จืด และไม่อุบัติ เหตุใดองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงกล่าวว่าพระนิพพานเท่านั้นที่เป็นแดนอมตะ คงไม่จริงตามนั้น นิพพานจะสู่มหาพรหมากุมิที่พกาพรหมสถิตอยู่ได้อย่างไร พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าพกาพรหมเข้าใจผิด สมควรที่จะไปโปรด จึงเสด็จขึ้นไปยังพรหมโลก กล่าวเตือนสติท้าวพกาพรหมว่า

“ท่านนี้มีอานุภาพมากมายอยู่พรหมโลกเสียเคย ขาดวิจรรย์ญาณ หลงผิดคิดว่าสิ่งที่หลายนี้อย่างเที่ยงแท้ ท่านคงยังไม่รู้ว่ามิพรหมโลกชั้นสูงกว่าท่านขึ้นไปอีกมากมาย เช่น อากัสราภูมิ เวฬุผลาภูมิ และการที่จะไปอุบัติเกิดในพรหมโลกนั้นได้อย่างไร ท่านก็มีอาจรู้ได้”

ท้าวพกาพรหมยังคงตั้งอวดอ้างอานุภาพแห่งตน พระพุทธเจ้าจึงว่า ถ้าท่านมีอานุภาพจริงดังที่กล่าวก็ขอให้แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์อันตรธานหายไปไม่ให้เราเห็นได้ ท้าวพกาพรหมได้พยายามซ่อนตัวทุกแห่งหน กายทิพย์ของตนก็มีอาจรอดพ้นสายพระเนตรของพระพุทธองค์ได้ ท้าวพกาพรหมจึงขมความอับอายเข้ามาเฝ้า ขอให้พระองค์แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์หายตัวบ้าง ทันใดนั้นพระวรกายของพระพุทธองค์ก็อันตรธานหายไป ไม่ปรากฏในตาทิพย์ของท้าวพกาพรหมและพระพรหมองค์ใดเลย ได้ยินแต่เสียงพระพุทธเจ้ากล่าวถ้อยธรรมะ ท้าวพกาพรหมพยายามใช้ตาทิพย์สอดส่องหาในทุกที่แต่ก็ไม่พบ พระพุทธองค์ตรัสว่า

“ดูก่อนพกาพรหม เรากำลังเดินจงกรมอยู่บนเศียรของท่านในขณะนี้”

พระพุทธองค์จึงปรากฏกายให้พรหมทั้งหลายเห็น แล้วเทศนาสั่งสอนธรรมะแก่หมู่พรหม ท้าวพกาพรหมเมื่อฟังพระธรรมเทศนาแล้วก็บรรลुพระโสดาบัน ณ มหาพรหมภูมินั้น

**2.1.4.2 ตำนานสงกรานต์** สงกรานต์เป็นประเพณีสำคัญของคนไทย ตำนานอันเป็นที่มาของประเพณีสงกรานต์ซึ่งรับรู้กันอย่างกว้างขวางในหมู่คนไทยเล่าถึงความขัดแย้งของ “กบิลพรหม” และ “ธรรมบาลกุมาร” หลักฐานลายลักษณ์สำคัญของตำนานเรื่องนี้ปรากฏในจารึกวัดโพธิ์ เขียนขึ้นใน

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากตำนานเรื่องนี้อธิบายความเป็นมาของประเพณีสงกรานต์ที่สืบทอดกันอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศไทยแล้ว ปัจจุบันตำนานสงกรานต์ยังได้นำไปประยุกต์สร้างสรรค์เป็นประเพณีสมัยใหม่ เช่น งานประเพณีบวงสรวงพระพรหมประจำปี อำเภอยะนิง จันทบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ก็อ้างอิง “พระพรหม” จากตัวละคร “กบิลพรหม” ในตำนานสงกรานต์ เรื่องราวดังนี้

เศรษฐีคนหนึ่งไม่มีบุตร บ้านอยู่ใกล้กับนักเลงสุราซึ่งมีบุตร 2 คน มีผิวเนื้อเหมือนทอง วันหนึ่งนักเลงสุรานั้นเข้าไปกล่าวคำหยาบคายต่อเศรษฐี เศรษฐีจึงถามว่า เหตุใดจึงมาห่มันประมาทเราผู้มีสมบัติมาก นักเลงสุราจึงตอบว่า ถึงท่านมีสมบัติที่ไม่มีบุตร ตายแล้วสมบัติก็สูญเปล่าเรามีบุตรเห็นว่าประเสริฐกว่า เศรษฐีมีความละอายใจจึงบวงสรวงพระอาทิตย์พระจันทร์ ตั้งจิตอธิษฐานขอบุตรถึงสามปีก็ยังไม่มีการเกิด อยู่มาวันหนึ่งนักเลงสุราก็มาบอกเศรษฐีว่า เศรษฐีจึงพาบริวารไปยังต้นไทรอันเป็นที่อยู่แห่งผุงนทังปวงริมฝั่งน้ำ จึงเอาข้าวสารล้างน้ำ 7 ครั้งแล้วหุงบูชาพระไทร พร้อมประโคมพิณพาทย์ตั้งอธิษฐานขอบุตร พระไทรมีความกรุณาจึงเหาะไปเฝ้าพระอินทร์ พระอินทร์จึงให้ธรรมาบาลเทวบุตรลงมาปฏิสนธิในครรภ์ภรรยาเศรษฐี เมื่อคลอดแล้วจึงให้ชื่อว่า “ธรรมาบาลกุมาร” แล้วปลุกปราสาท 7 ชั้นให้อยู่ใต้ต้นไทรริมฝั่งน้ำนั้น กุมารเจริญขึ้นก็รู้ภาษานกแล้วเรียนไตรเพทจบเมื่ออายุ 7 ขวบ ได้เป็นอาจารย์บอกมงคลการต่าง ๆ แก่มนุษย์ทั้งปวง

ในขณะนั้นโลกทั้งหลายนับถือท้าวมหาพรหม และกบิลพรหมองค์หนึ่งว่าเป็นผู้แสดงมงคลแก่มนุษย์ทั้งปวง เมื่อกบิลพรหมทราบจึงลงมาถามปัญหาธรรมาบาลกุมาร 3 ข้อ โดยมีสัญญาว่า ถ้าธรรมาบาลกุมารแก้ปัญหาได้จะตัดศีรษะบูชา แต่ถ้าแก้ไม่ได้ จะตัดศีรษะธรรมาบาลกุมารเสีย

ปัญหานั้นมีว่า

ข้อ 1 เข้าวราศีอยู่แห่งใด

ข้อ 2 เทียงราศีอยู่แห่งใด

ข้อ 3 คำราศีอยู่แห่งใด

ธรรมาบาลกุมารขอผลัด 7 วัน เพื่อตอบปัญหา ครั้นล่วงไปได้ 6 วัน ธรรมาบาลกุมารก็ยังไม่คิดได้ จึงนึกว่าพรุ่งนี้จะตายด้วยอาญาท้าวกบิลพรหม จำจะต้องหนีไปซุกซ่อนตายเองเสียดีกว่า จึงลงจากปราสาทไปนอนอยู่ใต้ต้นตาล 2 ต้นซึ่งมีนกอินทรีผัวเมียทำรังอยู่ ครั้นเวลาค่ำ นางนกอินทรีจึงถามสามีว่า พรุ่งนี้จะได้อาหารแห่งใด สามีบอกว่าจะกินธรรมาบาลกุมารซึ่งท้าวกบิลพรหมจะฆ่าเสีย เพราะทนายปัญหาไม่ออก นางนกถามปัญหานั้นว่าอย่างไร สามีจึงเล่าปัญหาให้เมียฟัง นางนกถามว่าจะแก้อย่างไร สามีบอกว่า เวลาเข้าวราศีอยู่ที่หน้า มนุษย์จึงเอาน้ำล้างหน้า เวลาเทียงราศีอยู่ที่อก มนุษย์ทั้งหลายจึงเอาเครื่องหอมประพรมที่อก เวลาคำราศีอยู่ที่เท้า มนุษย์ทั้งหลายจึงเอาน้ำล้างเท้า

ธรรมาบาลกุมารได้ยินดังนั้นก็กลับไปปราสาท วันรุ่งขึ้นท้าวกบิลพรหมถามปัญหาธรรมาบาลกุมารก็แก้ปัญหาตามที่ได้ยินมา ท้าวกบิลพรหมจึงตรัสเรียกเทพธิดาทั้ง 7 อันเป็นบริวาริกา

พระอินทร์มาพร้อมกัน แล้วบอกว่า เราจะตัดศีรษะบูชาธรรมบาลกุมาร ศีรษะเราถ้าตั้งไว้บนแผ่นดิน ไฟจะไหม้ทั่วโลก ถ้าทิ้งขึ้นบนอากาศ ฝนก็จะแล้ง ถ้าทิ้งลงในมหาสมุทร น้ำก็จะแห้ง จึงให้ธิดาทั้งเจ็ด นั้นเอาพานมารับศีรษะ แล้วก็ตัดศีรษะส่งให้ธิดาองค์ใหญ่ นางจึงเอาพานมารับพระเศียรบิดาไว้ แล้วแห่ทำประทักษิณรอบเขาพระสุเมรุ 60 นาที แล้วก็เชิญประดิษฐานไว้ในมณฑปถ้ำคันธูรี เขาไกรลาส บูชาด้วยเครื่องทิพย์ ต่าง ๆ ครั้นครบกำหนด 365 วัน โลกสมมติว่าเป็นปีหนึ่งเป็น สงกรานต์ นางเทพธิดาเจ็ดองค์จึงผลัดกันมาเชิญพระเศียรทำวักบิลพรหมออกแห่ประทักษิณ เขาพระสุเมรุทุกปี

พระพรหมที่เล่าอยู่ในตำนานเหล่านี้เป็นที่รับรู้ของชาวบ้านอย่างค่อนข้างแพร่หลาย ทั้งนี้ ตำนานพกาพรหมปรากฏเป็นรูปธรรมผ่านพระพุทธรูป “ปางโปรดพกาพรหม” ซึ่งเป็นพระจำปีขาล ส่วนตำนานสงกรานต์สืบทอดผ่านประเพณีสงกรานต์ซึ่งเป็นหนึ่งในประเพณีสำคัญของชาวไทย

จากการทบทวนความเชื่อและเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมในวัฒนธรรมไทย ประกอบด้วย พระพรหมในศาสนาและความเชื่อ พระพรหมในศิลปกรรม พระพรหมในวรรณคดี และพระพรหมใน ตำนานเรื่องเล่า สะท้อนให้เห็นว่า ความเชื่อพระพรหมได้แทรกซึมอยู่ในวัฒนธรรมไทยอย่างลึกซึ้งและ ยาวนาน ทั้งพรหมแบบพุทธและพรหมแบบฮินดูได้ผสมผสานกันเป็นพระพรหมที่มีลักษณะไทย ๆ คือ เป็นเทวดาผู้ใหญ่ ใจดี มีเมตตา มีธรรม ส่วนรูปลักษณะที่เป็นอัตลักษณ์ของพระพรหม คือ มี 4 หน้า การมีรูปลักษณะ 4 หน้า 4 มือ เป็นการยืมรูปลักษณะ “พระพรหม” ในคติศาสนาฮินดู เพราะไม่ปรากฏ หลักฐานลายลักษณ์อักษรที่ระบุว่าพระพรหมในพุทธศาสนามี 4 หน้า 4 มือ ดังที่ปรากฏภาพใน จิตรกรรมและประติมากรรม อย่างไรก็ตาม การรับมโนทัศน์นี้มีมาตั้งแต่สมัยทวารวดี และสืบทอด เรื่อยมากระทั่งปัจจุบัน

ความเชื่อพระพรหมในวัฒนธรรมไทยมีความหลากหลายเพราะเกิดจากการผสมกลมกลืนกัน การผสมกลมกลืนกันนี้เกิดขึ้นมาตลอดระยะเวลา 1 พันปี ทำให้พระพรหมสัมพันธ์กับความคิดความเชื่อ ไทยหลายประการ ทั้งพรหมลิขิต พรหมชาติ อันเป็นเรื่องของโชคชะตาและวาสนาซึ่งเป็นความเชื่อ หนึ่งที่ฝังลึกในวัฒนธรรมไทย นอกจากนี้ พระพรหมยังมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับพุทธศาสนา ทั้งในแง่หลักธรรม คือ พรหมวิหารธรรม กระทั่งต่อมาได้มีผู้เปรียบบิดามารดาซึ่งเป็นผู้ใหญ่ที่เปี่ยม ด้วยเมตตาว่า “เป็นพรหมของลูก” อีกทั้งในหมู่พระสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกในพระพุทธศาสนาก็ปรากฏ สมณศักดิ์ “พระพรหม” ซึ่งเป็นตำแหน่งพระผู้ใหญ่ **เหล่านี้สะท้อนมโนทัศน์ที่ดงามและสูงส่งของ พระพรหมในวัฒนธรรมไทย** นอกจากนี้เมื่อพิจารณาหลักฐานวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาแล้ว พระพรหมยังมีบทบาทเป็นเทวดาผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้า เป็นอารักษ์ในพุทธศาสนา เป็น เทวดาผู้ใหญ่ที่พระพุทธองค์รำลึกถึงและเคารพในอาวโส ด้วยเหตุนี้เรื่องราว “พระพรหม” จึงแทรก อยู่ในพุทธประวัติตอนสำคัญ ๆ ได้รับการสืบทอด และปรากฏอยู่ในความคิดความเชื่อ ประเพณี และ ศิลปะแขนงต่าง ๆ ของไทยตลอดมา

## 2.2 พระพรหมในเรื่องเล่าสมัยใหม่

ความนิยมนับถือพระพรหมในสังคมไทยปัจจุบันมีจุดกำเนิดมาจากพระพรหมเอราวัณ ที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2499 โดยชนชั้นนำของไทย สืบแยกราชประสงค์อันเป็นที่ตั้งของพระพรหมเอราวัณอยู่กลางเมือง เป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญและเป็นสัญลักษณ์ของความรุ่งเรือง เป็นย่านที่ทั้งคนไทยและนักท่องเที่ยวต่างชาติจะมาเยี่ยมชมเพื่อสัมผัสความเจริญรุดหน้า ตำแหน่งที่ตั้งของพระพรหมเอราวัณจึงมีลักษณะเป็น “ใจกลางเมือง” ของกรุงเทพฯ สมัยใหม่ นอกจากนี้บริเวณดังกล่าวยังเป็นชุมทางของการคมนาคมเมืองที่สำคัญอีกด้วย

พระพรหมในเรื่องเล่าสมัยใหม่มีความเชื่อมโยงกับพระพรหมเอราวัณในหลายมิติ ประเด็นที่มักกล่าวอ้างถึงเสมอคือ ความสำเร็จรุ่งเรืองของโรงแรมเอราวัณหลังจากมีการสร้างพระพรหมและความศักดิ์สิทธิ์ของพระพรหมเอราวัณที่มักเล่าเชื่อมโยงกับอาคารพระประสงค์ พระพรหมในเรื่องเล่าสมัยใหม่จึงมีเรื่องเล่าที่แตกต่างไปจากตัวบทของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาพุทธพอสสมควร อย่างไรก็ตาม เรื่องเล่าเหล่านี้ก็มีคุณค่าในแง่สะท้อนให้เห็นพลวัตของข้อมูลคติชนที่ดำรงอยู่ในบริบทสังคมปัจจุบันได้อย่างน่าสนใจ

### 2.2.1 พระพรหมในสื่อสิ่งพิมพ์สมัยใหม่

ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากหนังสือและบทความที่ตีพิมพ์เรื่องราวเกี่ยวกับพระพรหมในสื่อสิ่งพิมพ์สมัยใหม่ ระหว่าง พ.ศ.2540-2558 จากการสำรวจข้อมูลพบว่า **หนังสือรวมเล่มที่เขียนเนื้อหาเกี่ยวกับพระพรหมโดยเฉพะส่วนใหญ่มีตีพิมพ์ขึ้นใน พ.ศ.2549 ซึ่งเป็นปีที่พระพรหมเอราวัณถูกชายสติไม่สมประกอบทุบจนแตกหักและเป็นข่าวดังอยู่ในสื่อมวลชน** ตัวอย่างหนังสือที่ตีพิมพ์ขึ้นในปี 2549 นี้ ได้แก่ **เปิดตำนานท้าวมหาพรหม** โดยสำนักพิมพ์วไรตี้มีเดีย, **พระพรหม : เทพผู้บันดาลความร่ำรวยและรุ่งเรือง** โดยสำนักพิมพ์คอมมา , **พรหมสี่หน้า : รวมบทความ** โดยสำนักพิมพ์อมรินทร์ ทั้งนี้เรื่องราวในหนังสือดังกล่าวส่วนหนึ่งเป็นความรู้เรื่องพระพรหมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพรหมในพุทธศาสนา อีกส่วนหนึ่งเป็นสรุปข่าวที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่พระพรหมถูกทุบ ปฏิกริยาของ คณะรัฐบาลในขณะนั้นที่มีต่อเหตุการณ์ดังกล่าว รวมถึงเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับอาคารพระ อธิติฤทธิ์ และความศักดิ์สิทธิ์ของพระพรหมเอราวัณ นอกจากนี้เมื่อการบูรณะพระพรหมเอราวัณเสร็จสิ้นแล้ว สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรมยังได้จัดทำหนังสือ **“พระมหาพรหมองค์เดิมที่บูรณปฏิสังขรณ์ พุทธศักราช 2559”** เป็นการสรุปเรื่องราวประกอบภาพเหตุการณ์อย่างละเอียด ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะมุ่งนำเสนอเรื่องราวพระพรหมในส่วนหลัง ซึ่งเป็นเรื่องเล่าใหม่ที่เกิดขึ้นในบริบทสังคมไทย

#### เรื่องเล่าที่ 1 พระพรหมบอกยารักษาโรค

อาจารย์อภิชาติ ชินบุตร นักปฏิบัติธรรมถอดจิตไปเบื้องบน ท่านได้พบเทพหลายองค์ ทั้งพระอิศวร พระวิษณุ รวมทั้งพระพรหม แต่เมื่อพบกันครั้งแรกยังไม่ทราบว่าท่านเป็นพระพรหม ต่อมาเมื่อพระพรหมเข้ามาทักว่ากำลังวิตกกังวลเกี่ยวกับเรื่องช่วยเด็กตาบอดอยู่ใช่ไหม พอตอบว่าใช่ ท่านก็แสดงตัวว่าท่านคือพระพรหม และท่านได้บอกตัวยายให้ไปรักษาเด็กตาบอดนั้น พร้อมทั้งคาถาล้างหน้าทุกเช้าเพื่อให้ดวงตาสว่างไสว

(ทศพล จังพานิชย์กุล, 2549: 98)

### **เรื่องเล่าที่ 2 อดีตชาติของพระพรหมที่สถิตอยู่พระพรหมเอราวัณ คือ พระวิญญานของบูรพกษัตริย์ไทย**

พลตรีหลวงสุวิธานแพทย (อิน สุวรรณภาณุ) อดีตนายแพทย์ใหญ่แห่งกองทัพเรือเป็นผู้ได้มาน สามารถติดต่อกับเทพบนสวรรค์ได้ เล่าถึงประวัติของท่านทำวามหาพรหมองค์ปัจจุบัน (2517) ว่า ในพระชาติก่อนซึ่งยังมีพระชนม์ชีพเป็นมนุษย์นั้นทรงสูงส่งทั้งชาติตระกูลและยศศักดิ์ เนื่องจากพระองค์คือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตก็ได้ไปเกิดบนสวรรค์ มีตำแหน่งเป็นรองทำวามหาพรหมมาเป็นเวลานานพอสมควร ต่อมาได้เลื่อนขึ้นดำรงตำแหน่งเป็นท่านทำวามหาพรหมองค์ปัจจุบัน เรียกกันว่า “ท่านพ่อเกศโร” เป็นที่นิยมเคารพอย่างมากในหมู่คนไทย ก่อนหน้าที่ท่านจะขึ้นเป็นทำวามหาพรหมนั้น ผู้ดำรงตำแหน่งอยู่ก่อนคืออดีตมหाराชแห่งกรุงสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหง (ตอนนี้จุติอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต เพื่อทรงบำเพ็ญเพิ่มเติมในฐานะโพธิสัตว์)

(อำพัน ตัณฑวรรณนะ, 2549: 108-110)

### **เรื่องเล่าที่ 3 อาถรรพ์พระพรหมเอราวัณ**

ผู้บริหารโรงแรมเอราวัณคนหนึ่งเห็นว่าบริเวณศาลพรหมและองค์เทวรูปเปรอะเปื้อนเลอะเทอะไปด้วยพวงมาลัยและเครื่องสักการะ รวมทั้งทองคำเปลวที่ประชาชนนำไปปิดไว้อย่างไม่เป็นระเบียบ จึงสั่งให้ทำความสะอาดเทวรูป ให้คนงานเก็บกวาดพวงมาลัย เครื่องสักการะ และเช็ดถูเอาทองคำเปลวที่องค์เทวรูปออกไปจนหมด การทำความสะอาดครั้งนี้ท่านนั้นไม่ได้ตั้งพิธีบอกกล่าวและขอขมาลาโทษตามระเบียบ เพราะถือความบริสุทธิ์ใจความสะอาดตาแก่เทวรูปเป็นสิ่งสำคัญ หลังจากนั้นไม่นาน ผู้บริหารท่านนั้นก็เจ็บป่วยลงด้วยโรคตาอย่างกะทันหัน ต้องลาออกจากงานที่เคยทำ และบัดนี้ตาทั้งสองข้างของท่านมีอาการหนักจนมองเกือบไม่เห็นแล้ว

(ทองแถม ศาสตร์ระจุกิ, 2549 : 118-119)

### **เรื่องเล่าที่ 4 หน้าที่และภารกิจของพระพรหม**

พระพรหมเป็นเทพผู้มีความเสียสละ เป็นเทพแห่งคุณงามความดี มีเมตตาต่อมนุษย์ทุกคน นอกจากท่านจะทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครอง รักษา และพัฒนาจิตใจคนแล้ว ท่านยัง

คอยดูแลตรวจสอบการทำงานเหล่าเทพเทวดาทั้งหลายด้วยว่าเป็นไปตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้ ทำครบถ้วนสมบูรณ์ด้วยความเรียบร้อยแค่ไหน ภาระหน้าที่ของพระพรหมที่ปฏิบัติเป็นประจำคือ เวลาเช้า พบปะปรึกษาปัญหาต่าง ๆ กับเทวดาประจำวัน เวลาสาย ปฏิบัติหน้าที่ร่วมกับเทพเทวดา โดยแผ่เมตตาไปยังโลกมนุษย์ เวลาบ่าย ปฏิบัติหน้าที่รับญาณจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อจัดสรรบุญ เวลาเย็น ปรึกษาแต่งตั้ง เพื่อให้เทวดาลงมาโปรดมนุษย์โดยทั่วถึงกัน เวลาเที่ยงคืน แก้ปัญหาของเหล่าเทพเทวดา เวลารุ่งอรุณ ตรวจสอบการกระทำของมนุษย์ และดูว่าสมควรช่วยเหลือมากน้อยแค่ไหน

(ทศพล จังพาศิษย์กุล, 2549 : 210)

### **เรื่องเล่าที่ 5 ถวายตัวเป็นลูกศิษย์ต่อองค์พระพรหม**

อยากเรียนโทรแต่ไม่มีเงินค่าครู จึงจัดแต่งรูปเทียนเป็นชั้นห้า ไปถวายตัวเป็นลูก ปฏิบัติรับใช้ต่อองค์พระพรหม บอกกล่าวท่านว่าอยากเรียนวิชาโหราศาสตร์ แต่ไม่มีเงินค่าครู ขอพระพรหมโปรดช่วยด้วยเถิด หากได้เรียนสำเร็จจะนารายได้ที่ได้จากความรู้ที่เรียนมาทำนุบำรุงศาสนา ช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากเดือดร้อน และถวายบุญกุศลต่อองค์ท่านด้วย คือนั้นหลับฝันไปได้พบกับองค์ พระพรหมท่านมาบอกว่าที่บอกกล่าวถึงนั้นรับรู้แล้ว เมื่อลูกปรารถนาและตั้งใจอย่างนั้นพอจะช่วยให้สมหวัง พระพรหมก็ช่วยเหลือให้สมปรารถนา องค์พรหมบอกว่าหากปฏิบัติตามบัญชาท่านครบ 25 ปีแล้ว สิ่งใดที่ควรได้ควรมี แม้ไม่ได้ดั้นร่นแสวงหา ท่านก็จะประทานมาให้เอง ครบกำหนดท่านก็ประทานบ้าน ดึกแถว รถยนต์ มาไว้ใช้สอยตามที่พระพรหมประกาศิต

(ทศพล จังพาศิษย์กุล, 2549 : 211-213)

### **เรื่องเล่าที่ 6 กรรมตามสนองคนทุบพระพรหมเอราวัณอย่างทันตาเห็น**

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น (ทุบพระพรหม) จะเป็นกลางร้ายสำหรับประเทศไทยในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งหรือไม่ นางศรีส้าง สุขสมสถาน กรรมการผู้จัดการมูลนิธิทุนท่านท้าวมหาพรหมกล่าวว่า ทันที่ที่รู้ข่าวรู้สึกตกใจและเสียใจเป็นธรรมดา.....ไม่นึกว่าเรื่องเช่นนี้จะเกิดขึ้น ส่วนคนที่ทำก็รับกรรมไปแล้ว มีคนเห็นเหตุการณ์แล้วว่าคนที่ทุบพระพรหมถูกชาวบ้านรุมทุบตีจริงแต่ก็ไม่ถึงตาย ต่อมากคนที่ทุบศาลก็ชกตายไปเอง ในที่สุด ผอ.เขตปทุมวัน ได้ใช้ตำแหน่งประกันตัวลูกจ้างกทม. จากสน.ลุมพินี

(ทศพล จังพาศิษย์กุล, 2549 : 40)

### **เรื่องเล่าที่ 7 อัจฉริยะแห่งฟ้าฝนในวันประกอบพระพรหมองค์ใหม่**

นายพนรัตน์ บุญมี นายช่างศิลปกรรม 6 สำนักช่างสิบหมู่กล่าวว่า เมื่อวันที่ 9 เมษายน ระหว่างที่เจ้าหน้าที่กำลังเชื่อมประกอบองค์พระพรหมเข้ากับฐานเดิมและวางองค์ ได้มีเสียงฟ้าร้อง 3-4 ครั้ง และหลังจากที่ยกองค์ท่านตั้งขึ้นฝนก็ตกลงมาอย่างหนัก ทั้งที่ก่อนหน้านั้นไม่มีท่าทีหรือสื่อเค้าว่าจะมีฝนตกแม้แต่หยดน้อย ตนจึงจูดรูปบอกกล่าวและขอพรเพื่อเป็นสิริมงคลใน



การดำเนินการ หลังจากนั้นฝนก็หยุดตกทันที ซึ่งตนคิดว่าเป็นพลังแห่งความศรัทธาที่เกิดขึ้นจากพระองค์ท่านอย่างแน่นอน

(ทศพล จังพานิชย์กุล, 2549: 134)

เรื่องเล่าพระพรหมในสื่อสิ่งพิมพ์สมัยใหม่ทั้ง 7 สำนวน สะท้อนให้เห็นนัยที่น่าสนใจดังนี้

1. คำความเชื่อของพระพรหมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในสำนวนที่ 1 โดยระบุว่าเมื่อถอดจิตขึ้นไปนั้น ได้พบกับพระพรหมซึ่งอยู่ท่ามกลางพระวิษณุ พระอิศวร และคำความเชื่อพระพรหมในศาสนาพุทธ ปรากฏในสำนวนที่ 2 ซึ่งเล่าถึงว่าพระพรหมมีอายุชั้ย เมื่อเป็นพรหมได้ระยะเวลาหนึ่งก็ต้องไปจุติยังอีกสถานที่อื่น พระพรหมที่ต้องไปจุติและมีหลายองค์นั้นเป็นความเชื่อในศาสนาพุทธ

2. บทบาทและหน้าที่ของพระพรหม ในด้านบทบาท เรื่องเล่าสะท้อนให้เห็นบทบาทใหม่ของพระพรหมในด้านเมตตามหานิยมและการบันดาลโชคเคราะห์ โดยเฉพาะในเรื่องทรัพย์สินเงินทอง ปรากฏในสำนวนที่ 5 ที่ว่าเมื่อบูชาท่านครบกำหนดแล้ว ท่านประทานบ้าน ดึกแถว รถยนต์ มาไว้ใช้สอยตามประกาศิต ส่วนหน้าที่ของพระพรหมที่เล่าในสำนวนที่ 4 ว่าพระพรหมมีหน้าที่คล้ายเป็นผู้บังคับบัญชา ทวยเทพและมีหน้าที่สอดส่องทุกข์สุขของมนุษย์นั้น มีลักษณะที่คล้ายกับเรื่องเล่าพระพรหมที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา อนึ่ง ในแง่เรื่องของผู้มีใจดี ให้พรนั้น ทางฮินดูก็เห็นบทบาทนี้ว่าพระพรหมนั้นให้พรง่าย อีกทั้งมีเมตตากับประชาชนซึ่งเป็นลูกหลานของพระองค์

3. เน้นเล่าเรื่องเกี่ยวกับอาถรรพ์ ความศรัทธา และอภินิหารของพระพรหม ดังปรากฏในสำนวนที่ 1 สำนวนที่ 3 สำนวนที่ 6 สำนวนที่ 7 เช่น พระพรหมบอกต๋วยาและคาถารักษาผู้ป่วย ตาบอด ผู้จัดการศาลตาบอดเพราะล่วงเกินพระพรหม คนทุบองค์พรหมชกตายคล้ายกรรมสนอง หรือเมื่อตั้งพระพรหมองค์ใหม่ฟ้าร้องโดยไม่มีสาเหตุและเมื่อตั้งเสร็จฝนก็ตกมาทำใหญ่ราวเทวดาฟ้าดินร่วมยินดี

## 2.2.2 พระพรหมในสื่อออนไลน์

เรื่องเล่าพระพรหมในสื่อออนไลน์ปรากฏอยู่อย่างหลากหลาย ทั้งนี้อาจเพราะธรรมชาติของสื่อออนไลน์เป็นสื่อที่เปิดกว้าง ผู้คนเข้าถึงได้ง่าย มีความสะดวก และถ่ายทอดข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ ปัจจุบันยังปรากฏเว็บไซต์ของผู้ทรงภูมิรู้ในเรื่องของเทพ/เทวดา ทำหน้าที่ถ่ายทอดข้อมูลเกี่ยวกับเทพ/เทวดาซึ่งรวมถึงพระพรหมอย่างสม่ำเสมอ ตัวอย่างเว็บไซต์ในลักษณะนี้ได้แก่ [www.siamganesha.com](http://www.siamganesha.com), [www.tlcthai.com](http://www.tlcthai.com), [www.web-pra.com](http://www.web-pra.com), [www.เทวดารักษา.com](http://www.เทวดารักษา.com), [www.thamnaai.com](http://www.thamnaai.com) ฯลฯ เว็บไซต์เหล่านี้บางทีก็มีกระทู้ให้ผู้สงสัยในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพระพรหมสามารถเขียนคำถามไว้ในกระทู้ แล้วจะมีผู้รู้มาตอบข้อสงสัย ตัวอย่างเช่นในเว็บทำนาย.com ([www.thamnaai.com](http://www.thamnaai.com)) มีผู้ใช้นามว่า “มิก” ตั้งกระทู้ถามเรื่อง “การกราบไหว้พระ

พรหมที่ถูกวิธิตี” ปรากฏว่ามีผู้มาตอบแสดงความคิดเห็นมากมาย กระทั่งดังกล่าวได้รับความสนใจและมีผู้กดเข้ามาอ่านแล้วถึงแปดหมื่นครั้ง

เรื่องเล่าพระพรหมในสื่อออนไลน์มีทั้งเรื่องเล่าที่เล่าจากองค์ความรู้ที่ได้จากตัวบทในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธ และเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับพระพรหมในบริบทปัจจุบัน ทั้งนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอเฉพาะในประเด็นหลัง ประเด็นที่น่าสนใจคือ เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมในสื่อออนไลน์ ปรากฏ เรื่องเล่าสำนวนใหม่ ๆ ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม ทั้งนี้ เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2558 เวลา 18.55 น. ได้เกิดเหตุระเบิดบริเวณสี่แยกราชประสงค์ ระเบิดถูกวางไว้ในศาลพระพรหมเอราวัณ เหตุการณ์ครั้งนี้มีผู้เสียชีวิต 20 ศพ และได้รับบาดเจ็บ 125 คน เหตุการณ์นี้เป็นเหตุการณ์ใหญ่ และเป็นข่าวดังไปทั่วโลก พระพรหมเอราวัณจึงยิ่งได้รับความสนใจและเป็นที่รู้จักจากผู้คนทั่วโลกผ่านเหตุการณ์สะเทือนขวัญที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งเก็บข้อมูลเรื่องเล่าในส่วนนี้ด้วยเพื่อจะให้เห็นพลวัตของเรื่องเล่าพระพรหมที่ทันต่อเหตุการณ์ตามที่เกิดขึ้นจริง

### **เรื่องเล่าที่ 1 อารรพพระพรหมที่สี่แยกราชประสงค์**

บริเวณสี่แยกราชประสงค์เป็นสี่แยกอารรพ เมื่อก่อนมีอุบัติเหตุบ่อย ต่อมา มีการสร้างโรงแรมเอราวัณ ระหว่างการก่อสร้างมีเหตุที่คนงานตกนั้งร้านตายบ้าง เสียชีวิตเพราะอุบัติเหตุ อื่นบ้าง ต่อมาจึงมีการสร้างพระพรหมเพื่อแก้ภยันตรายในการวางศิลาฤกษ์ที่ทำไว้ไม่ถูกต้อง พระพรหมมี 4 หน้า หน้าที่หันเข้าหาผู้สร้างเป็นหน้าที่อำนวยพร แต่หน้าอื่นๆ นั้นมีอารรพ เห็นได้จากฝั่งตรงข้ามด้านโรงแรมอินเตอร์คอนติเนนทัล ก่อนโรงแรมเปิดไม่กี่วัน เกิดไฟไหม้ และมีคนกระโดดจากตึกตาย จึงต้องสร้างนารายณ์ทรงสุบรรณ ส่วนฝั่งเวิร์ดเทรดเซ็นเตอร์ ในการก่อสร้างได้มีการดูดวงจ้อยตามตำรับจีนอย่างเต็มที่ เพื่อกันความแรงของพระพรหม แต่ไม่สามารถสู้กับฤทธิ์พระพรหมได้ การก่อสร้างมีปัญหา ธนาคร ที่สนับสนุนทุนสร้างอยู่ก็มีปัญหาล้มละลาย ต่อมากิจการของศูนย์การค้าแห่งนี้จึงทรุดลง กระทั่งต้องสร้างเทพตรีมูรติ หน้าอีกด้านหนึ่งของพระพรหมหันไปทางโรงพยาบาลตำรวจ ที่โรงพยาบาลตำรวจไม่มีเรื่องราวเสียหายอะไร เพราะที่นี้เป็นที่เก็บศพฝังศพไว้แล้ว เมื่อข้าวมกับกลับมาชนกัน จึงเป็นบวก โรงพยาบาลตำรวจเลยไม่เป็นอะไร

(“ทำวมหาพรหมเอราวัณ เรื่องจริงที่คุณต้องอึ้ง อารรพที่ต้อเชื่อ!!”, 2558: ออนไลน์)

### **เรื่องเล่าที่ 2 วิธีไหว้ขอพระพรหมเอราวัณ**

ด้วยองค์พระพรหมท่านมี 4 พักตร์ 4 ทิศ ฉะนั้นการบูชาก็ควรบูชาให้ครบ ทั้ง 4 พักตร์ 4 ทิศ วิธีการบูชาพระพรหม ซึ่งจะไหว้รูป 9 ดอก เทียน 2 เล่ม และบูชาเฉพาะหน้าเดียว การไหว้แบบนี้ไม่ผิด แต่จะได้พรเพียงเรื่องเดียวจากท่าน การที่จะได้รับพรครบทุกประการ จำเป็นต้องมีวิธี วิธีการอย่างแรกต้องเตรียมของในการสักการะพระพรหมให้ครบ 4 ธาตุก่อน ธาตุที่ว่ามีดิน น้ำ ลม ไฟ สัญลักษณ์ที่ใช้แทนธาตุต่าง ๆ ในการไหว้มีดังนี้ ธาตุดินคือดอกบัว ธาตุน้ำคือน้ำสะอาด

ธาตุลมคือรูป ธาตุไฟคือ เทียน การสักการะองค์พระพรหมเริ่มจากพัทธแรกและเวียนขวามือของเรา ซ้ายมือของท่าน จนไปถึงหน้าสุดท้าย การขอพรทุกพัทธจะมีความหมายต่างกัน ดังนี้ **พัทธแรก** ใช้รูป 16 ดอก เทียน 9 เล่ม ดอกบัว 9 ดอก น้ำ 1 ขวด สำหรับความหมายพัทธแรกให้**ขอเกี่ยวกับเรื่อง การงาน การเรียน สิ่งที่ต้องรับผิดชอบในชีวิต การสอบ ขอเกี่ยวกับการเลื่อนตำแหน่งงานและความก้าวหน้าในชีวิต ขอเกี่ยวกับเรื่องพ่อ** **พัทธที่สอง** ใช้รูป 36 ดอก เทียน 9 เล่ม ดอกบัว 9 ดอก น้ำ 1 ขวด พัทธที่สอง**ขอเกี่ยวกับเรื่องอสังหาริมทรัพย์ อสังหาริมทรัพย์ เรื่องเงินๆ ทองๆ ที่ดิน บ้าน คอนโด รถยนต์ ยากมีหรืออยากได้ให้ขอเหล่านี้ รวมทั้งหนี้สิน ที่มีคนยึดไปแล้วไม่คืน** **พัทธที่สาม** ใช้รูป 39 ดอก เทียน 9 เล่ม ดอกบัว 9 ดอก น้ำ 1 ขวด พัทธที่สามให้**ขอเกี่ยวกับเรื่อง สุขภาพ คู่ชีวิต ครอบครัว ญาติพี่น้อง เรื่องเกี่ยวกับแม่ คู่สัญญา หุ้นส่วน ความมั่นคงของชีวิต** **พัทธที่สี่** ใช้รูป 19 ดอก เทียน 9 เล่ม ดอกบัว 9 ดอก น้ำ 1 ขวด พัทธที่สี่ **ขอเกี่ยวกับเรื่องโชคลาภ สิ่งที่ได้มาโดยบังเอิญ การขอกู้ยืมเงิน ขอออเคอร์สินค้า เรื่องของบุตร ใครยังไม่มียุติรให้มาขอได้ ประสบผลสำเร็จ**

(theminidoctor , 2557: ออนไลน์)

### เรื่องเล่าที่ 3 ควรบูชาอย่างไรหากไม่แน่ใจว่าพรหมที่ไหว้เป็นพรหมพุทธหรือพรหมพราหมณ์

“พระพรหมในศาสนาพุทธกับพระพรหมในศาสนาพราหมณ์นั้นมีรูปร่างเหมือนกัน ลักษณะภายนอกเหมือนกัน แต่ไม่ใช่องค์เดียวกัน พระพรหมของพุทธคือคนที่ทำความดี ตั้งมั่นอยู่ใน พรหมวิหาร 4 และไปเกิดเป็นพรหม ซึ่งมนุษย์ทุกคนสามารถเป็นพรหมได้ หากตั้งมั่นอยู่บนความมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา บนสวรรค์จึงมีพระพรหมเป็นล้านๆ องค์ พระพรหมที่ชาวไทยรู้จักกันดีได้แก่ ท้าวมหาพรหม หรือ พระพรหมเอราวัณ ณ สีแยกราชประสงค์ ท้าวพกาพรหม ท้าวกบิลพรหม ส่วนพระพรหมของพราหมณ์-ฮินดู คือ ผู้สร้างโลก ซึ่งมีเพียงองค์เดียว แต่เรียกได้หลายพระนาม เช่น พระพรหมมา พระพรหมธาดา ท้าวจตุรมุข ประชาบดี การกราบไหว้สักการะเทวรูปพระพรหม **หากไม่แน่ใจว่าเป็น พระพรหมของฮินดู (ผู้สร้างโลก) หรือเป็น พระพรหมของพุทธศาสนา (ผู้ทรงพรหมวิหาร) แนะนำให้สวดบูชาทั้ง 2 คติในคราวเดียวเลย** จะได้ไม่สงสัยติดคาในใจ อีกทั้งยังได้ระลึกถึง พระพรหมทั้งหมดทุกองค์ ซึ่งไม่เป็นการผิดบาป เนื่องจากการสักการะเทวรูปพรหมในคติหนึ่งแล้วระลึกไปถึงอีกคติหนึ่ง จะนำมาซึ่งสิริมงคลทั้ง 2 ศาสนา (พุทธ-พราหมณ์)”

(“พระพรหม: มหาเทพผู้สร้างโลกและลิขิตชีวิตมนุษย์”, 2558: ออนไลน์)

### เรื่องเล่าที่ 4 วันเวลาที่เหมาะสมในการไหว้ขอพรพระพรหม

“ข้อควรทราบก็คือ วันพระอย่าไปขอพระพรหม เพราะท่านจะไปเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้า ไปปฏิบัติธรรม ท่านเป็นมหาพรหม จะมาประทับที่ศาลพระพรหมเอราวัณนี้ ทุกวันทุก หัวค่ำ เว้นวันพระ ที่จริงแล้วพระพรหมท่านก็บอกเป็นนัยๆ อยู่แล้วว่า ท่านเบื่อเต็มทีที่คนมาขออย่างเดียว แต่ไม่ยอมสนใจธรรมะ ท่านก็เลยให้คนมาทูลๆ ท่านเสีย คนจะได้มีจิตสำนึกมากขึ้นว่าควรจะหา โอกาสปฏิบัติธรรมแบบท่านบ้าง ท่านจะไม่อยู่แล้ว ให้แต่ละคนพึ่งตัวเอง”

(รัฐคุณ และ Chohokun, 2557: ออนไลน์)

### เรื่องเล่าที่ 5 ประสบการณ์การบนพระพรหม

“เคยบนพระพรหมเอราวัณ เรื่องหางานกับเรื่องสอบ ก็ได้ทั้ง 2 ครั้ง เรื่อง งานนี้เกือบจะหมดหวังแล้วละ คือที่ได้ไม่ชอบ ที่ชอบไม่ได้ แต่ในที่สุดก็ได้ที่ที่ชอบ บนท่านว่า ขอโอกาสให้เราด้วย เรื่องสอบนี่ก็บน แต่อ่านหนังสือเต็มทีด้วย เพราะเราบนว่าขอให้เราอ่านตรง สอบได้ อย่าให้เราป่วยวันสอบ ก็สอบได้นะ แต่นั่นนานแล้วละ ครั้งแรกเรื่องงานประมาณ 8 ปีที่แล้ว เรื่องสอบนี่ประมาณ 4 ปีที่แล้ว ไม่เคยไปบนอีก ไม่อยากรบกวน ท่านท่าจะยุ่ง คนไปไหว้เยอะ ปีนี้มี ปัญหาอย่างแรงกลับไปอีก ให้ท่านช่วยชี้ทางสว่างให้หน่อย เราก็ถือว่าท่านช่วยแล้ว ไม่เล่าดีกว่า ยิ่งเล่า ยิ่งเศร้า เรื่องมันผ่านไปแล้ว”

(แม่นางหวานเย็น, 2558: ออนไลน์)

### เรื่องเล่าที่ 6 เรื่องลืออาถรรพ์พระพรหม อุบัติเหตุทางม้าลายอโศก

“กรณีอุบัติเหตุรถชนพนักงานสาวค่ายเพลงขณะกำลังเดินข้ามทางม้าลายบริเวณ หน้าบริษัท ทำให้เกิดการถกเถียงเรื่องวินัยของคนใช้รถใช้ถนนในประเทศไทย แต่นอกจากเรื่องวินัย ด้านจราจรแล้ว อีกเสียงร่ำลือที่ดังออกมาจากค่ายเพลงยักษ์ใหญ่ มีการพูดกันว่าอุบัติเหตุครั้งนี้เป็น เพราะไม่มีการจุดธูปบอกกล่าวพระพรหม ตอนบูรณะศาลครั้งล่าสุด สืบเนื่องมาจากหลังบูรณะ ศาล เสร็จก็มีพนักงานในบริษัทถูกรถมอเตอร์ไซค์วิ่งมาชนขณะข้ามทางม้าลายจนลอยมาตกหน้าศาล ถึงแม้ จะไม่เสียชีวิต แต่อาการตอนนี้ยังไม่สามารถกลับมาใช้ชีวิตตามปกติได้ ล่าสุดครีเอทีฟและผู้สื่อข่าวสาว คุณวิเวียน กาญจน์ภัสร์ ศิริประทุม อายุ 29 ปี ก็ถูกรถชนขณะเดินข้ามทางม้าลาย และเสียชีวิตในที่ เกิดเหตุทันที ทั้งสองเหตุการณ์เกิดบริเวณเดียวกัน ในเวลาไล่เลี่ยกัน นี่จึงเป็นที่มาของเสียงร่ำลือที่ดัง ออกมาจากตึกใหญ่ว่าหรือจะเป็นอาถรรพ์ของพระพรหม ล่าสุดวันนี้ (19 ธันวาคม) ผู้บริหารได้มีการ บวงสรวงใหญ่ศาลพระพรหม เมื่อช่วงเช้าที่ผ่านมา โดยแจ้งว่าเป็นกำหนดการณ์ที่กำหนดไว้ก่อนหน้านี้ แล้ว แต่บังเอิญมาเกิดอุบัติเหตุซ้ำเมื่อเย็นที่ผ่านมาเสียก่อน.....”

(“ร่ำลือ! อาถรรพ์พระพรหม อุบัติเหตุทางม้าลายอโศก”, 2558: ออนไลน์)

### เรื่องเล่า 7 คำบอกเล่าของนางรำศาลท้าวมหาพรหมขณะเกิดเหตุระเบิด

“พุ่มครึ่งในวันที่ 17 สิงหาคม 2558 ได้เกิดเหตุระเบิดรุนแรงในบริเวณศาล ท้าวมหาพรหม สีแครงราชประสงค์ เหตุการณ์สะเทือนขวัญนี้ส่งผลให้ผู้คนได้รับบาดเจ็บนับร้อยและเสียชีวิตกว่า 20 ศพ ท่ามกลางควันไฟลุกโหม เสียงกรีดร้องดังระงม ถัดไปเพียงไม่กี่ก้าว คนกลุ่มหนึ่งกลับไม่ได้รับบาดเจ็บใด ๆ นับเป็นเรื่องอัศจรรย์ที่ผู้คนพูดถึง นางสาวพลอยนพร ชววิรัตน์ชัย นางรำวัย 29 ปี คณะกนกพร เล่าว่า ขณะกำลังรำกันอยู่ทั้ง 8 คน อยู่ ๆ ยอดชฎาที่สวมใส่อยู่ก็กระเด็นเหมือนเป็นกลางบอกเหตุ ไม่นานก็มีเสียงระเบิดดังขึ้น ทีแรกทุกคนก็ยั้งง ๆ ไม่ได้ตกใจอะไร เพราะคิดว่าเป็นเสียงรถยนต์ยางแตก ตอนนั้นมีควันไฟมัวไปหมด รู้ตัวอีกทีเมื่อควันจาง คนเจ็บเต็มไปหมด นางรำต่างร้องถามไถ่กัน แต่ไม่มีใครมีแผลแม้แต่คนเดียว เห็นแต่กระจกด้านหลังแตกยับ **พวกเธอบูชาพ่อครูพระพรหมทุกคน คิดว่าพ่อครูคงช่วย** ทั้งนักดนตรีและนางรำ ไม่มีใครได้รับอันตรายเลย ทั้งที่อยู่ห่างจากจุดที่ระเบิดไม่ถึงสี่สิบก้าว ทุกคนเชื่อว่านี่คืออิทธิฤทธิ์ที่พระพรหมเป็นผู้ลบล้างปัดเป่า”

(ธิตี ปลืทอง, 2558: ออนไลน์)

### **เรื่องเล่าที่ 8 เกิดรอยตำหนิกับคนวางระเบิดตรงจุดเดียวกับพระพรหม**

“มีเรื่องลือว่า แรงระเบิดที่สร้างรอยตำหนิบริเวณใต้คางพระพรหมเอราวัณนั้นได้เกิดขึ้นกับคนวางระเบิดด้วย อยู่ดี ๆ มีอวางระเบิดก็หวดหอกในตำแหน่งเดียวกับที่องค์พระพรหมบูปแตก คนที่เกี่ยวข้องเตรียมรับหมายศาลอาญาจากพระพรหมได้”

(“ไม่เชื่ออย่าลบหลู่”, 2558: ออนไลน์)



ภาพที่ 14 ภาพที่ส่งต่อในสื่อออนไลน์ เล่าเรื่องดำหนิที่เกิดขึ้นกับมือวางระเบิดพระพรหมเอราวัณ

ที่มา [www.bigza.com](http://www.bigza.com)

เรื่องเล่าทั้ง 7 ส่วน สະท้อนให้เห็นลักษณะและพลวัตของเรื่องเล่าพระพรหมในบริบทสมัยใหม่หลายประการ เช่น พระพรหมเอราวัณเป็นพระพรหมในพุทธศาสนา (ส่วนที่ 4) จึงมีหน้าที่จะต้องไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรมในทุกวันพระ นอกจากนี้ ยังมีการนำเสนอในลักษณะว่าพรหมพุทธหรือพรหมพราหมณ์ไม่ใช่ประเด็นที่ต้องกังวล สำคัญแต่ควรเคารพบนอบด้วยใจบริสุทธิ์ การไหว้พระพรหมในคติหนึ่งแล้วระลึกไปถึงอีกคติหนึ่ง มีแต่จะนำสิริมงคลมาสู่ตนเองด้วยอานุภาพพรหมจากทั้งสองศาสนา (ส่วนที่ 3) นอกจากนี้ยังมีการสร้างองค์ความรู้ในการไหว้/บูชาพระพรหมอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสิ่งนี้เป็นความเชื่อใหม่ที่เกิดขึ้นในบริบทสังคมไทย เช่น เวลาที่เหมาะสมในการไหว้คือทุกวันช่วงหัวค่ำ ทำวมหาพรหมจะมาสถิตที่พระพรหมเอราวัณ ยกเว้นวันพระ (ส่วนที่ 4) ส่วนวิธีการไหว้ ควรไหว้ให้ครบทั้ง 4 หน้า แต่ละหน้าระบุรายละเอียดเครื่องสักการะไว้ชัดเจน อีกทั้งมีการบอกด้วยว่า แต่ละหน้าของพระพรหมจะประทานพรเรื่องใด พรที่ประทานนั้น เกี่ยวข้องกับการเรียน การงาน การเงิน สุขภาพ ทรัพย์สินสมบัติ คู่ชีวิต ครอบครัว โชคลาภ และความมั่นคงของชีวิต (ส่วนที่ 2) เหล่านี้คือปัญหาที่มนุษย์ปุถุชนทุกคนประสบอยู่ในชีวิตประจำวัน ในแง่นี้เรื่องเล่าจึงสะท้อนให้เห็นบทบาทใหม่ของพระพรหมที่เกี่ยวข้องกับโลกสามัญ ไม่ใช่แค่เพียงเรื่องธรรมที่

เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าเหมือนในอดีตกาล นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าถึงความสมหวังจากการบนบาน พระพรหมเพื่อยืนยันความศักดิ์สิทธิ์จริง (สำนวนที่ 5) รวมถึงเรื่องอาถรรพ์ ต่าง ๆ ในย่านราชประสงค์ที่เกี่ยวข้องกับอาณาภาพพระพรหม กระทั่งนำไปสู่การสร้างเทพองค์อื่น ๆ เมื่อมีเหตุการณ์ระเบิดขึ้นที่ราชประสงค์ ก็ปรากฏเรื่องเล่าอีกกลุ่มหนึ่งเล่าไว้ในประเด็นเดียวกัน ทั้งจากเรื่องเล่า นางรำในศาลพระพรหม(สำนวนที่ 7) และเรื่องเล่าอาเพศที่เกิดขึ้นกับมือวางระเบิด (สำนวนที่ 7) อีกทั้ง เรื่องเล่าความศักดิ์สิทธิ์และอาถรรพ์นี้ยังได้ขยายออกไปยังพระพรหมในบริเวณอื่น ๆ เช่นที่บริเวณถนนอโศกด้วย (สำนวนที่ 6)

จากที่นำเสนอมาในหัวข้อนี้ จะเห็นว่าความเชื่อพระพรหมดำรงอยู่ในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ความเชื่อพระพรหมที่ตกทอดมายังสังคมไทยปัจจุบันเป็นการสังสรรค์ของความเชื่อทั้งจาก ศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ คนไทยได้เลือก รับ ปรับ ใช้นี้ ความเชื่อดังกล่าวอย่างมีพลวัต ความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหมยังคงดำรงอยู่อย่างมีสีสันในบริบทร่วมสมัย นอกจากความเชื่ออันเป็นองค์ความรู้พระพรหมที่สืบทอดมาจากสมัยก่อนจะแพร่กระจายมากขึ้น ได้รับการบันทึกมากขึ้นแล้ว ยังมีการสร้างสรรค์เรื่องเล่าพระพรหมแบบใหม่ ๆ ที่สะท้อนให้เห็นบทบาทของพระพรหมต่อคนไทยร่วมสมัย พระพรหมเป็นเทพ/เทวดาที่มีความใกล้ชิดกับมนุษย์มากกว่าในอดีต ประทาน พรหรือตอบสนองต่อมนุษย์ในเรื่องสามัญของโลกมากขึ้น มีการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการไหว้/วิธีไหว้อย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม ความรู้สึกของมนุษย์ที่มีต่อพระพรหมสะท้อนได้ชัดเจนจากปากนางรำซึ่งรอดตายจากเหตุระเบิดที่ราชประสงค์ว่า เธอรอดตายมาเพราะ **“ปาฏิหาริย์พ่อครูพระพรหม”**

### 2.3 ลักษณะรูปเคารพพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย

รูปเคารพพระพรหมในสังคมไทยได้รับอิทธิพลพระพรหมฮินดูที่มี 4 หน้า ช่างไทยได้ยึดรูปลักษณะดังกล่าวมาสร้างสรรค์ประติมานพระพรหมในไทย ทั้งนี้เห็นจะเพราะพระพรหมในศาสนาพุทธ แม้ในพระไตรปิฎกก็ไม่ได้อธิบาย “รูปร่าง” ไว้ชัดเจนมากนัก จากข้อมูลที่ปรากฏ พระพรหมในพุทธศาสนาน่าจะมีรูปร่างดังเทวดาองค์อื่น ๆ ทั่วไป

ด้วยเหตุนี้ข้อมูลทางประติมานวิทยาของพระพรหมฮินดูจึงมีความสำคัญเพราะจะทำให้เห็นว่า พระพรหมที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยปัจจุบันได้สืบทอดและหยิบยืมรูปลักษณะอะไรเหล่านั้นมาบ้าง อีกทั้งจะทำให้ทราบว่า ประติมานพระพรหมในสังคมไทยปัจจุบันนั้น มีอะไรที่แตกต่างไปจากต้นแบบในฮินดูบ้าง

หลักฐานส่วนใหญ่ที่ปรากฏในปัจจุบัน พระพรหมในประติมานวิทยาแบบฮินดูมีทั้งสิ้น 4 ปาง ดังนี้

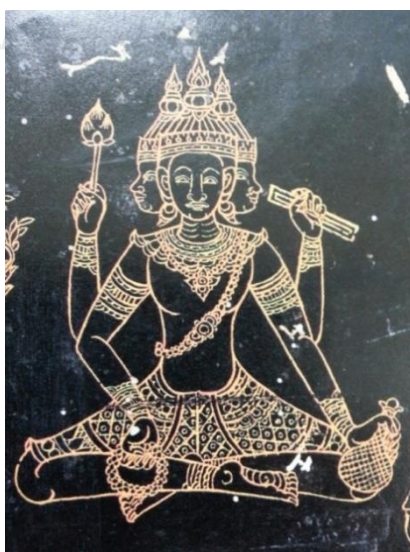
- 1.ปางประชาบดี ลักษณะคือพระวรกายสีขาว สวมอาภรณ์หนังงวงสีดำพาดบ่า มี 4 พักตร์ 4 กร ถือข้อน แจกกัน ธารพระกร และทำปางประทานพร ด้านขวาของพระพรหมมักมีรูป เทพธิดาสุรัสวดี ด้านซ้ายของพระพรหมมีรูปสาวิตรีประทับยืนอยู่ ปรางกุพาหะคือหงส์ร่วมด้วย
- 2.ปางโลกบาล ลักษณะคือมี 4 พักตร์ 4 กร ถือประจำ หนังสือ ดอกบัว และแจกกัน ด้านข้างมีนางสาวิตรีประทับยืน
- 3.ปางวิศวรรรมัน ลักษณะคือมี 4 พักตร์ 4 กร ถือข้อน หนังสือ แจกกัน และประจำ
- 4.ปางปีตามหะ ลักษณะคือมี 4 พักตร์ 4 กร พระเกศาเป็นมุ่นขมวด ถือข้อน หนังสือ แจกกัน และหม้อใส่เนยเหลว

(พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์, 2549: 28)

รูปเคารพพระพรหมที่ค้นพบในประเทศไทยนั้น หากเป็นพระพรหมฮินดู สิ่งของที่พระพรหม ถืออยู่ได้สูญหายไปกับกาลเวลา ไม่มีหลักฐานให้สืบทราบได้ว่าถืออะไร หากเป็นพระพรหมในพุทธ ศาสนา ลักษณะประติมากรรมแม้จะมี 4 หน้า 4 มือ แต่ก็ไม่ได้ถือสิ่งของต่าง ๆ อย่างพระพรหมฮินดู ส่วนใหญ่มักประนมมือ หากจะถือสิ่งของบ้างก็เป็นของที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปเจ้าตามเนื้อเรื่องใน พุทธประวัติ

หลักฐานเกี่ยวกับรูปลักษณะของพระพรหมในสังคมไทยที่เก่าแก่และชัดเจนที่สุดปรากฏใน “ตำราภาพเทวรูปและเทวดานพเคราะห์” ซึ่งเป็นภาพลายเส้นในสมุดไทย หมวดตำราภาพ เอกสาร เลขที่ 70 มีข้อความบอกชื่อผู้สร้างในประวัติของเอกสารว่า “สันนิษฐานว่า เจ้าฟ้าอิสรภาพงษ์ ทรงดำริ สร้างในรัชกาลที่ 4” เพื่อเป็นต้นแบบในการเขียนภาพที่พระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และ เพื่อการศึกษาารูปลักษณะของเทพเจ้าในด้านศิลปะ (นิตดา ทะสุนธ์, 2525: 5)

บางส่วนของภาพลายเส้นพระพรหมที่ปรากฏในเอกสาร ดังนี้

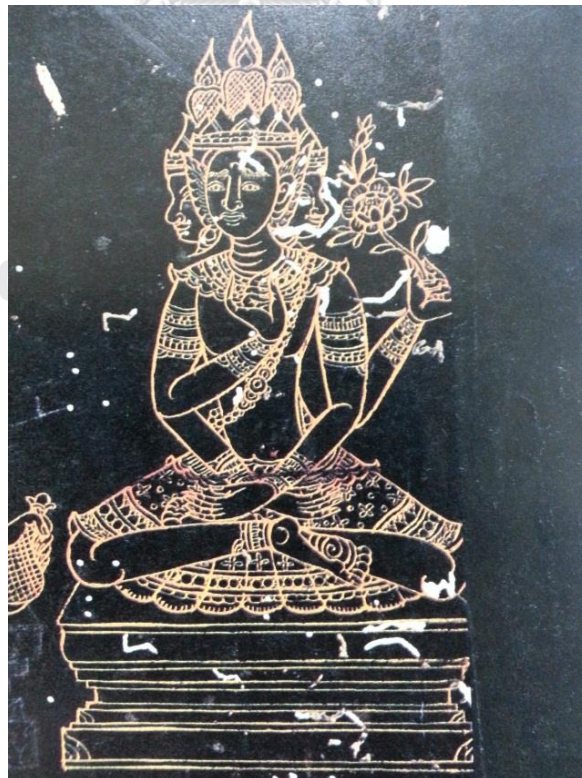


ภาพที่ 15 พระพรหมธาดา แบบสี่หน้าสี่มือ ประทับนั่ง ถือดอกบัว ประจำ หม้อน้ำ และหนังสือ





ภาพที่ 16 พระพรหมธาดาแบบสี่หน้าสี่มือ ประทับยืน ถือคทา หม้อน้ำ คัมภีร์ แฉ่นฟ้า สังข์ และประคำ



ภาพที่ 17 พระพรหมนารถ สี่พักตร์สี่กร ประทับนั่ง ถือดอกไม้



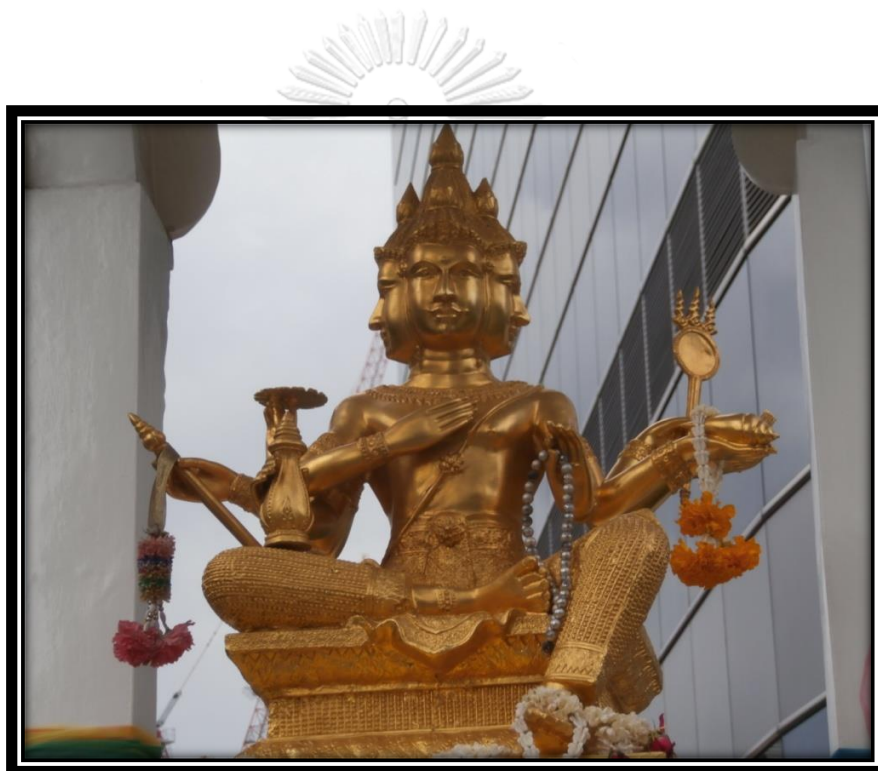
ภาพที่ 18 สหัมบดีพรหม สี่พักตร์แปดกร ประทับยืน ถือตรีศูล ค้อน คทา แว่นฟ้า สังข์ และช้อนดักเนย

ภาพเอกสารนี้แสดงให้เห็นว่า พระพรหมแบบ 4 หน้า 8 มือ มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อมีการสร้างเทวรูปพระพรหมเอราวัณขึ้นใน พ.ศ.2499 เทวรูปดังกล่าวได้สร้างโดยประติมานแบบสี่หน้าแปดมือด้วย แม้ไม่อาจสืบทราบได้ว่า พระยาอนุমানราชชน ปราชญ์ที่คำปรึกษาข่างกรมศิลปากร ได้ค้นคว้ารูปลักษณ์พระพรหมเอราวัณจากตำราเล่มใด “**ตำราภาพเทวรูปและเทวดานพเคราะห์**” ดังกล่าวก็มีความสำคัญในแง่เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์แสดงให้เห็นต้นเค้าการสร้างสรรคประติมานพระพรหมแบบสี่หน้าแปดมือในดินแดนไทย ซึ่งรูปลักษณ์เทวรูปพระพรหมแบบสี่หน้าแปดมือนี้จะเป็นที่นิยมมากที่สุด ในสังคมไทยในเวลาต่อมา

การจัดจำแนกประติมานพระพรหมในสังคมไทยปัจจุบัน ยังไม่มีนักวิชาการรวบรวมไว้เป็นหลักฐานมาก่อน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้สำรวจลักษณะของรูปเคารพพระพรหมที่ปรากฏในสังคมไทยปัจจุบัน โดยสำรวจในเขตปทุมวัน เขตบางรัก เขตคลองเตย และเขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร ในเดือนมิถุนายน-สิงหาคม พ.ศ.2556 ทั้งนี้ผู้วิจัยมีสมมติฐานว่า ความนิยมบูชาพระพรหมในบริบทปัจจุบันแพร่กระจายมาจากพระพรหมเอราวัณ ดังนั้น บริเวณย่านกลางเมืองซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับพระพรหมเอราวัณน่าจะได้รับอิทธิพลก่อนและมีการสร้างพระพรหมขึ้นบูชาอย่างหลากหลาย ผลการสำรวจพบศาลพระพรหม 60 ที่ จำแนกตามรูปแบบที่ปรากฏอย่างกว้าง ๆ ได้ดังนี้

**กลุ่มที่ 1** เป็นกลุ่มที่พบมากที่สุด สถานที่ประดิษฐานอยู่ เช่น โรงแรมเอราวัณ อาคาร State Tower โรงแรมโพธิ์ศรีชั้น อาคารสารรสแควร์ โรงแรมรอยัลออกคิด เซอร่าตัน โรงแรมฮอติเดย์อินน์ เป็นต้น ทั้งนี้พบว่า ในปางเดียวกันนี้ สร้างจากสายช่างที่แตกต่างกัน สังเกตได้จากพระพักตร์ ลักษณะพระวรกาย และทรวดทรงที่แตกต่างกัน

ลักษณะของเทวรูปพระพรหมกลุ่มนี้คือ มีรูปกายสีทอง มี 4 เศียร 8 กร ประทับนั่งห้อยพระบาทด้านซ้าย กรทั้ง 8 มีลักษณะดังนี้ กรหนึ่ง แขนพระอุระ กรสองถือหม้อ กรสามถือจักร กรสี่ถือคทา กรห้าถือคัมภีร์ กรหกถือแว่นแก้ว กรเจ็ดถือสังข์ กรแปดทำปางประทานพร (ไม่ถืออะไรเลยก็มี ถือลูกประคำก็มี)



ภาพที่ 19 รูปลักษณะของเทวรูปพระพรหมกลุ่มที่พบมากที่สุด

**กลุ่มอื่น ๆ** เป็นกลุ่มที่มีรูปลักษณะอื่น ๆ เช่น มีรูปกายสีดำ หรือ มีเพียง 4 มือ หรือมี 8 มือ แต่การแสดงปางต่างไปจากแบบแรก (กลุ่มที่ 2 นี้ เป็นพระพรหมที่มี 4 หน้าเช่นกัน) พบที่โรงแรมโอเรียลเต็ล ถนนเจริญกรุง โรงแรมแอมบาสเตอร์ ถนนสุขุมวิท และใกล้ร้านอาหารปักกิ่ง ถนนอโศก





ภาพที่ 20 พระพรหม ที่โรงแรมแอมบาสเตอร์

พระพรหมที่พบในย่านใจกลางกรุงเทพมหานคร จำแนกกว้าง ๆ ได้ 2 กลุ่ม ลักษณะสีกายมี 2 สี คือ สีทองกับสีดำ พระพรหมที่พบทุกองค์มี 4 เศียร ส่วนพระกร มี 8 บ้าง 4 บ้าง แตกต่างกันไป สิ่งของที่ถือพบทั้งสิ้น 10 อย่างคือ ตรีศูล คทา จักร สังข์ แว่นแก้ว คัมภีร์พระเวท หม้อน้ำ ลูกประคำ และช้อนตักเนย ทั้งนี้ประติมานพระพรหมที่แพร่หลายที่สุดคือ แบบเหมือนคล้ายพระพรหมเอราวัณ

ความเชื่อพระพรหมดำรงอยู่ในสังคมไทยอย่างมีพลวัต ประติมานพระพรหมที่ปรากฏในปัจจุบันมีลักษณะคือ นิยมพระพรหมรูปกายสีทอง นั่งห้อยพระบาทซ้าย แปรเศียรแปดกร ลักษณะประติมานนี้ ช่างไทยได้หยิบยืมรูปลักษณะบางอย่างมาจากพระพรหมฮินดู แล้วสร้างสรรค์เพิ่มเติมตามจินตนาการ

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่าความเชื่อและเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมในสังคมไทยมีรากมาจากวัฒนธรรมอินเดียผ่านศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ เรามีอาจสืบทราบได้ว่าความเชื่อนี้เข้ามาสู่ดินแดนไทยตั้งแต่เมื่อใด อย่างไรก็ตามหากพิจารณาจากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏอยู่ ความเชื่อนี้มีมาตั้งแต่สมัยทวารวดี กล่าวได้ว่า ความเชื่อและเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมดำรงอยู่ในสังคมไทยมาอย่างน้อยหนึ่งพันปี

ความเชื่อพระพรหมที่ดำรงอยู่ในวัฒนธรรมไทยเกิดจากการผสมผสานกันของพระพรหมในศาสนาฮินดู และศาสนาพุทธ ต่อมาได้มีการนำรากความเชื่อดังกล่าวมาปรุงแต่งเพื่อตอบสนองต่อบริบทปัจจุบัน เกิดเป็น “พระพรหมเอราวัณ” ซึ่งเป็น “พระพรหมแบบไทย” ตั้งแต่นั้นมา ความนิยม

นับถือพระพรหมของคนในวัฒนธรรมเมืองก็แพร่หลายมากขึ้นเรื่อย ๆ กระทั่งเป็น “ลัทธิพิธีบูชาพระพรหม”

แม้ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยไม่ได้มีแนวคิดแยกแยะพรหมฮินดูและพรหมพุทธ แต่ในการศึกษาเชิงวิชาการ การทราบที่มาของความเชื่อจะทำให้เข้าใจวิถีคิดของคนไทยในการประดิษฐ์สร้างพิธีกรรม เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจน ผู้วิจัยจึงเปรียบเทียบลักษณะของพระพรหมในศาสนาฮินดูกับพระพรหมในศาสนาพุทธ โดยสรุปข้อมูลจากงานวิจัยที่ศึกษาพระพรหมจากทั้ง 2 ศาสนา ได้แก่ งานวิจัยของพระมหา พุทธรักษ์ ปรามนอก (2540) เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องพรหมในคัมภีร์อุปนิษิตและคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก และงานวิจัยของ จันทร์ศิริ แทนมณี (2522) เรื่อง “พระพรหมในวรรณคดีบาลีและสันสกฤต” ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 แสดงการเปรียบเทียบลักษณะของพรหมในศาสนาฮินดูกับพรหมในศาสนาพุทธ

ตารางเปรียบเทียบพระพรหมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับศาสนาพุทธ		
	พระพรหมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	พระพรหมในพุทธศาสนา
เพศ	ชาย	ชาย
สถานะ	เทพเจ้าองค์สำคัญ	เทวดาชั้นสูง
จำนวน	มีเพียง 1 เดียว	มีจำนวนมากมาย
บทบาท	ผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง ผู้ให้กำเนิดพระเวท	เทวดา ผู้ใหญ่ บางองค์อุปถัมภ์พระพุทธเจ้า
กำเนิด	อาตมภู คือ เกิดเองเป็นเอง	เกิดจากการได้มาน
อายุขัย	ชั่วนิรันดร์	มีอายุขัย หหมดบุญก็ต้องไปเวียนว่ายตายเกิด
รูปลักษณ์	4 พักตร์ 4 กร	รูปร่างสง่างาม มีรัศมีสว่างไสว บางกลุ่มมีแต่จิต
พาหนะ	หงส์	ไม่ระบุ
ครอบครัว	มีพระชายา และบุตร	โสด ถือพรหมจรรย์
ที่อยู่	พรหมโลก	พรหมโลก
ความเกี่ยวข้องกับมนุษย์	เป็นปฐมบรรพบุรุษของมนุษย์ เชื่อว่ามนุษย์เกิดจากส่วนต่าง ๆ ของพระพรหม	อภิสราพรหมเป็นปฐมบรรพบุรุษของมนุษย์
อุปนิสัย	ใจดี เยือกเย็น กอปรด้วยเมตตา	ใจดี ใจบุญสุนทาน
การเข้าถึงพรหม	การเข้าฌาน ละทิ้งทางโลก บวชเป็นสันยาสี บำเพ็ญสมาธิ แสวงหาโมกษธรรม (อาศรม 4)	การปฏิบัติกรรมฐานให้ได้ฌาน

\* หมายเหตุ:                      หมายถึงเหมือนหรือคล้ายกัน                      หมายถึง แตกต่างกัน

ตารางข้างต้น แสดงให้เห็นว่า พระพรหมในศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธมีลักษณะบางอย่างที่เหมือนคล้ายกัน ได้แก่ เป็นเทพ/เทวดาผู้ใหญ่ เพศชาย มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดมนุษย์หรือเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ อุปนิสัยเยือกเย็น ใจดี มีเมตตา และหนทางในการเข้าถึงพระพรหมต้องปฏิบัติกรรมฐานให้ได้ตามเช่นเดียวกัน ส่วนที่แตกต่างกัน ได้แก่ จำนวน บทบาท อายุขัย และครอบครัว อนึ่ง ด้าน “รูปลักษณ์” ของพระพรหมในสังคมไทยนั้น พระพรหมในศาสนาพุทธและศาสนาฮินดูได้ผสมผสานเกิดเป็น “พรหมสี่หน้า” ที่แตกต่างกันคือ พระพรหมฮินดูมี 4 มือ ส่วนพระพรหมแบบไทยนิยมทำเป็น 8 มือ

เมื่อพิจารณาภาพรวมของข้อมูลในบทนี้ ที่ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมความเชื่อและเรื่องเล่าพระพรหมโดยจัดแบ่งข้อมูลเป็น **พระพรหมในวัฒนธรรมไทย** ซึ่งประกอบด้วยพระพรหมในศาสนาพระพรหมในศิลปกรรม พระพรหมในวรรณคดี และพระพรหมในตำนาน กับ**พระพรหมในเรื่องเล่าสมัยใหม่** ซึ่งประกอบด้วยพระพรหมในสื่อสิ่งพิมพ์สมัยใหม่ และพระพรหมในสื่อออนไลน์นั้น ผู้วิจัยพบอนุภาคเกี่ยวกับพระพรหมอย่างหลากหลาย อนุภาคเหล่านี้มีที่มาจากศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธ เรื่องเล่าสมัยใหม่ (ซึ่งอาจเรียกได้ว่า พระพรหมแบบไทย) ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีสมมติฐานว่า ในการสร้างสรรค์ความเชื่อพระพรหมเป็น “ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย” คนไทยสามารถเลือกใช้ออนุภาคพระพรหมได้จากข้อมูลทุกกลุ่มเพื่อให้ “พิธีกรรม” ที่จัดขึ้นนั้นสามารถตอบสนองคนร่วมสมัยได้

ผู้วิจัยได้สรุป “อนุภาค” ความเชื่อและเรื่องเล่าพระพรหมในสังคมไทย และคาดคะเนเบื้องต้นว่า อนุภาคใดบ้างที่อาจถูกนำไปใช้เพื่อสร้างสรรค์ “ลัทธิพิธีบูชาพระพรหม” การคาดคะเนดังกล่าวเป็นเพียงการคาดการณ์ของผู้วิจัยจากการเก็บข้อมูลภาคสนามเบื้องต้น ทั้งนี้ผู้วิจัยจะหยิบยกบางอนุภาคมาอภิปรายเชื่อมโยงกับข้อมูล “ลัทธิพิธีบูชาพระพรหม” เป็นกรณีตัวอย่าง

ตารางที่ 3 อนุภาคสำคัญในความเชื่อและเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมในสังคมไทย

อนุภาค	พระพรหมในศาสนาฮินดู	พระพรหมในศาสนาพุทธ	พระพรหมในเรื่องเล่าสมัยใหม่	ลัทธิพิธีบูชาพระพรหม
1. ผู้สร้าง	✓			✓
2. ผู้กุมชะตาชีวิตมนุษย์	✓		✓	✓
3. เทพเจ้าที่มีเพียงหนึ่งเดียว	✓		✓	
4. เทพเจ้าผู้มี 4 พักตร์	✓		✓	✓
5. เทพ/เทวดาผู้ใหญ่	✓	✓	✓	✓
6. ผู้ประพาศิธรรม/ พรหมวิหารธรรม		✓	✓	✓

7. ผู้คุมครองศาสนาพุทธ		✓		
8. ผู้คุมครองโลก		✓	✓	
9. บรรพบุรุษของมนุษย์		✓		
10. พระโพธิสัตว์		✓		✓
11. ผู้อุปฐากพระพุทธเจ้า		✓		
12. ผู้ใต้ถน		✓	✓	✓
13. ผู้รักษาโรค			✓	✓
14. ผู้ประทานโชคลาภ			✓	✓
15. ผู้บันดาลทรัพย์			✓	✓
16. ผู้บันดาลเมตตามหานิยม			✓	✓
17. ผู้อารักขพื้นที่			✓	✓
18. ผู้แข่งบารมี/ทดสอบบารมีกับพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์		✓		✓

ในที่นี้ ผู้วิจัยจะหยิบยกอนุภาค ผู้ประพาศิธรรม/พรหมวิหารธรรม (ข้อ 6) “พระพรหมเป็นผู้ใต้ถน” (ข้อ 12) และ ผู้แข่งบารมี/ทดสอบบารมีกับพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ (ข้อ 18) มาประกอบการอภิปราย ดังนี้

**อนุภาคผู้ประพาศิธรรม /พรหมวิหารธรรม** (ข้อ 6) เป็นอนุภาคสำคัญปรากฏอยู่ในวรรณคดีพุทธศาสนา อาทิ อรรถกถาชาดก ผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่างเรื่อง “พรหมนารทชาดก” ประกอบการอภิปราย

พรหมนารทชาดกเป็นชาดกในมหานิบาต พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมหาพรหมมหาพรหมดังกล่าวเป็นผู้ประพาศิธรรม คอยสอดส่องดูแลและช่วยเหลือสรรพสัตว์ที่ตกทุกข์ได้ยาก ดังปรากฏในเรื่องว่า เมื่อพระองค์ทรงทราบว่านางจุลารกำลังได้รับความเดือนร้อน ไรที่พึ่ง เพราะพระราชาบิดาซึ่งเป็นราชาหลงผิด พระพรหมได้เนรมิตร่างเป็นดาบสเหาะมาแสดงคุณธรรม 4 ประการ คือ สัจจะ ธรรมะ ทมะ และจาคะ พร้อมทั้งได้เล่าเรื่องนรกสวรรค์กระทั่งพระราชากลับใจ การกระทำดังกล่าวแสดงว่าพระพรหมเป็นผู้ประพาศิธรรม

การเป็นผู้รู้ธรรมและประพาศิธรรมทำให้พระพรหมเป็นที่เคารพนับถือในหมู่เทวดา ดังปรากฏเรื่องเล่าในไตรภูมิภคาเกี่ยวกับ “พรหมกุมาร” ว่า เป็นพรหมที่หมู่เทวดาในชั้นจตุมหาราชิกาและดาวดึงส์เคารพยกย่องมาก พรหมกุมารทำหน้าที่สั่งสอนและแสดงธรรมแก่เหล่าเทวดาในเทวสภา เมื่อถึงคราที่พระพรหมดังกล่าวเสด็จมาแสดงธรรม หมู่เทวดาจะพากันประนมมือนด้วยความยินดีศรัทธาขณะที่ท้าวเธอเสด็จไปสู่อาสน์ที่ประทับ

ในเรื่องเล่าสมัยใหม่ก็สืบทอดประเด็นพระพรหมเป็นผู้ประพาศิธรรมด้วย ได้แก่ เรื่องเล่าที่ 4 “หน้าที่และภารกิจของพระพรหม” และเรื่องเล่า “วันเวลาที่เหมาะสมในการไหว้ขอพระพรหม” เรื่องเล่าทั้ง 2 เรื่อง เล่าว่า พระพรหมเป็นผู้ประพาศิธรรม มีเมตตาต่อมนุษย์ เวลาสายคือช่วงเวลาที่จะแผ่เมตตาลงมายังโลกมนุษย์ ส่วนเวลารุ่งเช้า พระองค์จะตรวจสอบการกระทำของมนุษย์ ดูว่าสมควรช่วยเหลือมากน้อยแค่ไหน อย่างไรก็ตาม “วันพระ” พระพรหมจะไม่ปฏิบัติกิจเหล่านี้ เพราะต้องไปฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า

ส่วนเรื่องเล่าเกี่ยวกับพรหมวิหารธรรม หรือธรรมะของผู้ที่จะเป็นพรหม ปรากฏอยู่ใน อรรถกถาชาดกในลักษณะเรื่องแทรกหรืออ้างอิง กล่าวไว้ว่า พรหมวิหารธรรมเป็นธรรมอันประเสริฐของผู้ใหญ่ ประกอบด้วยด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ตัวอย่างชาดกที่ปรากฏเรื่องเล่าในลักษณะนี้ได้แก่ เตมียชาดก มขชาดก และนฬิชาดก ดังข้อความบางตอนว่า “พระโพธิสัตว์นั้นปลอบใจให้ลูกสหายแล้ว จึงบอกวิธีการเจริญพรหมวิหารว่า...เจ้าจงเจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาเถิด ดาบสนั้นปฏิบัติตามอย่างนั้นแล้ว ก็ทำฌานและอภิญาให้บังเกิดขึ้นได้อีก” (นฬินกาชาดก, 62/34) ส่วนในเรื่องสุวรรณสามชาดก (63/206) ฤๅษีที่เป็นบิดามารดาได้กล่าวถึงสุวรรณสามว่า “ลูกสามะนี้ได้เป็นผู้ประพาศิธรรมเป็นปกติ ได้เป็นผู้ประพาศิธรรมตั้งพรหมเป็นปกติ...ขอพิษของลูกสามะจงหายไป” ข้อความข้างต้น สื่อว่า พรหมวิหารเป็นธรรมของพระพรหม และการเจริญพรหมวิหารเป็นทางนำไปสู่พรหมโลก

อนุภาคผู้ประพาศิธรรมและพรหมวิหารธรรมเป็นประโยชน์ต่อการประดิษฐ์สร้างลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในแง่ นำพรหมวิหารธรรมไปเป็น “อุดมการณ์” ของลัทธิพิธี สร้างสรรค์กิจกรรมที่เกี่ยวกับการประพาศิธรรม การประพาศิธรรมในลัทธิพิธีเป็นการประยุกต์ใช้ครอบคลุมความในลักษณะกว้าง ๆ ได้แก่ การทำบุญ การทำทาน และการทำดีในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เข้าวัดฟังเทศน์ฟังธรรม ทำสังฆทาน การสงเคราะห์ผู้ยากไร้ ตกทุกข์ได้ยาก หรือผู้เจ็บป่วย การบริจาคเงินเพื่อสร้างสาธารณสมบัติ และการมีจิตอาสา เป็นต้น กิจกรรมดังกล่าวปรากฏในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมหลายที่ เช่น พระพรหมเอราวัณ เทวาลัยพระพรหมอัมรีตัมฯ พระพรหมอำเภोजตุรพักตรพิมาน และพระพรหมวัดบางกุฎีทอง อนุภาคผู้ประพาศิธรรมและพรหมวิหารธรรมทำให้กิจกรรมในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมเป็นไปในด้านดีงามหรือแง่บวก จึงสร้างการยอมรับจากผู้ศรัทธา และเผยแพร่ความเชื่อนี้ไปสู่มวลชนได้ อนึ่งสำหรับมนุษย์ปุถุชน การเชื่อว่าพระพรหมเป็นผู้ประพาศิธรรม คอยช่วยเหลือ ค้ำครองมนุษย์ที่ตกทุกข์ได้ยาก ย่อมเป็น “ความหวัง” ว่า ความทุกข์ยากที่ตนกำลังเผชิญอาจได้รับการพิจารณาหรือมีโอกาสมงคลประสงค์เมื่ออ้อนวอนบูชาต่อพระพรหม

อนุภาคต่อมา คือ อนุภาค “พระพรหมเป็นผู้ได้มาน” (ข้อ 12) ปรากฏอยู่ในวรรณคดีพุทธศาสนา คือ ไตรภูมิกถา สรุปความได้ว่า ผู้ที่จะได้ไปเกิดยังพรหมโลกนั้นจะต้องเป็นผู้ปฏิบัติกรรมฐานอย่างต่อเนื่องกระทั่งได้ “ฌาน” ยิ่งได้ฌานสูงก็ยิ่งได้ไปเกิดในภพภูมิพรหมที่สูง นอกจากนี้



เรื่องเล่าดังกล่าวยังปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์สมัยใหม่ ได้แก่ เรื่องเล่าที่ 1 พระพรหมบอกยารักษาโรค และเรื่องเล่าที่ 2 อดีตชาติของพระพรหมที่สถิตอยู่พระพรหมเอราวัณ ฯ เรื่องเล่าทั้ง 2 เรื่องเล่าว่า มนุษย์ที่ปฏิบัติกรรมฐานจนได้ “ฌาน” เช่น หลวงสุวิธานแพทย์ และอาจารย์อภิชาติ ชินบุตร สามารถติดต่อกับพระพรหมผู้สำเร็จฌานได้ ฌานจึงเป็น “ช่องทาง” ที่ทำให้มนุษย์ได้ไปเกิดเป็นพระพรหมและเป็นช่องทางที่มนุษย์ใช้ติดต่อกับพระพรหม

อนุภาค “ฌาน” เป็นอนุภาคที่น่าสนใจในแง่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในพิธีบูชาพระพรหมที่จัดโดยพระสงฆ์ได้ ทั้งนี้เพราะเกี่ยวข้องกับการนั่งสมาธิซึ่งเป็นหลักปฏิบัติสำคัญหนึ่งในพุทธศาสนา จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้น ผู้วิจัยพบว่า พระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับลัทธิพิธีบูชาพระพรหมได้แก่ หลวงพ่อจรัญ ฐิตธมโม (วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี) และหลวงพ่อบุญ อุตมปณฺโญ (วัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี)ล้วนเป็นพระสงฆ์สายปฏิบัติกรรมฐาน นอกจากนี้จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ยังพบด้วยว่า กิจกรรมนั่งสมาธิ เป็นกิจกรรมหนึ่งที่ผนวกรวมอยู่ใน “พิธีสวดขอเงินพระพรหม” วัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี ส่วนที่เวทาลัยพระพรหม อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี จากการสัมภาษณ์ผู้ดูแลศาลได้ข้อมูลว่า ทุกวันพระ กลุ่มลูกศิษย์หลวงพ่อบุญ ฐิตธมโม จะรวมตัวกันเพื่อนั่งสมาธิยังโถงเวทาลัยล้อมรอบเทวรูปพระพรหม

กล่าวได้ว่า อนุภาค “ฌาน” ถูกนำไปสร้างสรรค์เป็นรูปธรรมในรูปแบบของการนั่งสมาธิในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่จัดโดยพระสงฆ์ ดังนั้น พระพรหมในพุทธศาสนา ฌาน และพระสงฆ์จึงเกี่ยวข้องกัน อีกประการหนึ่ง การกำหนดให้ “การนั่งสมาธิ” เป็นกิจกรรมในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมยังทำให้ลัทธิพิธีนี้เข้ากันได้ดีกับศาสนาพุทธซึ่งเป็นศาสนาหลักของสังคมไทย และไม่ขัดกับวัตรปฏิบัติอันควรของภิกษุสงฆ์ด้วย

อนุภาคที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่ง คือ **อนุภาคผู้แข่งบารมี/ทดสอบบารมีกับพระพุทธเจ้า หรือพระโพธิสัตว์** (ข้อ 18) ได้แก่ เรื่องพกพรหม ซึ่งปรากฏใน “พกสูตร” ในพระสุตตันตปิฎก เรื่องเดียวกันนี้ยังเล่าเป็นชาดกในอรรถกถาชาดก เรื่องพกพรหมชาดก ส่วนอีกเรื่องหนึ่งปรากฏเป็นตำนานคือตำนานสงครามที่เล่าถึงความขัดแย้งของกบิลพรหมกับธรรมาบาลกุมาร แม้เรื่องเล่าที่กล่าวถึงความขัดแย้งจะปรากฏเพียง 2 เรื่อง แต่ก็น่าสนใจ เพราะอนุภาคดังกล่าวถูกนำมาสร้างต่อในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม ผู้วิจัยเห็นว่าอนุภาคที่เล่าถึงความขัดแย้งนี้สนองความสนใจปุถุชนในแง่เป็นเรื่องที่สนุกสนานจึงจดจำได้ง่าย อีกทั้งเรื่องเล่าทำนองนี้ยังคล้ายคลึงกับตำนานเรื่องเล่าอื่น ๆ ในวัฒนธรรมไทยที่เล่าถึงความขัดแย้งระหว่างพระพุทธรูปและสิ่งศักดิ์ดั้งเดิม เช่น

ความขัดแย้งระหว่างพระพุทธเจ้ากับแม่ชวีญข้าวในตำนานข้าว<sup>2</sup> ความขัดแย้งระหว่างพระพุทธเจ้ากับพญานาคในตำนานพระธาตุ/ ตำนานพระพุทธบาท/ตำนานพระพุทธรูป<sup>3</sup> เป็นต้น อีกประการหนึ่งเรื่องเล่าเหล่านี้มีขนาดยาว มีเนื้อหาและรายละเอียดย่อยที่สามารถนำไปดัดแปลง ประยุกต์ และสร้างสรรค์เป็นกิจกรรมต่าง ๆ ในลัทธิพิธีได้อย่างหลากหลาย

อนุภาคผู้แข่งบารมี/ทดสอบบารมีกับพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์จากภูเขานำมาประดิษฐ์สร้างเป็นลัทธิพิธีบูชาพระพรหม ได้แก่ เรื่องราวของกบิลพรหมในตำนานสงกรานต์ นำไปสร้างเป็น “งานประเพณีบวงสรวงพระพรหมและบุญกุ่มข้าวใหญ่” อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ส่วน “พกพรหม” เป็นที่มาของพระพุทธรูปปางโปรดกภาพรหม “พระพรหมองค์ใหญ่” ที่วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี ก็มีลักษณะประติมาณที่ประยุกต์จากพระพุทธรูปปางดังกล่าว คือ มีพระพุทธรูปประทับยืนอยู่บนเศียรพระพรหม

ความเชื่อและเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมที่ผู้วิจัยได้รวบรวมในบทนี้ สัมพันธ์กับแนวคิดและกิจกรรมในพิธีกรรม ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำความรู้เหล่านี้ไปใช้ในการวิเคราะห์ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยต่อไป



<sup>2</sup> ดูเพิ่มเติมใน ศิราพรณ ถलग, (2560). “ตำราข้าวของชนชาติไทย” ใน คติชนคนไทยในวัฒนธรรมข้าว.

<sup>3</sup> ดูเพิ่มเติมใน ปรมินทร์ จารุวร. (2549). ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย. และ ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2554). ตำนานพระพุทธรูปล้านนา: พลังปัญญาทางความเชื่อและความสัมพันธ์กับท้องถิ่น.

### บทที่ 3

## ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทย

ความเชื่อพระพรหมได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน การจัดพิธีบวงสรวงบูชาพระพรหมในสถานที่ที่มีศาลพระพรหมตั้งอยู่เป็นเรื่องปกติที่พบเห็นได้ทั่วไป อย่างไรก็ตาม การบูชาพระพรหมเช่นนี้เป็น “**ปรากฏการณ์ทางความเชื่อ**” ของคนเมืองที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อ 60 ปีที่ผ่านมา

จุดกำเนิดความเชื่อและพิธีกรรมบูชาพระพรหมสมัยใหม่ในสังคมไทยเริ่มต้นขึ้นใน พ.ศ.2499 เมื่อมีการสร้าง “พระพรหมเอราวัณ” ที่ด้านหน้าโรงแรมเอราวัณ ณ สีแยกราชประสงค์ บริเวณดังกล่าวเป็นศูนย์กลางธุรกิจและการค้าของกรุงเทพมหานคร ทำเลที่ตั้งของศาลพระพรหมเอราวัณมีลักษณะเป็น “จุดสังเกต” (Landmark) ที่สำคัญของเมือง ทำให้พระพรหมเอราวัณเป็นที่รู้จักและจดจำได้ ต่อมาเกิดการเล่าปากต่อปากถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพระพรหมเอราวัณจากผู้มากราบไหว้บนบาน เชื่อกันว่าการบูชาพระพรหมช่วยให้ธุรกิจประสบความสำเร็จ โดยอ้างหลักฐานเชิงประจักษ์ถึงความสำเร็จรุ่งเรืองของโรงแรมเอราวัณที่ตั้งอยู่อย่างมั่นคงมั่งคั่ง นักธุรกิจกลุ่มหนึ่งนับถือศรัทธาพระพรหมจึงได้สร้างศาลพระพรหมขึ้นบูชาในพื้นที่ของตน ต่อมาเกิดเป็นความนิยม (Trend) ขึ้นส่งผลให้มีการสร้างศาลพระพรหมขึ้นในสถานที่ต่าง ๆ มากมาย อาทิ จอมพลถนอม กิตติขจร ตั้งศาลพระพรหมเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำตึกไทยคู่ฟ้าทำเนียบรัฐบาล ใน พ.ศ.2507 ต่อมาความเชื่อและพิธีกรรมบูชาพระพรหมจึงแพร่กระจายไปทั่วทั้งสังคมเมือง

การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมที่เกิดขึ้นใหม่ในสังคมเมืองที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับงานวิจัยชิ้นนี้คืองานของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2546) เรื่อง “**ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5**” งานวิจัยเรื่องดังกล่าว ผู้เขียนมองว่า ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 เป็น “**ปรากฏการณ์ทางสังคม**” เพราะไม่ปรากฏว่ามีชาวนาในท้องถิ่นไทยนับถือลัทธิพิธีนี้ อีกทั้งลัทธิพิธีนี้แพร่หลายไปในกลุ่มคนที่มีปุมหลังทางสังคมอย่างหนึ่ง (เป็นประชากรในเขตเมือง ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการค้าขายหรือวิชาชีพอิสระที่ไม่มีเงินเดือนประจำ ได้รับการศึกษาประวัติศาสตร์ ‘ในแบบ’ เข้าถึงข่าวสารจากสื่อสมัยใหม่ มีฐานะทางเศรษฐกิจ และมีความเสี่ยงที่เกิดจากนโยบายและการใช้อำนาจของรัฐ) ลัทธิพิธีนี้มีองค์แห่งการนับถือคือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นบุคคลจริงในประวัติศาสตร์ ผู้นับถือบูชาเชื่อว่าหลังจากสวรรคตแล้ว พระองค์ได้สถิตในภพที่เป็น “เทพ” และด้วยพระเมตตาจึงได้แผ่พระบารมีมาช่วยเหลือคุ้มครองประชาชน ลักษณะของพิธีกรรมในลัทธิพิธีมีดังนี้ 1) สัญลักษณ์หลักที่เป็นศูนย์กลางพิธีกรรมคือ พระบรมรูปทรงม้า 2) พื้นที่ใน การประกอบพิธีกรรมคือ ลานพระบรมรูปทรงม้า 3) ช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรม คือคืนวันอังคาร 4) ลัทธิพิธีนี้ไม่มี “นักบวช” หรือ “ตัวกลาง” ในการประกอบพิธี 5) เครื่องประกอบพิธี ได้แก่ พระบรมฉายาลักษณ์ พระบรมสาทิสลักษณ์ รูปหล่อ

เหรียญ ผลไม้ พวงมาลัย กุหลาบสีชมพู และรูปเทียน 6) พฤติกรรมสัญลักษณ์ ได้แก่ การกราบไหว้บูชา การปลูกเสกวัตถุมงคล และการถวายตัว

ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 มีความแตกต่างจากลัทธิความเชื่ออื่น ๆ ในแง่ลัทธิพิธีนี้เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงอำนาจเหนือธรรมชาติได้ด้วยตนเอง รูปแบบการประกอบพิธีเป็นไปอย่างอิสระ และลัทธิพิธีนี้ไม่ก่อให้เกิดชุมชนในจินตนาการ ลัทธิพิธีนี้ตอบสนองต่อคนเมืองที่มีความต้องการในชีวิตแตกต่างจากสังคมชนบทในอดีต คนเมืองเหล่านี้ปรารถนาความเจริญมั่นคงในธุรกิจ *ของตนเอง* แต่การดำเนินธุรกิจมีความเสี่ยงจากนโยบายและอำนาจรัฐ การเข้าถึง “อำนาจรัฐ” ของคนเมืองกลุ่มนี้ไม่อาจเป็นจริงได้ในโลกสามัญ แต่เป็นไปได้ในโลกจินตนาการ ดังปรากฏในคำเรียกขานความเชื่อที่เป็นศูนย์กลางของลัทธิพิธีว่า “เสด็จพ่อ”

งานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งที่ศึกษาลัทธิพิธีในสังคมเมือง<sup>4</sup> คือ งานของสุริยา สมุทคุปต์และคณะ (2539) เรื่อง “**ทรงเจ้าเข้าผี: วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิกฤติการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย**” ผู้เขียนระบุว่าลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีเป็น *ปรากฏการณ์ทางศาสนาและความเชื่อในสังคมเมือง* โดยมุ่งศึกษาวิธีการหรือเครื่องมือของลัทธิพิธี ข้อค้นพบในงานวิจัย ได้แก่ ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีใช้ไสยศาสตร์เป็นเครื่องมือสำคัญ ลัทธิพิธีนี้ไม่มีคำสอนหรือหลักธรรมที่เขียนไว้ชัดเจน ไม่มีศาสดาหรือนักบวชแต่เป็นลัทธิพิธีที่มีผู้หญิงเป็นผู้นำพิธี นอกจากนี้ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผียังมีสถานภาพที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย อีกทั้งยังไม่มีการจัดตั้งองค์กรศูนย์กลางอย่างเป็นทางการ

งานวิจัยของสุริยา สมุทคุปต์นี้ ไม่ได้มุ่งศึกษาองค์ประกอบและสัญลักษณ์ แต่เมื่อพิจารณาจากข้อมูล องค์ประกอบสำคัญของลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีได้แก่ ร่างทรงเป็นผู้นำ (ผู้ประกอบพิธีกรรม) สาวกได้แก่ลูกศิษย์และผู้สนใจ หลักคำสอนอิงอยู่กับหลักศีลธรรมในศาสนาพุทธ (แต่มุ่งตอบสนองเรื่องทางโลก) สัญลักษณ์ได้แก่ พระพุทธรูป รูปเคารพของพระเกจิอาจารย์ ผสมผสานกับองค์เทพจากศาสนาฮินดู ศาสนาของจีน และความเชื่อผีบรรพบุรุษ ส่วนพิธีกรรม ประยุกต์และผสมผสานพิธีกรรมทางพุทธศาสนา แม้แต่บทสวดก็ใช้บทสวดในพุทธศาสนา ลัทธิพิธีนี้ทำให้เกิดเครือข่ายทางสังคม โดยเฉพาะเครือข่ายระหว่างร่างทรงด้วยกันมีลักษณะที่เหนียวแน่นและเข้มแข็ง ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีเป็นทางเลือก “ทางความเชื่อ” หนึ่งของชนชั้นกลางและชนชั้นผู้ใช้แรงงาน โดยเฉพาะคนยากจนในเมือง มีบทบาทตอบสนองและเติมเต็มความปรารถนาทางใจในเรื่องทางโลก ได้แก่ อำนาจเกียรติยศ และโภคทรัพย์

<sup>4</sup> “เมือง” ในงานวิจัยชิ้นดังกล่าวหมายถึงกรุงเทพมหานครและพื้นที่เขตเมืองในจังหวัดต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้ติดตามเครือข่ายร่างทรงไปร่วมพิธีไหว้ครุเทพ เช่น ตัวจังหวัดนครราชสีมา นครสวรรค์ สระบุรี และบุรีรัมย์

นอกจากประเด็นที่กล่าวถึงข้างต้น สุริยา สมุทคุปต์และคณะ ยังได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับ ลัทธิพิธี ว่าหากใช้ในความหมายกว้าง ๆ ลัทธิพิธีมีลักษณะสำคัญได้แก่ 1) ในแง่ปรัชญา ลัทธิพิธีส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับเรื่องทางโลก หวังประโยชน์ในโลกนี้ 2) ความเชื่อและหลักธรรมคำสอนของ ลัทธิพิธีมีลักษณะที่อิงอยู่กับศาสนาหลัก โดยเฉพาะในส่วนของมาตรฐานความดีความชั่วและศีลธรรม จรรยาในสังคม 3) ลัทธิพิธีมีแนวปฏิบัติและพิธีกรรม รวมถึงมีการใช้สัญลักษณ์และพิธีกรรมเพื่อสื่อ ความหมาย 4) การจัดระเบียบองค์กรในลัทธิพิธีอยู่ภายใต้การบริหารงานของผู้นำลัทธิพิธีบางคน หรือบางกลุ่มเท่านั้น ลัทธิพิธีไม่ได้อยู่ภายใต้การควบคุมกำกับของหน่วยงานราชการ ทั้งนี้ผู้เขียนได้ นิยามความหมายของ “ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผี” ว่าเป็นลัทธิพิธีที่มีองค์เทพเป็นศูนย์กลางความเชื่อ มีร่างทรงเป็นผู้นำลัทธิทำพิธีต่าง ๆ เช่น สะเดาะเคราะห์ ตรวจดวงชะตาราசி รักษาพยาบาล ตามของหาย หรือให้คำปรึกษาแนะนำเกี่ยวกับธุรกิจ หรือปัญหาครอบครัวโดยมีลูกศิษย์เข้ามารับ บริการ ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีเป็นปรากฏการณ์ทางศาสนาในสังคมเมือง ดำเนินร่างทรง ร่างทรง และ ลูกศิษย์ล้วนเป็นคนที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาลัทธิพิธีบูชาพระพรหม ผู้วิจัยพบว่า ลัทธิพิธีนี้ก็เป็น “ปรากฏการณ์ ทางสังคม” เกิดจากการนำความเชื่อและเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมที่ดำรงอยู่ในอดีตมาปรุงแต่ง ดีความ แล้วสร้างสรรค์เป็นพิธีกรรมเพื่อตอบสนอง “คนในวัฒนธรรมเมือง” ในบริบทปัจจุบัน รูปแบบ ของพิธีกรรมบูชาพระพรหมในแต่ละที่อาจแตกต่างกัน แต่สิ่งที่เหมือนกัน คือ ทุกที่ใช้ “พระพรหม” เป็นศูนย์กลางของความเชื่อ รูปเคารพ “พระพรหมสี่หน้า” ปรากฏเป็นสัญลักษณ์ประธานของ พิธีกรรมในทุกสถานที่

หากพิจารณาพิธีกรรมบูชาพระพรหมเฉพาะที่ พิธีกรรมนั้นมีลักษณะเป็น “พิธี” Turner (1983) กล่าวว่า พิธีกรรมหมายถึง ลำดับที่แน่นอนของพฤติกรรม ซึ่งรวมถึงการกระทำ คำพูด และสิ่งของที่ถูกจัดขึ้นในสถานที่ที่แน่นอน เพื่อตอบสนองต่อความมุ่งหมายและผลประโยชน์ของผู้ ประกอบพิธี ส่วน ธิดา โมสิกรัตน์ อธิบายว่า พิธีหมายถึงวิธีการที่นำไปสู่เป้าหมายตามที่ผู้จัดพิธีกรรม ต้องการ (ธิดา โมสิกรัตน์, 2537: 378) แต่หากพิจารณาในภาพรวม คือ นำหลาย ๆ พิธีกรรมมา รวมกัน ความเชื่อ พระพรหมมีลักษณะเป็น “ลัทธิพิธี” (Cult) คือ **เป็นรูปแบบของความเชื่อและ พิธีกรรมที่มีการใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับ “พระพรหมสี่หน้า” เป็นศูนย์กลางความเชื่อ มีวิถีปฏิบัติ และองค์ประกอบพิธีที่เชื่อมโยงกับ “พระพรหม” หลายแบบ ลัทธิพิธีตอบสนองต่อคนใน วัฒนธรรมเมืองเกี่ยวกับความต้องการทางโลก** การที่ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมดำรงอยู่ในสังคมไทยร่วม สมัยได้ถึง 60 ปี จน “พระพรหม” กลายเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของ “เมือง” แสดงว่า ลัทธิพิธีนี้สามารถ ตอบสนองต่อ “คนในวัฒนธรรมเมือง” ได้ ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมจึงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ น่าสนใจยิ่ง ดังที่ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพิธีบูชาพระพรหมที่สำคัญ ๆ ครอบคลุมพื้นที่หลายภูมิภาคของ ประเทศไทยในลำดับต่อไป

### 3.1 ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยปัจจุบัน : แบ่งตามประเภทผู้จัด

พิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยปัจจุบันตั้งแต่ พ.ศ.2499 – 2559 มีหลากหลายรูปแบบ จัดแบ่งประเภทหลายทางขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณาข้อมูล เช่น แบ่งตามความเชื่อที่กำกับ แบ่งตามหน้าที่ และแบ่งตามผู้จัด อย่างไรก็ตามผู้วิจัยพบว่า การจัดแบ่งตาม “ความเชื่อที่กำกับ” และ “แบ่งตามหน้าที่” ข้อมูลที่จัดแบ่งได้มักมีความเหลื่อมล้ำกัน กล่าวให้ชัดขึ้น คือ พิธีบูชาพระพรหมในแต่ละที่มี “ความเชื่อที่กำกับ” และ “ทำหน้าที่” หลายประการ เช่น หากแบ่งตามความเชื่อที่กำกับว่าเป็น “พรหมในศาสนาฮินดู” หรือ “พรหมในศาสนาพุทธ” ผู้วิจัยพบว่า พิธีบูชาพระพรหมที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 7 ที่ ต่างได้นำอนุภาคพรหมจากทั้ง 2 ศาสนามาใช้ และเมื่อสัมภาษณ์เจ้าของศาลหรือผู้มีบทบาทสำคัญในพิธี เช่น คุณเกษร สุขทอง (เจ้าของเทวาลัยพระพรหมอัมรินทร์มา) ดร.สุสติ จิตรชุ่ม (เจ้าของศาลท่านพ่อพระพรหม) คุณสมพงษ์ พันแสง (วัฒนธรรมอำเภอผู้นำตำานสงกรานตมาเชื่อมกับพระพรหม จตุรพักตรพิมาน) บุคคลเหล่านี้ก็กล่าวเพียงว่า พระพรหมเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญอีกนัยหนึ่ง ผู้จัดพิธีไม่ได้มีแนวคิดในการแบ่งแยกความเชื่อที่กำกับว่าเป็นพรหมพุทธหรือพรหมฮินดู แต่บูชาเพราะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญในวัฒนธรรมไทย

ผู้วิจัยได้ทดลองแบ่ง “ความเชื่อที่กำกับ” โดยมองจากมุมมองของผู้ศึกษาเอง โดยพิจารณาจากตำาน/เรื่องเล่า ผู้ประกอบพิธีกรรม เครื่องประกอบพิธีกรรม และบทสวด ก็พบความเหลื่อมล้ำหรือความไม่ลงรอยกันของข้อมูลอยู่มาก เช่น พระพรหมเอราวัณ ตำานกำเนิดพระพรหมเอราวัณถือว่าพระพรหมเอราวัณเป็น “พรหมพุทธ” เพราะเป็นพรหมที่เวียนว่ายตายเกิด แต่ในพิธีกรรมไม่มีพิธีใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธเลย แต่เป็นพิธีทางศาสนาพราหมณ์ ทั้งเครื่องประกอบพิธี ผู้ประกอบพิธี อย่างไรก็ตามในขณะที่พราหมณ์หลวงซึ่งเป็นนักบวชในศาสนาฮินดูเป็นผู้ประกอบพิธี บทสวดที่ใช้กลับมี “พรหมวิหาร 4” แทรกอย่างเนิ่นย้า อีกทั้งพราหมณ์หลวงเองก็กล่าวแก่ผู้มาร่วมพิธีว่าพระพรหมเป็นตัวแทนของพรหมวิหารธรรม

ผู้วิจัยได้ทดลอง “แบ่งตามหน้าที่” เช่น กำหนดว่า “พระพรหมทำหน้าที่เป็นเจ้าที่” พบว่าพระพรหมในกรณีศึกษาทั้ง 7 ที่ ต่างทำหน้าที่ “อารักษ์พื้นที่” หรือ “เจ้าที่” (มีเพียง 2 ที่ที่ขยายออกไปเป็นอารักษ์เมืองด้วยคือ พระพรหมจตุรพักตรพิมาน และพระพรหมพรหมบุรี) และหากกำหนดว่า “พระพรหมเป็นผู้บันดาลความร่ำรวย” ข้อมูลที่ได้ก็ยังมีลักษณะเช่นเดิม เพราะพิธีกรรมทั้ง 7 ที่ตอบสนองต่อคนในวัฒนธรรมเมืองซึ่งเกี่ยวข้องกับอำนาจ ทรัพย์ และเกียรติยศชื่อเสียง สุดท้ายเมื่อผู้วิจัยกำหนดว่า “พระพรหมรักษาโรค” บทบาทนี้ครอบคลุมเพียง ศาลท่านพ่อพระพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ แห่งเดียว ผู้วิจัยพบว่า บทบาทหน้าที่ของพิธีบูชาพระพรหมที่มีต่อสถานที่หนึ่ง ๆ มีหลายบทบาท และส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน อนึ่งแต่ละสถานที่อาจมีบทบาทย่อยซึ่งต่างไปจากที่อื่นด้วย

ดังนั้นในการจัดแบ่งเบื้องต้น เพื่อจำแนกกลุ่มข้อมูลให้ง่ายต่อการเข้าใจและชัดเจน ผู้วิจัยจึงจัดแบ่งโดยใช้ “ผู้จัดงาน” เป็นเกณฑ์ หนึ่งในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาศาลพระพรหมที่มีขนาดใหญ่ มีขอบเขตพื้นที่ชัดเจน อีกทั้งมีลักษณะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน คือ ประชาชนทั่วไปเข้าไปกราบไหว้ได้ ที่สำคัญเคยจัดพิธีบูชาพระพรหมติดต่อกันมาแล้วอย่างน้อย 3 ปี จากเกณฑ์ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้พื้นที่ศึกษาซึ่งประกอบไปด้วยศาลพระพรหมทั้งสิ้น 7 แห่ง ครอบคลุม 5 จังหวัด ได้แก่ กรุงเทพมหานคร ปทุมธานี สิงห์บุรี ร้อยเอ็ด และประจวบคีรีขันธ์ จากการศึกษา ผู้วิจัยจำแนกพิธีบูชาพระพรหมได้ 3 ประเภทตามผู้จัด ได้แก่ พิธีบูชาพระพรหมที่จัดโดยปัจเจกบุคคลและองค์กรเอกชน พิธีบูชาพระพรหมที่จัดโดยพระภิกษุสงฆ์ และพิธีบูชาพระพรหมที่จัดโดยหน่วยงานรัฐ ดังนี้

### 3.1.1 พิธีบูชาพระพรหมที่จัดโดยปัจเจกบุคคลและองค์กรเอกชน

พิธีบูชาพระพรหมที่จัดโดยปัจเจกบุคคลและองค์กรเอกชน หมายถึง พิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นที่ศาลพระพรหมที่ปัจเจกบุคคลหรือองค์กรธุรกิจเป็นเจ้าของ บุคคลเหล่านี้มักเป็นนักธุรกิจที่มีฐานะทางการเงินดี และนับถือพระพรหมมาเป็นเวลานาน โดยทั่วไปปราศไม่อาจทราบได้ว่าผู้ใดเป็นเจ้าของสถานที่เพราะไม่ระบุนามผู้เป็นเจ้าของ แต่ในพื้นที่พิธีกรรมบุคคลผู้นั้นมักเป็นประธาน พิธีบูชาพระพรหมที่จัด โดยปัจเจกบุคคลและองค์กรเอกชนมี 4 แห่ง ดังนี้

#### 3.1.1.1 พิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณ กรุงเทพมหานคร

ศาลพระพรหมเอราวัณ ตั้งอยู่เลขที่ 494 ถนนราชดำริ แขวงลุมพินี เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ศาลพระพรหมแห่งนี้เป็นต้นตำรับของพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทย ปัจจุบัน จัดขึ้นครั้งแรกเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ.2499 ซึ่งเป็นวันเปิดกิจการของโรงแรมเอราวัณ ปัจจุบันศาลพระพรหมเอราวัณอยู่ในความดูแลของ “มูลนิธิทุนท่านท้าวมหาพรหม” มีศาสตราจารย์ ไพจิตร โรจนวินิช เป็นประธานมูลนิธิ

ตำนานการก่อสร้างศาลเล่าว่า สมัยก่อนโรงแรมใหญ่ ๆ ในกรุงเทพฯ ยังไม่มี ชาวต่างชาติที่เข้ามากรุงเทพฯ มักประสบปัญหาเรื่องการหาที่พัก คณะรัฐมนตรีสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้อนุมัติให้สร้างโรงแรมในรูปของบริษัทที่म्मสี่แยกราชประสงค์ ซึ่งบริเวณดังกล่าว ผู้คนสมัยนั้นเรียกว่า “สี่แยกอาถรรพ์” เพราะมีอุบัติเหตุทางรถยนต์เกิดขึ้นเสมอ ๆ เมื่อเริ่มการก่อสร้างโรงแรมเอราวัณในปี พ.ศ.2494 นั้นมีอุปสรรคเกิดขึ้นมากมาย เช่น สั่งซื้อของมาแล้วใช้ไม่ได้เพราะผิดขนาด คนงานทำงานผิดพลาดต้องแก้งานอยู่เป็นนิจ และเกิดอุบัติเหตุจากการก่อสร้าง ทำให้คนงานบาดเจ็บ ต่างเสียชีวิตไปตาม ๆ กัน การก่อสร้างจึงเป็นไปอย่างล่าช้า กระทั่งในปี พ.ศ.2498 การก่อสร้างก็ยังไม่แล้วเสร็จ พลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจและประธานกรรมการบริหารโรงแรมเอราวัณในขณะนั้นได้เรียกประชุมคณะกรรมการบริหารเพื่อหาทางแก้ไข

ความล่าช้าในการดำเนินงาน ซึ่งก็ได้มีผู้ใหญ่ท่านหนึ่งแนะนำให้ขอคำปรึกษาจากพลเรือตรี หลวงสุวิ خان แพทย์ ด้วยว่าท่านเป็นผู้ที่ได้ทิพยจักขุญาณสามารถติดต่อกับเทพต่าง ๆ ได้ หลวงสุวิ خان แพทย์นั่งทางในตรวจดูเหตุการณ์จึงพบว่า เหตุที่ทำให้เกิดอุปสรรคเนื่องจากชื่อของ โรงแรมคือ “เอราวัณ” เป็นนามของช้างทรงพระอินทร์ และการก่อสร้างโรงแรมยังไม่ได้ทำพิธี บอกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำสถานที่ ทางแก้ไขต้องขอขมาของท้าวมหาพรหมดลบันดาลสิ่ง ชั่วร้ายให้กลายเป็นดี และเมื่อสร้างโรงแรมเสร็จเรียบร้อยแล้วจะต้องสร้างศาลถวายทันที หลังจากทำ พิธีบวงสรวงขอพรท่านท้าวมหาพรหมแล้ว การก่อสร้างโรงแรมก็เป็นไปด้วยความราบรื่นและแล้ว เสร็จตามกำหนด ทั้งนี้ จอมพล ป.พิบูลสงครามได้เป็นประธานในพิธีเปิดและพิธีบวงสรวงพระพรหม ครั้งแรก เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ.2499 (อาภากริตน์ วัลลิโกดม, 2549: 111-117)

รูปเคารพพระพรหมเอราวัณสร้างโดยประติมานแบบสี่หน้าแปดมือ นั่งห้อยเท้าซ้าย มือถือสิ่งต่าง ๆ เช่น ลูกประคำ คัมภีร์พระเวท สังข์ แวนแก้ว หม้อน้ำ คทา และจักร องค์พระพรหม ปั้นด้วยปูนปลาสเตอร์ปิดทอง นายช่างผู้ปั้นแบบคือ นายจิตร พิมพโกวิท โดยปั้นตามแบบแผนของ กรมศิลปากร ตามการค้นคว้าแนะนำของพระยาอนุমানราชชน ส่วนศาลพระพรหมออกแบบโดย นายเจือระวี ชมเสวี กับหม่อมหลวงปุม มาลากุล (หนังสืออนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรี หลวงสุวิ خان แพทย์, 2523: 74)



ภาพที่ 21 รูปเคารพพระพรหมเอราวัณ





ภาพที่ 22 ศาลพระพรหมเอราวัณ

พิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณจะจัดขึ้นในวันที่ 9 พฤศจิกายน ของทุกปี ผู้วิจัยได้ลงเก็บข้อมูลภาคสนามตั้งแต่ พ.ศ.2556-2559 เป็นเวลา 4 ปี พบว่าองค์ประกอบของพิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณมีดังนี้

องค์ประกอบ	ลักษณะและรายละเอียดของพิธีกรรม
เจ้าของสถานที่	ประธานมูลนิธิท่านท้าวมหาพรหม ศาสตราจารย์ไพจิตร โรจนวานิช
ผู้ประกอบพิธี	พระมหาราชครูพิธีศรีวิสุทธิคุณวิบูลเวทย์บรมหงส์ พรหมพงศ์ พุฒาจารย์ (ชวิน รั้งสิพราหมณกุล)
ผู้เข้าร่วมพิธี	มีชาวไทยเข้าร่วมพิธีเพียงส่วนหนึ่ง แต่ผู้เข้าร่วมพิธีส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวชาวจีน แต่งชุดขาว
เครื่องประกอบพิธี	เครื่องประกอบพิธีของพราหมณ์ผู้ประกอบพิธี ได้แก่ บันฑะเทวี และสังข์ เครื่องประกอบพิธีในพิธีกรรม ได้แก่ บายศรีเทพ ขนมหวาน เมียงหมาก พวงมาลัยเจ็ดสีเจ็ดศอก 4 พวง ดอกดาวเรือง และผลไม้ต่าง ๆ เช่น ขนุน แอปเปิล มะพร้าว องุ่น สับปะรด
เวลาและพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม	เวลาในการบวงสรวงเริ่มตอน 6.30 น. และพิธีกรรมเสร็จสิ้นตอน 7.30 น. พื้นที่ในการประกอบพิธีแบ่งออกเป็น 4 ส่วน โดยมีกำแพงอลูมิเนียมกั้นแยกจากกัน

	<p>ส่วนที่ 1 คือส่วนที่อยู่ติดกับองค์พระพรหม เป็นที่วางเครื่องบวงสรวง ที่ประกอบพิธีของพราหมณ์ และเป็นตำแหน่งที่เจ้าของสถานที่และแขกผู้มีเกียรติยืนอยู่ ผู้ที่ได้รับสิทธิ์ให้อยู่ในพื้นที่ส่วนใหญ่ติดตติกเกอร์สีเขียวบนเสื่อ</p> <p>ส่วนที่ 2 คือส่วนที่อยู่ถัดออกมาด้านในศาลพระพรหม พื้นที่ของส่วนนี้ด้านที่อยู่ติดกับพื้นที่พิธีกรรมเป็นตำแหน่งที่นักข่าวที่มากำข่าวบวงสรวงพระพรหมยืนอยู่ ถัดจากนั้นเป็นผู้มาร่วมพิธีซึ่งติดตติกเกอร์สีแดง และสีฟ้า นักท่องเที่ยวต่างชาติที่มาเป็นกลุ่ม ๆ และมีตติกเกอร์ดังกล่าวติดเสื่อส่วนใหญ่ยืนอยู่ในจุดที่สองนี้</p> <p>ส่วนที่ 3 คือ พื้นที่ด้านนอกสุดภายในรั้วศาลพระพรหม มีรั้วลวดลายนิยมนั้นแยกออกจากส่วนที่สอง พื้นที่ส่วนนี้คือบริเวณที่ขายพวงมาลัยภายในศาล พื้นที่การแสดงของคณะนางรำ และม้านั่งริมรั้ว ผู้มาร่วมงานที่ไม่มีตติกเกอร์ติดเสื่อจะได้รับอนุญาตให้ยืนในตำแหน่งนี้</p> <p>ส่วนที่ 4 คือ บริเวณภายนอกศาลพระพรหม ตั้งแต่บริเวณประตูทางเข้าศาลเรื่อยไปตามถนน ราชดำริฝั่งที่มุ่งไปสวนลุมพินี ส่วนด้านนอกนี้เป็นที่ยืนของพระสงฆ์และชีจรที่มายืนเพื่อรอรับทาน บางรูปมีวัดลุ่มงกลเป็นลูกประจำ และสรว้อยข้อมือให้เช่า พระสงฆ์และชีเหล่านี้มักยืนอยู่ริมทางเท้า นอกจากนี้ก็มีประชาชนที่ผ่านไปผ่านมาหยุดยืนมอง ตามถนนราชดำริมีชาวจีนที่มากับกรุ๊ปทัวร์ยืนเรียงแถวยาวบนทางเท้า จำนวนผู้ที่ยืนอยู่ด้านนี้มีประมาณ 1,000 คน</p>
<p>บ ริ บ ท แ ล ซ        ้ น ต อ น ข อ ง        พิธีกรรม</p>	<p>พิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณจัดขึ้นในช่วงเช้าตรู่ ผู้ที่จะมาร่วมพิธีต้องตั้งใจมาจริง ๆ จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่าร้อยละ 80 ของผู้มาร่วมพิธีเป็นชาวต่างชาติ คือ ชาวจีน ที่ใส่ชุดขาว มาร่วมพิธีในลักษณะทัวร์แสวงบุญ คนไทยส่วนใหญ่จะเป็นคนวงในจากมูลนิธิท่านท้าวมหาพรหม โรงแรมเอราวัณ และแขกผู้มีเกียรติที่ได้รับเชิญ นอกจากนี้ก็มีช่างภาพ/นักข่าวอีกราว 15 คน พิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณเป็นไปอย่างกระชับ ใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง เมื่อเสร็จพิธีแล้วเครื่องบวงสรวงทั้งหมดจะถูกยกออกไปจากสถานที่ทันที เหลือเพียงพวงมาลัยเจ็ดสีเจ็ดดอกที่คล้องอยู่สี่ด้านเป็นสัญลักษณ์ของพิธีกรรม ที่เป็นดังนี้คงเพราะต้องการจัดการพื้นที่ให้ผู้ศรัทธาอื่น ๆ ได้มีโอกาสเข้ามาสักการะพระพรหม รายละเอียดของพิธีกรรมบวงสรวงพระพรหมเอราวัณมีดังนี้</p> <p>6.30 น. พราหมณ์หลวงผู้ประกอบพิธีกล่าวแก่ผู้ร่วมพิธีว่า พระพรหมเป็นสัญลักษณ์ของพรหมวิหารธรรม ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา บรรยายถึงการปฏิบัติธรรม จากนั้นอ่านโองการเป็นภาษาไทย ระหว่างที่อ่านโองการพราหมณ์จะไกวบัณเฑาะว์ และเป่าสังข์สลับไปเป็นระยะ กระทั่งผ่านไปราว 15 นาที พราหมณ์จะอ่านโองการเป็นภาษาสันสกฤต สำเนียงรวดเร็ว</p> <p>7.00 น. เจ้าของสถานที่และแขกผู้มีเกียรติคล้องพวงมาลัยเจ็ดสีเจ็ดดอกยังมุมทั้ง 4 ของศาลพระพรหม ( หนึ่งในผู้ที่ได้รับเกียรติให้คล้องพวงมาลัยเจ็ดสีเจ็ดดอกเป็นผู้ซึ่งเป็นผู้จัดการใหญ่ของโรงแรมเอราวัณ) เสร็จแล้วเจ้าของสถานที่ คือ ศาสตราจารย์</p>

	<p>ไพจิตร โรจนวนิช ก็ซัดดอกไม้ แยกผู้มีเกียรติและพราหมณ์หลวงถ่ายรูปร่วมกันเป็นอันเสร็จพิธี</p> <p>7.15 น. พราหมณ์หลวงย้ายไปนั่งบริเวณด้านข้างศาลพระพรหมด้านที่ติดกับทางขึ้นโรงแรมเอราวัณ ตรงจุดนี้ชาวต่างชาติซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีนซึ่งนั่งชุดสีขาวทยอยเข้าไปไหว้ ให้พราหมณ์หลวงเจิมหน้าผาก บางคนอุ้มพระพรหมมาให้พราหมณ์เบิกเนตรด้วยเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยคอยจัดให้ชาวต่างชาติอยู่ในระเบียบและเข้าไปอย่างไม่แออัดเบียดชิดเกินไป เมื่อพราหมณ์เจิมแล้ว นักท่องเที่ยวจะใส่ปัจจัยที่ต้องการทำทานในพาน และรับวัตถุมงคลประเภทสายสร้อยและเหรียญ กิจกรรมการเจิมบริเวณนี้จะดำเนินต่อไปกระทั่งหมดแถวของนักท่องเที่ยวชาวจีน ใช้เวลาราว 2-3 ชั่วโมง</p> <p>07.30 ด้านในศาล เมื่อเจ้าของสถานที่ และแขกผู้มีเกียรติออกไปแล้ว เจ้าหน้าที่เริ่มยกถาดเครื่องบวงสรวงทั้งหมดออกจากจากพื้นที่ส่วนในสุด ผู้มาร่วมงานทั่วไปเข้าไปจุดธูปเทียนและวางพวงมาลัยบูชา กลิ่นควันธูปลอยคลุ้ง</p>
บทสวด	<p>...(โองการเป็นภาษาสันสกฤต)...นโม นมัสสิตวา ข้าแต่พระศรีตรีพิธิพิสิษฐสุทนต์นางค์คิคุณอดุลยเทพ มหิทธิมหิศราธิบตี บรมปรเมศร์ สุรสรพวสฤษฏีดำรงศักดิ์ แลองค์อัครวชิรหัตถ์วัชรินทร์ ปีนสุทศน์ทิพยเทวราช แลอมรนิวาสน์ สัปปาพิธิฤกษ์ในภูมิโลกนี้กาลบัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าจะได้กระทำพิธีกรรม บูชายาคพิธิ ตามคติประเพณีบรรพพิสัยจารีตโบราณ ขอเดชาอนุภาพอภินิหารสรพอำนาจรธรรมสุจริต มหิทธิเทพทุกองค์</p> <p><b>ขอพรองค์ท้าวมหาพรหม</b> จงประสาทประสิทธิกิจพิธิ บวงสรวงสังเวद्यวยสักการะองค์เทพเทวา<b>แต่ท่านท้าวมหาพรหม</b> ในวาระดิถีมงคลนี้ ให้โดย อิศรานุภาพ.....ทรงเทวกรุณาเชิญช่วยอภิบาลบำรุงรักษา ศาสดราจารย์ไพจิตร โรจนวนิช บริษัทสหโรงแรมไทยและการท่องเที่ยวจำกัด บริษัทโรงแรมเอราวัณจำกัด มหาชน สาธุชนทั้งหลาย ที่ได้มาร่วมพิธีในวันนี้ ให้เกษมสุขสำราญฤทัย ทุกอริยาบถทุกเมื่อเทอญ ... (สันสกฤต).....เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา (3 รอบ) .....(สันสกฤต)...</p>

พิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณเป็นพิธีกรรมที่ดำเนินไปอย่างกระชับ มีการจัดแบ่งพื้นที่สำหรับคนใน ผู้ที่เกี่ยวข้อง และคนนอกอย่างชัดเจน **ผู้ประกอบการพิธิ คือพราหมณ์หลวงประจำราชสำนัก** ผู้มีบทบาทในพิธีกรรม ได้แก่ ประธานมูลนิธิท่านท้าวมหาพรหม ไม่ปรากฏนักการเมืองหรือข้าราชการในเครื่องแบบเข้าร่วมพิธี พิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณจึงเป็นพิธีภายในที่จัดขึ้นเฉพาะองค์กร

ลักษณะเฉพาะสำคัญของพิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณ คือ **พิธีกรรมนี้เป็นส่วนหนึ่งของ “การท่องเที่ยวแสวงบุญ” (Spiritual Tourism)** ของนักท่องเที่ยวต่างชาติชาวจีนและฮ่องกงซึ่งนับถือบูชาพระพรหม นักท่องเที่ยวเหล่านี้กลายเป็นคนกลุ่มหลักที่เข้าร่วมพิธีกรรมซึ่งจัดในตอนเช้าตรู่ ผู้วิจัยพบว่าในเวลา 05.30 น. ของวันประกอบพิธีกรรม ลานภายในศาลพระพรหมแน่น

ชนิดไปด้วยนักท่องเที่ยวต่างชาติแล้ว นอกจากนี้บริษัททัวร์ที่จัดการท่องเที่ยวแสวงบุญยังได้มีการประสานงานกับมูลนิธิทุนทำนุบำรุงมหาพรหมไว้ล่วงหน้าเพื่อให้นักท่องเที่ยวเหล่านั้นได้สิทธิ์ในการเข้าไปร่วมพิธีกรรมอย่างใกล้ชิด เห็นได้จากการมีสติ๊กเกอร์สีต่าง ๆ ที่ออกโดย “มูลนิธิทุนทำนุบำรุงมหาพรหม” ติดเสื้อเพื่อระบุสิทธิ์

นอกจากนี้ “ผู้ประกอบการพิธีกรรม” คือ พระมหाराชครูพิธีศรีวิสุทธิคุณวิบูลเวทย์บรมหงส์ (ชวิน รังสิพราหมณกุล) ยังมีบทบาทสำคัญอื่นอีกนั่นก็คือการเจิมหน้าผากเพื่อความเป็นสิริมงคลให้แก่นักท่องเที่ยวต่างชาติที่เข้าแถวรอรับพันคน กิจกรรมนี้ดำเนินไปตามข้างศาลพระพรหมหลังพิธีบวงสรวงเสร็จสิ้นแล้วและไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการบวงสรวงของผู้จัดงาน เห็นได้จากเมื่อพิธีบวงสรวงเสร็จสิ้นคณะผู้จัดงานจะแยกย้ายกันไป เครื่องบวงสรวงจะถูกยกออกจากบริเวณศาลทันทีเพื่อจัดการพื้นที่ให้สามารถรองรับผู้ศรัทธาชาวไทยที่ทยอยเดินทางมา การเจิมเพื่อความเป็นสิริมงคลของพราหมณ์นี้เป็น **กิจกรรมพิเศษเพื่อสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวผู้เดินทางมาแสวงบุญ** นอกจากการเจิมแล้ว พราหมณ์หลวงยังเบิกเนตรพระพรหม รวมถึงปลุกเสกวัตถุมงคลที่เกี่ยวข้องกับพระพรหมต่าง ๆ ที่นักท่องเที่ยวนำมาด้วย

พิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณแสดงให้เห็นความเชื่อพระพรหมที่ได้แพร่กระจายจากประเทศไทยไปยังชนชาติอื่น พระพรหมเอราวัณมีลักษณะเป็น “ต้นตำรับ” และเป็น “ศูนย์กลางของความเชื่อ” สาวกของลัทธิพิธีบูชาพระพรหม (โดยเฉพาะชาวต่างชาติชาวจีน) พรารถนาจะเดินทางมาร่วมพิธีกรรมเพื่อความโชคดีมีชัยและความเป็นสิริมงคล พิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณจึงสะท้อนให้เห็นความเป็นไปของลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในบริบทโลกาภิวัตน์อย่างน่าสนใจ

หากพิจารณาจุดกำเนิดของพระพรหมเอราวัณ จะเห็นว่า พระพรหมเอราวัณกำเนิดขึ้นภายใต้ **บริบททุนนิยม** กล่าวคือ มีการระดมทุนจากสายการบินต่าง ๆ เพื่อสร้างโรงแรมขนาดใหญ่เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ พระพรหมเอราวัณมีเจ้าของเป็นเอกชน สร้างขึ้น ดูแล และจัดพิธีกรรมโดยทุนของเอกชนเอง พระพรหมเอราวัณน่าจะมีส่วนทำให้ “โรงแรมเอราวัณ” เป็นที่จดจำในหมู่ชาวต่างชาติก่อให้เกิดความได้เปรียบในแง่ธุรกิจที่ปัจจุบันธุรกิจโรงแรมมีการแข่งขันสูงมาก (ปัจจุบัน (2560) ในกรุงเทพฯ มีโรงแรมทั้งสิ้นราว 700 แห่ง มีห้องพักรวมราว 90,000 ห้อง/คืน) นอกจากนี้ในพื้นที่พิธีกรรม พิธีกรรมนี้ไม่เพียงเป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ แต่เป็นพื้นที่ในสร้างเครือข่ายธุรกิจ กล่าวคือนักท่องเที่ยวต่างชาติที่ได้โควตาเข้าไปร่วมพิธีกรรม เกิดจากการบริหารจัดการของธุรกิจท่องเที่ยวข้ามชาติ นอกจากนี้ ใน **บริบทโลกาภิวัตน์** ที่ชาวต่างชาตินับพันคนถ่ายรูปในพิธีกรรมแล้วโพสต์ในสื่อโซเชียล ผสมกับสื่อมวลชนที่ได้รับการจัดสรรพื้นที่เฉพาะให้ ล้วนมีส่วนทำให้พิธีกรรมนี้โด่งดังเป็นที่จดจำ และนำภาพลักษณ์ที่ดีมาสู่โรงแรมเจ้าของสถานที่ ผู้วิจัยเห็นว่า มูลเหตุนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้โรงแรมเอราวัณประสบความสำเร็จด้านธุรกิจมากกว่าที่อื่น ๆ ตลอดระยะเวลา 60 ปีที่ผ่านมา





ภาพที่ 23 บรรยากาศพิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณ



ภาพที่ 24 คณะผู้จัดการกับพราหมณ์หลวงผู้ประกอบพิธี





ภาพที่ 25 นักท่องเที่ยวผู้แสวงบุญชาวต่างชาติรอรับการเจิมจากพราหมณ์หลังเสร็จพิธีบวงสรวง



ภาพที่ 26 ตัวอย่างสติ๊กเกอร์ของมูลนิธิทุนท่านท้าวมหาพรหมสำหรับติดเสื้อเพื่อระบุบุสิทธิ์

### 3.1.1.2 พิธีบวงสรวงพระพรหมเทวาลัยคลองขวาง กรุงเทพมหานคร

เทวาลัยพระพรหมคลองขวาง ตั้งอยู่บริเวณปากซอยเพชรเกษม 69 เขตบางแค กรุงเทพมหานคร เป็นเทวาลัยขนาดใหญ่ที่มีมาแล้วกว่า 30 ปี ความสำคัญของเทวาลัยแห่งนี้เห็นได้จากการที่สำนักงานเขตบางแคกำหนดให้เทวาลัยแห่งนี้เป็นหนึ่งใน *สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บางแค* เทวาลัยพระพรหมคลองขวางเป็นศาลพระพรหมเก่าแก่และมีชื่อเสียงที่สุดย่านฝั่งธนบุรี (ทศพล จังพานิชย์กุล, 2549: 215) เทวาลัยแห่งนี้จึงเป็นหลักฐานที่แสดงถึงการแพร่กระจายของการนับถือพระพรหมในระยะเริ่มแรกได้อย่างดี

เทวาลัยพระพรหมคลองขวางสร้างโดยนักธุรกิจชาวไทยเชื้อสายจีน ลักษณะของสถาปัตยกรรมมองจากภายนอกเหมือนศาลจีนทั่วไป ตัวเทวาลัยสูงประมาณตึก 3 ชั้น ทาสีโทนแดง ทอง น้ำเงิน ประดับประดาด้วยศิลปะแบบจีน เทวรูปพระพรหมสูงประมาณ 3 เมตร รูปร่างสี่ทอง สีหน้าแปดมือ สิ่งของที่ถือได้แก่ ธนู หม้อน้ำ คัมภีร์พระเวท ลูกศร สังข์ และแว่นแก้ว ส่วนมืออีกสองข้างด้านหน้าที่ไม่ถือสิ่งใดแสดงท่ามูทรา ในบริเวณศาลแห่งนี้ นอกจากมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือพระพรหมที่ตั้งเป็นศูนย์กลางแล้ว ยังมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ เช่น เจ้าแม่กวนอิม พระโพธิสัตว์ เทพเจ้าเงิน ฤๅษี 108 ฯลฯ กล่าวได้ว่า การผสมผสานความเชื่อพระพรหมเข้ากับความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวจีน ซึ่งเป็นคติความเชื่อเดิมของเจ้าของศาลเป็นลักษณะที่น่าสนใจของสถานที่แห่งนี้



ภาพที่ 27 รูปเคารพพระพรหมคลองขวาง



ภาพที่ 28 เทวาลัยพระพรหมคลองขวางสร้างโดยสถาปัตยกรรมแบบจีน

พิธีบวงสรวงพระพรหมที่จัดขึ้น ณ เทวาลัยคลองขวาง เรียกว่า **“พิธีไหว้ครู  
ทำมหาพรหม – พ่อปู่ฤๅษี”** เมื่องานเป็นพิธีไหว้ครูจึงต้องจัดในวันพฤหัสบดีเท่านั้น ผู้วิจัยได้ลงเก็บ  
ข้อมูลพิธีกรรม 2 ปี คือ ในวันพฤหัสบดีที่ 19 มีนาคม พ.ศ.2558 และวันพฤหัสบดีที่ 10 มีนาคม พ.ศ.  
2559 พบว่าองค์ประกอบของพิธีกรรมมีดังนี้

องค์ประกอบ	ลักษณะและรายละเอียดของพิธีกรรม
เจ้าของสถานที่	คุณตรุณี เจริญรัตนพันธุ์
ผู้ประกอบพิธี	พราหมณ์
ผู้เข้าร่วมพิธี	ผู้เข้าร่วมพิธีมีประมาณ 60 คน แบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ กลุ่มที่ 1 คือ เจ้าของสถานที่และญาติพี่น้อง กลุ่มที่ 2 คือ เครือข่ายธุรกิจ และญาติมิตร กลุ่มที่ 3 คือ บุคคลทั่วไป จากการสังเกตพบว่า บุคคลส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมพิธีกรรมคือบุคคลในกลุ่มที่ 1 และ 2 ทั้งนี้บุคคลเหล่านี้จะรู้จักกัน ทักทายกันอย่างสนิทสนม รวมทั้งแต่งกายด้วยชุดขาวทุก คน



<p>เครื่องประกอบพิธี</p>	<p>เครื่องประกอบพิธีของพราหมณ์ผู้ประกอบพิธี ได้แก่ สังข์ กระดิ่ง ฆ้อง บัณเฑาะว์ และวงดนตรีไทย</p> <p>เครื่องประกอบในพิธีกรรม มีดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1.บายศรีหลัก บายศรีพรหม บายศรีเทพ และบายศรีปากชาม</li> <li>2.เครื่องบวงสรวงที่เจ้าของสถานที่จัดเตรียม (ตั้งอยู่บนโต๊ะ หน้าเทวาลัย) มีดังนี้ <ol style="list-style-type: none"> <li>2.1 ผลไม้ เช่น กล้วย อ้อย มะพร้าว ขนุน แดงโม ส้ม แก้วมังกร แอปเปิล สาลี่ สับปะรด เป็นต้น</li> <li>2.2 ผักและธัญพืช เช่น ฟักทอง ฟักเขียว เผือก มัน เป็นต้น</li> <li>2.3 ขนมหวาน เช่น ทองหยิบ ทองหยอด ทองเอก ขนมเปี้ยะ ขนมหั่วตัด เค้กกล้วยหอม และ ขนมหั่น เป็นต้น</li> <li>2.4 น้ำชา และเมี่ยงหมาก</li> <li>2.5 รูปเทียนทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก</li> <li>2.6 กลีบดอกไม้รวม ช่อกล้วยไม้ และดอกดาวเรือง</li> <li>2.7 ต้นอ้อย ต้นกล้วย จัดประดับตกแต่งเครื่องสังเวยทั้ง 4 มุม</li> </ol> </li> </ol> <p>ชุดเครื่องบวงสรวงนี้จัดชุดเล็ก ๆ อีกชุดหนึ่งไว้หน้าฤๅษี 108 ที่ศาลาด้านข้าง ส่วนเจ้าแม่กวนอิม มีกระดาดเงินกระดาดทองเพิ่มเข้ามาด้วย</p>
<p>เวลาและพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม</p>	<p>เวลาในการบวงสรวงเริ่มราว 06.30 น. และเสร็จสิ้นตอน 10.00 น. ความจริงแล้วพิธีกรรมภายในเทวาลัยได้เริ่มแล้วตั้งแต่คืนก่อนโดยมีการ<b>สวดมนต์บูชาเจ้าแม่กวนอิม</b> ในเวลา 18.30 น. เป็นพิธีกรรมแรก ส่วนพิธีกรรมในวันจริงจะเป็นพิธีพราหมณ์ทั้งบวงสรวงทั้งไหว้ครู ใช้เวลาราว 2 ชั่วโมง ถัดจากนั้นจะเป็นพิธีบายศรีสู่ขวัญให้แก่เจ้าของสถานที่</p> <p>พื้นที่ในพิธีกรรมแบ่งออกเป็น 2 ส่วนดังนี้</p> <p>ส่วนที่ 1 คือ พื้นที่ในการจัดบวงสรวงใหญ่และไหว้ครูทำมหาพรหม โดยจะใช้พื้นที่ด้านหน้าเทวาลัยเป็นหลัก ถัดจากบันไดด้านหน้าทางขึ้นเทวาลัยมีการตั้งโต๊ะเครื่องสังเวยบวงสรวง เป็นโต๊ะขนาดใหญ่ปูทับด้วยผ้าขาว เครื่องสังเวยบวงสรวงทุกอย่างวางอยู่บนพานทองกับพานเงิน อีกทั้งมีบายศรีพรหมและบายศรีเทพจัดวางรวมอยู่บนโต๊ะนี้ด้วย</p> <p>บนบันไดขั้นที่ 2 ทางขึ้นเทวาลัยจะมีบายศรีหลักตั้งอยู่กลางบันได ผู้ใดมีจิตศรัทธาจะร่วมทำบุญก็นำเงินใส่ไม้หนิบมาปักไว้ที่บายศรีหลักนี้ ส่วนด้านบนเทวาลัยพระพรหมก็วางบายศรีพรหม บายศรีเทพ บายศรีปากชามอีกชุดหนึ่ง และมีเครื่องสังเวยชุดเล็กวางไว้บนพาน เครื่องบวงสรวงที่ผู้มาร่วมงานนำมาด้วยจะถูกนำมาวางไว้ที่ด้านบนเทวาลัยนี้</p> <p>ถัดจากโต๊ะเครื่องบวงสรวงออกไปทางด้านหน้าศาลจะเป็นโต๊ะที่นั่งของพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีและผู้ช่วยพราหมณ์อีก 2 คน ถัดจากนั้นจะเป็นที่นั่งของผู้มาร่วมพิธีกรรม</p>

	<p>ซึ่งเป็นเก้าอี้เรียงแถวยาว เจ้าของสถานที่และครอบครัวจะนั่งแถวหน้าติดกับพราหมณ์ตามมาด้วยหันส่วน ญาติมิตร ส่วนบุคคลทั่วไปมักนั่งอยู่แถวท้าย ๆ ทางด้านหลัง</p> <p>ส่วนที่ 2 คือ พื้นที่ในการบายศรีสู่ขวัญ การบายศรีสู่ขวัญจะทำให้เฉพาะเจ้าของสถานที่และครอบครัวซึ่งจะกระทำต่อหน้าฤๅษี 108 ที่ศาลาเล็กข้างเทวาลัย พื้นที่ส่วนนี้จึงเป็นพื้นที่เฉพาะของ “คนใน” อีกประการหนึ่งการสวดมนต์บูชาเจ้าแม่กวนอิมซึ่งจัดเมื่อคืนก่อนก็ใช้พิธีในบริเวณนี้เช่นกัน พื้นที่ตรงนี้มีกรังจ้วางบายศรี และเครื่องบวงสรวงสังเวชชุดเล็กไว้ด้วย</p>
<p>บ ริ บ ท แ ล ะ ชั้น ต อ น ของ พิธีกรรม</p>	<p>06.30 น. พราหมณ์ประกาศผ่านเครื่องเสียงเชิญเจ้าภาพ (ไม่ปรากฏว่า ผู้ประกอบพิธีกล่าวชื่อเจ้าของสถานที่เลยตลอดทั้งพิธีกรรม ตลอดเวลาพราหมณ์จะใช้คำเรียกว่า “เจ้าภาพ”) ให้จัดรูปเทียนบูชาพระพรหม</p> <p>06.35 น. พราหมณ์เริ่มอ่านโองการต่าง ๆ มีทั้งสวดมนต์ สลับพูด และอ่านทำนองเสนาะ พร้อมทั้งบอกชื่อบทเพลงที่จะให้คณะนักดนตรีบรรเลงประกอบในแต่ละช่วง นอกจากนี้ยังมีการเป่าสังข์ ตีฆ้องชัย โกวับัณเฑาะว์ สั่นกระดิ่ง รวมถึงโห่เอาฤๅษีเอาชัยเป็นระยะ ๆ การสวดนี้ใช้เวลายาวนานราว 2 ชั่วโมงเพราะเมื่อถึงขั้นตอนการไหว้ครูต้องเอ่ยนามเชิญเทพลงมาที่ละองค์ เป่าสังข์แล้วประโคมดนตรีรับ</p> <p>08.30 พราหมณ์เชิญเจ้าของสถานที่และญาติมิตรปกรูปบนเครื่องบวงสรวงสังเวช เสร็จแล้วเชิญผู้ร่วมพิธีคนอื่น ๆ ออกไปร่วมปกรูป</p> <p>08.40 น. พราหมณ์กล่าวคำถวายเครื่องสังเวชโดยให้ผู้ร่วมพิธีกล่าวตาม</p> <p>08.45 น. พราหมณ์กล่าวเชิญเจ้าภาพออกมาโปรยข้าวตอกดอกไม้ทั่วบริเวณพิธีกรรม</p> <p>09.00 น. พราหมณ์ย้ายไปประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญให้แก่เจ้าของสถานที่และครอบครัวยังศาลาเล็กกลางศาลาเล็กข้าง ๆ เทวาลัยพระพรหม</p> <p>10.00 น. เสร็จพิธีบายศรีสู่ขวัญ พราหมณ์กล่าวเชิญผู้มาร่วมพิธีให้ไปรับน้ำทิพย์ที่ได้จากการบายศรีสู่ขวัญ เป็นอันเสร็จพิธี</p> <p>จากนั้นจะเป็นการรับประทานร่วมกัน แล้วรับเหรียญพระพรหมเป็นที่ระลึก ส่วนตอนเย็นราว ๆ 18.30 น.จะมีภาพยนตร์ฉายเป็นมหรสพสมโภช</p> <p>ในระหว่างที่มีการอัญเชิญเทพลงมา โดยเฉพาะ “พระพรหม” ผู้เข้าร่วมพิธีหลายคนแสดงอาการว่องค์เทพลงประทับ บางคนก็ทำท่าร้ายรำ บางคนก็เปล่งเสียงร้องออกมาเป็นภาษาเทพ ฯลฯ อีกประการหนึ่ง ทางเทวาลัยได้ทำเหรียญพระพรหมแจกเป็นที่ระลึกในการร่วมงานด้วย</p>
<p>บทสวด</p>	<p>สาธุสะ ณ บัดนี้ข้าพเจ้าจะขอน้อมเกล้านมัสการขึ้นเหนือเศียรศรีโรตม์ ด้วยจิตที่ปรี เปรมปราโมทย์มโนจ้านง แต่องค์พระมหากษัตริย์ชาติตติยวงศ์อันเรืองเดช....ขอเชิญ มหาเทพไท้เทวา ทุกองค์เทวาทั้งสิบหกชั้นฟ้าสิบห้าชั้นดิน...(บทชุมนุมเทวดา, บทไหว้ ครูเทพ)...ทูลอัญเชิญองค์เขียนไต้อือ ทูลอัญเชิญพระศรีอาริยมตไตร พระอมิตตา พระ ถึงซัมจั้ง...เจ้าพ่อขุนเถ้ากง เจ้าพ่อเสือ เทพยดาเจ้า ฮกลกขิว เทพฟ้าดิน...มหาโพธิสัตว์</p>

อวโลกิเตศวร มหาโพธิสัตว์กวนอิม องค์เจ้าแม่ทับทิม...ขอให้ลูกหลานทั้งหลายให้จง  
เฮง ๆ ๆ ให้สู้ ๆ ๆ และตัวถึง ๆ ๆ ขอให้ทุกท่านจงประสิทธิเม  
ณ โอกาสนี้ ปวงข้าพเจ้าขอยอกรประนมมือทั้งสิบนิ้ว ยกขึ้นนมัสการอัญเชิญพระ  
พรหมมาผู้เป็นใหญ่ในพรหมโลก ผู้ละความโศกให้กับมวลมนุษย์ ผู้ผดุงบิตรมารดาของ  
เหล่าข้าพเจ้าทั้งหลาย ทูลอัญเชิญ **พระพรหมธาดาธิบดี พระสัทสมบัติพรหม พรหมโร  
หิตา อีกทั้งรูปพรหมแปดชั้น รูปพรหมแปดชั้น พรหมผู้ทรงมหิธานุภาพ พระพรหม  
เอราวัณ ท้าวพกาพรหม ท้าวกบิลพรหม ท้าวมหาพรหมในทุกตำแหน่ง** จงเสด็จมา  
ณ พิธีสถาน รับเครื่องบูชาค่านับสักการะกิจ ณ บัดนี้ ซึ่งข้าพเจ้าได้ร่วมกันดำเนิน  
โครงการพิธีในครั้งนี้ จงบังเกิดแต่ความสุขความเจริญ ด้วยพระพรชัยของพระมหาพรหม  
ผู้สร้างโลก เชิญเสด็จลงมาสู่พลับพลาณเทพพิธีในบัดนี้ ทุกพระองค์เทอญ...

พิธีบวงสรวงพระพรหมที่จัดขึ้น ณ เทวาลัยพระพรหมคลองขวางเป็น พิธี  
ปัจเจกที่จัดขึ้นเฉพาะกลุ่ม ผู้เข้าร่วมพิธีส่วนใหญ่เป็นคนที่นับถือพระพรหม เจ้าแม่กวนอิม และครูเทพ  
อื่น ๆ ร่วมกัน พิธีกรรมสะท้อนให้เห็นการจัดการกับความเชื่อที่หลากหลายซับซ้อน ทั้งนี้เพราะ  
เจ้าของสถานที่และญาติมิตรเป็นคนไทยเชื้อสายจีนซึ่งมีความเชื่อดั้งเดิมแบบจีนอยู่ก่อน ลำดับของ  
พิธีกรรมเริ่มจากการไหว้เจ้าแม่กวนอิมเป็นอันดับแรกในคืนก่อนวันบวงสรวงพระพรหม พิธีกรรมใน  
วันจริงก็มีการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทุกอย่างในมนต์ศรัทธาความเชื่อของคนไทย โดยมีพระพรหมเป็น  
ตัวเชื่อมอยู่ตรงกลาง กลุ่มคนที่นับถือพระพรหมและเข้าร่วมพิธีบูชาพระพรหมคลองขวางนับถือบูชา  
พระพรหมมาเป็นเวลานาน นับถือบูชาพระพรหมเป็น “ครู” พิธีกรรมที่จัดขึ้นเป็น “พิธีไหว้ครู”  
มุ่งแสดงความกตัญญู อย่างที่ “ศิษย์” พึงกระทำต่อครูอาจารย์

หากพิจารณาในแง่**ทุนนิยม** เทวาลัยพระพรหมแห่งนี้สัมพันธ์กับทุนนิยมใน  
แง่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่โรงงานอุตสาหกรรม ที่ตั้งของเทวาลัยอยู่ติดกับคลองขวางซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อ  
ระหว่างเขตบางแคและเขตหนองแขม เมื่อ 30 ปีก่อนในบริบทที่เทวาลัยแห่งนี้สร้างขึ้น ย่านนี้เป็น  
“ย่านโรงงาน” โรงงานเหล่านี้เป็นผลผลิตของระบบทุนนิยมเพราะผลิตเพื่อจำหน่าย (ไม่ใช่เพื่อ  
การบริโภคในครัวเรือนดังชุมชนท้องถิ่นในอดีต) โรงงานยังทำให้เกิดการจ้างแรงงาน มีผู้คนต่างถิ่น  
อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ร่วมกัน คนกลุ่มนี้มีที่มาแตกต่างกัน อีกทั้งอาจมีความเชื่อความศรัทธาที่แตกต่าง  
กันด้วย คนเหล่านี้ต้องการที่พึ่งทางใจที่มีคุณลักษณะคือสามารถผสานความหลากหลายของความเชื่อ  
เข้าด้วยกันได้ เจ้าของสถานที่ได้เลือกสร้างเทวาลัย “พระพรหม” ขึ้น

ผู้วิจัยมีโอกาสสืบทราบได้ว่าเจ้าของโรงงานนี้ผลิตสินค้าอะไร (เจ้าของศาลที่  
เป็นผู้ตั้งศาลได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว ปัจจุบันบุตรสาวเป็นผู้สืบทอดกิจการ อนึ่ง เจ้าของศาลพระพรหม  
มักไม่สะดวกใจที่จะเปิดเผยว่าตัวเองทำธุรกิจอะไรบ้าง ผู้วิจัยคิดว่า สิ่งนี้ทำความเข้าใจได้ไม่ยากเพราะ  
พิธีกรรมนี้เกิดขึ้นในบริบทเมืองที่เต็มไปด้วยความซับซ้อน ผู้คนจะรู้สึกปลอดภัยที่ไม่เปิดเผยตัวตนให้  
ผู้อื่นทราบโดยง่าย) ตึกใหญ่ที่อยู่บริเวณหลังเทวาลัยแห่งนี้เป็นสำนักงานแต่ตัวโรงงานได้ย้ายออกไปยัง

สถานที่อื่น เพราะในปัจจุบันย่านนี้กลายเป็นชุมชนเมืองที่ประชาชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น จากบริบทของข้อมูลที่ปรากฏ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เทวาลัยแห่งนี้น่าจะเป็นศาลพระพรหมที่ทำหน้าที่ “เจ้าที่” ในโรงงานในระยะแรก ๆ ก่อนที่ความนิยมนี้จะแพร่กระจายออกไป กระทั่งพระพรหมเป็นสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์คู่โรงงานดังปัจจุบัน ดังนั้น พระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัยจึงมีพัฒนาการในลักษณะที่ สัมพันธ์กับ *ทุนนิยม*



ภาพที่ 29 พื้นที่ส่วนที่ 1 ตั้งเครื่องบวงสรวงหลักหน้าที่นั่งของพราหมณ์



ภาพที่ 30 เจ้าของสถานที่ที่ปักธูปเป็นสัญลักษณ์ของการส่งเครื่องบวงสรวงให้แก่องค์เทพ



ภาพที่ 31 คณะพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีและตำแหน่งที่นั่งของผู้มาร่วมงาน





ภาพที่ 32 พื้นที่ส่วนที่ 2 เป็นพื้นที่เฉพาะของ “คนใน” คือพิธีบายศรีสู่ขวัญเจ้าของสถานที่และครอบครัว

### 3.1.1.3 พิธีบวงสรวงพระพรหมเทวาลัยท่าวมหาพรหม อัมรินทร์ อากัสสรา

#### อริบดี เทียนทะเล กรุงเทพมหานคร

เทวาลัยท่าวมหาพรหม อัมรินทร์ อากัสสรา อริบดี ตั้งอยู่บริเวณเลขที่ 269/1 ซอยเทียนทะเล 5 ถนนบางขุนเทียน-ชายทะเล เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่บนพื้นที่ประมาณ 400 ตารางวา มีสวนหย่อมและสนามหญ้าเล็ก ๆ พื้นที่เทวาลัยมีลักษณะเปิดโล่ง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่ถนนบางขุนเทียน-ชายทะเล และมีผู้ศรัทธามาเคารพกราบไหว้อยู่เสมอ เทวาลัยแห่งนี้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2556 โดยคุณเกอูร สุขทอง นักธุรกิจท้องถิ่นวัย 70 ปี มูลค่าการก่อสร้างราว 30 ล้านบาท วัตถุประสงค์ในการสร้าง เพื่อให้ประชาชนมีที่ยึดเหนี่ยวทางใจและเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ชื่อ “อัมรินทร์ อากัสสรา อริบดี” เป็นชื่อที่พราหมณ์หลวงจากโบสถ์พราหมณ์ตั้งให้ (เกอูร สุขทอง, สัมภาษณ์, 2559) เมื่อพิจารณาจากปีที่สร้างคือ พ.ศ.2556 เทวาลัยแห่งนี้มีอายุเพียง 4 ปี จึงเป็น **เทวาลัยพระพรหมขนาดใหญ่แห่งใหม่ที่ก่อสร้างขึ้นในพื้นที่กรุงเทพมหานคร** สถาปัตยกรรมในการก่อสร้างเทวาลัยเป็นเทวาลัยแบบเรือนยอด สูงประมาณตึก 3 ชั้น ตกแต่งด้วยลวดลายกนกแบบไทยประยุกต์ ประดับประดาด้วยปูนปั้นรูปเทพประนมและสัตว์หิมพานต์ ด้านในเทวาลัยมีจิตรกรรมฝาผนังรูปเทวดาบรรเลงมโหรี เทวาลัยแห่งนี้มีสี่เหลี่ยมทอง เป็นที่สะดุดตาเมื่อเข้ามาในถนนบางขุนเทียนชายทะเล เทวรูปพระพรหมสูงประมาณ 2.5 เมตร รูปร่างสี่เหลี่ยม สี่หน้าแปดมือ สิ่งของที่ถือได้แก่ หม้อน้ำ คทา จักร เชือก คัมภีร์ แวนแก้ว สังข์ และลูกประคำ



ภาพที่ 33 เทวรูปพระพรหม เทวาลัยท่าวมหาพรหม อัมรินทร์มา



ภาพที่ 34 ตัวเทวาลัยสร้างโดยสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์

พิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้น ณ เทวาลัยแห่งนี้ จัดในลักษณะงานทำบุญประจำปี ปกติจัดในวันอาทิตย์เพราะเป็นวันหยุดและการจราจรไม่ติดขัด ผู้วิจัยได้ลงเก็บข้อมูล

พิธีกรรม 2 ปี คือ วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ.2558 และวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ.2559 พบว่าองค์ประกอบของพิธีกรรมมีดังนี้

องค์ประกอบ	ลักษณะและรายละเอียดของพิธีกรรม
เจ้าของสถานที่	นายเกษร สุขทอง
ผู้ประกอบพิธี	พราหมณ์
ผู้เข้าร่วมพิธี	ผู้เข้าร่วมพิธีมีประมาณ 500 คน จำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ กลุ่มที่ 1 กลุ่มหุ้นส่วนธุรกิจ และญาติมิตรเจ้าของสถานที่ กลุ่มที่ 2 กลุ่มข้าราชการตำรวจในท้องที่ กลุ่มที่ 3 กลุ่มประชาชนทั่วไปที่อาศัยอยู่ในละแวกชุมชนนั้น
เครื่องประกอบพิธี	เครื่องประกอบพิธีของพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีได้แก่ สังข์ เครื่องประกอบพิธีในพิธีกรรมมีดังนี้ 1.บายศรีเทพ และพานพุ่ม (ตั้งอยู่บนเทวาลัยหน้าองค์พระพรหม) 2.เครื่องบวงสรวงที่เจ้าของสถานที่จัดเตรียม (ตั้งอยู่บนโต๊ะด้านล่างบริเวณหน้าเทวาลัย) มีดังนี้ 2.1 ผลไม้ ได้แก่ มะพร้าว กล้วย อ้อย ขนุน ส้ม แอปเปิล สาลี่ ลำไย ส้มโอ แดงโม แดงไทย องุ่น และ สับปะรด 2.2 ธัญพืช ได้แก่ ถั่วแดง ถั่วดำ ถั่วเขียว งา พัก ผือก มัน ข้าว ข้าวโพด และ พักทอง 2.3 ขนมหวาน ได้แก่ ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ขนมชั้น ขนมตาล ถั่วกวน เผือกกวน กล้วยบวดซี พักทองบวด และ มันบวด 2.4 นม น้ำชา น้ำดื่มและน้ำหวานสีต่าง ๆ 2.5 อาหารกิ่งสำเร็จรูป และขนมกรุบกรอบ ได้แก่ มาม่า เทสโต้ วุ้นเส้น นมหนองโพ และ ข้าวสารส่งขายเฉพาะต่างประเทศ ตรา Thai Rice 2.6 เทียนขนาดใหญ่ 2 แท่ง 2.7 รูปหลายขนาด 2.8 ชั้นเงินขนาดใหญ่บรรจุน้ำเกือบเต็ม 2.9 กลีบดอกไม้บานาพันธุ์ในพานขนาดกลาง 2.10 พวงมาลัยดอกดาวเรือง 3.เครื่องบวงสรวงที่ผู้มาร่วมพิธีนำมาซึ่งจะจัดวางแยกต่างหากบนโต๊ะอีกด้านหนึ่ง เช่น กระจ่างผลไม้รวม กระจ่างเงินกระจ่างทอง และ โรตีสี เป็นต้น 4.เครื่องประดับตกแต่งพิธี ได้แก่ แจกันและดอกไม้พุ่มที่จัดอย่างสวยงาม ต้นกล้วย ต้นอ้อย ตุง ฉัตร และ โคมแดง



<p>เวลาและพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม</p>	<p>เวลาในการบวงสรวงพระพรหมเริ่มตอน 09.00 น. และเสร็จสิ้นตอน 11.30 น. พิธีพราหมณ์ใช้เวลาราว 1.5 ชม. ต่อจากนั้นจะเป็นการทำบุญเลี้ยงเพลพระสงฆ์ 9 รูป พื้นที่ในพิธีกรรมแบ่งออกเป็น 5 ส่วนดังนี้</p> <p>ส่วนที่ 1 คือ พื้นที่พิธีกรรม ได้แก่ด้านบนเทวาลัยซึ่งจะจัดแต่งอย่างสวยงามด้วยดอกไม้ ตุง ฉัตร โคม อีกทั้งเป็นที่วางเครื่องบายศรีทั้งหมด ถัดมาคือด้านหน้าเทวาลัย บริเวณที่ติดกับถนนใหญ่เป็นพื้นที่ในการวางเครื่องบวงสรวงของเจ้าของสถานที่ ในขณะที่ประกอบพิธี พราหมณ์จะยืนอยู่ตรงจุดนี้ ถัดมาบนทางเท้าติดกับโถงเครื่องบวงสรวงเป็นพื้นที่ใช้ในการรำถวายและเชิดสิงโต ส่วนเครื่องบวงสรวงที่ผู้มาร่วมงานนำมาจะถูกนำไปจัดวางอีกโถงหนึ่งต่างหากบริเวณด้านข้างศาล</p> <p>ส่วนที่ 2 คือ พื้นที่นั่งของเจ้าของศาล แขกผู้มีเกียรติ หุ่นส่วน และ ญาติมิตร พื้นที่นั่งดังกล่าวตั้งเป็นปะรำพิธีมีหลังคา (ทางทิศใต้ข้าง ๆ เทวาลัย) ที่นั่งเป็นโซฟาสีขาว ถัดกันไปเป็นเก้าอี้บุวมุขุติเดียวกัน</p> <p>ส่วนที่ 3 คือ พื้นที่ของพิธีสงฆ์ อยู่ในอาคารด้านข้างเทวาลัย</p> <p>ส่วนที่ 4 คือ พื้นที่นั่งของบุคคลทั่วไปที่มาร่วมงาน อยู่บนทางเท้า บริเวณด้านหน้านอกรั้วเทวาลัย</p> <p>ส่วนที่ 5 คือ พื้นที่โรงทาน อยู่บริเวณทางเท้า ถัดจากเทวาลัย</p>
<p>บริบทและขั้นตอนของพิธีกรรม</p>	<p>พิธีบวงสรวงพระพรหมเทวาลัยอัมรินทร์มา จะจัดขึ้นในวันอาทิตย์เสมอ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกของผู้มาร่วมงานที่ไม่ต้องพะวงพะวังกับงาน อีกทั้งการจราจรก็ไม่ติดขัดจนเกินไป ดังนั้นวันประกอบพิธีบวงสรวงในแต่ละปีจึงอาจไม่ตรงกับวันที่ 19 มีนาคมเสมอไป แต่จะจัดในวันอาทิตย์ที่ใกล้กับที่ 19 มีนาคมมากที่สุด พิธีกรรมอย่างเป็นทางการจะเริ่มขึ้นเวลา 09.00 น. ก่อนถึงเวลาดังกล่าว ผู้มาร่วมงานมักแวะรับประทานอาหารเช้าและเครื่องดื่มที่โรงทาน คณะสิงโตตีกลองโฆว้เบา ๆ เจ้าของสถานที่จะยืนคอยดูแลแขกหรือเมื่อแขกผู้มีเกียรติมาก็จะทักทาย และเชิญไปนั่ง ระหว่างนี้พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีจะสาละวนอยู่กับการจัดเครื่องบูชา และเหนือเทวาลัยริมถนนมีตำรวจกว่า 10 นายกำลังโบกรถจัดการจราจร เมื่อถึงช่วงเวลาพิธีกรรมมีรายละเอียดดังต่อไปนี้</p> <p>09.00 น. พราหมณ์ประกาศเชิญประธานในพิธี คือ พลเอกพรสิน พงศ์สุวรรณ ออกมาจตุรูปเทียนบูชาพระพรหม จากนั้นจึงเริ่มอ่านโองการ โดยเอ่ยนามประธานในพิธี และผู้จัดงานเป็นระยะ ๆ เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้ในพิธีกรรมจะมีพราหมณ์เป็นเจ้าลัทธิพิธี แต่ในการอ่านบทสวดและโองการ พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีกลับเริ่มจากบทอาราธนาพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ ไกลเรื่อยมาตามลำดับขั้นของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามไตรภูมิ ถัดมารวมถึงเอ่ยเชิญบูรพกษัตริย์ เช่น พระนเรศวร พระเจ้าตากสิน รวมถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่นบุรี เช่น เจ้าแม่เจ้าพ่อจุงจาง พันท้ายนรสิงห์ เป็นต้น</p> <p>09.45 น. ประธานในพิธี ร่วมด้วยผู้จัดงานและหุ่นส่วนหลัก รวมทั้งผู้กำกับ สน.ท่าข้าม ออกมาปักธูปถวายเครื่องสักการะ คุณอมรรัตน์ ซื่อยิ่งกาญจน์ไปรดดอกไม้ไปรอบ ๆ เทวาลัย</p>

	<p>10.00 น. คณะนางรำ รั้วถวายพระพรหม หลังจากนั้นเป็นการเชิดสิงโต และการแสดงสิงโตโต้เชือก</p> <p>10.45 น. พระสงฆ์มาถึงเทวาลัย (ประธานในพิธีและข้าราชการตำรวจเดินทางกลับก่อนหน้า) คนใน คือผู้จัดงาน หุ่นส่วน และญาติมิตรร่วมกันถวายเพลและฟังพระสวด ในขณะที่บุคคลทั่วไปที่อยู่ภายนอกศาลจะสนใจชมการแสดงสิงโตโต้เชือกที่แสดงต่อเนื่องมา อีกส่วนหนึ่งก็ไปรับประทานอาหารที่โรงทาน</p> <p>11.00 น.เสร็จสิ้นพิธีกรรม</p>
<p>บทสวด</p>	<p>ข้าพระพุทธเจ้า จะขอน้อมเกล้าประดิษฐาน อัญชลีประนมพน้อม ขึ้นเหนือเศียรสิโรตม์... ด้วยเกล้าประกาศโองการกราบทูลอัญเชิญ <b>ท้าวมหาพรหมอัมรีตัม อากัสสรา อธิบัติ</b> <b>ประทับเทียบเป็นองค์ประธาน</b>...รับเครื่องสักการะสังเวทเวทพลี ในพิธีบวงสรวงขอพรประจำปี..ด้วยอำนาจแห่งฉนวนพระบารมี ท้าวมหาพรหมอัมรีตัม อากัสสราอธิบัติ ได้ประสิทธิเปิดทิศทั้งสี่ เปิดทางทั้งแปด เบิกฟ้า เบิกบาดาล ให้การดำเนินอาชีพและการดำเนินชีวิตของทุกท่าน ที่อยู่ ณ มณฑลพิธี ณ เทวสถานในวันนี้ ประสิทธิจึงเหนือฟ้าเหนือดิน เหนือดวงชะตา...จึงพร้อมกันตั้งจิตเคารพ นบค่านับ ท้าวมหาพรหมอัมรีตัม อากัสสราอธิบัติ โดยมี พลเอกพรสสิน พงศ์สุวรรณ พันตำรวจเอกวันชัย พิบูลย์กาล และ พันตำรวจเอกเชิดชาย สัตบุตร์ ประธานในพิธี โดยมีคุณเกษร สุขทอง คุณอมรรัตน์ ชื่อยิ่งกาญจน์ คุณฤทธิชัย ผ่องอำไพเวทย์ คุณวิชิตา ผ่องอำไพเวทย์ พร้อมบริวารญาติมิตรและทุกท่านที่อยู่ ณ มณฑลพิธีในวันนี้...ขอประทานความสำเร็จ ประทานพระพรชัยตามตั้งจิตอธิษฐาน ประสิทธิความสำเร็จ ด้วยอำนาจญาณพระบารมีโดยฉับพลันด้วยเทอญ</p>

พิธีบวงสรวงพระพรหมเทวาลัยอัมรีตัมฯ มีผู้มาร่วมงานทั้งสิ้นราว 500 คน ประกอบด้วย เจ้าของสถานที่ หุ่นส่วน และญาติมิตร อีกกลุ่มหนึ่งคือ แขกผู้มีเกียรติที่ได้รับเชิญ เช่น ทหารและตำรวจในท้องที่ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งคือประชาชนทั่วไป การจัดงานมีการแบ่งพื้นที่ “คนนอก” และ “คนใน” ค่อนข้างชัดเจน กลุ่มผู้จัดงาน ญาติมิตร และแขกผู้มีเกียรติจะนั่งอยู่พื้นที่เฉพาะภายในเทวาลัย บุคคลเหล่านี้ต่างรู้จักกัน การรวมกลุ่ม “คนใน” ซึ่งเป็นเครือข่ายธุรกิจและเครือญาติจึงเห็นได้ชัดเจน ส่วน “คนนอก” จะนั่งอยู่ด้านหน้าเทวาลัย และให้ความสนใจกิจกรรมบันเทิงและโรงทาน

พิธีกรรมที่จัดขึ้น ณ เทวาลัยแห่งนี้ มีลักษณะเป็น **“การบวงสรวงพระพรหมในฐานะพระภูมิเจ้าที่”** เป็นการทำบุญและทำทานเพื่อความเป็นสิริมงคล บทสวดมีโครงสร้างเช่นเดียวกับการบูชาพระชัยมงคล อีกทั้งยังมีการเลี้ยงเพลพระภิกษุสงฆ์ด้วย ลักษณะเด่นของพิธีบวงสรวงพระพรหมเทวาลัยอัมรีตัมฯ คือ สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของนักธุรกิจและข้าราชการ โดยเฉพาะกับเจ้าหน้าที่ตำรวจในท้องที่ที่มาในฐานะแขกผู้มีเกียรติ พราหมณ์จะประกาศ

ชื่อบุคคลผู้จัดงานและแขกผู้มีเกียรติซ้ำ ๆ พร้อมทั้งเชิญให้กระทำการกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่อหน้าสาธารณชน พิธีบวงสรวงพระพรหม ณ เทวาลัยแห่งนี้ **จึงเป็นพื้นที่ในการแสดงตัวตน และการประสานสัมพันธ์กัน**ระหว่างนักธุรกิจกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ

หากพิจารณาในบริบท**ทุนนิยม** ถนนเทียนทะเล เขตบางขุนเทียนเป็นพื้นที่พิเศษที่กรุงเทพฯให้สร้างโรงงานอุตสาหกรรมได้ สองฟากฝั่งถนนแห่งนี้จึงเต็มไปด้วยโรงงาน ผู้วิจัยพบว่า โรงงานส่วนใหญ่ต่างสร้างศาลพระพรหมขึ้นในพื้นที่ของตน เทวาลัยพระพรหมอัมรินทร์มา จึงไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่ แต่เพราะมีขนาดใหญ่มาก ตั้งอยู่ในพื้นที่สาธารณะ จึงมีลักษณะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนโรงงาน เจ้าของเทวาลัยเป็นนักธุรกิจที่ประสบความสำเร็จ ทำกิจการหลายอย่าง อีกทั้งยังจัดพิธีกรรมนี้ร่วมกับเครือข่ายธุรกิจ พระพรหมองค์นี้จึงสัมพันธ์กับบริบททุนนิยมดังจะเห็นได้ชัดจากการที่นำ “สินค้า” ที่เจ้าของศาลและเครือข่ายผลิตมาเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องประกอบพิธีกรรมเพื่อพระพรหมจะได้อำนวยพรให้สินค้าเหล่านี้ขายดี อนึ่ง ทุนนิยมเปิดโอกาสให้มีการแข่งขันอย่างเสรี การแข่งขันทางการค้าใด ๆ จะประสบความสำเร็จง่ายขึ้นหากได้รับการสนับสนุนจากรัฐ ทหารและตำรวจซึ่งเป็นตัวแทนของอำนาจรัฐจึงได้รับเชิญเป็นแขกผู้มีเกียรติในงาน แสดงถึงสายสัมพันธ์อันลึกซึ้งกับผู้จัดงาน



ภาพที่ 35 พื้นที่พิธีกรรม บริเวณด้านบนเทวาลัยเป็นที่วางเครื่องบายศรีและเครื่องสังเวย



ภาพที่ 36 ที่นั่งสำหรับ “คนใน” ได้แก่ เจ้าของสถานที่ แจกผู้มีเกียรติ หุ่นส่วน และเครือญาติ



ภาพที่ 37 พื้นที่พิธีกรรมทางสงฆ์





ภาพที่ 38 คุณเกษียร สุขทอง เจ้าของสถานที่ ขณะให้สัมภาษณ์รายการโทรทัศน์ที่มาทำข่าว



ภาพที่ 39 มหรสพในวัฒนธรรม “ชาวจีน” ที่จัดแสดงเฉลิมฉลอง

#### 3.1.1.4 พิธีบวงสรวงพระพรหมศาลท่านพ่อพระพรหม หัวหิน จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์

ศาลท่านพ่อพระพรหม ตั้งอยู่บนเขาหมาซัย ห่างจากตัวเมือง หัวหินไปทางทิศใต้ประมาณ 1 กิโลเมตร เป็นเทวาลัยขนาดใหญ่มีเนื้อที่ครอบคลุมยอดเขาขนาดย่อม ๆ จากยอดเขาสามารถมองเห็นวิวทิวทัศน์โดยรอบ ศาลพระพรหมแห่งนี้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวแห่งหนึ่งของอำเภอหัวหินด้วย ตำนานศาลเล่าว่า ดร.มุสดี จิตรชุ่ม เจ้าของศาล ได้นั่งกรรมฐานแล้วมาพบองค์พระพรหมในนิมิต บนยอดเขานี้เมื่อ พ.ศ.2530 ภายหยาบของพระพรหมองค์เดิมนั้นปรักหักพัง ต่อมาได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ศาลขึ้นใน พ.ศ.2533 แล้วมีการบูรณะครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง

ใน พ.ศ.2540 ใช้เวลาก่อสร้าง 2 ปี แล้วเสร็จใน พ.ศ.2542 ดังนั้น พระพรหมจึงได้สถิตอยู่บนยอดเขามหาชัยนี้มาแล้วกว่า 30 ปี

เมื่อเข้าสู่บริเวณยอดเขาอันเป็นที่ตั้งของศาล จะเห็นรูปหัวใจสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่อยู่ตรงกลางระหว่างช่องกำแพง เส้นผ่าศูนย์กลางของรูปหัวใจราว 1.5 เมตร มีโซ่ร้อยอยู่ 7 เส้น อุปกณ์กับชะตามนุษย์ หัวใจนี้จะร้อยต่อไปเรื่อย ๆ ตามทางที่ลาดชันขึ้นสู่เนินเขาทางด้านขวาของตีนเขานี้มีเจ้าแม่กวนอิม และพระสังกัจจายน์ตั้งอยู่ในศาลาเล็ก ๆ บนเนินเขาชั้นแรกเป็นที่ตั้งของ “ศาลามิตรต่างชาติ” และ เรือนพักของผู้ดูแลศาล จากนั้นเมื่อไต่บันไดขึ้นสู่ยอดเขาช่วงสุดท้ายจะเจอบ่อน้ำ (ทิศตะวันออก) บ่อลม (ทิศใต้) บ่อไฟ (ทิศตะวันตก) และบ่อดิน (ทิศเหนือ) แต่ละบ่อจะมีรูปสัญลักษณ์แทนเทพแห่งธรรมชาตินี้ตั้งอยู่ด้วย พร้อมป้ายที่อธิบายความสำคัญและวิธีการบูชาเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ผู้มากราบไหว้จะต้องจุดธูปไหว้เทพดิน น้ำ ลม ไฟ นี้ด้านละ 9 ดอกเป็นลำดับแรก เมื่อเดินต่อไปตามบันไดที่เชื่อมกันหมดก็จะถึงศาลพระพรหมที่ตั้งตระหง่านบนยอดเขา

เทวาลัยพระพรหมแห่งนี้สูงประมาณตึก 3 ชั้น สร้างแบบเรือนยอดที่มีซุ้มอยู่ 4 ทิศ ทาสีขาว ตกแต่งด้วยปูนปั้นรูปเทพประนม และลวดลายกนกต่าง ๆ ส่วนเทวรูปพระพรหมสูงประมาณ 3 เมตร สีหน้าแปดมือ สีทองอร่าม สิ่งของที่ถือได้แก่ แวนแก้ว คัมภีร์พระเวทสังข์ จักร คทา และหม้อน้ำ บริเวณหน้าเทวาลัยมีลานกว้างปูหินอ่อนเป็นพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม แมกไม้ที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติทำให้ด้านบนนี้ดูร่มรื่น อีกทั้งแลเห็นทิวทัศน์ทะเลอ่าวไทยสุดลูกหูลูกตา



ภาพที่ 40 เทวรูปพระพรหม ณ ศาลท่านพ่อพระพรหม เขามหาชัย หัวหิน



ภาพที่ 41 ตัวเทวาลัยสร้างแบบเรือนยอดมีซุ้มสี่ทิศ

พิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้น ณ เทวาลัยแห่งนี้ จัดขึ้นเป็นงานประจำปี คือในวันที่ 13 เมษายน ของทุกปี ผู้วิจัยได้เข้าร่วมสังเกตการณ์เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม 2 ปี คือ ปี 2558 และ 2559 พบว่าองค์ประกอบของพิธีกรรมมีดังนี้

องค์ประกอบ	ลักษณะและรายละเอียดของพิธีกรรม
ผู้ประกอบพิธี	หมอปราหมณ์ศักดิ์ดา เอี่ยมศรี (ชาวเพชรบุรี)
เจ้าของสถานที่	ดร.ผุสดี จิตรชุ่ม
ผู้เข้าร่วมพิธี	ผู้เข้าร่วมพิธีประกอบด้วย 3 กลุ่มดังนี้ กลุ่มที่ 1 คือ ลูกหลานของเจ้าของสถานที่ กลุ่มที่ 2 คือ ลูกศิษย์ที่เคารพนับถือเจ้าของสถานที่ กลุ่มที่ 3 คือ บุคคลทั่วไป
เครื่องประกอบพิธี	<ol style="list-style-type: none"> <li>เครื่องประกอบพิธีของร่างทรงพระพรหม มีดังนี้               <ol style="list-style-type: none"> <li>ขันขนาดใหญ่ใส่น้ำอบลอยดอกมะลิ</li> <li>กิ่งใบมะยม</li> <li>เหล็กแหลม</li> <li>ระฆังเงิน</li> <li>ไม้เท้า</li> <li>กระแจะจันทน์ และน้ำอบน้ำหอม</li> </ol> </li> <li>เครื่องประกอบในพิธีกรรมบวงสรวงพระพรหม               <ol style="list-style-type: none"> <li>บายศรีหลัก 9 ชั้น</li> <li>บายศรีพรหม</li> <li>บายศรีเทพ</li> <li>บายศรีปากชาม</li> <li>พวงมาลัยดอกดาวเรือง</li> <li>เครื่องบวงสรวง ได้แก่ ผลไม้ต่าง ๆ เช่น กล้วย อ้อย ส้ม มะพร้าว มะเฟือง องุ่น แอปเปิล มะม่วง แก้วมังกร เป็นต้น (ไม่ใช่ขนมหวานและอาหารคาว)</li> </ol> </li> <li>เครื่องประกอบพิธีที่ผู้มาร่วมพิธีนำมา                ไม่ได้มีข้อกำหนดตายตัวว่า ผู้เข้าร่วมพิธีทั่วไปต้องนำอะไรมาบ้าง เท่าที่พบส่วนใหญ่มักนำ พวงมาลัยดอกมะลิ น้ำอบ และขวดน้ำดื่ม ทั้งนี้บางคนอาจนำบายศรี พวงมาลัยดอกดาวเรือง และผลไม้มาร่วมบวงสรวงด้วยตามกำลังศรัทธา</li> </ol>
เวลาและพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม	<p>เวลาในการบวงสรวงพระพรหมเริ่มตอน 09.00 น. และเสร็จสิ้นตอน 10.30 น. พิธีพราหมณ์ใช้เวลาราว 30 นาที ต่อจากนั้นจะเป็นการประทับทรงพระพรหมต่ออีกราว 1 ชั่วโมง รวมเวลาในพิธีกรรมทั้งสิ้น 1 ชั่วโมง 30 นาที</p> <p>พื้นที่ในพิธีกรรมแบ่งออกเป็น 3 ส่วนดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>พื้นที่ด้านทิศตะวันออกขององค์พระพรหม เป็นพื้นที่ในการวางเครื่องบวงสรวงหลัก และเป็นพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมของหมอปราหมณ์</li> <li>พื้นที่ด้านทิศตะวันตก เป็นพื้นที่ในการประทับทรงของร่างทรงพระพรหม ซึ่งจะนั่งบนตั่งไม้ ร่างทรงจะนั่งหันหน้าเข้าหาองค์พระพรหม ด้านซ้ายมือของร่างทรงเป็นที่นั่งของกลุ่มลูกหลานเจ้าของสถานที่</li> </ol>



	<p>3.พื้นที่ด้านทิศใต้ เป็นพื้นที่หนึ่งของกลุ่มลูกศิษย์ และบุคคลทั่วไปที่เข้าร่วมพิธี ทั้งนี้กลุ่มลูกศิษย์มักนั่งแถวหน้า ในขณะที่กลุ่มบุคคลทั่วไปก็นั่งถัดกันออกมา มีผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมราว 100 คน</p>
<p>บริบทและขั้นตอนของพิธีกรรม</p>	<p>หมอปราหมณ์และคณะเป็นกลุ่มแรกที่มาถึงเทวาลัย เนื่องจากคณะของหมอปราหมณ์รับดูแลจัดเครื่องบวงสรวงหลักในพิธีกรรมด้วย จากการสัมภาษณ์หมอคักดา เอี่ยมศรี ชาวเพชรบุรีทราบว่า ได้มาถึงสถานที่ตั้งแต่ราวตั้งแต่ 5.00 น. แล้วนำบายศรีต่าง ๆ และเครื่องบวงสรวงขึ้นไปจัดเตรียมในพื้นที่พิธีกรรม สนนราคาการจัดเตรียมเครื่องบวงสรวงราคา 32,000 บาท ทั้งนี้มีคณะผู้ดูแลศาลเป็นผู้ช่วยในการจัดเตรียม ส่วนของลูกหลานร่างทรงเป็นผู้นำเครื่องประกอบพิธีของร่างทรงมาจัดเตรียม ผู้มาร่วมพิธีกรรมทยอยเดินทางมาเรื่อย ๆ เมื่อมาถึงแล้วก็จะไปเช่ารูปเทียน พวงมาลัย ดอกดาวเรือง และน้ำมันพืชเติมตะเกียงไฟจากผู้ดูแลศาลในราคาชุดละ 60 บาท ทั้งนี้ผู้มาร่วมงานจะขึ้นบันไดไปจุดรูป 9 ดอก เทียน 1 เล่ม บูชาบ่อน้ำ และแบบเดียวกันที่บ่อลม บ่อไฟ และบ่อดิน ส่วนการบูชาพระพรหมนั้น จุดรูป 3 ดอกเทียน 1 เล่ม บูชาแต่ละหน้าโดยเริ่มจากหน้าทางทิศตะวันออกเวียนไปจนครบ 4 หน้า หลังจากนั้นก็จะนั่งอยู่ใต้ร่มเงาไม้ทางทิศใต้ของเทวาลัยพูดคุยกัน ส่วนใหญ่ก็จะรู้จักคุ้นเคยกัน</p> <p>ดร.สุสติ จิตรขุม สวมชุดขาว มาถึงสถานที่ราว 8.30 น. เมื่อขึ้นไปบนเทวาลัยก็ได้จุดรูปเทียน และสวดมนต์บริกรรมบูชาพระพรหมทางพัคตร์ที่อยู่ทิศตะวันออก (ใช้เวลาราว 10 นาที) แล้วไปนั่งบนตั่งไม้ทางทิศใต้ของเทวาลัย ระหว่างนี้ลูกศิษย์ลูกหาก็เข้ามากราบไหว้และพูดคุยหัวเราะกันอย่างเป็นกันเอง</p> <p>09.00 น. หมอปราหมณ์เริ่มประกอบพิธีด้วยการจุดรูปเทียนบูชาพระพรหม สวดมนต์บูชาพระรัตนตรัย อ่านบทชุมนุมเทวดา ฯลฯ ใช้เวลาในสวดมนต์และอ่านโองการราว 30 นาที</p> <p>ระหว่างที่หมอปราหมณ์อ่านโองการ ร่างทรงพระพรหม ลูกหลานร่างทรง ลูกศิษย์ และ ผู้มาร่วมงานทั่วไปจะนั่งอยู่ทางทิศตะวันตกและทิศใต้ ซึ่งด้านนี้ไม่ร้อนเพราะได้เงาของเทวาลัย อีกทั้งมีต้นไม้ใหญ่ที่ขึ้นปกคลุมให้ร่มเงาทางด้านนี้ จากการสังเกตการณ์พบว่า ระหว่างที่หมอปราหมณ์ประกอบพิธีกรรมอยู่ทางด้านพัคตร์ทางด้านทิศตะวันออก ร่างทรง ลูกหลาน และกลุ่มลูกศิษย์ก็ไม่ได้ประนมมือแต่อย่างใด ต่างพูดคุยกันถึงเรื่องทั่วไปอย่างสนทนาสนม</p> <p>09.30 น. หมอปราหมณ์อ่านโองการเสร็จสิ้น ลูกหลานอาวุโสนำรูปที่จุดแล้วยื่นให้ร่างทรง เมื่อบริกรรมคาถาสักครู่ก็ปักลงยังกระถางรูปหน้าพระพัคตร์องค์พระพรหมด้านทิศตะวันตก จากนั้น ร่างทรงก็นั่งสมาธิ บรรยากาศรอบด้านเป็นไปด้วยสงบเงียบ แต่ไม่เคร่งเครียด ลูกหลานและลูกศิษย์หากจะพูดคุยกันก็กระซิบกระซาบเพียงเบา ๆ เพื่อไม่ให้มีเสียงรบกวน</p> <p>09.45 น. องค์พระพรหมลงประทับร่างทรง โดยร่างทรงแสดงอาการสั่น โยกตัว ก้มหน้าหรือตา ใบหน้าบิดเบี้ยวเล็กน้อย พูดออกมาด้วยสำเนียงแบบชายชรา ใช้สรรพนามแทน</p>

	<p>ตนเองว่า “พ่อ” ลูกหลานจะนำน้ำชาและอุปกรณ์ขององค์พ่อพระพรหมไปให้ เช่น ไม้เท้า เหล็กแหลม และกระดิ่ง จากนั้นลูกหลานที่อาวุโสที่สุดจะเข้าไปกราบไหว้ขอพร ก่อน แล้วเรียงตามลำดับอาวุโส ไปจนถึงเขย สะใภ้ในสายตระกูล รวมถึงหลานเหลนวัย เล็ก ๆ 2-10 ขวบด้วย ในการเข้าไปกราบพระพรหม ลูกหลานจะขอ “ท่านพ่อ” ในสิ่งที่ ตนเองประสงค์ เช่น ขออัฐิ (เงิน) ขอรถยนต์ ขอให้กิจการที่เป็ดใหม่รุ่งเรือง ขอให้ร่างกาย แข็งแรง ขอให้สติปัญญาเฉียบแหลมและไม่ดื้อ (กรณีหลานเหลนเล็ก ๆ) เป็นต้น องค์พ่อ พระพรหมก็จะมีพฤติกรรมโต้ตอบ เช่น ให้อัฐิโดยการให้ดอกมะลิใส่ในกระเป่าเงิน กระเป่าถือของลูกหลาน รักษาอาการเจ็บปวดโดยเอาเหล็กแหลมถูไปตามร่างกายส่วนที่ มีปัญหา บางทีก็ให้เคี้ยวใบมะยมเพื่อขับไล่เสนียดจัญไร ให้โชคดีโดยการเอาระฆังครอบ ลงบนศีรษะ และใช้ใบมะยมจุ่มน้ำพาดเบา ๆ บางครั้งองค์พ่อก็โอบกอด และเป่า กระทบ่อม</p> <p>เมื่อลูกหลานในสายตระกูลราว 20 คน เข้าไปกราบองค์พ่อจนครบแล้ว ตัวแทน ลูกหลานอาวุโสก็จะเข้าไปขอพรองค์พ่อให้ “ดร.มุสตี” ผู้เป็นร่างทรงด้วย เช่น ขอให้ เดินเห็นสะดวก หายเจ็บป่วย และอยู่กับลูกหลานนาน ๆ ฝ่ายองค์พ่อก็จะพูดที่เล่นที่จริง ว่า “ข้าจะเอาแม่เองไปอยู่ด้วยแล้วนะ” ลูกหลานก็จะต่อรอง และปฏิเสธอย่างแข็งขัน</p> <p>จากนั้นก็ถึงลำดับของลูกศิษย์ และบุคคลทั่วไปที่เข้าร่วมพิธี ทุกคนได้เข้าไป กราบไหว้ ปรีक्षा เล่าปัญหา และขอพรต่าง ๆ เช่น ขอให้หายจากเจ็บป่วย ขอให้ชนะ คดี ขอให้กิจการรุ่งเรือง ขอให้ชายที่ได้ ขอให้เจ้านายรัก ขอให้เรียนหนังสือจบ ขอให้ลูก ที่หายไ้กลับไปคืนมาหา ฯลฯ ตามแต่ใครมีปัญหาอะไร ท่านพ่อก็เมตตาแก้ไข ปัดเป่า ด้วย บรรยากาศที่ไม่เคร่งเครียด อีกทั้งผู้มากกราบไหว้มากให้องค์พ่อเสกน้ำมันดีให้โดยนำขวดน้ำ ต้มที่ยังไม่เปิดมาด้วย บางคนก็นำพระพรหมมาให้ท่านพ่อเบิกเนตรให้</p> <p>องค์พระพรหมที่มาประทับทรงมี 2 องค์ ลูกหลานจะเรียกว่า องค์ชาย องค์ขวา บุคลิกของร่างทรงจะแตกต่างกันไปบ้างทำให้ลูกหลานสังเกตได้ว่าพระพรหมองค์ใดลง ประทับ เช่น ถ้าสนุกสนานเฮฮา ใจดี ใครขออะไรให้หมดจะเป็นองค์ชาย แต่ถ้ามีความ เกร่งขี้มและมีความเป็นวิชาการจะเป็นพระพรหม องค์ขวาเป็นต้น บางทีทั้ง 2 องค์ก็ สลับกันประทับทรงในคราวเดียวกัน พิธีกรรมจะดำเนินไปเรื่อย ๆ กระทั่งผู้มาบูชาได้เข้าไป กราบองค์พ่อครบทุกคน สุดท้ายลูกหลานจะเข้าไปสรงน้ำดำหัวท่านพ่อเนื่องในโอกาส สงกรานต์ แล้วพระพรหมก็ออกจากการประทับร่าง</p> <p>10.30 น. เมื่อการประทับทรงเสร็จสิ้น ลูกศิษย์ก็จะไหว้ลาร่างทรง ลูกหลานเก็บอุปกรณ์ ต่าง ๆ</p>
บทสวด	<p>เริ่มต้นด้วยการ <b>สวดสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย</b> คือ บท “อิติปิโส” ต่อด้วย <b>คำนโม 3 การ พระพุทธเจ้า</b> คือ “นโม 3 จบ” ต่อจากนั้นสวด <b>บทน้อมรำลึกถึงคุณพระรัตนตรัย</b> อ้าง เป็นสัจวาจา เพื่อให้เกิดชัยมงคล คือบท “นัตถิเม สรรณัง” ต่อจากนั้นสวด <b>บทประกาศขุมขุมเทวดา</b> คือ บทที่ขึ้นต้นว่า “พระวิระวานะ เมตตัง สะเมตตา” ต่อจากนั้นสวด <b>บท “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร”</b> คือบทที่ขึ้นต้นว่า “เอวัมเม สุตัง”</p>

	<p>ต่อจากนั้นจะสวดบท <b>“มหาสมัยสูตร”</b> โดยตัดตอนไปเริ่มที่บทว่า <b>“อาโป จะ เทวา”</b> ในช่วง 10 นาที สวดท้าย หมอพรหมณได้สวดด้วยบทที่เป็นภาษาไทย ตัวอย่างบางตอน ดังนี้ ....จงสัมฤทธิ์ ประสิทธิคุณ สุนทรสวัสดิ์ ขจัดเศร้าแต่ ดร.มุสตี จิตรชุ่ม พร้อมด้วย บุตรีดาและศิษยานุศิษย์ที่มาชุมนุมในสถานที่นั้นนั้น ให้มีขมนมอายุยืนมัน เกินเขตชั้น ร้อยปี เศษเสริมทวีร้อยปลาย จงนิรันตรายทุกเมื่อ เพื่อเทพนพผดุง ช่วยบำรุงบริษัท เปลี่ยนพิทักษ์นิรันดร สมดุจพรกล่าวอ้าง จงประสิทธิ์อย่างร้าง อย่างแคล้วสิ่งประสงค์ โสคติ เทอญ.....</p>
--	--

พิธีบวงสรวงท่านพ่อพระพรหม ที่เทวาลัยเขามหาชัย หัวหิน มีลักษณะและองค์ประกอบแตกต่างไปจากพิธีกรรมที่จัดอยู่ในกรุงเทพมหานครพอสมควร แม้ในพิธีกรรมจะยังมีพรหมณเป็นผู้ประกอบพิธี แต่พิธีกรรมส่วนใหญ่มุ่งเน้นความสำคัญไปที่การประทับทรงพระพรหมของร่างทรงซึ่งเป็นเจ้าของสถานที่ ผู้มาร่วมงานมีประมาณ 100 คน ราว ๆ 20 คนเป็นลูกหลานในสายตระกูลของร่างทรงเอง ที่เหลือก็เป็นลูกศิษย์ที่เคารพบูชาร่างทรงมานานแล้ว มีบุคคลทั่วไปบ้างแต่ไม่มาก นอกจากนี้ ศาลท่านท้าวมหาพรหมยังได้สร้างสรรค “สัญลักษณ์” ที่มีลักษณะเฉพาะบางอย่างขึ้นมา เช่น ต้องไหว้บ่อน้ำ บ่อลม บ่อไฟ และบ่อดินก่อนจึงจะไปไหว้พระพรหมซึ่งอยู่ในตำแหน่งสูงสุดได้ เป็นต้น

พิธีกรรมสะท้อนให้เห็นความรัก ความผูกพันของผู้เป็นร่างทรงท่านพ่อพระพรหม ลูกหลาน และบรรดาลูกศิษย์ พิธีกรรมมีลักษณะเป็นปัจเจกบุคคลอย่างเห็นได้ชัด อย่างไรก็ตามบุคคลทั่วไปก็สามารถเข้าร่วมในพิธีกรรมได้ และรู้สึกได้ถึงความเป็นกันเองทั้งจากร่างทรงและลูกหลานร่างทรง นอกจากนี้พิธีกรรมยังสะท้อนให้เห็น “การทรงเจ้าเข้าผี” ที่ดำรงอยู่ในบริบทปัจจุบันอย่างน่าสนใจ ปัญหาต่าง ๆ ที่ลูกหลานและลูกศิษย์ขอ อ้อนวอนต่อพระพรหมคงสะท้อนให้เห็น “ความทุกข์” ของคนในปัจจุบันได้ระดับหนึ่ง กลุ่มลูกศิษย์ของร่างทรงส่วนใหญ่เป็นคนในสังคมเมืองส่วนหนึ่งเดินทางมาจากกรุงเทพฯ บางคนมาจากภูเก็ต ดังคำสัมภาษณ์ของสุภาพสตรีท่านหนึ่งว่า “มาติดต่อกันทุกปี รวม ๆ คง 15 ปีแล้ว มาตั้งแต่ลูกชายทั้ง 3 คนยังเด็ก ๆ จนตอนนี้คนเล็กเรียนจบวิศวะลาดกระบังแล้ว (ซีไปที่ลูกคนเล็ก) ถ้าปีไหนขาดไปก็กลัวมีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้น เคารพองค์พ่อมาก” สำหรับบุคคลทั่วไปที่เข้าร่วมพิธีกรรม ผู้วิจัยมีโอกาสดังสัมภาษณ์ผู้ประกอบการอาชีพขายสลากกินแบ่งรัฐบาลคนหนึ่งชื่อคุณเดชา ใจแน่น (สัมภาษณ์, 13 เมษายน 2559) ซึ่งปรกติขายสลากกินแบ่งอยู่ที่อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี วันนี้นำขบวนมอเตอร์ไซด์มากกว่า 80 กิโลเมตรเพื่อร่วมพิธีกรรมกล่าวว่า “เอาหีบขยาล้อตเตอร์มาให้ท่านพ่อเจิม มาแล้วเป็นสิริมงคล เชื่อกันว่าทำให้การค้าขายดี” พิธีกรรมจึงมีบทบาทเป็นหลักประกันบางอย่างให้กับคนในสังคมเมืองที่ดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางความไม่แน่นอน

หากพิจารณาใน **บริบททุนนิยม** ศาลท่านพ่อพระพรหมเกิดจากการระดมทุนจากเครือข่ายผู้นับถือพระพรหมที่ส่วนหนึ่งเป็นคนในวัฒนธรรมเมืองที่เป็น “ลูกศิษย์” ของเจ้าของสถานที่ อีกส่วนหนึ่งเป็นมิตรชาวต่างชาติ ได้แก่ ชาวสิงคโปร์ และฮ่องกงที่นับถือพระพรหม ประเด็นนี้ปรากฏวัตถุหลักฐานได้แก่ รูปหัวใจขนาดใหญ่จารึกชื่อชาวต่างชาติผู้สนับสนุนทุนทรัพย์ในการก่อสร้างบนยอดเขายังมี “ศาลามิตรต่างชาติ” และที่หน้าศาลยังมีป้ายหินอ่อนสลักชื่อผู้บริจาคเพื่อการบูรณะศาล (มีทั้งชาวไทย ชาวต่างชาติเอเชีย และชาวตะวันตก) การก่อสร้างศาลท่านพ่อพระพรหมขนาดใหญ่บนยอดเขาสูงนี้คงใช้ทุนทรัพย์หลาย 10 ล้านบาท แต่ทั้งหมดเกิดขึ้นได้เพราะการระดมทุนทั้งจากในและต่างประเทศ ผู้ศรัทธาเหล่านี้คาดหวังอะไรจากการบริจาค ผู้วิจัยสังเกตเห็นได้จาก “คำขอ” หรือ “คำอ้อนวอน” ต่อพระพรหมเมื่อท่านประทับทรง ตัวอย่างเรื่องที่ได้แก่ ขอให้ธุรกิจที่เปิดใหม่ประสบความสำเร็จ ขอให้ขายที่ได้ ขอให้ขายรัก ขอให้ได้เลื่อนตำแหน่ง ขอให้ให้มีโชค ขอให้หายป่วย ฯลฯ คำอ้อนวอนส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในการทำธุรกิจ ใน **บริบททุนนิยม** ที่ธุรกิจมีการแข่งขันสูง กำไรคือเป้าหมายหลัก และความสำเร็จวัดกันที่การเข้าถึงการบริโภค (ยิ่งแพง ยิ่งใหญ่ ยิ่งหรูหรา ยิ่งดี) พิธีบูชาพระพรหม ณ ศาลท่านพ่อพระพรหมจึงเป็น “ช่องทาง” หนึ่งในการเติมเต็ม (ความหวัง) ของมนุษย์ในยุคทุนนิยม



ภาพที่ 42 เครื่องประกอบพิธีของร่างทรง





ภาพที่ 43 ร่างทรง “ท่านพ่อพระพรหม” ขณะประกอบพิธีกรรม



ภาพที่ 44 รั้วหัวใจบริเวณทางขึ้นสู่อุดเชมหายัย ศาลท่านพ่อพระพรหม

### 3.1.2 พิธีบูชาพระพรหมที่จัดโดยพระภิกษุสงฆ์

พิธีบูชาพระพรหมที่จัดโดยพระภิกษุสงฆ์ หมายถึงพิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นในวัดของศาสนาพุทธและพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม พิธีกรรมในลักษณะนี้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนที่ วัดบางกุฎีทอง ต.บางกะดี อ.เมือง จ.ปทุมธานี วัดดังกล่าวได้จัดพิธีบูชาพระพรหมมาตั้งแต่ พ.ศ.2544 นับถึงปัจจุบัน (2558) ได้จัดพิธีบูชาพระพรหมมาแล้วถึง 15 ปีติดต่อกัน พิธีกรรมที่จัดขึ้นมี 2 แบบ แบบแรกเป็นพิธีประจำเดือน เรียกว่า “พิธีสวดขอเงินพระพรหม” และแบบที่สองจัดเป็นพิธีประจำปี เรียกว่า “พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า”

ตำนานอันเป็นที่มาของพิธีกรรมเล่าว่า “พรหมสี่หน้า” เป็นวิชาหนึ่งที่อยู่ในตำราพิชัยสงคราม พระมหาเถรคันฉ่อง ภิกษุชาวมอญซึ่งเป็นพระอาจารย์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นผู้นำเข้าสู่ดินแดนไทย สมัยนั้นมีการครอบกระหม่อมให้อยู่ยงคงกระพันด้วยวิชานี้ในยามออกสงคราม เมื่อสิ้นกรุงศรีอยุธยา วิชาพรหมสี่หน้าได้แตกออกเป็น 2 สาย สายแรกสืบต่อกันมาในหมู่พระภิกษุเชื้อสายมอญ สายที่สองสืบต่อกันในฆราวาสซึ่งเป็นผู้ขมังเวทย์ ต่อมาวิชาทั้ง 2 สายได้มาบรรจบกันอีกครั้งหนึ่งที่หลวงพ่อบ้านญ เจ้าอาวาสวัดบางกุฎีทอง (สถาพร เขาวนสวรรค์, 2555: 60-61)

วัดบางกุฎีทองได้สร้างวัตถุลักษณะขึ้นหลายอย่างเพื่อสื่อถึงการเป็นวัดที่นับถือบูชาพระพรหม เช่น ชุ่มประตู่ทางเข้าใหญ่ด้านที่ติดกับถนนสายหลักมีประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพรหมประดับเด่นอยู่กลางชุ่ม เรือของทางวัดที่ใช้ในการแข่งเรือตั้งชื่อว่า “เรือพรหมประทาน” มีรูปเคารพพระพรหมตั้งอยู่บนหัวเรือในลักษณะ “แม่ย่านาง” ตาลปัตรพระในวัดบางกุฎีทองเป็น ตาลปัตรที่ปักเป็นรูปพระพรหม วัตถุมงคลที่ทางวัดสร้างล้วนแต่เกี่ยวข้องกับพระพรหม เช่น เหรียญพรหม ตะกรุดพรหมสี่หน้า พระผ่องค์พระพรหม คทายอดพรหม หน้ากากพระพรหม ยันต์พรหมสี่หน้า เป็นต้น

วัดบางกุฎีทองยังได้จัดสร้าง “พระพรหมองค์ใหญ่ที่สุดในโลก” ขึ้นเพื่อเป็นประธานศูนย์กลางของวัด มูลค่าการก่อสร้างราว 40 ล้านบาท เทวรูปพระพรหมดังกล่าวขนาดกว้าง 4 เมตร ยาว 3 เมตร สูง 6.8 เมตร สี่หน้าแปดมือ ลักษณะเฉพาะมี 2 ประการ **ประการแรกคือที่บริเวณเหนือเศียรพรหมด้านที่ 1 มีพระพุทธรูปทรงเครื่องสูง 18.5 นิ้ว เรียกว่า “หลวงพ่อเรียกเงินมา” ประดิษฐานอยู่** ประการที่ 2 หน้าที่ 3 (ด้านซึ่งอยู่ตรงข้ามกับหน้าที่ 1 ซึ่งเป็นประธาน) ทำเป็นใบหน้าของชายชรามีหนวดเครายาวรุงรัง เป็นสัญลักษณ์ของ “พรหมซึ่งเป็นฤๅษีผู้บำเพ็ญพรต สิ่งของที่ได้แก่ คทา สังข์ จักร คัมภีร์ หม้อน้ำ และดอกบัว

พระพรหม วัดบางกุฎีทอง มีลักษณะทางประติมานวิทยาบางอย่างร่วมกันกับพระพุทธรูปปางโปรดพกาพรหม นั่นคือมีพระพุทธรูปประทับยืนบนเศียรของพระพรหมเหมือนกัน อย่างไรก็ตาม พระพุทธรูปปางโปรดพกาพรหมนั้น สัดส่วนของพระพุทธรูปที่ประทับยืนบนเศียรพรหมจะมี

ขนาดใหญ่จนเห็นได้ชัด แต่พระพรหมวัดบางกุฎีทองมีการย่อขนาดของพระพุทธรูปให้เล็กลง ยิ่งถ้าเทียบกับขนาดองค์อันใหญ่โตของพระพรหมแล้ว พระพุทธรูปจะมีขนาดเล็กกระทั่งผู้ที่ไม่สังเกตอาจไม่เห็น ส่วนสถานที่ประดิษฐานเทวรูปพระพรหม ไม่เรียก “ศาล” หรือ “เทวาลัย” ดังเช่นที่อื่น แต่เรียกว่า **“วิหารแก้ว”** เป็นสถาปัตยกรรมทรงไทย เมื่อพิจารณาจากประติมานวิทยาและสถาปัตยกรรมแล้ว กล่าวได้ว่า พระพรหม วัดบางกุฎีทองเป็น **“พระพรหมในศาสนาพุทธ”**



ภาพที่ 45 พระพรหมองค์ใหญ่วัดบางกุฎีทอง บนเศียรพระพรหมมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่





ภาพที่ 46 พระพุทธรูปทรงเครื่อง “หลวงพ่ोजินไหลมา” ที่ประดิษฐานไว้บนเศียรเทวรูปพระพรหม



ภาพที่ 47 หน้าที 3 ของพระพรหม ปั้นเป็นใบหน้าของฤๅษีชราผู้บำเพ็ญพรต



### 3.1.2.1 พิธีสวดขอเงินพระพรหม วัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี

พิธีสวดขอเงินพระพรหมเป็นพิธีกรรมประจำเดือนโดยจัดขึ้นในทุกเสาร์แรกของเดือน ทั้งนี้วัดบางกุฎีทองได้จัดพิธีสวดขอเงินพระพรหมขึ้นครั้งแรก เมื่อวันเสาร์ ที่ 3 มีนาคม 2555 นับถึงปัจจุบัน (2559) ทางวัดได้จัดพิธีสวดขอเงินพระพรหมขึ้นแล้วราว 40 ครั้ง ผู้วิจัยได้ลงเก็บข้อมูลภาคสนามในการสวดขอเงินพระพรหมครั้งที่ 23 (1 กุมภาพันธ์ 2557), ครั้งที่ 24 (1 มีนาคม 2557) และครั้งที่ 41 (2 มกราคม 2559) พบว่า ในการจัดพิธีกรรมทั้ง 3 ครั้ง มีผู้เข้าร่วมประมาณ 200-300 คน พิธีกรรมเป็นไปอย่างกระชับ ใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง เมื่อเสร็จพิธีประชาชนต่างแยกย้ายกันกลับบ้าน องค์กรประกอบของพิธีกรรมมีดังนี้

องค์ประกอบ	ลักษณะและรายละเอียดของพิธีกรรม
เจ้าของสถานที่	วัดบางกุฎีทอง
ผู้ประกอบพิธี	หลวงพ่อชำนาญ และมีหมคนายเป็นผู้ช่วย
ผู้เข้าร่วมพิธี	ผู้เข้าร่วมพิธีประกอบด้วย 3 กลุ่มดังนี้ กลุ่มที่ 1 คือ หลวงพ่อชำนาญ และสามเณร 1 รูป กลุ่มที่ 2 คือ หมคนายก และ ลูกศิษย์ใกล้ชิดหลวงพ่อชำนาญซึ่งช่วยงานวัดในหน้าที่ต่าง ๆ เช่น จัดดอกไม้ธูปเทียน จัดเครื่องสังฆทาน จัดพระประจำวันเกิด เป็นต้น กลุ่มที่ 3 คือ บุคคลทั่วไป
เครื่องประกอบพิธี	ทางวัดบางกุฎีทองจะเป็นผู้จัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีทุกอย่างไว้ให้ผู้มาร่วมพิธี ทั้งนี้เครื่องประกอบพิธีบางอย่าง ผู้มาร่วมพิธีอาจทำบุญตามจิตศรัทธาโดยใส่ปัจจัยในตู้บริจาค ส่วนเครื่องประกอบพิธีอีกส่วนหนึ่ง เช่น ชุดสังฆทานจะมีราคากำหนดไว้ด้วย รายละเอียดของเครื่องประกอบพิธีมีดังนี้ 1.ดอกไม้ธูปเทียนสำหรับไหว้พระพรหม 2.พวงมาลัยดอกดาวเรือง 3.ชุดละครบายศรี 4.กระเช้าผลไม้ 5.เครื่องสังฆทาน 6.พระพุทธรูปประจำวันเกิด 7.เหรียญที่ระลึก 8.น้ำมันต์
เวลาและพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม	เวลาในการประกอบพิธีกรรม คือ ตอนเย็นของวันเสาร์แรกของเดือน ระหว่าง 18.00 น. – 20.00 น. พื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมจะใช้วิหารพระพรหม และลานบริเวณด้านหน้าวิหารพระพรหมเป็นหลัก อาจแบ่งพื้นที่ได้เป็น 3 ส่วนดังนี้ ส่วนที่ 1 คือ บริเวณด้านบนวิหารพระพรหม ซึ่งนอกจากจะเป็นที่ประดิษฐานพระพรหมองค์ใหญ่แล้ว ด้านบนนี้ยังเป็นที่สำคัญสำหรับวางพวงมาลัย ปักธูปเทียน วางเครื่องบวงสรวง เช่น กระเช้าผลไม้ เป็นต้น นอกจากนี้ พื้นที่ด้านบนวิหารพระพรหมทางฝั่งซ้ายเป็นที่วางพระประจำวันเกิดซึ่งจัดเรียงอยู่บนโต๊ะ ส่วนด้านหน้าองค์พระพรหมเยื้องทางขึ้นตรงกลางเป็นที่นั่งของหลวงพ่อชำนาญ หมคนายกหมกม้ายืนอยู่

	<p>ระหว่างชั้นบันไดกลาง ส่วนที่ว่างบนพื้นด้านบนนี้มีภูมิทัศน์ศิลปะใกล้ชิดหลวงพ่อบูชิ่งมา นั่งในระหว่างพิธีกรรม</p> <p>ส่วนที่ 2 คือ บริเวณด้านล่างที่ติดกับวิหารพระพรหม เป็นที่เตรียมงานของลูกศิษย์ หลวงพ่อบูชิ่งที่มีบทบาทเป็น “คนใน” ช่วยงานในพิธีกรรม ทั้งนี้มีโต๊ะยาววางเรียง กัน แบ่งเป็นส่วน ๆ เช่น โต๊ะดอกไม้ธูปเทียน โต๊ะเครื่องสังฆทาน เป็นต้น</p> <p>ส่วนที่ 3 คือ ลานบริเวณด้านหน้าวิหารพระพรหม เป็นที่นั่งของผู้มาร่วมงานทั่วไป โดยจะนั่งบนเก้าอี้ที่ตั้งเรียงเป็นแถวหน้ากระดาน</p>
<p>บ ริ บ ท แ ล ะ ชั้น ต อ น ข อ ง พิธีกรรม</p>	<p>บุคคลทั่วไปที่มาร่วมงานมักขับรถยนต์ส่วนตัวมาจากวัดบางกุฎีทองตั้งอยู่ลึกจาก ถนนสายหลักราว 3 กิโลเมตร กระนั้นหากมาด้วยระบบขนส่งสาธารณะก็สามารถทำได้ โดยลงรถเมล์ที่ป้ายตรงข้ามนิคมอุตสาหกรรมบางกะดี แล้วโดยสารรถมอเตอร์ไซค์ รับจ้างเข้ามา อย่างไรก็ตามเมื่อพิธีกรรมเสร็จสิ้นซึ่งมีดแล้ว ก็ต้องเดินออกไป ปากซอยเอง ซึ่งไม่ค่อยสะดวกนักเพราะกลางคืนค่อนข้างเปลี่ยว ผู้มาร่วมพิธีเมื่อมาถึง แล้ว ก็จะไปปรับดอกไม้ธูปเทียนยังโต๊ะที่จัดเตรียมไว้ ชุดเครื่องสำหรับไหว้พระพรหม ประกอบด้วยธูป 12 ดอก เทียนขาว 1 เล่ม ส่วนดอกไม้ให้เลือกระหว่างดอกบัวกับ ดอกกุหลาบ บนโต๊ะนี้มีกล่องรับบริจาคตามจิตศรัทธา ส่วนหากใครต้องการพวงมาลัย ดอกดาวเรือง (ชุดละ 50 บาท) หรือชุดละครบายศรี (ชุดละ 100 บาท) ก็เช่าได้จาก เจ้าหน้าที่ ซึ่ง 2 สิ่งหลังนี้ไม่บังคับขึ้นอยู่กับใครต้องการบูชาเพิ่มเติม จากนั้นก็ขึ้นไปจุด ธูปเทียนกราบไหว้พระพรหมบนวิหาร หากมีเวลาเหลือผู้มาร่วมงานก็จะเดินไปไหว้ หลวงพ่อเคราะห์หายคลาญทุกซึกกับหลวงพ่อดุสิตยังมีบริเวณศาลาราย หรือขึ้น ไปบนศาลาทรงไทยเพื่อกราบหลวงพ่อบูชิ่งหรือดูวัตถุมงคลรุ่นใหม่ ๆ บางคนก็จะ นั่งบริเวณหน้าวิหารพระพรหม พูดคุยกันอย่างสนิสนม ถามไถ่สารทุกข์สุขดิบ รวมถึง แลกเปลี่ยนกันดูวัตถุมงคลพระพรหมที่ตัวเองคล้องติดตัว นอกจากนี้บริเวณหน้าวัด บางกุฎีทองยังมีตลาดพระเครื่องเล็ก ๆ ซึ่งส่วนใหญ่มีวัตถุมงคลจากวัดบางกุฎีทอง เกือบทุกรุ่นให้เช่า</p> <p>18.00 น. มีคนanyakประกาศผ่านเครื่องเสียงแจ้งให้ผู้มาร่วมพิธีทราบว่า หลวงพ่อบูชิ่ง กำลังเดินมายังวิหารพระพรหมแล้ว เมื่อหลวงพ่อดิ่งแล้วจะนั่งบนอาสนะข้าง ๆ องค์พระพรหม มีคนanyakกล่าวอาราธนาให้หลวงพ่อก้าวทักทายกับผู้มาร่วมพิธี เล็กน้อย หลวงพ่อก็จะเทศนาเกี่ยวกับธรรมและการปฏิบัติธรรมแบบกระชับ แล้วจุดธูป เทียนบูชาพระพรหม</p> <p>18.20 น. หลวงพ่อนำสวดมนต์ สวดบูชาพระรัตนตรัย ผู้เข้าร่วมพิธีกล่าวคำ อาราธนาศีล</p> <p>18.40 น. มีคนanyakกล่าวนำคำสมาทานพระกรรมฐาน จากนั้นผู้ร่วมพิธีนั่งสมาธิ ระหว่างนี้ หลวงพ่อก็จะบรรยายธรรมไปด้วย</p> <p>19.10 น. มีคนanyakกล่าวนำคำถวายสังฆทาน และเล่าถึงอานิสงส์ของการถวาย สังฆทาน ผู้ร่วมพิธีกล่าวตามแล้วลุกจากที่นั่งไปเข้าแถวเพื่อถวายสังฆทาน โดยบอก</p>

	<p>ชุดสังฆทานที่ตนต้องการแก่เจ้าหน้าที่ประจำโต๊ะ (สังฆทานที่จัดเตรียมไว้มี 3 ชุด คือ 100, 500 และ 1,000 บาท) ทั้งนี้เมื่อบอกชุดที่ต้องการพร้อมชำระปัจจัยแล้วจะได้เหรียญที่ระลึก (เหรียญดังกล่าวมี 3 แบบแตกต่างกันไปตามชุดสังฆทานที่เลือก) ผู้มาร่วมพิธียกชุดสังฆทานนั้นเดินขึ้นไปบนวิหารพระพรหมทางบันไดด้านซ้าย เมื่อขึ้นไปบนวิหารแล้วให้บอกวันเกิดแก่เจ้าหน้าที่ประจำโต๊ะเพื่อรับพระพุทธรูปประจำวันเกิด แล้วอุ้มเครื่องสังฆทานและพระประจำวันเกิดอ้อมด้านหลังองค์พระพรหมใหญ่ไปถวายหลวงพ่อซึ่งนั่งอยู่บนอาสนะอีกฝั่งหนึ่ง เสร็จแล้วก็กลับมาที่นั่งของตน ขั้นตอนการถวายสังฆทานนี้ค่อนข้างใช้เวลายาวนานเพราะผู้มาร่วมพิธีทุกคนจะถวายสังฆทานกับมือหลวงพ่อ อนึ่ง เครื่องประกอบพิธีที่ทางวัดจัดเตรียมไว้เกือบทุกอย่าง (ยกเว้นรูปเทียน) จะถูกนำกลับมาเวียนอีกครั้ง ดังนั้นเมื่อถวายเสร็จแล้วจะมีกลุ่มลูกศิษย์ที่มาช่วยงานยืนเรียงแถวกันยกสิ่งเหล่านั้นส่งต่อกันเป็นทอด ๆ ออกมาทันที เพื่อให้ทันต่อผู้มาร่วมพิธีที่ยืนรอคิวอยู่</p> <p>19.30 น. มีคนยกกล่าวนำคำอุทิศส่วนกุศลให้เจ้ากรรมนายเวร บิดมารดา ครูอาจารย์ ฯลฯ ผู้มาร่วมพิธีกล่าวตาม</p> <p>19.45 น. มีคนยกกล่าวนำ<b>คำอธิษฐานขอเงินพระพรหม</b> ผู้มาร่วมพิธีกล่าวตาม ขั้นตอนนี้ ผู้ร่วมพิธีจะมองตรงไปที่พระพักตร์องค์พระพรหมเหมือนขอกับท่านโดยตรง</p> <p>19.55 น. หลวงพ่อให้โอวาท อนุโมทนาการทำบุญ และประพรมน้ำมนต์ให้แก่ผู้มาร่วมงาน โดยลูกศิษย์คนสนิทจะถือโถน้ำมนต์เดินลงมาด้านล่าง และหลวงพ่อก็จะประพรมให้ลูกศิษย์อย่างทั่วถึง</p> <p>20.00 น. เสร็จสิ้นพิธีกรรม หลวงพ่อกลับไปบนกุฏิบนศาลาไม้ มีคนยกประกาศข่าวสาร นัดหมายครั้งต่อไปและกล่าวคำอำลา</p>
บทสวด	<p>...ขอบารมี<b>ท้าวมหาพรหม</b>ผู้เป็นใหญ่ในพรหมโลก โปรดสงเคราะห์ข้าพเจ้าด้วยทรัพย์สินสมบัติ เงินทองโชคลาภ ให้เงินให้ทอง ให้ทรัพย์สินสมบัติเพิ่มมากมีทวีคูณ ข้าพเจ้าจะไป ณ ที่ใด ๆ มีพระองค์ปกปักรักษาอยู่ โปรดช่วยให้ข้าพเจ้าได้รับความสำเร็จ ความสมหวัง ได้เงินได้ทอง ร่ำรวยมั่งมี ณ ที่นั้น ๆ ด้วยบารมี<b>พระพรหม</b>ใหญ่ ณ เบื้องหน้าของข้าพเจ้าเป็นประธาน ขอเงินทองที่ใด ๆ ไหลมาให้ข้าพเจ้าถ้วนเท่านี้ก มากมาย สูงใหญ่ เท่าองค์พระพรหมผู้ทรงฤทธิ์ ที่สถิตเบื้องหน้าของข้าพเจ้านี้เทอญ...</p>

พิธีสวดขอเงินพระพรหมสะท้อนให้เห็นผสมผสานกันระหว่างความเชื่อพระพรหมและพุทธศาสนา กิจกรรมหลัก ๆ ในพิธีกรรม ไม่ว่าจะป็นไหว้พระ สวดมนต์ ฟังเทศน์ นั่งสมาธิ ถวายสังฆทาน ประพรมน้ำมนต์ และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล ล้วนแล้วแต่เป็นกิจกรรมในศาสนาพุทธทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม กิจกรรมทั้งหมดดำเนินไปต่อหน้าเทวรูปพระพรหม ระหว่างประกอบพิธีกรรมทุกคนจะจ้องมองไปยังองค์พระพรหมตลอดเวลาในลักษณะอันนอบน้อม พิธีกรรมนี้จัดใน

ตอนเย็น เมื่อมีดลงแล้ว ไฟในวิหารจะเปิดขึ้นและเหมือนไฟทุกดวงจะส่งมาที่องค์พระพรหม พระพรหมจึงเป็นศูนย์กลางของพิธีกรรม

การที่กิจกรรมส่วนใหญ่อิงอยู่กับศาสนาพุทธอันเป็นศาสนาหลักของชาติ ช่วยสร้างการยอมรับจากผู้มาร่วมพิธีได้ง่าย เพราะเหมือนได้มาทำบุญในพุทธศาสนาตามปกติ ที่เพิ่มเติมพิเศษเข้ามาคือ การได้ขอพรพระพรหมให้ลดบันดาลในเรื่องทางโลกอันเป็นปัญหาที่ปุถุชน เผชิญอยู่ พิธีสวดขอเงินพระพรหมยังสะท้อนให้เห็นการปรับตัวของวัดอันเป็นศาสนสถานให้เข้ากับวิถี ของคนเมือง เช่น จัดในเย็นวันเสาร์ที่คนรู้สึกผ่อนคลายเพราะได้หยุดงานในวันรุ่งขึ้น จัดในเสาร์แรกของเดือนเพราะผู้มาร่วมพิธีเพิ่งรับเงินเดือนมาใหม่ ๆ ย่อมมีปัจจัยในการทำบุญ จัดเตรียมเครื่อง ประกอบพิธีไว้ให้ผู้มาร่วมพิธี มีเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกเพื่อให้พิธีกรรมดำเนินไปอย่างมีระบบ และเป็นไปตามเวลาที่กำหนด ฯลฯ ประการสำคัญพิธีกรรมนี้แสดงให้เห็น “ความหลากหลาย” ของ ความเชื่อพระพรหมที่มี “ราก” อันสามารถปรับประยุกต์และตีความให้เข้ากับพิธีกรรมที่อิงอยู่กับพุทธ ศาสนาได้อย่างแนบสนิท

หากพิจารณาใน**บริบททุนนิยม**ที่มี “ทุน” เป็นแรงขับเคลื่อน การบริหารจัดการพิธีสวดขอเงินพระพรหมของวัดบางกุฎีทองแสดงให้เห็น “การระดมทุน” อย่างชัดเจน ผู้มาร่วมพิธีกรรมไม่ต้องเตรียมสิ่งของอื่นใดเลยนอกจาก “เวลา” และ “เงิน” ทางวัดได้จัดเตรียม เครื่องประกอบพิธีทุกอย่างไว้ให้ ทั้งดอกไม้ธูปเทียน ชุดตุ๊กตาละครรำกำบน เครื่องสังฆทาน พระประจำปีเกิด ฯลฯ นอกจากเตรียมเครื่องประกอบพิธีแล้ว ทางวัดยังได้เตรียม “คน” ไว้บริการ เพื่อให้ผู้มาประกอบพิธีได้รับความสะดวกสบายและให้พิธีกรรมเสร็จสิ้นตามเวลาที่กำหนด ช่วงของ การระดมทุนคือ ช่วงถวายสังฆทาน ซึ่งมีหลายราคา คือ 100 500 และ 1,000 บาท ผู้มาร่วมพิธีจะ เดินไปที่โต๊ะเจ้าหน้าที่ บอกชุดสังฆทานที่ต้องการ ชำระเงิน รับเหรียญที่ระลึก แล้วยกเครื่องสังฆทาน กับพระประจำปีเกิดไปถวายหลวงพ่อ เมื่อถวายเสร็จเครื่องประกอบพิธีเหล่านี้จะถูกยกกลับมาทันที เพื่อเวียนให้ทันต่อคนอื่น ๆ ที่รอทำบุญ สิ่งที่ผู้มาร่วมพิธีคาดหวังว่าพระพรหมจะช่วยลดบันดาล ตามที่ ปรากฏในคำสวดอ้อนวอน เช่นเงินทองโชคลาภ ทรัพย์สมบัติ ฯลฯ อาจตีความได้ว่าเป็น ความอยากได้อยากมีส่วนบุคคล ความปรารถนาเหล่านี้เป็นไปเพื่อสิทธิ์ในการเข้าถึงการบริโภค (ซึ่งต้องใช้เงิน) และการสะสมทุน ดังนั้น ในภาพรวม ทั้งผู้จัดและผู้มาร่วมพิธีสวดขอเงินพระพรหมจึง เกี่ยวข้องกับบริบททุนนิยม



ภาพที่ 48 สถานที่จัดพิธีสวดขอเงินพระพรหม



ภาพที่ 49 กิจกรรมการนั่งสมาธิกรรมฐาน



ภาพที่ 50 หลวงพ่อชำนาญรับสังฆทานจากพุทธศาสนิกชน



ภาพที่ 51 พระพุทธรูปประจำวันเกิดที่ทางวัดจัดเตรียมไว้สำหรับผู้มาร่วมพิธี



### 3.1.2.2 พิธีเป่ายันต์พรหมสีหน้า วัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี

พิธีเป่ายันต์พรหมสีหน้าเป็นพิธีสำคัญที่สุดของวัดบางกุฎีทอง จัดในลักษณะงานประจำปี พิธีกรรมจัดขึ้น 1 วันเต็ม วันที่จัดงานส่วนมากตรงกับวันอาทิตย์ ในงานประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินต่อเนื่องไปตลอดทั้งวัน พิธีกรรมนี้มีผู้มาร่วมงานนับหมื่นคน ทั่วทั้งบริเวณวัดจึงแน่นขนัด ทั้งนี้วัดบางกุฎีทองได้จัดพิธีเป่ายันต์พรหมสีหน้าขึ้นครั้งแรกเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2544 จากนั้นก็จัดเรื่อยมาทุกปีกระทั่งปัจจุบัน (2558) เป็นปีที่ 15 แล้ว

สถาพร เขาวนสวรรค์ เล่าว่าพิธีเป่ายันต์พรหมสีหน้าสัมพันธ์กับวิชาพรหมสีหน้า ที่กล่าวกันว่าปัจจุบันมีหลวงพ่وخำนาญ อุตมปญโญ เพียงผู้เดียวที่สืบทอดอยู่ พรหมสีหน้าเป็นวิชาทางไสยเวทย์สืบทอดกันอยู่ในภิกษุเชื้อสายมอญ วิชานี้มีมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา หลวงพ่وخำนาญ อุตมปญโญ ได้เรียน “วิชาพรหมสีหน้า” มาจากอาจารย์ทั้งสายพระและสายฆราวาส สายพระสืบทอดมาจากหลวงปู่สุรินทร์ ผู้ซึ่งเป็นศิษย์หลวงพ่ोजง วัดหน้าต่างนอก ส่วนสายฆราวาสสืบทอดมาจากอาจารย์อู๋ ครูเรือแจว ผู้ซึ่งเป็นศิษย์ของอาจารย์เฮง ไพรวัด ตำบลตำราที่เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับวิชาพรหมสีหน้า หลวงพ่وخำนาญ อุตมปญโญ ได้เก็บรวบรวมไว้ทั้งที่เป็นใบลานเก่าและสมุดที่เขียนด้วยลายมือของครูอาจารย์ เชื่อกันว่า วิชาพรหมสีหน้ามีคุณวิเศษหลายด้าน เช่น เมตตามหานิยม มหากันแคล้วคลาด เปิดทางเงินทอง และเสริมดวงชะตา

สำหรับประวัติของหลวงพ่وخำนาญ (พระครูปทุมวรกิจ อุตมปญโญ) นั้น ท่านเป็นคนในชุมชนท้องถิ่นบางกะดีแต่กำเนิด บ้านอยู่ไม่ห่างจากวัดนัก บิดาเป็นคนไทยแต่มารดามีเชื้อมอญ ชีวิตหลวงพ่อกผูกพันกับวัดบางกุฎีทองมาตั้งแต่เด็กเพราะได้รับใช้หลวงปู่สุรินทร์ อดีตเจ้าอาวาสวัดบางกุฎีทอง เมื่อเรียนจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว ท่านได้บรรพชาเป็นสามเณรตอนอายุได้ 14 ปี และอยู่ในเพศภิกษุเรื่อยมา ในระยะแรกของการบวช ท่านได้เรียนรู้วัตรปฏิบัติและวิชาอาคมต่าง ๆ จากหลวงปู่สุรินทร์ เรวโต ต่อมาได้เดินทางไปศึกษาวิชาต่าง ๆ ที่เมืองมอญ ประเทศพม่า ท่านเป็นพระสายปฏิบัติกรรมฐาน เล่ากันว่าเข้ากรรมฐานแต่ละครั้งนานถึง 4-5 ชั่วโมง อีกทั้งยังเคร่งในพระวินัยมาก ท่านเป็นพระที่เก็บตัว พูดน้อย และไม่ค่อยสูงส่งกับใคร เมื่อได้เรียนวิชาพรหมสีหน้าจนแตกฉานแล้ว ครั้งแรกท่านไม่ได้คิดจะเป่ายันต์พรหมสีหน้า กระทั่งต่อมา “องค์ต้นวิชา” ได้มาบอกทางจิตให้ใช้วิชานี้ช่วยเหลือผู้คน และอนุญาตให้ทำพิธีเป่ายันต์พรหมสีหน้าได้เพียงปีละครั้งเดียวเท่านั้น (สถาพร เขาวนสวรรค์, 2555 : 65-70)

หลวงพ่وخำนาญ อุตมปญโญ จึงมีบทบาทเป็นตัวกลาง (medium) ที่เชื่อม “พระพรหม” เข้ากับโลกสามัญโดยมี “วิชาพรหมสีหน้า” เป็นเครื่องมือ และ “พิธีเป่ายันต์พรหมสีหน้า” เป็นช่องทาง





ภาพที่ 52 หลวงพ่อชำนาญเป็นผู้ประกอบพิธีในการเป่ายันต์พรหมสี่หน้า

ผู้วิจัยได้ลงเก็บข้อมูลภาคสนามในพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้าครั้งที่ 14 ซึ่งจัดขึ้นในวันอาทิตย์ที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ.2557 และครั้งที่ 15 จัดขึ้นในวันอาทิตย์ที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ.2558 องค์ประกอบของพิธีกรรมมีดังนี้

องค์ประกอบ	ลักษณะและรายละเอียดของพิธีกรรม
เจ้าของสถานที่	วัดบางกุฎีทอง
ผู้ประกอบพิธี	หลวงพ่อชำนาญ
ผู้เข้าร่วมพิธี	ผู้เข้าร่วมพิธีประกอบด้วย 5 กลุ่มดังนี้ กลุ่มที่ 1 คือ หลวงพ่อชำนาญ และพระสงฆ์ในวัดบางกุฎีทอง กลุ่มที่ 2 คือ มัคทายก และ ลูกศิษย์ใกล้ชิดหลวงพ่อชำนาญซึ่งช่วยงานในหน้าที่ต่าง ๆ กลุ่มที่ 3 คือ กลุ่มทหารซึ่งทำหน้าที่รักษาความปลอดภัย จัดระเบียบ และดูแลความเรียบร้อย กลุ่มที่ 4 คือ กลุ่มลูกศิษย์ที่เป็นสมาชิกของโซเซียลเน็ตเวิร์ก เรียกชื่อกลุ่มว่า “ลูกพระพรหม ศิษย์หลวงพ่อชำนาญ” และ ลูกศิษย์หลวงพ่อกลุ่มอื่น ๆ

	<p>กลุ่มที่ 5 คือ บุคคลทั่วไป</p>
<p>เครื่องประกอบพิธี</p>	<p>เครื่องประกอบพิธีแบ่งได้เป็น 7 กลุ่ม ดังนี้</p> <p>1.สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่</p> <p>1.1 พระพรหม ได้แก่ พระพรหมองค์ใหญ่ พระพรหมองค์ทอง พระพรหมองค์ดำ เติร์พรหมสี่หน้า ตาลปัตรพรหม ธงยันต์พรหม และวัตถุมงคลที่เกี่ยวข้องกับพรหม</p> <p>1.2 ครูอาจารย์ที่เป็นครูสายวิชาพรหมสี่หน้า ที่เป็นรูปหล่อเสมือนจริง ได้แก่ หลวงปู่สุรินทร์ หลวงปู่โตะ และอาจารย์เฮง ไพรวัล ที่เป็นรูปถ่ายใส่ไว้ในกรอบรูป ได้แก่ หลวงพ่อกลิ่น วัดพระญาติ เจ้าคุณรามัญมุนี วัดบางหลวง หลวงพ่อจง วัดหน้าต่างนอก หลวงพ่อสีห์ วัดสะแก พระสังฆราช (แพ) วัดสุทัศน์ พระปลัดทุ่ง วัดเทียนถวาย และอาจารย์อู๋ ครูเรือแจว</p> <p>1.3 สิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ได้แก่พระพุทธรูป รูปปั้นฤๅษี 108 พระนเรศวร พระแม่ธรณี ท้าวเวสสุวรรณ</p> <p>1.4 เติร์เทพ (ซึ่งจะเป็นชุดที่แห่ยกออกมาในช่วงเวลาสำคัญของพิธีกรรม) ประกอบด้วยเต็รพรหมเป็นประธาน นอกนั้นมีเต็รยักษ์ ฤๅษี 108 และเต็รเทพอื่น ๆ</p> <p>2.เครื่องประกอบพิธีที่เป็นบายศรี ฉัตร และดอกไม้ ได้แก่บายศรีหลัก บายศรีพรหม บายศรีเทพ บายศรีปากขาม บายศรีหลักมีแบบ 16 ชั้น และ 9 ชั้น อีกทั้งยังมีบายศรีที่ทำเป็นรูปนาคราช และหงส์ด้วย ส่วนดอกไม้มีพานพุ่ม พานดอกไม้ซึ่งเน้นดอกบัวเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีต้นกล้วยและอ้อยผูกประดับสถานที่ด้วย</p> <p>3.รูปเทียน ประกอบด้วยรูปเทียนทั่วไปที่คนจุดกราบไหว้ และยังมีเทียนใหญ่สูงราว 1.5 เมตร อีก 9 เล่มที่จุดไว้บนตุ่มน้ำ เทียน 9 เล่มนี้จะจุดไว้กระทั่งเสร็จงาน</p> <p>4.เครื่องบวงสรวง แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้</p> <p>4.1 ผลไม้ และธัญพืช ตัวอย่างผลไม้ เช่น กล้วย ขนุน ทับทิม มะพร้าว มะม่วง ส้ม เป็นต้น ส่วนธัญพืช เช่น ฟักทอง ฟัก มัน เผือก งา ข้าวโพด ถั่วแดง ถั่วเขียว ข้าวตอก นอกจากนี้ยังมีนมสดและเนยอีกด้วย</p> <p>4.2 ขนมหวาน ได้แก่ ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง เม็ดขนุน กลิบล้ำดวน จำมงกุฏ ขนมชั้น ขนมถ้วยฟู ขนมต้มขาว/ต้มแดง ขนมอาลัฎกุลาบ ขนมเปียะ ถั่วตัด ข้าวพอง ขนมแกงบวด (กล้วย ฟักทอง เผือก มัน)</p> <p>4.3 ชุดเมี่ยง หมาก พลุ ปูน ยาเส้น</p> <p>4.4 น้ำหวานหลากสี มีทั้งสีแดง ส้ม เหลือง เขียว ชมพู</p> <p>4.5 พวงมาลัยดอกดาวเรือง พวงมาลัยดอกมะลิ</p> <p>ทั้งนี้ชุดเครื่องบวงสรวงจะจัดไว้ 2 ชุด ชุดใหญ่จัดไว้ที่หน้าพระพรหมองค์ใหญ่ ส่วนชุดเล็กจัดไว้หน้าครูเทพต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีอีกชุดหนึ่งที่จัดบวงสรวงเสื่อวัด เครื่องบวงสรวงชุดหลังนี้มีอาหารคาว และเหล้าด้วย</p>

	<p>5.สายสัญญาณดีเป็นตาข่ายไปทั่วบริเวณงาน อีกทั้งยังมีสายสัญญาณอีกเส้นที่ผูกเชื่อมกับตาข่ายไว้สำหรับมัดโยงศีรษะผู้เข้าร่วมพิธี</p> <p>6.วงดนตรีไทย 2 วงใหญ่</p> <p>7.น้ำพระพุทธรมนต์ และวัตถุมงคลที่แจกเป็นที่ระลึก</p>
<p>เวลาและพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม</p>	<p>เวลาในการประกอบพิธีเริ่มต้นราว ๆ 09.00 น. และเสร็จสิ้นประมาณ 19.00 น. ทั้งนี้ตลอดทั้งวันมีกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องดังตารางที่ทางวัดติดประกาศไว้ให้ผู้มาร่วมพิธีได้รับทราบ</p> <p>พื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมมีรายละเอียดดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1.พื้นที่บนเทวาลัยพระพรหมองค์ใหญ่ เป็นพื้นที่ในการตั้งบายศรีและเครื่องบวงสรวงชุดใหญ่</li> <li>2.พื้นที่หน้าศาลาทรงไทย เป็นพื้นที่ที่ตั้งปะรำพิธีและกัน เป็นพื้นที่เฉพาะเพื่อวางสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เครื่องบายศรี เครื่องบวงสรวง รวมถึงอาสนะของหลวงพ่อบ้านาญ ถัดกันมานั้นเป็นพื้นที่ของวงดนตรีไทย ผู้ที่จะเข้าไปในพื้นที่เฉพาะซึ่งอยู่ในปะรำพิธีนี้ได้ คือเจ้าหน้าที่ทางวัด ทหาร และศิษย์คนสำคัญ</li> <li>3.พื้นที่เฉพาะเจ้าหน้าที่ของทางวัด ซึ่งมีแทรกอยู่ในงานเป็นส่วน ๆ เช่น โต๊ะสำหรับเช่าจองวัตถุมงคล โต๊ะสำหรับทำทานซื้อโหนดที่ดินถวายวัด โต๊ะสำหรับทำสังฆทาน โต๊ะสำหรับดอกไม้ธูปเทียนบูชาพระพรหม โต๊ะอำนวยความสะดวกแลกเงินปลีก โต๊ะสำหรับทำสังฆทาน โต๊ะสำหรับทำบุญโลงศพ ฯลฯ</li> <li>4.พื้นที่ทั่วไป คือพื้นที่ในลานโล่งบริเวณหน้าวิหารพระพรหม ลานหน้าศาลาทรงไทย พื้นที่เหล่านี้มีหลังคาผ้าใบคลุมและมีสายสัญญาณผูกโยงอยู่ระดับเหนือศีรษะ พื้นที่ทั่วไปยังรวมถึงพื้นที่ในศาลปุณ และศาลาต่าง ๆ ที่ทางวัดเปิดให้ผู้มาร่วมงานเข้าไปนั่ง ซึ่งค่อนข้างเบียดเสียดมากเพราะมีคนนับหมื่น</li> <li>5.พื้นที่โรงทาน อยู่ในสนามบริเวณลานจอดรถ มีผู้ศรัทธาออกมาออกโรงทานกว่า 50 ร้าน</li> </ol>
<p>บริบทและขั้นตอนของพิธีกรรม</p>	<p>วันประกอบพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้าเป็นวันที่บริเวณวัดบางกุฎีทองและบริเวณโดยรอบครึกครื้นมาก ทั้งนี้เพราะคนจำนวนมากมุ่งมาสู่บริเวณงาน รถยนต์จอดล้นลานจอดรถของวัด อีกส่วนหนึ่งจอดเลียบบนถนนรอบนั้นเป็นทางยาวไปถึงปากซอย (3 กิโลเมตร) บ้านเรือนของประชาชนที่อยู่โดยรอบวัดเปิดขายเครื่องดื่มและอาหารแบบเฉพาะกิจ บางบ้านที่มีสถานที่ว่างก็จัดเป็นที่จอดรถโดยเก็บค่าเช่าพื้นที่ ผู้ที่มาร่วมในพิธีหากต้องการได้นั่งในตำแหน่งที่ดี มองเห็นหลวงพ่อบ้านาญหรืออยู่ใกล้ซิดหลวงพ่อบ้านาญให้ถึงงานตั้งแต่ 6 โมงเช้า เพื่อปูเสื่อจอนั่ง ประมาณ 8 โมงเช้าภายในงานก็เต็มไปด้วยผู้คนแล้ว ส่วนหนึ่งจะไปทานอาหารเช้าที่บริเวณโรงทาน จากนั้นก็จะมาจุดธูปเทียนบูชาพระพรหมองค์ใหญ่ หลวงพ่อบ้านาญเรียกเงินมา และบูชาครูบาอาจารย์ที่ตั้งไว้ยังปะรำพิธี เป็นธรรมเนียมปฏิบัติของทางวัดว่า ผู้ที่จะเข้าร่วมพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้าจะต้องกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ 3 อย่างนี้ก่อน ช่วงนี้วงดนตรีไทยจะบรรเลงเบา ๆ สลับกับมัคนายกประกาศประชาสัมพันธ์ข้อมูลต่าง ๆ</p>

<p>ลำดับของพิธีการในงานเป้ายันต์พรหมสี่หน้ามีดังนี้</p> <p>09.00 น. หลวงพ่อชำนาญจตุรบุเทียนบูชาศาลเสี้ยววัดเพื่อบอกกล่าวถึงการจัดงานบริเวณเสี้ยววัด มีเครื่องบวงสรวงสังเวยตั้งไว้ ประกอบด้วยเหล้า และอาหารคาว</p> <p>09.19 น. หลวงพ่อทำพิธีถวายเครื่องบวงสรวงแต่ท้าวมหาพรหมองค์ใหญ่ ณ วิหารแก้วเสร็จแล้วจตุรบุเทียนบูชาครูบาอาจารย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ณ ประรำพิธีหน้าศาลาทรงไทย</p> <p>10.00 น. มัคคานายกประกาศเปิดให้เข้าวัดถุ่มงคล วัดถุ่มงคลบางอย่างมีจำนวนจำกัด เช่น 99 ขึ้น ผู้มาร่วมพิธีที่ต้องการเข้าจึงต้องวิ่งไปเข้าแถวอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตามวัดถุ่มงคลก็มีหลายแบบให้เลือกตามแต่ศรัทธา นอกจากนี้มัคคานายกยังประกาศเชิญชวนพุทธศาสนิกชนร่วมทำบุญซื้อโพนดที่ดินถวายวัดด้วย</p> <p>11.19 น. ร่วมกันถวายภัตตาหารเพล พระภิกษุสงฆ์ สามเณร ในวัด</p> <p>13.19 น. หลวงพ่อทำพิธีเจิม และเชิญธงยันต์พรหมขึ้นสู่ยอดเสา (เสาธงพรหมตั้งอยู่ในบริเวณประรำพิธี)</p> <p>14.19 น. หลวงพ่อชำนาญเป็นตัวแทนสงฆ์รับสังฆทานจากพุทธศาสนิกชน ทั้งนี้บุคคลที่ได้ถวายสังฆทานเป็นคนแรกคือ พลเอกสมยศ สมบูรณ์ผล อดีตเจ้ากรมพลธิการทหารบก และประธาน "มูลนิธิพระพรหม หลวงพ่อชำนาญ" ต่อจากนั้นผู้มาร่วมงานทั่วไปก็ทยอยเข้าแถวยาวเพื่อทำสังฆทาน (ผู้ที่ถวายสังฆทานตั้งแต่ 500 บาทขึ้นไปได้รับเหรียญผู้เฒ่าเฒ่าเป็นที่ระลึก) ช่วงเวลานี้จะกินเวลายาวนานเพราะผู้เข้ามาร่วมพิธีทุกคนจะพร้อมใจกันทำสังฆทานกับมือหลวงพ่อ</p> <p>17.19 เริ่มพิธีเป้ายันต์พรหมสี่หน้า โดยมีมัคคานายกจะประกาศแจ้งให้ผู้มาร่วมงานทราบ ผู้มาร่วมงานจะมานั่งยังพื้นที่ที่ตนจับจองไว้จนเต็มบริเวณพร้อมกับปล่อยขยาสายสัญญาณที่อยู่ด้านบนลงมาแล้วพันคล้องศีรษะไว้ ทหารและคณะลูกศิษย์เดินยกเศียรเทพเดินเรียงกันลงมาจากศาลาทรงไทย เศียรสุดท้ายคือเศียรพระพรหม เศียรเทพเหล่านั้น (ราว 30 เศียร) จะถูกนำไปวางไว้บนพานที่เตรียมไว้ทั่วทั้งประรำพิธี เฉพาะเศียรพระพรหมที่จะนำมาตั้งไว้หน้าอาสนะของหลวงพ่อบุญญา เมื่อหลวงพ่อนั่งประจำอาสนะแล้ว ดนตรีไทยบรรเลงหนึ่งจบ จากนั้นมัคคานายกจะนำสวด เริ่มจากคำนมัสการพระพุทธรูปเจ้า อารารณาศิล 5 เสร็จแล้วหลวงพ่อบุญญาสวดคำนมัสการพระพุทธรูปเจ้า คำนมัสการ ไตรสรณคัมภีร์ คำสมาทานศีล 5 ต่อจากนั้นมัคคานายกประกาศให้ผู้เข้าร่วมพิธีทุกหันหน้าไปทางพระพรหมองค์ใหญ่เพื่ออธิษฐานขอเงินพระพรหม เริ่มต้นโดยท่อง "นม 3 จบ" พร้อม ๆ กัน แล้ว มัคคานายกนำกล่าวสวดอ้อนวอนพระพรหม</p> <p>เสร็จแล้วหลวงพ่อบุญญาบอกให้ทุกคนตั้งจิตให้นิ่งสงบ หลับตาลง แล้วเริ่มสวดบทเป้ายันต์เป็นภาษาบาลี แล้วต่อด้วยตัวบทที่เป็นภาษาไทย ระหว่างนี้ผู้มาร่วมพิธีต่างแสดงอาการว่าองค์เทพลงประทับ เช่น ตัวสั่น ร่ายรำ หัวเราะก๊อง หัวดีร้อง ฯลฯ โดยเฉพาะเมื่อถึงตอนที่หลวงพ่อบุญญาสวดชุมนุมเทวดา เมื่อหลวงพ่อบุญญาชื่อเทพองค์ใด ผู้ที่เป็นร่างทรงของเทพองค์นั้นก็จะแสดงอาการต่าง ๆ ออกมา ตัวอย่างเทพที่ปรากฏชื่อ</p>
--

	<p>ในบทสวดได้แก่</p> <p>ท้าวเวสสุวรรณ พระนารายณ์ พระอินทร์ พระพรหม พระยม ท้าวโลกบาล พระมาตุลี พระภูมิเจ้าที่ เจ้าพาลี ฤๅษีดาวัว ฤๅษีตาไฟ ฤๅษีอีศวรร ฤๅษีนารอด ฤๅษีมนีตาบส ฤๅษีเพชรฉลูกรรม พระฤๅษีทั้ง 108 ฯลฯ</p> <p>เมื่อหลวงพ่อสวดจบแล้ว มัคนายกพูดว่า “ขอเชิญรับยันต์พรหมสี่หน้า หน้าที่ 1 ณ บัดนี้” มีเสียงเป่าสังข์ และดนตรีไทยบรรเลง (ระหว่างนี้ผู้มอญจะแสดงอาการว่าองค์เทพลงประทับอย่างรุนแรง เสียงดังกึกก้องทั่วบริเวณ) แล้วมัคนายกก็กล่าวไปเรื่อย ๆ จนครบทั้ง 4 หน้า</p> <p>หลังจากนั้นหลวงพ่อก็เดินลงมาพรมน้ำพระพุทธรูปให้แก่ญาติโยม (ดนตรีไทยบรรเลงตลอด) เมื่อพรมน้ำมนต์เสร็จแล้วหลวงพ่อก็พักสักเล็กน้อยเพื่อเปลี่ยนจิ๋วที่ชุ่มโชกน้ำ</p> <p>18.00 น. มัคนายกประกาศให้ผู้สนใจประมุขยันต์พรหม โดยเริ่มจาก 1 บาท (ในปี 2558 รัชยันต์พรหมถูกประมูลในราคา 550,000 บาท) หลังจากนั้นเป็นขั้นตอนการรับวัตถุมงคลที่ระลึกในงานเป่ายันต์พรหมสี่หน้า ขั้นตอนนี้จะกินเวลานานไปราว 2 ชั่วโมง จึงเป็นอันเสร็จพิธี</p>
บทสวด	<p>(บทชุมนุมเทวดา)....อิติปิโสภะคะวา สิบนี้ข้าพเจ้าจะขอนมัสการ ข้าพเจ้าขอสรรเสริญ คุณพระบิดายี่สิบเอ็ด คุณพระมารดาสิบสอง คุณพระโพสพสิบเก้า คุณพระพุทธเจ้าห้าสิบหก คุณพระธรรมเจ้าสามสิบแปด คุณพระสังฆเจ้าสิบสี่ คุณครูอาจารย์สิบ คุณพระกรรมฐานแปด...คุณท้าวเวสสุวรรณอันเรืองเดช คุณพระนเรศวร คุณพระนารายณ์ คุณพระอินทร์ <b>คุณพระพรหม</b> คุณพระยม คุณพระกาฬ คุณพระโลกบาลทั้งสี่...ขอจงมาช่วยอำนวยพรชัย พุทธิ์ประสิทธิ มหาประสิทธิ ธิมมังประสิทธิ มหาประสิทธิ สังฆัง</p> <p>ประสิทธิ มหาประสิทธิ...</p> <p>(มัคนายก: ประกาศ)</p> <p>ขอเชิญรับยันต์พรหมสี่หน้า หน้าที่ 1 ณ บัดนี้ (มโหรีประโคม)</p> <p>ขอเชิญรับยันต์พรหมสี่หน้า หน้าที่ 2 ณ บัดนี้ (มโหรีประโคม)</p> <p>ขอเชิญรับยันต์พรหมสี่หน้า หน้าที่ 3 ณ บัดนี้ (มโหรีประโคม)</p> <p>ขอเชิญรับยันต์พรหมสี่หน้า หน้าที่ 4 หน้าสุดท้าย ณ บัดนี้ (มโหรีประโคม)</p>

พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้าเป็น “ประเพณีสร้างสรรค์” ทั้งนี้ ศิราพร ณ ถลางอธิบายว่า “ประเพณีสร้างสรรค์” หมายถึง ประเพณี *ดั้งเดิม* ที่มีการประยุกต์เพื่อนำเสนอใหม่ในบริบทสังคมไทยปัจจุบัน หรือ ประเพณีที่ *สร้างใหม่* ที่มีรูปแบบ เนื้อหา หรือวัตถุประสงค์ใหม่ ที่มักเป็นการสร้างจากฐานความเชื่อเดิมที่มีในวัฒนธรรมนั้น แล้วนำมาสร้างความหมายใหม่เพื่อนำเสนอใน

บริบทสังคมไทยปัจจุบัน ไม่ว่าจะ เป็นบริบทเศรษฐกิจสร้างสรรค์ บริบทการท่องเที่ยว หรือบริบทข้ามพรมแดน (ศิราพร ณ ถกลาง, 2559: 19)

พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้าเป็น **ประเพณีสร้างใหม่** ที่มีฐานจากความเชื่อพระพรหมเดิมที่มีในวัฒนธรรมไทย โดยนำมา **สร้างความหมายใหม่** เพื่อตอบสนองความต้องการของคนร่วมสมัย บริบทสำคัญที่ผลักดันให้เกิดพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้าได้แก่ “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแปลงความเชื่อพระพรหมซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมให้เกิดเป็นมูลค่า พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้ามีการใช้สัญลักษณ์พระพรหมอย่างเข้มข้น อีกทั้งยังมีการจัดสร้าง **วัดอุโมงค์พระพรหม** ขึ้นมากมายจนทำให้สถานที่แห่งนี้เป็นแหล่งผลิตวัดอุโมงค์แหล่งใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ตัวอย่างวัดอุโมงค์พระพรหมที่ทางวัดผลิต ได้แก่ เจริญพรหม หน้ากากพระพรหม ตะกรุดพรหมสี่หน้า และยันต์พระพรหม การเข้าวัดอุโมงค์ของผู้เคารพศรัทธาในพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้าแต่ละครั้งมีมูลค่าราว 30 ล้านบาท (ทางวัดเขียนยอดรายรับแจ้งให้สาธารณชนทราบ) มูลค่าที่เกิดจากวัดอุโมงค์พระพรหมทำให้วัดบางกุฎีทองสามารถปรับปรุงศาสนสถานได้โดยไม่ต้องพึ่งงบประมาณจากสำนักพระพุทธศาสนา

องค์ประกอบที่ทำให้ “พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า” เป็นพิธีกรรมที่ประสบความสำเร็จและได้รับความนิยมอย่างมากมีหลายประการ ได้แก่ การสร้างลำดับของพิธีกรรมให้มีความซับซ้อนแต่เป็นระบบ การจัดเตรียมสถานที่อย่างยิ่งใหญ่สวยงามและสื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์ การแบ่งงานและจัดเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกประจำจุดไว้อย่างพร้อมเพรียง การได้รับความช่วยเหลือจากทหารในการควบคุมมวลชนให้อยู่ในระเบียบและกฎเกณฑ์ การใช้สื่อมวลชนและสื่อออนไลน์ประชาสัมพันธ์งานอย่างมีประสิทธิภาพ การประยุกต์และผสมผสานความเชื่อ “พระพรหม” เข้ากับพุทธศาสนาและไสยศาสตร์อย่างลงตัว การสร้างความเชื่อและเรื่องเล่าว่าคุณวิเศษของพิธีกรรมสามารถตอบสนองความต้องการทางโลกของปุถุชนได้ และการมีพระสงฆ์ผู้มีวัตรปฏิบัติเคร่งครัด มีบารมีและเป็นที่ศรัทธาของประชาชนอย่างหลวงพ่อชำนาญเป็น “เจ้าลัทธิพิธี”

หากพิจารณาใน **บริบททุนนิยม** พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า เป็นพิธีหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความเป็นไปของสังคมเมืองที่ตกอยู่ภายใต้กระแสทุนนิยมได้อย่างดี วัดอันเป็นศาสนสถานในพระพุทธศาสนานั้นมีงบประมาณสนับสนุนการก่อสร้างถาวรวัตถุไม่มากนัก วัดต่าง ๆ จึงต้องอาศัย “ศรัทธา” จากประชาชนที่มาทำบุญทำทาน พิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้น นอกจากจะเป็นไปเพื่อกิจของศาสนสถานแล้ว ยังเป็นไปเพื่อการระดมทุนด้วย วัดบางกุฎีทองได้สร้างสรรค์พิธีกรรมเป่ายันต์พรหมสี่หน้าขึ้นมา เชื่อกันว่าพิธีนี้มีคุณในด้านเมตตามหานิยม ค้ำครองป้องกัน และให้โภคทรัพย์ “คุณ” ที่กล่าวถึงนี่คือความปรารถนาทางโลกของมนุษย์ปุถุชน วัดใช้พิธีกรรมเป็นเครื่องมือ พิธีกรรมที่จัดต้องจัดอย่าง “ยิ่งใหญ่อลังการ” จึงจะเรียกศรัทธาจากประชาชนในกระแสทุนนิยมได้ ประการสำคัญ วัดอุโมงค์พระพรหมซึ่งเชื่อกันว่าขลังและมีคุณวิเศษนานาประการนั้น ย่อมต้องใช้

“ทุน” (เงิน) จึงจะได้มาครอบครอง ในพื้นที่พิธีกรรม จะมีเสียงประกาศแจ้งเมื่อถึงเวลาเปิดให้เข้าวัดถุ มงคล วัดถุมงคลทุกชั้นทุกรุ่นมีตัวเลขกำกับ แต่ละรุ่นสร้างในปริมาณที่จำกัด หมดแล้ว หมดเลย (จึงไม่เป็นของไหล) ในภาพรวม วัดใช้พิธีกรรมเป็นช่องทางในการระดมทุน ส่วนผู้มาร่วมพิธีก็ใช้ “ทุน” (เงิน) เพื่อความปรารถนาให้ได้มาซึ่ง “ทุน” ยิ่งขึ้นไป อนึ่ง ในบรรดาผู้มาเข้าวัดถุมงคลนั้น ผู้เช่ารายใหญ่คือร้านพระเครื่องและวัดถุมงคล ซึ่งจะระดมเช่าเพื่อนำไปจำหน่ายต่ออีกทอดหนึ่ง พิธีเป่ายันต์จึงสะท้อนให้เห็นความเป็นไปของคนในวัฒนธรรมเมืองที่ดำรงชีวิตอยู่ภายใต้กระแสทุน นิยมได้อย่างดี



ภาพที่ 53 พระพรหมเป็นศูนย์กลางของความเชื่อในพิธีกรรม





ภาพที่ 54 ประชาชนจำนวนมากเข้าร่วมพิธีเป่าขลุ่ยพระพรหมสี่หน้า



ภาพที่ 55 เครื่องบวงสรวงพระพรหมองค์ใหญ่ที่วิหารแก้ว



ภาพที่ 56 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ และเครื่องบายศรีที่จัดอย่างยิ่งใหญ่สวยงาม



ภาพที่ 57 ธงยันต์พรหมเชิญขึ้นสู่ยอดเสาเป็นสัญลักษณ์สำคัญของพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า





ภาพที่ 58 การแสดงสัญลักษณ์ของผู้นับถือพระพรหมกลุ่มหนึ่งที่สื่อสารกันผ่านโลกออนไลน์



ภาพที่ 59 กลุ่มลูกศิษย์และผู้มีจิตศรัทธาร่วมออกโรงทานในพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า

### 3.1.3 พิธีบูชาพระพรหมที่จัดโดยหน่วยงานของรัฐ

พิธีบูชาพระพรหมที่จัดโดยหน่วยงานของรัฐจัดขึ้นหมายถึงพิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นยังชุมชนหนึ่ง ๆ ที่บูชานับถือพระพรหมเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง พิธีที่จัดขึ้นมีลักษณะเป็นประเพณีประจำถิ่นคือเป็นเทศกาลของคนทั้งชุมชน คณะผู้จัดงานมักเป็นข้าราชการหรือผู้บริหารประจำท้องถิ่น รูปแบบการจัดงานมักมีการเฉลิมฉลองสมโภชมากมายและมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่เปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างหลากหลาย

พิธีบูชาพระพรหมที่จัดโดยหน่วยงานของรัฐมี 2 พื้นที่ คือ อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด และอำเภอยะรังบุรี จังหวัดสิงห์บุรี สถานที่ทั้ง 2 แห่งนี้เชื่อว่าพื้นที่ของตนเป็น “ดินแดนแห่งพระพรหม” โดยมีเรื่องเล่าเพื่อเชื่อมโยงชื่อของสถานที่กับพระพรหมเข้าหากัน นอกจากนี้ สถานที่เหล่านี้ยังมีการสร้างศาล/เทวาลัยพระพรหมขึ้นในลักษณะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองด้วย

พิธีบูชาพระพรหมที่จัดโดยหน่วยงานของรัฐ มักเป็นประเพณีที่สร้างใหม่ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา พิธีที่เกิดขึ้นสัมพันธ์กับนโยบายของรัฐที่พยายามให้แต่ละท้องถิ่นหาสิ่งที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน อย่างไรก็ตาม เมื่อได้จัดพิธีบูชาพระพรหมอย่างต่อเนื่องแล้วระยะหนึ่งความเชื่อและพิธีกรรมบูชาพระพรหมก็ได้ฝังเข้าไปในสำนึกของคนในชุมชน เยาวชนที่เติบโตมาพร้อม ๆ กับการเห็นพิธีกรรมเหล่านี้ย่อมยอมรับคติการบูชาพระพรหมเข้าเป็นส่วนหนึ่งในระบบความเชื่อและวิถีปฏิบัติได้ไม่ยาก ทั้งนี้เพราะความเชื่อพระพรหมได้ผสมผสานอยู่ในวัฒนธรรมพุทธและฮินดูอันเป็นความเชื่อกระแสหลักของวัฒนธรรมไทยมาแล้วยาวนาน

#### 3.1.3.1 พิธีบวงสรวงพระพรหม อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

อำเภोजตุรพักตรพิมานตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัดร้อยเอ็ด ห่างจากตัวเมืองร้อยเอ็ดระยะทางประมาณ 26 กิโลเมตร มีเนื้อที่รวม 522 ตารางกิโลเมตร ประชากรราว 90,000 คน การปกครองแบ่งออกเป็น 12 ตำบล 150 หมู่บ้าน ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบ มีลำน้ำเสียวซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำมูลไหลผ่าน ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรม

เมืองจตุรพักตรพิมาน เดิมเรียกว่า “บ้านเมืองหงส์” เป็นเมืองเก่าแก่ ต่อมาในสมัยรัชการที่ 5 (พ.ศ.2425) ได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านเมืองหงส์ขึ้นเป็น “เมืองจตุรพักตรพิมาน” มีพระธาดาท่านวยเดชเป็นเจ้าเมืองคนแรก พระธาดาท่านวยเดชนั้นมีนามเดิมว่า “ท้าวพรหม” เป็นบุตรของพระรัตนวงศา (คำสิงห์) เจ้าเมืองสุวรรณภูมิ ต่อมามีการปฏิรูปการปกครองจากส่วนกลาง จึงยุบเมืองจตุรพักตรพิมานให้เป็น “อำเภอ” ขึ้นตรงกับจังหวัดร้อยเอ็ด พระธาดาท่านวยเดชจึงได้เป็นนายอำเภอคนแรกของอำเภอนี้ ปัจจุบันชาวอำเภोजตุรพักตรพิมานนับถือ “พระธาดาท่านวยเดช”

ในฐานะพ่อเมืองหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง มีอนุสาวรีย์ของท่านตั้งเด่นอยู่ในสวนสาธารณะตรงข้ามที่ว่าการอำเภอจตุรพักตรพิมาน (อำเภอจตุรพักตรพิมาน, 2559 : ออนไลน์)

ศาลพระพรหมอันเป็นศูนย์กลางของอำเภอจตุรพักตรพิมานตั้งอยู่ในที่ว่าการอำเภอ ด้านที่ติดกับถนนปัทมานนท์ ศาลดังกล่าวตั้งอยู่บนลานกว้างรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าซึ่งยกสูงจากระดับพื้นประมาณ 1 เมตร ปูด้วยกระเบื้องหินอ่อน มีบันไดเดินขึ้น 6 ชั้นจากทั้ง 4 ด้าน ตัวศาลตั้งสูงจากลานนั้นประมาณ 5 เมตร ประดับประดาด้วยกระเบื้องเงิน มีผ้าเจ็ดสีเจ็ดศอกผูกโยงไปทั้ง 4 มุม เทวรูปพระพรหมสีทองสูงประมาณ 1 ศอกประดิษฐานอยู่ตรงกลาง ลักษณะประติมานคือ สี่หน้าแปดมือ รูปร่างสี่ทอง นั่งห้อยพระบาทซ้าย สิ่งของที่ถือได้แก่ ลูกประคำ คัมภีร์พระเวท สังข์ แวนแก้ว หม้อน้ำ คทา และจักร **ศาลพระพรหมแห่งนี้มีลักษณะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน** เห็นได้จากมีทางเข้าด้านหน้าศาลโดยไม่ต้องผ่านพื้นที่ภายในของที่ว่าการอำเภอ นอกจากนี้ศาลยังเปิด 24 ชั่วโมงให้ผู้ศรัทธาได้มากราบไหว้ตามสะดวก ด้านหน้าศาลมีป้ายขนาดใหญ่เขียนว่า “ที่ประทับพระพรหม”



ภาพที่ 60 เทวรูปพระพรหม ณ ศาลพระพรหม อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด





ภาพที่ 61 ศาลพระพรหมเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน ผู้ศรัทธาสามารถกราบไหว้ได้ทุกเวลา

ศาลพระพรหมแห่งนี้เริ่มมีมาตั้งแต่ราว พ.ศ.2533 โดยขณะนั้นเป็นเพียงศาลขนาดเล็ก สาเหตุที่สร้างศาลพระพรหมขึ้นมาเพราะบริเวณนี้เป็น 3 แยกที่เกิดอุบัติเหตุบ่อยครั้ง รถวิ่งชนกำแพงทะลุเข้ามาในที่ว่ากล่าวอำเภอลำปาง จึงคิดสร้างสัญลักษณ์ให้เป็นจุดสังเกตคือศาลพระพรหมขึ้นมา การจัดพิธีบูชาพระพรหมเริ่มต้นครั้งแรกเมื่อราว พ.ศ.2545 ทั้งนี้พิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นเป็นผลจากการที่สภาวัฒนธรรมมีนโยบายให้แต่ละอำเภอลำปางหาอัตลักษณ์ของท้องถิ่น โดยจัดเป็นงานประจำปี ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอลำปางในขณะนั้นได้เสนอให้จัดพิธีบวงสรวงพระพรหมขึ้นโดยมีแนวคิดว่าคุณของอำเภอลำปางจตุรพักตรพิมานหมายถึง “เมืองแห่งพรหม” การจัดบวงสรวงพระพรหมครั้งแรกใน พ.ศ.2545 นั้นจัดขึ้นในช่วงสงกรานต์ เพราะยึดตำนาน **ท้าวทิลพรหมกับธรรมบาลกุมารในตำนานสงกรานต์เป็นต้นแบบ** หลังจากนั้นก็ได้มีการจัดงานต่อเนื่องมาโดยตลอด แต่วันเวลาในการจัดงานมีการเลื่อนไปเลื่อนมาบ้างตามแต่รอบงบประมาณ กระทั่งสุดท้ายวันจัดงานก็กำหนดแน่นอนคือจัดในวันขึ้นสามค่ำเดือนสามของทุกปีซึ่งช่วงเวลานี้ตรงกับงานบุญเบิกฟ้าในฮีตคองของอีสาน ใน พ.ศ.2555 ได้มีการบูรณะศาลพระพรหมเดิมให้มีขนาดใหญ่และสวยงามขึ้นกระทั่งมีสภาพดังเช่นปัจจุบัน (สมพงษ์ พันธ์แสง และ ศศิธร นามเพ็ง, สัมภาษณ์: 11 กุมภาพันธ์ 2559)

ผู้วิจัยได้ลงเก็บข้อมูลภาคสนามพิธีบวงสรวงพระพรหม ในปี 2558-2559 ซึ่งทางอำเภอลำปางจตุรพักตรพิมานจัดขึ้นในวันขึ้นสามค่ำเดือนสาม งานจัดอย่างต่อเนื่อง 3 วันเต็ม ระหว่าง

วันที่ 20-24 มกราคม 2558 และวันที่ 9-11 กุมภาพันธ์ 2559 โดยใช้ชื่องานว่า “งานประเพณีบวงสรวงพระพรหมประจำปีและงานบุญกุ่มข้าว” องค์ประกอบของพิธีกรรมมีดังนี้

องค์ประกอบ	ลักษณะและรายละเอียดของพิธีกรรม
เจ้าของสถานที่	อำเภอจตุรพักตรพิมาน
ผู้ประกอบพิธี	หมอปราหมณ์
ผู้เข้าร่วมพิธี	ผู้เข้าร่วมพิธีจำแนกได้ 3 กลุ่มดังนี้ 1.ข้าราชการและนักการเมืองท้องถิ่น ได้แก่ นายกองค้การส่วนบริหารจังหวัดร้อยเอ็ด นายอำเภอ จตุรพักตรพิมาน นายกเทศมนตรี หัวหน้าหน่วยงานระดับอำเภอ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน 2.สตรีที่เป็นภริยาข้าราชการและนักการเมืองท้องถิ่น รวมถึงเหล่าสตรีที่เป็นคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน 3.บุคคลทั่วไป
เครื่องประกอบพิธี	เครื่องประกอบพิธีในงานบวงสรวงพระพรหมและบุญกุ่มข้าวที่จัดเตรียมโดยคณะผู้จัดงาน 1.พระพุทธรูปขนาดองค์ประมาณ 6 นิ้วตั้งอยู่ในพาน 2.บายศรี ประกอบด้วยบายศรีหลัก บายศรีพรหม บายศรีเทพ และบายศรีปากชาม นอกจากนี้ยังมีบายศรีที่ทำเป็นรูปพญานาค 7 เศียรด้วย 3.ฉัตรเงิน ฉัตรทอง ริวธง รวมถึงต้นกล้วยและต้นอ้อย 4.กลีบดอกไม้ผสมใส่ไว้ในพาน 5.ธูปเทียน 6.เครื่องบวงสรวงสังเวย มีดังนี้ 5.1 ผลไม้ต่าง ๆ เช่น มะพร้าว กล้วย สับปะรด ส้ม องุ่น แอปเปิล สาลี่ 5.2 ขนมหวาน เช่น ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ขนมชั้น 5.3 ธัญพืช เช่น เผือก ถั่วแดง ถั่วดำ ถั่วเขียว งา 5.4 ข้าวต้มมัด ในส่วนเครื่องสังเวยแม่โพสพซึ่งตั้งอยู่ในโตกบนข้าวเปลือกกองใหญ่อีกด้านหนึ่งมีลักษณะคล้ายกันแต่เป็นเครื่องสังเวยชุดเล็กกว่า นอกจากนี้ยังมีเครื่องบวงสรวงที่ชาวบ้านนำมาส่วนใหญ่เป็นกระเช้า/ตะกร้าผลไม้ มีเป็นจำนวนมาก เครื่องบวงสรวงที่ชาวบ้านนำมานี้จะได้รับการติดเบอร์ ติดชื่อ วางไว้รอบ ๆ ด้านทั้ง 4 ขององค์พระพรหม
เวลาและพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม	ประเพณีบวงสรวงพระพรหมและบุญกุ่มข้าว จัดขึ้นในตอนเช้าของวันที่ 10 มกราคม 2559 (ขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3) ตั้งแต่เวลา 08.00 น. – 10.30 น. พื้นที่ในการประกอบพิธีคือบริเวณด้านข้างองค์พระพรหมในสนามหน้าที่ว่าการอำเภอจตุรพักตรพิมาน พื้นที่ในพิธีกรรมแบ่งได้ 4 ส่วนดังนี้



	<p>พื้นที่ส่วนที่ 1 คือ พื้นที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่พื้นที่บนศาลพระพรหม พื้นที่ด้านข้างศาลพระพรหมซึ่งเป็นที่กองข้าวเปลือกเพื่อทำบุญกุ่มข้าว พื้นที่ด้านข้างที่ตั้งเป็นโต๊ะวางบายศรี เครื่องบวงสรวงสังเวศ และข้าง ๆ โต๊ะเครื่องบวงสรวงด้านที่ติดกับกำแพงเป็นพื้นที่กองอำนาจสำหรับเจ้าหน้าที่และพิธีกร พื้นที่ในส่วนแรกนี้เมื่อพิธีกรรมเริ่มขึ้นแล้ว ประชาชนทั่วไปจะไม่ได้รับอนุญาตให้ผ่านเข้าออก หมอพรหมณ์จะยืนสวดโองการอยู่บริเวณตรงกลางด้านหน้าโต๊ะเครื่องบวงสรวง นอกจากนี้ในระหว่างที่พิธีกรรมดำเนินอยู่หมอพรหมณ์จะประกาศเชิญประธานในพิธีและนายอำเภอ จตุรพักตรพิมานออกมาจตุรพักตรพิมาน โปรยดดอกไม้ วางพวงมาลัย ฯลฯ อนึ่งช่างภาพจำนวนมากเป็นกลุ่มบุคคลที่ได้รับการยกเว้นให้เข้าออกพื้นที่นี้ได้เพื่อถ่ายภาพ</p> <p>พื้นที่ส่วนที่ 2 คือ โรงรับรองซึ่งเป็นที่นั่งของผู้บริหาร ข้าราชการผู้ใหญ่ นักการเมือง ท้องถิ่น และ แขกผู้มีเกียรติ พื้นที่ส่วนนี้อยู่ภายในเต็นท์ ที่นั่งแถวหน้าสุดเป็นโซฟาหนังสีดำเรียงยาว ส่วนแถวถัดๆ ไปเป็นเก้าอี้ผ้าสีชาวมุกโบว์ ด้านบนเต็นท์ตกแต่งด้วยม่านผ้าสีระยงระยงสวยงาม</p> <p>พื้นที่ส่วนที่ 3 คือ ที่นั่งของผู้มาร่วมงานอยู่ในเต็นท์อีกด้านหนึ่ง ที่นั่งเป็นเก้าอี้พลาสติกสีน้ำเงิน ผู้ที่นั่งอยู่ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงที่แต่งชุดขาว ส่วนด้านหลัง ๆ มีผู้มาร่วมงานอื่นนั่งปนอยู่บ้าง</p> <p>พื้นที่ส่วนที่ 4 คือ พื้นที่โรงทาน อยู่ด้านหลังที่นั่งของผู้ร่วมงานทั่วไป มีโรงทานมาออกบริการประชาชนประมาณ 30 ร้าน</p>
<p>บ ริ บ ท และ ชั้น ต อ น ของ พิธีกรรม</p>	<p>งานประเพณีบวงสรวงพระพรหมและบุญกุ่มข้าวเป็นงานใหญ่จัดขึ้น 3 วัน คือวันที่ 9-11 มกราคม 2559 กิจกรรมในแต่ละวันมีดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- วันที่ 9 มกราคม 2559 มีกิจกรรมการร่วมกันทอข้าวต้มมัด การแข่งเรือ 5 ฝีพายที่อ่างเก็บน้ำห้วยกุดแดง การประกวดร้องเพลงลูกทุ่ง และประกวดสาวประเภท 2 มิสพรหมพิมาน</li> <li>- วันที่ 10 มกราคม 2559 มีกิจกรรมบวงสรวงพระพรหม ขบวนแห่รอบเมืองของแต่ละตำบล พิธีเปิดงานประเพณีประจำปี และการประกวดธิดาพระพรหม</li> <li>- วันที่ 11 มกราคม 2559 มีกิจกรรมการประกวดส้มตำลีลา และการแสดงหมอลำ “ไหมไทยหัวใจศิลป์”</li> </ul> <p>ทั้งนี้ตลอดทั้ง 3 วัน บริเวณสนามหน้าที่ว่าการอำเภอจตุรพักตรพิมานจะมีการจัดขุมนิทรรศการของแต่ละตำบล แนวคิดในการจัดนิทรรศการ เป็นการผสมผสานประเพณีบวงสรวงพระพรหม เศรษฐกิจพอเพียง และจัดแสดงสินค้าโอท็อปของแต่ละตำบล นอกจากนี้บริเวณรอบ ๆ อำเภอยังมีร้านรวงมากมายที่มาก่อร้านจำหน่ายสินค้า มีเครื่องเล่นแบบงานวัด รวมถึงสวนสนุกสำหรับเด็ก ๆ ด้วย ดังนั้นใน 3 วันนี้จึงมีกิจกรรมต่าง ๆ ต่อเนื่องตั้งแต่เช้าจรดเย็น และมีประชาชนนับหมื่นเข้าร่วมงาน โดยเฉพาะในวันที่มีขบวนแห่รอบเมือง และตอนค่ำที่มีการแสดงมหรสพเฉลิมฉลอง</p>

<p>รายละเอียดของพิธีบวงสรวงพระพรหมและบุญกุ่มข้าวในส่วนที่เป็นพิธีกรรมในตอนเช้าของวันที่ 10 มกราคม 2559 มีดังนี้</p> <p>7.09 น. คณะผู้บริหารแต่งชุดขาวล้วนบวงสรวงถวายเครื่องสักการะแด่ “พระธาดาอำนาจเดช” ซึ่งเป็นเจ้าเมืองคนแรกยังสวนสาธารณะอันเป็นที่ตั้งของอนุสาวรีย์ท่าน จากนั้นคณะผู้บริหารก็ไปถวายเครื่องสักการะศาลหลักเมือง (ปู่หลักเมือง)</p> <p>08.00 น. พิธีบูชาแม่โพสพโดยหมอมอขวัญบริเวณด้านข้างศาลพระพรหม</p> <p>09.00น. เริ่มพิธีบวงสรวงพระพรหม โดยพิธีกรประกาศเชิญประธานในพิธี คือ นายดวงอันทะไชย (นายกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ) ให้ออกมาจุดเทียนฤกษ์เทียนชัยเป็นลำดับแรก จากนั้นตามด้วย นายสมบัติ สิทธิสถาพรกุล (นายอำเภอจตุรพักตรพิมาน) นายกเทศมนตรีต่าง ๆ และแขกผู้มีเกียรติสำคัญ รวม 9 คน โดยประกาศชื่อแต่ละท่านตามลำดับแล้วเชิญให้ออกมาจุดเทียน 9 เล่มที่วางอยู่กลางแท่นพิธีกรรม (แต่ละท่านจุดเทียนเบิกฤกษ์เบิกชัยเพียง 1 เล่ม) ระหว่างนี้มีเสียงตีฆ้อง เสียงเป่าสังข์</p> <p>09.09 น. หมอพรหมณ์ประกาศเชิญประธานในพิธีจุดธูป 16 ดอกปักสังเวศรเครื่องบวงสรวง และโปรยข้าวตอกดอกไม้ในสถานที่ ลำดับต่อมาเชิญนายอำเภอจตุรพักตรพิมาน (ธูป 16 ดอก) จากนั้นเชิญคณะนายกเทศมนตรี ข้าราชการผู้ใหญ่จุดธูป 9 ดอกแล้วปักธูปยังเครื่องบวงสรวงสังเวศร จากนั้นเชิญกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นตัวแทนของประชาชนจุดธูปปักเครื่องสังเวศร</p> <p>09.15 น. หมอพรหมณ์เริ่มอ่านโองการในพิธีบวงสรวง ใช้เวลาประมาณ 30 นาที</p> <p>09.50 น. การแสดงชุด “รำขอมาลีบายศรีสู่ขวัญ” และ “รำบายศรีมาลีมิ่งขวัญ” จากนักเรียนโรงเรียนจตุรพักตรพิมาน</p> <p>09.55 น. หมอพรหมณ์กล่าวอำนวยการชัยต่อคณะผู้จัดงานและผู้มาร่วมงาน จากนั้นขอลาเครื่องสังเวศร</p> <p>10.05 น. คณะผู้บริหารนำพวงมาลัยขึ้นไปสักการะพระพรหมบนศาลพระพรหม</p> <p>10.10 น. ประชาชนมาลาเครื่องสังเวศรโดยนำกลับไปปรับประทานเพียงเล็กน้อยเพื่อเป็นสิริมงคล เป็นอันเสร็จสิ้นพิธี</p> <p>ระหว่างนี้มีสุภาพสตรีผู้หนึ่งแสดงอาการว่าพระพรหมลงมาประทับร่าง มีผู้เข้าไปกราบไหว้ ให้เสกน้ำมนต์ เป่าหัว ร่างทรงแสดงอาการว่าเทพประทับอยู่ประมาณ 10 นาที</p> <p>พิธีบวงสรวงพระพรหมในช่วงพิธีกรรมมีผู้เข้าร่วมพิธีราว 1 พันคน ส่วนใหญ่นุ่งขาวห่มขาว พิธีกรรมนี้ได้รับการสนับสนุนและร่วมมืออย่างดีจากคนในท้องถิ่นเห็นได้จากตระกร้าผลไม้ที่ผู้ศรัทธานำมาบวงสรวงนั้นมีจำนวนมากมายจนแทบไม่มีที่วาง อนึ่งในระหว่างพิธีกรรม หมอพรหมณ์จะประกาศนามผู้บริหารซ้ำ ๆ ผู้บริหารเหล่านั้นได้แก่นักการเมืองท้องถิ่น นายอำเภอ ผู้กำกับสถานีตำรวจ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลจตุรพักตรพิมาน ผู้อำนวยการโรงเรียนประจำอำเภอ นายกเทศมนตรี นายก อบต. ตำบลต่าง ๆ รวมถึงประธานกำนันผู้ใหญ่บ้าน ผู้ที่ได้รับการประกาศนามจะออกมาตรงกลางพื้นที่พิธีกรรมเพื่อปักธูป วางพวงมาลัย โปรยกลีบดอกไม้ ในแง่หนึ่งนอกจาก</p>
---

	พิธีกรรมจะเป็นพื้นที่แสดงตัวตนแล้ว งานประเพณีบวงสรวงพระพรหมยังแสดงให้เห็นความร่วมมือกันอย่างเหนียวแน่นของหน่วยงานภาครัฐ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น รวมถึงภาคเอกชนในพื้นที่อำเภอจตุรพักตรพิมานด้วย
บทสวด	ในโอกาสบัดนี้อันเป็นมหามงคล ท่านดวง อันทะไชย นายกษานินิตบัญญัติแห่งชาติ ประธานคฤหัสถ์ในพิธี ท่านสมบัติ สิทธิสถาพรกุล นายอำเภอจตุรพักตรพิมาน พร้อมทั้งข้าราชการทหารตำรวจ พี่น้องประชาชน ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ตลอดจนคณะสาธุชน คนดีที่มีความเคารพและศรัทธาใน <b>องค์มหาเทพพรหม องค์ศัมบดีพรหม องค์พระพรหมธาดา</b> ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองของอำเภอจตุรพักตรพิมาน.... พรหมมา จะโลกาธิปะตี สหัมปะตี ... ท่านดวง อันทะไชย นายกษานินิตบัญญัติแห่งชาติ ประธาน คฤหัสถ์ในพิธี ท่านสมบัติ สิทธิสถาพรกุล นายอำเภอจตุรพักตรพิมาน ผู้เป็นประธาน ดำเนินงาน ได้ประกอบพิธีบวงสรวง ท่านท้าวมหา เทวพรหมประจำปี พร้อมกันนี้ก็ไหว้ เจ้าที่เจ้าทางและเส้าบ้านหลักเมือง เพื่อประกอบกิจและขอความสำเร็จทั้งปวง ขอให้ การประกอบพิธีในวันนี้บังเกิดเกียรติสิริสวัสดิ์พิพัฒน์มงคล แฝไปให้ร่มเย็นเป็นสุขเห็น โดยทันตา ในกาลบัดนี้เทอญ

งานประเพณีบวงสรวงพระพรหมและบุญกุ่มข้าวใหญ่ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ดเป็น “ลัทธิบูชาพระพรหม” ที่เกิดขึ้นโดยมีบริบทนโยบายจากรัฐบาลเป็นตัวกำหนด ทั้งนี้อำเภอจตุรพักตรพิมานได้เลือกนำวัตถุดิบในวัฒนธรรมความเชื่อ คือ “พระพรหม” มาประดิษฐ์สร้างงานประเพณี โดยเชื่อมโยงพระพรหมเข้ากับชื่อของอำเภอที่สื่อความหมายว่า “ที่อยู่แห่งพรหม” อีกทั้งยังเชื่อมโยงเรื่องราวเข้ากับเจ้าเมืองคนแรกที่มีนามว่า “ท้าวมหาพรหม” ตำนานพระพรหมที่นำมาผลิตซ้ำในการสร้างสรรค์พิธีกรรมคือ ตำนานนางสงกรานต์ที่มีตัวละครสำคัญคือ “ท้าวกบิลพรหม” ทั้งนี้ พิธีบูชาพระพรหมได้จัดร่วมกับงานบุญในฮีตคองของอีสาน จึงสร้างการยอมรับจากประชาชนในท้องถิ่นได้ง่าย การจัดงานให้ความสำคัญทั้งโลกสามัญและโลกศักดิ์สิทธิ์ กล่าวคือเป็นการบวงสรวงหลักเมืองเพื่อความขอมความอยู่มาสุก บวงสรวงแม่โพสพเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ พื้นที่เดียวกันนี้ยังเป็นงานรื่นเริงให้ประชาชนในท้องถิ่นได้ชมมหรสพและพบปะกันหลังฤดูเก็บเกี่ยว รวมถึงเป็นแหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน และเป็นพื้นที่ในการประสานสัมพันธ์ระหว่างรัฐ นักการเมืองท้องถิ่น นักธุรกิจ และประชาชนด้วย

หากพิจารณาใน **บริบททุนนิยม** ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ให้นักการเมืองท้องถิ่นและข้าราชการร่วมกันสร้าง “งานประเพณีบวงสรวงพระพรหม” ขึ้นมา ส่วนหนึ่งก็เพื่อสื่อถึงการเป็นสังคมเมือง พระพรหมที่อำเภอจตุรพักตรพิมานเป็นความเชื่อที่รับมาจากกรุงเทพฯ โดยมีพระพรหมเอราวัณเป็นต้นแบบ การรับความเชื่อนี้ สัมพันธ์กับภาพลักษณ์ของพระพรหมซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนในวัฒนธรรมเมืองเคารพบูชา เหตุใดการพยายามสื่อว่าท้องถิ่นนั้นเจริญและเป็นสังคมเมืองจึงมี

ความสำคัญ ผู้วิจัยคิดว่า ความเจริญเป็นตัวชี้วัดหนึ่งถึงความสำเร็จในการพัฒนาท้องถิ่นของ  
 นักการเมืองและข้าราชการ สำหรับประชาชนในต่างจังหวัด กรุงเทพฯ คือภาพที่แสดงถึงเจริญ  
 ความเจริญที่ว่าได้แก่ ตึกสูงใหญ่รถไฟฟ้า ห้างสรรพสินค้าหรูหรา รถไฟฟ้า-รถใต้ดิน ผู้คนที่มีฐานะและ  
 แต่งกายสวยงาม ความเจริญ (หรือการเป็นเมือง) จึงสัมพันธ์กับวัตถุ และอยู่ภายใต้กระแสนิยม  
 เมื่อนำเข้าพิธีกรรมยังท้องถิ่น รัฐไม่ได้มีงบประมาณมากในการสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ แต่ผู้จัดงาน  
 ต้องการจัดอย่างอลังการ (ตามภาพพิธีบูชาพระพรหมที่เห็นในสื่อมวลชน) จึงต้องมีการระดมทุนด้วย  
 วิธีการที่หลากหลาย รวมถึงการเชิญพราหมณ์หลวงจากกรุงเทพฯ มาเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมใน  
 ระยะแรก ๆ ที่จัดพิธี ดังนั้น งานประเพณีบวงสรวงพระพรหม ณ อำเภोजตุรพักตรพิมานจึงสัมพันธ์  
 กับกระแสนิยม



ภาพที่ 62 หมอพราหมณ์ขณะประกอบพิธีบูชาพระพรหม





ภาพที่ 63 ผู้นำในการจัดงาน คือ ข้าราชการและนักการเมืองท้องถิ่น



ภาพที่ 64 การจัดตกแต่งซุ้มนิทรรศการของแต่ละตำบลมี “พระพรหม” เป็นองค์ประกอบสำคัญ





ภาพที่ 65 พระพรหมที่ช่างท้องถิ่นสร้างขึ้นประกอบในขบวนแห่รอบเมือง



ภาพที่ 66 การประกวดสาวประเภทสอง มิสพรหมพิมานที่เวทีหลักของงาน





ภาพที่ 67 วัดมณฑล “พระพรหม” ที่จัดสร้างเพื่อให้ประชาชนเช่าบูชา

### 3.1.3.2 พิธีบวงสรวงพระพรหม เทวาลัยพรหมบุรี อำเภอพรหมบุรี จังหวัด

#### สิงห์บุรี

เทวาลัยพระพรหม อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นเทวาลัยขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ริมถนนสายเอเชียฝั่งขาออก ก่อนถึงทางแยกเข้าตัวจังหวัดสิงห์บุรีประมาณ 2 กิโลเมตร ก่อนถึงเทวาลัยแห่งนี้มีป้ายเทวาลัยบอกพิกัดผู้ที่ขับรถผ่านมาเป็นระยะ ๆ พื้นที่เทวาลัยประกอบไปด้วยศาลา ประวัตินเมืองพรหมบุรี ร้านจำหน่ายสินค้าโอท็อป ตลาดสินค้าเกษตร ร้านกาแฟ ห้องสุขา และลานจอดรถ เห็นได้ชัดว่าจังหวัดสิงห์บุรีต้องการให้เทวาลัยแห่งนี้เป็นจุดพักรถของนักเดินทางเพื่อกราบไหว้ขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนมุ่งหน้าขึ้นสู่ภาคกลางและภาคเหนือตามถนนสายเอเชียต่อไป

เทวาลัยพระพรหม พรหมบุรี สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2551 (ก่อสร้างแล้วเสร็จสมบูรณ์ใน พ.ศ.2555) เพื่อเป็นที่ระลึกในโอกาสครบรอบวันเกิดอายุ 80 ปี ของพระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่ोजรัญ ฐิตธมฺโม) วัดอัมพวัน อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี ทั้งนี้ทุนในการก่อสร้างเทวาลัยได้มาจากการบริจาคของคณะศิษย์ ผู้มีจิตศรัทธา และจากการจำหน่ายเหรียญที่ระลึก 80 ปี หลวงพ่ोजรัญ การที่หลวงพ่ोजรัญ ฐิตธมฺโม ซึ่งเป็นพระสายปฏิบัติกรรมฐาน

สนับสนุนให้สร้างเทวาลัยพระพรหมเป็นประเด็นที่น่าสนใจยิ่ง ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจวัดอัมพวัน เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2559 พบว่าวัดอัมพวัน ได้สร้างวัดอุโมงค์รูป “พระพรหมบันดาล” วัดอุโมงค์รูปนี้เป็นรูปสุดท้ายที่หลวงพ่ोजรัญ ฐิตธมโม ทำพิธีปลุกเสกก่อนที่ท่านจะมรณภาพในวันที่ 25 มกราคม พ.ศ.2559 ลักษณะสำคัญของวัดอุโมงค์รูปนี้คือ ด้านหนึ่งของเหรียญทำเป็นรูปหลวงพ่ोजรัญ ฐิตธมโม ส่วนอีกด้านหนึ่งทำเป็นรูป “พระพรหมสี่หน้า” นอกจากนี้ในวัดอัมพวันยังปรากฏประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพรหมที่บริเวณหน้าบันวิหาร “ขรัวโต” ซึ่งประดิษฐานรูปหล่อสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) พรหมรังสี ได้เทวรูปพระพรหมมีข้อความว่า “เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา” ดังนั้น “พระพรหม” เป็นสัญลักษณ์หนึ่งที่เชื่อมโยงถึง “หลวงพ่ोजรัญ”

หลวงพ่ोजรัญสร้างเทวาลัยพระพรหม อำเภอพรมบุรี ไว้เป็น “สาธารณสมบัติ” ผู้มีบทบาทในการบริหารจัดการเทวาลัยในเวลาต่อมาคือ ผู้ว่าราชการจังหวัดสิงห์บุรี ซึ่งจังหวัดสิงห์บุรีก็มีบทบาทอย่างมากต่อการเผยแผ่ลัทธิความเชื่อพระพรหม เช่น ในปี พ.ศ.2558 จังหวัดสิงห์บุรี โดย นายชโลธร ฝาโคตรได้จัดสร้างรูปเหมือนพระพรหมพรหมบุรีขึ้นเพื่อให้ประชาชนเช่าบูชา ทั้งนี้ได้จัดสร้าง 3 ขนาด คือ ขนาดหน้าตักกว้าง 9 นิ้ว สีทอง จำนวน 99 องค์ ราคาเช่าบูชา 9,999 บาท ขนาด หน้าตัก 5 นิ้ว สีทอง จำนวน 499 องค์ ราคาเช่าบูชา 4,999 บาท และ ขนาด 3 นิ้ว สีทอง จำนวน 499 องค์ ราคาเช่าบูชา 2,999 บาท ทั้งนี้วัตถุประสงค์หนึ่งที่จะบูรณะไว้ในการจัดสร้างคือ เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์พระพรหม อำเภอพรมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี ให้คนทั่วไปได้รู้จัก กล่าวได้ว่า พระพรหมพรหมบุรี เป็น “อัตลักษณ์” หนึ่งของจังหวัดสิงห์บุรีด้วย

เทวรูปพระพรหม เทวาลัยพรมบุรี อำเภอพรมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี มีขนาดใหญ่มาก คือ สูง 5.24 เมตร กว้าง 2.91 เมตร เส้นรอบองค์ 6.90 เมตร ลักษณะประติมากรรมคือสี่หน้าแปดมือ รูปกายสีทอง สิ่งของที่ถือได้แก่ ดอกบัว ลูกประคำ บ่วงบาตค์ คทา จักร สังข์ คัมภีร์ และหม้อน้ำ พระพรหมประดิษฐานอยู่ในเทวาลัยทรงไทยแบบจัตุรมุขขนาดใหญ่ ลักษณะเทวาลัยเป็นแบบเปิดโล่งทั้งสี่ด้าน ตกแต่งด้วยศิลปะแบบไทยคือ จั่วสูง มีใบระกาและหางหงส์ประดับ



ภาพที่ 68 เทวรูปพระพรหม อำเภอพราหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี



ภาพที่ 69 เทวาลัยพระพรหม อำเภอพราหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี สร้างโดยสถาปัตยกรรมไทย

เทวาลัยพระพรหม อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรีได้จัดพิธีบวงสรวงพระพรหมในลักษณะงานประจำปีครั้งแรก เมื่อ พ.ศ.2556 จากนั้นก็จัดติดต่อกันมาทุกปี โดยจัดขึ้นในเดือนกันยายน ในงานจะมีหลวงพ่ोजริฐเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และมีผู้ว่าราชการจังหวัดสิงห์บุรีเป็นประธานฝ่ายฆราวาส งานดังกล่าวเป็นพิธีใหญ่มีสื่อมวลชนมาทำข่าวหลายสำนัก อีกทั้งมีการออกร้านจำหน่ายสินค้าโอท็อป และมีมหรสพเฉลิมฉลองด้วย ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามในพิธีบวงสรวงพระพรหม เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2556 และวันที่ 12 ตุลาคม 2558 องค์ประกอบของพิธีกรรมมีดังนี้

องค์ประกอบ	ลักษณะและรายละเอียดของพิธีกรรม
เจ้าของสถานที่	จังหวัดสิงห์บุรี
ผู้ประกอบพิธี	หมอปราหมณ์
ผู้เข้าร่วมพิธี	ผู้เข้าร่วมพิธีแบ่งได้ 4 กลุ่มดังนี้ กลุ่มที่ 1 ได้แก่ พระสงฆ์ซึ่งจะเป็นผู้ประกอบพิธีทางพุทธ และหมอปราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีบวงสรวงพระพรหม กลุ่มที่ 2 ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัด ข้าราชการ นักการเมือง และแขกผู้มีเกียรติ กลุ่มที่ 3 ได้แก่ ประชาชนทั่วไป
เครื่องประกอบพิธี	เครื่องประกอบพิธีของหมอปราหมณ์ผู้ประกอบพิธี ได้แก่ สังข์ บัณเฑาะว์ นอกจากนี้ยังมี วงดนตรีปี่พาทย์ด้วย เครื่องประกอบในพิธีกรรม มีดังนี้ 1. โถน้ำมนต์ 2. บายศรีเทพ บายศรีพรหมตั้งอยู่ 4 มุมของโต๊ะเครื่องบวงสรวง 3. เครื่องบวงสรวงที่เจ้าของสถานที่จัดเตรียม (ตั้งอยู่บนโต๊ะที่ปูผ้าขาว หน้าเทวาลัย) มีดังนี้ 2.1 ผลไม้ เช่น มะพร้าว กล้วย ส้มโอ สับปะรด ลองกอง เงาะ ลำไย สาลี่ 2.2 ธัญพืช เช่น ถั่วแดง ถั่วดำ ถั่วเหลือง ถั่วเขียว งาขาว งาดำ 2.3 ขนมหวาน เช่น ทองหยิบ ทองหยอด เม็ดขนุน ขนมต้มแดงต้มขาว ขนมถ้วยฟู 2.4 เมี่ยงหมาก 2.5 น้ำเขียว น้ำแดง น้ำเปล่า นม เนย 2.6 พวงมาลัยดอกดาวเรือง 2.7 ข้าวตอกดอกไม้ กสิบกุหลาบ ดาวเรือง ดอกกรัก 2.8 ฐูป และเทียนขาว 1 คู่ นอกจากนี้ยังมีดอกไม้พุ่ม 2 คู่ รวมถึงต้นกล้วยอ้อย และฉัตรที่ประดับตกแต่งสถานที่ด้วย อีกทั้งยังมีสายสิญจน์โยงทั้ง 4 มุมของเครื่องสังเวย รวมถึงบนเทวาลัย

<p>เวลาและพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม</p>	<p>เวลาในการประกอบพิธีคือ เวลา 16.00 – 18.00 น. พื้นที่ในการประกอบพิธีแบ่งได้เป็น 4 ส่วน ดังนี้</p> <p>ส่วนที่ 1 คือด้านบนเทวาลัยพระพรหม และโต๊ะเครื่องบวงสรวงสังเวยที่ตั้งอยู่หน้าบันไดทางขึ้นเทวาลัยพระพรหม บริเวณนี้เป็นพื้นที่ในการประกอบพิธีของหมอปราหมณ์</p> <p>ส่วนที่ 2 คือ บริเวณศาลาประวัติเมืองพรหม เป็นอาสนสงฆ์</p> <p>ส่วนที่ 3 คือ ปราสาทพิธี ซึ่งมุ่งหลังคาผ้าใบ ผูกผ้าสีเหลือง-ขาว มีม่านผ้าห้อยลงมา พื้นปูพรมแดง บริเวณนี้เป็นที่นั่งของผู้ว่าราชการจังหวัด นักการเมือง และแขกผู้มีเกียรติ มุมขวาสุดของพื้นที่นี้ทำพื้นสูงจากพื้นขึ้นไปประมาณ 2 คืบ ปูพรม มีอาสนะสำหรับหลวงพ่ोजรัญ มีพระพุทธรูปตั้งอยู่ข้าง ๆ และมีพานพุ่มอยู่ด้านหลัง</p> <p>ส่วนที่ 4 คือ สนามหญ้าหน้าเทวาลัย ตรงที่ติดกับฐานเทวาลัยเป็นที่นั่งของวงปี่พาทย์ ส่วนสนามหญ้าเป็นที่แสดงของคณะละคร และคณะรำบวงสรวง</p> <p>ส่วนที่ 5 คือ บริเวณด้านข้างและด้านหลังเป็นที่นั่งของประชาชนทั่วไป</p>
<p>บริบทและขั้นตอนของพิธีกรรม</p>	<p>งานประจำปีบวงสรวงพระพรหม เทวาลัยพรหมบุรี เป็นงานใหญ่ งานมีทั้งสิ้น 3 วัน สองก่อนหน้านั้นในตอนค่ำจะมีมหรสพสมโภช เช่น การแสดงลิเก การแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ การแสดงพื้นบ้านลาวทองเอน ฯลฯ อีกทั้งมีการออกร้านจำหน่ายสินค้าโอท็อปด้วย เวลาในการจัดบวงสรวงของเทวาลัยพระพรหม พรหมบุรี ต่างจากที่อื่น คือ จัดในเวลาใกล้ค่ำ อีกทั้งยังมีทั้งพิธีพุทธ และพิธีพราหมณ์ ทางเทวาลัยมีการจัดเตรียมสถานที่อย่างงดงาม แบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วนอย่างชัดเจน อีกทั้งมีตำรวจคอยอำนวยความสะดวกด้วย ขั้นตอนของพิธีกรรมมีดังนี้</p> <p>16.00 น. นายวิเชษฐ์ เกษมทองศรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประธานเปิดงาน และนายสุรพล แสงศักดิ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสิงห์บุรี กราบบังคมทูลหลวงพ่ोजรัญ แล้วผู้ว่าราชการจังหวัดสิงห์บุรีกล่าวรายงานต่อรัฐมนตรี รัฐมนตรีกล่าวเปิดงาน เสร็จแล้วขึ้นไปจุดธูปเทียนบูชาพระพรหมบนเทวาลัย ถวายพุ่มดอกไม้ทั้ง 4 ด้าน</p> <p>16.10 น. ทหารซึ่งเป็นพิธีกร นำสวดบูชาพระรัตนตรัย จากนั้นเป็นพิธีสงฆ์ พระสงฆ์ สวดมนต์ประมาณ 20 นาที ระหว่างสวดพระพุทธรูปหน้าหลวงพ่ोजรัญหยดน้ำตาเทียนลงในขันน้มน้ำมนต์ด้วย (เมื่อเสร็จพิธีสงฆ์แล้ว พระสงฆ์ทั้งหมดก็เดินทางกลับ)</p> <p>16.40 น. ประธานในพิธีจุดธูปเทียนบริเวณแท่นเครื่องบวงสรวงสังเวย เสร็จแล้วประธานและ แขกผู้มีเกียรติร่วมกันปักธูปบนพานเครื่องบวงสรวงสังเวย และโปรยข้าวตอกดอกไม้</p> <p>16.45 น. หมอปราหมณ์เริ่มอ่านโองการถวายเครื่องสังเวย ระหว่างนี้มีการเป่าสังข์สลับเป็นช่วง ๆ หมอปราหมณ์ใช้เวลาอ่านโองการประมาณ 30 นาที</p> <p>17.20 น. คณะดนตรีปี่พาทย์บรรเลง จบแล้วเป็นการแสดงละครรำสังเวย</p>

	17.40 น. หมอพรหมณ์กล่าวอำนวยการจัดงาน และกล่าวลาเครื่องสังเว ประชาชนเข้าไปรับเครื่องสังเวจากพรหมณ์และผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อนำไป รับประธานเป็นสิริมงคล เป็นอันเสร็จพิธี
บทสวด	ข้าพระพุทธเจ้า จะขอน้อมเกล้าประดิษฐาน อัญชลีประนมน์อม ขึ้นเหนือเศียรสิโรตม์... ด้วยเกล้าประกาศโองการกราบทูลอัญเชิญ <b>ท้าวมหาพรหม</b> ประทับเทียบเป็นองค์ ประธาน...รับเครื่องสักการะสังเวเทวพลี ในพิธีบวงสรวงขอพรประจำปี...โดยมีท่านวิ เชษฐ์ เกษมทองศรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเป็นประธาน คฤหัสถ์ในพิธี และท่านสุรพล แสงวงศ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสิงห์บุรี เป็นประธาน ดำเนินงาน...พระดิชะวานะ เมตตัง สะเมตตา ภาชนะตา...ขอให้การประกอบพิธีในวันนี้จง บังเกิดเป็นเกียรติสวัสดิ์พัฒนาสังคม อุปสรรคอุปัทวใด ๆ อย่าได้กลักกลาย...ขออย่าขัด อย่าข้องสำเร็จได้ดังประสงค์โสทธิเทอญ...

พิธีบวงสรวงพระพรหม อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี จัดพิธีพุทธ-  
พรหมณ์แบบรัฐ พิธีกรรมสะท้อนให้เห็นการนำความเชื่อ “พระพรหม” มาเป็น “อัตลักษณ์” ของ  
ท้องถิ่น ทั้งนี้จังหวัดสิงห์บุรีได้ใช้ชื่อของอำเภอคือ “พรหมบุรี” เป็นสื่อเชื่อมไปสู่ความเชื่อพระพรหม  
ในขณะเดียวกัน พระพรหมยังเป็น “ตัวแทน” ของหลวงพ่ोजรัญ ฐิตธมโม สื่อถึงธรรมและการปฏิบัติ  
กรรมฐาน นอกจากนี้ พิธีกรรมยังเป็นพื้นที่ในการแสดงตัวตนของข้าราชการและนักการเมือง และ  
เป็นพื้นที่ในการจำหน่ายสินค้า เป็นงานรื่นเริงที่ประชาชนมาเที่ยวชมมหรสพต่าง ๆ พิธีกรรมที่จัดขึ้น  
ยังจะไปปรากฏในสื่อมวลชนทั้งหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ และสื่อออนไลน์ เป็นการประชาสัมพันธ์เชิงการ  
ท่องเที่ยว และเป็นการเผยแพร่ความเชื่อพระพรหมสู่สังคมด้วย

หากพิจารณาใน **บริบททุนนิยม** การสร้างพระพรหมองค์นี้ให้มีขนาดใหญ่  
ที่สุดในประเทศไทย และชูประเด็นการเป็นสถานที่ที่ประดิษฐาน “พระพรหมองค์ใหญ่ที่สุด” สะท้อน  
วิธีคิดที่อยู่ภายใต้กระแสทุนนิยม กล่าวคือ หากมองว่าศาลพระพรหมที่สร้างขึ้นในแต่ละที่คือ “สินค้า”  
(ทางวัฒนธรรม) ขึ้นหนึ่ง สินค้าขึ้นนี้ต้องการความโดดเด่นและความสนใจจากผู้คนตั้งแต่แรกเริ่ม  
เป้าหมายคือให้มีผู้มากราบไหว้บูชาจำนวนมาก จำนวนผู้มากราบไหว้สัมพันธ์กับทุน (รายได้) ทั้งจาก  
การบริจาคทาน การเช่าวัตถุมงคล และการซื้อสินค้าโอท็อป ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้สร้างตระหนักในประเด็น  
นี้ดี จึงสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานให้สามารถรองรับคนจำนวนมากได้ เช่น ลานจอดรถกว้างใหญ่  
ห้องสุขาสะอาดจำนวนมาก อีกทั้งยังจัดสร้างอาคารสำหรับจำหน่ายสินค้าในท้องถิ่นด้วย นอกจากนี้  
หากมองย้อนไปถึงกระบวนการระดมทุนในการจัดสร้างพระพรหมแห่งนี้ ประเด็นทุนนิยมก็จะเห็นได้  
ชัดเจนขึ้น กล่าวคือ มีการจัดสร้างวัตถุมงคลพระพรหมโดยหลวงพ่ोजรัญ ฐิตธมโม เพื่อเช่าบูชา ทุนที่  
ได้จากการจำหน่ายวัตถุมงคลและการบริจาคของผู้ที่นับถือศรัทธาได้หลายสิบล้านบาทกระทั่งสามารถ  
จัดสร้างพระพรหมองค์ใหญ่นี้ได้สำเร็จ อนึ่ง การระดมทุนในลักษณะเดียวกันนี้ ยังปรากฏในระยะ



ต่อมา เช่น ในปี 2558 ผู้ว่าราชการจังหวัดสิงห์บุรีได้จัดสร้างรูปหล่อจำลองของพระพรหมองค์ดังกล่าว หลากหลายแบบ แบบหนึ่งนั้นราคาเช่าบูชาองค์ละ 9,999 บาท จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า พระพรหม อำเภoprหมบุรีสร้างขึ้นโดยสัมพันธ์กับกระแสนิยม



ภาพที่ 70 หลวงพ่อจรัญ ในฐานะ “ประธานฝ่ายสงฆ์”



ภาพที่ 71 รัฐมนตรีและผู้ว่าราชการจังหวัด ในฐานะ “ประธานฝ่ายฆราวาส”



ภาพที่ 72 หมอพรหมณ์ผู้ประกอบพิธี และประธานในพิธีขณะปักธูปบนเครื่องบวงสรวงสังเวย



ภาพที่ 73 คณะละครรำบวงสรวงในพิธีบวงสรวงพระพรหม



## 3.2 องค์ประกอบของลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทย

แม้พิธีกรรมบูชาพระพรหมจะจัดขึ้นอย่างหลากหลาย หากพิธีกรรมทั้งหมดล้วนแล้วแต่มี “พระพรหม” เป็นศูนย์กลางของความเชื่อและพิธีกรรม องค์ประกอบของลัทธิพิธีบูชาพระพรหมมีดังนี้

### 3.2.1 รูปแบบของพิธีบูชาพระพรหม

ความเชื่อในสังคมไทยหล่อหลอมขึ้นจากระบบความเชื่อ 3 กระแส คือ ความเชื่อดั้งเดิม ความเชื่อในพุทธศาสนา และความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู รูปแบบของพิธีบูชาพระพรหมจำแนกตาม “แก่น” ของพิธีกรรม ได้ดังนี้

#### 3.2.1.1 พิธีแบบความเชื่อดั้งเดิม

หมายถึงพิธีบูชาพระพรหมที่ “แก่น” ของพิธีกรรมมุ่งเน้นที่ความเชื่อดั้งเดิม คือความเชื่อเรื่องผีและไสยศาสตร์ที่ดำรงอยู่ในสังคมไทย แม้ดูจากรูปลักษณะภายนอกแล้ว เทวรูปพระพรหมที่สร้างขึ้นในแต่ละที่จะมีสีหน้าแปดมือเหมือนกัน แต่พิธีกรรมที่จัดขึ้นกลับแตกต่างกันในรายละเอียด ดังนี้

1) **พิธีแบบทรงเจ้าเข้าผี** พิธีที่แก่นของพิธีกรรมเน้น “การทรงเจ้าเข้าผี” ปรากฏที่ศาลท่านพ่อพระพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ กิจกรรมหลักในพิธีกรรมคือ “การประทับทรงพระพรหม” เพื่อให้ท่านพ่อพระพรหมได้มาพบปะกับลูกศิษย์ที่เคารพนับถือ ทั้งนี้จะมีการรักษาโรค ให้คำปรึกษาธุรกิจ อำนาจโชคกลาง เบิกเนตรเทวรูปพระพรหม ชี้แนะแนวทางแก้ไข ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ รวมถึงให้บรรดาลูกหลาน (ร่างทรง) และลูกศิษย์รดน้ำดำหัวท่านพ่อพระพรหมเนื่องในวันสงกรานต์ด้วย

การประทับทรงหรือการทรงเจ้าเข้าผี เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่ดำรงอยู่ในสังคมไทย เกิดจากการเคารพนับถือวิญญาณบรรพบุรุษและการนับถือธรรมชาติ พิธีกรรมในวัฒนธรรมชาติพันธุ์ล้วนเกี่ยวข้องกับการทรงเจ้าเข้าผีทั้งนั้น เช่น โนราโรงครุ ฟ้อนผีมอญ ผีมดผีเม็ง ม้าขี่ในพิธีถือศีลกินผัก และรำผีแถน เป็นต้น นอกจากนี้ในสังคมเมือง ความเชื่อเรื่องการทรงเจ้าเข้าผีก็ยังคงได้รับการสืบทอดต่อมา ดังงานวิจัยเรื่อง *ผีเจ้านาย* ของ ฉลาดชาย รมิตานนท์ และ *ทรงเจ้าเข้าผี: วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิกฤตการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย* ของ สุริยา สมุทรคุปต์ และคณะ งานวิจัยทั้ง 2 ชิ้น ชี้ให้เห็นถึงความนิยมการทรงเจ้าเข้าผีในสังคมเมือง ผีเจ้านายในวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น เจ้าพ่อข้อมือเหล็ก ปู่เจ้าเขาเขียว แม่นางกวัก พระนางจามเทวี ปู่สะย่าสะ เจ้าพ่อพญาแล เจ้าพ่อภูตงดิน ฯลฯ ล้วนแล้วแต่ประทับทรงเพื่อช่วยเหลือบรรดาลูกศิษย์ การประทับทรงในลักษณะนี้ยังรวมถึงเทพเจ้าองค์อื่น ๆ เช่น ท้าวเวสสุวรรณ พระคเณศ พระแม่อุมา พระนารายณ์ พระอิศวร เป็นต้น

พิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นที่ศาลท่านพ่อพระพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์สะท้อนให้เห็นความเชื่อดั้งเดิมคือ “ทรงเจ้าเข้าผี” ที่สืบทอดอยู่ในสังคม แต่แทนที่จะเป็นการทรง “ผี” ก็เป็นการทรง “พระพรหม” ซึ่งเป็นหนึ่งในเทพ/เทวดาที่คนปัจจุบันเคารพนับถือ หัวใจหลักของพิธีกรรมอยู่ที่ “การประทับทรงของท่านพ่อพระพรหม” พิธีกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความเชื่อความศรัทธาของคนเมืองกลุ่มหนึ่งที่มีต่อพระพรหมผ่านการประทับทรง

**2) พิธีแบบไสยศาสตร์** พิธีที่แก่นของพิธีกรรมเน้น “ความเชื่อทางไสยศาสตร์” ปรากฏที่ “พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า” วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี เชื่อกันว่าวิชาพรหมสี่หน้าเป็นวิชาทาง “ไสยเวทย์” ที่มีมาแต่กรุงศรีอยุธยา คุณวิเศษของวิชาพรหมสี่หน้ามีหลายประการ ได้แก่ เมตตามหานิยม มหากันแก้ว แคล้วคลาด เปิดทางเงินทอง และเสริมดวงชะตา หัวใจหลักของพิธีกรรมนี้คือ “การเป่ายันต์พรหมสี่หน้า” ที่เจ้าลัทธิพิธีคือหลวงพ่อชำนาญจะเป่ามนต์ผ่านสายสิญจน์ที่เชื่อมธยันต์พรหมสี่หน้าและเศียรพระพรหมซึ่งเป็นประธานไปยังบรรดาลูกศิษย์ที่เอาปลายสายสิญจน์สวมคล้องศีรษะ เมื่อพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้าเริ่มขึ้นบรรดาผู้มีร่างองค์เทพต่างแสดงอาการองค์เทพลงประทับ มีทั้งร้ายรำ หัวเราะ สั่นเทิ้ม และเคลื่อนไหวร่างกายในลักษณะที่สื่อถึงองค์เทพต่าง ๆ อย่างไม่สามารถควบคุมตนเองได้ ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะนำเครื่องรางของขลังที่เนื่องกับพระพรหมห้อยร้อยเข้ากับสายสิญจน์ เป็นการเพิ่มพลังทางบวก ความศักดิ์สิทธิ์ และความเป็นสิริมงคลลงไป อีกประการหนึ่งผู้เข้าร่วมพิธีกรรมมักเช่าซื้อวัตถุมงคลพระพรหมกลับไปเคารพบูชาด้วย

พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี สะท้อนให้เห็นรูปแบบหนึ่งของความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ในสังคมเมืองที่มีพระพรหมเป็น “ศูนย์กลาง” ของความเชื่อและพิธีกรรม บรรดาลูกศิษย์ที่เคารพนับถือบูชาพระพรหมเชื่อว่าจะได้รับพลังทางบวก เช่น เมตตามหานิยม มหากันแก้วแคล้วคลาด เปิดทางเงินทอง และเสริมดวงชะตา จากการเข้าร่วมพิธีกรรม

### 3.2.1.2 พิธีแบบพุทธ

พิธีบูชาพระพรหมแบบพุทธ ได้แก่ “พิธีสวดขอเงินพระพรหม” วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี พิธีกรรมนี้จัดเป็นประจำในวันเสาร์แรกของทุกเดือน ในยามค่ำ ตั้งแต่ 17.00 – 19.00 น. กิจกรรมหลักในพิธีกรรม ได้แก่ การไหว้พระ สวดมนต์ นั่งสมาธิ ฟังธรรม ถวายสังฆทาน ถวายพระประจำปีเกิด รับศีลรับพร กรวดน้ำอุทิศให้เจ้ากรรมนายเวร และรับการประพรมน้ำพระพุทธรูปจากหลวงพ่อชำนาญ อุดมปญโญ

กิจกรรมหลัก ๆ ในพิธีกรรมเป็นกิจกรรมที่เนื่องในพุทธศาสนา ช่วงท้ายของพิธีกรรม ผู้เข้าร่วมพิธีจะร่วมกันกล่าวคำอธิษฐานขอเงินพระพรหมโดยมีม้านายกเป็นผู้นำกล่าว

ขั้นตอนนี้ใช้เวลาเพียง 5 นาที พิธีกรรมทั้งหมดจัดขึ้นต่อหน้าพระพรหมองค์ใหญ่ อย่างไรก็ตาม เทวรูปพระพรหมองค์นี้เป็นพระพรหมในพุทธศาสนาซึ่งเกิดจากการปรับประยุกต์ประติมานพระพุทธรูปปางโปรดพกาพรหม หัวใจหลักของพิธีกรรมเป็นการใช้ “พระพรหม” เป็นสัญลักษณ์หรือปริศนาธรรม เพื่อดึงคนให้เข้าวัด ได้สงบนิ่ง นั่งสมาธิ ทำบุญทำทาน

พิธีสวดขอเงินพระพรหม วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี จึงเป็นพิธีบูชาพระพรหมที่ “แก่น” ของพิธีกรรม คือการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา หน้าของพระพรหมทั้งสี่เป็นตัวแทน “พรหมวิหารธรรม” ในพุทธศาสนา

### 3.2.1.3 พิธีแบบพราหมณ์-ฮินดู

เป็นพิธีบูชาพระพรหมที่มี “พราหมณ์” เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม อย่างไรก็ตาม แม้ “แก่น” ของพิธีกรรมจะเป็นการบวงสรวงแบบ “ฮินดู” แต่ปรากฏว่า ในบางที่ได้ผสมพิธีกรรมแบบพุทธและแบบความเชื่อดั้งเดิมเข้าไปด้วย รายละเอียดดังนี้

#### 1) พิธีแบบความเชื่อในลัทธิพราหมณ์-ฮินดู

พิธีแบบความเชื่อในลัทธิพราหมณ์-ฮินดู หมายถึงพิธีบูชาพระพรหมที่มี “พราหมณ์” เป็นเจ้าลัทธิพิธี แก่นของพิธีกรรมเน้นไปที่การอ่านโองการของพราหมณ์เพื่อบวงสรวงพระพรหม ในพิธีกรรมมีเครื่องบวงสรวงสังเวยที่สื่อถึงภาวะการเป็นเทพของพระพรหมเมื่อบวงสรวงเสร็จสิ้นแล้ว พราหมณ์ก็ยังมีบทบาทในพิธีกรรมต่อไป เช่น เป็นผู้เจิมหน้าผากผู้มาร่วมงานเพื่อความเป็นสิริมงคล เป็นผู้เจิมเบิกเนตรเทวรูปพระพรหม หรือทำพิธีบายศรีสู่ขวัญให้เจ้าของสถานที่ต่อไป

พิธีแบบความเชื่อในลัทธิพราหมณ์-ฮินดูปรากฏที่พิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณ และพระพรหมเทวาลัยคลองขวาง ทั้งสองแห่งนี้อยู่ในกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณนับว่าเป็น “ต้นแบบ” ของพิธีบูชาพระพรหมในบริบทปัจจุบันจัดมาแล้วกว่า 60 ปี ในรูปแบบเดิมโดยมี “พราหมณ์หลวง” เป็นผู้ประกอบพิธี อาจกล่าวได้ว่าในระยะเริ่มแรก พิธีบวงสรวงพระพรหมคงจัดแบบในลัทธิพราหมณ์-ฮินดู แต่เมื่อการนับถือพระพรหมแพร่หลายออกไป การจัดพิธีบูชาจึงได้มีการเปลี่ยนแปลงกระทั่งมีความหลากหลายดังปัจจุบัน

พิธีบูชาพระพรหมแบบพราหมณ์-ฮินดูส่วนมากไม่ซับซ้อน พิธีกรรมทั้งหมดเสร็จสิ้นในเวลาไม่เกิน 2 ชั่วโมง ขั้นตอนของพิธีกรรมประกอบไปด้วยการจุดเทียนชัย การปักธูปบนเครื่องสังเวย และวางพวงมาลัยสักการะพระพรหมของเจ้าของสถานที่ จากนั้นพราหมณ์จะอ่านโองการซึ่งใช้เวลาราว 30 นาที ก็เป็นอันเสร็จสิ้นพิธี ต่อจากนั้นก็เป็นการลาเครื่องสังเวย “แก่นหลัก” ของพิธีกรรม คือ การร่วมฟังพราหมณ์อ่านโองการสังเวยพระพรหม

#### 2) พิธีแบบพราหมณ์-ฮินดูผสมพุทธ

พิธีแบบพราหมณ์-ฮินดูผสมพุทธ หมายถึงพิธีบูชาพระพรหมซึ่งจัดทั้งพิธีพราหมณ์และพิธีสงฆ์ติดต่อกันไป โดยมี “พิธีพราหมณ์” คือ การบวงสรวงพระพรหมเป็นแกนหลัก และมีพิธีสงฆ์เป็นพิธีเสริมถือเป็นการทำบุญเพิ่มเติมไปด้วย ทั้งนี้พิธีสงฆ์อาจจัดก่อนหรือหลังพิธีพราหมณ์ก็ได้ พิธีแบบพราหมณ์ผสมพุทธปรากฏที่พิธีบูชาพระพรหม เทวาลัยอัมรินทร์ฯ เทียนทะเล กรุงเทพมหานคร และพิธีบวงสรวงพระพรหม เทวาลัยพรหมบุรี อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี

พิธีแบบพราหมณ์-ฮินดูผสมพุทธมีความสำคัญในแง่สะท้อนให้เห็นว่าผู้นับถือพระพรหมไม่ได้แบ่งแยกว่าพระพรหมที่นับถือเป็นพรหมพุทธรูปหรือพรหมพราหมณ์อีกแง่หนึ่ง การเป็นพรหมพุทธรูปหรือพรหมพราหมณ์ไม่ได้มี “นัยสำคัญ” ต่อผู้เคารพบูชาพระพรหม การจัดพิธีบูชาพระพรหมถือว่าเป็นสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเองเคารพนับถือ และอาจมีนัยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลสถานที่แฝงอยู่ด้วย อีกทั้งยังถือเป็นการทำบุญทำทานประจำปีอันจะนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคล

แม้จะมีพิธีสงฆ์ร่วมด้วย แต่กิจกรรมหลักในพิธีกรรมมุ่งเน้นไปที่การบวงสรวงพระพรหม คือ มีการจัดเครื่องสังเวยอย่างยิ่งใหญ่ เจ้าของสถานที่และแขกผู้มีเกียรติร่วมกันจุดเทียน ปกฐนถวายเครื่องสังเวย รวมทั้งเวลาที่ให้แก่การบวงสรวงสังเวยโดยพราหมณ์นั้นยาวนานกว่าพิธีสงฆ์ นอกจากนี้ยังอาจมีมหรสพสมโภช เช่น การเชิดสิงโต ละครรำ ลิเก หรือการแสดงอื่น ๆ เป็นการแสดงถวายต่อพระพรหม

### 3) พิธีแบบพราหมณ์-ฮินดูผสมความเชื่อดั้งเดิม

พิธีแบบพราหมณ์-ฮินดูผสมความเชื่อดั้งเดิม ปรากฏที่พิธีบวงสรวงพระพรหม อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ที่จัดพิธีร่วมกันกับ “บุญกุ่มข้าวใหญ่” ซึ่งเป็นพิธีบูชาแม่ขวัญข้าวในฮีตคองของคนอีสาน ทั้งนี้พิธีสู่ขวัญแม่โพสพโดยหมอขวัญมีลักษณะเป็นกิจกรรมย่อย ส่วนพิธีบวงสรวงพระพรหมโดยหมอพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีนั้นเป็นกิจกรรมหลัก

รูปแบบของพิธีกรรมเริ่มต้นที่หมอขวัญทำพิธีสู่ขวัญข้าว ยังคงกองข้าวเปลือกที่กองอยู่ข้างศาลพระพรหมในระดับพื้นที่ต่ำกว่า “ศาลพระพรหม” เครื่องสู่ขวัญแม่ขวัญข้าวมีลักษณะที่ย่อมเยากว่าเครื่องบวงสรวงพระพรหมมาก ทั้งนี้บนกองข้าวเปลือกนั้นมีพานดอกไม้วางรูปหล่อแม่โพสพไว้เป็นสัญลักษณ์ พิธีสู่ขวัญข้าวนี้จะใช้เวลาราว 20 นาที ก็เป็นอันเสร็จพิธี

ต่อจากนั้นจึงเป็นพิธีบวงสรวงพระพรหม ซึ่งในพิธีนี้คณะราชการที่เป็นผู้นำต้องอยู่กันอย่างพร้อมหน้า พราหมณ์ประกาศนามประธานในพิธี พ้องาน และแขกผู้มีเกียรติเข้า ๆ เพื่อให้ออกมาทำพฤติกรรมสัญลักษณ์ต่อหน้าสาธารณชน การบวงสรวงเป็นไปอย่างยาวนาน เครื่องประกอบกรบวงสรวงพระพรหมจัดอย่างอย่างยิ่งใหญ่ อีกทั้งประชาชนในท้องถิ่นก็นำกระเช้า/



ตะกร้าผลไม้จำนวนมากมาร่วมพิธีบวงสรวงพระพรหมด้วย ในพิธีกรรมอาจมีการรำถวายระหว่างที่พระพรหมเสพเครื่องสังเวद्यด้วย

หัวใจหรือแก่นของพิธีกรรมคือการบวงสรวงพระพรหม โดยมีหมอปราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธี ในขณะที่การสวดวิญญูแม่ขวัญข้าวเป็นกิจกรรมย่อยที่ได้รับความสนใจน้อยกว่า พิธีกรรมนี้จึงจัดอยู่ในแบบพราหมณ์-ฮินดูผสมความเชื่อดั้งเดิม

จากที่นำเสนอมาข้างต้นจะเห็นว่าพิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบันเป็นไปอย่างหลากหลาย แม้พิธีบูชาพระพรหมสมัยใหม่เริ่มต้นด้วยรูปแบบพิธีลัทธิพราหมณ์-ฮินดู โดยมีพระพรหมเอราวัณเป็นต้นแบบ แต่เมื่อเวลาผ่านไปกว่า 60 ปี ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาพระพรหมได้วิวัฒน์พัฒนาและขยายออกไปทั่วประเทศ แต่ละสถานที่ที่มีอิสระในการออกแบบรูปแบบพิธีกรรมเพื่อให้ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์แห่งตนและองค์กร จึงปรากฏว่าปัจจุบันพิธีบูชาพระพรหมมีทั้งรูปแบบที่เน้นความเชื่อดั้งเดิม เน้นแบบพุทธ และเน้นแบบพราหมณ์-ฮินดู ตามที่ได้นำเสนอไปแล้วข้างต้น รูปแบบพิธีบูชาพระพรหมมีลักษณะที่แตกต่างกันนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมนี้เป็นพิธีใหม่ มีรากเดิมคือตำนานและความเชื่อ “พระพรหม” ที่เป็นวัตถุศรัทธา แต่การตีความและออกแบบพิธีกรรมนั้นแตกต่างกัน นอกจากนี้ พิธีบูชาพระพรหมยังสะท้อนให้เห็นการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิม พุทธ และพราหมณ์ เข้าด้วยกันอย่างแนบเนียน

ตารางที่ 4 รูปแบบลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทย

ชื่อ/สถานที่ตั้ง	พิธีแบบความเชื่อดั้งเดิม		พิธีแบบพุทธ	พิธีแบบพราหมณ์-ฮินดู		
	ทรงเจ้าเข้าผี	ไสยศาสตร์	พุทธ	ฮินดู	ฮินดู + พุทธ	ฮินดู + ความเชื่อดั้งเดิม
1.ศาลพระพรหมเอราวัณ กรุงเทพฯ				✓		
2.เทวาลัยพระพรหม คลองขวาง กรุงเทพฯ				✓		
3.ศาลท่านพ่อพระพรหม หัวหิน ประจวบคีรีขันธ์	✓					
4.พระพรหมวัดบางกุฎีทอง ปทุมธานี	สวดขอเงินพระพรหม		✓			

	เป้ายันต์พระพรหม สีหน้า		✓				
5.เทวาลัยพระพรหม พรหมบุรี สิงห์บุรี						✓	
6.ศาลพระพรหม จตุรพักตรพิมาน ร้อยเอ็ด							✓
7.เทวาลัยท้าวมหาพรหมอัมรินทร์มาฯ กรุงเทพฯ						✓	

### 3.2.2 เวลาและพื้นที่ในการประกอบพิธี

วันในการจัดพิธีบูชาพระพรหมนั้นเป็นไปอย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับการกำหนดของเจ้าของสถานที่และพราหมณ์ผู้ประกอบพิธี ประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่า วันเวลาสำหรับการบวงสรวงพระพรหมที่แน่นอนซึ่งสืบทอดมาจากบรรพกาลทั้งพรหมพุทธและพรหมพราหมณ์ไม่มีระบุไว้ พิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นในบริบทปัจจุบันเป็นประเพณีที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ เจ้าของสถานที่จึงสามารถกำหนดวันเวลาในการจัดพิธีได้ตามที่ตนสะดวกและเห็นว่าเหมาะสม

การกำหนดวันในการประกอบพิธีบูชาพระพรหมของแต่ละสถานที่นั้นมีความเป็นมาแตกต่างกัน **พระพรหมเอราวัณ** จัดพิธีบวงสรวงในวันที่ 9 พฤศจิกายนของทุกปี เนื่องจากวันดังกล่าวเป็นวันเปิดกิจการโรงแรมเอราวัณอันเป็นที่ตั้งของศาลพระพรหมหลวงพ่อบ้านาญ **วัดบางกุฎีทอง** จังหวัดปทุมธานี จัดพิธีสวดขอเงินพระพรหมทุกวันเสาร์แรกของเดือนเพราะวันเสาร์ตอนเย็นเป็นวันที่ประชาชนไม่ต้องทำงาน และไม่รีบเร่ง เพราะได้หยุดงานในวันอาทิตย์ เสาร์แรกของเดือนประชาชนจึงรับเงินเดือนมาใหม่ ๆ ก็ย่อมสามารถทำบุญทำทานได้โดยไม่ต้องห่วงหน้าพะวงหลัง อีกประการหนึ่งการที่ประชาชนได้เข้าวัดทำบุญทุกเดือนก็เป็นบุญกุศลได้รับการกล่อมเกล่าจิตใจอย่างต่อเนื่อง พิธีกรรมที่จัดขึ้นเป็นประจำเดือนจึงเป็นกุศโลบายของหลวงพ่อบ้านาญในการดึงพุทธศาสนิกชนให้เข้าวัดด้วย **เทวาลัยพระพรหมพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี** จัดพิธีบูชาพระพรหมในเดือนสิงหาคม-กันยายน เพราะช่วงเดือนดังกล่าวตรงกับเดือนเกิดของหลวงพ่อบ้านาญ ภิกษุผู้อุปถัมภ์การสร้างเทวาลัยพระพรหม **ศาลท่านพ่อพระพรหม อำเภอดงหลวง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์** จัดพิธีในวันสงกรานต์ คือวันที่ 13 เมษายน เนื่องจากเป็นวันหยุดยาว ในพิธีนี้ลูกหลานของเจ้าลัทธิพิธีซึ่งทำงานอยู่ในที่ต่าง ๆ กันจะต้องมารวมตัวเพื่อไหว้พระพรหม สรงน้ำพระพรหม รดน้ำดำหัวร่างทรงพระพรหม ซึ่งในโลกสามัญ ร่างทรงพระพรหมก็คือ แม่ ย่า ยาย ของลูกหลานเหล่านั้น วันสงกรานต์ยังถือว่าเป็น “ปีใหม่ไทย” และ “วันครอบครัว” ด้วย อนึ่งกลุ่มลูกศิษย์ของร่างทรงพระพรหมจำนวนไม่น้อยเดินทางมาจากกรุงเทพฯ และจังหวัดอื่น ๆ สงกรานต์ซึ่งเป็นช่วงวันหยุดยาวจึงมีความเหมาะสมในการจัดพิธีกรรม ส่วน**ศาลพระพรหม อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด** สมพงษ์ พันแสง กล่าวไว้ว่า ที่จัดพิธีบูชาพระพรหมในวัน ขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3

เพราะได้แบบมาจากงานบุญเบิกฟ้า ซึ่งเป็นงานประจำปีของจังหวัดมหาสารคามซึ่งอยู่ติดกัน ทั้งนี้ในการจัดพิธีบูชาพระพรหมได้จัดรวมกับ “บุญกุ่มข้าว” ซึ่งเป็นงานบุญในฮีต 12 ของอีสาน ทั้งนี้เพราะบุญกุ่มข้าวอยู่ในการรับรู้ของชาวบ้านดีอยู่แล้ว จึงง่ายที่จะแทรกซึมความเชื่อพระพรหมผสมรวมเข้าไป อนึ่ง สำนักงานตรวจเงินแผ่นดินมักมีข้อสงสัยในการใช้จ่ายงบประมาณเพื่อจัดพิธีบวงสรวงพระพรหมเพราะไม่มีในฮีตคองดั้งเดิม แต่ยอมรับได้กับการใช้จ่ายงบประมาณกับ “งานบุญกุ่มข้าว” การจัดทั้งสองงานผนวกเข้าด้วยกันจึงเป็นวิธีที่ลงตัวเหมาะสม (สมพงศ์ พันแสง, **สัมภาษณ์**: 11 กุมภาพันธ์ 2559)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การกำหนดวันในการจัดพิธีบูชาพระพรหมเกิดจากการตีความของแต่ละสถานที่ มีที่มาจากบริบทที่แตกต่างกัน เช่นจัดขึ้นในวันที่มีความสำคัญ บางประการต่อสถานที่ ได้แก่ วันเริ่มต้นกิจการ วันเกิดผู้อุปถัมภ์ หรือพิจารณาจากความสะดวกความเหมาะสมของผู้จัดงานและผู้มาร่วมงาน เป็นกุศโลบายในการดึงคนเข้าวัดฟังธรรมทำบุญ รวมถึงการโยงเข้าไปสู่ฮีตคองดั้งเดิมเพื่อความหนักแน่นของการให้เหตุผลในการจัดงานต่อเจ้าหน้าที่บ้านเมืองผู้มีหน้าที่ตรวจสอบ

**เวลาในการจัดพิธีบูชาพระพรหม** ก็มีความแตกต่างกันด้วย มีจัดใน **ตอนเช้าตรู่** ประมาณ 06.30 น. คือ พระพรหมเอราวัณ และเทวาลัยคลองขวาง ซึ่งทั้งสองสถานที่นี้ในส่วนของผู้จัดงานค่อนข้างมีความเป็นปัจเจกสูง กล่าวคือ ไม่มีเจ้าหน้าที่บ้านเมือง หรือแขกผู้มีเกียรติอื่น ๆ เข้าร่วมงานมากนัก จึงสามารถจัดได้ในตอนเช้าตรู่ ต่อมาคือจัดใน **ตอนสาย ๆ** ขึ้นมา คือประมาณ 09.00 น. คือ เทวาลัยอัมรินทร์ฯ เทียนทะเล กรุงเทพมหานคร ศาลท่านพ่อพระพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และศาลพระพรหม อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ทั้งสามที่นี้เริ่มพิธีในเวลาใกล้เคียงกับเวลาทำงานของหน่วยงานราชการ เป็นเวลาที่เหมาะสมสำหรับให้แขกผู้มีเกียรติและเจ้าหน้าที่บ้านเมือง รวมถึงผู้ร่วมพิธีที่ต้องเดินทางมาจากสถานที่ไกล ๆ ได้เดินทางมาอย่างไม่รีบเร่งจนเกินไป ต่อมาคือจัดใน **ตอนบ่ายใกล้ค่ำ** ประมาณ 17.00 น. คือ พิธีสวดขอเงินพระพรหม และพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า วัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี และเทวาลัยพระพรหม อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี น่าสังเกตว่า ทั้ง 2 สถานที่นี้มีพระภิกษุสงฆ์เข้าร่วมในพิธีด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นยังวัดบางกุฎีทองนั้น เห็นได้ชัดว่าคำนึงถึงความสะดวกเหมาะสมของผู้มาร่วมงานอยู่มาก เพราะผู้ร่วมงานมีจำนวนถึงราวหนึ่งหมื่นคนซึ่งเดินทางมาจากทั่วสารทิศ

**พื้นที่ในการจัดพิธีบูชาพระพรหม** หากพิจารณาจากสถานที่จัดงาน จำแนกได้ 3 แบบ คือ 1.จัดในพื้นที่เอกชน 2.จัดในพื้นที่วัด และ 3.จัดในพื้นที่ราชการ ทั้งนี้ศาล/เทวาลัยพระพรหมจะตั้งอยู่ในพื้นที่ทั้ง 3 แบบดังกล่าว ลักษณะเด่นของการจัดและการใช้พื้นที่มีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

**พิธีกรรมที่จัดในพื้นที่ของเอกชน** จะมีการแบ่งพื้นที่ค่อนข้างชัดเจน คือ องค์พระพรหมเป็นศูนย์กลางของงาน เครื่องประกอบพิธีวางไว้ด้านหน้าองค์พระพรหม บริเวณติดกันนั้น

คือตำแหน่งของพราหมณ์ผู้ประกอบพิธี ถัดมาคือตำแหน่งที่นั่งของเจ้าของสถานที่ แยกผู้มีเกียรติ และ ลูกหลานญาติพี่น้อง ถัดจากนั้นจึงเป็นพื้นที่สำหรับประชาชนทั่วไปที่มาร่วมงาน การแบ่งพื้นที่ระหว่าง “คนใน” คือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงาน และ “คนนอก” คือประชาชนทั่วไปที่มาร่วมงาน อาจเป็นไปได้ อย่างเข้มข้นขนาดมีรั้วกัน และมีการระบุสิทธิและตัวตนโดยใช้สติ๊กเกอร์สีต่าง ๆ ติดเสื้อแบบพิธี บวงสรวงพระพรหมเอราวัณ หรือแบ่งพื้นที่อย่างหลวม ๆ โดยมีลักษณะของ “ที่นั่ง” เป็นสัญลักษณ์ เช่น ถ้าเป็นโซฟาบุหนัง แก้วอัฐิผ้าขาวผูกโบว์ แสดงว่าเป็นตำแหน่งของเจ้าของสถานที่และ แยกผู้มีเกียรติ หากเป็นเก้าอี้พลาสติกธรรมดาเป็นที่นั่งของประชาชนที่มาร่วมงานทั่วไปอย่างนี้เป็นต้น

**พิธีกรรมที่จัดในพื้นที่ของวัด** การจัดแบ่งพื้นที่มีขอบเขตที่ค่อนข้างชัดเจนระหว่าง ประชาชนทั่วไปกับพระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นเจ้าลัทธิพิธีและศิษย์คนสนิท ประการสำคัญ “องค์พระพรหม” และ “เจ้าลัทธิพิธีซึ่งเป็นภิกษุ” มีความสำคัญเท่าเทียมกัน เช่น เมื่อจะอธิษฐานขอเงินพระพรหม ทุกคนจะหันหน้าไปทางองค์พระพรหม แต่เมื่อถึงเวลาที่หลวงพ่จะเป่ายันต์พรหมสีหน้าทุกคนจะหัน หน้าไปทางหลวงพ่ ทั้งนี้มีสายสัญญาณเป็นเส้นโยงเชื่อม “เจ้าลัทธิพิธี” “องค์พระพรหม” และ “ประชาชน” เข้าหากัน นอกจากนี้พื้นที่พิธีกรรมที่จัดขึ้นในวัด ยังเต็มไปด้วยวัตถุสัญลักษณ์อันเนื่องใน พุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูปแบบต่าง ๆ รูปหล่อพระเกจิอาจารย์ชื่อดัง ฯลฯ รวมถึงยังมีพื้นที่ในการ ทำสังฆทาน ซ้อมกระเบื้องสร้างวัด ทำบุญโลงศพ และพื้นที่สำหรับเข้าวัดตบถ่มกมล อนึ่ง พิธีกรรมที่จัดใน พื้นที่ของวัดต้องจัดสรรพื้นที่จำนวนมากสำหรับเป็นโรงทาน พื้นที่นี้จำเป็นมากสำหรับ การรองรับประชาชนจำนวนมากที่ต้องรับประทานอาหาร

**พิธีกรรมที่จัดขึ้นในพื้นที่ราชการ** การจัดแบ่งพื้นที่มีขอบเขตที่ชัดเจนมาก โดยกลุ่ม ผู้จัดงานคือเจ้าหน้าที่ของรัฐและแยกผู้มีเกียรติมีที่นั่งแยกตามลำดับยศและตำแหน่ง บุคคลเหล่านี้ มักแต่งกายด้วยชุดแบบเดียวกันเพื่อบ่งบอกอัตลักษณ์ เช่น ชุดผ้าไหมสีขาวทั้งชุด กางเกงขาวและเสื้อ ที่มีลวดลายแบบเดียวกัน เป็นต้น ที่นั่งจะอยู่ในปะรำพิธีที่ได้รับการตกแต่งอย่างสวยงาม พิธีกรรมที่จัด ขึ้นในพื้นที่ราชการนั้นพระพรหมเป็นศูนย์กลางหลักของพิธี ถัดมาคือเครื่องประกอบพิธีพราหมณ์ และ ตำแหน่งที่นั่งของข้าราชการและแยกผู้มีเกียรติ ส่วนประชาชนทั่วไปจะมีตำแหน่งที่นั่งอยู่ด้านหลังสุด หรือแยกออกไปอีกด้านหนึ่งอย่างชัดเจน ผู้เป็น “พ่อกาน” และ “ประธาน” ในงานจะได้รับเชิญให้ ออกไปประกอบพฤติกรรมสัญลักษณ์ตรงกลางงานต่อหน้าสาธารณชน รวมถึงการประกาศนามของ บุคคลเหล่านั้นซ้ำ ๆ อีกทั้งจะมีโพเดียมสำหรับ “พ่อกาน” กล่าวรายงาน และ “ประธาน” กล่าวเปิด งานตามธรรมเนียมของพิธีการรัฐด้วย

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า วัน เวลา และพื้นที่ในการจัดพิธีบวงสรวงพระพรหมมี ความหลากหลาย แต่สิ่งที่สามารถประดิษฐ์สร้างพิธีกรรมได้อย่างอิสระ อย่งไรก็ตามพื้นที่ในการจัด งานต่างสื่อให้เห็นการมีพระพรหมเป็นศูนย์กลางของงาน นอกจากนี้ อาจมีพื้นที่แสดงตัวตนของ เจ้าของสถานที่ แยกผู้มีเกียรติ เจ้าลัทธิพิธี และเจ้าหน้าที่บ้านเมืองประกอบไปด้วย

ตารางที่ 5 เวลาและพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม

ชื่อ/สถานที่ตั้ง	เดือน	เวลาจัดงาน			พื้นที่		
		เข้าดู	สาย - เที่ยง	บ่าย - ค่ำ	เจ้าของ พื้นที่	การจัดแบ่ง พื้นที่	
						ค่อนข้าง ชัดเจน	ชัดเจน มาก
1.ศาลพระพรหมเอราวัณ กรุงเทพฯ	พฤศจิกายน	✓			เอกชน		✓
2.เทวาลัยพระพรหม คลองขวาง กรุงเทพฯ	มีนาคม	✓			เอกชน	✓	
3.ศาลท่านพ่อพระพรหม หัวหิน ประจวบคีรีขันธ์	เมษายน		✓		เอกชน	✓	
4.พระพรหมวัดบางกุฎีทอง ปทุมธานี	สวดขอเงิน พระพรหม	ทุกเดือน		✓	วัด	✓	
	เป่ายันต์ พรหมสี่หน้า	พฤษภาคม		✓	วัด	✓	
5.เทวาลัยพระพรหม พรหมบุรี สิงห์บุรี	กันยายน			✓	ราชการ		✓
6.ศาลพระพรหม จตุรพักตรพิมาน ร้อยเอ็ด	มกราคม- กุมภาพันธ์		✓		ราชการ		✓
7.เทวาลัยท้าวมหาพรหม อัมรินทร์ กรุงเทพฯ	มีนาคม		✓		เอกชน	✓	

### 3.2.3 ผู้ประกอบพิธี/เจ้าลัทธิพิธี

ผู้ประกอบพิธีหรือเจ้าลัทธิพิธี หมายถึงผู้มีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีบูชาพระพรหม เป็นผู้กำหนดลำดับขั้นตอนในพิธีกรรม เป็นผู้อ่านหรือสวดบูชาพระพรหม และเป็นผู้มีความรู้ในเครื่องบวงสรวงสังเวยพระพรหม จากการศึกษาพิธีบูชาพระพรหม 7 สถานที่ สามารถจำแนกผู้ประกอบพิธีหรือเจ้าลัทธิพิธี ได้ 3 ลักษณะดังนี้

#### 3.2.3.1 พรหมณ์

ผู้ประกอบพิธีที่เรียกตนเองว่า “พรหมณ์” พบมากที่สุด ถึง 6 ใน 7 ของพิธีกรรม ที่เป็นกรณีศึกษาในงานวิจัยนี้ สมุน ออมรวีวัฒน์ เขียนอธิบายในสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนว่า พรหมณ์เป็นผู้มีบทบาทในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์มาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในสมัยอยุธยามีหลักฐานปรากฏว่ามีครูพรหมณ์รับราชการอยู่หลายตำแหน่ง ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้สร้างโบสถ์พรหมณ์ขึ้นใน พ.ศ.2327 ตั้งอยู่

บริเวณเสาชิงช้า ถนนบ้านดินสอ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ตำแหน่งพราหมณ์ในราชสำนักมี 4 ลำดับ คือ พราหมณ์ พระครู พระราชาครู และพระมหาราชครู ทั้งนี้ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นพราหมณ์ราชสำนักต้องมีเชื้อสายพราหมณ์ และต้องเป็นบุตรพราหมณ์ราชสำนัก ปัจจุบันมีอยู่ 7 สายตระกูล ได้แก่ รังสิพราหมณกุล รัตนพราหมณ์ ภาวักนันท สยมภพ วุฒิปราหมณ์ นาคะเวทิน และโกมลเวทิน ตำแหน่งสูงสุดของคณะพราหมณ์ราชสำนักในปัจจุบัน คือ “พระราชาครู” ได้แก่ พระราชาครูวามเทพมูณี (ชวิน รังสิพราหมณกุล) เป็นหัวหน้าคณะพราหมณ์ราชสำนักและเป็นผู้นำสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ในประเทศไทย (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2559 : ออนไลน์) พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมสำคัญที่เกี่ยวข้องกับราชสำนัก อาทิ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในอดีตผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์นั้นส่วนใหญ่เป็นชนชั้นสูง ในขณะที่ประชาชนทั่วไปนับถือพุทธศาสนาและพุทธศาสนาแบบผสมผสานความเชื่อดั้งเดิม

**การมีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีใน “พิธีบูชาพระพรหม” มีนัยสำคัญที่แสดงให้เห็นถึง การยึดโยง “พิธีบูชาพระพรหม” กับพระพรหมที่เป็นเทพเจ้าสำคัญในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู นอกจากนี้ “พิธีบูชาพระพรหม” ยังสะท้อนให้เห็นว่าความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้แพร่กระจายมาสู่ประชาชนทั่วไปมากขึ้น**

พราหมณ์ที่ประกอบพิธีในพิธีบูชาพระพรหมมีทั้ง “พราหมณ์ราชสำนัก” และ “หมอพราหมณ์” ทั้งนี้มีเพียงพิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณเท่านั้นที่มีพราหมณ์ราชสำนัก คือ พระราชาครูวามเทพมูณี เป็นผู้ประกอบพิธี ส่วนพิธีบูชาพระพรหมในพิธีอื่น ๆ มี “หมอพราหมณ์” เป็นผู้ประกอบพิธี หมอพราหมณ์ส่วนใหญ่มักเป็นปราชญ์ผู้ผ่านการบวชเรียนและมีความรู้เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรม หมอพราหมณ์ศักดิ์ดา เอี่ยมศรี ผู้ประกอบพิธีบวงสรวงพระพรหม ศาลท่านพ่อพระพรหม หัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์บวชเป็นพระในพุทธศาสนาถึง 13 ปี จึงมีความรู้ในภาษาบาลี สันสกฤต ได้อ่านตำรับตำรา และเข้าใจขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ อย่างละเอียด (ศักดิ์ดา เอี่ยมศรี, สัมภาษณ์: 13 เมษายน 2559) จากการสังเกตการณ์ภาคสนามในพิธีกรรม ผู้วิจัยยังพบว่า หมอพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมในปัจจุบันมักเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดเครื่องบวงสรวงสังเวยด้วย ทั้งนี้ “หมอพราหมณ์” มักมีเครือข่ายร้านที่รับจัดเครื่องพิธีในงานต่าง ๆ รวมถึงรู้จักคณะนาฏศิลป์ที่รับแสดงเฉลิมฉลองในงานต่าง ๆ ด้วย

### 3.2.3.2 พระสงฆ์

ผู้ประกอบพิธีที่เป็น “พระสงฆ์” พบในพิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นในวัดของพุทธศาสนา โดยพระสงฆ์ คือ หลวงพ่อชำนาญ อุตมปญโญ มีบทบาทเป็นเจ้าลัทธิพิธี โดยที่ไม่มี “พราหมณ์” เข้ามาเกี่ยวข้องเลย



ในสังคมประเพณีดั้งเดิมของชาวไทย วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน พระสงฆ์ มีบทบาทเป็นทั้งปราชญ์ ครู หมอ และผู้นำทางจิตวิญญาณ พิธีกรรมสำคัญ ๆ ในชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย มักเกี่ยวข้องกับวัดโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมอยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม พิธีบูชาพระพรหม ซึ่งเป็น “พิธีกรรมสมัยใหม่” มีลักษณะที่ต่างไปจากพิธีกรรมในจารีตดั้งเดิม คือเป็นพิธีกรรมที่ประดิษฐ์สร้างขึ้นใหม่

พิธีบูชาพระพรหมที่พระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีเกิดขึ้นในบริบทของสังคมเมือง จำแนกตาม “แก่น” ของพิธีได้ 2 แบบ คือ พิธีที่เน้นทางพุทธศาสนา ได้แก่ พิธีสวดขอเงินพระพรหม และพิธีที่เน้นทางไสยเวทย์ ได้แก่ พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า ทั้งนี้ พระสงฆ์ที่มีบทบาทเป็นเจ้าลัทธิพิธีนั้นเป็นผู้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับวิชาพรหมสี่หน้า และมีตำนานที่ร้อยเชื่อมพระสงฆ์และพระพรหมเข้าหากัน นอกจากนี้ ลูกศิษย์ยังกราบไหว้บูชาพระพรหมและพระสงฆ์รูปดังกล่าวในลักษณะเป็นตัวแทนของกันและกัน ดังปรากฏในสโลแกนที่ติดอยู่บนเสื้อของกลุ่มลูกศิษย์ว่า “ลูกพระพรหม ศิษย์หลวงพ่อบ้านาญ” อีกประการหนึ่ง พระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีบูชาพระพรหมมักเป็นพระสงฆ์สายปฏิบัติกรรมฐาน ซึ่งประเด็นนี้เป็นประเด็นที่น่าสนใจซึ่งผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์อภิปรายในรายละเอียดต่อไป

พิธีบูชาพระพรหมที่มีพระสงฆ์เป็นองค์ประกอบหนึ่งของพิธีกรรมนั้น ไม่ได้มีแต่ที่วัดบางกุฎีทองเท่านั้น แต่ยังปรากฏในพิธีบูชาที่จัดขึ้นในสถานที่อื่น ๆ ซึ่งไม่ได้อยู่ในวัดด้วย อย่างไรก็ตามบทบาทของพระสงฆ์ในพิธีกรรมกลุ่มหลังนี้เป็นไปเพื่อเสริมความเป็นสิริมงคลในพิธีบูชาพระพรหมให้พิธีกรรมมีความสมบูรณ์ขึ้น อีกนัยหนึ่งบทบาทของพระสงฆ์มีลักษณะเป็น “รอง” ต่อพราหมณ์ซึ่งเป็นพิธีกรรมหลัก พิธีบูชาพระพรหมในลักษณะนี้ พบที่ เทวาลัยพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี และเทวาลัยอัมรินทร์ฯ เทียนทะเล กรุงเทพมหานคร

### 3.2.3.3 ร่างทรงพระพรหม

ผู้ประกอบพิธีที่เป็น “ร่างทรงพระพรหม” พบเพียงแห่งเดียวในพิธีบูชาพระพรหมที่ “ศาลท่านพ่อพระพรหม” อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งเป็นพิธีที่จัดขึ้นโดยปัจเจกบุคคลและองค์กรเอกชน

พิธีบูชาพระพรหมที่มีร่างทรงพระพรหมเป็น “เจ้าลัทธิพิธี” นั้นมีลักษณะที่แตกต่างจากพิธีกรรมที่จัดขึ้นยังสถานที่อื่น ๆ กล่าวคือ แม้จะมี “พราหมณ์” เป็นผู้สวดอัญเชิญพระพรหมก่อน แต่เมื่อพระพรหมลงมาประทับทรงแล้ว บทบาทหลักในพิธีกรรมที่ดำเนินต่อไปจะอยู่ที่ “ร่างทรงพระพรหม” ทั้งนี้ ลูกศิษย์ที่มากราบไหว้จะมีโอกาสได้ขอ บอกกล่าว บนบาน ต่อบงค์พระพรหมโดยตรง กิจกรรมหลักในพิธีกรรมคือ การประทับทรงพระพรหมเพื่อให้ความช่วยเหลือลูกศิษย์ ทั้งในด้านธุรกิจ การงาน โชคลาภ สุขภาพ และปัญหาสารพัน

การเข้าทรงเป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติอยู่ในสังคมไทยมาแล้วยาวนาน สัมพันธ์กับการนับถือ “ผี” ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยก่อนที่จะได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธในภายหลัง ผีที่นับถือในชั้นแรกคือ “ผีบรรพบุรุษ” และ “วิญญาณที่ควบคุมธรรมชาติ” ต่อมาเมื่อสังคมมีความซับซ้อนขึ้น ลำดับของความเชื่อ “ผี” ก็มีความซับซ้อนขึ้นด้วย อาจเรียกต่าง ๆ กันไป เช่น ผีตายาย ศาลปู่ตา พระภูมิเจ้าที่ มเหศักดิ์หลักเมือง พระทรงเสื้อทรงเมือง รวมถึงเทพเทวดาต่าง ๆ อย่างพระอินทร์ พระพรหม พระยม ท้าวจตุโลกบาล ด้วย

ร่างทรงพระพรหมที่มีบทบาทเป็นเจ้าลัทธิพิธี คือ ดร.ผุสดี จิตรชุ่ม เป็นผู้ที่นับถือพระพรหมมากกว่า 30 ปี ก่อนจะถึงงานพิธีกรรม ร่างทรงจะถือศีลกินเจและปฏิบัติตามธรรมตามประวัติ การสร้างศาล “ท่านพ่อพระพรหม” ที่จาร์กไวย์ยังป้ายหินอ่อนทางขึ้นศาลกล่าวว่า ผู้เป็นเจ้าลัทธิพิธีได้พบกับพระพรหมครั้งแรกในนิมิตร ท่านพ่อ (พระพรหม) ขอให้บูรณะองค์เดิมท่านที่ปรักหักพังบนภูเขา รูปแบบของศาลที่ประกอบไปด้วยบ่อดิน น้ำ ลม ไฟ ก็เป็นไปตามความประสงค์ของท่านพ่อ (พระพรหม) เช่นกัน อาจกล่าวได้ว่า “การเป็นร่างทรง” ที่มีอำนาจในการสื่อสารกับ “พระพรหม” เป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของผู้ประกอบพิธี

พิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นในสถานที่อื่น ๆ ก็ปรากฏการแสดงพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่สื่อถึงการเป็นร่างทรงของพระพรหมด้วยเช่นกัน โดยร่างทรงซึ่งนั่งรวมอยู่กับผู้เข้าร่วมพิธีอื่น ๆ จะแสดงกิริยาอาการบางอย่างออกมาเพื่อสื่อถึงการเข้าประทับทรงหรือการเป็นร่างทรงพระพรหม ลักษณะเช่นนี้ปรากฏที่พิธีบวงสรวงพระพรหมและบุญกุ่มข้าว อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด งานเป่ายันต์พรหมสี่หน้า วัดบางกุกุฎทอง จังหวัดปทุมธานี และ พิธีบวงสรวงพระพรหม เทวาลัยคลองขวาง เขตบางแค กรุงเทพมหานคร การแสดงพฤติกรรมสัญลักษณ์ดังกล่าวจะแสดงในช่วงเวลาสั้น ๆ โดยเฉพาะในช่วงที่มีการออกนาม “พระพรหม” ในการสวดอัญเชิญเทพเทวดา

ตารางที่ 6 ผู้ประกอบพิธี/เจ้าลัทธิพิธีบูชาพระพรหม

ชื่อ/สถานที่ตั้ง	ผู้ประกอบพิธี/เจ้าลัทธิพิธี			
	พราหมณ์		พระสงฆ์	ร่างทรง
	พราหมณ์หลวง	หมอพราหมณ์		
1.ศาลพระพรหมเอราวัณ กรุงเทพฯ	✓			
2.เทวาลัยพระพรหม คลองขวาง กรุงเทพฯ		✓		
3.ศาลท่านพ่อพระพรหม หัวหิน ประจวบคีรีขันธ์		✓		✓

4. พระพรหมวัดบางกุฎีทอง ปทุมธานี	สวดขอ เงินพระ พรหม		✓	
	เป่ายันต์ พรหมสี่ หน้า		✓	
5. เทวาลัยพระพรหม พรหมบุรี สิงห์บุรี			✓	
6. ศาลพระพรหม จตุรพักตรพิมาน ร้อยเอ็ด			✓	
7. เทวาลัยท้าวมหาพรหมอัมรินทร์ฯ กรุงเทพฯ			✓	

### 3.2.4 ผู้เข้าร่วมพิธี

ผู้เข้าร่วมพิธี คือ ผู้ที่มีส่วนร่วมในพิธีบูชาพระพรหม ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มคนที่แตกต่างกันหลายกลุ่ม ดังนี้

#### 3.2.4.1 เจ้าของสถานที่

เจ้าของสถานที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของผู้เข้าร่วมพิธีบูชาพระพรหม โดยปกติผู้มากราบไหว้ศาล/เทวาลัยพระพรหมจะไม่สามารถทราบได้ว่าผู้ใดเป็นเจ้าของศาลหรือเทวาลัยพระพรหมนั้น ๆ แต่ในบริบทของพิธีกรรม ผู้มาร่วมงานจะสังเกต/ทราบได้ไม่ยาก เพราะเจ้าของสถานที่จะปรากฏบทบาทอย่างโดดเด่น เช่น นั่งอยู่บนที่นั่งพิเศษในแถวหน้า แต่งกายในลักษณะพิเศษด้วยชุดผ้าไหมสีขาวยังชุดมีผ้าคาดหรือผ้าเปียง ได้รับการประกาศนามซ้ำ ๆ โดยพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีหรือพราหมณ์ประกาศเชิญให้ออกมาประกอบกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์บางอย่าง เช่น จุดเทียนชัย คล้องพวงมาลัยที่องค์พระพรหม โปรมยข้าวตอกดอกไม้ ปักธูปที่เครื่องสังเวศ ฯลฯ รวมถึงเป็นผู้ที่คอยต้อนรับแขกเหรื่อและเป็นผู้ที่แขกเหรื่อจะเข้าไปไหว้ทำความเคารพตามธรรมเนียม

เจ้าของสถานที่ในพิธีบูชาพระพรหมมี 4 ลักษณะ คือ **เจ้าของสถานที่ที่เป็นปัจเจกชน** ได้แก่ คุณเกยูร สุขทอง (เทวาลัยอัมรินทร์ฯ) คุณดรุณี เจริญรัตนพันธ์ (เทวาลัยคลองขวาง) ดร.มุสตี จิตรชุ่ม (เทวาลัยท่านพ่อพระพรหม) **เจ้าของสถานที่ที่เป็นผู้บริหารขององค์กรเอกชน** ได้แก่ ประธานมูลนิธิท่านท้าวมหาพรหม ผู้จัดการใหญ่โรงแรมแกรนด์ไฮแอทเอราวัณ (ศาลพระพรหมเอราวัณ) **เจ้าของสถานที่ที่เป็นเจ้าอาวาสพุทธสถาน** ได้แก่ หลวงพ่อชำนาญ (พระพรหมวัดบางกุฎีทอง) และ **เจ้าของสถานที่ที่เป็นผู้บริหารของหน่วยงานราชการ** ได้แก่ นายอำเภोजตุรพักตรพิมาน (ศาลพระพรหมจตุรพักตรพิมาน) และผู้ว่าราชการจังหวัดสิงห์บุรี (เทวาลัยพรหมบุรี) อนึ่ง เจ้าของสถานที่ใน 4 กลุ่มนี้ กลุ่มแรกคือ เจ้าของสถานที่ที่เป็นปัจเจกชนมักเป็นกลุ่มชนที่เคารพศรัทธาในพระพรหมอย่าง เหนียวแน่น ลึกซึ้ง และยาวนาน ในขณะที่กลุ่ม

สุดท้าย คือเจ้าของสถานที่ที่เป็นผู้บริหารหน่วยงานราชการนั้นมีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปเรื่อย ๆ กล่าวคือ ผู้ย้ายมารับตำแหน่งนายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด ในพื้นที่ที่มีพิธีบูชาพระพรหม อาจไม่ได้นับถือพระพรหมมาก่อน เมื่อต้องเป็นพ่อเมืองในพื้นที่พิธีกรรม ก็ต้องแสดงออกในลักษณะที่สังคมคาดหวัง รวมถึงเมื่อเวลาผ่านไปสักระยะ ผู้บริหารหน่วยงานราชการกลุ่มนี้ก็ต้องย้ายไปประจำสถานที่ใหม่ ความเป็นเจ้าของสถานที่จึงมี “ตำแหน่ง” และ “ห้วงเวลา” เป็นเครื่องกำหนด

อนึ่งยังมีกลุ่มบุคคลที่ควรพิจารณาไว้ในกลุ่มเดียวกับเจ้าของสถานที่ คือมีลักษณะเป็น “คนใน” มีส่วนร่วมในการจัดงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ได้แก่ กลุ่มลูกหลานของเจ้าของสถานที่ในเทวาลัยพระพรหมที่มีเจ้าของเป็นปัจเจกชน กลุ่มหุ้นส่วนทางธุรกิจในเทวาลัยพระพรหมที่มีเจ้าของเป็นปัจเจกชนและองค์กรเอกชน และกลุ่มข้าราชการระดับหัวหน้าหน่วยงานในศาล/เทวาลัยพระพรหมที่มีหน่วยงานรัฐเป็นเจ้าของ

#### 3.2.4.2 แยกผู้มีเกียรติ

การบูชาพระพรหมเป็นความเชื่อของคนในวัฒนธรรมเมือง ลักษณะการจัดพิธีกรรมจึงมีลักษณะที่ผสมพิธีการทางรัฐเข้าไป นั่นคือ การมีแยกผู้มีเกียรติ ความจริงแยกผู้มีเกียรติก็คือแยกของเจ้าของสถานที่ที่เป็นเจ้าของศาล/เทวาลัยพระพรหม อาจเป็นบุคคลที่เจ้าของสถานที่เคารพนับถือและมีสายสัมพันธ์กันที่ติดต่อกัน ที่ปรากฏ ส่วนใหญ่แยกผู้มีเกียรติมักเป็นนายทหารและนายตำรวจในท้องที่ ข้าราชการฝ่ายปกครองชั้นผู้ใหญ่ นักการเมืองท้องถิ่น และนักการเมืองระดับชาติ บุคคลที่มีตำแหน่งและอาวุโสสูงสุดจะได้รับบทบาทเป็น “ประธาน” ของงานในพื้นที่พิธีกรรม

ในพื้นที่พิธีกรรม แยกผู้มีเกียรติจะได้รับการจัดที่นั่งไว้ตรงหัวแถวของที่นั่งแถวหน้าบนเก้าอี้ที่สวยงามเป็นพิเศษ พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีกรรมมักประกาศนามบุคคลเหล่านั้นผ่านเครื่องขยายเสียงซ้ำ ๆ รวมถึงมีพฤติกรรมสัญลักษณ์คล้าย ๆ กับที่เจ้าของสถานที่กระทำ เช่น เป็นผู้จุดเทียนชัยเมื่อเริ่มพิธี คล้องพวงมาลัยเบิกโรงที่องค์พระพรหม ปักธูปเครื่องเช่นสรวง เป็นต้น พฤติกรรมดังกล่าวกระทำต่อหน้าสาธารณชนในพื้นที่พิธีกรรม

แยกผู้มีเกียรติในพิธีบูชาพระพรหมนอกจากจะแสดงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของสถานที่กับรัฐ ข้าราชการ และนักการเมืองแล้ว จำนวนของแยกผู้มีเกียรติและระดับของแยกผู้มีเกียรติก็แสดงถึงความสำคัญและความยิ่งใหญ่ของพิธีกรรมได้เช่นกัน ตัวอย่างเช่น ในพิธีบวงสรวงพระพรหมในเทวาลัยที่เป็นปัจเจกอาจมีแยกพิเศษเป็นนายทหาร นายตำรวจระดับยศ “พลเอก” “พลตำรวจเอก” ในขณะที่ในพิธีบวงสรวงพระพรหมในศาล/เทวาลัยที่จัดโดยรัฐ เช่น เทวาลัยพระพรหม อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี มีแยกผู้มีเกียรติเป็นนักการเมืองระดับชาติ เป็นรัฐมนตรีกระทรวงอุตสาหกรรม หรือศาลพระพรหม อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด มีแยกผู้มีเกียรติเป็นนักการเมืองระดับชาติคือดำรงตำแหน่งเป็นนายกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เป็นต้น

### 3.2.4.3 ศิษย์ของ “เจ้าลัทธิพิธี”

พิธีบูชาพระพรหมที่มีเจ้าลัทธิเป็น “พระสงฆ์” และเป็น “ร่างทรงพระพรหม” มีลักษณะเฉพาะคือจะมีกลุ่มลูกศิษย์ที่เคารพนับถือเจ้าลัทธิพิธีมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า ที่วัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี นอกจากผู้ช่วยงานภายในวัดทั้งหมดจะเป็นอาสาสมัครซึ่งเป็นลูกศิษย์กลุ่มใกล้ชิดกับเจ้าลัทธิพิธีแล้ว ยังมีลูกศิษย์ที่ร่วมใจกันออกโรงทานกว่า 50 โรง รวมถึงบรรดาศิษย์เหล่านี้จะมีวัตถุประสงค์ลักษณะที่แสดงความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่ม เช่น ใส่เสื้อสี/แบบเดียวกัน บนเสื้อเขียนข้อความที่แสดงว่าเป็นศิษย์ของเจ้าลัทธิพิธี เป็นต้น

ความเคารพศรัทธาที่ศิษย์มีต่อ “อาจารย์” ไม่ว่าจะอาจารย์ที่เป็นพระหรือร่างทรงทำให้บรรดาศิษย์ดั้นด้นเดินทางมาเข้าร่วมพิธี เช่นในพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า มีศิษย์ที่เดินทางมาจากต่างประเทศเพื่อการนี้โดยเฉพาะ หรือในพิธีบวงสรวงท่านพ่อพระพรหม หัวหิน ก็มีศิษย์ที่ขับรถมาจากจังหวัดภูเก็ต จังหวัดเลย และกรุงเทพมหานครเพื่อเข้าร่วมร่วมในพิธีกรรมโดยเฉพาะเช่นกัน

ประเด็นที่น่าสนใจประการหนึ่งของลูกศิษย์ที่นับถืออาจารย์ที่เป็นเจ้าลัทธิพิธีในพิธีบูชาพระพรหมก็คือ คนกลุ่มนี้มักเป็นชนชั้นกลาง ดำเนินชีวิตอยู่ในชุมชนเมืองมีการศึกษาดี มีฐานะทางการเงินอยู่ในระดับดี อีกทั้งส่วนใหญ่อยู่ในวัยกลางคนหรือวัยทำงาน ประเด็นนี้สื่อชัดเจนนัยว่า พระพรหม เป็นเทพ/เทวดาของชาวเมืองกลุ่มหนึ่งในสังคมไทย

### 3.2.4.4 ประชาชนทั่วไป

ศาล/เทวาลัยพระพรหมที่ใช้เป็นกรณีศึกษาทั้ง 7 แห่งในการวิจัยครั้งนี้เป็นพื้นที่สาธารณะ พิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นจึงมีลักษณะเป็นพิธีกรรมที่เปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าร่วมงานได้ อีกทั้งก่อนถึงวันงานจะมีการขึ้นป้ายประกาศขนาดใหญ่ประชาสัมพันธ์และเชิญชวนให้ผู้สนใจเข้าร่วมพิธีกรรม ประชาชนทั่วไปที่เข้าร่วมงานอาจแบ่งย่อยได้ 3 กลุ่มดังนี้

1) ประชาชนในท้องถิ่น “ไม่มีส่วนร่วมในการจัดพิธีกรรม” แต่เข้าร่วมพิธีกรรมเพราะเคารพศรัทธาต่อพระพรหม หรืออาจเห็นว่าพระพรหมเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน นอกจากนี้ยังมีประชาชนทั่วไปอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้าร่วมพิธีเพราะพาเด็ก ๆ มากินอาหารที่โรงทาน ชมมหรสพเฉลิมฉลอง เช่น ละครรำ การเชิดสิงโต เป็นต้น

2) ประชาชนในท้องถิ่น “มีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม” ประชาชนในกลุ่มนี้มักปรากฏในพิธีบวงสรวงพระพรหมที่จัดขึ้นโดยรัฐ ซึ่งเป็นพิธีกรรมใหญ่และใช้เวลาหลายวัน เช่น ตัวแทนประชาชนในแต่ละตำบลของอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ดจะต้องเข้าร่วมขบวนแห่รอบเมืองที่ในขบวนแห่มีพระพรหมเป็นสัญลักษณ์หลัก หรือ ประชาชนในท้องถิ่นใกล้เคียง ๆ เทวาลัยพระพรหม อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี เข้าร่วมพิธีกรรมเพราะต้องนำสินค้าโอท็อป สินค้าทางการเกษตรของตนเข้ามาจำหน่ายในพื้นที่พิธีกรรม เป็นต้น

3) ประชาชนต่างถิ่น ไม่มีส่วนร่วมในการจัดพิธีกรรม เข้าร่วมพิธีกรรมในฐานะนักท่องเที่ยว หรือ ผู้แสวงบุญ ที่ปรากฏชัดมากที่สุด คือ กลุ่มนักท่องเที่ยวชาวจีน ที่มาแสวงบุญในพิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณ ซึ่งมีจำนวนราว 500 คน จำนวนผู้แสวงบุญชาวต่างชาตินี้มีมากกว่าคนไทยที่เข้าร่วมในพื้นที่พิธีกรรม ทั้งนี้เพราะพิธีกรรมจัดในตอนเช้าตรู่ คือ 06.30 น. ผู้ที่จะเข้าร่วมพิธีจึงต้องตั้งใจมาจริง ๆ ส่วนประชาชนคนไทยทั่วไปจะนิยมมากราบไหว้บูชาหลังจากพิธีกรรมของมูลนิธิท่านท้าวมหาพรหมเสร็จสิ้นแล้ว คือมาตามสะดวก แต่จะหนาแน่นมากเป็นพิเศษช่วงหลังเลิกงานในตอนหัวค่ำวันที่มีพิธีบวงสรวงประจำปี

ตารางที่ 7 ผู้เข้าร่วมพิธีบูชาพระพรหม

ชื่อ/สถานที่ตั้ง	ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม							
	เจ้าของ	แขกผู้มีเกียรติ			ศิษย์	ประชาชน		
		ทหาร	ตำรวจ	นักการเมือง		1*	2*	3*
1.ศาลพระพรหมเอราวัณ กรุงเทพฯ	✓					✓		✓
2.เทวาลัยพระพรหม คลองขวาง กรุงเทพฯ	✓					✓		
3.ศาลท่านพ่อพระพรหม หัวหิน ประจวบคีรีขันธ์	✓				✓	✓		
4. พระพรหมวัดบางกุฎีทอง ปทุมธานี	สวดขอเงินพระพรหม	✓				✓		
	เป้ายันต์พรหมสี่หน้า	✓	✓			✓	✓	✓
5.เทวาลัยพระพรหม พรหมบุรี สิงห์บุรี	✓			✓		✓	✓	
6.ศาลพระพรหม จตุรพักตรพิมาน ร้อยเอ็ด	✓			✓		✓	✓	✓
7.เทวาลัยท้าวมหาพรหมอัมรินทร์ฯ กรุงเทพฯ	✓	✓	✓			✓		

**หมายเหตุ**

1\* ประชาชนในท้องถิ่น “ไม่มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม” แต่เข้าร่วมเพราะเคารพศรัทธาพระพรหม

2\* ประชาชนในท้องถิ่น “มีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม”

3\* นักท่องเที่ยว/ ผู้แสวงบุญ



### 3.2.5 เครื่องประกอบพิธี

โดยทั่วไป เครื่องประกอบพิธีในพิธีบูชาพระพรหมมักประกอบด้วยชุดบายศรี เครื่องบวงสรวง และเครื่องตกแต่งพิธี จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า **เครื่องบวงสรวงพระพรหมส่วนใหญ่เป็นผลไม้ ธัญพืช ขนมหวาน และนมเนย ไม่พบว่ามีการใช้เครื่องบวงสรวงที่เป็นของคาวและเหล้า สันนิษฐานว่า ผู้บูชาพระพรหมนับถือท่านเป็นเทพหรือเทวดาชั้นสูง** อนึ่งเครื่องประกอบพิธีในพิธีบูชาพระพรหมที่จัดโดยพระสงฆ์ แม้จะมีลักษณะร่วมบางอย่างกับพิธีกรรมในสถานที่อื่น ๆ แต่มีลักษณะเฉพาะ คือได้ผนวกวัตถุสัญลักษณ์ในวิถีแห่งพุทธศาสนา เช่น สายสิญจน์ น้ำมันต์ เครื่องสังฆทาน และพระประจำวันเกิด เข้ามาด้วย ลักษณะร่วมของเครื่องประกอบพิธีบวงสรวงพระพรหมมีดังนี้

#### 3.2.5.1 ชุดบายศรี

บายศรีสื่อถึงความเป็นสิริมงคล โดยทั่วไปในพิธีบูชาพระพรหมจะพบบายศรี 4 แบบ ดังนี้

- 1) บายศรีหลักหรือบายศรีต้น ทำด้วยใบตองมีแป้นไม้เป็นโครง นิยมทำเป็น 9 ชั้น หรือ 16 ชั้น รูปร่างคล้ายฉัตร
- 2) บายศรีพรหม เป็นบายศรีชั้นเดียวขนาดใหญ่ ตัวบายศรีชั้นขึ้น 4 ตัว ลง 4 ตัว มีกรวยใส่ข้าวและดอกไม้มงคล
- 3) บายศรีเทพ เป็นบายศรีชั้นเดียวขนาดใหญ่ทรงพุ่ม ประดับด้วยดอกไม้ที่มีชื่อเป็นมงคล
- 4) บายศรีปากชาม เป็นบายศรีขนาดเล็ก นำใบตองมา้วนเป็นรูปกรวยตั้งคว่ำไว้บนชามขนาดใหญ่ บนยอดเสียบด้วยดอกบัว

นอกจากนี้ในบางที่ยังนิยมทำบายศรีพญานาค รวมทั้งบายศรีคล้ายบายศรีของหลวง คือ บายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน หรือ บายศรีตองรองทองขาว เป็นต้น

#### 3.2.5.2 เครื่องบวงสรวง

เครื่องบวงสรวงพระพรหมเป็นชุดเครื่องบวงสรวงเทพ/เทวดา ประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

- 1) ผลไม้ มี 9 อย่าง ได้แก่ มะพร้าว กัลยัย สับปะรด ส้ม ชมพู องุ่น ขนุน แดงโม แก้วมังกร นอกจากนี้ยังมีผลไม้อื่น ๆ ในฤดูกาลเพิ่มเข้ามาด้วย เช่น มะม่วง มะเฟือง สาลี่ ส้มโอ ลองกอง ลำไย ขนุน ทับทิม แดงไทย
- 2) ขนม มี 9 อย่าง คือ ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง เม็ดขนุน ต้มแดง

ต้มขาว ทองเอก ถั่วยฟู จำมงกุฏ ขนมนั่น นอกจากนี้ยังมีอีกชนิดอื่น ๆ เพิ่มเติมเข้ามา เช่น แกงบวด ขนมนเปียะ จันอับ กลีบลำดวน

- 3) พืชผัก ได้แก่ ฟักเขียว ฟักทอง เผือก มัน อ้อย และข้าวโพด
- 4) ธัญพืช ได้แก่ ถั่วเขียว ถั่วแดง ถั่วเหลือง งาขาว งาดำ และข้าวตอก
- 5) น้ำ นม เนย ส่วนมากนิยมน้ำ 5 สี คือ สีส้ม สีเขียว สีดำ แดง น้ำเปล่า

นอกจากนี้ยังมีนมและเนยด้วย

6) ดอกไม้ ได้แก่ ดอกไม้ 2 พุ่ม หรือ แจกัน 1 คู่ นอกจากนี้ ยังมีพวงมาลัย ดอกดาวเรือง และกลีบดอกไม้รวม เช่น กลีบกุหลาบ กลีบดาวเรือง ดอกกรัก กลีบดอกบานไม่รู้โรย เป็นต้น

7) เมียง หมาก พลุ บุหรี่

8) รูป เทียน

### 3.2.5.3 เครื่องประกอบพิธีอื่น ๆ ที่แสดงอัตลักษณ์เฉพาะสถานที่

พิธีบูชาพระพรหมในบางสถานที่ที่มีเครื่องประกอบพิธีที่แตกต่างไปจากสถานที่อื่น ๆ ทั้งนี้ก็สัมพันธ์กับรูปแบบพิธีกรรมที่จัดขึ้น ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอเฉพาะเครื่องประกอบพิธีที่แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ ดังนี้

1) พิธีบูชาพระพรหม เทวาลัยอัมรินทร์มา เทียนทะเล กรุงเทพฯ มีเครื่องประกอบพิธีที่เป็นผลิตภัณฑ์ซึ่งเจ้าของสถานที่และหุ้นส่วนเป็นผู้ผลิตวางไว้บนแท่นเครื่องบวงสรวงด้วย เช่น ขนมนกรูบรอยี่ห้อ “เทสโต้” บะหมี่กิ่งสำเร็จรูปยี่ห้อ “มามา” นมสดยูเอชทียี่ห้อ “ไทย-เดนมาร์ก” วุ้นเส้นยี่ห้อ “ต้นถั่ว” และข้าวสารส่งนอกยี่ห้อ (เขียนเป็นภาษาอาหรับ) มีภาษาอังกฤษกำกับว่า “Long Grain Scented Thai Rice”

2) พิธีบูชาพระพรหม เทวาลัยคลองขวาง เขตบางแค กรุงเทพฯ จัดพิธีบูชาพระพรหมร่วมกับพิธีบูชาเจ้าแม่กวนอิม จึงมีเครื่องประกอบพิธีสำหรับบูชาเจ้าแม่กวนอิมปรากฏด้วย เช่น เทียนแพ ดอกบัว ขนมนไหว้พระจันทร์ น้ำชา ชิวท้อ และกระดาษทองแบบจีนพับเป็นดอกบัว

3) พิธีบูชาพระพรหม ศาลท่านพ่อพระพรหม อำเภอดอนจาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มีเครื่องประกอบพิธีของร่างทรงพระพรหม คือ ระฆังสัมฤทธิ์ ไม้เท้า เหล็กแหลม แป้งกระแจะจันทร์ กิ่งใบมะยม และดอกมะลิ

4) พิธีบูชาพระพรหม วัดบางกุฎีทอง อำเภอมือง จังหวัดปทุมธานี เป็นพิธีกรรม ที่จัดโดยพระสงฆ์จึงมีเครื่องประกอบพิธีที่เนื่องในพุทธศาสนาปรากฏอยู่มาก เช่น สายสิญจน์ พระพุทธรูป รูปหล่อและรูปภาพพระเกจิอาจารย์ ธรรมมาสน์ ตาลปัตร เครื่องสังฆทาน พระพุทธรูปประจำวันเกิด ขันน้ำมนต์ ฯลฯ อีกทั้งยังมีเครื่องประกอบพิธีที่เกี่ยวกับไสยเวทย์ในศาสตร์พรหมสี่หน้า เช่น ยันต์พรหมสี่หน้า วัตถุมงคลพรหม เป็นต้น

5) พิธีบูชาพระพรหม อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นพิธีที่จัดร่วมกับพิธีกรรมในฮีต 12 ของอีสาน คือ บุญกุ่มข้าว ซึ่งเป็นงานบุญเดือนสาม จึงมีเครื่องประกอบพิธีที่เนื่องด้วยบุญกุ่มข้าว เช่น ข้าวต้มมัดแบบอีสาน ข้าวเปลือกกองใหญ่ รูปปั้นแม่โพสพ รวมถึงพระพุทธรูป ร่วมในพิธีด้วย

### 3.2.5.4 เครื่องประดับตกแต่งพิธี

เครื่องประดับตกแต่งในพิธีประกอบด้วย ต้นกล้วย ต้นอ้อย ฉัตรเงิน ฉัตรทอง ตุ้งฉาง รวมถึงผ้าแพรและผ้าม่านที่ผูกเป็นริ้วประดับสถานที่ด้วย

### 3.2.5.5 โรงทาน วงดนตรี และมหรสพสมโภชในพิธี

1) พิธีบูชาพระพรหมที่มี**การออกโรงทาน**เป็นส่วนหนึ่งของพิธีบูชาพระพรหมปรากฏ 4 ใน 7 ของพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา คือ เทวาลัยอัมรินทร์ฯ ศาลพระพรหมจตุรพักตรพิมาน เทวาลัยพระพรหมคลองขวาง และวัดบางกุ่มีทอง

2) พิธีบูชาพระพรหมที่มี**วงดนตรีปี่พาทย์**แสดงสดประกอบพิธีปรากฏ 4 ใน 7 ของพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา คือ เทวาลัยอัมรินทร์ฯ เทวาลัยพระพรหมคลองขวาง เทวาลัยพระพรหมพรหมบุรี และวัดบางกุ่มีทอง นอกจากนี้จะเปิดดนตรีไทยจากเครื่องเสียง

3) พิธีบูชาพระพรหมมีมหรสพสมโภชต่าง ๆ มีดังนี้

- การแสดงของละครรำหรือการรำถวาย ได้แก่ เทวาลัยพรหมบุรี พระพรหมจตุรพักตรพิมาน เทวาลัยอัมรินทร์ฯ และวัดบางกุ่มีทอง

- การแสดงเชิดสิงโต และการเล่นสิงโตโตเชือก ได้แก่ เทวาลัยอัมรินทร์ฯ และพระพรหมเอราวัณ

- การฉายภาพยนตร์สมโภช ได้แก่ เทวาลัยคลองขวาง

- การแสดงคอนเสิร์ตวงดนตรีลูกทุ่ง ลูกเกด และการแสดงดนตรีอื่น ๆ ได้แก่ พระพรหมจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด และ เทวาลัยพระพรหมพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี

เครื่องประกอบพิธีในพิธีบวงสรวงพระพรหมมีองค์ประกอบหลักที่คล้ายคลึงกันในส่วนเครื่องบวงสรวงและเครื่องประดับตกแต่งพิธี อย่างไรก็ตาม พิธีที่จัดขึ้นในแต่ละพื้นที่มีองค์ประกอบอื่น ๆ ที่แตกต่างกันด้วย สิ่งที่แตกต่างกันนั้นสัมพันธ์กับรูปแบบพิธีกรรมที่จัดขึ้น นอกจากนี้ ในพิธีบวงสรวงพระพรหมยังมีการจัดการแสดงสมโภช ไม่ว่าจะเป็นวงดนตรีไทย ละคร การรำรำ การเล่นสิงโต การฉายภาพยนตร์ การแสดงพื้นบ้าน การจัดประกวดต่าง ๆ รวมถึงมีคอนเสิร์ตวงดนตรีลูกทุ่งเฉลิมฉลองด้วย ยิ่งไปกว่านั้น พิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานรัฐยังมีกิจกรรมเพิ่มเติมอีก เช่น การจัดนิทรรศการ การจำหน่ายสินค้าโอท็อป รวมถึงการเดินทางพาเหรดที่ตกแต่งอย่างสวยงามซึ่งเป็นการเฉลิมฉลองตามแบบพิธีการของรัฐ

### 3.2.6 ความเชื่อและข้อปฏิบัติในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม

ความเชื่อและข้อปฏิบัติในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมมีลักษณะร่วมกันหลายประการ ดังนี้

3.2.6.1 พระพรหมเป็นเทพ/เทวดาชั้นสูง การสังเวद्यบูชาพระพรหมต้องใช้เครื่องสังเวद्यที่เป็นผลไม้ ของหวาน ธัญพืช และนมเนย ห้ามนำเครื่องสังเวद्यที่เป็นของคาวและเหล้าเข้าร่วมในพิธีกรรม

3.2.6.2 การแต่งกายในพิธีบูชาพระพรหมแม้ไม่ได้กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด แต่ผู้เข้าร่วมพิธีส่วนใหญ่นิยมแต่งชุดขาว สื่อถึงความบริสุทธิ์ สงบนิ่งของพระพรหม

3.2.6.3 การนับถือพระพรหมในสังคมไทยยึดโยงอยู่กับความเชื่อพราหมณ์อย่างแยกกันไม่ออก เห็นได้จากพิธีกรรม 6 ใน 7 สถานที่ที่เป็นกรณีศึกษามีพราหมณ์ หรือหมอปราหมณ์ เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงพระพรหม

3.2.6.4 การบูชาพระพรหมมีความสัมพันธ์กับการนั่งสมาธิ ปฏิบัติธรรม พระสงฆ์ที่นำ “พระพรหม” มาเป็นอัตลักษณ์ คือหลวงพ่อจรรย์ ฐิตธมโม และหลวงพ่อชานาญ อุดมปญโญ ต่างก็เป็นพระสงฆ์สายปฏิบัติกรรมฐาน ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการนั่งสมาธิเห็นได้จากการบรรจุกิจกรรม “นั่งสมาธิ” เป็นกิจกรรมสำคัญในพิธีสวดขอเงินพระพรหม นอกจากนี้ยังมีความนิยมในการนั่งสมาธิของผู้เคารพนับถือพระพรหมที่เทวาลัยพระพรหม อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรีด้วย ร่างทรงพระพรหมที่ศาลท่านท่านพ่อพระพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ก็นั่งสมาธิกรรมฐาน ถือนศีลกินเจติดต่อกัน 1 เดือน ก่อนจะประทับทรงพระพรหม อาจกล่าวได้ว่า พระพรหมกับการปฏิบัติสมาธิกรรมฐานมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน

3.2.6.5 กลุ่มลูกศิษย์ที่นับถือพระพรหมสายพระสงฆ์ ทั้งวัดบางกุฎีทอง และวัดอัมพวัน นับถือพระพรหมและหลวงพ่อบุคคลหนึ่งสิ่งเดียวกัน ประเด็นนี้สะท้อนจากคำสัมภาษณ์ของผู้เข้าร่วมพิธีว่าได้ไหว้พระพรหมองค์ใหญ่ก็เหมือนได้ไหว้หลวงพ่อบุคคลหนึ่ง หรือการที่กลุ่มลูกศิษย์เรียกตัวเองว่า “ลูกพระพรหม ศิษย์หลวงพ่อชานาญ” ก็สะท้อนมโนทัศน์เดียวกันนี้

3.2.6.6 ตัวกลาง (medium) ของพระพรหมมีทั้ง พราหมณ์ พระสงฆ์ และร่างทรงพระพรหม บุคคลเหล่านี้สามารถสื่อสารกับพระพรหมเพื่อนำความเป็นสิริมงคลมาสู่ผู้บูชา รวมถึงสามารถเบิกเนตรพระพรหมได้เหมือนกัน

### 3.2.7 บทอัญเชิญในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม

บทสวดอัญเชิญที่เจ้าพิธีใช้ในพิธีบูชาพระพรหมมีความยาวแตกต่างกันไป บางที่อาจสวดหรืออ่านโองการเพียง 30 นาที แต่บางที่ยาวถึง 2 ชั่วโมง นอกจากนี้ภาษาที่ใช้ก็มีผสมผสานกันทั้งภาษาไทย ภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต จำแนกได้ 4 แบบดังนี้

### 3.2.7.1 บทอัญเชิญแบบไหว้ครูเทพ/เทวดา

โครงสร้างของบทอัญเชิญมีลักษณะคล้ายกับบทสวดในพิธีไหว้ครูเทพ/เทวดาที่ศิลปินต่าง ๆ จัดทั่วไปเพื่อบูชาครูบาอาจารย์และความเป็นสิริมงคล ลักษณะคือ มีบทเกริ่น บทอัญเชิญเทวดา บทไหว้ครู บทไหว้ระบุนามเทพ/เทวดาที่ละองค์ บทถวายเครื่องสังเวย และบทขอความเป็นสิริมงคล บทอัญเชิญแบบไหว้ครูปรากฏที่เทวาลัยพระพรหมคลองขวาง บางแค กรุงเทพมหานคร ผู้ที่เคารพนับถือพระพรหม ณ เทวาลัยแห่งนี้นับถือพระพรหมว่าเป็น “ครูพระพรหม” ลักษณะของบทอัญเชิญที่แตกต่างจากบทไหว้ครูทั่วไปคือมีการเพิ่มบทไหว้ครูพระพรหมเข้ามา “บทไหว้ครูพระพรหม” น่าจะเป็นบทที่แต่งขึ้นใหม่ เห็นได้จากการที่หมอปราหมณ์ได้ใช้ทำนอง “บุษบาเสียงเทียน” ซึ่งเป็นทำนองที่คนไทยส่วนหนึ่งคุ้นเคยอยู่แล้วมาประยุกต์ร้อง

### 3.2.7.2 บทอัญเชิญแบบบวงสรวงพระภูมิเจ้าที่

ลักษณะคล้ายกันกับตัวบทที่ใช้ในพิธีบวงสรวงเจ้าที่ซึ่งสถานที่ต่าง ๆ จัดทั่วไปเป็นประจำทุกปี ลักษณะ คือ มีบทเกริ่น บทอัญเชิญเทวดา บทไหว้พระพรหม บทถวายเครื่องสังเวย และบทขอความเป็นสิริมงคล ตัวบทแบบบวงสรวงพระภูมิเจ้าที่ พบที่เทวาลัย อัมรีตัมฯ และศาลพระพรหม อำเภोजตุรพักตรพิมาน ลักษณะของตัวบทคือให้พระพรหมเป็นประธานในเหล่าเทพ/เทวดาที่มาชุมนุมกัน ตัวบทไหว้พระพรหมนี้มีโครงสร้างที่ยืดหยุ่นเลื่อนไหล หากเปลี่ยนเทพที่เป็นประธานให้เป็น “พระภูมิเจ้าที่” พิธีกรรมนี้จะมีพระภูมิเจ้าที่เป็นประธาน ตัวบทแบบนี้แสดงให้เห็นการปรับเปลี่ยนตัวบทบวงสรวงเจ้าที่ซึ่งมีพิธีกรรมบวงสรวงสืบทอดกันมาก่อนที่จะนิยมตั้งศาลพระพรหมในลักษณะพระภูมิเจ้าที่

### 3.2.7.3 บทอัญเชิญแบบคาถามงคลในพุทธศาสนา

ลักษณะเป็นไปตามขนบของการสวดมงคลในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ตัวบทแบบคาถามงคลในพุทธศาสนาพบที่ศาลท่านพ่อพระพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์และพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า วัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี ลักษณะคือ เริ่มต้นด้วยการสวดบทสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย คำนมัสการพระพุทธเจ้า บทสวดประกาศชุมนุมเทวดา และบทมงคลอื่น ๆ เช่น ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร มหาสมัยสูตร บทบูชาเทวดานพเคราะห์ เป็นต้น ลักษณะสำคัญของบทอัญเชิญแบบคาถามงคลในพุทธศาสนา คือใช้คำสวดที่มีอยู่แล้วในพุทธศาสนา ตัวบทคำสวดเหล่านี้เป็น ตัวบทที่ พระสงฆ์ใช้สวดเนื่องใน พิธีมหา มงคลต่าง ๆ ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา

### 3.2.7.4 บทอัญเชิญแบบคำอธิษฐานขอเงินพระพรหม

ลักษณะเป็นบทสวดที่มีการประดิษฐ์สร้างขึ้นใหม่ โดยประยุกต์จากคำบวงสรวงเทพ/เทวดา บทอัญเชิญแบบคำอธิษฐานขอเงินพระพรหม พบที่วัดบางกุฎีทอง จังหวัด

ปทุมธานี ลักษณะของคำอัญเชิญแบบนี้จะมีการขอและอ้อนวอนพระพรหมในเรื่องที่เกี่ยวกับโลกสามัญ คือ ความร่ำรวย การงาน เงินทอง สุขภาพ มหาเสน่ห์ แคล้วคลาด เป็นต้น

ในบทอัญเชิญจะปรากฏนามพระพรหมที่เจ้าลัทธิพิธี/ผู้ประกอบพิธีกล่าวอัญเชิญให้เสด็จมายังสถานที่ประกอบพิธีกรรม นามที่ปรากฏมีหลายลักษณะ เช่น 1) เป็นคำเรียกทั่วไป ได้แก่ พรหม พระพรหม 2) เป็นชื่อเฉพาะที่ปรากฏอยู่ในตำนานเรื่องเล่าทางศาสนา เช่น พระพรหมธาดา สหัมบดีพรหม ท้าวพกาพรหม กบิลพรหม ท้าวมหาพรหม 3) เป็นชื่อเฉพาะที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในบริบทร่วมสมัย เช่น พระพรหมเอราวัณ ท้าวมหาพรหมอัมรินทร์ อาภัสสร อธิบัติ พระพรหมองค์ใหญ่ (หมายถึง “พระพรหมองค์ใหญ่” ที่ประดิษฐานเป็นศูนย์กลางของวัดบางกุ่มีทอง-วัดแห่งนี้มีเทวรูปพระพรหมหลายองค์ เมื่อกล่าวว่า “พรหมองค์ใหญ่” บรรดาผู้ศรัทธาจะทราบว่ามีพระพรหมองค์ดังกล่าว) นอกจากนี้ยังมีการกล่าวเชิญ รูปพรหม อรูปพรหม ซึ่งเป็นการกล่าวอย่างรวม ๆ

ในบรรดาพระพรหมที่อัญเชิญมา “ท้าวมหาพรหม” เป็นนามที่ปรากฏมากที่สุดที่เป็นดังนี้ ผู้วิจัยตีความว่าเพราะ “ท้าวมหาพรหม” เป็นชื่อที่ปรากฏมากที่สุดในวรรณคดีพุทธศาสนา หนึ่งในบางสถานที่ เจ้าลัทธิพิธี/ผู้ประกอบพิธีอัญเชิญทั้งพรหมในศาสนาฮินดู อาทิ พระพรหมธาดา และพระพรหมในศาสนาพุทธ อาทิ ท้าวมหาพรหม มาในพิธีเดียวกัน สะท้อนว่าการประกอบพิธีกรรมไม่แยกบูชาพรหมฮินดูหรือพรหมพุทธ แต่บูชารวม ๆ กันไป อีกประการหนึ่ง การปรากฏนามของพระพรหมที่สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ในบริบทสังคมไทย เช่น พระพรหมเอราวัณ พระพรหมอัมรินทร์ฯ ก็เป็นประเด็นที่น่าสนใจ ผู้วิจัยเห็นว่าหากพระพรหมเหล่านี้เป็นที่นับถือบูชาเรื่อยไปในอนาคตนามของพระพรหมที่เกิดขึ้นใหม่ในบริบทไทย เช่น พระพรหมเอราวัณ จะถูกบรรจุไว้ในชุดความรู้เกี่ยวกับพระพรหมของชาวไทย

ในบางกรณี นามพระพรหมที่เจ้าลัทธิพิธี/ผู้ประกอบพิธีอัญเชิญมาอาจไม่สัมพันธ์กันกับตำนานที่สถานที่แห่งนั้นนำมาสร้างสรรค์พิธีกรรม เช่น อำเภอดุสิต กรุงเทพมหานคร นำชื่อ “กบิลพรหม” จากตำนานสงครามมาสร้าง “งานประเพณีบวงสรวงพระพรหม” ทั้งนี้ สมพงษ์ พันแสง วัฒนธรรมอำเภอดุสิต กรุงเทพมหานคร ผู้มีบทบาทในงานประเพณีมาตั้งแต่ต้นและเป็นผู้เขียนโครงการเพื่อขออนุมัติงบประมาณการจัดงานกล่าวว่า ทางอำเภอนำตำนานสงครามมาสร้างสรรค์พิธีกรรม ด้วยเหตุนี้จึงต้องจัดงานในช่วงสงคราม อีกทั้งยังมีการแห่พระพรหมรอบเมือง และการประกวดธิดาพรหมให้สอดคล้องกับตำนาน อย่างไรก็ตาม หมอพรหมณ์ซึ่งทางอำเภอยื่นมาประกอบพิธีไม่ได้กล่าวนาม “กบิลพรหม” ผู้วิจัยสังเกตว่า ทางผู้จัดงานก็ไม่ได้เห็นว่าเป็นประเด็นสำคัญอะไร ประเด็นนี้สะท้อนว่า การนับถือบูชาพระพรหมในสังคมไทย *เป็นการนับถืออย่างรวม ๆ* เมื่อกล่าวอัญเชิญพระพรหม จะพระพรหมองค์ใดก็อาจไม่ได้มีนัยสำคัญนัก

ตารางที่ 8 นามพระพรหมที่ปรากฏในบทอัญเชิญ

สถานที่	นามพระพรหมที่ปรากฏในบทอัญเชิญ
---------	-------------------------------



1.ศาลพระพรหมเอราวัณ กรุงเทพฯ	ท้าวมหาพรหม	
2.เทวาลัยพระพรหม คลองขวาง กรุงเทพฯ	พระพรหมธาตธาธิบดี สหัมบดีพรหม พรหมโรหิตา รูปพรหมแปดชั้น อรูปพรหมแปดชั้น พรหม พระพรหมเอราวัณ ท้าวพกาพรหม ท้าว กบิลพรหม ท้าวมหาพรหม	
3.ศาลท่านพ่อพระพรหม หัวหิน ประจวบคีรีขันธ์	พระพรหม	
4.พระพรหมวัดบางกุฎีทอง ปทุมธานี	สวดขอเงิน พระพรหม	ท้าวมหาพรหม พระพรหมองค์ใหญ่
	เป่ายันต์ พรหมสี่หน้า	พระพรหม พรหมสี่หน้า
5.เทวาลัยพระพรหม พรหมบุรี สิงห์บุรี	ท้าวมหาพรหม	
6.ศาลพระพรหม จตุรพักตรพิมาน ร้อยเอ็ด	มหาเทวพรหม สหัมบดีพรหม พระพรหมธาตธา	
7.เทวาลัยท้าวมหาพรหมอัมรินทร์มา กรุงเทพฯ	ท้าวมหาพรหมอัมรินทร์มา อาภัสสรา อธิบดี	

นอกจากนี้ ที่ศาล/เทวาลัยพระพรหมต่าง ๆ มักปรากฏบทสวดที่ติดอยู่ยังศาลพระพรหมเพื่อให้ผู้มาเคารพกราบไหว้สวดบูชาด้วยตนเองซึ่งอาจกระทำก่อนหรือหลังพิธีบวงสรวงพระพรหม บทสวดแบบนี้จะมีลักษณะสั้น ๆ จำแนกกว้าง ๆ ได้ 2 แบบ ดังนี้

#### แบบที่ 1

โอมปะระเมสะนะมัสการัม ้องการะนิสสาวะรัง พรหมเรสสะยัม  
ภูปัสสะวะวิษณุ ไวยะทานะ โมโทติลูกะปัม ทาระมา ยิกะยานัง ยะไว ยะลา คะมุลัม สะทานันตะระ วิ  
มุสะตินัน นะมัตเต นะมัตเตระ จะอะการัง ตะโลวะจะ เอตามาตาระยัต ตะมัน ตะราม่า กัตถะนารัมลา  
จะสะระวะ ปะติตัม สัมโภพะกลโล ทิวาทิยัม มะตัมยะ

บทสวดแบบนี้บางสถานที่ เช่น พระพรหมเอราวัณ กรุงเทพมหานคร ขึ้นต้นบทสวดด้วย “โอม” แต่อีกบางสถานที่ เช่น พระพรหมเทวาลัย คลองขวาง บางแค กรุงเทพมหานคร เทวาลัยท้าวมหาพรหม อัมรินทร์มา บางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ศาลท่านพ่อพระพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ กำหนดให้ “ตั้งโอม 3 จบ” เสียก่อน

#### แบบที่ 2

โอม พรหมเณ นะมะ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา  
ขอเคารพพระพรหม

เมตตา สงเคราะห์ช่วยเหลือผู้มีสุข

กรุณา สงเคราะห์ช่วยเหลือผู้มีทุกข์

มุกิตา ยินดีในการทำบุญ

อุเบกขา วางเฉยในบาป

บทสวดแบบนี้ปรากฏที่ เทวาลัยพระพรหม อำเภอพรหมบุรี  
จังหวัดสิงห์บุรี

บทสวดบูชาพระพรหมทั้งบทอัญเชิญในพิธีกรรม และบทสวดสำหรับปัจเจกชน  
สะท้อนให้เห็นความคิดของผู้นับถือบูชาพระพรหมหลายประการดังนี้

1) การจัดระบบของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวิถีคิดของชาวไทยที่มีศาสนาพุทธเป็น  
ศาสนาหลัก โครงสร้างของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในโลกทัศน์ของคนไทยส่วนใหญ่ตามที่ปรากฏในบทสวดบูชา  
พระพรหมนั้น ยอดของสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุดคือพระพุทธเจ้า ลำดับรองลงมาคือ พระพรหม พระอิศวร  
พระนารายณ์ พระคเณศ ฯลฯ ทั้งนี้พระพรหมเป็นรองเพียงพระพุทธเจ้า และถือเป็นเทวดาหรือเทพ  
ชั้นสูง ซึ่งแนวคิดแบบนี้ก็สอดคล้องกับตำนานทั้งของพุทธและของพราหมณ์นั่นเอง

2) ผู้บูชาพระพรหมไม่มีแนวคิดในการแบ่งเทพ/เทวดาออกเป็นหมวดหมู่  
ตามศาสนาหลัก ในบทสวดบูชาพระพรหมจึงปรากฏเทพเทวดาในศาสนาพุทธ พราหมณ์ คติจีน  
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติ ผีประจำเมือง รวมถึงพระวิญญูญาณบุรพกษัตริย์ อยู่รวมกัน อย่างไรก็ตาม  
บทสวดได้ยกให้พระพรหมเป็น “ประธาน” ในหมู่เทพ/เทวดาเหล่านี้ ทั้งนี้อาจเพราะ “พระพรหม”  
มีทั้งในศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ นอกจากนี้ยังมีสถานะเป็นเทพ/เทวดาผู้ใหญ่ด้วย

3) ผู้บูชาพระพรหมบูชาพระพรหมในลักษณะที่ต่าง ๆ กัน คือ มีทั้งนับถือ  
เป็นครูบาอาจารย์เห็นจากคำเรียกว่า “พ่อครู” นับถือเป็นเสมือนญาติผู้ใหญ่ของสายตระกูลเห็นจาก  
คำเรียกว่า “ท่านพ่อ” นับถือในฐานะพระภูมิเจ้าที่ นับถือบูชาในฐานะเป็นหลักบ้านหลักเมือง รวมถึง  
นับถือในฐานะเป็นตัวแทนของพระภิกษุสงฆ์ด้วย ตัวบทสวดบูชาพระพรหมจึงสะท้อนให้เห็น ความ  
หลากหลายของการนับเคารพนับถือ อย่างไรก็ตาม แม้จะนับถือในลักษณะที่แตกต่างกัน แต่สิ่งที่  
เหมือนกัน คือ “พระพรหม” มีลักษณะเป็นศูนย์กลางของความเชื่อ

4) ความแตกต่างของตัวบทบูชาพระพรหมสัมพันธ์กับลักษณะพิธีกรรมที่  
แตกต่างกัน อาจกล่าวได้ว่า ตัวบทบูชาพระพรหมต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของการจัดงาน  
นอกจากนี้ปัจจัยที่ทำให้ตัวบทมีความหลากหลายคือ ผู้ประกอบพิธีหรือเจ้าลัทธิพิธี ตัวบทบูชา  
พระพรหมแสดงให้เห็นว่า ที่มาของตัวบทบูชามาจาก 2 ทางคือ พราหมณ์ และ พระสงฆ์ ทั้งนี้ใน  
บริบทปัจจุบัน “หมอปราหมณ์” ซึ่งเป็นผู้ที่ได้บวชเรียนในพุทธศาสนาและมีความรู้เรื่องพิธีกรรมใน  
การบวงสรวงแบบพราหมณ์เป็นผู้เชื่อมตัวบทจาก 2 ความเชื่อเข้าหากันกระทั่งตัวบทบูชาพระพรหม  
มีลักษณะที่หลากหลายดังเช่นปัจจุบัน

5) ตัวบทบูชาพระพรหมดั้งเดิมที่เป็นมรดกตกทอดมาถึงคนไทยนั้นมีเพียง  
บทสั้น ๆ สมัยก่อน การบูชาพระพรหมอาจมิได้มีลักษณะเป็นพิธีกรรมที่เป็นเอกเทศเหมือนเช่นดัง

ปัจจุบัน สิ่งดังกล่าวสะท้อนให้เห็นจากตัวบทบูชาพระพรหมที่เกิดจากการประยุกต์ตัวบทไหว้ครู ตัวบทไหว้เจ้าที่ คาถามงคลในพุทธศาสนา รวมถึงการแต่ง “ตัวบทบูชา” ขึ้นมาใหม่ นอกจากนี้ ตัวบทบูชาพระพรหมยังมีความหลากหลายในแง่ภาษาที่ใช้ด้วย กล่าวคือ พบทั้งคำสวดที่เป็นภาษาไทย ภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต อีกประการหนึ่งทำนองและลีลาในการสวด/อ่านตัวบทในแต่ละสถานที่ ก็แตกต่างกันด้วย

6) ลักษณะของความเชื่อพระพรหมที่ปรากฏในตัวบทบูชาพระพรหมแสดงให้เห็นว่า พระพรหมเป็นเทพ/เทวดาที่อยู่ใกล้ชิดกับผู้เคารพนับถือ นอกจากนี้บทบาทของพระพรหมตามที่ปรากฏในบทบูชายังตอบสนองต่อโลกสามัญของมนุษย์มากขึ้น คือ ตอบสนองในเรื่อง การค้าขาย การเงิน สุขภาพ มหาเสน่ห์ ความสำเร็จในสิ่งที่หวัง ฯลฯ คำสวดบูชาพระพรหมในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมจึงแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของความเชื่อพระพรหม จากที่เคยเป็นเทพเจ้าสูงส่งในศาสนาพราหมณ์นับถือกันแต่หมู่คนชั้นสูง หรือจากที่เคยเป็นเทวดาผู้ใหญ่เป็นองค์อุปถัมภ์ของพระพุทธเจ้า พระพรหมในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมกลับมีลักษณะที่ต่างออกไป คือเป็น “เทพของคนเมือง” ที่อยู่ร่วมกับคนในวัฒนธรรมเมืองอย่างใกล้ชิด เป็นอารักษ์ประจำสถานที่ เป็นครู เป็นญาติ เป็นตัวแทนของพระเกจิอาจารย์ ฯลฯ อาจกล่าวได้ว่านี่คือ “โลกใหม่” ของพระพรหมซึ่งดำรงอยู่ในความเชื่อคนไทยปัจจุบันอย่างมีสีสัน

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอภาพรวมของพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยปัจจุบัน ว่าพิธีบูชาพระพรหมจำแนกตามประเภทผู้จัดงานได้ 3 ลักษณะ คือ จัดโดยเอกชน จัดโดยพระภิกษุสงฆ์ และจัดโดยหน่วยงานราชการ ทั้งนี้ผู้จัดงานที่แตกต่างกันนี้ย่อมมีวัตถุประสงค์ในการจัดงานที่แตกต่างกันด้วย พิธีบูชาพระพรหมจึงมีลักษณะตั้งแต่เป็นการบูชาเจ้าที่ การไหว้ครู การไหว้เทวดาในสายตระกูล การทำบุญในพุทธศาสนา การรับคุณจากไสยเวทย์ กระทั่งการบูชาในฐานะ “หลักบ้านหลักเมือง” พิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยมีความหลากหลายและความแตกต่างทั้งในแง่ ผู้ประกอบพิธี ผู้เข้าร่วมพิธี เครื่องประกอบพิธี พื้นที่พิธีกรรม รูปแบบพิธีกรรม รวมถึงความเชื่อและข้อปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม การนับถือบูชาพระพรหมในฐานะสังคมไทยก็มีลักษณะร่วมกันคือมีพระพรหมเป็นศูนย์กลางของความเชื่อและพิธีกรรม ทำให้พระพรหมในสังคมไทยปัจจุบันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในวิถีชีวิตของผู้คน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมเมือง นอกจากพระพรหมจะเป็นตัวกลางที่ประสานความเชื่อดั้งเดิม พุทธ พราหมณ์เข้าหากันได้อย่างดีเยี่ยมแล้ว พระพรหมยังมีลักษณะที่ผสมผสานไปกับความเชื่อในคติจีนได้ดีด้วย อาจกล่าวได้ว่า พระพรหมเป็นตัวแทนของความเชื่อของชนชั้นกลาง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสังคมเมืองที่พบเห็นได้ง่ายที่สุด และเป็นวัตถุศรัทธาทางวัฒนธรรมที่มีรากหยั่งลึก อีกทั้งยังเป็นระบบความเชื่อที่ปรับเปลี่ยน ดัดแปลง ประยุกต์ และดำรงอยู่อย่างมีพลวัต ผู้วิจัยจะได้นำความรู้ดังกล่าวไปเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์สัญลักษณ์ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมกับการสร้างประเพณีประดิษฐ์ต่อไป

## บทที่ 4

### สัญลักษณ์ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม

การทำให้ความเชื่อซึ่งเป็น “นามธรรม” ปรากฏออกมาเป็น “รูปธรรม” สามารถจับต้องได้ วิธีการหนึ่งคือ กระทำผ่านพิธีกรรม พิธีกรรมประกอบด้วย “สัญลักษณ์” ต่าง ๆ มากมาย สัญลักษณ์ ทำให้ความเชื่อเป็นจริงเป็นจังขึ้นมา รับรู้ได้ “เชิงประจักษ์” คือ สัมผัสได้ด้วยผัสสะพื้นฐานของมนุษย์ สัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมมิได้อยู่อย่างเลื่อนลอย แต่ปรากฏอย่างมีแบบแผน สุริยา สมุทคุปดี (2533: 12) กล่าวว่า สัญลักษณ์เป็น “รหัสทางความคิด” เราจะเข้าใจพิธีกรรม เมื่อเข้าใจ “รหัสทางความคิด” ที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังพิธีกรรม

ผู้วิจัยจะใช้กรอบแนวคิดของวิกเตอร์ เทอร์เนอร์ (Victor Turner) เป็นกรอบแนวคิดหลักในการศึกษาสัญลักษณ์ เทอร์เนอร์ (1967: 45-46) กล่าวว่า พิธีกรรมเป็นกระบวนการที่มีแบบแผน พิธีกรรมหนึ่ง ๆ เกิดจากกันรวมกันของวัตถุสัญลักษณ์ และชุดของพฤติกรรมสัญลักษณ์ ทั้งนี้ สัญลักษณ์แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ สัญลักษณ์สำคัญ (dominant symbols) คือ สิ่งที่เป็นตัวแทนความหมายหลายอย่าง สามารถเชื่อมโยงและอ้างอิงความหมายได้อย่างกว้างขวาง ส่วนสัญลักษณ์เครื่องมือ (instrument symbols) คือ สัญลักษณ์ที่ใช้เป็นเครื่องมือเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของพิธีกรรมโดยต้องมีสัญลักษณ์อื่นมาประกอบ สัญลักษณ์ในพิธีกรรมมีคุณสมบัติ 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก สัญลักษณ์มีความเข้มข้น (condensation) โดยแสดงออกมาในรูปแบบเดียว ประการที่สอง สัญลักษณ์มีลักษณะรวม (unification) คือรวมความหมายหลาย ๆ อย่างเข้าด้วยกัน ประการที่สาม สัญลักษณ์มีขั้วของความหมาย ซึ่งแบ่งออกเป็นสองขั้ว (polarization) คือ ขั้วความรู้สึก (sensory pole) เป็นรูปแบบที่สัญลักษณ์สื่อออกมาชัดเจน และ ขั้วอุดมคติ (ideology pole) เป็นระเบียบทางสังคม

สุริยา สมุทคุปดี (2533) ได้อธิบาย “ขั้วของความหมาย” ตามแนวคิดของเทอร์เนอร์ ไว้ว่า “ขั้วความรู้สึก” หมายถึง รูปแบบที่เห็นได้ชัดเจนที่สัญลักษณ์นั้นสื่อออกมาโดยตรง ซึ่งความหมายมักเป็นไปตามปรากฏการณ์และกระบวนการทางธรรมชาติ ทางที่เป็นเหตุเป็นผลและในทางจิตวิทยา ส่วน “ขั้วอุดมคติ” หมายถึง องค์ประกอบทางจริยธรรมและระเบียบของสังคมที่เป็นหลักสำคัญในการจัดองค์กรทางสังคม การรวมกลุ่มและบรรทัดฐาน ค่านิยมที่ยึดถือกันเป็นระบบความสัมพันธ์ในสังคมนั้น (Turner, 1967: 26-28 อ้างใน สุริยา สมุทคุปดี, 2533: 12)

ทั้งนี้ในงานวิจัยเรื่อง “สัญลักษณ์สำคัญในบุญบังไฟ: การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา” สุริยา สมุทคุปดี วิเคราะห์ว่า สัญลักษณ์ต่าง ๆ ในบุญบังไฟสื่อ “ขั้วความรู้สึก” 2 ประการ ได้แก่ 1) บุญบังไฟเป็นพิธีแห่งความอุดมสมบูรณ์ (Fertility Rite) สื่อผ่านสัญลักษณ์

สำคัญเช่น อวัยวะเพศชายจำลอง ตุ๊กตาชาย-หญิงในท่าร่วมเพศ การตัดแปลงสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับอวัยวะและการร่วมเพศในรูปแบบต่าง ๆ ตุ๊กตาสัตว์ในท่าร่วมเพศ และ รูปทรงของบั้งไฟที่สื่อถึงอวัยวะเพศชาย นอกจากนี้ ภาพยนตร์เรื่องบั้งไฟก็ปรากฏถ้อยคำเกี่ยวกับเรื่องเพศ การร่วมเพศ ฟ้า-ดิน และน้ำ สัญลักษณ์เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความปรารถนาที่จะให้ชุมชนหรือสังคมของตนอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารในฤดูกาลผลิตที่กำลังจะเริ่มต้นขึ้นในแต่ละรอบปี **2) บัญไฟเป็นเสมือนใบอนุญาตให้สมาชิกในสังคมได้คลายความตึงเครียดที่เกิดจากกฎระเบียบของสังคม (Ritual Licence)** สื่อผ่านพฤติกรรมสัญลักษณ์ เช่นการร้องรำทำเพลงอย่างสนุกสนาน การดื่มสุรารายอย่างหนัก และการล้อเล่นที่รุนแรงโดยไม่ถือโกรธกัน การแต่งกายผิดเพศ/ผิดวัย การแสดงออกที่สวนทางกับบรรทัดฐานของสังคม พฤติกรรมเหล่านี้ได้รับอนุญาตเฉพาะในบริบทของพิธีกรรม ทำให้ผู้คนได้ระบายความตึงเครียดจากกฎระเบียบและแบบแผนในชีวิตประจำวัน

นอกจากนี้ สัญลักษณ์ต่าง ๆ ในบุญบั้งไฟยังสื่อ **“ขวัญอุดมคติ”** 2 ประการ ได้แก่ **1) โลกทัศน์และความเชื่อของชาวอีสาน** ที่เชื่อว่ามีโลกมนุษย์ โลกเทวดา และโลกบาดาล มนุษย์อยู่ภายใต้อิทธิพลของเทวดาที่ชาวอีสานเรียกว่า “พญาแถน” แถนเป็นผู้ทำให้เกิดฝน ฟ้า ลม แดด หากทำให้แถนโปรดปราน มนุษย์ก็จะมีความสุข (ฝนจะตกต้องตามฤดูกาล) การจัดบั้งไฟเป็นวิธีการหนึ่งที่แสดงความเคารพหรือความภักดีไปยังแถน ดังนั้น ความเชื่อเกี่ยวกับผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ (animism) จึงเป็นโลกทัศน์และความเชื่อสำคัญหนึ่งของชาวอีสานที่ผสมรวมอยู่กับความเชื่อในศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ **2) บุญบั้งไฟสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างและการจัดระเบียบสังคมของหมู่บ้านอีสาน (social structure)** เช่น สังคมอีสานมีการแบ่งแยกบทบาทและหน้าที่ทางเพศด้วยบรรทัดฐานทางสังคมที่แน่นอน การสืบมรดกและการอยู่อาศัยของครอบครัวฝ่ายหญิงหลังการแต่งงาน (ผู้หญิงเป็นเจ้าของมรดกแต่ผู้ชายเป็นผู้นำครอบครัว) การทำบุญบั้งไฟขอฝนจึงเป็นกลไกทางสังคมวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบและจิตสำนึกของฝ่ายชายที่ต่อครอบครัว โดยอาศัยเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมและข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์เป็นเหตุผลสำคัญ (สุริยา สมทศปต์, 2533:16-33)

การสร้างสรรคความเชื่อพระพรหมเป็นพิธีบูชาพระพรหมย่อมต้องมีสัญลักษณ์เป็นองค์ประกอบสำคัญ สัญลักษณ์เหล่านั้นน่าจะสื่อถึงบางอย่างที่สัมพันธ์กับคนในวัฒนธรรมเมืองซึ่งเป็นผู้สร้างลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในบริบทร่วมสมัยขึ้นมา บทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาสัญลักษณ์ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม แล้ววิเคราะห์ความหมายของสัญลักษณ์เหล่านั้น

#### 4.1 วัตถุประสงค์ลักษณะในพิธีกรรม

จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในพิธีบูชาพระพรหมจากพื้นที่ภาคสนามทั้ง 7 แห่ง ผู้วิจัยพบว่า พิธีบูชาพระพรหมมีการใช้สัญลักษณ์ร่วมกันหลายประการ สัญลักษณ์ที่ปรากฏร่วมกันนี้เป็น “สัญลักษณ์สำคัญ” ดังนี้

##### 4.1.1 ศาล/เทวาลัยพระพรหม

ศาลหรือเทวาลัยพระพรหมเป็นที่แสดงอาณาเขต บ่งบอกว่าสถานที่นั้นเป็นพื้นที่ ที่บูชานับถือพระพรหม ลักษณะร่วมของตัวศาลคือ **แสดงถึงการเป็นศาสนสถานอันศักดิ์สิทธิ์** รูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นไปตามขนบนิยม หากเป็นศาลาก็มักมีจั่วสูง ใบระกา หางหงส์ ประดับ ประดา หากเป็นซุ้มที่มีฐานสี่เหลี่ยมก็มักทำหลังคาเป็นเรือนยอด หากเป็นแบบศาลเจ้าเงินจะทำเป็น หลังคาชั้นซ้อน ทั้งศาลาแบบมีจั่วสูง ซุ้มเรือนยอด และหลังคาชั้นซ้อน แสดงถึง **“ฐานันดรศักดิ์อันสูงส่ง”** ส่วนความวิจิตรของการประดับตกแต่งนั้นมีความหลากหลาย เช่น ประดับกระจกสี ประดับลวดลายปูนปั้น และประดับด้วยจิตรกรรมฝาผนัง ทุกที่มีรั้วล้อมรอบกำหนดเขตแดน ไว้อย่างชัดเจน

ศาลหรือเทวาลัยพระพรหมที่เป็นกรณีศึกษาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ขนาดของ ศาลอาจแตกต่างกันตามปัจจัยด้านทุนทรัพย์ของเจ้าของ แต่ลักษณะร่วมกัน คือ ต้องตั้งอยู่ในทำเลที่ดี เป็นจุดสังเกตของบริเวณนั้น สถานที่ตั้งศาลพระพรหมมีทั้งอยู่บริเวณสี่แยก สามแยก ริมนนสาย สำคัญ อยู่ในวัด หรืออยู่บนยอดเขา หากในสถานที่นั้นมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หลายอย่าง ศาลหรือเทวาลัย พระพรหมมักตั้งอยู่ในตำแหน่งสูงสุดหรือโดดเด่นที่สุด ทุกศาลเปิดกว้างให้ผู้ศรัทธาเข้ามากราบไหว้ ได้โดยอิสระ

ศาลหรือเทวาลัยพระพรหมมักมีป้ายชื่อระบุให้ทราบว่า ศาลหรือเทวาลัยแห่งนั้นเป็น สถานที่ของพระพรหม ชื่อที่ปรากฏมีทั้งที่เป็นชื่อเฉพาะ เช่น ศาลพระพรหมเอราวัณ ศาลท่านพ่อ พระพรหม ศาลท่านท้าวมหาพรหมอัมรี ตัมา หรืออาจเป็นชื่อที่ไม่ระบุเจาะจง คือใช้คำทั่วไปว่า “ศาลพระพรหม” หรือ “พรหมสถาน” ก็ได้ ประการสำคัญคือ ในป้ายชื่อนั้นต้องระบุคำว่า “พระพรหม” ไว้ด้วย ทั้งนี้คงเพื่อแสดงความแตกต่างจากศาลพระภูมิและศาลผีอื่น ๆ

ศาลหรือเทวาลัยที่ศึกษาทั้ง 7 ที่ มีผู้ดูแลประจำ ผู้ดูแลเป็นผู้จัดเตรียมดอกไม้ ธูปเทียน และเครื่องบวงสรวงอื่น ๆ เช่น พวงมาลัย ละคร ช้าง ม้า ไก่ เป็นต้น ผู้ดูแลอาจเป็นเพียงคนธรรมดา หรือเป็นพราหมณ์ก็ได้ ศาลหรือเทวาลัยพระพรหมเป็น “วัตถุประสงค์ลักษณะ” ที่มีความสำคัญ เพราะเป็นการบ่งบอกว่า พระพรหมเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญ ได้รับการดูแลอย่างดี และควรค่า แก่การเคารพบูชา





ภาพที่ 74 ความหลากหลายของสถาปัตยกรรมในการสร้างศาลและเทวาลัยพระพรหม

#### 4.1.2 รูปเคารพพระพรหม

รูปเคารพพระพรหมเป็นวัตถุสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุดในการนับถือบูชาพระพรหม เพราะรูปเคารพเป็น “ศูนย์กลาง” ของการสักการะพระพรหมทั้งในแบบปัจเจกและแบบพิธีกรรม เป็น **“สัญลักษณ์หลักแทนองค์พระพรหม”** ลักษณะร่วมของรูปเคารพพระพรหม คือ **สร้างโดยประติมานแบบสี่หน้าแปดมือและมีรูปกายสีทอง** มือทั้งแปดถือสิ่งของต่าง ๆ อันได้แก่ คัมภีร์ พระเวท สังข์ หม้อน้ำ คทา จักร แวนแก้ว ประคำ ธนู ลูกศร บ่วงบาศ และดอกบัว ทั้งนี้บางรูปเคารพอาจถือสิ่งของทั้ง 8 มือ ในขณะที่บางรูปเคารพถือเพียง 6 มือ สิ่งของ 3 อย่างที่เทวรูปพระพรหมที่เป็นกรณีศึกษาถือเหมือนกันทุกองค์ คือ คัมภีร์พระเวท สังข์ และหม้อน้ำ ของทั้ง 3 อย่างนี้เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมของพราหมณ์ในวัฒนธรรมอินเดีย

ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารที่กล่าวถึง “รูปลักษณะของพระพรหมในพุทธศาสนา” ในบทที่ 2 พบว่า วรรณคดีพุทธศาสนาไม่ปรากฏการเล่าว่า “พระพรหมมี 4 หน้า” มีเพียงการกล่าวถึงอย่างกว้าง ๆ ว่า พระพรหมมีเสียงไพเราะ มีรัศมีโชติช่วง เนื้อตัวเกลี้ยงเกลา และมีกำลังมาก ส่วนหลักฐานทางศิลปกรรม พระพรหมในสมัยทวารวดีนิยมทำเป็น “พรหมหน้าเดียว” งานศิลปกรรมตั้งแต่สมัยลพบุรีลงมาจึงปรากฏประติมานวิทยาที่ทำเป็น “พระพรหมสี่หน้า”

(ธนิต อยู่โพธิ์, 2549: 64) เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาของผู้วิจัย พบว่า พระพรหมในปัจจุบันทำเป็นพระพรหมสี่หน้าทั้งสิ้น พระพรหมในวัฒนธรรมไทยหยิบยืมรูปลักษณะพระพรหมจากศาสนาอื่นดูความเชื่อนี้จึงเชื่อมโยงอยู่กับศาสนาอื่นดูอย่างแนบแน่น

อย่างไรก็ตาม ประติมานพระพรหมในวัฒนธรรมไทยร่วมสมัยมีลักษณะที่แตกต่างจากอินเดีย คือ นิยมทำเป็น 8 มือ ในขณะที่อินเดียนิยมทำเป็น 4 มือ (พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์, 2546: 26) ประติมานพระพรหมแบบ 8 มือ มีต้นเค้าปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ใน “ตำราภาพเทวรูปและเทวดานพเคราะห์” ซึ่งเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 และต่อมาปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจนในเทวรูปพระพรหมเอราวัณแล้วแพร่กระจายออกไปสู่วงกว้าง อีกประการหนึ่ง พระพรหมในวัฒนธรรมไทยนิยมทำรูปกายเป็น “สีทอง” (อินเดียนิยมสีขาว) ความนิยมดังกล่าวน่าจะสัมพันธ์กับประติมานพระพุทธรูปของไทยซึ่งส่วนใหญ่นิยมทำสีกายเป็นสีทอง **สื่อถึงความรุ่งโรจน์และบุญญาธิการ**

การที่ประติมานพระพรหมในวัฒนธรรมไทยร่วมสมัยนิยมสร้างพระพรหมในประติมานวิทยาแบบ 4 หน้า 8 มือ อีกทั้งยังมีเรื่องเล่าสำนวนใหม่ ๆ ประกอบด้วยว่า หน้าแต่ละด้านของพระพรหมอำนวยพรต่อมนุษย์ในเรื่องราวที่ต่างกัน ตัวอย่างบางตอนของเรื่องเล่าดังกล่าวเช่น “หน้าที่ 1 ให้ขอเกี่ยวกับเรื่องการทำงาน การเรียน สิ่งที่ต้องรับผิดชอบในชีวิต การสอบ ขอเกี่ยวกับการเลื่อนตำแหน่งงานและความก้าวหน้าในชีวิต ขอเกี่ยวกับเรื่องพ่อ หน้าที่ 2 ขอเกี่ยวกับเรื่องอสังหาริมทรัพย์ สงหาทรัพย์ เรื่องเงิน ๆ ทอง ๆ ที่ดิน บ้าน คอนโด รถยนต์ อียากมีหรืออยากได้ให้ขอเหล่านี้ รวมทั้งหนี้สินที่มีคนยืมไปแล้วไม่คืน ฯลฯ” (วิธีไหว้ขอพรพระพรหมเอราวัณ, 2558: ออนไลน์) ผู้วิจัยตีความว่า ประติมานดังกล่าว สื่อสัญลักษณ์ว่า **พระพรหมเป็นเทพเจ้าผู้มีเดชานุภาพมาก สามารถรับรู้และจัดการเรื่องราวต่าง ๆ ได้หลายอย่างในเวลาเดียวกัน** เห็นได้จากหน้าที่มีถึง 4 หน้า และมีมือที่มีถึง 8 มือ

ขนาดของเทวรูปพระพรหมที่เป็นกรณีศึกษามี “นัยยะ” ที่น่าสนใจด้วย กล่าวคือ เทวรูปพระพรหมของไทยมีขนาดใหญ่มาก องค์ที่ใหญ่ที่สุดคือพระพรหมวัดบางกุ่ม จังหวัดปทุมธานี สูงถึง 7 เมตร รองลงมาคือ พระพรหมที่อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี สูง 6 เมตร แต่ละที่ซึ่งมีพระพรหมขนาดใหญ่นี้ต่างอ้างว่าพระพรหมในเทวาลัยของตนเป็นพระพรหมที่ “ใหญ่ที่สุดในโลก” ประเด็นนี้สะท้อนให้เห็นว่า ความเชื่อพระพรหมในบริบทปัจจุบันสัมพันธ์กับทุนนิยมและโลกาภิวัตน์ที่นิยมทำสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขนาดใหญ่เพื่อความโดดเด่น แสดงออกถึง “ฐานะทางเศรษฐกิจ” อันรุ่งเรือง และศรัทธาอันแรงกล้าของผู้สร้าง

ตารางที่ 9 เปรียบเทียบสิ่งของที่เทวรูปพระพรหมถือ

สิ่งของ/อาวุธที่รูปเคารพพระพรหมถือไว้ในมือ											
สถานที่	คัมภีร์	สังข์	หม้อน้ำ	คทา	จักร	แว่นแก้ว	ประจำ	ธนู	ลูกศร	บ่วงบาศ	ดอกบัว
1	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓				
2	✓	✓	✓			✓		✓	✓		
3	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			✓	
4	✓	✓	✓	✓	✓	✓					
5	✓	✓	✓	✓	✓						✓
6	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓				
7	✓	✓	✓	✓	✓		✓			✓	✓

\*หมายเหตุ: 1.พระพรหมเอราวัณ (กรุงเทพฯ) 2.พระพรหมเทวาลัยคลองขวาง (กรุงเทพฯ) 3.เทวาลัยท่า  
มหาพรหมอัมรีตีมา (กรุงเทพฯ) 4.ศาลท่านพ่อพระพรหม (ประจวบคีรีขันธ์) 5.พระพรหมวัด  
บางกุฎีทอง (ปทุมธานี) 6.ศาลพระพรหมจตุรพักตรพิมาน (ร้อยเอ็ด) 7.เทวาลัยพระพรหมพรหมบุรี  
(สิงห์บุรี)



ภาพที่ 75 ลักษณะประติมานของเทวรูปพระพรหมในสังคมไทยปัจจุบัน





สังคมไทยได้รับอิทธิพลจาก “พระเครื่อง” ซึ่งเป็นวัตถุมงคลที่คนไทยส่วนใหญ่รับรู้ เหรียญพระพรหม มี 2 แบบ **แบบแรก** ด้านหน้าของเหรียญสลักเป็นรูปพระพรหม ส่วนด้านหลังสลักเป็นยันต์มงคล **แบบที่สอง** ด้านหน้าสลักเป็นรูปพระภิกษุผู้สร้าง ด้านหลังสลักเป็นรูปพระพรหม หรือพระพรหมกับยันต์มงคล เหรียญพระพรหมที่จัดสร้างโดยศาลหรือเทวาลัยของเอกชนมักทำแบบที่หนึ่ง เช่น เทวาลัยคลองขวาง บางแค กรุงเทพมหานคร ศาลพระพรหม อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ส่วนเหรียญพระพรหมที่จัดสร้างโดยศาลหรือเทวาลัยที่อยู่ในวัด หรือสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับวัด จะจัดสร้างในแบบที่สอง เช่น เหรียญพระพรหมเทวาลัย อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี สลักด้านหน้าเหรียญเป็นรูปหลวงพ่ोजรัญฐิตธมโม ด้านหลังเหรียญเป็นรูปพระพรหม เหรียญพระพรหม วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี สลักด้านหน้าเหรียญเป็นรูปหลวงพ่อชานาญ อุทุมปณโณ ด้านหลังเหรียญเป็นรูปพระพรหมและยันต์มงคล



ภาพที่ 77 เหรียญพระพรหมเทวาลัยคลองขวาง บางแค ด้านหน้าเป็นรูปพระพรหมด้านหลังเป็นยันต์มงคล



ภาพที่ 78 เหรียญพระพรหม เทวาลัยพรหมบุรี ด้านหน้าเป็นรูปหลวงพ่ोजรัญฐิตธมโม ด้านหลังเป็นรูปพระพรหม

#### 4.1.3.3 ยันต์พระพรหม

ยันต์พระพรหมเป็นวัตถุมงคลหนึ่งที่หลวงปู่<sup>5</sup> หลวงปู่สีห์ วัดสะแก พระนครศรีอยุธยา ซึ่งหลวงพ่อานาญ อุตมปญโญ นับถือเป็นพระอาจารย์จัดสร้างมานานแล้ว ข้อมูลเกี่ยวทำเนียบวัตถุมงคลหลวงปู่ จากเว็บไซต์วัดสะแก (วัตถุมงคลวัดสะแก, 2560: ออนไลน์) ไม่ระบุปีที่จัดสร้างยันต์พระพรหม แต่ที่เปิดให้เช่าบูชาทางเว็บไซต์ออนไลน์ทั่วไประบุว่าเป็นรุ่นที่จัดสร้างมาตั้งแต่ พ.ศ.2525 หลวงพ่อานาญเรียนวิชาพรหมสี่หน้าจากอาจารย์อู่ ครูเรือแจว ซึ่งเป็นศิษย์ของหลวงปู่ หลวงปู่สีห์ วัดสะแก จึงน่าจะได้รับอิทธิพล “การสร้างยันต์พระพรหม” จากวัดสะแกซึ่งจัดสร้างมาก่อน

ยันต์พระพรหมเป็นวัตถุมงคล “เด่น” ของวัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี โดยเฉพาะใน “พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า” ซึ่งเป็นงานประจำปี ทั้งนี้เพราะผ้ายันต์พระพรหมผืนใหญ่ เป็นวัตถุลักษณะที่แสดงถึงการเริ่มต้นพิธีกรรม กล่าวคือ หลวงพ่อานาญ อุตมปญโญจะเป็นผู้เชิญผ้ายันต์พระพรหมขึ้นสู่ยอดเสา ผ้ายันต์นี้จะค้างไว้บนยอดเสากระทั่งพิธีกรรมเสร็จสิ้น ผ้ายันต์พระพรหมจึงปรากฏอยู่อย่างโดดเด่น ทุกปีจะมีการเปิดประมูล ผ้ายันต์พระพรหมในช่วงท้ายพิธีกรรม ปีที่ผู้วิจัยลงเก็บข้อมูลภาคสนาม ผ้ายันต์พระพรหมได้รับการประมูลในราคา 550,000 บาท ส่วนปีก่อนหน้า ผ้ายันต์พระพรหมได้รับการประมูลในราคา 1,000,000 บาท โดยเศรษฐีชาวสิงคโปร์ นอกจากนี้ยันต์พระพรหมขนาดใหญ่ที่กล่าวถึงแล้ว ทางวัดยังได้จัดสร้างยันต์พระพรหมผืนเล็ก และวัตถุมงคลอื่น ๆ หลากหลายแบบสลับสับเปลี่ยนกันไปในแต่ละปี เช่น ตะกรุดพรหมสี่หน้า คทายอดพระพรหม หน้ากากพระพรหม ฯลฯ “ยันต์พระพรหม” นี้ เชื่อกันในหมู่ผู้นับถือบูชาว่าให้คุณด้านโชคลาภ ค้าขาย สุขภาพ และความสำเร็จ ซึ่งยันต์ทุกผืนพ่อานาญ อุตมปญโญ เจ้าลัทธิพิธี จะจารอักขระไว้ด้วยตัวท่านเอง

วิทยาลัย  
CHULALONGKORN UNIVERSITY

<sup>1</sup> หลวงปู่ วัดสะแก ได้จัดสร้างวัตถุมงคลที่เกี่ยวกับพระพรหมมาตั้งแต่ พ.ศ.2517 รุ่นแรก ๆ สร้างเป็น พระพิมพ์พระพรหม เรียกว่า รุ่นพระเหนือพรหม หรือ พรหมเกศา ลักษณะประติมานคือ พระพุทธรูปประทับนั่งอยู่บนเศียรพระพรหม เรื่องเล่าประกอบการสร้างคือ ตำนานพกาพรหม กล่าวได้ว่า วัตถุมงคลเกี่ยวกับพระพรหมมีการจัดสร้างและได้รับความนิยมมาก่อนที่วัดสะแก พระนครศรีอยุธยา แนวคิดการสร้างวัตถุมงคลพระพรหมคงสืบทอดต่อมายังหลวงพ่อานาญ ซึ่งเป็นศิษย์อาจารย์อู่ ครูเรือแจว ผู้เป็นศิษย์เอกของหลวงปู่ หลวงปู่สีห์ วัดสะแก พระนครศรีอยุธยา





ภาพที่ 79 ยันต์พรหมสีหน้า และธงยันต์พรหมสีหน้า วัดมุงคลในพิธีเป่ายันต์พรหมสีหน้า วัดบางกุฎีทอง

#### 4.1.4 เครื่องประกอบพิธีบวงสรวงพระพรหม

เครื่องประกอบพิธีบวงสรวงพระพรหมมีลักษณะที่แตกต่างกันในรายละเอียดปลีกย่อย อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาเครื่องประกอบพิธีหลักหรือเครื่องประกอบพิธีที่ปรากฏร่วมกันในทุกกรณีศึกษามีดังนี้

##### 4.1.4.1 บายศรี

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 อธิบายว่า บายศรีหมายถึง เครื่องเซ่นขวัญหรือรับขวัญ ทำด้วยใบตอง รูปร่างคล้ายกระทงเป็นชั้น ๆ มีขนาดใหญ่เล็กขึ้นไปตามลำดับ เป็น 3 ชั้น 5 ชั้น 7 ชั้น หรือ 9 ชั้น มีเสาปักตรงกลางเป็นแกน มีเครื่องสังเวยอยู่ในบายศรี และมีไข่ขวัญเสียบอยู่บนยอดบายศรี บายศรีเป็นสัญลักษณ์ของการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสื่อถึงความ เป็นมิ่งมงคล ในบริบทของพิธีบวงสรวงพระพรหม **บายศรีเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงภาวะการเป็นเทพ/ เทวดาของพระพรหม** ยอดของบายศรีจึงไม่มีไข่ขวัญเสียบอยู่แต่นิยมทำเป็นรูปฉัตรหรือใช้ดอกบัว แทน ตัวบายศรีประดับประดาด้วยดอกไม้ บายศรีที่ปรากฏในพิธีมีหลายแบบ ทั้งบายศรีปากชาม บายศรีเทพ บายศรีพรหม และบายศรีตัน ลักษณะที่ปรากฏนี้เป็นการผสมผสานร่วมกันระหว่าง บายศรีราชูร์และบายศรีหลวง ตามธรรมเนียมของบายศรีหลวง จำนวนชั้นของบายศรีสัมพันธ์กับ พระยศของกษัตริย์และเจ้านาย เช่น ขุนนาง ทำบายศรี 3 ชั้น พระเจ้าลูกยาเธอ ทำบายศรี 5 ชั้น พระ ราชาธิ ทำบายศรี 7 ชั้น และพระมหากษัตริย์ ทำบายศรี 9 ชั้น อย่างไรก็ตาม บายศรีในลัทธิพิธี

บวงสรวงพระพรหมปรากฏสูงถึง 13 ชั้น เห็นได้ชัดว่า บายศรีในพิธีบูชาพระพรหมใช้เพื่อ**สื่อถึงความยิ่งใหญ่**ลงการของพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น สัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่จึงเป็นการนำมาใช้อย่างประยุกต์

สิริชัย เอี่ยมสะอาด (สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2560) หมอพรหมณ์ผู้ประกอบพิธีกรรมตั้งศาลพระพรหม-พระภูมิ กล่าวว่า การจัดวางบายศรีในพิธีกรรมจะวาง “บายศรีพรหม” เป็นประธาน ถัดมาคือ “บายศรีเทพ” ส่วน “บายศรีปากขาม” วางไว้ที่ฐาน ความแตกต่างของบายศรีพรหมกับบายศรีอื่น ๆ อยู่ที่ “กลีบตัวแมงดาบายศรีพรหมทำเป็น 16 ชั้น” (ในขณะที่บายศรีอื่น ๆ ทำจำนวนชั้นน้อยกว่า) ส่วนวัสดุในการทำบายศรีใช้ใบตองกล้วยตานี ตกแต่งด้วยดอกดาวเรือง บานไม่รู้โรย เสียบยอดด้วยดอกบัว และมีพวงอุษะห้อยตกแต่ง ผู้วิจัยตีความว่า การทำกลีบตัวแมงดาในบายศรีพรหมเป็น 16 ชั้น อาจเป็นสัญลักษณ์ของรูปพรหม 16 ชั้นตามที่ปรากฏในคติไตรภูมิ



ภาพที่ 80 บายศรี สัญลักษณ์ที่สื่อถึงภาวะการเป็นเทพ/เทวดาของพระพรหม

#### 4.1.4.2 เครื่องบวงสรวง

เครื่องบวงสรวงหลักในพิธีบูชาพระพรหมประกอบด้วยผลไม้ ธัญพืช และขนมหวาน **ไม่มีอาหารคาวจำพวกหัวหมู ไก่ ปลา และเหล้า** ผลไม้ที่นิยมใช้เป็นเครื่องบวงสรวงได้แก่ มะพร้าว กล้วย สับปะรด ส้ม ขนุน แดงโม ฯลฯ ส่วนใหญ่เป็นผลไม้ในท้องถิ่น **สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์** ส่วนอาหารหวานหรือขนมหวานที่นิยมนำมาเป็นเครื่องบวงสรวง ได้แก่ ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง เม็ดขนุน ต้มแดง ต้มขาว ทองเอก จำมงกุฏ ฯลฯ ขนมเหล่านี้เป็นขนมมงคลชั้นสูง จึง**สื่อฐานะการเป็น “เทพชั้นสูง”** ของพระพรหม ขนมเหล่านี้ยังเป็นสัญลักษณ์ของความรุ่งเรืองและความ เป็นมงคลด้วย นอกจากนี้ในพิธีดังกล่าวยังปรากฏเครื่องบวงสรวงที่เป็นพืชผักและธัญพืช เช่น ฟักทอง เผือก มัน อ้อย ถั่วเขียว ถั่วเหลือง งาขาวงาดำ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้**สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์** เช่นกัน เครื่องบวงสรวงต่าง ๆ จัดวางในภาชนะที่สวยงาม เช่น ทองเหลือง จัดวางอย่างประณีตบรรจง เนื่องจากความเชื่อพระพรหมมีรากจากอินเดีย จึงปรากฏ “นมและเนย” ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญ



ในการบูชาเทพเจ้าของฮินดูร่วมด้วยเสมอ ในภาพรวม เครื่องบวงสรวงพระพรหมจึงสั้นนัยยะที่ชัดเจนถึงสถานะของพระพรหมว่า เป็น “เทพ” หรือ “เทวดา” ชั้นสูง คือ ไม่เสพอาหารคาวและเหล้า เครื่องบวงสรวงพระพรหมยังเป็นสัญลักษณ์ของ *ความอุดมสมบูรณ์* และ *ความเจริญรุ่งเรือง* ด้วย



ภาพที่ 81 เครื่องบวงสรวงหลัก ได้แก่ อาหารหวาน ผลไม้ และธัญพืช สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์

#### 4.1.4.3 เครื่องตักแต่งในพิธี

เพื่อให้พิธีกรรมที่จัดขึ้นสวยงาม ชลิ่ง และแลดูยิ่งใหญ่ พิธีกรรมที่จัดขึ้นจึงต้องมีการจัดตกแต่งสถานที่ ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมก็เช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ภายใต้แนวคิดเดียวกันคือ “จัดตกแต่งสถานที่” ให้ดูดี สวยงาม แต่กลับปรากฏเครื่องตักแต่งที่แตกต่างและหลากหลาย รวมทั้งไม่มีใครเป็น “แม่แบบ” ให้ใคร ทั้งนี้ อาจเพราะว่า พิธีบูชาพระพรหมเป็น “ของใหม่” ที่เกิดขึ้นในบริบทร่วมสมัย เป็นพิธีกรรมที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้น ตัวอย่างเครื่องตักแต่งในพิธี ดังนี้

- ซอดอกไม้/แจกันดอกไม้ประดับประดาสถานที่ ลักษณะการจัดเช่นนี้เป็นอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ ที่ในงานแต่งงาน งานสัมมนา งานเปิดตัวสินค้า ฯลฯ จะต้องมีการตกแต่งสถานที่ด้วยดอกไม้ให้แลดูสวยงาม พิธีบูชาพระพรหมซึ่งเป็นพิธีกรรมของคนเมืองจึงได้รับ “เครื่องตักแต่งพิธี” ลักษณะนี้มาด้วย

-ผ้าสีสดที่จีบเป็นริ้ว จัดตกแต่งและประดับโต๊ะเครื่องสังเวย ทางเดินขึ้นสู่เทวาลัยพระพรหม ที่นั่งของของแขกผู้มีเกียรติ นอกจากนี้ยังมีผ้าผืนใหญ่ที่พิมพ์ชื่องานประกอบรูปภาพสวยงามใช้เป็นฉากหรือติดบนป้ายโดดเด่น การจัดตกแต่งสถานที่ในลักษณะนี้น่าจะได้รับอิทธิพลจากพิธีการของรัฐ ซึ่งจะต้องจัดประดับตกแต่งสถานที่เช่นนี้สำหรับแขกผู้ใหญ่ รวมถึงใช้ถ่ายภาพรวมโดยมีป้ายชื่องานเป็นฉากหลัง

-ต้นอ้อย ต้นกล้วย ฉัตรเงิน ฉัตรทอง ตุง และริ้วธง เครื่องตกแต่งพิธีกลุ่มนี้เป็นเครื่องตกแต่งพิธีในเทศกาลงานบุญต่าง ๆ ของไทย ซึ่งพิธีบูชาพระพรหมได้หยิบยืมแนวคิดมาและจัดตกแต่งในลักษณะงานบุญตามแนวขนบนิยมที่ปรากฏในท้องถิ่นไทย

- สายสัญญาณตีเชื่อมเป็นตารางคลุมเหนือศีรษะหรือผูกโยงเชื่อมต่อกันไปทั่วบริเวณงาน เครื่องตกแต่งในลักษณะนี้ปรากฏที่พิธีเป่ายันต์พรหมสีหน้า วัดบางกุฎีทอง อำเภอมืองจังหวัดปทุมธานี และพิธีบูชาพระพรหม เทวาลัยอำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี ทั้งสองที่เป็นลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่มีพระสงฆ์เป็นเจ้าลัทธิพิธีหรือมีพิธีสงฆ์ร่วมในพิธีบูชาพระพรหม เครื่องตกแต่งสถานที่ในลักษณะนี้น่าจะได้รับอิทธิพลจากพิธีสวดภาณยักษ์ หรือพิธีกรรมในพุทธศาสนา

-รูปเคารพองค์เทพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ที่ไม่ใช่พระพรหม มักจัดวางในระดับที่ต่ำกว่าและไม่โดดเด่นเท่าพระพรหม มีลักษณะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประกอบเพื่อให้สถานที่ดูขลังและศักดิ์สิทธิ์ขึ้น ตัวอย่างเทวรูปเหล่านั้นได้แก่ เจ้าแม่กวนอิม แม่โพสพ พระคเณศ ฤๅษีร้อยแปด ครุฑนาค ยักษ์ พระพุทธรูป ฯลฯ เครื่องตกแต่งพิธีกลุ่มนี้น่าจะได้รับอิทธิพลจากพิธีไหว้ครูเทพ หรือพิธีบวงสรวงเทพเจ้าตามลัทธิฮินดู

-โคมเงิน กระจาดเงินกระจาดทอง ผ้ายันต์สีแดงเขียนตัวอักษรเงิน รูปขนาดใหญ่มงคร เครื่องตกแต่งในลักษณะนี้ได้รับอิทธิพลจากพิธีกรรมของคนไทยเชื้อสายจีน กลุ่มคนเหล่านี้มักเป็นเจ้าของศาลพระพรหม

ในภาพรวม เครื่องตกแต่งในพิธีบูชาพระพรหม **สะท้อนให้เห็นการผสมผสานรูปแบบการจัดงานที่เกิดจากการหยิบยืมแนวคิดจากพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในบริบทสังคมไทย** เช่น เทศกาลงานบุญในท้องถิ่นตามภูมิภาค งานสังคัมหรุหราชที่จัดในเชิงเศรษฐกิจงานพิธีการของรัฐ พิธีกรรมทางพุทธศาสนา พิธีไหว้ครูเทพหรือเทพเจ้า และพิธีไหว้เจ้าแบบเงินกล่าวได้ว่า อะไรที่คนในสังคมเห็นว่าดีและรู้สึกคุ้นเคย ล้วนสามารถนำมาประยุกต์เป็นเครื่องตกแต่งในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมได้ทั้งสิ้น



ภาพที่ 82 ความหลากหลายของเครื่องตกแต่งในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม

#### 4.1.5 เครื่องแต่งกายในพิธี

เครื่องแต่งกายในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมจำแนกได้ 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือ เครื่องแต่งกายของเจ้าลัทธิพิธี หากเป็นพราหมณ์ หมอพราหมณ์ และร่างทรง **จะแต่งชุดขาว** (ยกเว้นเพียงหลวงพ่อชานาญ วัดบางกุฎีทองที่หม่อมจิวรอย่างภิกษุสงฆ์ทั่วไป) เครื่องแต่งกายของพราหมณ์ได้แก่ ผ้านุ่งโจงกระเบนสีขาว และเสื่อราชปะแตนสีขาว ถุงเท้าและรองเท้าสีขาว ส่วนเครื่องแต่งกายของหมอพราหมณ์มีลักษณะคล้ายพราหมณ์ ท่อนล่างอาจเป็นโจงกระเบนหรือกางเกงสีขาว ท่อนบนเป็นเสื่อราชปะแตนสีขาว มักมีเสื่อคลุมทับด้วย เสื่อคลุมอาจเป็นสีขาวขลิบทองหรือลายคล้ายหนังเสือ นอกจากนี้ยังมีสายมงคลสีขาวคาดศีรษะและมีลูกประคำคล้องคอด้วย ส่วนเครื่องแต่งกายของร่างทรงพระพรหมซึ่งเป็นสตรี นุ่งกระโปรงยาวสีขาว เสื่อคอกระเช้าสีขาว

กลุ่มต่อมาคือ เครื่องแต่งกายของเจ้าของสถานที่และผู้มาร่วมพิธีกรรม จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า แม้ไม่มีกฎระเบียบที่กำหนดแน่นอนว่าต้อง “แต่งขาว” แต่ส่วนใหญ่ผู้มาร่วมพิธีกรรมจะนุ่งหม้อภรณ์สีขาว ทั้งนี้หากเป็นบุคคลทั่วไปจะแต่งชุดขาวสุภาพ ถ้าเป็นข้าราชการจะแต่งชุดขาวอย่างชุดพิธีการ **การแต่งชุดขาวเข้าร่วมพิธีบูชาพระพรหม ถือได้ว่าเป็น “อัตลักษณ์”**



**ประการหนึ่ง** เพราะกรณีศึกษาทั้ง 7 แห่ง สวมใส่เครื่องแต่งกายคล้ายกัน การแต่งขาวในพิธีบูชาพระพรหมจึงเป็นที่รับรู้ในวงกว้างและปฏิบัติโดยทั่วไป แม้ในกลุ่มนักท่องเที่ยวต่างชาติกว่าพันคนที่เข้าร่วมพิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณก็แต่งกายสีขาวด้วย

การนุ่งหม้อขาวของเจ้าลัทธิพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีบูชาพระพรหม สัมพันธ์กับมโนทัศน์ที่ผู้คนมีต่อพระพรหมว่าเป็นเทพ/เทวดาผู้บริสุทธิ์ **ประพடுத்தธรรม และเสพมังสวิรัต**



ภาพที่ 83 การแต่งชุดขาวในพิธีกรรมเป็น “อัตลักษณ์” อย่างหนึ่งของลัทธิพิธีบูชาพระพรหม

## 4.2 พฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธีกรรม

พฤติกรรมต่าง ๆ ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมเป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ แสดงถึงการเคารพบูชา และการอ่อนน้อมของผู้ศรัทธาต่อพระพรหม พร้อมกันนี้ พฤติกรรมสัญลักษณ์ก็แสดงถึงการตอบรับ การอำนวยการจากพระพรหมผ่านเจ้าลัทธิพิธีด้วย การแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ เป็น “สัญลักษณ์” ที่มีความหมายแฝง พฤติกรรมสัญลักษณ์ทำให้ความเชื่อพระพรหมที่ปรากฏในพิธีกรรมเป็นจริงเป็นจังขึ้นมา รายละเอียดของพฤติกรรมสัญลักษณ์ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม ดังนี้

### 4.2.1 พฤติกรรมสัญลักษณ์ของผู้ประกอบพิธี/เจ้าลัทธิพิธี

พฤติกรรมสัญลักษณ์ของผู้ประกอบพิธีหรือเจ้าลัทธิพิธีแสดงออกในลักษณะเป็นตัวกลางเพื่อสื่อสารกับพระพรหม รวมทั้งแสดงถึงการตอบรับจากพระพรหมผ่านทางและ กิริยาอาการต่าง ๆ ดังนี้

#### 4.2.1.1 การอ่านบทอัญเชิญพระพรหม

การอ่านบทสวดอัญเชิญพระพรหมเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์หลักในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม เป็นขั้นตอนสำคัญที่สุดในพิธีกรรม โดยปรกติก่อนจะอ่านบทสวดอัญเชิญพระพรหม เจ้าลัทธิพิธี/ผู้ประกอบพิธีจะต้องตรวจดูเครื่องเช่นสรวงบูชาว่าถูกต้องครบถ้วนดีแล้ว จากนั้นจึงไปยืนหรือนั่งประจำจุดในพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางของงานและอยู่ต่อหน้าสาธารณชน อีกประการหนึ่ง เจ้าลัทธิพิธี/ผู้ประกอบพิธีจะประกาศเชิญเจ้าของงานหรือแขกผู้มีเกียรติคนสำคัญให้ออกมาจตุรูปเทียบบูชาพระพรหมเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มพิธีกรรม



**เจ้าลัทธิพิธี** คือผู้ประกอบพิธีบวงสรวงหลัก เป็นผู้มีบทบาทโดดเด่นและเป็นศูนย์กลางของความเชื่อและพิธีบูชาพระพรหม เจ้าลัทธิพิธีเป็นสื่อกลาง (medium) ระหว่างโลกมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นผู้รู้ขั้นตอนและวิธีการเช่นสรวงบูชาพระพรหม ส่วน **ผู้ประกอบพิธี** มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับเจ้าลัทธิพิธี คือ เป็นผู้รู้ขั้นตอนและวิธีการเช่นสรวงเป็นสื่อกลางเพื่อติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ แต่ผู้ประกอบพิธีไม่ใช่ศูนย์กลางของความเชื่อและพิธีกรรม (ผู้ประกอบพิธีเป็นเพียงสื่อกลาง แต่ไม่ได้เชื่อมโยงในมิติที่ลึกกระทั่งเป็นตัวแทนของพระพรหม) เจ้าลัทธิพิธี/ผู้ประกอบพิธีบูชาพระพรหมจากกรณีศึกษาจำแนกได้ 4 กลุ่ม **กลุ่มแรก** คือ พราหมณ์ คือนักบวชวรรณะพราหมณ์ในศาสนาฮินดู รอบรู้ในคัมภีร์พระเวท (พระพรหมเอราวัณ) **กลุ่มที่ 2** คือหมอปราหมณ์ เป็นคนในท้องถิ่น ผ่านการบวชเรียนในศาสนาพุทธ และรู้ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม (เทวาลัยพระพรหมคลองขวาง บางแค, เทวาลัยท่าวมหาพรหมอัมรินทร์มา, ศาลพระพรหมอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด และเทวาลัยพระพรหม อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี) **กลุ่มที่ 3** คือพระสงฆ์ เป็นสมณะในพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาหลักของประเทศไทย (พระพรหม วัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี) **กลุ่มที่ 4** คือ ร่างทรง หมายถึง คนสามัญเป็นร่างทรงของพระพรหม (ศาลท่านพ่อพระพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์) ในบรรดาผู้นำในการประกอบพิธีบูชาพระพรหมเหล่านี้ ผู้วิจัยเห็นว่าไม่มีเพียงหลวงพ่อบ้านที่เชื่อมโยงกับพระพรหมในหลายมิติ กระทั่งบรรดาศิษย์นับถือบูชาหลวงพ่อบ้านและพระพรหมในลักษณะที่เป็นตัวแทนกัน

เมื่อเจ้าลัทธิพิธี/ผู้ประกอบพิธีอ่านบทอัญเชิญพระพรหม ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะนั่งประนมมือหันหน้าไปทางองค์พระพรหม ระยะเวลาในการอ่านบทสวดแตกต่างกันไปในแต่ละสถานที่ ที่ปรากฏมีตั้งแต่ 30 นาที ไปจนถึง 2 ชั่วโมง ทั้งนี้ ในช่วงเริ่มต้นเจ้าลัทธิพิธี/ผู้ประกอบพิธีอาจพูดเกริ่นเกี่ยวกับพระพรหมเพื่อให้ความรู้แก่ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม เช่น พระมหाराชครูชินรังสีพราหมณกุล ผู้ประกอบพิธีบูชาพระพรหมเอราวัณ อธิบายว่า “พระพรหมเป็นตัวแทนของพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา การบูชาพระพรหมเป็นสัญลักษณ์ของการปฏิบัติธรรม” หลวงพ่อบ้าน เจ้าลัทธิพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า วัดบางกุฎีทอง เทศนาว่า “ก่อนเริ่มพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า ขอให้พุทธบริษัทตั้งจิตให้เป็นหนึ่ง ระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และครูบาอาจารย์ (ครูบาอาจารย์ในที่นี้คือ พระพรหม) ทำจิตให้สงบ หลับตาให้เกิดสมาธิ”

จากการสำรวจข้อมูลภาคสนามพบความหลากหลายของบทอัญเชิญพระพรหม สามารถจำแนกได้ 4 ลักษณะ คือ บทอัญเชิญแบบไหว้ครูเทพ/เทวดา บทอัญเชิญแบบบวงสรวงพระภูมิเจ้าที่ บทอัญเชิญแบบคาถามงคลในพุทธศาสนา และบทอัญเชิญแบบคำอธิษฐานขอเงินพระพรหม ทั้งนี้ ลักษณะเด่นของบทอัญเชิญพระพรหม คือ การเอ่ยนาม “พระพรหม” ซ้ำ ๆ รวมถึงการจัดวางให้พระพรหมเป็น “ประธาน” ของเทพเทวดาทั้งหลายที่อัญเชิญมา **บทอัญเชิญเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของการสื่อสารกับพระพรหม** นอกจากนี้ การที่ความเชื่อพระพรหมปรากฏอยู่

ทั้งศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ อีกทั้งมีสถานะที่ “หลากหลาย” ในการรับรู้ของคนไทยนั้นถือเป็นข้อดี เพราะไม่ว่าจะจัดพิธีกรรมในลักษณะพุทธหรือฮินดู ความเชื่อ “พระพรหม” ก็มีที่ทางในระบบความเชื่อ จึงสร้างการยอมรับได้ง่าย

#### 4.2.1.2 การเข้าทรง

การเข้าทรงพระพรหมของเจ้าลัทธิพิธีปรากฏชัดในพิธีบวงสรวงศาลท่านพ่อพระพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งเจ้าลัทธิ คือ ดร.มุสตี จิตรชุ่ม ซึ่งเป็นเจ้าของสถานที่ที่เป็นร่างทรงพระพรหมเอง ก่อนการเข้าทรง ร่างทรงจะจูดรูปเทียนและโอมอ่านโองการนมัสการพระพรหม จากนั้นจึงนั่งสมาธิ (ประมาณ 5 นาที) ก่อนร่างกายจะสั่นเทิ้ม พูดออกมาด้วยน้ำเสียงและลีลาท่าทางของชายแก่ เรียกหาน้ำชามาดื่ม ในระหว่างเข้าทรง พระพรหมใช้สรรพนามแทนตัวเองว่า “ข้า” และเรียกบรรดาศิษย์ว่า “เอ็ง” ในขณะที่บรรดาศิษย์จะเรียกพระพรหมว่า “ท่านพ่อ” การสนทนากันยังใช้คำศัพท์โบราณด้วย เช่น ใช้คำว่า “เบี้ย” หรือ “อัฐ” แทนเงิน

เมื่อพระพรหมเข้าทรงแล้ว บุคคลแรกที่ท่านเรียกหาคือ คนที่อุปัฏฐากใกล้ชิดร่างทรง ลำดับถัดมาคือ บรรดาลูกหลานและเครือญาติ โดยเข้าไปหาพระพรหมทีละคน ใครมีปัญหาอะไรไม่ว่าเรื่องการทำงาน การเงิน ธุรกิจ ครอบครัว สุขภาพ ก็บอกต่อพระพรหม ซึ่งท่านก็จะให้คำแนะนำ ปัดเป่า อวยชัย หรือรักษาการเจ็บป่วยให้ตามแต่อาการ จากนั้นจึงถึงลำดับของบรรดาศิษย์และประชาชนทั่วไปที่มาร่วมพิธีกรรม การเข้าทรงนี้อาจกินเวลายาวนานต่อเนื่องกันไปประมาณ 1-2 ชั่วโมง

พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงออกในการเข้าทรงพระพรหม ณ ศาลท่านพ่อพระพรหม สื่อให้เห็นว่า “พระพรหม” เป็นเทวดาผู้ใหญ่ที่กลุ่มคนในสายตระกูลนี้เคารพนับถือ ถือเป็นภารกิจที่ทุก ๆ ปีจะต้องบวงสรวงเพื่อความเป็นสิริมงคล อีกทั้งเป็นการรดน้ำดำหัว “พระพรหม” เนื่องในโอกาสสงกรานต์ปีในตัว (พิธีกรรมนี้จัดขึ้นในทุก ๆ วันที่ 13 เมษายน ของทุกปี) **พิธีกรรมนี้จึงเป็นการบวงสรวงอารักษ์ประจำตระกูล และเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้ใหญ่หรืออารักษ์ประจำสายตระกูล** การเข้าทรงพระพรหมมีลักษณะเป็นไปอย่างกันเอง สนทนาสนม มีการพูดจาหยอกล้อ กลุ่มคนในสายตระกูลดังกล่าวและบรรดาศิษย์ที่เคารพนับถือต่างนำบุตรหลานของตนมาด้วย เด็ก ๆ ที่มีมาตั้งแต่อายุ 1 ขวบไปกระทั่งถึงวัยเรียนในมหาวิทยาลัย เด็ก ๆ ที่เติบโตมาพร้อมกับลัทธิความเชื่อนี้ย่อมซึมซับวิถีปฏิบัตินี้ไปโดยอัตโนมัติ

อนึ่ง การเข้าทรงพระพรหม มิได้ปรากฏเพียงในส่วนของเจ้าลัทธิพิธีเท่านั้น ในส่วนของผู้มาร่วมพิธีกรรมก็อาจแสดงพฤติกรรมสัญลักษณ์ดังกล่าวได้ด้วย ที่พบการเข้าทรงในลักษณะหลังนี้ได้แก่ พิธีบวงสรวงพระพรหม เทวาลัยคลองขวาง บางแค กรุงเทพฯ พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี และ งานประเพณีบวงสรวงพระพรหมและ

บุญกุ่มข้าวใหญ่ อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด พิธีกรรมที่อำเภोजตุรพักตรพิมานมีประเด็นที่น่าสนใจว่า พิธีกรรมดังกล่าวเป็นพิธีกรรมที่หน่วยงานรัฐจัดขึ้น ผู้ร่วมงานส่วนใหญ่เป็นข้าราชการจึงมีลักษณะที่เป็นทางการ อย่างไรก็ตาม เมื่อปรากฏว่าในช่วงท้ายของพิธีกรรมสตรีที่มาร่วมงานคนหนึ่งได้แสดงอาการว่าองค์พระพรหมลงมาประทับเพราะต้องการสื่อสารกับลูกหลาน แม้ข้าราชการผู้จัดงานจะไม่ได้ให้ความสนใจหรือสนับสนุน แต่ก็มิได้คัดค้านหรือห้ามปรามแต่ประการใด

#### 4.2.1.3 การเบิกเนตรเทวรูปพระพรหม และการปลุกเสกวัตถุมงคลพระพรหม

การเบิกเนตรเทวรูปพระพรหม ปรากฏให้เห็นจากการเก็บข้อมูลภาคสนามที่พิธีบวงสรวงท่านพ่อพระพรหม อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และพิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณ ขั้นตอนในการเบิกเนตรพระพรหมเป็นไปโดยไม่ซับซ้อน คือ เจ้าลัทธิรับเทวรูปพระพรหมมาบริการคาถา อธิษฐาน แล้วเจิมก็เป็นอันเสร็จ ส่วนการเบิกเนตรพระพรหมที่พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า วัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี มี 2 แบบ แบบแรกคือนำเทวรูปพระพรหมเข้าร่วมในพิธีกรรมแล้วคล้องสายสิญจน์ไว้ที่เศียรพระพรหม สายสิญจน์ดังกล่าวจะเชื่อมต่อไปยังเจ้าลัทธิพิธี เมื่อเจ้าลัทธิพิธีทำการเป่ายันต์พรหมสี่หน้าผ่านสายสิญจน์นั้น พลังอำนาจต่าง ๆ จะถ่ายทอดมาทางสายสิญจน์เข้าสู่เทวรูปพระพรหม ทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ แบบที่สองคือนำเทวรูปพระพรหมไปให้หลวงพ่อบุญการอักขระเพื่อเบิกเนตร แบบหลังนี้มักทำในโอกาสปรกติ ไม่ใช่ในวันประกอบพิธีกรรมซึ่งหลวงพ่อบุญการจะมีภารกิจหลายอย่างจนไม่สามารถกระทำให้ได้เป็นรายบุคคล

ส่วนการปลุกเสกวัตถุมงคลพระพรหม ปรากฏให้เห็นที่ วัดบางกุฎีทอง อำเภอมือง จังหวัดปทุมธานี และ พระพรหม เทวาลัยอำเภอมหาราชบุรี จังหวัดสิงห์บุรี การปลุกเสกมักกระทำก่อนหรือหลังวันประกอบพิธีกรรมใหญ่ คือทำเป็น “พิธีกรรมย่อย” แยกออกไปจากงานบวงสรวงพระพรหม น่าสนใจว่าการปลุกเสกพระพรหมที่พบในกรณีศึกษาทั้ง 2 ที่ต่างมีพระภิกษุสงฆ์เป็นเจ้าลัทธิพิธี การปลุกเสกวัตถุมงคลพระพรหมที่วัดบางกุฎีทองนั้น หลวงพ่อบุญการจะตั้งเครื่องพิธี อัญเชิญรูปปั้น ภาพถ่ายของครูบาอาจารย์สายวิชาพรหมสี่หน้ามาตั้งไว้ในพิธี ผู้ที่ทำหน้าที่ปลุกเสกมีเพียงหลวงพ่อบุญการโดยลำพัง (กล่าวกันว่าปัจจุบันนี้หลวงพ่อบุญการเป็นเพียงผู้เดียวที่ยังสืบทอดวิชานี้อยู่) ทั้งนี้การปลุกเสกอาจทำหลายครั้ง แต่แต่ละครั้งจะแจ้งข่าวไปยังบรรดาศิษย์ในพิธีปลุกเสกจึงมีลูกศิษย์มากมายเข้าร่วมเพื่อชมบารมีและเป็นสักขีพยาน ส่วนการปลุกเสกพระพรหมโดยหลวงพ่อบุญการ วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี นั้นทำในลักษณะพิธีพุทธาภิเษกคือมีพระเกจิอาจารย์หลายรูปจากหลายวัดร่วมกันประกอบพิธีปลุกเสก

จากที่นำเสนอข้างต้น กล่าวได้ว่า “การสัมผัสพระพรหม” ของเจ้าลัทธิซึ่งมีฐานะเป็น “ตัวกลางพระพรหม” ทำให้เทวรูปนั้น ๆ มีความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา ทั้งนี้การสัมผัสอาจทำในลักษณะส่วนตัวหรือเป็นปัจเจก และกระทำในลักษณะพิธีกรรมการปลุกเสกก็ได้

#### 4.2.1.4 การเจิมหน้าผากหรือพรมนํ้ามนต์โดยเจ้าลัทธิพิธี

การเจิมหน้าผาก เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ติกะ” เป็นแนวคิดที่ไทยรับมาจากอินเดีย การแต้มติกะกลางหน้าผากในวัฒนธรรมฮินดูสื่อความหมายถึงความเป็นมงคล นอกจากนี้จุดที่แต้มซึ่งเปรียบเสมือนตาที่สามของพระศิวะยังมีความหมายด้านปรัชญา คือ สมาธิ ปัญญา ญาณ และความรู้ (บุญรอด บุญเกิด, 2560: ออนไลน์) การเจิมหน้าผากในลัทธิพิธีบูชาปรากฏอย่างโดดเด่นที่พิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณ กิจกรรมดังกล่าวเป็นกิจกรรมสำคัญที่กินเวลายาวนาน 2-3 ชั่วโมงโดยพราหมณ์หลวงผู้ประกอบพิธีเป็นผู้เจิม สำหรับผู้รับการเจิมส่วนใหญ่เป็นชาวต่างประเทศ คือเป็นชาวจีนที่เดินทางมาจาริกแสวงบุญ **สื่อนัยยะว่า “เป็นการรับพรจากพระพรหม” จากการเข้าร่วมพิธี** ส่วนผงที่พราหมณ์ใช้เจิมเป็นผงสีขาว เรียกว่า “วิภูติ” การเจิมหน้าผากโดยพราหมณ์หรือหมอปราหมณ์ที่เป็นเจ้าลัทธิพิธียังปรากฏที่พิธีบวงสรวงพระพรหม เทวาลัยบางแค กรุงเทพฯ อย่างไรก็ตาม การเจิมดังกล่าวหมอปราหมณ์จะเจิมให้เฉพาะเจ้าของศาลและเครือญาติเท่านั้น

ส่วนการพรมนํ้ามนต์โดยเจ้าลัทธิพิธีนั้นเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่กระทำในพิธีกรรมที่มีพระสงฆ์เป็นเจ้าลัทธิพิธี คือ พิธีสวดขอเงินพระพรหม และพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า ณ วัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี ความหมายของการประพรมนํ้ามนต์เป็นไปเพื่อความเป็นสิริมงคล ขับไล่เสนียดจัญไร และเพื่อความโชคดีมีชัย น่าสนใจว่าในมโนทัศน์ของลูกศิษย์ที่เคารพนับถือพระพรหมวัดบางกุฎีทองนั้น องค์พระพรหมและหลวงพ่อบ้านาญเป็นสิ่งเดียวกัน ดังนั้นภายหลังจากสวดอ้อนวอนขอเงินพระพรหมพร้อม ๆ กัน หรือรับยันต์พรหมสี่หน้าแล้ว การได้รับการประพรมนํ้ามนต์จากเจ้าลัทธิพิธีจึงเป็นเสมือนการได้รับพรจากพระพรหมด้วย

กล่าวได้ว่า ทั้งการเจิมหน้าผาก และการพรมนํ้ามนต์ เป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ของเจ้าลัทธิพิธีที่สื่อความหมายเช่นกันเดียวกัน คือ การได้รับพรจากพระพรหมจากการเข้าร่วมพิธีกรรม

นอกจากพฤติกรรมสัญลักษณ์ข้างต้นที่ได้นำเสนอไปแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่า ผู้ประกอบพิธีบางแห่งมีพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ต่างออกไป อาทิ ร่างทรงพระพรหม ศาลท่านพ่อพระพรหม อำเภอบางบัวทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากการเข้าทรงที่นี้เป็นไปเพื่อการรักษาโรคด้วย ผู้ประกอบพิธีจึงมีวัตถุประสงค์สัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ต่างไปจากสถานที่อื่น วัตถุประสงค์ ได้แก่ เหล็กแหลมระฆัง และใบมะยม พฤติกรรมสัญลักษณ์ ได้แก่ การเอาเหล็กแหลมกดลงไปยังบริเวณที่เจ็บป่วย การเอาระฆังครอบหัวแล้วเป่าขับโรคภัย หรือการเอาใบมะยมพาดเพื่อขับไล่ความเจ็บป่วยและเสนียดจัญไร ผู้วิจัยเห็นว่าพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ผู้ประกอบพิธีแสดงออกนี้คล้ายคลึงกับการทรงเจ้าเข้าผีเพื่อรักษาโรคดังที่ปรากฏอยู่ในทั้งวัฒนธรรมท้องถิ่นและวัฒนธรรมเมืองของไทย

#### 4.2.2 พฤติกรรมสัญลักษณ์ของผู้เข้าร่วมพิธี

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม พบว่า พฤติกรรมสัญลักษณ์ของผู้เข้าร่วมพิธีในแต่ละที่มีความแตกต่างกันพอสมควร ทั้งนี้อาจเพราะพิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นในแต่ละที่ จัดขึ้นจาก “แนวคิด” ที่แตกต่างกัน ในภาพรวมพฤติกรรมสัญลักษณ์สำคัญ ๆ ของผู้เข้าร่วมพิธีมีดังนี้

##### 4.2.2.1 การสักการะพระพรหม

การสักการะพระพรหมเป็นการแสดงความอ่อนน้อมและการยอมรับ ความเชื่อพระพรหม แสดงออกในหลายแบบได้แก่ การไหว้สักการะ การถวายเครื่องบูชา การสวดบูชา และการลาเครื่องสังเวย ดังนี้

**การไหว้สักการะ** โดยจตุรปูเทียนบูชาพระพรหมเป็น **“พฤติกรรมสัญลักษณ์หลักที่ปรากฏร่วมกันในทุกสถานที่ของลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่เป็นกรณีศึกษา”** โดยมาก การจตุรปูเทียนสักการะของผู้เข้าร่วมพิธีมักกระทำก่อนที่พิธีบวงสรวงจะเริ่มขึ้น การจตุรปูเทียนบูชาต่อพระพรหมสั้นนัยยะถึง “ความศรัทธา” และ “การนอบน้อม” ที่ปัจเจกบุคคลมีต่อความเชื่อนี้ เป็นการเตรียมใจให้พร้อมก่อนการเข้าร่วมพิธีกรรม วิธีการในการไหว้สักการะพระพรหมมีความแตกต่างจากการกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ทั้งนี้เพราะพระพรหมมี 4 หน้า การกราบไหว้จึงต้องกระทำถึง 4 ครั้ง เวียนกันไปแต่ละหน้า รูปเทียนที่ไหว้ต้องเตรียมให้เพียงพอสำหรับทุกหน้า ในอดีตการกราบไหว้จะไหว้หน้าใดก่อน ไม่มีข้อกำหนดไว้ ผู้กราบไหว้กระทำได้ตามแต่สะดวก อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมาได้มีผู้รื้อสร้างคำอธิบายและกำหนดขั้นตอนไว้ เช่น อาจารย์วิรุ จิตสัมผัส อธิบายวิธีการไหว้พระพรหมเอราวินว่า ให้ไหว้จากหน้าทางทิศเหนือเป็นหน้าแรก แล้วเวียนขวาไปจนครบทั้ง 4 หน้า การขอพรให้ขอเพียงเรื่องเดียวเท่านั้นแต่ต้องขอจากทั้ง 4 หน้า แล้วกลับมาอธิษฐานซ้ำที่หน้าแรกอีกครั้ง นอกจากนี้เมื่อจตุรปูเทียนแล้วต้องเอามือกวักคว้นรูปเข้าหาตัว 3 ครั้งเพื่อความเป็นสิริมงคลด้วย (วิรุ จิตสัมผัส: 2560: ออนไลน์) นอกจากนี้ยังมีคำอธิบายอื่น ๆ เช่นว่าให้ไหว้เพียงหน้าเดียว เพราะแต่ละหน้าของพระพรหมให้พรที่แตกต่างกัน หน้าแรกให้ขอเรื่องการทำงาน หน้าที่สองให้ขอเรื่องธุรกิจ หน้าที่ยี่สามให้ขอเรื่องสุขภาพ และหน้าที่ยี่สี่ให้ขอเรื่องโชคลาภ เป็นต้น

**การถวายเครื่องบูชา** โดยมากนิยมถวายพวงมาลัยดอกดาวเรืองสีเหลืองและดอกบัว นอกจากนี้ยังอาจถายน้ำตม น้ำแดง ละคร ช่างม้า ได้ด้วย สำหรับการถวายเครื่องบูชาในพิธีบวงสรวง หากผู้เข้าร่วมพิธีต้องการ **“ให้ถวายผลไม้เป็นหลัก”** ห้ามถวายอาหารคาวและเหล้า ผู้จัดพิธีกรรมมักเตรียมพื้นที่จัดวางเครื่องบวงสรวงของปัจเจกบุคคลไว้ โดยจัดวางแยกไว้จากเครื่องบวงสรวงหลัก การถวายเครื่องบวงสรวงที่เป็นกระเช้าหรือตะกร้าผลไม้ปรากฏเป็น “ประเพณีนิยม” อย่างชัดเจนที่พิธีบวงสรวงพระพรหม อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

ที่ผู้มาร่วมพิธีต่างถวายเครื่องบูชาส่วนตัว เฉพาะเครื่องบูชาของปัจเจกนี้มีหลายร้อยตะกร้า ผู้จัดงานได้เตรียมเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวก ออกสติกเกอร์และเลขลำดับติดไว้ที่เครื่องบวงสรวงเหล่านั้น เพื่อความเป็นระเบียบ และความถูกต้องเวลารับเครื่องบวงสรวงกลับหลังเสร็จสิ้นพิธีกรรม

**การสวดบูชา** หากเป็นช่วงก่อนพิธีกรรม ผู้กราบไหว้จะสวดคำบูชาสั้น ๆ ที่ติดไว้ยังศาลหรือเทวาลัยนั้น ตัวอย่างคำสวดสั้น ๆ เช่น ตั้งนโม 3 จบ แล้วกล่าว “โอมพระพรหมเทวานัง” ( 3 ครั้ง) แต่หากเป็นการสวดบูชาในช่วงพิธีกรรม บางที่หมอปราหมณ์หรือมคณาจากอาจกล่าวคำสวดนำแล้วให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมกล่าวตาม โดยกล่าวออกมาพร้อมกันด้วยเสียงดัง ๆ (ในขณะที่สวดนี้ หันหน้าไปทางเทวรูปพระพรหม) ตัวอย่างสถานที่ที่มีพฤติกรรมสัญลักษณ์ลักษณะนี้ได้แก่ เทวาลัยพระพรหมอัมรีตัมฯ กรุงเทพฯ เทวาลัยพระพรหมคลองขวาง บางแค กรุงเทพฯ และพระพรหม วัดบางกุฎีทอง อำเภอมะนัง จังหวัดปทุมธานี ในขณะที่บางสถานที่ ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมไม่ต้องสวดอะไรเลย เพียงแค่ประนมมือแล้วตั้งจิตฟังคำสวดที่เจ้าลัทธิพิธีเป็นผู้สวดหรืออ่านก็พอ

**การลาเครื่องสังเวย** เมื่อพิธีกรรมเสร็จสิ้น หมอปราหมณ์จะนำกล่าวคำลาเครื่องสังเวย จากนั้นผู้เข้าร่วมพิธีกรรมก็จะอธิษฐานต่อพระพรหมอีกครั้งแล้วนำเครื่องสังเวยบวงสรวงที่ตนนำมากลับได้ นับว่าเป็นของสิริมงคล นำไปแจกจ่ายให้สมาชิกในครอบครัวรับประทานเพื่อให้โชคดี ส่วนผู้ที่ไม่ได้นำเครื่องบวงสรวงมาด้วย มักรับเครื่องสังเวยคนละเล็กน้อยจากเครื่องสังเวยหลักที่เจ้าของสถานที่จัดเตรียมไว้ การนำเครื่องสังเวยกลับไปรับประทานอย่างที่ปรากฏในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมนี้ส่วนหนึ่งคงได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมการไหว้เจ้าของคนไทยเชื้อสายจีน

#### 4.2.2.2 การปฏิบัติกรรมฐาน

การปฏิบัติกรรมฐานเป็นกิจกรรมสำคัญหนึ่งในพิธีกรรมสวดขอเงินพระพรหม วัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี โดยผู้เข้าร่วมพิธีกรรมทุกคนจะร่วมกันนั่งกรรมฐานประมาณ 15-20 นาที ระยะเวลาที่ทำกรรมฐาน หลวงพ่อชานาญ อุดมปญโญ ซึ่งเป็นเจ้าลัทธิพิธีจะบรรยายธรรม หากพิจารณาเพียงผิวเผินดูคล้ายว่า เพราะเจ้าลัทธิพิธีเป็น พระสงฆ์จึงได้ผนวกกิจกรรมนั่งสมาธิซึ่งเป็น “กิจกรรมหลักในพุทธศาสนา” เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีบูชาพระพรหม แต่เมื่อพิจารณาการบูชาพระพรหมในสถานที่อื่น ๆ ประกอบกลับพบว่า “การปฏิบัติกรรมฐาน” กับ “การบูชาพระพรหม” มีความสัมพันธ์กันในมิติที่ลึกกว่า กล่าวคือ พระสงฆ์ 2 รูปที่เกี่ยวข้องกับลัทธิพิธีบูชาพระพรหม คือ หลวงพ่อชานาญ อุดมปญโญ (วัดบางกุฎีทอง อำเภอมะนัง จังหวัดปทุมธานี) และ หลวงพ่อจรัญ ฐิตธมโม (วัดอัมพวัน - เทวาลัย พระพรหม อำเภอบรมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี) ต่างเป็นพระสงฆ์สายกรรมฐาน โดยเฉพาะหลวงพ่อจรัญ ฐิตธมโม มีชื่อเสียงยิ่งในการสอนเรื่องการทำสมาธิ จึงปรากฏธรรมเนียมนิยมในการรวมตัวกันนั่งสมาธิที่เทวาลัยพระพรหม อำเภอบรมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี ในตอนค่ำของช่วงวันพระ พระสงฆ์ได้ใช้ “การปฏิบัติกรรมฐานเป็นช่องทาง



**ในการสอนเพื่อให้คนเข้าถึงพระพรหม”** พระพรหมในมิตติดังกล่าวนี้อยู่กึ่งกลางระหว่าง “ความเชื่อ” และ “ปริศนาธรรม”

การปฏิบัติกรรมฐานยังเป็นส่วนหนึ่งวัตรปฏิบัติสำคัญของ ดร.มุสตี จิตรชุ่ม เจ้าลัทธิพิธีบูชาพระพรหม ศาลท่านพ่อพระพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ดังปรากฏว่า ก่อนการประทับทรงพระพรหมในช่วงพิธีกรรม เจ้าลัทธิพิธีจะนุ่งขาวห่มขาว ถือศีลกินเจและปฏิบัติกรรมฐานเป็นเวลา 1 เดือน นอกจากนี้ในการอัญเชิญพระพรหมลงมาประทับทรง เจ้าลัทธิพิธีก็นั่งสมาธิเพื่อให้จิตนิ่งและว่างด้วย

การปฏิบัติกรรมฐานในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมของผู้เข้าร่วมพิธี เป็นไปในลักษณะที่สอดคล้องจากการทบทวนเรื่องราวเกี่ยวกับพระพรหมในชาดกที่พบว่า ตัวละครเอกที่เป็น “พระพรหม” หรือ ตัวละครฝ่ายดีเมื่อแก่ชราแล้ว ต่างละบ้านเมืองเข้าป่าเพื่อปฏิบัติกรรมฐาน ในตอนท้ายเมื่อสิ้นชีวิตก็ได้เข้าถึงพรหมโลก ดังนั้น การบูชาพระพรหม และการปฏิบัติกรรมฐานจึงมีนัยยะบางอย่างที่สัมพันธ์กันอย่างน่าสนใจ

#### 4.2.2.3 การฝากตัวเป็นศิษย์พระพรหม หรือเจ้าลัทธิพิธีบูชาพระพรหม

เจ้าลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่มีลูกศิษย์เป็นกลุ่มก้อน ได้แก่ หลวงพ่อชำนาญ อุดมปญโญ วัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี และ ดร.มุสตี จิตรชุ่ม ศาลท่านพ่อพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ในสถานการณ์ที่ไม่ใช่พิธีกรรม การฝากตัวเป็นศิษย์หลวงพ่อชำนาญ กระทำได้โดยการไปที่วัด กราบบูชาท่าน และอาจหาวัตถุมงคลของท่านมาเคารพบูชา หากต้องการเป็นศิษย์คนสนิทก็ต้องไปที่วัดอย่างสม่ำเสมอ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่วัดจัด โดยอาจเข้าไปเป็นอาสาสมัคร มีบทบาทเป็น “ตัวแทน” ของทางวัดอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แก่ผู้มาร่วมพิธีกรรม ส่วน ดร.มุสตี จิตรชุ่ม ท่านเป็นร่างทรงที่มีสำนักอยู่ในกรุงเทพฯ ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับโชคชะตาพยากรณ์ เสริมดวงบารมี และชี้แนะเกี่ยวกับธุรกิจ กลุ่มคนที่เป็นศิษย์ของท่านมักเคยได้รับการช่วยเหลือจากสำนักไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่งมาก่อน การฝากตัวเป็นศิษย์ในโอกาสปรกตินี้ กระทำได้โดยนำดอกไม้ธูปเทียนเข้าไปกราบไหว้ฝากตัว

การฝากตัวเป็นศิษย์ครั้งแรกในพื้นที่พิธีกรรมมีรูปแบบที่แตกต่างจากสถานการณ์ปรกติ ทั้งนี้เพราะพิธีบูชาพระพรหมจัดเป็น “ประเพณีสาธารณะ” มีผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเป็นจำนวนมาก จึงยากที่จะไปกราบเจ้าลัทธิพิธีหรือฝากตัวเป็นรายบุคคล การฝากตัวเป็นศิษย์หลวงพ่อชำนาญกระทำโดยการจุดธูปเทียนบูชาพระพรหมองค์ใหญ่ (ซึ่งเป็นตัวแทนหลวงพ่อ) บูชาพระพุทธรูป 2 องค์ที่ประดิษฐานอยู่ในศาลาราย องค์แรกชื่อว่า หลวงพ่อเคราะห์หายคลายทุกข์ องค์ที่สองชื่อว่า หลวงพ่อผาสุกมีทรัพย์ จากนั้น หากเวลา โอกาส และจังหวะอำนวยให้ขึ้นไปกราบหลวงพ่อชำนาญบนกุฏิ หากไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ก็ให้ไปนั่งในพื้นที่พิธีกรรม **เอกสารสัญญาบัตร**

**เชื่อมต่อกับประำพิธีสวมคล้องศีรษะ** ผู้ที่ผ่านพิธีเป้ายันต์พรหมสีหน้าแล้วก็เหมือนผ่านการครอบครุหรือฝากตัวเป็นลูกศิษย์หลวงพ่อกแล้ว ส่วนการฝากตัวเป็นศิษย์ร่างทรงท่านพ่อพระพรหม กระทำได้โดยนำพวงมาลัย และน้ำอบไปกราบท่าน ทั้งนี้ผู้ที่มาเป็นครั้งแรกอาจต้องบอกท่านพ่อพระพรหมที่ประทับในร่างทรงว่ามาเป็นครั้งแรกเพื่อขอพืงบารมีท่าน โดยปรกิตท่านพ่อพระพรหมจะสนทนาปราศรัยด้วยในช่วงเวลาสั้น ๆ อย่างเป็นกันเอง

สำหรับการฝากตัวเป็นศิษย์พระพรหมอื่น ๆ ในพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา ผู้เข้าร่วมพิธีสามารถจุดธูปเทียนบูชา ถวายพวงมาลัย แล้วอธิษฐานฝากตัวต่อพระพรหมองค์นั้นได้ด้วยตนเอง

จะเห็นว่าการฝากตัวเป็นศิษย์พระพรหมหรือเจ้าลัทธิพิธีบูชาพระพรหมเป็นไปโดยไม่ยุ่งยากซับซ้อน สะท้อนให้เห็นว่าความเชื่อและพิธีกรรมนี้เปิดกว้างต่อทุกผู้ทุกคน เป็นลัทธิพิธีที่เป็นสาธารณะและเข้าถึงได้ง่าย อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมสามารถอธิษฐานฝากตัวได้ด้วยตนเอง

#### 4.2.2.4 การบูชาวัตถุมงคล

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า พิธีบวงสรวงพระพรหมที่เป็นกรณีศึกษามีหลายสถานที่ที่มีวัตถุมงคลพระพรหมให้ศิษย์หรือผู้ศรัทธาได้เข้าหามาเคารพบูชา ตัวอย่างสถานที่เหล่านั้น ได้แก่ พระพรหมวัดบางกุฎีทอง อำเภอมือง จังหวัดปทุมธานี เทวาลัยพระพรหม อำเภอบุรี จังหวัดสิงห์บุรี ศาลพระพรหม อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด เทวาลัยพระพรหมคลองขวาง เขตบางแค และ ศาลพระพรหมเอราวัณ กรุงเทพมหานคร

วัตถุมงคลพระพรหมจำแนกตามกลุ่มผู้สร้างได้ 2 แบบ แบบแรกจัดสร้างโดยเจ้าลัทธิพิธีหรือเจ้าของสถานที่ แบบที่สอง จัดสร้างและจัดจำหน่ายโดยเอกชน สำหรับวัตถุมงคลพระพรหมที่จัดสร้างโดยเจ้าลัทธิพิธีนั้น วัดบางกุฎีทอง อำเภอมือง จังหวัดปทุมธานี จัดสร้างวัตถุมงคลออกมามากที่สุด และวัดดังกล่าวเป็น **“ศูนย์กลางวัตถุมงคลพระพรหม”** ผู้เข้าร่วมพิธีเป้ายันต์พรหมสีหน้ากว่าหมื่นคนจะเข้าหาวัตถุมงคลพระพรหมเพื่อเป็นที่ระลึกและเพื่อนำกลับไปบูชาที่บ้าน ซึ่งแต่ละปีจะมีวัตถุมงคลสร้างออกมาในรูปแบบที่ต่างกัน วัตถุมงคลทุกชิ้นจะมีเลขลำดับระบุ เพื่อยืนยันว่าเป็นของแท้ การเข้าวัตถุมงคลในพิธีเป้ายันต์พรหมสีหน้า ผู้ศรัทธามักตัดสินใจแล้วล่วงหน้า เพราะมีการประชาสัมพันธ์วัตถุมงคลเหล่านี้ผ่านสื่อออนไลน์ นอกจากนี้ วัตถุมงคลทุกรุ่นจะจัดสร้างในจำนวนที่จำกัด คือมีการระบุจำนวนขึ้นไว้หมดแล้วหมดเลย ผู้ที่ต้องการวัตถุมงคลดังกล่าวจึงต้องรีบต่อคิวเพื่อจัดเช่า และต้องเตรียมปัจจัยไว้ให้พร้อม ตัวอย่างวัตถุมงคลที่จัดสร้างในพิธีเป้ายันต์พรหมสีหน้า ได้แก่ เทวรูปพระพรหม เหริยญพรหม หน้ากากพรหม ตระกรุดพรหม คทาพรหม ยันต์พรหมสีหน้า เป็นต้น

ส่วนวัตถุมงคลที่จัดสร้างและจัดจำหน่ายโดยเอกชนปรากฏที่พิธีบวงสรวง พระพรหมเอราวัณ เมื่อผู้เข้าร่วมพิธีเข้าวัตถุมงคลจากเอกชนแล้ว จะนำวัตถุมงคลนั้นไปยื่นให้เจ้าหน้าที่ของศาลซึ่งเจ้าหน้าที่เหล่านั้นจะวางวัตถุมงคลเหล่านั้นไว้แนบชิดกับเทวรูปพระพรหมเอราวัณประมาณ 5-10 นาที การกระทำเช่นนี้กล่าวกันว่าเป็นการดูดซับพลังอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์จากพระพรหมองค์ต้นแบบ นอกจากนี้ ยังมีความนิยมนำวัตถุมงคลไปให้พรหมณ์หลวงซึ่งเป็นเจ้าลัทธิพิธีบริการมปลุกเสกด้วย

การเช่าหาวัตถุมงคลไปกราบไหว้บูชาส่วนตัวเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ยืนยันได้อย่างดีว่า ชนกลุ่มหนึ่งมีความเคารพศรัทธาต่อพระพรหมอย่างมาก ความเชื่อพระพรหมได้เป็น “ลัทธิพิธี” ที่แทรกตัวอยู่ในระบบความเชื่อของคนไทย วัตถุมงคลที่เช่าไป ผู้ศรัทธาบูชาในหลายแบบเช่น ห้อยคอ ตั้งน้ารถ หรือวางบนหิ้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พระพรหมจึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ติดตัวคุ้มครองปัจเจกชน และเป็นที่เคารพบูชาในเคหสถานส่วนตัวด้วย

#### 4.3 ความหมายของสัญลักษณ์ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม

ตามแนวคิดของเทอร์เนอร์ สัญลักษณ์ในพิธีกรรมประกอบไปด้วยข้อความหมาย 2 ข้อ ข้อแรกคือข้อความหมายที่สื่อถึงความรู้สึกและข้อที่สองคือข้อความหมายที่สื่อถึงคุณค่า เมื่อนำกรอบแนวคิดเรื่องข้อความหมายของสัญลักษณ์มาวิเคราะห์และตีความสัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม พบข้อความหมายทั้ง 2 ข้อข้อความหมาย ดังนี้

##### 4.3.1 ข้อความหมายที่สื่อถึง

ข้อความหมายที่สื่อถึงความรู้สึก คือรูปแบบที่เห็นได้ชัดเจนที่สัญลักษณ์นั้นสื่อออกมาโดยตรง ความหมายจึงมักเป็นไปตามปรากฏการณ์และกระบวนการทางธรรมชาติ ทั้งทางที่เป็นเหตุเป็นผลและในทางจิตวิทยา (Turner, 1967: 28) ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมประกอบด้วยข้อความหมายที่สื่อถึงความรู้สึกที่สำคัญ ดังนี้

##### 4.3.1.1 พระพรหมเป็นเทพ/เทวดาที่มีสถานะสูงส่ง และเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึง “ความดีงาม”

สัญลักษณ์ที่ปรากฏรวมในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมสื่อความหมายว่า พระพรหมเป็นเทพ/เทวดาที่มีสถานะอันสูงส่ง เป็นเทพ/เทวดาที่มีศักดิ์สูง เป็นรองก็เพียงแต่พระพุทธรูปเท่านั้น นอกจากนี้สัญลักษณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ยังสื่อถึงลักษณะร่วมที่สำคัญว่า พระพรหมเป็นเทพ/เทวดาที่เปี่ยมไปด้วยความดีงาม เป็นสัญลักษณ์ของความดี ดังนี้

##### 1) พระพรหมเป็นเทพ/เทวดาผู้ใหญ่

พระพรหมทั้งในศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธเป็นเทพ/เทวดาชั้นสูง กล่าวคือ ในศาสนาฮินดู พระพรหมเป็นหนึ่งในเทพตรีมูรติ ซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุด มีบทบาทเป็นผู้สร้าง

ส่วนในศาสนาพุทธ พระพรหมหรือพรหมโลกเป็นสวรรค์ชั้นสูงเป็นที่สถิตของเทวดาที่มีกิเลสเบาบาง พระพรหมในพุทธศาสนามักปรากฏองค์ในเหตุการณ์สำคัญ ๆ ของพระพุทธเจ้า โดยมีฐานะเป็นเทวดาผู้ใหญ่ซึ่งคอยอุปฐากพระพุทธองค์

วัตถุประสงค์หลักที่แสดงสถานะการเป็นเทพ/เทวดาผู้ใหญ่อันสูงส่ง ปรากฏผ่านศาลและเทวาลัยพระพรหม ที่นิยมสร้างด้วยหลังคาชั้นซ้อนหรือเรือนยอด สร้างในความหมายเช่นเดียวกับปราสาทราชวังคือเป็นที่อยู่ของผู้มีบุญ มีศักดิ์สูง นอกจากนี้ยังปรากฏผ่านรูปร่างของพระพรหมซึ่งนิยม “สี่ทอ” รูปร่างสี่ทอสื่อถึงสิ่งที่มีค่าสูง ดังปรากฏในความเชื่อของไทยว่า ผู้มีรูปทอคือผู้มีบุญหรือกษัตริย์ นอกจากนี้เครื่องประกอบพิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็นฉัตร บายศรี จำนวนหลาย ๆ ชั้น ต่างก็เป็น “สัญลักษณ์” ที่สื่อความหมายไปในทิศทางเดียว คือ เทพ/เทวดาผู้ใหญ่ที่สูงส่ง

พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่า พระพรหมเป็นเทพ/เทวดาผู้ใหญ่ หรือมีความสำคัญยิ่ง ปรากฏผ่านการอ่านบทสวดอัญเชิญพระพรหมของเจ้าลัทธิพิธีที่จัดวางให้พระพรหมเป็น “ประธาน” ของงาน คือหลังจากที่อัญเชิญเทพ/เทวดาต่าง ๆ มาพร้อมแล้ว จึงเชิญ “พระพรหม” มาเป็นประธาน และบทสวดอัญเชิญจะเน้นการเอ่ยพระนามของพระพรหมซ้ำ ๆ เพื่อให้โดดเด่นและเป็นที่ยึดจำ นอกจากนี้ในระหว่างการประกอบพิธีกรรม ทั้งเจ้าลัทธิพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีกรรมต่างประนมมือ จ้องมองและอ้อนวอนไปที่องค์พระพรหม พฤติกรรมเช่นนี้แสดงถึงการเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญที่สุดและเป็นศูนย์กลางของงาน

## 2) พระพรหมเป็นเทพ/เทวดาผู้ครองธรรม

การที่ความเชื่อพระพรหมมีมิติที่แหลมล้ำในหลายศาสนา ถือว่าเป็น “ลักษณะเด่น” เพราะสามารถประยุกต์ตีความได้หลายแบบ ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมได้ดึงลักษณะเด่นด้าน “เทพ/เทวดาผู้ประพฤดิธรรมหรือครองธรรม” ให้ปรากฏเด่นออกมา

วัตถุประสงค์หลักที่สื่อถึงการเป็นเทพ/เทวดาผู้ครองธรรม ปรากฏในหลายลักษณะ เช่น เครื่องสังเวทพระพรหมจะไม่มีเหล้าและอาหารคาว ทั้งนี้เพราะพระพรหมเป็นเทพ/เทวดาที่ประพฤดิธรรม จึงเสพเพียงผลไม้และของหวาน ละเว้นซึ่งการเบียดเบียนชีวิตสรรพสัตว์ของคาวและเหล่าเป็น “ของต้องห้าม” ในพิธีกรรม นอกจากนี้ วัตถุประสงค์อื่น ๆ เช่น เครื่องแต่งกายของผู้เข้าร่วมพิธี นิยมแต่งขาว สื่อถึงธรรมะ และความบริสุทธิ์ด้วยเช่นกัน

พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่สื่อถึงการเป็นเทพ/เทวดาผู้ครองธรรม เห็นได้จากกรณีที่พระสงฆ์เจ้าลัทธิพิธีซึ่งปฏิบัติกรรมฐานได้ผนวก “การนั่งสมาธิ” ให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม ความคิดเรื่องการปฏิบัติสมาธิเพื่อเป็นช่องทางเข้าถึงพระพรหมนั้นสะท้อนมนทัศน์ที่เชื่อมต่อกันระหว่าง พระสงฆ์ นั่งสมาธิ และ พระพรหม ส่วนเจ้าลัทธิพิธีที่ไม่ใช่พระสงฆ์ เช่น ร่างทรงพระพรหม ก็แสดงพฤติกรรมสัญลักษณ์ในลักษณะเดียวกัน เช่น พระพรหมจะมาประทับทรงก็เมื่อร่าง

ทรงมีสมาธิ ดังนั้นจึงต้องนั่งสมาธิ หรือถือศีลกินเจก่อนการประทับทรง ส่วนเจ้าลัทธิพิธีพิธีที่เป็น พราหมณ์ก็ได้แสดงพฤติกรรมสัญลักษณ์ทำนองเดียวกัน คือ อธิบายว่า หน้าทั้งสี่ของพระพรหม หมายถึงพรหมวิหารธรรมทั้งสี่ข้อ (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา)

ลักษณะทั้งสองประการ คือการเป็นเทพ/เทวดาผู้ใหญ่อีกที่สูงส่ง และ เป็นผู้ครองธรรม สื่อมโนทัศน์ “ร่วม” ในด้านที่ดั่งงามของพระพรหม นอกจากนี้ยังสัมพันธ์กับ “พรหมวิหารธรรม” ซึ่งเป็นธรรมของผู้ใหญ่อีกด้วย ความดั่งงามดังกล่าวเป็นเหตุเป็นผลซึ่งนำไปสู่ การยอมรับในความคิดของมนุษย์ได้ คือ เมื่อเป็นผู้ใหญ่ หากต้องการการยอมรับและความเคารพ ก็ต้องวางตัวดี มีใจเป็นกลาง มีธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาพระพรหมจึงแพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว สร้างการยอมรับจากผู้คนได้ง่าย เพราะเรื่องราวที่เป็นมโนทัศน์ของพระพรหมล้วนแต่สะท้อน สิ่งที่ดีงาม และเป็น “ตัวแบบ” หรือ “แบบอย่าง” ที่ดีในวิถีคิดแบบเหตุและผลร่วมสมัย

#### 4.3.1.2 พระพรหมเป็นเทพ/เทวดาที่เป็นสัญลักษณ์ของ “คนในวัฒนธรรมเมือง”

ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาพระพรหมในสังคมไทยในบริบทร่วมสมัยมีจุด กำเนิดจากเมือง กล่าวคือ กลุ่มนักการเมือง ข้าราชการและนักธุรกิจได้ร่วมกันสร้าง “พระพรหม เอรารัตน์” ขึ้นในกรุงเทพมหานคร แล้วความเชื่อนี้ก็แพร่กระจายออกไป แม้ปัจจุบันดูเหมือนว่า ความเชื่อพระพรหมได้แพร่กระจายออกไปทั่วประเทศแล้ว แต่ในความเป็นจริง ศาลพระพรหมมักพบ ในชุมชนเมืองมากกว่าชนบท หากปรากฏศาลพระพรหมในภูมิภาค ย่านที่พบก็จะเป็น “เมือง” หรือ “ย่านเจริญ” ของท้องถิ่นนั้น จึงกล่าวได้ว่า “ลัทธิพิธีบูชาพระพรหม” เป็นผลิตผลทางความเชื่อที่ คนในสังคมเมืองร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้น พิธีบูชาพระพรหมซึ่งเป็นกรณีศึกษาในงานวิจัยนี้ทั้ง 7 สถานที่ ต่างดำรงอยู่ในบริบทของความเป็นเมือง

เมื่อลัทธิพิธีบูชาพระพรหมเป็นความเชื่อที่เป็น “ตัวแทน” ของคนเมือง ซึ่ง ส่วนใหญ่เป็นผู้มีการศึกษา ทันสมัย และมีฐานะทางเศรษฐกิจ สัญลักษณ์ที่ปรากฏในลัทธิพิธีบูชา พระพรหมจึงต้องตอบสนองต่อรสนิยมของคนเมือง นั่นคือ เป็นไปอย่างยิ่งใหญ่ สวยงาม เป็นระบบ และมีการจัดเตรียมอย่างดี เห็นได้ตั้งแต่ ศาล/เทวาลัยพระพรหมที่ต้องตั้งอยู่ในทำเลที่ดี ดิถถนนใหญ่ ตัวศาลมีขนาดใหญ่ มีพื้นที่ส่วนตัว เทวรูปพระพรหมสร้างด้วยสีทองอร่ามขนาดมหึมา มีเจ้าหน้าที่ดูแล ศาล/เทวาลัยให้อยู่ในสภาพที่สะอาดและสวยงามเสมอ เครื่องบวงสรวงในพิธีกรรมจัดเตรียมอย่าง ยิ่งใหญ่อยู่ถาวร ตกแต่งสถานที่จัดงานอย่างสวยงามทันสมัย มีกำหนดการณ์ที่แน่นอน ขั้นตอนของ พิธีกรรมต้องเป็นไปอย่างกระชับ เพราะคนเมืองมีเวลาน้อย วันที่จัดพิธีกรรมมักเป็น วันเสาร์-อาทิตย์ซึ่งคนเมืองส่วนใหญ่ได้หยุดงาน เวลาที่จัดไม่เช้าหรือดึกจนเกินไป หากพิธีกรรมนั้นมี

ข้าราชการเข้ามาเกี่ยวข้อง เวลาในการจัดงานต้องอยู่ในเวลาราชการ อีกทั้งมีการใช้สื่อออนไลน์ในการประชาสัมพันธ์การจัดงานด้วย

พฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธีกรรม โดยเฉพาะลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นในกรุงเทพมหานครต้องไม่สื่อถึงไสยศาสตร์มากเกินไป เพราะอาจถูกตีความว่า “งมงาย” ลักษณะของพิธีบูชาพระพรหมในกรุงเทพมหานครจึงอิงอยู่กับศาสนาหลักคือ ศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ ส่วนลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นในภูมิภาคมีอิสระในการการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมเข้ามาในพิธีกรรมมากกว่า จึงปรากฏเรื่องร่างทรง วัตถุมงคล พิธีไสยศาสตร์ รวมถึงความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณด้วย อีกประการหนึ่ง หากมีการสร้างสรรค์วัตถุมงคลในพิธีกรรม วัตถุมงคลเหล่านั้นจะต้องมีลักษณะที่ตอบสนองต่อคนเมืองทั้งในแง่รูปลักษณ์และอานุภาพ เช่น มีรูปลักษณ์ที่กะทัดรัด เช่น สามารถตั้งหน้ารถยนต์ได้ มีอานุภาพในแง่ปกป้องคุ้มครองให้แคล้วคลาดจากอุบัติเหตุ เป็นต้น

ประการสำคัญพิธีกรรมที่จัดขึ้นจะต้องเปิดกว้าง เข้าถึงง่าย มีขั้นตอนที่ไม่ซับซ้อน ให้อิสระแก่ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมที่จะเข้าร่วมได้เท่าที่เวลาอำนวย นอกจากนี้**การเข้าถึงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ คือ “พระพรหม” เป็นสิทธิ์โดยอิสระของปัจเจก** กล่าวคือ ใคร ๆ ก็สามารถที่จะจุดธูปเทียนอธิษฐานขอพร บนบาน ผูกตัว หรือแก้บน กับพระพรหมได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องกระทำผ่าน “ตัวกลาง” ส่วนตัวกลางในพิธีกรรมซึ่งได้แก่ พราหมณ์ หมอพราหมณ์ มีบทบาทเป็นผู้เติมเต็มพิธีกรรมให้สมบูรณ์ ชล้ง และ ยิ่งใหญ่ แต่ไม่ได้เป็นผู้ผูกขาดสิทธิ์ในการเข้าถึงพระพรหม

แนวคิดของพิธีกรรมบูชาพระพรหมเป็นไปในหลายลักษณะ ทั้งการบวงสรวงเทพ/เทวดาอารักษ์ผู้ปกป้องดูแลสถานที่ การทำบุญทำทานตามหลักศาสนาพุทธ การสู่วัฒน สืบชะตา และการรับพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ทั้งนี้ปัจเจกชนที่เข้าร่วมพิธีกรรมสามารถตีความ และให้ความหมายต่อพิธีกรรมในมิติที่แตกต่างกัน

ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมสามารถตอบสนองต่อคนในวัฒนธรรมเมืองได้อย่างดี จึงแพร่กระจายออกไปในวงกว้าง ความเชื่อนี้ได้ดำรงผ่านกาลเวลามาระยะหนึ่ง ชาวเมืองรุ่นต่อ ๆ มาซึ่งเติบโตมาอย่างใกล้ชิดกับ “ความเชื่อพระพรหม” ยอมรับและบรรจุความเชื่อนี้ไว้ในระบบความเชื่อ และเมื่อนักธุรกิจชาวเมืองขยายธุรกิจออกไปยังภูมิภาค ก็ได้สร้างศาลพระพรหมในสถานที่ของตน ส่งผลให้ความเชื่อนี้แพร่กระจายไปสู่ท้องถิ่น ด้วยเหตุที่สถานที่ที่บูชาพระพรหมมักเป็นสถานที่เอกชนขนาดใหญ่หรือเป็นองค์กรที่ทันสมัย “พระพรหม” จึงเป็นสัญลักษณ์ของ “ความเจริญ” และกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นสัญลักษณ์ของ “คนในวัฒนธรรมเมือง” ในที่สุด

#### 4.3.2 ขั้วอุดมคติ

ขั้วอุดมคติ หมายถึงองค์ประกอบทางจริยธรรมและระเบียบของสังคมที่เป็นหลักสำคัญในการจัดองค์กรทางสังคม การรวมกลุ่มบรรทัดฐาน ค่านิยมที่ยึดถือกันเป็นระบบความสัมพันธ์



ในสังคมนั้น (Turner, 1967: 28) ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมประกอบด้วยข้อความหมายทางอุดมคติที่สำคัญดังนี้

#### 4.3.2.1 การผสมผสานระบบความเชื่อและศาสนาทั้ง พุทธ พราหมณ์ และผี

ระบบความเชื่อของสังคมไทยนั้นมีความซับซ้อน สาเหตุประการหนึ่งเพราะ คนไทยเกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มคนหลายชาติพันธุ์ นอกจากนี้ก่อนที่จะได้รับอิทธิพลความเชื่อจากอินเดีย ผู้คนที่อาศัยอยู่ในแถบนี้ก็มีระบบความเชื่อดั้งเดิม คือ การนับถือผีสายทเวดา (animism) และไสยศาสตร์ (magic) เมื่อศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์แผ่เข้ามาสู่ภูมิภาคนี้ ความเชื่อดั้งเดิมไม่ได้เลือนหายไป แต่ทั้งของเดิมและของใหม่ได้ปรับตัวและผสมผสานกัน

ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในบริบทร่วมสมัยก่อกำเนิดขึ้นในกรุงเทพมหานคร เมืองหลวงของประเทศ เป็นระบบความเชื่อซึ่งเกิดขึ้นใหม่ ซึ่งแน่นอนว่าระบบความเชื่อนี้ต้องอาศัย “ราก” วัฒนธรรมเดิมที่เป็นฐานความเชื่อของคนเมืองส่วนใหญ่ นั่นคือ พุทธ พราหมณ์ และผี ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

**รากจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู** พระพรหมเป็นเทพเจ้าสำคัญของศาสนาฮินดู เป็นหนึ่งในสามของเทพตรีมูรติ พระพรหมเป็นเทพผู้สร้างและมีเพียงหนึ่งเดียว ในสังคมอินเดียโบราณ พระพรหมมีบทบาทสำคัญและได้รับความนิยมนมาก ก่อนที่ความนิยมจะค่อย ๆ ลดน้อยลงเนื่องจากชาวฮินดูส่วนใหญ่หันมานับถือไศวนิกาย (บูชาพระศิวะเป็นใหญ่) และไวษณพนิกาย (บูชาพระวิษณุเป็นใหญ่) อย่างไรก็ตาม พระพรหมไม่ได้หายไปจากระบบความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แม้เทวาลัยที่บูชาพระพรหมในอินเดียปัจจุบันจะปรากฏไม่มากนัก แต่ในการบูชาเทพเจ้าในพิธีกรรมสำคัญก็จะมีการบูชาพระพรหมร่วมไปด้วย ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้เผยแพร่เข้ามาสู่สังคมไทยแต่อดีตและได้รับการอุปถัมภ์จากราชสำนัก กรุงเทพมหานครมีโบสถ์พราหมณ์ซึ่งมีพราหมณ์ราชสำนักประจำแต่บูชาพระศิวะ ดังนั้น ความเชื่อพระพรหมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจึงยังดำรงอยู่เสมอมา **ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมได้หยิบยืมรูปลักษณ์พรหมสี่หน้ามาจากศาสนาฮินดู** นอกจากนี้ในพิธีบวงสรวงพระพรหมส่วนใหญ่ ก็ยังต้องมี “พราหมณ์” หรือ “หมอพราหมณ์” เป็นผู้ประกอบพิธีนม เนย สังข์ และภัณฑาคารว ซึ่งเป็นวัตถุสัญลักษณ์ในศาสนาฮินดูก็ปรากฏในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม กล่าวได้ว่า พระพรหมในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมสี่บรามาจากพระพรหมผู้สร้างของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

**รากจากศาสนาพุทธ** พระพรหมในศาสนาพุทธเป็นเทวดาชั้นสูงที่มีกิเลสเบาบางเรียกว่า “สวรค์ชั้นพรหม” หรือ “พรหมโลก” พระพรหมได้ปรากฏองค์เสมอในเหตุการณ์สำคัญ ๆ ทางพุทธประวัติ กล่าวได้ว่า พระพรหมเป็นเทวดาที่เป็นองค์อุปฐากของพระพุทธเจ้าด้วยเหตุที่พระพรหมในศาสนาพุทธมีอายุที่ยืนยาวมาก พระพรหมจึงเป็นเทวดาผู้ใหญ่ที่เห็น

การประสูติและตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ พรหมในพุทธศาสนามีจำนวนมากมายมหาศาล **ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมได้นำลัทธิธรรมจากจากพุทธศาสนา คือ พรหมวิหาร มาตีความให้เข้ากับ รูปลักษณะของเทวรูปพระพรหม** หน้าท้องของพระพรหมเป็นสัญลักษณ์แทนธรรมทั้งสี่ข้อ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา นอกจากนี้ การที่พระพรหมในศาสนาพุทธมีจำนวนมากมายมหาศาล แนวคิดนี้ช่วยอธิบายว่า พระพรหมที่นับถือในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมอาจไม่ได้เป็นพระพรหมเพียงองค์เดียว ดังปรากฏว่าศาลและเทวาลัยพระพรหมหลาย ๆ ที่มีชื่อเฉพาะ นอกจากนี้ พิธีกรรมบูชาพระพรหมที่มีเจ้าลัทธิพิธีเป็นพระสงฆ์ ซึ่งเป็นสมณะในศาสนาพุทธนั้น พระพรหมดังกล่าวคงต้องเป็นพระพรหมองค์ใดองค์หนึ่งในพุทธศาสนาด้วย

**รากจากความเชื่อเรื่องเจ้าที่** การบูชาพระพรหมในวัฒนธรรมไทย บูชาในลักษณะอารักษ์พื้นที่ พระพรหมมีบทบาทเป็น “เจ้าที่” ทั้งนี้ ไม่ได้หมายความว่า ความเชื่อพระพรหมไปแทนที่ความเชื่อเรื่องศาลพระภูมิ และศาลตายาย ซึ่งเป็นเจ้าที่เดิมในวัฒนธรรมไทย แม้เกณฑ์การจำแนกความเชื่อนี้จะไม่ชัดเจน แต่พออธิบายได้ว่า พระพรหมจะเป็นเจ้าที่หรืออารักษ์พื้นที่ที่มีอาณาเขตขนาดใหญ่ ในขณะที่พระภูมิเจ้าที่และศาลตายายเป็นอารักษ์พื้นที่ที่มีขนาดเล็กกว่า ดังนั้น พระพรหมที่ทำหน้าที่เป็น “อารักษ์พื้นที่” จึงมีลักษณะบางประการร่วมกับความเชื่อเรื่องผีเจ้าที่ ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมในวัฒนธรรมไทย นอกจากนี้ วิธีการบูชาพระพรหมของผู้ศรัทธาบางกลุ่ม (ที่เป็นปัจเจก) บูชาในลักษณะการนับถือผี เช่น การบนบานศาลกล่าว การถวายพระพรหมด้วยน้ำแดง เหล้า และอาหารคาว เป็นต้น กล่าวได้ว่า การบูชาพระพรหมของปัจเจกบุคคล บูชาในลักษณะเดียวกับความเชื่อเรื่องผี อีกนัยหนึ่ง ผู้ศรัทธาบูชาในฐานะ “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” หรือ “อำนาจเหนือธรรมชาติ” และไม่ได้มีมโนทัศน์แยกประเภทของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การบูชาพระพรหมในลักษณะรวม ๆ เช่นนี้ปรากฏมาก นอกจากนี้ เมื่อมีการบนบาน มีการสร้างวัดถุมงคล มีความเชื่อในพลังอำนาจพิเศษที่สามารถดลบันดาลแก่ผู้เคารพศรัทธา ก็ยิ่งทำให้การผสมกลมกลืนระหว่างพระพรหมกับความเชื่อเรื่องผี (animism) เป็นไปอย่างแนบแน่น

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่า ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมเกิดจากการผสมผสาน ความเชื่อและพิธีกรรมทั้งพุทธ พราหมณ์ และผี ทำให้พระพรหมในบริบทสังคมไทยมีสถานะที่ “หลากหลาย” ความหลากหลายนี้มีข้อดีคือ ทำให้สามารถตีความได้หลายแบบ อีกประการหนึ่ง โดยเนื้อแท้แล้ว คนไทยไม่ได้ตั้งคำถามว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์หนึ่ง ๆ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในลัทธิความเชื่อหรือศาสนาใด แต่บูชาเพราะศรัทธา บูชาเพราะเชื่อว่าจะนำมาซึ่ง “ผลดี” มากกว่า “ผลเสีย” ความเชื่อพระพรหมในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมก็อยู่ในลักษณะเดียวกัน **ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมจึงเป็นระบบความเชื่อหนึ่งที่ “คนเมือง” สร้างสรรค์ขึ้น เพื่อผสมผสานลัทธิความเชื่อและศาสนาต่าง ๆ ในวัฒนธรรมไทยให้ดำรงไปในลักษณะที่กลมกลืนกัน**

#### 4.3.2.2 พรหมวิหารธรรม คติธรรมของลัทธิพิธีบูชาพระพรหม : คำสอนเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความหลากหลาย

ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นโดยพระสงฆ์ ได้แก่ พิธีสวดขอเงินพระพรหม พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี ซึ่งมีหลวงพ่อชานาญ อุดมปญโญเป็นเจ้าของลัทธิพิธี และพิธีบวงสรวงพระพรหม เทวาลัยอำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี ซึ่งสร้างโดยศาสนิกย์หลวงพ่อจรัญ ฐิตธมโม วัดอัมพวัน สื่ออุดมคติว่า “พระพรหม” ทั้ง 2 องค์ เป็น “สัญลักษณ์” ของพรหมวิหารธรรม ทั้งนี้เทวาลัยพระพรหม อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรีนั้นมี “วัตถุสัญลักษณ์” คือ แผ่นป้ายหินอ่อนจารึกหลักธรรมที่ว่าด้วย “พรหมวิหารธรรม” ไว้ นอกจากนี้ป้ายคำสวดบูชาพระพรหมที่ทางเทวาลัยจัดเตรียมไว้ให้ผู้มากราบไหว้พระพรหมได้สวดบูชา ก็สื่อถึงพรหมวิหารธรรมด้วยเช่นกัน



ภาพที่ 84 ป้ายคำสวดบูชาพระพรหม เทวาลัยอำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี

ดังนั้น ไม่ว่าจะพระพรหมในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม ณ สถานที่แห่งนี้จะเป็นพรหมพุทธรหรือพรหมฮินดู แต่วัตถุสัญลักษณ์นี้ได้สื่อถึงการเชื่อมโยงพระพรหมไปสู่หลักธรรมดังกล่าว สำหรับพระพรหมที่วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี นั้นหลวงพ่อชานาญ อุดมปญโญ ซึ่งเป็นเจ้าลัทธิพิธีได้อธิบายว่า “พระพรหมเป็นสัญลักษณ์ของพรหม

วิหารธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ทางวัดจัดพิธีกรรมขึ้นมาเพื่อตั้งคนเข้าวัด ให้มาปฏิบัติธรรม นั่งสมาธิ เมื่อใจมีสมาธิก็เกิดปัญญา มีปัญหาอะไรในชีวิตก็สามารถแก้ไขได้ พระพรหมจึงเป็นปริศนาธรรมที่ต้องตีความ” (หลวงพ่อบุญญา, **สัมภาษณ์**, 1 มีนาคม 2557) นอกจากนี้ในพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า ครั้งที่ 12 พ.ศ.2555 ทางวัดได้พิมพ์หนังสือ “พรหมสี่หน้า...ตำราของพ่อ” เพื่อแจกบรรดาศิษย์ที่เข้าร่วมพิธีกรรม ในหนังสือดังกล่าว หลวงพ่อบุญญาได้เขียนในหน้าคำนำตอนหนึ่งว่า “พระพรหมมีอำนาจและความสำคัญ ผิงแน่นผูกติดอยู่กับพุทธศาสนาอย่างแยกไม่ออก การนำความเชื่อ ความรู้ เรื่องราวของพระพรหมออกเผยแพร่ให้สาธุชนได้ทราบ เข้าใจ เข้าถึง ด้วยมนโสรจิต น้อมนำพรหมวิหารธรรมมาใช้ประพฤติปฏิบัติจักได้เจริญงอกงาม ในการใช้ชีวิตยิ่ง ๆ ขึ้นไป” (พรหมสี่หน้า...ตำราของพ่อ, 2555: คำนำ) ข้อมูลข้างต้นแสดงถึงความเชื่อมโยงระหว่างพระพรหมและพรหมวิหารธรรมอย่างแนบแน่น

แนวคิดที่ว่า “พระพรหม” เป็นปริศนาธรรมที่สื่อถึงพรหมวิหารธรรมที่จะช่วยให้ผู้คนอยู่ร่วมกันด้วยความรักเมตตา อันจะนำมาซึ่งความเห็นอกเห็นใจและความสงบสุขนั้น ไซ้ปรากฏเพียงในพิธีบูชาพระพรหมที่มีพระสงฆ์เป็นเจ้าลัทธิพิธีเท่านั้น แต่ในพิธีบวงสรวงใหญ่ พระพรหมเอราวัณ ประจำปี 2558 เจ้าลัทธิพิธีคือ พระมหाराชครูพิธิศรีวิสุทธิคุณวิบูลเวทย์บรมหงส์ ฯ (ชวิน รังสิพราหมณกุล) ก็ได้กล่าวแก่ผู้มาร่วมพิธีกรรมก่อนที่จะเริ่มโอมอ่านโองการบวงสรวงว่า “พระพรหมเป็นตัวแทนของความดี คือ พรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา การบูชาพระพรหมเป็นสัญลักษณ์ของการปฏิบัติธรรม” (อภิวัฒน์ สุธรรมดี, 2558: ภาคสนาม) อีกทั้งในบทสวดหลักที่มหาพราหมณ์โอมอ่านนั้น มีคำว่า “เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา” ซ้ำ 3 รอบในตอนจบด้วย พฤติกรรมสัญลักษณ์ดังกล่าวย่อมแสดงถึงความคิดที่ผู้ประกอบพิธี ซึ่งเป็นพราหมณ์ในศาสนาฮินดูได้เชื่อมโยงพระพรหมกับพรหมวิหารธรรม

เหตุใดแนวคิดนี้จึงได้รับการยอมรับ และนำเสนอซ้ำ ๆ โดยวัดฤๅษณ์ฤๅษณ์ พฤติกรรมสัญลักษณ์ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม ผู้วิจัยเห็นว่า “พรหมวิหารธรรม” เป็นหลักธรรมที่เข้ากันได้ดีกับสภาพสังคมเมืองที่ผู้คนมีความแตกต่างและหลากหลาย การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในวัฒนธรรมเมืองนั้น จำต้องช่วยเหลือกันด้วยความเมตตากรุณา หากปรากฏว่าผู้ใดผู้หนึ่งได้ดีมีหน้า (แม้จะดีหรือเด่นกว่าตัวเรา) ก็ต้องพลอยยินดีเมื่อเห็นเขาได้ดีมีสุข (มุทิตา) พร้อมกันนั้นต้องรักษา “ธรรม” อาทิ ความถูกต้อง ไว้ให้ได้ด้วยใจที่เป็นกลาง (อุเบกขา)

เพื่อให้เข้าใจหลักธรรม “พรหมวิหารธรรม” ชัดเจนขึ้น อันจะเป็นทางในการทำความเข้าใจ “อุดมคติ” ของลัทธิพิธีบูชาพระพรหม ผู้วิจัยขอยกคำอธิบายของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) เกี่ยวกับพรหมวิหารธรรม ใน พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ดังนี้

“พรหมวิหาร 4 (ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐบริสุทธิ์, หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหัวใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าได้ดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ – holy abidings; sublime states of mind)

1.เมตตา (ความรักใคร่ ปราบปรามต้อยากให้เขามีสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า – loving-kindness; friendliness; goodwill)

2.กรุณา (ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ – compassion)

3.มุทิตา (ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป – sympathetic joy; altruistic joy)

4.อุเบกขา (ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรม ดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขาได้รับผิดชอบได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับ ความรับผิดชอบของตน – equanimity; neutrality; poise)

ผู้ดำรงอยู่ในพรหมวิหาร ย่อมช่วยเหลือมนุษย์สัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตากุรณา และย่อมรักษาธรรมไว้ได้ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีกุรณาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์แต่ก็ต้องมีอุเบกขาด้วยที่จะมิให้เสียธรรม

พรหมวิหารนี้ บางทีแปลว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม, ธรรมเครื่องอยู่อย่างพรหม, ธรรมประจำใจที่ทำให้เป็นพระพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม, หรือธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้มีคุณยิ่งใหญ่ – (adidings of the Great Ones)”

(พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, 2560: ออนไลน์)

จากคำอธิบายข้างต้น จะเห็นว่ามนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กันด้วยเหตุและสถานการณ์ที่แตกต่างกัน การประยุกต์ใช้หลักธรรมพรหมวิหารจึงขึ้นอยู่กับ “เหตุ” และ “สถานการณ์” ด้วย เช่น ในสถานการณ์ที่คนอื่นอยู่เป็นปกติ (ไม่เจ็บไม่ไข้ ไม่ได้ไม่แย) มนุษย์พึงแสดงความ “เมตตา” หมายถึง มีน้ำใจ เยื่อใย ถามไถ่ ปราบปรามต่อมิตร ในสถานการณ์ที่คนอื่นตกทุกข์ได้เดือดร้อน มนุษย์พึงแสดงความ “กรุณา” ทั้งเข้าใจความรู้สึกของผู้มีทุกข์และพยายามหาทางปลดเปลื้องทุกข์ ในสถานการณ์ที่คนอื่นมีสุข สำเร็จหรือได้ดี มนุษย์พึงยินดีด้วย ไร้ซึ่งความริษยา และในสถานการณ์ที่คนอื่นเป็นไปตามกรรมที่เขากระทำ มนุษย์พึงวางใจเป็นกลาง ระวังความขัดเคืองเสียใจและความคล้อยตามดีใจ

ผู้วิจัยเห็นว่า หลักธรรมพรหมวิหารธรรมมีสาระที่ครอบคลุมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ในทุกมิติ ตั้งแต่ระดับง่ายที่ต้องใช้ความเมตตาไปกระทั่งระดับยากที่ต้องใช้อุเบกขา ดังนั้น หลักธรรมนี้จึงเหมาะที่จะเป็น “อุดมการณ์” หรือ “อุดมคติ” ของลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่เกิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองคนในวัฒนธรรมเมืองซึ่งมีความแตกต่างและหลากหลาย อย่างไรก็ตาม การเข้าถึงอุดมคติดังกล่าวในชีวิตจริงของมนุษย์ปุถุชนคงต่างกันไปตามภูมิรู้และภูมิธรรม





ภาพที่ 85 ป้ายประชาสัมพันธ์พิธีบวงสรวงประจำปีที่สื่อถึงแนวคิด “เมตตากรุณา”

เมื่อมี “พรหมวิหารธรรม” เป็นอุดมการณ์หรืออุดมคติ แนวคิด กิจกรรมต่าง ๆ ใน ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมจึงเป็นไปในลักษณะการทำบุญ ทำทาน การปฏิบัติธรรม และการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสหรือผู้ทุกข์ยากในสังคม กล่าวให้ชัดขึ้น ความเชื่อและแนวคิดของลัทธิพิธีบูชาพระพรหมโน้มนำให้ผู้ศรัทธากระทำการสิ่งบางอย่างเพื่อผู้อื่น หรือเพื่อสาธารณะประโยชน์ ทำให้ลัทธิพิธีนี้แตกต่างจากการนับถือผี เจ้าพ่อ เจ้าแม่ ทั่วไป จึงสร้างการยอมรับ และเผยแพร่ออกสู่สังคมในวงกว้างได้ ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมกำเนิดขึ้นในบริบทเมืองที่เต็มไปด้วยความแตกต่างและหลากหลายทั้งด้านผู้คนและความเชื่อ ลัทธินี้เกิดขึ้นโดยการผสมผสานและหลอมรวมความคิด ความเชื่อทั้งพุทธ พราหมณ์ และผี **ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมจึงสะท้อนให้เห็นการพยายามประสานผู้คนที่แตกต่างกันให้เข้าใจกัน เห็นใจกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในทางบวก และมี “จุดร่วมทางความเชื่อ” ที่สามารถร่วมทางไปด้วยกันได้** พื้นฐานของความสัมพันธ์ที่จะนำไปสู่การเป็นมิตรร่วมสังคม เกิดจากความปรารถนาดี ความเข้าอกเข้าใจ และ ความเมตตากรุณาที่ต่างฝ่ายจะต้องหยิบยื่นให้แก่กัน และในบางกรณีก็ต้องรู้จักพลอยชื่นชมยินดี รวมทั้งวางใจเป็นกลางไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง ในแง่นี้ “พรหมวิหารธรรม” คติธรรมที่ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมยึดเป็นแก่น จึงเป็น



คำสอนที่จะช่วยให้คนเมืองที่มาจากคนละที่ละทางสามารถอยู่ร่วมกันท่ามกลางความแตกต่างและความหลากหลายได้

จากที่นำเสนอมาทั้งสิ้น จะเห็นว่า สัญลักษณ์ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมปรากฏอยู่อย่างหลากหลาย ผู้วิจัยมีสมมติฐานว่า สัญลักษณ์ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมน่าจะสัมพันธ์กับ “ความเชื่อและเรื่องเล่าพระพรหมที่ดำรงอยู่ในวัฒนธรรมไทย” ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ทดลองนำอนุภาคสำคัญของพระพรหม 18 อนุภาค (ตามที่ได้นำเสนอไว้ในบทที่ 2) มาเชื่อมโยงกับ “สัญลักษณ์พระพรหม” ที่ปรากฏในพิธีกรรม ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 10 อนุภาคพระพรหมในวัฒนธรรมไทยกับสัญลักษณ์ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม

สัญลักษณ์ / อนุภาค	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
วัตถุสัญลักษณ์																		
1.ศาล/ทวาราลัยพระพรหม					✓												✓	
2.รูปเคารพพระพรหม				✓														✓
3. วัตถุมงคลเกี่ยวกับพระพรหม																		
3.1 เทวรูปพระพรหม				✓														
3.2 เทวัญพระพรหม				✓			✓											✓
3.3 ยันต์พระพรหม				✓										✓	✓	✓		
4.เครื่องประกอบพิธีบูชาพระพรหม																		
4.1 บายศรี					✓													
4.2 เครื่องบวงสรวง	✓		✓		✓													
4.3 เครื่องตักตั้งพิธี							✓											
5.เครื่องแต่งกายในพิธี						✓					✓							
พฤติกรรมสัญลักษณ์																		
6. พฤติกรรมสัญลักษณ์ของเจ้าลัทธิพิธี/ผู้ประกอบพิธี																		
6.1 การอ่าน บทอัญเชิญพระพรหม					✓		✓							✓	✓			✓
6.2. การประทับทรง													✓	✓				✓
6.3. การเบิกเนตร/ปลุกเสกวัตถุมงคล	✓						✓											
6.4. การเจิมหน้าผาก/พรมน้ำมันต์	✓		✓					✓										
8. พฤติกรรมสัญลักษณ์ของผู้เข้าร่วมพิธี																		
8.1 การไหว้สักการะ	✓				✓	✓												
8.2 การปฏิบัติกรรมฐาน						✓					✓							
8.3 การฝากตัวเป็นศิษย์							✓											
8.4 การบูชาวัตถุมงคล																		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18

\*หมายเหตุ

- 1.ผู้สร้าง
- 2.ผู้กุมชะตาชีวิตมนุษย์
- 3.เทพเจ้าที่มีเพียงหนึ่งเดียว
- 4.เทพเจ้าผู้มี 4 พักตร์
- 5.เทพ/เทวดาผู้ใหญ่
- 6.ผู้ประพาศธรรม
- 7.ผู้คุ้มครองศาสนาพุทธ
- 8.ผู้คุ้มครองโลก
- 9.บรรพบุรุษของมนุษย์
- 10.พระโพธิสัตว์
- 11.ผู้อุปถัมภ์
- 12.ผู้ได้มาน
- 13.ผู้รักษาโรค
- 14.ผู้ประทานโชคกลาง
- 15.ผู้บันดาลทรัพย์
- 16.ผู้บันดาลเมตตาทา
- 17.ผู้อารักษ์พื้นที
- 18.ผู้แข่งบารมีกับพระพุทธเจ้า

จากที่นำเสนอมาทั้งสิ้น จะเห็นว่า สัญลักษณ์ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมปรากฏอยู่อย่างหลากหลาย ผู้วิจัยมีสมมติฐานว่า สัญลักษณ์ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมน่าจะสัมพันธ์กับ “ความเชื่อและเรื่องเล่าพระพรหมที่ดำรงอยู่ในวัฒนธรรมไทย” ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ทดลองนำอนุภาคสำคัญของพระพรหม 18 อนุภาค (ตามที่ได้นำเสนอไว้ในบทที่ 2) มาเชื่อมโยงกับ “สัญลักษณ์พระพรหม” ที่ปรากฏในพิธีกรรม ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 11 อนุภาคพระพรหมกับการประดิษฐ์สร้างความเชื่อและพิธีบูชาพระพรหมในแต่ละสถานที่

อนุภาค	พระพรหมเอราวัณ กรุงเทพฯ	พระพรหมคดองขวาง กรุงเทพฯ	เทวาลัยพระพรหมอัม ริตต์มา กรุงเทพฯ	ศาลท่านพ่อพระพรหม ประจวบคีรี	พระพรหม วัดบางคู ทอง ประทุมธานี	เทวาลัยพระพรหม พหลโยธิน ลิงบุรี	พระพรหมเจดีย์พักร พิมาน ร้อยเอ็ด
1. ผู้สร้าง	✓	✓	✓	✓		✓	✓
2. ผู้กุมชะตาชีวิตมนุษย์	✓			✓	✓		
3. เทพเจ้าที่มีเพียงหนึ่ง เดียว	✓	✓	✓				✓
4. เทพเจ้าผู้มี 4 พกตร์	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
5. เทพ/เทวดาผู้ใหญ่	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
6. ผู้ประพาศธรรม/ พรหมวิหารธรรม	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
7. ผู้คุ้มครองศาสนาพุทธ	✓				✓	✓	
8. ผู้คุ้มครองโลก	✓						
9. บรรพบุรุษของมนุษย์	✓						
10. พระโพธิสัตว์		✓		✓		✓	
11. ผู้อุปัฏฐาก พระพุทธรูป	✓				✓		
12. ผู้ได้มาน	✓			✓	✓	✓	
13. ผู้รักษาโรค	✓			✓			
14. ผู้ประทานโชคลาภ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
15. ผู้บันดาลทรัพย์	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
16. ผู้บันดาลเมตตามหา นิยม				✓	✓	✓	✓
17. ผู้อารักขพื้นที่	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
18. ผู้แข่งบารมี/ทดสอบ บารมีกับพระพุทธรูปหรือ พระโพธิสัตว์					✓		✓

ผู้วิจัยตระหนักดีว่า การกำหนดอนุภาคเช่นนี้มีความเหลื่อมล้ำทับซ้อนของข้อมูล และการกำหนดว่าสัญลักษณ์ใดสืบทอดจากอนุภาคใด บางกรณีต้องใช้การตีความประกอบจึงมีปัญหาเรื่องความถูกต้องและความเที่ยงตรงของข้อมูล อย่างไรก็ตาม ความมุ่งหมายของผู้วิจัยในการเปรียบเทียบอนุภาค ไม่ได้อยู่ที่การสืบทอดอนุภาคใดอนุภาคหนึ่ง แต่เป็นภาพรวมของกลุ่มข้อมูล

สัญลักษณ์ที่ปรากฏสะท้อนให้เห็นว่า ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัยสืบทอดความเชื่อและเรื่องเล่าพระพรหมจาก “ราก” วัฒนธรรม โดยการผนวกความเชื่อและเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนापุทธ และความเชื่อและเรื่องเล่าพระพรหมที่เกิดขึ้นในบริบทใหม่ ๆ เข้าด้วยกัน วิธีการคือผสมทุกอย่างคละเคล้ากัน แล้วเลือก “ชู” บางลักษณะให้เด่นตามวัตถุประสงค์ของการจัดงาน ความเชื่อพระพรหมในบริบทปัจจุบันเป็นความเชื่อที่เกิดจากการตีความตามปัจเจก

ในการอภิปรายประเด็นดังกล่าว ผู้วิจัยขอยกกรณีตัวอย่าง “พระพรหมเอราวัณ” ประกอบการอภิปราย ดังนี้

พระพรหมเอราวัณสร้างขึ้นโดยยืมรูปลักษณะของพระพรหมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คือพระพรหมสี่หน้ามาเป็นต้นแบบ แต่ให้มีบทบาทเป็น “พระภูมิเจ้าที่” แล้วตั้งชื่อเฉพาะว่า “เอราวัณ” เมื่อจัดพิธีบวงสรวงครั้งแรกใน พ.ศ.2499 คณะผู้จัดสร้างได้เชิญพราหมณ์หลวงมาเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม เครื่องบวงสรวงจึงจัดอย่าง “พิธีในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู” อีกประการหนึ่ง การจัดเครื่องบวงสรวงบูชาแบบเทพเจ้านั้นสามารถจัดเครื่องประกอบพิธีได้อย่างยิ่งใหญ่อลังการ รับกับจุดประสงค์ของผู้สร้างที่ต้องการให้สถานที่แห่งนี้เป็นที่จดจำ เป็นตัวแทนความทันสมัย ความรุ่งเรือง ในฐานะที่เป็น “โรงแรมหรูหรา” แห่งแรกของกรุงเทพฯ อีกทั้งยังเป็นสถานที่รัฐบาลใช้ในการรับรองอาคันตุกะต่างชาติด้วย จะเห็นว่าตั้งแต่ต้น พระพรหมเอราวัณเลือก “ชู” ความเชื่อพระพรหมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูให้เด่น เห็นได้จากสัญลักษณ์ของเทวรูปพระพรหม ผู้ประกอบพิธี และเครื่องประกอบพิธี

แม้เจ้าของสถานที่จะ “ชู” พระพรหมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูให้เด่น แต่ผู้ที่อยู่เบื้องหลังการสร้างคือ หลวงสุวิทย์แพทย์ กลับสร้างเรื่องเล่าอีกชุดหนึ่งที่อิงอยู่กับพระพรหมในศาสนาพุทธ นั่นคือ เรื่องเล่าว่า พระพรหมเอราวัณแท้จริงแล้วคือพระวิญญูณของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อท่านสวรรคตแล้วได้ไปเกิดเป็น “ท่านพ่อเกศโร” ตำแหน่งท้าวมหาพรหม โดยนัยนี้พระพรหมองค์นี้จึงเป็นพระพรหมในพุทธศาสนา คือ พรหมที่เป็นเทวดาในชั้นพรหมโลก ยังต้องเวียนว่ายตายเกิด และไม่ใช่องค์เดียวกับพระพรหมผู้สร้างของฮินดูซึ่งมีอยู่เพียงหนึ่งเดียว นอกจากนี้เรื่องเล่าสมัยใหม่เกี่ยวกับพระพรหมเอราวัณที่สร้างขึ้นโดยผู้เคารพบูชาต่างดำรงอยู่ใน “แนวคิด” พรหมพุทธตลอดมา เช่น เรื่องเล่าไม่ควรไปขอพรพระพรหมเอราวัณในวันพระเพราะท่านไม่อยู่ (ไปฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าบนสวรรค์)

อย่างไรก็ตาม สำหรับประชาชนที่นับถือบูชาพระพรหมจำนวนมาก “พระพรหมเอราวัณ” เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญหนึ่งซึ่งเป็นที่พึ่งทางใจ และมีเรื่องเล่าขานถึงความศักดิ์สิทธิ์ ความสำเร็จจากการบนบานปรากฏอย่างต่อเนื่องในสื่อมวลชนและสื่อออนไลน์ ผู้ที่อยากได้ลูกมาขอลูก คนป่วยขอให้หายป่วย นายหน้าที่ดินขอให้ขายที่ดินได้ นักศึกษาขอให้สอบได้ และข้าราชการขอให้ได้เลื่อนขั้น พระพรหมในมโนทัศน์ของผู้นับถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอานุภาพ เป็นที่พึ่งยามมีทุกข์ โดยไม่ได้สนใจว่าเป็นพระพรหมในลัทธิความเชื่อใด อย่างไรก็ตามหากพิจารณาวิถีการบูชาแล้ว พระพรหมองค์นี้มีบทบาทคล้ายความเชื่อดั้งเดิม คือ “ผีสามเทวดา” ซึ่งเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติ ในภาคสนามผู้วิจัยเห็นนายหน้าที่ดินมาแก้บนพระพรหมเอราวัณ เครื่องแก้บนมีทั้งเหล้า ปลาแห้ง ไข่ และหัวหมู ตามจริงแล้วเครื่องแก้บนนี้ใช้สำหรับการบน “ผี” ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของไทย

ที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า ความเชื่อพระพรหมเอราวัณเป็นความเชื่อที่เกิดจากการตีความตามปัจเจก คนในวัฒนธรรมไทยมีความเชื่อและเรื่องเล่าพระพรหมในวัฒนธรรมเป็น “ฐานความคิด” อยู่ชุดหนึ่ง ต่างคนต่างหยิบรากลัทธิวัฒนธรรมในแบบที่สอดคล้องกับความเชื่อของตนเองขึ้นมาตีความ และให้ความหมายแก่พระพรหม สอดคล้องกับการศึกษาสัญลักษณ์ในงานวิจัยนี้ที่พบว่า อุนภาคที่เป็นฐานในการสร้าง “พิธีกรรมบูชาพระพรหม” มีที่มากจัดกระจาย แต่ถึงจะจัดกระจายอย่างไร ก็ยังอยู่ในกรอบความเชื่อและเรื่องเล่า “พระพรหม” ที่ดำรงอยู่ในวัฒนธรรม ผนวกกับความเชื่อและเรื่องเล่าพระพรหมที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ๆ ในบริบทร่วมสมัย

## บทที่ 5

### วิธีคิดในการประดิษฐ์สร้างและพลวัตของลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทย

ปัจจุบัน ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมเป็นระบบความเชื่อซึ่งแพร่กระจายออกไปในวงกว้าง “ศาลพระพรหม” ปรากฏอยู่ทั่วไปในกรุงเทพมหานครและพื้นที่เมืองในส่วนภูมิภาค พระพรหมกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใกล้ตัวที่พบเห็นได้ทั่วไปในชีวิตประจำวัน และเยาวชนที่เติบโตมาอย่างคุ้นชินกับพระพรหมมีแนวโน้มที่จะ “ยอมรับ” และ “บรรจุ” ความเชื่อนี้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ว่า “ลัทธิพิธีบูชาพระพรหม” ประดิษฐ์สร้างขึ้นมาอย่างไร เมื่อสร้างมาแล้ว ความเชื่อพระพรหมแต่เดิมเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่อย่างไร

ในส่วนแรกซึ่งเป็นการวิเคราะห์วิธีคิดในการประดิษฐ์สร้างลัทธิพิธีบูชาพระพรหมนั้น ผู้วิจัยจะใช้แนวคิด “ประเพณีประดิษฐ์” (Invented Tradition) ของอีริค ฮอบส์บอว์ม (Eric Hobsbawm) เป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูล ฮอบส์บอว์ม (1983) กล่าวว่า ประเพณีประดิษฐ์คือ ชุดแนวปฏิบัติ (set of practices) มีลักษณะเชิงพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์ที่ต้องการส่งทอดค่านิยมหรือแบบแผนความประพฤติที่แน่นอน โดยกระทำซ้ำแบบเดิมเพื่อแสดงถึงความต่อเนื่องกับอดีตและไม่จำเป็นต้องเป็นอดีตที่ยาวนาน “ประเพณีประดิษฐ์” จึงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ก่อตัวขึ้นจากการหยิบยกเอา ‘วัตถุทางวัฒนธรรม’ เช่น เรื่องราวในประวัติศาสตร์ งานเฉลิมฉลอง และข้อปฏิบัติต่าง ๆ ของสังคม หรือที่เรียกว่า ‘การอ้างอิงอดีต’ ที่สัมพันธ์กับสังคมมาตีความใหม่ ต่อเติม และปรุงแต่ง เพื่อรับใช้สังคมในสถานการณ์ปัจจุบัน ขณะเดียวกัน ก็มีความพยายามในการ ‘อ้างอิงใหม่’ เพื่อนำมาปฏิบัติในรูปแบบใหม่โดยมีจุดมุ่งหมายร่วมกันบางอย่างในบางช่วงเวลา ฮอบส์บอว์ม ยังกล่าวอีกว่า **เมื่อประเพณีเก่าไร้ประสิทธิภาพหรือขาดคุณสมบัติที่ปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์สังคมในช่วงเวลานั้น ประเพณีประดิษฐ์จะได้รับการสร้างสรรค์ขึ้น**

นักวิชาการไทย คือ ศิราพร ณ ถลาง (2559: 121, 132-136) ได้ต่อยอดแนวคิด “ประเพณีประดิษฐ์” โดยศึกษาปรากฏการณ์การสร้างประเพณีในบริบทสังคมไทยปัจจุบัน และสรุปเป็น “ทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์” ทฤษฎีดังกล่าวได้นำเสนอวิธีคิดในการสร้างประเพณีใหม่ ๆ ของคนไทยหลายประการ ได้แก่ ประยุกต์ประเพณีเดิมมาใช้ในบริบทใหม่ ผสมผสานหลายพิธีเข้าด้วยกัน รื้อฟื้นประเพณีเก่า สร้างสรรค์ประเพณีใหม่บนรากฐานความเชื่อเดิม และหยิบยืมประเพณีข้ามภาค อีกทั้งยังได้สรุปว่า “ปรากฏการณ์ “คติชนสร้างสรรค์” ในลักษณะใหม่ ๆ นี้ เป็นผลจากการปรับใช้คติชนอันเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นไทยที่มีอยู่เดิม ผนวกกับวิธีคิดในการผลิตซ้ำ ประยุกต์ ผสมผสาน สร้างใหม่ หรือสร้างความหมายใหม่ในบริบทใหม่ ทำให้คติชนที่สืบทอดในสังคมประเพณีมีพลวัตที่ต้องอธิบายด้วยบริบทใหม่ในสังคมปัจจุบัน

ผู้วิจัยจะได้นำแนวคิดทฤษฎี “ประเพณีประดิษฐ์” และ “คติชนสร้างสรรค์” มาเป็นกรอบที่สำคัญในการวิเคราะห์วิธีคิดในการสร้างลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยต่อไป

## 5.1 วิธีคิดในการประดิษฐ์สร้างลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทย

ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยสร้างสรรค์ขึ้นโดยการผสมผสานวิธีคิดอันหลากหลาย ดังนี้

### 5.1.1 เชื่อมโยงพระพรหมกับพื้นที่ให้สัมพันธ์กัน

การเชื่อมโยงพระพรหมกับพื้นที่ให้มีความสัมพันธ์กัน เป็นการสร้างความสมเหตุสมผลว่า เหตุใดสถานที่นั้น ๆ จึงนับถือบูชาพระพรหม การเชื่อมโยงดังกล่าว หากทำได้แบบสนิท จะเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการโน้มนำความคิดของผู้ศรัทธาให้คล้อยตาม ที่ปรากฏมี 2 ลักษณะ ดังนี้

#### 5.1.1.1 เชื่อมโดยอาศัย “ภูมินาม” ของพื้นที่ที่สื่อความหมายถึง “พระพรหม”

คำว่า “พรหม” หรือ “พระพรหม” ได้ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของชื่อบ้านนามเมืองของภูมิภาคต่าง ๆ ในประเทศไทยมาช้านาน ที่เป็นชื่อตำบล เช่น พรหมโลก (นครศรีธรรมราช) พรหมนิมิต (นครสวรรค์) พรหมมาสเตอร์ (ลพบุรี) ที่เป็นชื่ออำเภอ เช่น พรหมบุรี (สิงห์บุรี) พรหมคีรี (นครศรีธรรมราช) พรหมพิราม (พิษณุโลก) ส่วนที่เป็นชื่อหมู่บ้านมักปรากฏมากในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล ซึ่งชื่อเหล่านี้เป็นบ้านจัดสรรที่สร้างขึ้นในบริบทร่วมสมัย เช่น พรหมพิทักษ์ พรหมนิเวศน์ พรหมวัฒน์ ฯลฯ นอกจากนี้ คำว่า “พรหม” ยังปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของชื่อวัดอีกด้วย เช่น วัดพรหมวงศาราม (กรุงเทพฯ) วัดพรหมวิหาร (ชัยนาท) วัดพรหมรังษี (ลพบุรี) วัดพรหมธรรมนิมิต (ราชบุรี) วัดพรหมจริยาवास (นครสวรรค์) วัดพรหมคุณ (จันทบุรี) วัดพรหมวนาราม (เชียงใหม่) วัดพรหมราช (นครราชสีมา) วัดพรหมประดิษฐ์ (สงขลา) เป็นต้น

พื้นที่ที่มีคำว่า “พรหม” “พระพรหม” หรือ คำที่สื่อความหมายเดียวกันในชื่อบ้านนามเมือง หากทำให้ “พระพรหม” ปรากฏเป็นรูปธรรมโดยการสร้าง “ศาลพระพรหม” หรือ “เทวาลัยพระพรหม” ขึ้นมา ก็สามารถเชื่อม “ภูมินาม” กับ “หลักฐานเชิงประจักษ์” ให้เกิดความสมจริง และหากมีการจัดพิธีบูชาพระพรหมขึ้น จัดอย่างต่อเนื่อง การบูชาพระพรหมในท้องถิ่น เช่นนี้จะกลายเป็น “ลัทธิพิธีบูชาพระพรหม” ได้ง่าย ดังปรากฏจากกรณีศึกษาในงานวิจัยนี้ คือ ลัทธิบูชาพระพรหม อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี และ อำเภोजตุรพัคตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

ทั้งอำเภอพรหมบุรี และ อำเภोजตุรพัคตรพิมาน ต่างมีความหมายที่สื่อถึงถึงการเป็นดินแดนแห่งพระพรหม ทั้ง 2 อำเภอจึงใช้ “ภูมินาม” นี้เป็น “ตัวเชื่อม” พระพรหมและท้องถิ่นให้สัมพันธ์กัน น่าสนใจว่า กระบวนการก็คล้ายกันด้วย คือ หน่วยงานราชการ นักการเมือง ท้องถิ่น หรือผู้มีชื่อในท้องถิ่น ได้สร้าง “ศาล/เทวาลัยพระพรหม” ขึ้นมา จากนั้นก็จัดพิธีบวงสรวงบูชา



พระพรหม จัดอย่างต่อเนื่อง และจัดในลักษณะ “งานประจำปี” โดยมีส่วนราชการในท้องถิ่นเป็นผู้สนับสนุน การจัดงานออกแบบให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมเป็น “เจ้าของงาน” ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่อยู่ในบริบทเช่นนี้ พระพรหมจะค่อย ๆ กลายเป็น “หลักเมือง” การเชื่อมกันระหว่าง “พระพรหม” และ “พื้นที่” นั้น ๆ จึงเป็นไปอย่างแนบสนิท

#### 5.1.1.2 เชื่อมโดยการสร้าง “เรื่องเล่า” สมัยใหม่ที่สัมพันธ์กับ “พระพรหม”

เรื่องเล่าสมัยใหม่มีบทบาทไม่ต่างจาก “ตำนาน” ในอดีต คือทำหน้าที่อธิบายหรือให้คำตอบแก่สิ่งที่มนุษย์สงสัย ดังได้กล่าวมาแล้วว่า “ลัทธิพิธีบูชาพระพรหม” เป็น “ของใหม่” ในวัฒนธรรมไทย การที่อยู่ ๆ สถานที่แห่งหนึ่งจะถูกขึ้นมาสร้าง ศาล/เทวาลัยพระพรหมขนาดใหญ่ ผู้คนในท้องถิ่นย่อมเกิดความสงสัย จำเป็นที่ต้องมี “เรื่องเล่า” อธิบายที่ไปที่มาหรือมูลเหตุของการสร้างศาล/เทวาลัยพระพรหมนั้น ๆ เรื่องเล่าเหล่านี้เผยแพร่ออกไปสู่มวลชนและเป็นที่รับรู้กันในวงกว้าง ลักษณะการเผยแพร่อาจอยู่ในแผ่นป้ายบอกเล่าเรื่องราว แผ่นพับ วารสาร หนังสือ หรืออยู่ในสื่อออนไลน์ต่าง ๆ เป็นต้น

ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่เป็นกรณีศึกษาปรากฏเรื่องเล่าสมัยใหม่เชื่อมสถานที่นั้น ๆ กับพระพรหมเข้าหากันในหลายลักษณะ ในที่นี้จะยกตัวอย่าง “เรื่องเล่า” ที่เล่าเพื่ออธิบายมูลเหตุการสร้าง “พระพรหมเอราวัณ” และ “ศาลท่านพ่อพระพรหม” (หัวหิน ประจวบคีรีขันธ์) ตามลำดับ ดังนี้

“พ.ศ.2496 ได้เริ่มก่อสร้างโรงแรมเอราวัณขึ้น แต่การก่อสร้างก็มีปัญหา ทั้งอุบัติเหตุที่เกิดขึ้นกับคนงาน สิ่งของมาแล้วใช้ไม่ได้ และทำงานผิดแบบ ปลายปี พ.ศ.2499 คณะผู้บริหารโรงแรมได้เปิดติดต่อให้ “พลเรือตรีหลวงสุวิธานแพทย์” ผู้เชี่ยวชาญด้านโหราศาสตร์นั่งทางในตรวจสอบดูให้ ซึ่งท่านได้ชี้แนะว่า เป็นเพราะฤกษ์ในการวางศิลาฤกษ์นั้นกระทำไม่ถูกต้อง อีกทั้งชื่อโรงแรมคือ “เอราวัณ” ก็เป็นช้างทรงของพระอินทร์ วิธีแก้ไขต้องขอความช่วยเหลือจากพระพรหม ทั้งนี้เมื่อสร้างโรงแรมเสร็จแล้วต้องศาลพระพรหมขึ้นบูชาทันที”

(ทศพล จังพานิชย์กุล, 2549: 22-25 )

เรื่องเล่าข้างต้นเป็น “เรื่องเล่าพระพรหม” ที่แพร่หลายที่สุด ข้อมูลนี้ปรากฏอยู่ทั่วไปในสื่อออนไลน์ เมื่อพิจารณาเนื้อหาในเรื่องเล่าพบว่า การสร้างพระพรหม (ซึ่งต่อมาเรียกว่า พระพรหมเอราวัณ) นั้นเป็นเพราะเหตุจำเป็น กล่าวคือ เกิดความผิดพลาดในการวางศิลาฤกษ์ อีกทั้งไปเอาชื่อ “เอราวัณ” ซึ่งเป็นช้างทรงของพระอินทร์ผู้เรืองฤทธิ์มาใช้เป็นชื่อโรงแรมโดยไม่ได้ขออนุญาต วิธีการแก้ไขจึงต้องขอความช่วยเหลือจาก “พระพรหม” เหตุที่ต้องขอความช่วยเหลือจากพระพรหม แทนที่จะไปขออนุญาตพระอินทร์ อนุมานได้ว่า เพราะพระพรหมเป็นเทวดาผู้ใหญ่ ที่มี

ศักดิ์สูงกว่าพระอินทร์ อีกทั้ง พระพรหมยังเป็นเทวดาใจดี ใครขออะไรก็มักประทานให้ ในแง่นี้ เมื่อพระพรหมอนุญาต การใช้ชื่อ “เอราวัณ” ก็เป็นเรื่องที่พอประนีประนอมได้

ส่วน “เรื่องเล่าพระพรหมร่วมสมัย” อีกสำนวนหนึ่ง ที่เล่าเพื่อเชื่อม พระพรหมและศาลท่านพ่อพระพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ให้สัมพันธ์กันนั้น ปรากฏเป็นแผ่นป้ายหินอ่อนสลักขนาดใหญ่เล่าเรื่องไว้หน้าศาล ข้อมูลเดียวกันนี้ปรากฏอยู่ในสื่อออนไลน์ซึ่งเป็นเว็บไซต์การท่องเที่ยวของเมืองหัวหินด้วย รายละเอียดดังนี้



ภาพที่ 86 แผ่นป้ายสลักเล่าเรื่องเพื่อเชื่อมพระพรหมและศาลท่านพ่อพระพรหมให้สัมพันธ์กัน

เรื่องเล่าข้างต้น อธิบายว่า ศาลแห่งนี้สร้างขึ้นตามความประสงค์ของ พระพรหม ซึ่งองค์พระพรหมได้สถิตอยู่บนยอดเขานี้มาแล้วเนิ่นนาน (หลักฐานเชิงประจักษ์คือชิ้นส่วน พระพรหมองค์เดิมซึ่งพังเสียหาย และเก็บไว้ในตู้โชว์) พระพรหมได้พบผู้สร้างศาลในนิมิต ขอให้มา บูรณะปลูกสร้าง “ศาลพระพรหม” แห่งนี้ ณ สถานที่นี้ รูปแบบของศาลซึ่งต่างจากศาลพระ พรหม อื่น ๆ นั้น เรื่องเล่าอธิบายว่า “ท่านพ่อมาบอกแบบในนิมิตทั้งสิ้น”

เรื่องเล่าพระพรหมสมัยใหม่ที่ยกมาประกอบทั้งสองเรื่อง เล่าเพื่อบอก มูลเหตุการสร้างศาล/เทวาลัยพระพรหม ณ สถานที่นั้น เรื่องเล่าเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ศาลพระพรหม ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเลื่อนลอย แต่สัมพันธ์กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของสิ่งเหนือธรรมชาติ ก่อให้เกิดความเชื่อ ความศรัทธา และความเป็นเหตุเป็นผลขึ้นในความคิดมนุษย์

### 5.1.2 เลือก “ตำนานพระพรหม” ในวัฒนธรรมไทยมาเป็น “ฐาน” ในการสร้างพิธีกรรม

ในทางคติชนวิทยา ตำนานเป็นที่มาของความศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ ตำนานยังเป็น เรื่องเล่าที่บ่งชี้ให้เห็นถึงระบบความรู้ ความคิด และความเชื่อของกลุ่มคนในสังคม (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2550: 3) ตำนานเกี่ยวกับพระพรหมที่รับรู้ทั่วไปในวัฒนธรรมไทยคือ “ตำนานสงกรานต์” ซึ่งเป็น เรื่องราวการแข่งขันกันระหว่าง “กบิลพรหม” กับ “ธรรมบาลกุมาร” แม้ท้ายที่สุดธรรมบาลกุมาร

จะเป็นฝ่ายมีชัย แต่พลังอำนาจและความยิ่งใหญ่ของกบิลพรหม เห็นได้จากเรื่องเล่าในตำนานว่า “เศียรของกบิลพรหมนั้น หากมันตั้งไว้บนแผ่นดิน ไฟจะไหม้โลก ถ้าทิ้งบนอากาศ ฝนก็จะแล้ง ถ้าทิ้งลงในมหาสมุทร น้ำก็จะแห้ง” ดังนั้นกบิลพรหมจึงสั่งให้ธิดาทิ้ง 7 เอาพานมารองรับเศียรไว้ แล้วเชิญไปประดิษฐานในมณฑปถ้ำคันธูรี เขาไกรลาส อีกทั้งเมื่อถึงสงกรานต์ ให้ธิดาลัดกันอัญเชิญเศียรออกแห่ประทักษิณรอบเขาพระสุเมรุทุกปี นอกจากนี้ การที่กบิลพรหมตัดเศียรตนเองบูชาธรรมบาลกุมารตามสัญญาที่ให้ไว้ต่อกันนั้น ยังแสดงถึงการบำเพ็ญ “สัจบารมี” อันยิ่งใหญ่ของพระพรหมด้วย

ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้น ณ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ได้เลือกนำ “ตำนานสงกรานต์” มาเป็น “ฐาน” ในการสร้างสรรค์พิธีกรรม เห็นได้จากพิธีกรรมที่จัดขึ้นในช่วงแรก ๆ นั้นจัดขึ้นในเทศกาลสงกรานต์ กิจกรรมสำคัญหนึ่งได้แก่ การประกวดธิดาพระพรหม นอกจากนี้ ธิดาพระพรหมยังต้องร่วมขบวนแห่พระพรหมของเทศบาลต่าง ๆ ที่แห่ไปรอบ ๆ ตัวเมืองจตุรพักตรพิมานด้วย “ธิดาพระพรหม” และ “การแห่พระพรหม” เป็นอนุภาคที่นำจากตำนานสงกรานต์ ช่วงเวลาการจัดงานที่จัดในช่วงสงกรานต์ก็สอดคล้องไปกับตำนาน การที่ผู้จัดงานได้ผูกโยงลัทธิพิธีบูชาพระพรหมกับตัวละคร “พระพรหม” ในตำนานนางสงกรานต์ทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมสื่อสารกับผู้คนได้ง่าย ทั้งนี้เพราะตำนานดังกล่าวคนไทยส่วนใหญ่รับรู้ จึงสร้างการยอมรับได้ง่ายขึ้น

### 5.1.3 สร้างให้พระพรหมเป็น “อัตลักษณ์” ของสถานที่ และเชื่อมพระพรหมกับเจ้าลัทธิพิธีเข้าด้วยกัน

การสร้างพระพรหมให้เป็น “อัตลักษณ์” ของสถานที่ แล้วเชื่อมพระพรหมกับเจ้าลัทธิพิธีเข้าด้วยกันปรากฏชัดเจนที่สุดในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้น ณ วัดบางกุฎีทอง อำเภอมือเมือง จังหวัดปทุมธานี ทั้งนี้ วัดบางกุฎีทองได้สร้างตำนานเกี่ยวกับพระพรหมที่มีลักษณะเฉพาะซึ่งเป็นตำนานที่ไม่ปรากฏที่อื่น แต่เป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวางในหมู่ลูกศิษย์หลวงพ่อบ้านาญ อุดมปญโญ ตำนานดังกล่าวเกี่ยวข้องกับวิชาพรหมสี่หน้า กล่าวกันว่าปัจจุบันมีหลวงพ่อบ้านาญเพียงผู้เดียวเป็นผู้สืบทอด

ตำนานเล่าว่า วิชาพรหมสี่หน้ามีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เชื่อว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงได้วิชานี้มาจากพระมหาเถรคันฉ่องแห่งวัดป่าแก้วผู้เป็นพระอาจารย์ว่ากันว่า *ภิกษุเชื้อสายรามัญ* รูปนี้เชี่ยวชาญทั้งตำราพิชัยสงครามและเวทย์ไสยศาสตร์ ทั้งนี้ “วิชาพรหมสี่หน้า” เป็นส่วนหนึ่งของตำราพิชัยสงคราม ในสมัยนั้นมีการสักยันต์พรหมสี่หน้า การลงกระหม่อมครอบหัวด้วยวิชาพรหมสี่หน้า เพื่อให้คุ้มครอง แคล้วคลาด ป้องกันภัยจากคุณไสย ขับไล่เสนียดจัญไรและสิ่งอัปมงคลต่าง ๆ (สถาพร เขาวนสวัสดิ์, 2555: 60-61) เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตก วิชาพรหมสี่หน้าได้รับการสืบทอดมา 2 สาย คือ สายภิกษุรามัญ และสายฆราวาส สายภิกษุรามัญมี

หลวงพ่อสุนทรืเป็นผู้สืบทอด ส่วนสายฆราวาสมีอาจารย์อุ ครูเรือแจวเป็นผู้สืบทอด ทั้งสองท่านนี้เป็นสหายกัน ในวาระสุดท้ายของชีวิต อาจารย์อุ ครูเรือแจว ได้มาอาศัยอยู่ที่วัดบางกุฎีทอง และได้ถ่ายทอดวิชาพรหมสี่หน้าให้แก่หลวงพ่อชานาญ อุตมปณโณ **วิชาพรหมสี่หน้าทั้ง 2 สายจึงมาบรรจบกันอีกครั้ง**

หลวงพ่อชานาญ อุตมปณโณ จึงมีความเป็น “ต้นตำรับ” ในแง่ที่ท่านได้รับการถ่ายทอดวิชาพรหมสี่หน้าโดยตรงจากครูผู้เชี่ยวชาญ อีกทั้งยังมีเชื้อสายรามัญซึ่งสอดคล้องกับตำนานที่เล่าว่า วิชาของท่านดั้งเดิมเป็นศาสตร์ของชาวรามัญ ต่อมาเมื่อหลวงพ่อชานาญได้เป็นเจ้าอาวาสวัดบางกุฎีทอง ท่านได้ทำให้พระพรหมเป็นอัตลักษณ์ของวัดโดยการสร้างวัตถุที่สื่อถึง “พระพรหม” เช่น ชุ่มประตู่ทางเข้าหลักของวัดประดับลายปูนปั้นนูนสูงรูปพรหมสี่หน้า ตาลปัตรปักเป็นรูปพระพรหมเรือที่ใช้แข่งในเทศกาลแข่งเรือตั้งชื่อว่า “พรหมประทาน” และมีองค์พระพรหมขนาด 1 ศอกประดิษฐานที่หัวเรือในลักษณะแม่ยานาง วัดลุ่มงกลต่าง ๆ ที่ทางวัดสร้างขึ้นล้วนเกี่ยวข้องกับพระพรหม เช่น ตะกรุดพรหม หน้ากากพระพรหม คทายอดพรหม ฯลฯ ที่สำคัญ ทางวัดยังได้สร้างพระพรหมองค์ใหญ่ที่สุดในโลกขึ้น พระพรหมองค์ใหญ่นี้เป็นเสมือนศูนย์กลางของวัด เป็นจุดแรกๆ ที่ผู้มาวัดนี้ต้องกราบไหว้

ดังนั้น เมื่อประชาชนเข้าไปในวัดแห่งนี้ ก็ารู้ทันทีว่าเป็นวัดที่นับถือบูชาพระพรหม เพราะวัตถุที่สื่อถึงพระพรหมปรากฏอยู่อย่างมากมาย กระทั่งกลายเป็น “อัตลักษณ์” ของวัด ต่อมาเมื่อทางวัดได้จัดพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้าและสวดขอเงินพระพรหมขึ้น พิธีกรรมดังกล่าวจึงสอดคล้องไปกับตำนานที่เล่าขาน และวัตถุที่ปรากฏอยู่ อีกประการหนึ่ง พระพรหมองค์ใหญ่ศูนย์กลางของวัดยังเป็นเสมือน “ตัวแทน” ของหลวงพ่อชานาญ อุตมปณโณ กล่าวคือ หากลูกศิษย์มาวัดแล้วไม่พบหลวงพ่อก็เนื่องจากท่านติดกิจนิมนต์ ก็ให้ไหว้พระพรหมองค์ใหญ่แทน ความสัมพันธ์ระหว่างหลวงพ่อชานาญ อุตมปณโณ (เจ้าลัทธิพิธี) กับพระพรหมอาจสะท้อนได้จากคำเรียกชื่อกลุ่มลูกศิษย์กลุ่มใหญ่ที่สุดของทางวัดว่า “ลูกพระพรหม ศิษย์หลวงพ่อชานาญ” ดังนั้น พระพรหม พื้นที่ (วัดบางกุฎีทอง) และ เจ้าลัทธิพิธี (หลวงพ่อชานาญ) จึงถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน

#### 5.1.4 แปลงคุณสมบัติที่ “คลุมเครือ” ของพระพรหมให้เป็น “วัตถุดิบทางวัฒนธรรม”

ฮอบส์บอว์ม (1983: 6) กล่าวว่าวัตถุดิบทางวัฒนธรรมใด ๆ จะเอื้ออำนวยต่อการประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม ก็ต่อเมื่อ วัตถุดิบทางวัฒนธรรมเหล่านั้นมีคุณสมบัติพิเศษบางประการ คือ **มีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับเงื่อนไขทางสังคมในช่วงเวลานั้น ๆ อีกทั้งยังต้องสัมพันธ์กับสังคมนั้นในบางแง่มุม**

คำกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับการศึกษาของเอกรินทร์ พึ่งประชา (2545: 205) ที่ศึกษาพระราหูวัดศิระชะทอง แล้วพบว่า พระราหูวัดศิระชะทองเป็นความเชื่อที่ถูกอ้างอิงมาจากการ

สร้าง ‘อดีต’ ที่มีคุณลักษณะของความสืบเนื่องโดยสัมพันธ์กับชุมชนที่ศึกษามานานร่วม 2 ศตวรรษ ขณะเดียวกัน ‘อดีต’ ดังกล่าว ก็มีคุณสมบัติโดดเด่นอยู่ที่มีตำนานและเรื่องเล่าที่ถ่ายทอดการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา เพียงแต่จะเปลี่ยนแปลงอย่างไรก็ต้องรักษาสาระสำคัญ คือ การอ้างอิงถึงความศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อมโยงเข้ากับปรากฏการณ์ธรรมชาติไว้อยู่ เช่นเดียวกับการศึกษาของ เสมอชัย พูลสุวรรณ (2544) ที่พบว่า ตำนานที่ชาวไตใหญ่ เมืองน้ำคำ นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้าง ‘อดีต’ ของ ‘ไตใหญ่’ นั้น มีคุณลักษณะบางประการที่คลาดเคลื่อนและลื่นไหลอยู่เป็นธรรมชาติ คล้าย ๆ กับว่ามีตัวตนแต่ไม่มีตัวตน คล้าย ๆ กับจับต้องได้แต่จับต้องไม่ได้ คุณสมบัติเหล่านี้ถือว่าเป็นจุดแข็งที่ทำให้ตำนานสามารถอยู่รอดและดำรงอยู่ได้ในระบอบวัฒนธรรม ด้วยการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้หลากหลายภายใต้กระแสวัฒนธรรมที่มีพลวัตเลื่อนไหล

พระพรหมในการรับรู้ของคนไทยมีคุณสมบัติที่คลาดเคลื่อน ลื่นไหล และสามารถตีความได้หลากหลายตามแต่ความเชื่อของแต่ละบุคคล เช่น พระพรหมเป็นเทพของฮินดู พระพรหมเป็นเทวดาผู้ใหญ่ในศาสนาพุทธ พระพรหมเป็นพระโพธิสัตว์ พระพรหมเป็นอารักษ์พื้นที่ พระพรหมเป็นหลักเมือง พระพรหมเป็นตัวแทนของพ่อแม่ (พ่อแม่คือพรหมของ ‘ลูก’) และพระพรหมเป็นปริศนาธรรม (สื่อถึงพรหมวิหาร 4) พระพรหมเป็นสัญลักษณ์ของการปฏิบัติกรรมฐาน และพระพรหมเป็นเทพผู้บันดาลความร่ำรวยและความรุ่งเรือง

ข้อสรุปข้างต้น ผู้วิจัยอนุมานจากการสัมภาษณ์ การสังเกตปรากฏการณ์การนับถือบูชาพระพรหมในสังคม และการวิเคราะห์พิธีกรรมบูชาพระพรหมที่เป็นกรณีศึกษา ทั้งนี้จะยกตัวอย่างข้อมูลสนับสนุนในบางประเด็น เช่น **พระพรหมเป็นเทพของฮินดู** เห็นได้จากการที่มี “พราหมณ์หลวง” เป็นผู้ประกอบพิธีบูชาพระพรหมเอราวัณในทุก ๆ ปี **พระพรหมเป็นเทวดาผู้ใหญ่ในศาสนาพุทธ** สะท้อนจากเรื่องเล่า ‘หน้าที่ของพระพรหม’ ว่าพระพรหมมีหน้าที่ให้คำปรึกษาและแบ่งงานให้แก่ทวยเทพ อีกทั้งยังคุ้มครองดูแลและอำนวยการแก่มนุษย์ด้วย อย่างไรก็ตาม “วันพระ” เป็นวันที่ควรงดการไปบนบานอ้อนวอนพระพรหม ทั้งนี้เพราะท่านไม่อยู่ เนื่องจากต้องไปฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า **พระพรหมเป็นอารักษ์พื้นที่** เห็นได้จากศาลพระพรหม ‘แทน’ ศาลพระภูมิ **พระพรหมเป็นตัวแทนของพ่อแม่** สะท้อนจากบอกเล่าของผู้มาร่วมพิธีสวดขอเงินพระพรหม วัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี ซึ่งเป็นตัวแทนของคนต่างจังหวัดที่เข้ามาหากินในเมืองใหญ่ ต้องห่างไกลจากบุพการีตนเอง (อนุศักดิ์ สุรินทร์, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2557) **พระพรหมเป็นเทพผู้บันดาลความร่ำรวยและความรุ่งเรือง** เป็นทศนะที่นำเสนอในหนังสือ “พระพรหม: เทพผู้บันดาลความร่ำรวยและรุ่งเรือง” ซึ่งตีพิมพ์ใน พ.ศ.2549 ซึ่งเป็นปีที่พระพรหมเป็นข่าวดังไปทั่วโลกจากกรณีพี่ชายสติไม่สมประกอบบุกทุบพระพรหมเอราวัณจนแตกหักเสียหาย หนังสือดังกล่าวเขียนถึง “นานาทศนะและปาฏิหาริย์แห่งพระพรหม” ซึ่งเสนอประสบการณ์ตรงของผู้คนที่ ‘ได้ดี’ และ ‘ร่ำรวย’ เพราะสักการบูชาพระพรหม

การรับรู้อันหลากหลายที่คนไทยมีต่อพระพรหม แสดงให้เห็นว่า **“พระพรหม มีคุณลักษณะที่เลื่อนไหล”** คือ เป็นความเชื่อที่สามารถปรับใช้ให้เข้ากับเงื่อนไขในแต่ละช่วงเวลาได้เป็นอย่างดี กล่าวให้ชัดขึ้น คือ คุณสมบัตินี้ “คลุมเครือ” ของพระพรหมทำให้ความเชื่อพระพรหมสามารถตีความ ปรับประยุกต์ให้ความหมาย ได้อย่างไม่ “จำเพาะ” สอดคล้องกับรูปแบบชีวิตของคนในยุคโลกาภิวัตน์ที่มีความเป็นปัจเจกและมีอิสระทางความคิดความเชื่อสูง ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในแต่ละสถานที่อาจนำ “คุณลักษณะ” หนึ่ง ๆ ของพระพรหมมาตีความและชูเป็น “แก่นหลัก” หรือนำหลาย ๆ คุณลักษณะมารวมกัน เพื่อให้ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมสามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ของผู้จัดงานและผู้เข้าร่วมพิธีได้

ดังนั้น วิธีคิดหนึ่งของคนไทยในการสร้างลัทธิพิธีบูชาพระพรหม คือ การแปลงคุณสมบัตินี้ “คลุมเครือ” ของพระพรหมให้เป็น “วัตถุบูชาทางวัฒนธรรม” คุณสมบัตินี้ดังกล่าว “เอื้อ” หรือ “เหมาะสม” ต่อ การสร้างสรรค์ประเพณีประติมากรรม ประเด็นนี้สอดคล้องกับงานวิจัยพระราหูของ เอกรินทร์ พึ่งประชา และตำนานไต่ใหญ่ ของเสมอชัย พูลสุวรรณ ทั้ง พระพรหม พระราหู และตำนานไต่ใหญ่ ต่างมีความคลุมเครือและง่ายต่อการปรับตัวตามเงื่อนไขทางสังคม

### 5.1.5 บูรณาการความเชื่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัฒนธรรมไทยโดยให้ “พระพรหม” เป็น “ตัวเชื่อม”

คนไทยส่วนใหญ่กราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยไม่มีแนวคิด “แยกแยะประเภท” ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่เป็นการบูชาเพราะศรัทธาและเชื่อว่ากรนอบน้อมต่ออำนาจเหนือธรรมชาติย่อมนำผลดีมากกว่าผลเสีย เช่นเดียวกับผู้เข้าร่วมพิธีในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม ส่วนใหญ่ไม่มีความคิดที่ต้องแยกแยะว่า พระพรหมองค์นี้เป็นพรหมฮินดู พระพรหมองค์นี้เป็นพรหมพุทธ หรือ พระพรหมองค์นี้เป็นพระภูมิอารักษ์พื้นที่ แต่บูชาในฐานะ “เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญหนึ่ง” ในระบบวัฒนธรรมไทย

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นในสถานที่ต่าง ๆ ได้มีการบูรณาการความเชื่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัฒนธรรมไทยให้อยู่ร่วมกันในพิธีกรรมได้อย่างกลมกลืน การปรากฏของสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ไม่ได้นำมาซึ่งความขัดแย้ง แต่เป็นการเพิ่มพูนความขลังให้ยิ่งขึ้นไป อย่างไรก็ตามสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ไม่ได้ปรากฏอยู่อย่างเลื่อนลอย แต่ปรากฏอยู่อย่างเป็นระบบตามโลกทัศน์ทางความเชื่อของคนไทย

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏร่วมกัน อาจปรากฏอยู่ในรูป “วัตถุ” หรือ “รูปเคารพ” เช่น รูปเคารพฤทธิชัยแปด เจ้าแม่กวนอิม พระสังกัจจายน์ พระพิฆเนศ พระพุทธรูป ยักษ์ ครุฑ และแม่โพสพ เป็นต้น ทั้งนี้ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏร่วมจะจัดวางไว้ในตำแหน่งที่ต่ำกว่าและไม่โดดเด่นเท่าเทวรูปพระพรหม นอกจากนี้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ยังปรากฏอยู่ใน “บทอัญเชิญ” ซึ่งเจ้าลัทธิพิธีเป็นผู้โอมอ่าน ในที่นี้ผู้วิจัยจะยกตัวอย่าง “บทอัญเชิญในลัทธิพิธีบูชา



พระพรหม” ณ เทวาลัยทำวมหาพรหม อัมรีตัม ฯ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ดัง “นาม”  
 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่หมอปราหมณ์ประกาศอัญเชิญให้มาร่วมในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ตามลำดับดังนี้

ตารางที่ 12 โครงสร้างของบทอัญเชิญพระพรหม เทวาลัยอัมรีตัมฯ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ

บทอัญเชิญสรวงพระพรหม เทวาลัยอัมรีตัมฯ		
โครงสร้างบทสวด	ตัวอย่างบทสวดบางตอน	“นาม” สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อัญเชิญ
1. อัญเชิญ “ พระพรหม อัมรีตัมฯ ” ให้เสด็จมายังมณฑลพิธี	ข้าพระพุทธเจ้าจะขอน้อมเกล้า ประดิษฐาน อัญชลีประนมน้อม ขึ้นเหนือ เคียรศิโรตม์ หน้าซึ่งพระช่อฟ้าได้เปิด ประตูสวรรค์ให้ ทำวมหาพรหมอัม รีตัมฯ เสด็จประทับเทียบในมณฑลพิธี เทวาลัยทำวมหาพรหมฯ เลขที่ 269/1 ซอยเทียนทะเล 5 เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร.....	ทำวมหาพรหมอัมรีตัมฯ
2.อาราธนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใน ศาสนาพุทธ	นโมนมัสการ พระพุทธคุณนัง พระสังฆ คุณนัง พระธรรมคุณนัง ขอเป็นประธาน ณ มณฑลพิธีนี้ อาราธนาพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ พระศรีสรรเพชญ์ พระแก้วมรกต พระพุทธสิหิงค์ .... พระโมคลา พระสารีบุตร พระอุบาลี พระเทมีย์ พระเนมิราช พระสังกัจจายน์ เถระ พระสิวลีมหาราช...อาราธนาหลวง พ่อโสธร หลวงพ่อโต หลวงพ่อวัดไร่ขิง หลวงพ่อวัดบ้านแหลม....ท่านเจ้าคุณ สมเด็จพระพุฒาจารย์โตพรหมรังสี หลวง ปู่ทวด หลวงปู่ศุข หลวงปู่สด ครูบาศรีวิชัย หลวงปู่มั่น หลวงปู่แหวน .....	1.พระรัตนตรัย 2.พระพุทธรูปสำคัญของไทย เช่น พระแก้วมรกต พระพุทธชินราช 3.อัครสาวกของพระพุทธเจ้า และ พระโพธิสัตว์ในชาดก เช่น พระโมคลา พระสารี บุตร พระเทมีย์ พระเนมิราช 4. พระพุทธรูปชื่อดังใน ท้องถิ่น เช่น หลวงพ่อโสธร หลวงวัดไร่ขิง 5.พระสงฆ์ชื่อดังของไทย เช่น สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) หลวงปู่ทวด หลวงปู่แหวน
3.อัญเชิญเทพเจ้าในศาสนา ฮินดูและเทวดาต่าง ๆ	จึงประกาศโองการ กราบทูลอัญเชิญองค์ อัมรินทร์อินทราธิราชเจ้า ท้าวสักกะ เทวราช พระอิศวรเจ้าพิमानเมืองฟ้า ทำวมหาพรหมพระพรหมา พระศิวะ	1.เทพเจ้าในศาสนาฮินดู เช่น พระพรหม พระศิวะ พระนารายณ์ 2.เทวดา เช่น พระอินทร์

	มหาเทพ พระนารายณ์มหาเทพ พระพิฆเนศวร พระวิษณุกรรม พระกฤษณะ พระแม่ ศรีมหาอุมาเทวี พระแม่สุรัสวดี.....	
4.อัญเชิญเทพเจ้าในความเชื่อ แบบจีน คือ พุทธมหายาน และเทพเจ้าอื่น ๆ	กราบทูลอัญเชิญพระอวโลติเกศวร พระกวนอิมโพธิสัตว์ พระแม่เจ้าทับทิม พระแม่เจ้าลิ้มกอเหนี่ยว พระแม่เจ้า เขาสามมุก อัญเชิญเทพเจ้ากวนอู เทพ เจ้าหังเจีย เทพเจ้าปุนเท่ากง เทพเจ้าไซ ชิงเอี้ยะ.เทพเจ้าไต่กงกง เจ้าพ่อเสื่อ เจ้า พ่อเสื่อขุนด่าน.....	1.เทพเจ้าในพุทธมหายาน เช่น พระอวโลกิเตศวรเจ้า แม่กวนอิม 2.เทพเจ้าแบบจีน เช่น เทพ เจ้ากวนอู หังเจี ปุนเท่ากง เจ้าแม่ทับทิม 3.เทพเจ้าแบบจีนในท้องถิ่น ไทย เช่น เจ้าแม่ ลิ้มกอเหนี่ยว เจ้าพ่อเสื่อ
5.อัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั่วไป สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อดั้งเดิม และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำท้องถิ่น	อัญเชิญ พระแม่ธรณี พระแม่คงคา แม่พระเพลิง แม่พระพาย พระแม่โพสพ อัญเชิญพญาคูขี้หอม พญานาค เพชรพญาราชโครสร...อัญเชิญเจ้าพ่องู จงอาง เจ้าแม่งูจงอาง ....อัญเชิญท้าวจตุ โลกบาล เจ้ากรุงพาลี พระภูมิเจ้าที่ พระสยามมงคล.....	1.สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั่วไป และสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อดั้งเดิม เช่น ท้าว จตุโลกบาล พระ แม่ธรณี พระแม่คงคา แม่ โพสพ พญานาค พระภูมิเจ้า ที่ 3.สิ่งศักดิ์ประจำท้องถิ่น เช่น เจ้าแม่งูจงอาง เจ้าพ่องู จงอาง
6.อัญเชิญเทวดาประจำเมือง	อัญเชิญพระหลักเมือง พระเสื่อเมือง พระทรงเมือง พระกาฬไชยศรี เจ้าเจตคุปต์ เจ้าหอกลอง พระสยาม เทวาธิดา.....	เทวดาหรือผีประจำเมือง เช่น พระเสื่อเมืองทรงเมือง พระสยามเทวาธิดา
7.อัญเชิญบูรพกษัตริย์	กราบอัญเชิญพระมหากษัตริย์ผู้ดำรง แผ่นดินทุกพระองค์ พ่อขุนรามคำแหง มหาราช พระนารายณ์มหาราช พระนเรศวรมหาราช พระเจ้าตากสิน มหาราช พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปิยมหาราช อัญเชิญพระมหากษัตริย์ บูรพมหาราชเจ้าเมือง วีรบุรุษ วีร สตรี.....	บูรพกษัตริย์ของไทย เช่น พ่อขุนรามคำแหง สมเด็จ พระนเรศวร พระเจ้าตากสิน

8.อัญเชิญเทพนพเคราะห์	ข้าแต่เทพนพเคราะห์ทั้งเก้าพระองค์ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ พระเสาร์ พระราหูศุกดาเดช พระเกตุ เทวัญ ที่เสด็จมาเสวยมาแทรกอายุ.....	เทวดานพเคราะห์ ทั้ง 9 องค์
9.ปิดท้ายด้วยการอัญเชิญ “ พระ พรหม ” ให้เป็น “ ประธาน ” ในการอำนวย พรท่ามกลางสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่ร่วมเป็นพยาน	ด้วยอำนาจแห่งมานพระ บารมี ท้าวมหาพรหมอัมริตมอภัสราอิบตี ได้ประสิทธิเปิดทิศทั้งสี่ เปิดทางทั้งแปด เบิกฟ้าเบิกบาดาล ให้การดำเนินอาชีพ และการดำเนินชีวิตของทุกท่าน ที่อยู่ใน มณฑลพิธิณ เทวสถาน ในวันนี้ ประสิทธิ์ จงเหนือฟ้า เหนือดิน เหนือดวงชะตา..... จึงขอเดชาภาพภินิหาร มหิทธิ ท้าวพรหมาเทพดาเจ้าทุกพระองค์ จงประสาทประสิทธิ์กิจในพิธีนี้โดย อิสรานุภาพ	“ พระ พรหม ” เป็น “ ประธาน ” ท่ามกลางสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ อำนวยพรแก่ ผู้ร่วมพิธีกรรม

ตาราง “บทอัญเชิญพระพรหม” ข้างต้น สะท้อนมโนทัศน์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในระบบความเชื่อไทยที่มีความหลากหลาย มีระดับชั้น มีพลวัต แต่ก็สามารถผสมผสานกันอยู่ได้อย่างกลมกลืน หากพินิจในภาพกว้าง สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้สะท้อนรากวัฒนธรรม “พุทธ พราหมณ์ ผี” ซึ่งเป็นความเชื่อกระแสหลักอย่างเข้มข้น นอกจากนี้ เนื่องจากลัทธิพิธีบูชาพระพรหมก่อกำเนิดขึ้นในสังคมเมืองซึ่งประกอบด้วยคนไทยเชื้อสายจีนจำนวนมาก ความเชื่อแบบจีน อาทิ เทพเจ้าจีน จึงผสมผสานคละเคล้าเข้ามาด้วย

ประเด็นที่น่าสนใจคือ “พระพรหม” มีคุณสมบัติในการเป็น “ตัวเชื่อม” สิ่งศักดิ์สิทธิ์ไทยอย่างไร เหตุใดพระพรหมจึง “เหมาะสม” ที่จะเป็นตัวเชื่อมสำหรับลัทธิพิธีที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อคนในวัฒนธรรมเมือง

พระพรหมมีคุณลักษณะอย่างหนึ่งที่เป็น “อัตลักษณ์” เมื่อเทียบกับบรรดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในระบบวัฒนธรรมไทย นั่นคือ พระพรหมเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในทั้งศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู ศาสนาทั้งสองเป็นรากวัฒนธรรมทางความเชื่อที่สำคัญของคนไทย นอกจากนี้ “สถานะ” ของพระพรหมทั้งในศาสนาพุทธและศาสนาฮินดูต่างมี “สถานะที่สูงส่ง” พระพรหมในศาสนาพุทธถือว่าเป็นเทวดาผู้ใหญ่ที่สุด เป็นรองก็แต่เพียงพระพุทธเจ้า ในขณะที่พระพรหมในศาสนาฮินดูเป็นหนึ่งในเทพตรีมูรติซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดของศาสนาดังกล่าว นอกจากนี้เมื่อพิจารณาด้านานใน

ศาสนาฮินดูที่เล่าว่า “พระพรหมเป็นผู้สร้าง” พระพรหมย่อมมีอาวุโสมากกว่าเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ด้วย แม้จะไม่ได้รับการบูชาเท่าใดนัก

เฉพาะในวัฒนธรรมไทย ความเชื่อพระพรหมได้วิวัฒนาการมาเป็น “อารักษ์พื้นที่” หรือ “พระภูมิเจ้าที่” ที่ดูแลรักษาพื้นที่ขนาดใหญ่ เจริญ โอ่อ่า ทนสมัย ความเชื่อพระพรหมในลักษณะนี้จึงผสมผสานกับแนวคิด “ผีเจ้าที่” หรือ “ศาลตายาย” ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมในวัฒนธรรมไทย นอกจากนี้ ความเชื่อพระพรหมยังผสมผสานกับความเชื่อแบบจีนได้อย่างสนิทสนม คนไทยเชื้อสายจีนกลุ่มหนึ่งเชื่อว่าพระพรหมเป็นพระโพธิสัตว์ (โรส เกษตรนามินทร์, **สัมภาษณ์**, 1 มีนาคม 2557) ในศาล/เทวาลัยพระพรหมที่เป็นกรณีศึกษา คือ เทวาลัยพระพรหมคลองขวาง เขตบางแค กรุงเทพฯ และ ศาลท่านพ่อพระพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ปราภฏเทวรูปเจ้าแม่กวนอิม และ พระสังกัจจายน์บูชาพร้อมในบริเวณพื้นที่ศาล/เทวาลัยพระพรหม ในแง่นี้ พระพรหมในมิติวัฒนธรรมไทยจึงไม่เพียงมี “ราก” ที่เกี่ยวพันกับศาสนากระแสหลัก แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของ “ความเชื่อดั้งเดิม” และ “ความเชื่อแบบจีนในบริบทไทย” ด้วย

ดังนั้นพระพรหมจึงเป็นตัวเชื่อม “พุทธ” “พราหมณ์” “ผี” และ “ความเชื่อแบบจีน” ได้ เพราะ “สถานะ” ของพระพรหมสามารถเชื่อมโยงได้กับทุกมิติความเชื่อ ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมไม่ขัดแย้งกับความเชื่อกระแสหลัก แต่แอบอิงพึ่งพิงกันอยู่ “สถานะอันสูงส่ง” ของพระพรหมทำให้การบูรณาการความเชื่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไทย โดยมี “พระพรหม” เป็นตัวกลาง (media) เป็นไปได้ง่ายขึ้นและมีความสมเหตุสมผลในระบบความเชื่อ

### 5.1.6 ผสมผสานลัทธิพิธีบูชาพระพรหมกับพิธีกรรมดั้งเดิม พิธีกรรมในศาสนาหลัก และพิธีการของรัฐ

พิธีกรรมในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมแต่ละที่มีความแตกต่างในรายละเอียด แม้แก่นหลัก คือ “การบวงสรวงพระพรหม” ด้วยเครื่องเซ่น “มังสวิรัต” เช่นกัน ที่เป็นดั่งนี้อาจเพราะว่า ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมเป็น “ของใหม่” ในวัฒนธรรมไทย และไม่มีที่ใด เป็น “ต้นแบบ” ให้ที่อื่น ๆ อย่าง “เบ็ดเสร็จ” ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในแต่ละที่ได้พัฒนาและสร้างสรรค์รูปแบบ “พิธีกรรม” ของตนขึ้นมาเอง ทั้งนี้ก็เป็นไปเพื่อสนองวัตถุประสงค์ของผู้จัดงานซึ่งแตกต่างกันไป

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในภาพรวมแล้ว พบว่า พิธีกรรมในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมเกิดจากการผสมผสานพิธีกรรมดั้งเดิม พิธีกรรมในศาสนาหลัก และพิธีการของรัฐ รายละเอียดดังนี้

#### 5.1.6.1 ผสมผสานพิธีกรรมดั้งเดิม

ฐานคิดหนึ่งในการสร้างลัทธิพิธีบูชาพระพรหมคือผนวกและผสมผสานพิธีกรรมดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็น การเข้าทรง พิธีเพื่อความอุดมสมบูรณ์ พิธีบูชาเจ้าที่และหลักเมือง และ

พิธีไสยศาสตร์ เข้ามา พิธีกรรมดั้งเดิมเหล่านี้ ผู้คนในท้องถิ่นปฏิบัติ เคยมีส่วนร่วม และคุ้นเคยอยู่แล้ว ทำให้ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นสร้างการยอมรับและสื่อสารกับผู้คนในท้องถิ่นได้ง่าย

### 1) ผสมผสานกับ “การเข้าทรง”

การเข้าทรงเป็นรูปแบบการสื่อสารกับอำนาจเหนือธรรมชาติที่ปรากฏในทุกวัฒนธรรม ในวัฒนธรรมท้องถิ่นไทยปรากฏการเข้าทรงในพิธีกรรมดั้งเดิมต่าง ๆ เช่น การฟ้อนผีผืนเม็ง (ภาคเหนือ) โนราโรงครุ (ภาคใต้) ลำผีฟ้า (อีสาน) ส่วนในบริบทสังคมเมืองปรากฏการเข้าทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ ผีเจ้านาย รวมถึงการเข้าทรงเทพเจ้าของ “ม้าชี” ในเทศกาลกินเจของคนไทยเชื้อสายจีนด้วย กล่าวได้ว่า แม้สังคมจะเปลี่ยนแปลงไป แต่การเข้าทรงเพื่อสื่อสารกับอำนาจเหนือธรรมชาติก็ยังดำรงอยู่ในสังคมไทย

ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมปรากฏ “การเข้าทรง” ในลักษณะที่เป็น “แก่นหลัก” ของพิธีกรรมที่ศาลท่านพ่อพระพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งเจ้าลัทธิพิธี คือ ดร.สุสติ จิตรชุ่ม ซึ่งเป็นร่างทรงของพระพรหมจะเข้าทรงเพื่อให้ลูกหลานและลูกศิษย์ได้สร่งน้ำขอพรพระพรหมเนื่องในวันปีใหม่ไทย (สงกรานต์) พร้อมกันนี้ ร่างทรงยังให้คำปรึกษาธุรกิจ ปัญหาชีวิต รักษาโรค ปัดเป่าเคราะห์และเปิดทางโชคลาภด้วย

### 2) ผสมผสานกับพิธีเพื่อความอุดมสมบูรณ์

สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม หากฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลชีวิตของผู้คนก็จะดำเนินไปได้โดยปกติสุข ในทางกลับกัน หากปีใดฝนแล้ง ความอดอยากทุกข์ยากย่อมเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นเพื่อเป็นหลักประกันทางใจ คนไทยจึงประกอบพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น บุญบังไฟ สวดคาถาปลาต่อ (อีสาน) แทนนางแมว ปั่นเมฆ (ภาคกลาง) พิธีแห่พระเจ้าฝนแสนห่า (เหนือ-เชียงใหม่) รวมถึงมีอีกหลายพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันในวงกว้างครอบคลุมทุกภูมิภาค เช่น แข่งเรือ และทำขวัญข้าว เป็นต้น (สุกัญญา สุฉายา, 2560: 232-262)

ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมปรากฏการผสมผสานพิธีเพื่อความอุดมสมบูรณ์ คือ “พิธีบวงสรวงพระพรหมและบุญกุ่มข้าวใหญ่” ณ ศาลพระพรหม อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ทั้งนี้ ในลัทธิพิธีดังกล่าวประกอบด้วยกิจกรรมหลายอย่างต่อเนื่องกันไป 3 วันที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์คือ “การแข่งขันเรือ” และ “บุญกุ่มข้าว” (บุญคุณลาน) โดยการแข่งเรือจะจัดขึ้นในวันแรกของงาน ณ อ่างเก็บน้ำประจำอำเภอ ส่วน “บุญกุ่มข้าว” จะกระทำในวันเดียวกับพิธีบวงสรวงพระพรหม โดยหมอขวัญจะทำพิธีสู่ขวัญข้าวเพื่อบูชาแม่โพสพก่อน เมื่อเสร็จแล้วหมอปราหมณ์จะทำพิธีบวงสรวงพระพรหมต่อไป ทั้งนี้ การบูชาแม่โพสพและการบูชาพระพรหมกระทำในพื้นที่เดียวกัน โดยตำแหน่งของ “พระพรหม” จะอยู่ในระดับที่สูงและเด่นกว่า สมพงศ์

พันแสง (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2559) วัฒนธรรมอำเภอจตุรพักตรพิมาน ผู้มีส่วนร่วมหลักในการจัดงานกล่าวว่า ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นเป็นการบูชาพระพรหมเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ชาวอำเภอจตุรพักตรพิมาน

### 3) ผสมผสานกับพิธีบูชาเจ้าที่และหลักเมือง

ความเชื่อเกี่ยวกับ “ผี” ที่ประจำและปกปักรักษาพื้นที่หนึ่ง ๆ เป็นความเชื่อดั้งเดิมในวัฒนธรรมไทย เช่น ผีนา ผีป่า ผีเรือน ผีเจ้าที่ ผีปู่ตา (ประจำหมู่บ้าน) มเหศักดิ์หลักเมือง (ประจำเมือง) พระทรงเสื่อทรงเมือง และพระสยามเทวาธิราช (ประจำประเทศ) ในสังคมไทยภาคกลางปรากฏการสร้าง “ศาลตายาย” ซึ่งเป็นเรือนไทยสี่เสาให้ “ผีเจ้าที่” อยู่ ต่อมาความเชื่อนี้ได้ผสมผสานกับแนวคิด “พระชัยมงคล” หรือ “พระภูมิ” ซึ่งเป็นแนวคิดที่รับมาจากวัฒนธรรมฮินดู “ศาลพระภูมิ” นิยมสร้างเป็นศาลเสาเดียว ในบริบทสังคมเมืองมักสร้างศาลตายายและศาลพระภูมิคู่กัน โดยเรียกรวม ๆ ว่า “พระภูมิเจ้าที่”

เมื่อความนิยม “พระพรหม” แพร่กระจายออกไปในวงกว้าง จึงเกิดความนิยมสร้าง “ศาลพระพรหม” คู่กับ 2 ศาลก่อน และต่อมา บางสถานที่สร้าง “ศาลพระพรหม” เพียงศาลเดียว โดยให้คำอธิบายว่า พระพรหมเป็นเทวดาที่มีศักดิ์สูงกว่า “ผีตายาย” และ “พระชัยมงคล” เมื่อสร้างศาลพระพรหมแล้วจึงไม่จำเป็นต้องสร้างศาลอื่นอีก ดังนั้นในบริบทปัจจุบัน จึงมีทั้งการสร้างศาลพระพรหมเดี่ยว ๆ และสร้างศาลพระพรหมคู่กันกับศาลตายายและศาลพระภูมิ ไม่ว่าจะสร้างในลักษณะใด พระพรหมได้มีฐานะหนึ่งคือกลายเป็น “อารักษ์พื้นที่” หรือ “เทวดापกปักรักษาพื้นที่” ในแง่นี้จะเห็นว่า “ความเชื่อพระพรหม” และ “พิธีบูชาเจ้าที่” ได้ผสมผสานกัน

ในบริบทการเกิด “ลัทธิพิธีบูชาพระพรหม” ในปัจจุบัน ได้มีการขยายขอบเขตพื้นที่การนับถือพระพรหมโดยชู “พระพรหม” ให้เป็น “อารักษ์ประจำท้องถิ่น” กรณีเช่นนี้ ปรากฏที่ อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี และอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ความเชื่อพระพรหมจึงผสมผสานกับ ความเชื่อ “มเหศักดิ์หลักเมือง” ด้วย

กล่าวได้ว่า ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่เป็นกรณีศึกษาทุกสถานที่ เป็นการบูชาพระพรหมในฐานะ “อารักษ์พื้นที่” หรือ “เจ้าที่” และเฉพาะบางกรณี เป็นการบูชาพระพรหมในฐานะ “หลักเมือง” ร่วมด้วย ดังนั้น ความเชื่อพระพรหม เจ้าที่ และหลักเมือง จึงเกิดการผสมผสานกัน

### 4) ผสมผสานกับพิธีไสยศาสตร์

พิธีไสยศาสตร์ในที่นี้ จำเพาะไปที่พิธีปลุกเสกเครื่องรางของขลัง ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของไทย ปัจจุบันเรียกรวม ๆ ว่า “วัตถุมงคล” สุกัญญา สุจฉายา (2558: 71) อธิบายว่า วัตถุมงคลแบ่งได้เป็น 2 ประเภทตามลักษณะที่มา *ประเภทแรก* เป็นวัตถุมงคลที่เกิดขึ้นเอง



ในธรรมชาติ ได้แก่ เหล็กไหล แก้วตาแมว เขี้ยวหมูป่า มักนำมาเขียนอักขระหรือปลุกเสกก่อน จึงจะใช้ได้ และ *ประเภทที่สอง* เป็นวัตถุมงคลที่สร้างขึ้นโดยเกจิอาจารย์ และหมอไสยศาสตร์ ได้แก่ รูปบูชา ตะกรุด ยันต์ ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมมีความเกี่ยวข้องกับวัตถุมงคลประเภทที่สองซึ่งสร้างขึ้น โดยเกจิอาจารย์ ทั้งนี้ อุตลักษณ์คือ ใช้สัญลักษณ์ “พระพรหม” ในวัตถุมงคลเหล่านั้น

การสร้างวัตถุมงคล “พระพรหม” ปรากฏในลัทธิพิธีบูชา พระพรหมเกือบทุกที่เป็นกรณีศึกษา ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะที่วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัด ปทุมธานี ซึ่งเป็นแหล่งสร้างวัตถุมงคลพระพรหมแหล่งใหญ่ที่สุด ในงานประจำปีที่เรียกว่า “พิธีเป่ายันต์พรหมสีหน้า” นั้น กิจกรรมสำคัญคือ เป่ายันต์พรหมสีหน้า และ การเข้าวัตถุมงคล น่าสนใจว่า ทั้งพิธีกรรมและวัตถุมงคลสื่อถึงไสยศาสตร์อย่างเข้มข้น คือ เป็นการรับพลังอำนาจเหนือ ธรรมชาติผ่านสายสิญจน์ที่เชื่อมต่อไปยังเจ้าลัทธิพิธี การเข้าร่วมพิธีกรรมและการเข้าหาวัตถุมงคลพระ พรหมมาบูชาเชื่อกันว่า ช่วยให้ค้าขายรุ่งเรือง ร่ำรวย เมตตามหานิยม เป็นเครื่องป้องกันอุบัติเหตุและ อันตรายต่าง ๆ

ดังนั้น ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่กล่าวถึงข้างต้น จึงผลิตซ้ำ แอบอิง และผสมผสานอยู่กับความเชื่อไสยศาสตร์ รูปแบบพิธีกรรมมาจากฐานคิดดั้งเดิม คือ “เครื่องรางของขลัง” มีพลังอำนาจสามารถให้คุณแก่เจ้าของหรือผู้ครอบครอง

### 5.1.6.2 ผสมผสานพิธีกรรมในศาสนาหลัก

ศาสนาหลักในที่นี้ หมายถึง ศาสนาพุทธ และศาสนาฮินดูอันเป็น “ราก” สำคัญของวัฒนธรรมไทย ทั้งนี้พิธีกรรมในศาสนาหลักที่ผสมผสานในลัทธิพิธีพิธีบูชาพระพรหมมีดังนี้

#### 1) ผสมผสานพิธีกรรมในศาสนาฮินดู

รูปแบบของลัทธิพิธีบูชาพระพรหมยึดโยงอยู่กับศาสนาฮินดูอยู่มาก เห็นได้ชัดจากการที่ต้องมีพรหมณ์ หรือหมอพรหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธี อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมใน ศาสนาฮินดูที่เข้ามาผสมผสานในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมนั้น *น่าจะเป็นการหยิบยืมรูปแบบ แล้วดัดแปลงให้ตรงกับบริบทคนไทย* พิธีกรรมในศาสนาฮินดูที่เป็น “ฐาน” ในการสร้างสรรค์ พิธีกรรมในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม ได้แก่ พิธีเช่นสรวงเทพเจ้าและพิธีไหว้ครูเทพ รายละเอียดดังนี้

#### 1.1) พิธีเช่นสรวงเทพเจ้า

พระพรหมเอราวัณอันเป็นต้นกำเนิดของลัทธิพิธีบูชา พระพรหมในสังคมไทยมี “พรหมณ์หลวง” จากเทวสถานโบสถ์พรหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีบวงสรวง มาแต่แรกเริ่ม เครื่องประกอบและรูปแบบพิธีจึงเป็นไปตามขนบ “พิธีเช่นสรวงเทพเจ้า” ในศาสนา ฮินดู อย่างไรก็ตาม ดังได้เสนอมาตามลำดับว่า การเกิดขึ้นของลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทย

อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนั้นเป็น “ของใหม่” เป็น “การปรุงแต่ง” รากความเชื่อเดิมขึ้นโดยคนร่วมสมัย องค์พระพรหมที่ปรากฏอยู่ มีอาจบอกได้แน่ชัดว่าเป็นพระพรหมในศาสนาฮินดูที่ต้องเช่นสรวงแบบฮินดูเท่านั้น อย่างไรก็ตาม เมื่อพิธีกรรมอันเป็นต้นกำเนิดได้จัดแบบ “ฮินดู” มาแล้ว พิธีกรรมบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นตามมา จึงได้ “เลียนแบบ” กระทั่งเกิดเป็นธรรมเนียมนิยม คือตั้งเครื่องบวงสรวงแบบมังสวิวัติ ประกอบไปด้วยอาหารหวาน ผลไม้ ธัญพืช และนมเนย ผู้ประกอบพิธีกรรมเป็น “พราหมณ์” หรือ “หมอปราหมณ์” ถือเครื่องประกอบจังหวะอันได้แก่ บัณเฑาะว์ และสังข์ เหมือนกัน

ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่เป็นกรณีศึกษาแล้วจัดพิธีกรรมในแบบ “พิธีเช่นสรวงเทพเจ้าฮินดู” ทั้งสิ้น แม้ผู้จัดและผู้ร่วมพิธีกรรมจะไม่ได้นับถือศาสนาฮินดู และไม่อาจอธิบายเหตุผลได้ กรณีนี้จะเห็นได้ชัดขึ้น หากเปรียบเทียบกับพิธีกรรมในศาสนาฮินดูอื่น ๆ ที่ศาสนสถานของ “องค์การศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในประเทศไทย” เป็นผู้จัด เช่น วัดพระแม่อุมาเทวี (เขตบางรัก) จัดพิธีนวราตรี ในวันขึ้น 1-9 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี (จัด 9 วัน 9 คืน) เพราะเชื่อว่าพระแม่อุมาเทวีพร้อมเหล่าทวยเทพจะเสด็จมาประทานพรแก่มนุษย์ในช่วงเวลานี้ ส่วนพิธีแห่เทวรูปพระแม่อุมาเทวีจะแห่ในวันที่ 10 เรียกว่า “วันวิชัยทัสสมิ” ทั้งนี้ก็เป็นไปตามตำนานที่เล่าว่าพระแม่อุมาเทวีได้ต่อสู้กับทิวสุรร้ายมหัสยสูรเป็นเวลา 9 วัน 9 คืน จึงชนะ วันที่ 10 จึงต้องมีการแห่เพื่อเฉลิมฉลอง ดังนั้นชาวฮินดูที่นับถือพระแม่อุมาเทวีไม่ว่าจะอยู่แห่งใดก็จะจัดพิธีกรรมในช่วงเดียวกันและจัดในรูปแบบเดียวกัน

เมื่อกลับมาพิจารณาพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทย จะพบว่า แม้รูปแบบรวม ๆ ของพิธีกรรมอาจคล้ายคลึงกัน แต่ช่วงเวลาในการจัดงานนั้นกลับต่างกันที่เป็นดังนั้นก็เพราะแต่ละที่ยึด “ตำนาน” หรือ “เรื่องเล่า” คนละชุด ตำนานที่กล่าวถึงนี้ เป็นตำนานที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ มีลักษณะเฉพาะตน และไม่สัมพันธ์อ้างอิงไปถึงตำนานในศาสนาฮินดู อย่างไรก็ตาม ลักษณะของพิธีกรรมที่ปรากฏอยู่สะท้อนให้เห็นว่า ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมได้หยิบยืมรูปแบบพิธีกรรมมาจากพิธีเช่นสรวงเทพเจ้าในศาสนาฮินดู แต่เมื่อหยิบยืมมาแล้ว ได้นำมาประยุกต์ให้เข้ากับ “แนวคิด” “รสนิยม” และ “บริบท” ของไทย

## 1.2) พิธีไหว้ครูเทพ

วัฒนธรรมไทยให้ความเคารพต่อครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ สิ่งหนึ่งที่ “ศิษย์” จะสามารถแสดงออกได้ถึงความกตัญญูที่มีต่อครู คือ “การไหว้ครู” ในบริบทปัจจุบันนี้ พิธีไหว้ครูจัดขึ้นในทุกสถาบันการศึกษา นับแต่โรงเรียนในระดับประถมไปจนถึงมหาวิทยาลัย การไหว้ครูในลักษณะข้างต้นเป็นการไหว้ครูมนุษย์ นอกจากนี้ยังมีการไหว้ครูอีกลักษณะหนึ่งซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในหมู่นักเรียนทางศิลปะ ดนตรี และการแสดง การไหว้ครูในลักษณะ

หลังนี้มีลักษณะที่ผสมผสานกันระหว่างครุมนุชย์ ครุผู้ล่งลับไปแล้ว และครุเทพ ครุเทพในที่นี้ หมายถึง เทพเจ้าต่าง ๆ ที่เชื่อกันว่าเป็นผู้รู้หรือเป็นต้นกำเนิดของศิลปศาสตร์นั้น ๆ ตัวอย่างชื่อครุเทพ ในการไหว้ครุดนตรีไทย ดังที่ มนตรี ปราโมทย์ (กลุ่มดุริยางค์ไทย สำนักการสังคีต กรมศิลปากร, 2542: 8) กล่าวไว้ ได้แก่ ฤๅษี (พ่อแก่) พระปรคนทรรพ พระวิสสุกรรม พระปัญจสีขร พระพิราพ พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม และพระคเณศ

นอกจากนี้ ยังมีพิธีไหว้ครุอีกแบบหนึ่งที่ปรากฏอยู่ใน สังคมปัจจุบัน นั่นคือ “พิธีไหว้ครุเทพ” สถานที่จัดพิธีไหว้ครุในลักษณะนี้ได้แก่ “ตำหนักร่างทรง” ต่าง ๆ ครุเทพที่มักปรากฏนาม ได้แก่ ฤๅษีตาไฟ ท้าวเวสสุวรรณ พระคเณศ พระพรหม และ พระอิศวร ทั้งนี้ “สำนัก” หรือ “ตำหนัก” เหล่านี้มักมีกลุ่มลูกศิษย์ที่เคารพนับถือประจำ เป็นกลุ่มของบุคคลที่มี “ความเชื่อ” แบบเดียวกัน

พิธีไหว้ครุที่กล่าวมาทั้งสิ้นข้างต้น สะท้อนให้เห็นความเชื่อ และประเพณีนิยมของคนเมืองกลุ่มหนึ่งที่นับถือเทพเจ้าฮินดูเป็น “ครู” น่าสนใจว่า “พระพรหม” ปรากฏนามอยู่ในบรรดาครุเทพเหล่านั้น จากการเก็บข้อมูลกรณีศึกษาในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม พบว่า พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า วัดบางกุ่มีทอง อำเภอมือง จังหวัดปทุมธานี และพิธีบวงสรวง พระพรหม เทวาลัยคลองขวาง เขตบางแค กรุงเทพฯ มีรูปแบบพิธีกรรมที่ผสมผสานการไหว้ครุเทพ ไว้ในลัทธิพิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทวาลัยคลองขวางนั้นใน “บทสวดบวงสรวง” ของเจ้าลัทธิพิธีปรากฏ การเรียกนามพระพรหมว่า “ครูท้าวมหาพรหม” อย่างชัดเจน ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า มีการผสมผสาน “พิธีไหว้ครุเทพ” ที่มีรากมาจากศาสนาฮินดูในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม



ภาพที่ 87 ป้ายประชาสัมพันธ์ของเทวาลัยพระพรหม คลองขวาง บางแค กรุงเทพฯ สะท้อนการผสมผสานพิธีไหว้ครุเทพ

## 2) ผสมผสานกับพิธีกรรมในศาสนาพุทธ

การผนวกกิจกรรมในพุทธศาสนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของลัทธิพิธีบูชาพระพรหมแสดงให้เห็นว่าลัทธิพิธีบูชาพระพรหม “แอบอิง” และ “เป็นส่วนหนึ่ง” ของศาสนากระแสหลัก พิธีกรรมในศาสนาพุทธที่ผสมผสานเข้ามาได้แก่ พิธีทำบุญตามวิถีพุทธ และ พิธีทำบุญบ้าน/สถานที่ ดังนี้

### 2.1) พิธีทำบุญตามวิถีชาวพุทธ

รูปแบบของกิจกรรมในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่ “พระสงฆ์” เป็นเจ้าลัทธิพิธี และจัดพิธีกรรมขึ้นใน “วัด” อันเป็นศาสนสถานของศาสนาพุทธ ได้แก่ พิธีสวดขอเงินพระพรหมและพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า ที่วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี มีการผสมผสาน “กิจกรรม” ในพุทธศาสนาเข้ามาเป็นกิจกรรมสำคัญในลัทธิพิธี ตัวอย่างกิจกรรมเหล่านั้น ได้แก่ ไหว้พระสวดมนต์ ฟังเทศน์ฟังธรรม นั่งสมาธิ ถวายพระพุทธรูปประจำปีเกิด ทำสังฆทาน กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล และรับการประพรมน้ำมนต์

ดังนั้น “ชาวพุทธ” ที่เข้าร่วมพิธีกรรมดังกล่าว จึงไม่รู้สึกรู้สีกแปลกแยก แต่รู้สึกคล้ายกับการเข้าวัดทำบุญและปฏิบัติธรรมตามวัดทั่วไปในพุทธศาสนา การที่ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสถานที่ดังกล่าวนำรูปแบบกิจกรรมในพุทธศาสนามาเป็น “ฐาน” สามารถสร้างการยอมรับจากพุทธศาสนิกชนได้ง่ายขึ้น ในขณะเดียวกัน เจ้าลัทธิพิธีที่เป็นพระสงฆ์ก็สามารถประกอบพิธีกรรมได้โดยไม่ผิดพระธรรมวินัย

อนึ่ง การจัดตกแต่งพื้นที่พิธีกรรม โดยการโยงสายสิญจน์เป็นตาข่ายไปทั่วบริเวณงาน แล้วปล่อยชายสายสิญจน์เพื่อให้ผู้ร่วมพิธีกรรมใช้สวมคล้องศีรษะนั้น มีลักษณะที่เหมือนคล้ายกับการตกแต่งพิธีกรรมในพิธีสวดภาณยักษ์และพิธีสวดมนต์ข้ามปี ซึ่งเป็นพิธีกรรมสมัยใหม่ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมในสังคมเมือง

กล่าวได้ว่า ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมรับกิจกรรมในพิธีทำบุญตามวิถีชาวพุทธไว้เป็นส่วนหนึ่งของลัทธิพิธี

### 2.2) พิธีทำบุญบ้าน/ สถานที่

พิธีทำบุญบ้านหรือทำบุญสถานที่นี้ ถือเป็นการทำบุญ “งานมงคล” ในวิถีชาวพุทธ หมายถึง การทำบุญเพื่อความเจริญ ความสุขสวัสดิ์ และความเป็นสิริมงคล เหตุแห่งการทำบุญมาจากความตั้งใจ ความปรารถนา และการณ์ในทางที่ดี ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมได้ผสมผสาน “การทำบุญบ้าน/สถานที่” มาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมบวงสรวงบูชาพระพรหม ดังปรากฏในกรณีศึกษาที่ เทวาลัยพระพรหมอัมรินทร์มาฯ เขตบางขุนเทียน และ เทวาลัยพระพรหม อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี

รายละเอียดของการทำบุญบ้าน/สถานที่ กิจที่เจ้าภาพ จะต้องกระทำได้แก่ อาราธนาพระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ ตระเตรียมที่ตั้งพระพุทธรูปพร้อมทั้ง เครื่องบูชา ตกแต่งสถานที่บริเวณพิธี วงด้ายสายสิญจน์ ปลูกอาสนะสำหรับพระสงฆ์ เตรียมเครื่อง รับรองพระสงฆ์ตามสมควรแก่ฐานะ ตั้งภาชนะสำหรับทำน้ำมนต์ ตระเตรียมวัตถุไทยธรรมและอาหาร คาวหวานที่สมควรเพื่อถวายแด่พระสงฆ์ ทั้งนี้ในขั้นตอนของพิธีกรรมเมื่อพระสงฆ์มาถึงก็นิมนต์ท่านไป ยังสถานที่ที่จัดเตรียมไว้ ถวายน้ำดื่ม และสนทนากับท่าน เมื่อท่านพร้อม ก็เริ่มพิธีโดยประธานฝ่าย ฆราวาส (เจ้าของศาล/เทวาลัย หรือ ข้าราชการ) จุดเทียนธูปที่โต๊ะหมู่บูชา กราบพระพุทธรูป เสร็จแล้ว ผู้นำสวด (มัคนายก หรือหมอปราหมณ์) กล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย อาราธนาศีล 5 สมาทานศีล และ อาราธนาพระปริตร จากนั้นประธานถวายข้าวพระพุทธรูป ประเคนภัตตาหารแด่พระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ ฉ้นเสร็จแล้วนำดอกไม้ ธูป เทียน และเครื่องสังฆทานมาถวาย มัคทายกกล่าวนำสวด คำถวายสังฆทาน พระสงฆ์สวดอนุโมทนา เจ้าภาพและผู้ร่วมงานกรวดน้ำ พระสงฆ์ประพรมน้ำ พระพุทธรูปพร้อมทั้งสวดขยันโตฯ ก็เป็นอันเสร็จพิธี

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า รูปแบบของพิธีกรรม คล้าย ๆ กับ “การทำบุญขึ้นบ้านใหม่” จำนวนพระสงฆ์ที่นิมนต์มามักเป็นจำนวนคี่คือ 5, 7 , 9 รูป ตามธรรมเนียมในงานมงคล รายละเอียดในพิธีกรรมไม่ว่าจะเป็น การสวดบูชาพระรัตนตรัย การถวายภัตตาหาร การถวายสังฆทาน และการรับการประพรมน้ำมนต์ ล้วนเป็น “กิจกรรม” ใน พุทธศาสนา ทั้งนี้ พิธีสงฆ์อาจ มีขึ้นก่อนหรือหลังพิธีบวงสรวงพระพรหมก็ได้ เทวาลัยพระพรหม อำเภอรพบุรี จังหวัดสิงห์บุรี จัดพิธีสงฆ์ให้เสร็จเสียก่อนแล้วจึงค่อยเริ่มพิธีบวงสรวงพระ พรหม ในขณะที่เทวาลัยพระพรหมอัมรินทร์ฯ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานครนั้น จัดพิธีบวงสรวง พระพรหมก่อนแล้วจึงจัดพิธีสงฆ์ในภายหลัง ที่เทวาลัยแห่งนี้ยังมีประเด็นที่น่าสนใจคือ หมอปราหมณ์ ซึ่งประกอบพิธีบวงสรวงพระพรหมเสร็จแล้ว ได้ถอดชุดพราหมณ์ออก แล้วปฏิบัติหน้าที่มัคนายกใน พิธีสงฆ์ต่อกระทั่งเสร็จสิ้น

ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมได้ผนวก “การทำบุญบ้าน/ สถานที่” อันเป็นพิธีมงคลในวิถีพุทธมาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม เพื่อเพิ่มความเป็นสิริมงคลแก่ สถานที่ ผู้จัดงาน และผู้มาร่วมพิธีกรรม อีกทั้งยังสื่อ “นัย” ว่า ลัทธิพิธีดังกล่าว “เป็นส่วนหนึ่ง” และ “ไม่เป็นฝ่ายตรงข้าม” กับศาสนากระแสหลัก

### 5.1.6.3 ผสมผสานพิธีการของรัฐ

รูปแบบ “พิธีการของรัฐ” เข้ามาผสมผสานในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม เพราะ ลัทธิพิธีพระพรหมในหลายสถานที่จัดขึ้นโดยมีข้าราชการ นักการเมืองท้องถิ่น เป็นผู้สนับสนุน เป็นแม่ งาน และเป็นแขกผู้มีเกียรติคนสำคัญ (ประธาน) ตัวอย่างลักษณะ พิธีการของรัฐที่เข้ามาผสมผสาน

ได้แก่ การมีตารางบอกลำดับขั้นตอนของงานไว้อย่างชัดเจน ทั้งนี้อาจบอกไว้ในป้ายประกาศขนาดใหญ่ที่ติดอยู่ในบริเวณงาน หรือในเว็บไซต์ การจัดพื้นที่นั่งในงานแยกส่วนระหว่างผู้มาร่วมงานปรกติกับแขกที่เจ้าของศาล/เทวาลัยเชิญมาใช้ลักษณะของที่นั่งเป็นตัวแยก (เช่น โชนของแขกผู้มีเกียรติอยู่ในเต็นท์ผ้าใบ มีผ้าผูกเป็นม่านประดับ ที่นั่งเป็นเก้าอี้บุนวม ตั้งอยู่ในพื้นที่เฉพาะโชนด้านหน้า) การกล่าวรายงานถึงวัตถุประสงค์ในการจัดงานและการกล่าวเปิดงาน การประกาศเชิญประธานออกมามีการกระทำพิธีกรรมสัญลักษณ์เพื่อแสดงว่างานได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว เช่น จุดธูปเทียน โปรยดอกไม้ ลั่นฆ้องชัย อีกทั้งยังมีการประกาศนามของประธานซ้ำ ๆ ในขณะที่เชิญให้ออกไปทำกิจต่อหน้าสาธารณชน การแต่งกายที่บ่งถึงความเป็นพวกเดียวกัน เช่น สวมเสื้อสีเดียวกันที่ออกแบบมาเฉพาะงาน แต่งชุดขาวข้าราชการเหมือนงานพิธีการ หรือแต่งเครื่องแบบข้าราชการ การถ่ายรูปหมู่ระหว่างเจ้าภาพและแขกผู้มีเกียรติโดยมีฉากหลังเป็นป้ายการจัดงาน และการมีช่างภาพ นักข่าวจากสถานีโทรทัศน์ต่าง ๆ ทำหน้าที่ถ่ายภาพ บันทึกวีดิทัศน์ สัมภาษณ์ประธานของงานก็เป็น “บริบท” ที่สื่อถึงการเป็นส่วนหนึ่งของพิธีการรัฐที่สำคัญด้วย

ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่เป็นกรณีศึกษาซึ่งมี “ข้าราชการตำรวจ” เป็นแขกผู้มีเกียรติ ได้แก่ ลัทธิพิธีที่จัดขึ้น ณ เทวาลัยพระพรหมอัมริตัมฯ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร “ที่มีข้าราชการทหาร” เป็นแขกผู้มีเกียรติ ได้แก่ พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า วัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี ทั้งนี้ทั้งข้าราชการตำรวจและทหารที่เป็น “ประธาน” ของงานมียศชั้นนายพล “ที่มีนักรบเมื่อระดับชาติ” (รัฐมนตรีกระทรวง) “นักรบเมืองท้องถิ่น” (นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด) และ “ข้าราชการระดับสูงในจังหวัด (ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ) ร่วมกันเป็น “กลุ่มแขกผู้มีเกียรติ” ได้แก่ ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้น ณ เทวาลัยพระพรหม อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี และ ศาลพระพรหม อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

รูปแบบพิธีการของรัฐที่เข้ามาผสมผสานในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม ทำให้กิจกรรมในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมเป็นไปอย่างกระชับตามกำหนดเวลาที่แน่นอน งานที่จัดขึ้นเป็นไปอย่างยิ่งใหญ่ เป็นระบบ มีความพร้อมเพรียง และทันสมัย นอกจากนี้ งานยังมีลักษณะที่เปิดกว้าง เป็นกิจกรรมของคนทั้งชุมชน และมีลักษณะที่เป็น “พิธีกรรมมวลชน” อีกประการหนึ่ง ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่มี “รัฐ” เข้ามาเกี่ยวข้อง ในภาพรวมพบว่า “พิธีไสยศาสตร์” หากยังปรากฏอยู่ จะได้รับการเกลื่อนหรือเลื่อนความสำคัญลง



### 5.1.7 ออกแบบพิธีกรรมให้มีความยืดหยุ่น และเป็นไปเพื่อตอบสนองทั้ง “โลกสามัญ และ “โลกศักดิ์สิทธิ์”

ลัทธิพิธีบูชาพระพรหม ที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานของรัฐ คือ พิธีบวงสรวงพระพรหม อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด และ อำเภอบรบือ จังหวัดสกลนคร มีลักษณะเด่นคือ จัดขึ้นเพื่อตอบสนอง “โลกสามัญ” และ “โลกศักดิ์สิทธิ์” อย่างชัดเจน

ในที่นี้จะยกตัวอย่าง “พิธีบวงสรวงพระพรหมและบุญกุ่มข้าวใหญ่” ของอำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ประกอบการวิเคราะห์ งานดังกล่าวจัดขึ้นด้วยวัตถุประสงค์หลายอย่าง ประกอบด้วยกิจกรรมต่อเนื่องกันไป 3 วัน ส่วนหนึ่งของกิจกรรมเหล่านั้นที่เป็นไปเพื่อ “โลกสามัญ” ได้แก่ เป็นพื้นที่ให้ชาวบ้านได้นำของดีพื้นบ้านมาจำหน่าย เป็นพื้นที่ให้ชาวบ้านได้รื่นเริงบันเทิงใจ เป็นพื้นที่ให้ชาวบ้านได้พบปะสังสรรค์กัน เป็นพื้นที่ในการระดมทุนเพื่อสร้างสาธารณสมบัติ เป็นการตอบสนองนโยบายของรัฐจากส่วนกลาง เป็น “งานประจำปี” เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว และเป็นการสร้าง “อัตลักษณ์” ของท้องถิ่นให้เด่นชัด ส่วนที่ตอบสนอง “โลกศักดิ์สิทธิ์” ได้แก่ การบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข (ศาลพระพรหม ศาลปู่เจ้าหลักเมือง และพระธาตุดำอันวยเดช (เจ้าเมืองคนแรก)) การบูชาสิ่งศักดิ์เพื่อความอุดมสมบูรณ์ (การแข่งขันเรือขุดแม่คงคา การทำบุญกุ่มข้าวขุดแม่โพสพ)

ส่วนการออกแบบพิธีกรรมให้มีความยืดหยุ่น เห็นได้จากการที่ผู้จัดงานเปิดช่องให้สามารถสร้าง “กิจกรรมเสริม” ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละปีได้ งานที่จัดขึ้นจึงทันสมัย และเป็นไปตามกระแสสังคม ตัวอย่างกิจกรรมเสริมได้แก่ การปั่นจักรยานเฉลิมพระเกียรติ การวิ่งมินิมาราธอน การจัดนิทรรศการโครงการเนื่องในพระราชดำริ การแปรอักษรหมู่เป็นเลขเก้าไทย และการเดินแอโรบิคเพื่อสุขภาพ กิจกรรมเสริมเหล่านี้ไม่ได้ทำให้ “แก่น” ของงานเสียหาย แต่ช่วยสร้างสีสัน และความแปลกใหม่ ส่วนพิธีกรรมหลักที่ยืนพื้น ได้แก่ การบวงสรวงพระพรหม และการแห่พระพรหมรอบเมือง เป็นเพียง 2 กิจกรรมที่ได้รับการสืบทอดโดยไม่เปลี่ยนแปลง

การออกแบบพิธีกรรมให้มีความยืดหยุ่นยังปรากฏในลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่จัดในกรุงเทพมหานครด้วย ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า การรวมกลุ่มในพิธีบวงสรวงพระพรหมมีลักษณะเป็นไปอย่างไม่เคร่งครัด กล่าวคือ ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมสามารถเข้าร่วมพิธีกรรมได้โดยไม่จำเป็นต้องเป็น “คนใน” อีกทั้งยังสามารถร่วมพิธีกรรมได้เท่าที่ต้องการ ตามที่เวลาและโอกาสอำนวย “ความเรียบง่าย” และ “การให้อิสระ” แก่ปัจเจกชนจึงเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของลัทธิพิธีบูชาพระพรหม

จากที่กล่าวมาทั้งสิ้นจะเห็นว่า ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมสร้างสรรค์ขึ้นโดยการหยิบยกเอาวัตถุดิบทางวัฒนธรรม คือ “ความเชื่อพระพรหม” ซึ่งมีลักษณะที่ “เลื่อนไหล” มาตีความใหม่ ต่อเติม และปรุงแต่งเพื่อรับใช้สังคมในสถานการณ์ปัจจุบัน วิธีการได้แก่ เชื่อมโยงพระพรหมกับพื้นที่ให้

สัมพันธ์กันโดยใช้ “ตำนาน” และ “เรื่องเล่าสมัยใหม่ สร้างวัตถุสัญลักษณ์เกี่ยวกับพระพรหมขึ้นจนเป็น “อัตลักษณ์” ของสถานที่ เลือก “คุณสมบัติ” ของพระพรหมด้านที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดงาน ทั้งนี้ ภาพลักษณ์ที่สื่อแต่ “ด้านดี” หรือ “ด้านบวก” ของพระพรหมทำให้ความเชื่อนี้สื่อสารกับคนในวงกว้างได้ดี รูปแบบของพิธีกรรมเกิดจากการผสมผสานกันของพิธีต่าง ๆ ที่อยู่ในวัฒนธรรมไทยทั้งเก่าและใหม่ เป็นไปในลักษณะ “อิงอดีต-สนองปัจจุบัน” ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมจึงสนองทั้ง “โลกศักดิ์สิทธิ์” และ “โลกสามัญ”

ดังนั้น ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมจึงเป็น “ประเพณีประดิษฐ์” และสอดคล้องกับทฤษฎี “คติชนสร้างสรรค์” เพราะลัทธิพิธีดังกล่าวเกิดจากการปรับใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นไทยอันเป็นรากเหง้าเดิม ผนวกกับวิธีคิดในการผลิตซ้ำ ประยุกต์ ผสมผสาน สร้างใหม่ หรือสร้างความหมายใหม่ในบริบทใหม่ ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมสะท้อนให้เห็นการประยุกต์ประเพณีเดิมมาใช้ในบริบทใหม่ การผสมผสานหลายพิธีเข้าด้วยกัน การสร้างสรรค์ประเพณีใหม่บนรากฐานความเชื่อเดิม รวมถึงการหยิบยืมประเพณีข้ามภาคด้วย

ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่เกิดขึ้นมาใหม่นี้ มีบทบาทในการตอบสนองต่อคนในวัฒนธรรมเมืองหลายประการ **สำหรับปัจเจกชนที่เข้าร่วมพิธีและผู้จัดงานที่เป็นเอกชน** ลัทธิพิธีนี้มีบทบาทในการเป็นที่พึ่งทางใจ คือทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคง มั่นใจในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพมากขึ้น ทั้งนี้เพราะเชื่อว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติ คือ “พระพรหม” คอยปกป้องรักษา คุ้มครอง และอำนวยพร ลัทธิพิธีนี้ยังเป็นส่วนหนึ่งของ “การบูชาเจ้าที่” และเป็น “พื้นที่ในการแสดงตัวตน” ของเจ้าของสถานที่ด้วย **สำหรับผู้จัดงานที่เป็นองค์กรสงฆ์และองค์กรรัฐ** ลัทธิพิธีนี้มีบทบาทในการสร้างความสามัคคี ทั้งในแง่การดึงคนเข้าวัด การสร้างความร่วมมือของคนในชุมชน และการสร้างเครือข่ายทางสังคม เมื่อคนมีความสามัคคีและร่วมมือร่วมใจกัน การระดมทุนก็ย่อมเป็นไปได้ ผู้จัดนำทุนไปใช้ในการพัฒนาวัดและพัฒนาสังคม บทบาทนี้จึงช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดีแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับลัทธิพิธี นอกจากนี้ ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมยังมีบทบาทในการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ บทบาทดังกล่าวเป็นการต่อยอดเพื่อใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจจาก “รากความเชื่อพระพรหม” ซึ่งเป็นทุนวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของคนไทย

เมื่อพิจารณา “บทบาทหน้าที่” ของลัทธิพิธี บูชาพระพรหมในบริบทสังคมไทยในภาพรวม ผู้วิจัยพบว่าสอดคล้องกับกรอบแนวคิดของวิลเลียม บาสคอม (William Bascom) ว่า คติชนในแต่ละวัฒนธรรมมี **“บทบาทในการรักษาเสถียรภาพของวัฒนธรรม” (maintain the stability of culture)** (Bascom, 1965: 281-298 อ้างใน ศิราพร ณ ถกลาง) ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมเกิดขึ้นในสังคมเมืองที่มีความซับซ้อน กลุ่มชนซึ่งเป็นเจ้าของความเชื่อนี้มีความแตกต่างทั้งในแง่สถานะ ฐานะ ความเชื่อ และความต้องการ ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมซึ่งเป็นคติชนอย่างหนึ่งของสังคมเมือง จึงมีส่วน

ช่วยเติมเต็มความปรารถนา (ซึ่งแตกต่างกัน) ของคนในวัฒนธรรมสังคมเมืองให้สมดุลขึ้น เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้วัฒนธรรมดำรงต่อไปได้

## 5.2 พลวัตของลัทธิบูชาพระพรหมในสังคมไทย

ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมมีพลวัตทั้งในด้านเรื่องเล่า/ตำนาน พลวัตด้านความเชื่อ และพลวัตด้านพิธีกรรม รายละเอียดดังนี้

### 5.2.1 พลวัตของเรื่องเล่าและตำนานพระพรหม

เรื่องเล่าและตำนานพระพรหมมี “พลวัต” ในหลายลักษณะ ได้แก่ การนำเรื่องเล่าดั้งเดิมมาผลิตซ้ำ/ตีความใหม่ และการสร้างสรรค์เรื่องเล่าใหม่ ๆ ทั้งในแง่เพื่ออธิบายเชื่อมโยง “พระพรหม” กับ “สถานที่ตั้งศาล” และเพื่อยืนยันความศักดิ์สิทธิ์ของพระพรหม นอกจากนี้ เรื่องเล่าพระพรหมยังมีพลวัตในด้าน “พื้นที่” ของการดำรงอยู่และการแพร่กระจายด้วย รายละเอียดดังนี้

#### 5.2.1.1 การปรับตำนานพระพรหมที่มีอยู่เดิมในวัฒนธรรมไทยมา “ดัดแปลง”

“ตีความ” และ “ประยุกต์” ให้สอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน

ตำนานพระพรหมดั้งเดิมซึ่งเป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวางในสังคมไทย ได้แก่ *ตำนานสงกรานต์* อีกกลุ่มหนึ่งจะเป็นตำนานในพุทธประวัติและตำนานในศาสนาฮินดู ตำนานกลุ่มหลังนี้ไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงนัก มักได้รับการอ้างอิงถึงอย่างรวม ๆ

ตำนานสงกรานต์เป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวางที่สุดเพราะอธิบายที่มาของเทศกาลสงกรานต์ซึ่งเป็นงานประเพณีสำคัญของคนไทย ตำนานเล่าถึงความขัดแย้งระหว่างท้าวทิลพรหมและธรรมบาลกุมาร ท้ายที่สุดธรรมบาลกุมารได้รับชัยชนะ แต่ตำนานก็สะท้อนให้เห็นความยิ่งใหญ่ของท้าวทิลพรหมหลายประการ เช่น การเป็นผู้ใหญ่ที่ได้รับการเคารพศรัทธาและมีอำนาจมาก่อน การเป็นผู้ยึดถือสัจจะวาจา การเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์มาก (หากทิ้งเศียรบนแผ่นดินไฟจะไหม้โลก ทิ้งในมหาสมุทรน้ำจะแห้ง ทิ้งในอากาศฝนจะแล้ง)

ลัทธิพิธีบูชาพระพรหม อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ได้นำตำนานดังกล่าวมาประยุกต์ในการจัดงานประเพณี ทั้งนี้ในการนำตำนานสงกรานต์มาใช้ได้มีการตีความเชื่อมโยงกับภูมินามของสถานที่ว่า จตุรพักตรพิมานหมายถึง วิมานของพระพรหม ดังนั้น ในวาระสงกรานต์ที่ตามตำนานแล้วธิดาพระพรหมจะต้องนำเศียรของพระพรหมออกมาแห่ทางอำเภอก็ได้ประยุกต์จัดพิธีกรรมขึ้นเป็น “ขบวนพาเหรดแห่พระพรหมและธิดาพระพรหมรอบเมือง” กล่าวได้ว่า แม้ตำนานสงกรานต์จะดำรงอยู่ในวัฒนธรรมไทยมาอย่างยาวนาน แต่ก็ไม่เคยปรากฏอย่างเป็น “รูปธรรม” ดังเช่นที่ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในพื้นที่ดังกล่าวได้จัดขึ้น กรณีข้างต้นจึงสะท้อนให้เห็นพลวัตการนำตำนานเกี่ยวกับพระพรหมที่มีอยู่เดิมในวัฒนธรรมไทยมา “ดัดแปลง” “ตีความ” และ “ประยุกต์” ให้สอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน

### 5.2.1.2 การสร้างเรื่องเล่าพระพรหมที่มีลักษณะเฉพาะเพื่ออธิบาย “ที่มา” ของ ศาล/เทวาลัยพระพรหม

ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่เป็นกรณีศึกษาในงานวิจัยเล่มนี้ ปรากฏเรื่องเล่าเพื่ออธิบายที่มาของศาล/เทวาลัยพระพรหม 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่องเล่าพระพรหมเอราวัณ เรื่องเล่าศาลท่านพ่อพระพรหม และเรื่องเล่าตำราวิชาพรหมสี่หน้า ดังนี้

เรื่องเล่าพระพรหมเอราวัณ เป็นเรื่องเล่าสมัยใหม่เรื่องแรกที่เล่าเพื่ออธิบาย “ที่มา” ของการสร้างศาลพระพรหมเอราวัณอันเป็นต้นกำเนิดลัทธิพิธีบูชาพระพรหม สรุปลงโดยย่อได้ว่า การก่อสร้างโรงแรมเต็มไปด้วยปัญหาและอุปสรรค คณะผู้จัดสร้างจึงไปขอคำปรึกษาจากหลวงสุวิธานแพทย์ ด้วยว่าท่านเป็นผู้ที่ได้ทิพยจักขุฌานสามารถติดต่อกับเทพต่างๆ ได้ หลวงสุวิธานแพทย์นั่งทางในตรวจดูเหตุการณ์ จึงแนะนำว่า เพื่อขจัดปัดเป่าอุปสรรคและแก้ไขสิ่งอัปมงคลต้องขอขวามีท้าวมหาพรหมช่วยดลสิ่งร้ายให้กลายเป็นดี เมื่อสร้างโรงแรมสำเร็จแล้วให้สร้างศาลขึ้นถวายทันที

เรื่องเล่าอีกสำนวนหนึ่ง คือ เรื่องเล่าศาลท่านพ่อพระพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สรุปลงโดยย่อ คือ ดร.มุสสดี จิตรชุ่ม เจ้าของศาลและเจ้าลัทธิพิธีนั่งกรรมฐานแล้วได้พบกับท่านพ่อพระพรหมในนิมิต ท่านพ่อพระพรหมขอให้มาบูรณะองค์เดิมของท่านซึ่งปรักหักพังอยู่บนยอดเขา เมื่อมาดูสถานที่จริงก็เป็นอัศจรรย์เพราะปรากฏเทวรูปพระพรหมองค์ใหญ่ซึ่งปรักหักพังและถูกทิ้งร้างอยู่จริง เจ้าของศาลจึงรับที่จะบูรณะศาล ทั้งนี้ท่านพ่อพระพรหมได้แนะนำและช่วยเหลือกระทั่งสามารถสร้างศาลพระพรหมจนสำเร็จ

ส่วนเรื่องเล่าพระพรหมสำนวนที่สาม เล่าเพื่ออธิบายการสร้างพระพรหมองค์ใหญ่ที่วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี สถานที่นี้ยังจัดพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า และพิธีสวดขอเงินพระพรหมด้วย สรุปลงโดยย่อ คือ วิชาพรหมสี่หน้าเป็นศาสตร์ของภิกษุสายรามัญพระมหาเถรคันฉ่องเป็นผู้นำเข้ามาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาวิชานี้สูญหายไป แล้วกลับมารวมกันอีกครั้งที่หลวงพ่อบุญ อุดมพลโย เมื่อแรกหลวงพ่อบุญ อุดมพลโย ไม่ประสงค์จะใช้วิชานี้ ท่านจึงมุ่งฝึกปฏิบัติกรรมฐานวิปัสสนาจนแตกฉาน วันหนึ่งองค์ต้นวิชาได้มาบอกหลวงพ่อบุญในนิมิตให้ใช้ศาสตร์นี้ช่วยเหลือผู้คนได้ปีละหนึ่งครั้ง จึงเกิดเป็นพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้าขึ้น เชื่อกันว่ามีคุณด้านเมตตามหานิยม มหากันแก้ว เปิดทางเงินทอง และเสริมดวงชะตา

เรื่องเล่าที่กล่าวมาทั้ง 3 สำนวนข้างต้น เล่าเพื่ออธิบาย “มูลเหตุ” ของการสร้างศาลพระพรหมขึ้นมา ลักษณะเนื้อหาของเรื่องเล่าแตกต่างกันไป อีกทั้งยังมีลักษณะเฉพาะคือ เล่าไปคนละทาง อย่างไรก็ตามเรื่องเล่าเหล่านี้สามารถสื่อสารกับผู้ที่เคารพศรัทธาได้ เพราะ “อ้างอิง” อยู่กับการเข้าถึง “อำนาจเหนือธรรมชาติ” ของบุคคลที่เชื่อว่าได้ “ฌาน” หรือ ได้รับพลังอำนาจพิเศษบางอย่าง เรื่องเล่าเหล่านี้ทำให้การสร้างพระพรหม ณ สถานที่นั้น ๆ สมเหตุสมผล อีกทั้งยังแฝง

“นัย” ที่แสดงถึง “บารมี” ของพระพรหมในการขจัดปัดเป่าปัญหาและอุปสรรคนานาที่เกี่ยวกับเรื่องทางโลก การสร้างเรื่องเล่าพระพรหมที่มีลักษณะเฉพาะเพื่ออธิบาย “ที่มา” ของศาล/เทวาลัยพระพรหมจึงเป็น “พลวัต” ของเรื่องเล่าและตำนานพระพรหม

### 5.2.1.3 เรื่องเล่าพระพรหมสมัยใหม่เล่าผ่าน “สื่ออินเทอร์เน็ต” มีลักษณะเป็นตำนานของมวลชน

พลวัตที่กล่าวถึงในหัวข้อนี้ เป็นพลวัตด้าน “พื้นที่” ในการสืบทอดเรื่องเล่าพระพรหม ซึ่งมีรูปแบบ/ช่องทางในการสืบทอดที่แตกต่างจากตำนานและเรื่องเล่าในอดีต

โดยธรรมชาติแล้ว ตำนานและเรื่องเล่ามักสืบทอดโดยมุขปาฐะ ก่อนที่จะได้รับการบันทึกกลายเป็นลายลักษณ์อักษรในภายหลัง ตัวอย่างเช่น ตำนานเรื่องดาวลูกไก่ เรายังอาจทราบได้ว่าใครเป็นคนเล่าคนแรก รู้แต่ว่าเป็นเรื่องที่เล่าต่อ ๆ กันมา และคนร่วมวัฒนธรรมรับรู้ร่วมกัน ภายหลังเมื่อระบบการพิมพ์เจริญขึ้น จึงมีผู้บันทึกเป็น “วรรณกรรมลายลักษณ์”

กรณีข้างต้นแตกต่างจาก “เรื่องเล่า” ในลัทธิพิธีบูชาพระพรหม กล่าวคือ แม้เรื่องเล่าพระพรหมจะมีจุดเริ่มต้นจากการเล่าสู่กันฟัง แต่การเล่าในลักษณะดังกล่าวไม่ใช่ปัจจัยหลักที่ทำให้ “เรื่องเล่าพระพรหม” แพร่กระจายออกไปสู่วงกว้าง การแพร่กระจายเกิดขึ้นเมื่อ “เรื่องเล่าพระพรหม” ได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์ ทั้งนี้สื่อที่บันทึกอาจเป็นหนังสือพิมพ์ วารสาร หรืออินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อ “อินเทอร์เน็ต” ถือว่าเป็นช่องทางหลักในการเผยแพร่และสืบทอดเรื่องเล่าพระพรหมในบริบทปัจจุบัน เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยได้สุ่มทดลองพิมพ์คำว่า “พระพรหมเอราวัณ” ในอินเทอร์เน็ต (สุ่มทดลอง 14 มิถุนายน 2560 จาก [www.google.co.th](http://www.google.co.th)) ข้อมูลที่ปรากฏขึ้นมานั้นมีมากมาย เช่น ปาฏิหาริย์ ศรีธธา! ส่อง 10 ความศักดิ์สิทธิ์ ‘ศาลพระพรหม’ แยกราชประสงค์ ([www.thairath.co.th](http://www.thairath.co.th)), “พระพรหม” มหาเทพผู้สร้างโลกและลิขิตชีวิตมนุษย์ ([www.siamganesh.com](http://www.siamganesh.com)), พระพรหมเอราวัณ สักการะแบบไหนจึงจะถูกวิธี ([www.pantip.com](http://www.pantip.com)), ‘ศาลพระพรหม’ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ย่านแยกราชประสงค์ ทำไมมีแต่คนแห่กราบไหว้? ([www.m.hotoworld.com](http://www.m.hotoworld.com)), ท้าวมหาพรหมเอราวัณ เรื่องจริงที่คุณต้องอึ้ง อารมณ์ที่ต้องเชื่อ ([www.manager.co.th](http://www.manager.co.th)), “พระพรหมเอราวัณ” พลิกปุมศรัทธาและความเลื่อมใสของคนจีน ([www.m.posttoday.com](http://www.m.posttoday.com)) เป็นต้น

ผู้วิจัยได้สุ่มกดเข้าไปใน “พระพรหมเอราวัณ สักการะแบบไหนจึงจะถูกวิธี” ใน [www.pantip.com](http://www.pantip.com) พบว่ากระทู้ดังกล่าวเล่าประวัติการสร้างศาลพระพรหมเอราวัณ วิธีการบูชาวิธีการขอพร (พักตร์ไหนขออะไร) นอกจากนี้ยังปรากฏปฏิกริยาโต้ตอบจากผู้อ่านที่ร่วมแสดงความคิดเห็นเช่น ผู้อ่านคนหนึ่งกล่าวว่า “วันพระอย่าไปขอพรพระพรหมเพราะท่านจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า”

จากการสำรวจข้อมูลในภาพรวม ผู้วิจัยพบว่า เรื่องราวเกี่ยวกับพระพรหมที่ปรากฏในอินเทอร์เน็ตมีทั้ง ตำนานพระพรหมที่อ้างมาจากศาสนาฮินดู, ประวัติการก่อสร้างพระพรหมเอราวัณ, คำแนะนำวิธีการกราบไหว้บูชา, เรื่องเล่าเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์และอภินิหาร, เรื่องเล่าเกี่ยวกับอาถรรพ์, เรื่องเล่าประสบการณ์ในการบวงสรวงบนบาน, เรื่องเล่าเกี่ยวกับปรากฏการณ์ความนิยมนับถือบูชาพระพรหมของชาวต่างชาติ, เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพรหมในฐานะ ‘อัตลักษณ์’ ของย่านราชประสงค์ และบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นกับพระพรหมเอราวัณ (ถูกทุบทำลาย พ.ศ. 2549 และถูกระเบิด พ.ศ.2558) เมื่อจำแนกข้อมูลที่ปรากฏทั้งหมดจะพบข้อมูลหลัก ๆ 2 ส่วน ได้แก่ ตำนานพระพรหมดั้งเดิม และเรื่องเล่าพระพรหมสมัยใหม่ ทั้งนี้ “เรื่องเล่าพระพรหมสมัยใหม่” เป็นกลุ่มข้อมูลที่พบมากที่สุด

ข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในอินเทอร์เน็ตเหล่านี้มีลักษณะที่น่าสนใจ คือ เป็นข้อมูลที่ใคร ๆ ก็สามารถเข้ามาอ่านและรับรู้ได้อย่างอิสระและสะดวก “อินเทอร์เน็ต” จึงเป็นช่องทางในการเผยแพร่เรื่องเล่าพระพรหมที่ทรงพลัง ทันสมัย และทันต่อเหตุการณ์ ที่สำคัญ การเผยแพร่และการถ่ายทอด “เรื่องเล่า” แบบนี้ ผู้รับสารสามารถรับรู้ข้อมูลพร้อมกันได้เป็นจำนวนมาก อีกทั้งข้อมูลยังปรากฏอยู่อย่างถาวรคงทนด้วย

จากที่กล่าวมาทั้งสิ้น จะเห็นว่า การแพร่กระจายของ “เรื่องเล่า” พระพรหมแตกต่างจากอดีตที่เล่าปากต่อปาก มาเป็นเล่าผ่าน “พื้นที่ใหม่” ที่มีลักษณะเป็น “พื้นที่สาธารณะ” อินเทอร์เน็ตมีส่วนสำคัญที่ทำให้เรื่องเล่าและตำนานพระพรหมแพร่กระจายออกไปในวงกว้าง กระทั่งกลายเป็น “ตำนานของมวลชน” คือ ไม่มีผู้เล่าที่แท้จริง ไม่มีเจ้าของ แต่รับรู้ร่วมกัน

#### 5.2.1.4 เรื่องเล่า “ประสบการณ์” ของผู้นับถือศรัทธา: พลวัตของเรื่องเล่าเพื่อยืนยัน “ความศักดิ์สิทธิ์” ของพระพรหม

เรื่องเล่า “ประสบการณ์” ของผู้นับถือศรัทธา ปรากฏอยู่ในหนังสือ วารสาร และอินเทอร์เน็ต ลักษณะเด่นของเรื่องเล่ากลุ่มนี้คือการ “อ้าง” ประสบการณ์ตรงที่เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ ความสำเร็จ และอภินิหารที่เกิดจากการนับถือบูชาพระพรหม เรื่องที่เล่าขึ้นนี้จึงเป็นพลวัตของเรื่องเล่าพระพรหม เพราะเนื้อหาแตกต่างไปจากตำนานและเรื่องเล่าดั้งเดิม

เนื้อหาของเรื่องเล่าเหล่านี้ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้ในบทที่ 2 หัวข้อ “พระพรหมในเรื่องเล่าสมัย” ในที่นี้จะคัดมาเฉพาะบางเรื่องเพื่อประกอบการวิเคราะห์พอเป็นตัวอย่างดังนี้

เรื่องเล่า “ถวายเป็นลูกศิษย์ต่อองค์พระพรหม” เล่าโดย พุทธพร แข็งแรง ในหนังสือ พระพรหม: เทพผู้บันดาลความร่ำรวยและความรุ่งเรือง (2549: 210-213) ซึ่งเป็นหนังสือที่เขียนขึ้นเพื่อนำเสนอปรากฏการณ์การนับถือบูชาพระพรหมของสังคมไทยในแง่มุมต่าง ๆ สรุปโดยย่อได้ว่า “ผู้เล่าอยากเรียนโทรแต่ไม่มีเงินค่าครู จึงไปบวงสรวงอ้อนวอน พร้อมทั้ง

ฝากตัวเป็น “ลูก” เพื่อรับใช้พระพรหม คือนั้น พระพรหมได้มาเข้าฝันบอกว่าจะช่วยให้ความตั้งใจและปรารถนาสำเร็จ ปัจจุบันรับใช้ท่านมาครบ 25 ปีแล้ว สิ่งที่ควรได้แต่ไม่ตื่นแสวงหา ท่านก็ประทานมาให้ ทุกวันนี้จึงมีทั้งบ้าน ตึกแถว และรถยนต์”

ส่วนอีกเรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องเล่าในอินเทอร์เน็ต ผู้เล่าใช้นามแฝงว่า “แม่นางหวานเย็น” (2558: ออนไลน์) เล่า “ประสบการณ์ในการบนพระพรหม” ไว้ว่า “เคยบนพระพรหมเอราวัณ เรื่องงานกับเรื่องสอบ ก็ได้ทั้ง 2 ครั้ง เรื่องงานนี้เกือบหมดหวัง ที่ได้ไม่ชอบ ที่ชอบไม่ได้ จึงบนท่านให้ช่วย ในที่สุดก็ได้ที่ที่อยากทำ ส่วนเรื่องสอบนี้กับบน บนว่าขอให้อ่านตรง สอบได้ อย่าเจ็บป่วยในวันสอบ ก็สำเร็จเช่นกัน”

เรื่องสุดท้าย เป็นคำบอกเล่าของ พลอยนพร ชววัชรรัตน์ชัย (2558: ออนไลน์) ซึ่งเป็นนางรำศาลพระพรหมเอราวัณในวันที่เกิดเหตุระเบิด (17 ส.ค. 2558) สรุปลงโดยย่อได้ว่า “ขณะกำลังรำกันอยู่ ยอดชฎาที่สวมบนหัวตกรกระเด็นเหมือนเป็นยางบอกเหตุ ไม่นานก็มีเสียงระเบิดดังขึ้น ที่แรกทุกคนยังงง ๆ คิดว่าเป็นเสียงรถยนต์ยางแตก ตอนนั้นมีควันไฟมัว ๆ รู้ตัวอีกทีเมื่อควันจาง คนเจ็บเต็มไปหมด นางรำต่างก็ร้องถามไถ่กัน แต่ไม่มีใครมีแผลแม้แต่คนเดียว เห็นแต่กระจกด้านหลังแตกยับ (กระจกตึกส่วนที่เป็นห้างสรรพสินค้า-ผู้วิจัย) เชื่อว่าพ่อครูพระพรหมคงช่วยคณะนักแสดงบูชาพ่อครูพ่อพรหมทุกคน ทั้งที่อยู่ห่างจากจุดระเบิดไม่ถึง 20 ก้าว แต่ไม่มีใครได้รับอันตรายเลย”

เรื่องที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น มีลักษณะร่วมคือมีการ “อ้าง” ประสบการณ์ตรงของผู้เล่าเกี่ยวกับความสำเร็จความสมหวังจากการบนบาน รวมถึงความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิฤทธิ์ของพระพรหม น่าสนใจว่า “เรื่องราว” ที่เล่าถึง มักเป็นเรื่องราวความปรารถนาและความต้องการในโลกปัจจุบัน เช่น ขอให้แต่งงาน ขอให้สอบผ่าน ขอให้ธุรกิจสำเร็จ ขอให้แคล้วคลาดปลอดภัย ฯลฯ เรื่องเล่าเหล่านี้จึงเป็น “พลวัต” ของเรื่องเล่าและตำนานพระพรหม อีกทั้ง ยังทำหน้าที่ยืนยันความศักดิ์สิทธิ์ และการมีอยู่จริงของความเชื่อพระพรหมด้วย

### 5.2.2 พลวัตของความเชื่อพระพรหม

พลวัตของความเชื่อพระพรหมเป็นการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของความเชื่อพระพรหม โดยเปรียบเทียบกับความเชื่อพระพรหมที่ปรากฏในตำนานดั้งเดิม และความเชื่อพระพรหมเอราวัณเมื่อแรกสร้าง ในระยะ 60 ปี ความเชื่อพระพรหมมีพลวัตหลายประการ หากใช้ลำดับเวลาคร่าว ๆ เป็นเกณฑ์ พลวัตที่เกิดขึ้นเรียงตามลำดับ ได้แก่ 1) พระพรหมเป็นอารักษ์พื้นที่ (เริ่มต้นที่พระพรหมเอราวัณ ใน พ.ศ.2499) 2) พระพรหมในฐานะเทพบันดาลความร่ำรวยและความรุ่งเรือง (หลังจากสร้างพระพรหมเอราวัณขึ้นไม่นาน ก็เกิดปรากฏการณ์ความนิยมบูชาพระพรหมของนักธุรกิจและประชาชนโดยเชื่อว่ามีอำนาจสามารถดลบันดาลให้ร่ำรวยรุ่งเรือง)



3) พระพรหมในฐานะครูเทพของผู้นับถือศรัทธา (ในราว พ.ศ.2530-2535 มีผู้บูชาพระพรหมในฐานะครูเทพ เป็นการบูชาในกลุ่มลูกศิษย์ที่นับถือครูเทพเดียวกัน ได้แก่ เทวาลัยพระพรหมคลองขวาง บางแค และศาลท่านพ่อพระพรหม หัวหิน) 4) พระพรหมกับผู้สร้างที่เป็นพระสงฆ์สัมพันธในลักษณะเป็น “ตัวแทน” กัน (เริ่มต้นใน พ.ศ.2544 เมื่อหลวงพ่อบุญญา อุดมปัญญา ได้จัดพิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้าขึ้น และปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจนในภายหลังเมื่อการสร้างพระพรหมองค์ใหญ่แล้วเสร็จ) 5) การผสมผสานหลักธรรม “พรหมวิหารธรรม” เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของลัทธิพิธีบูชาพระพรหม (ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในวัดก่อน โดยหลวงพ่อบุญญา อุดมปัญญา และ หลวงพ่อจรรย์ ฐิตธมโม แล้วแพร่กระจายออกมายังพระพรหมที่สร้างโดยเอกชน 6) พระพรหมเป็นหลักเมือง (เพิ่งเกิดขึ้นในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา ได้แก่ พระพรหม อำเภोजตุรพักตรพิมาน และ เทวาลัยพระพรหม อำเภอพรหมบุรี)

ในการนำเสนอหัวข้อนี้ ผู้วิจัยนำพลวัตข้อแรก คือ พระพรหมเป็นอารักษ์พื้นที่ และข้อสุดท้าย คือ พระพรหมเป็นหลักเมือง มาอภิปรายร่วมกัน ทั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า การเป็นอารักษ์พื้นที่กับการเป็นหลักเมืองมีความเกี่ยวข้องกัน กล่าวคือ พระพรหมยังคงเป็นอารักษ์สถานที่ แต่ขอบเขตของสถานที่แคบ-กว้างต่างกัน ดังนี้

### 5.2.2.1 พระพรหมเป็น “อารักษ์พื้นที่” และ “หลักเมือง”

ในอดีต ความเชื่อพระพรหมมักอิงอยู่กับศาสนาหลักทั้งพุทธและฮินดู พระพรหมไม่ใช่ “เทพ”/“เทวดา” ที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกับมนุษย์ดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงของความเชื่อพระพรหมในบริบทสังคมไทยร่วมสมัยเริ่มต้นที่ “พระพรหมเอราวัณ” คือ มีการสร้างศาลพระพรหมในลักษณะ “อารักษ์พื้นที่” คล้าย “ศาลพระภูมิ” ฐานคิดคือ พระพรหมเป็นเทพ/เทวดาผู้ใหญ่ การอัญเชิญเทพ/เทวดาผู้มีศักดิ์สูงมาประทับในพื้นที่ นอกจากจะช่วยคุ้มครองปกป้องรักษาพื้นที่แล้ว ยังช่วยเสริมบารมี ทำให้ทำมาค้าขึ้นอีกด้วย

ต่อมาความเชื่อนี้ได้แพร่กระจายไปทั่วสังคมเมือง เกิดการเลียนแบบเอาอย่างพระพรหมเอราวัณ ชันต้นนิยมสร้างศาลพระพรหมเพื่อเป็นอารักษ์สถานที่ขนาดใหญ่ เช่น ตึกไทยคู่ฟ้าทำเนียบรัฐบาล โดยเชื่อว่า พระพรหมเป็นเทวดาผู้ใหญ่อัจฉริยะ “บารมี” ที่จะดูแลคุ้มครองผู้คนจำนวนมากได้อย่างทั่วถึง ดังนั้นในเวลาต่อมา “พระพรหม” จึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็น “สัญลักษณ์” ของ “ความโอ่อ่า ความรุ่งเรือง ความมั่นคง” บริษัทและองค์กรต่าง ๆ ที่ต้องการสื่อ “ภาพลักษณ์” ในลักษณะที่ว้าวนี้ จึงตั้งศาลพระพรหมขึ้นบูชา ปัจจุบันจึงปรากฏศาลพระพรหมเป็น “อารักษ์” พื้นที่ในองค์กรขนาดใหญ่มากมาย เช่น คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย การรถไฟแห่งประเทศไทย รวมถึง โรงแรม โรงพยาบาล ธนาคาร ห้างสรรพสินค้า และโรงงานต่าง ๆ ด้วย

ประเด็นที่กล่าวถึงข้างต้น สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของสิริชัย เอี่ยมสอาด (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560) หมอพรหมเป็นผู้เป็นเจ้าของพิธีในการตั้งศาลศักดิ์สิทธิ์ว่า “มีบริษัทขนาดใหญ่ต่าง ๆ ติดต่อให้ทำพิธีถอนศาลพระภูมิและศาลเจ้าที่ แล้วตั้งศาลพระพรหมแทน ทั้งนี้ผู้สร้างเชื่อว่า ปัจจุบันบริษัทของตนมีขนาดใหญ่ขึ้น กิจการเจริญรุ่งเรืองขึ้น จึงต้องการ “เทพ/เทวดาผู้ใหญ่” มาอารักษ์คุ้มครองดูแล”

ความเชื่อพระพรหมในฐานะ “อารักษ์พื้นที่” ยังวิวัฒน์ต่อไปอีก ดังปรากฏว่า ในบางภูมิภาค เช่น อำเภอยะลา จันทบุรี อำเภอยะลา จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอยะลาบุรี จังหวัดสิงห์บุรี “พระพรหม” ได้กลายมาเป็น “หลักเมือง” หรือ “มหัศจรรย์หลักเมือง” ของท้องถิ่นนั้น ๆ ทั้งนี้จุดเชื่อมสำคัญคือ ภูมินามของท้องถิ่นที่สื่อความหมายว่า “เป็นดินแดนของพระพรหม” การนับถือพระพรหมเป็นเทวดาประจำเมืองเป็นการขยายหน่วยของพื้นที่หรือขอบเขตพื้นที่ให้ใหญ่ขึ้นไปอีก ทั้งนี้ยังคงอิงอยู่กับฐานคิดที่ว่า “พระพรหมเป็นเทพ/เทวดาผู้ใหญ่จึงมีบารมีสูง” นั่นเอง

จากที่กล่าวมาทั้งสิ้น จะเห็นว่า ความเชื่อพระพรหมมี “พลวัต” จาก เทพ/เทวดาผู้ใหญ่ที่อยู่ในศาสนา มาเป็น “อารักษ์พื้นที่” ที่มีความใกล้ชิดกับมนุษย์มากขึ้น ในบริบทปัจจุบัน นอกจากพระพรหมจะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็น “สัญลักษณ์” ของความโอ้อ่า มันคงแล้ว ความเชื่อพระพรหมยังมีพลวัตต่อไปกระทั่งกลายเป็น “หลักเมือง” ของบางท้องถิ่นในภูมิภาคด้วย

### 5.2.2.2 พระพรหมในฐานะเทพผู้บันดาลความร่ำรวยและความรุ่งเรือง

แนวคิดแรกเริ่มที่ปรากฏในการสร้างพระพรหมเอราวัณเกี่ยวข้องกับ การขจัดปัญหาอุปสรรค โดยนัยนี้ พระพรหมน่าจะเป็นเทพผู้บันดาลความสำเร็จ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันผู้คนจำนวนมากเชื่อว่า “พระพรหมเป็นเทพผู้บันดาลความร่ำรวยและความรุ่งเรือง” ความเชื่อนี้จึงเป็นพลวัตของความเชื่อพระพรหม เกิดขึ้นจากการปรุงแต่งและให้ความหมายใหม่ของคนร่วมสมัย

ความเชื่อที่ว่า “พระพรหมเป็นเทพผู้บันดาลความร่ำรวยและความรุ่งเรือง” นั้นเกิดจากปัจจัยหลายประการที่ผสมผสานและหล่อหลอมเข้าด้วยกัน ดังนี้

1) เรื่องเล่าความสำเร็จสมหวังที่เกิดจากการบนบาน “พระพรหม” เรื่องเล่าในลักษณะนี้ปรากฏอย่างต่อเนื่อง ประเด็นที่มักอ้างถึง คือ ความสำเร็จในการประกอบธุรกิจ ขยายที่ดินและอสังหาริมทรัพย์ สมหวังในวัดภูมิคำที่ต้องการครอบครอง การงานใหม่ การเลื่อนขั้น การสอบ และหวย เป็นต้น เรื่องเล่าเหล่านี้มักอ้างประสบการณ์ตรงของผู้ที่ประสบความสำเร็จ จึงมีความน่าเชื่อถือ

2) ความเจริญรุ่งเรืองของโรงแรมเอราวัณที่ยืนหยัดเป็นโรงแรม 5 ดาวหรูหรา ชั้นหนึ่งของกรุงเทพฯ ในระยะตลอด 60 ปีที่ผ่านมา เมื่อประเทศประสบวิกฤตทาง

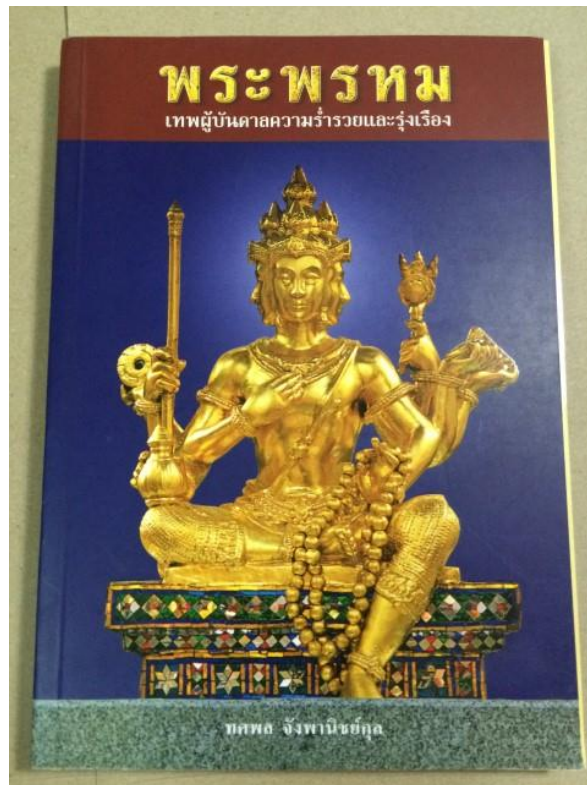
เศรษฐกิจ โรงแรมอื่น ๆ ต้องเลิกจ้างพนักงานบางส่วน โรงแรมเอราวัณกลับไม่ได้รับผลกระทบมากนัก เมื่อเกิดวิกฤติการณ์ทางการเมือง โรงแรมอื่น ๆ ในย่านราชประสงค์ เช่น โรงแรมโพธิ์ชัน โรงแรมโอโนมา ได้รับผลกระทบถูกวางเพลิง โรงแรมเอราวัณกลับไปได้รับผลกระทบอะไรเลย ทั้งที่ตั้งอยู่ศูนย์กลางของจุดขัดแย้งทางการเมือง เชื่อกันว่า ความแคล้วคลาด ความสำเร็จ ร่ำรวย รุ่งเรือง ของโรงแรมดังกล่าว เกิดจากอานุภาพของพระพรหมเอราวัณที่ส่งเสริม คุ่มครอง ป้องกัน และดลบันดาล

3) ศาลพระพรหมมักตั้งบูชาในสถานที่ใหญ่โต โอ่อ่า เช่น ดึกไทย คู่ฟ้าทำเนียบรัฐบาล โรงแรมโอเรียลเต็ล มหาวิทยาลัย สถานที่ราชการและเอกชนขนาดใหญ่ พระพรหมจึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สื่อถึงความมั่นคง มั่งคั่ง การที่ประชาชนเห็นศาลพระพรหมตั้งอยู่ในสถานที่ใหญ่โตทั่วทั้งเมืองจนชินตา ทำให้ความเชื่อและมนต์ศักดิ์ดังกล่าว “สมจริง”

4) พิธีกรรมบูชาพระพรหมจัดแบบฮินดู ลักษณะเด่นคือ เครื่องประกอบพิธียิ่งใหญ่อลังการ การจัดพิธีกรรมแบบนี้เป็นไปในทุกที่ ไม่ว่าจะในโรงแรม โรงงาน หรือสถานที่ราชการก็ตาม การที่พิธีกรรมบูชาพระพรหมจัดพิธีอย่างยิ่งใหญ่ สื่อถึงความยิ่งใหญ่ทั้งของพระพรหมและผู้จัด นับแฝงคือ การมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขององค์กรนั้น ๆ

5) สื่อมวลชนเผยแพร่ความเชื่อและเรื่องราวเกี่ยวกับพระพรหมอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะบนหนังสือพิมพ์ นิตยสาร โทรทัศน์ และสื่อออนไลน์ ประเด็นที่สื่อนำเสนอ มักเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ ความสำเร็จสมหวังของผู้เคารพศรัทธา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเผยแพร่วิธีการไหว้ขอพรที่แฝงแนวคิดเรื่องความสำเร็จรุ่งเรือง เช่น หน้าทั้งสี่ของพระพรหมดลบันดาลในเรื่องที่แตกต่างกัน หน้าที 1 ให้ขอเกี่ยวกับการงาน การเรียน หน้าที 2 ให้ขอเรื่องทรัพย์สมบัติ หน้าที 3 ให้ขอเรื่องสุขภาพ คู่ชีวิต ความมั่นคงของชีวิต หน้าที 4 ให้ขอเรื่องโชคลาภ และขอลูก แนวคิดเช่นนี้เป็นเหมือน “เรื่องเล่า” ที่เล่าต่อ ๆ กันจนไม่สามารถสืบทราบต้นตอได้ แต่เป็นเรื่องที่ทุกคนรับรู้เหมือน ๆ กัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า “พระพรหมเป็นเทพผู้บันดาลความร่ำรวย และความรุ่งเรือง” เป็นพลวัตของความเชื่อพระพรหมที่เกิดจากปัจจัยหลายประการที่ผสมผสานและส่งเสริมกัน ความเชื่อดังกล่าวตอบสนองต่อผู้ศรัทธาส่วนใหญ่ได้ดี เพราะสอดคล้องกับความต้องการ และวิถีชีวิตของคนร่วมสมัย



ภาพที่ 88 หนังสือเกี่ยวกับพระพรหมที่สื่อแนวคิดว่า “พระพรหมเป็นเทพผู้บันดาลความร่ำรวยและรุ่งเรือง”



ภาพที่ 89 เทวาลัยพรหมบุรี เมื่อคราวบูรณะครั้งใหม่ใน พ.ศ.2559 ได้เพิ่มคำอธิบายการขอพรจากหน้าทั้งสี่ของพระพรหม

### 5.2.2.3 พระพรหมในฐานะ “ครูเทพ” ของผู้นับถือศรัทธา

ทั้งในศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธกล่าวไว้ในลักษณะเดียวกันว่า การเข้าถึง “พรหม” กระทำได้โดยการปฏิบัติกรรมฐานกระทั่งได้ “ฌาน” ผู้ที่ได้เป็น “พรหม” จึงมักเป็นนักบวช ฤๅษี ที่สละเรื่องทางโลกออกบำเพ็ญพรต ความเชื่อเช่นนี้ปรากฏอย่างเป็น “รูปธรรม” ในสมัยทวารวดี ที่มักปั้น/สลัก “พระพรหมหน้าเดียว” ประกอบเรื่องราวในพุทธประวัติ รูปลักษณะของพระพรหม ที่ปรากฏคือ สวมเครื่องทรงนักบวช นุ่งผ้ายาวกรอมข้อเท้า เก้าผมเป็นมวย กล่าวให้ชัดขึ้น พระพรหมในศิลปะทวารวดีมีรูปร่างอย่างฤๅษีหรือนักบวชนั่นเอง (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2548 :96)

ฤๅษีกับพระพรหมจึงมีลักษณะบางประการที่สัมพันธ์กัน กล่าวคือ ฤๅษีคือ ผู้ที่จะไปเป็นพรหมหลังจากละสังขาร ในบริบทปัจจุบัน ทั้งพระพรหมและฤๅษี (พ่อแก่) ได้รับการบูชา ในฐานะครูนาฏศิลป์ และครูดนตรีไทย เรียกรวม ๆ ว่า “ครูเทพ” ครูเทพที่เป็น “พระพรหม” และ “ฤๅษี” นี้ยังได้รับการยอมรับนับถือในตำหนักสร้างทรง ซึ่งเป็นลัทธิความเชื่อหนึ่งของ คนในสังคมเมืองด้วย

การนับถือพระพรหมในฐานะ “ครูเทพ” เป็นพลวัตหนึ่งของความเชื่อ พระพรหม ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมที่ปรากฏพลวัตในลักษณะเช่นนี้ ได้แก่ เทวาลัยพระพรหม คลองขวาง บางแค กรุงเทพมหานคร เทวาลัยพระพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พระพรหมวัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี และพระพรหมเอราวัณ ทั้งนี้ในหมู่ผู้ศรัทธาจะมี คำเรียกขาน “พระพรหม” ที่แสดงถึงการนับถือเป็นครูเทพ เช่น ลูกพระพรหม ท่านพ่อพระพรหม พ่อครูพระพรหม ครูท้าวมหาพรหม เป็นต้น

ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างประกอบ 2 กรณี คือ “พิธีไหว้ครูท้าวมหาพรหม-พ่อปู่ ฤๅษี” และ “พิธีบวงสรวงท่านพ่อพระพรหม” ดังนี้

พิธีไหว้ครูท้าวมหาพรหม-พ่อปู่ฤๅษี เป็นพิธีบวงสรวงประจำปีที่จัดขึ้น ณ เทวาลัยพระพรหมคลองขวาง บางแค กรุงเทพฯ ลักษณะการนับถือบูชาพระพรหมของสถานที่นี้จะ บูชาพร้อมกันไปกับ ฤๅษี 108 และเจ้าแม่กวนอิม ภายในศาลรูปเคารพพระพรหมจะเป็นประธานของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เรือนด้านข้างเทวาลัยพระพรหมเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพฤๅษี 108 และเจ้าแม่กวนอิม ในพื้นที่พิธีกรรม ผู้ที่เข้าร่วมมักเป็น “คนใน” ที่รู้จักมักคุ้นกันดี นับถือ “ครูพระพรหม” เดียวกัน ในขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม หมอพราหมณ์ผู้ทำพิธีสวดอ้อนวอนแล้วอัญเชิญเทพลงมา ที่ละองค์ ประโคมดนตรีรับ ทั้งนี้ในบรรดาเทพ/เทวดาเหล่านี้ “พระพรหม” ถูกจัดวางให้เป็นประธานของงาน เมื่อพิธีกรรมใหญ่เสร็จสิ้น หมอพราหมณ์จะประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญซึ่งเป็น “พิธีกรรมส่วนตัว” ให้แก่เจ้าของศาล และญาติพี่น้อง

ส่วนพิธีบวงสรวงท่านพ่อพระพรหม อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จะมีการเข้าทรงพระพรหมเพื่อให้ “ลูกศิษย์” ได้มากราบขอพรเนื่องในโอกาสสงกรานต์ ผู้เข้าร่วม

พิธีกรรมส่วนใหญ่เป็น “คนใน” ได้แก่ ลูกหลานเจ้าของร่างทรง และกลุ่มลูกศิษย์ ลักษณะปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพรหมและลูกศิษย์เป็นไปอย่างใกล้ชิด เป็นกันเอง มีการแสดงออกทางกายถึงความผูกพันระหว่างเหล่าศิษย์และพระพรหม (ในร่างทรง) โดยการสวมกอด ชบหน้ากับมือ ลูบหัว เป่ากระหม่อม หรือกราบเท้า ทั้งนี้ ลูกศิษย์ที่เข้าร่วมพิธีกรรมส่วนใหญ่มักนับถือ “ท่านพ่อพระพรหม” มานาน จึงปฏิบัติต่อท่านพ่อพระพรหมเหมือนศิษย์ปฏิบัติต่อครูอาจารย์ในโลกแห่งความจริง คือ นับถือเป็นทั้งครูและเป็นเสมือนญาติผู้ใหญ่ ทั้งนี้ เห็นได้ชัดว่า ศิษย์มีความไว้วางใจ กล่าวเล่าความในใจ และมี “ท่านพ่อพระพรหม” เป็นที่พึ่ง

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่า ความเชื่อพระพรหมได้มีพลวัตเป็น “ครูเทพ” ซึ่งมีความใกล้ชิด ผูกพัน กับผู้คนที่เคารพนับถือมาก การเข้าร่วมพิธีกรรมจึงเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูที่ศิษย์มีต่อ “ครูพระพรหม” ผู้คอยคุ้มครอง ดูแล ช่วยเหลือ และเปิดทางให้ กลุ่มคนที่นับถือบูชาพระพรหมในลักษณะนี้มีความสัมพันธ์ภายในกลุ่มแน่นแฟ้นกว่าลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในรูปแบบอื่น ๆ

#### 5.2.1.4 พระพรหมกับผู้สร้างที่เป็นพระสงฆ์สัมพันธ์ในลักษณะเป็น “ตัวแทน”

กัน

ในโอกาสทั่วไป ปัจเจกชนสามารถบูชาบวงสรวงพระพรหมได้ด้วยตนเอง ส่วนในพื้นที่พิธีกรรม พราหมณ์หรือหมอปราหมณ์จะเป็นผู้ประกอบพิธี อย่างไรก็ตาม พราหมณ์และหมอปราหมณ์เป็น “ตัวกลาง” เฉพาะในพื้นที่พิธีกรรม ไม่ได้เป็น “ตัวแทน” ของพระพรหมตลอดเวลา

ในบริบทปัจจุบัน ความเชื่อพระพรหมได้มีพลวัตอีกรูปแบบหนึ่ง คือ พระพรหมกับผู้สร้างซึ่งเป็นพระสงฆ์ มีความสัมพันธ์ในลักษณะเป็น “ตัวแทนกัน” ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้เป็น “พลวัต” แบบใหม่ของความเชื่อพระพรหม ทำให้ความเชื่อพระพรหมยึดโยงและแนบสนิทอยู่กับตัวบุคคล พระสงฆ์ที่เป็น “ตัวแทน” ของพระพรหม ได้แก่ หลวงพ่อจรัญ ฐิตธมโม วัดอัมพวัน และหลวงพ่อดำนาญ อุตมปณโณ วัดบางกุฎีทอง

พระพรหมอำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกในโอกาสครบรอบวันเกิดอายุ 80 ปี ของพระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่อดำนาญ ฐิตธมโม) ทุนทรัพย์ที่ใช้ในการก่อสร้าง คณะศิษย์ระดมจากการจำหน่ายเหรียญที่ระลึก 80 ปี ลักษณะเฉพาะของเหรียญดังกล่าว ด้านหนึ่งทำเป็นรูปหลวงพ่อดำนาญ ฐิตธมโม ส่วนอีกด้านหนึ่งทำเป็นรูปพระพรหม (มีเลขไทยกำกับว่า “๘๐” และตัวอักษรระบุว่า “วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี” ) การที่วัดอัมพวันสร้างในลักษณะดังกล่าวก็ดี การที่คณะศิษย์เลือกสร้างเทวาลัย “พระพรหม” เป็นที่ระลึกในโอกาสครบรอบ

วันเกิด 80 ปีก็ตี สิ่งเหล่านี้ชื่อว่า พระพรหมและหลวงพ่ोजรัญฐิตธมโม มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน กล่าวให้ชัดขึ้น “พระพรหม” และ “หลวงพ่ोजรัญ” เป็น “ตัวแทน” กัน



ภาพที่ 90 เหรียญที่ระลึกเนื่องในโอกาสครอบรอบ 80 ปี ด้านหนึ่งเป็นรูปหลวงพ่ोजรัญ อีกด้านหนึ่งเป็นรูปพระพรหม

ส่วนพระครููปทุมวรภิกข (หลวงพ่ोजานานู อุตตมปณโณ) วัดบางกุฎีทอง จังหวัดปทุมธานี เชื่อมร้อยกันกับพระพรหมโดยวิชาพรหมสี่หน้าตั้งตำนานที่ผู้วิจัยได้อ้างถึงมาแล้ว ตามลำดับ หลวงพ่ोजานานูได้สร้างให้ “พระพรหม” เป็นอัตลักษณ์ของวัดบางกุฎีทองผ่านวัตถุสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น ชุ่มประตูประหม ตาลปัตรพระพรหม เรือพระพรหมประทาน เทวรูปพระพรหม และวัตถุมงคลพระพรหม ที่สำคัญได้จัดพิธีกรรมบูชาพระพรหมขึ้นเรียกว่า “พิธีสวดขอเงินพระพรหม” และ “พิธีเป่ายันต์พระพรหมสี่หน้า” ความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันระหว่างหลวงพ่ोजานานูกับพระพรหมสะท้อนจากลูกศิษย์ที่เรียกชื่อกลุ่มว่า “ลูกพระพรหม ศิษย์หลวงพ่ोजานานู” นอกจากนี้ อนุศักดิ์ สุรินทร์ (สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2557) ผู้มาร่วมพิธีสวดขอเงินพระพรหมให้สัมภาษณ์ว่า “หากลูกศิษย์มากราบหลวงพ่ोजานานูแล้วไม่พบท่านเนื่องจากติดกิจนิมนต์ การได้กราบไหว้พระพรหมองค์ใหญ่ก็เหมือนได้กราบหลวงพ่ोजานานู” ในแง่นี้ “พระพรหม” และ “หลวงพ่ोजานานู” ในมโนทัศน์ของลูกศิษย์ จึงเป็น “ตัวแทน” กัน

ในประเด็นนี้ จะเห็นว่า ความเชื่อพระพรหมได้มีพลวัตแบบใหม่ คือพระพรหมและผู้สร้างที่เป็นพระสงฆ์มีความสัมพันธ์ในลักษณะเป็น “ตัวแทน” กัน พลวัตในลักษณะดังกล่าวทำให้ความเชื่อพระพรหมผูกติดอยู่กับตัวบุคคล การเป็น “ตัวแทน” มิได้จำเพาะในพื้นที่พิธีกรรมแต่เป็นความเชื่อมโยงทางจิตวิญญาณ และเป็นไปอย่างถาวร



### 5.2.2.5 การผานหลักธรรม “พรหมวิหารธรรม” เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของลัทธิ

#### พิธีบูชาพระพรหม

แม่หลัก “พรหมวิหารธรรม” ในพุทธศาสนาจะมีมาแล้วกว่าสองพันปี แต่การผานหลักธรรมดังกล่าวเข้ากับ “ลัทธิพิธีบูชาพระพรหม” เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในบริบทร่วมสมัย และเป็น “พลวัต” สำคัญที่ทำให้ “ลัทธิพิธีพระพรหม” แตกต่างจากลัทธิพิธีอื่น ๆ อีกทั้งยังทำให้ความเชื่อนี้สามารถเผยแพร่สู่สังคมในวงกว้างได้

พรหมวิหารธรรม เป็นหลักธรรมเพื่อให้ดำรงชีวิตได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์ เป็นแนวธรรมปฏิบัติสำหรับการอยู่ร่วมกับผู้อื่น อีกทั้งยังถือว่าเป็นธรรมของ “ผู้ใหญ่” หรือ “ผู้ปกครอง” ประกอบด้วยหลักปฏิบัติ 4 ประการ คือ เมตตา (ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้อีกฝ่ายมีความสุข) กรุณา (ความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์) มุทิตา (ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีความสุข) อุเบกขา (การวางใจเป็นกลาง ดำรงอยู่ในธรรมที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา) พรหมวิหารธรรมจึงเป็นธรรมที่เหมาะสมกับสังคมเมื่อที่ผู้คนมีความแตกต่างและความหลากหลาย เพราะจะทำให้ผู้คนเห็นอกเห็นใจกัน เข้าใจกัน และอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

การผานหลัก “พรหมวิหารธรรม” เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของลัทธิพิธีบูชาพระพรหมปรากฏให้เห็นในลัทธิพิธีที่เป็นกรณีศึกษาในหลายลักษณะ เช่น พรหมลิขิตหลวงที่ประกอบพิธีบวงสรวง พระพรหมเอราวัณกล่าวกับประชาชนที่มาร่วมพิธีว่า “พระพรหมเป็นสัญลักษณ์ของพรหมวิหารธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา” การกล่าวในลักษณะนี้เป็นไปในทำนองเดียวกับคำสัมภาษณ์ของหลวงพ่อบุญ อุดมปัญญา ว่า “พระพรหมเป็นสัญลักษณ์ของธรรมที่ต้องตีความ” ส่วน เทวาลัยพระพรหม พรหมบุรี ของหลวงพ่อดำ ฐิตธมโม จาริกไว้ที่ฐานเทวาลัยอย่างชัดเจนว่า “พระพรหมคือสัญลักษณ์ของพรหมวิหารธรรม” อีกทั้งยังอธิบายธรรมแต่ละข้อไว้ด้วย อีกประการหนึ่ง กิจกรรมเสริมต่าง ๆ ที่ผานไปในพิธีกรรมบูชาพระพรหม เช่น การระดมทุนเพื่อช่วยเหลือผู้ติดเชื้อเอดส์ สร้างโรงพยาบาลสำหรับพระสงฆ์ที่อาพาธ ซื้อเครื่องมือแพทย์ให้แก่โรงพยาบาลที่ขาดแคลน ฯลฯ อาจตีความเชื่อมโยงกับหลัก “พรหมวิหารธรรม” ได้เช่นกัน

การผานหลักพรหมวิหารธรรมเข้ากับลัทธิพิธีบูชาพระพรหมสื่อสารได้ดีกับประชาชนกลุ่มหนึ่งที่มีภูมิรู้และภูมิธรรม อีกทั้งยังทำให้ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมดำรงอยู่ใน “วัด” ซึ่งเป็นพุทธสถานได้อย่างไม่แปลกแยก ทำให้ความเชื่อนี้สามารถ “ตีความ” ได้หลากหลายมิติ ทั้งนี้ผู้วิจัยจะยกกรณีการเก็บข้อมูลภาคสนามที่วัดอัมพวันประกอบการอธิบาย ดังได้นำเสนอมาแล้วว่า “พระพรหม พรหมบุรี” เป็นตัวแทนของหลวงพ่อดำ ฐิตธมโม เพราะบรรดาศิษย์ร่วมกันสร้างเพื่อเป็นที่ระลึกแก่ท่านเนื่องในวาระที่อายุครบ 80 ปี ต่อมาในปี 2559 หลวงพ่อดำมรณภาพ ผู้วิจัยจึงลงภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลว่า เมื่อสิ้นหลวงพ่อดำซึ่งถือว่าเป็น “สัญลักษณ์” ที่สื่อถึงพระพรหมแล้ว วัดดังกล่าวจะยังสืบทอดแนวคิดนี้อยู่หรือไม่ จากการเก็บข้อมูลในวัดอัมพวัน ไม่ปรากฏศาลพระพรหม

หรือเทวรูปพระพรหมใด ๆ นอกจากวัตถุมงคลรุ่นล่าสุดของหลวงพ่อยังจัดจำหน่ายอยู่ เรียกว่า “รุ่นพรหมบันดาล” รูปลักษณ์ของเหรียญวัตถุมงคลคือ ด้านหนึ่งเป็นภาพหลวงพ่ อ อีกด้านหนึ่งเป็นภาพพระพรหม วัตถุมงคลเหล่านี้มีจำนวนจำกัด วันหนึ่งก็จะจำหน่ายหมด ซึ่งก็เท่ากับว่า ในอนาคตวัดอัมพวันจะปราศจากวัตถุมงคลลักษณะใด ๆ ที่สื่อถึง “พระพรหม” อีกต่อไป ผู้วิจัยได้แวะกราบวิหารสมเด็จพระพุฒาจารย์ ซึ่งหลวงพ่ อจรัญ ฐิตธมฺโม นั้บถือบูชาเป็นพระอาจารย์ ที่บริเวณจั่วของวิหารแห่งนี้ ปรากฏ “เทวรูปพระพรหม” ขนาดเล็กตั้งอยู่ใต้ช่อวิหารที่เขียนว่า “ขรัวโต” ต่ำลงมามีอักษรอีกชุดหนึ่ง จารึกว่า “เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา” สัญลักษณ์นี้ปรากฏอยู่อย่างแยกกายเพื่อสื่อสารกับคนเฉพาะกลุ่ม

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า การผสมผสาน “พรหมวิหารธรรม” เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของลัทธิพิธีเป็น “พลวัต” ที่สำคัญ เพราะทำให้ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมมี “อุดมการณ์” รองรับ เนื่องจากพรหมวิหารธรรมเป็นธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ หลักธรรมนี้เอื้อต่อ “การสร้างสรรค” กิจกรรมที่เป็นสาธารณประโยชน์ ยังผลต่อภาพลักษณ์ “แง่บวก” ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมจึงสามารถแพร่กระจายออกไปสู่วงกว้าง อีกทั้งยังแอบอิงอยู่กับ “พุทธศาสนา” อันเป็นศาสนาหลักของชาติได้อย่างดี



ภาพที่ 91 วิหารขรัวโตในวัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี

### 5.2.3 พลวัตของพิธีบูชาพระพรหม

ระยะ 60 ปี ที่ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมได้กำเนิดขึ้นในบริบทร่วมสมัย ผู้นับถือนบูชาพระพรหมได้จัดพิธีบูชาพระพรหมขึ้นอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังคงค่อย ๆ พัฒนารูปแบบพิธีกรรมขึ้น กระทั่ง “พิธีบูชาพระพรหม” มีลักษณะบางอย่าง “เฉพาะตน”

พลวัตของพิธีบูชาพระพรหมมีหลายประการ ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้แล้วในหัวข้อ “วิธิตดในการสร้างสรรคลัทธิพิธีบูชาพระพรหม” ได้แก่ พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์นี้สื่อให้เห็นว่า “พระพรหมเป็น

**เทพผู้บริสุทธิ์”** เสพเพียงมังสวิรัต เเท่าที่ปรากฏเครื่องบวงสรวงพระพรหมไม่ปรากฏเหล่าและอาหารคาวร่วมเลย ต่างจากการบูชาเทพอินเดียอื่น ๆ ในบริบทไทย เช่น การบูชาพระคเณศที่ศาลพระพิฆเนศวร์ สีแยกห้วยขวาง มีของคาว ได้แก่ หัวหมู เป็ด ไก่ และปลา เป็นเครื่องประกอบพิธี นอกจากนี้ ความบริสุทธิ์ยังสื่อผ่านการแต่งกายของผู้เข้าร่วมพิธีที่นิยมแต่งชุดขาว กล่าวได้ว่า การจัดเครื่องประกอบพิธีแบบมังสวิรัตและการแต่งชุดขาวในพิธีบูชาพระพรหมเป็นพลวัตอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ การบูรณาการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในวัฒนธรรมไทย ไม่ว่าจะ ฮินดู พุทธ ผี ไสยศาสตร์ และความเชื่อแบบจีนในบริบทไทยเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีบูชาพระพรหมกระทั่งพิธีกรรมนี้มีลักษณะเป็น **“พิธีกรรมแห่งการบูรณาการ”** ก็เป็นพลวัตอีกประการหนึ่งด้วยเช่นกัน

ประเด็นที่กล่าวถึงข้างต้น ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้แล้ว จึงจะไม่กล่าวซ้ำ ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอพลวัตของพิธีกรรมบูชาพระพรหมในลักษณะอื่น ๆ ดังนี้

### 5.2.3.1 พิธีบูชาพระพรหม: พื้นที่ในการสร้างวัตถุมงคลพระพรหม

ปัจจุบันวัตถุมงคลพระพรหมปรากฏให้เห็นอย่างหลากหลาย ไม่เพียง “เทวรูปพระพรหม” เท่านั้น แต่ยังมีวัตถุมงคลในลักษณะอื่น ๆ เช่น เทเรียญพระพรหม ตะกรุดพระพรหม มีดหมอพระพรหม คชายอดพระพรหม หน้ากากพระพรหม พระพรหมงาแกะ พระผองค์พระพรหม เคียรพระพรหม และยันต์พระพรหม นอกจากนี้ยังปรากฏวัตถุมงคลในลักษณะใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตคนเมือง เช่น ล็อกเกตพระพรหม สติ๊กเกอร์พระพรหมสำหรับติดรถยนต์ พระพรหมสำหรับตั้งหน้ารถ เป็นต้น



ภาพที่ 92 ตัวอย่างวัตถุมงคลพระพรหมรูปแบบใหม่ ๆ ที่จัดสร้างในพิธีบวงสรวงพระพรหม เพื่อตอบสนองต่อคนเมือง

วัตถุมงคลเหล่านี้ได้รับการสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกเนื่องในการจัดพิธีบวงสรวงพระพรหม ทั้งนี้ วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี เป็นที่ผลิตแหล่งใหญ่ การผลิต

วัดอุโมงค์เป็นไปเพื่อระดมทุนสำหรับใช้ในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทั้งนี้ แต่ละปีจะสร้างวัดอุโมงค์ พระพรหมไม่ซ้ำรุ่นซ้ำแบบกัน อีกทั้งยังมีชื่อเรียกเฉพาะรุ่น เช่น พระพรหมสยบราหู พระพรหมสี่หน้า หน้หน้าทอง พระพรหมเสาร์ห้า พระพรหมเปิดโลก พระพรหมหมื่นคาถาแสนยันต์ พระพรหมเก้ายอด และพระพรหมนั่งพาน สบายตลอดชาติ เป็นต้น

การใช้พื้นที่พิธีกรรมบูชาพระพรหมเพื่อจัดสร้างวัดอุโมงค์พระพรหมเป็น “พลวัต” หนึ่งของพิธีบูชาพระพรหมในบริบทปัจจุบัน ทั้งนี้ เพื่อสร้างความศรัทธา พิธีกรรมจะต้องจัดอย่างยิ่งใหญ่ เต็มไปด้วยความขลัง และความศักดิ์สิทธิ์ รูปแบบพิธีกรรมเป็นไปอย่างซับซ้อน มีขั้นตอนต่าง ๆ มากมาย การจัดพิธีกรรมในลักษณะนี้จึงใช้เวลายาวนานถึง 1 วันเต็ม ๆ วัดอุโมงค์ลักษณะที่เป็น “ตัวแทน” ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อัญเชิญมาในพิธีกรรมก็มีความสำคัญ เพราะช่วยให้เกิดความสมจริง จึงต้องจัดวางในตำแหน่งที่โดดเด่น สวยงาม อลังการ ประกอบด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทุกอย่างในวัฒนธรรมไทย โดยมีพระพรหมเป็น “ประธาน” นอกจากนี้ยังต้องมี “ช่วงเวลาพิเศษ” เพื่อส่งผ่านหรือถ่ายทอดอำนาจศักดิ์สิทธิ์สู่ผู้มาร่วมพิธี วัดบางกุ่มีทองใช้ “การเป่ายันต์พรหมสี่หน้า” ซึ่งคล้ายพิธีสวดภาณยักษ์ที่ผู้เข้าร่วมพิธีทุกคนต้องโยงสายสิญจน์มาคล้องศีรษะเพื่อรับพลังอำนาจวิเศษ

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า การใช้พื้นที่พิธีบูชาพระพรหมเพื่อจัดสร้าง “วัดอุโมงค์พระพรหม” ทำให้รูปแบบและลักษณะของพิธีกรรมในสถานที่นั้น ๆ แตกต่างจากพิธีบวงสรวงพระพรหมทั่วไป อีกประการหนึ่ง สถานที่ที่จัดสร้างวัดอุโมงค์พระพรหมในกรณีศึกษา นี้คือ วัดในพุทธศาสนา กรณีดังกล่าวจึงแสดง “นัยทางความเชื่อและพิธีกรรม” ที่ขยายขอบเขตจากประชาชนในสังคมเมืองสู่พุทธสถานอีกด้วย พิธีบวงสรวงพระพรหมเพื่อจัดสร้าง “วัดอุโมงค์พระพรหม” จึงเป็น “พลวัต” หนึ่งของพิธีบูชาพระพรหม

### 5.2.3.2 พิธีบูชาพระพรหม “ตำรับเมือง” สู่อำเภอ

พิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณที่มีรูปแบบคือ จัดเครื่องบวงสรวงอย่างใหญ่ประกอบด้วยผลไม้และขนมหวานที่จัดวางอย่างสวยงาม ผู้เข้าร่วมพิธีแต่งชุดขาว และมีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธี กลายเป็น “ต้นตำรับ” ของพิธีบูชาพระพรหมสมัยใหม่ “ตำรับ” ที่ว่านี้เป็น “ตำรับเมือง” จึงมีกลิ่นอายของราชสำนัก ความทันสมัย และความยิ่งใหญ่อลังการ

ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาพระพรหมได้แพร่กระจายจากเมืองไปสู่ภูมิภาคตามเส้นทางการลงทุนของนักธุรกิจ พิธีกรรมที่จัดในภูมิภาค (โดยเฉพาะพิธีกรรมของปัจเจกบุคคล) จึงมี “รูปแบบ” ที่คล้ายคลึงกับพิธีกรรมในเมือง เพราะคนที่นี่บิโอบูชาพระพรหมคือคนกลุ่มเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น พิธีบวงสรวงพระพรหมประจำปีที่โรงแรมฟอร์ชีซันสปาแอนด์รีสอร์ท เกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีรูปแบบพิธีกรรมทุกอย่างเหมือนพิธีบูชาพระพรหมในเมือง ทั้งนี้เพราะผู้บริหารของ

ริสอร์ทล้วนมาจากกรุงเทพมหานคร อีกทั้งยังเชิญพราหมณ์หลวงจากเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ไปเป็นผู้ประกอบพิธี (นิมิต มณีกิจ, **สัมภาษณ์**, 1 กรกฎาคม 2559)

ต่อมา ผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักธุรกิจ ผู้นำชุมชน และข้าราชการ ในท้องถิ่นได้นับถือบูชาพระพรหมด้วย สาเหตุที่ความเชื่อพระพรหมได้รับการยอมรับจากคนกลุ่มนี้อาจเพราะ “พระพรหม” เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่แสดงถึงความทันสมัย ความเจริญ เพราะเป็นที่นิยมนับถือของคนเมือง ผู้คนในท้องถิ่นได้จัดพิธีบวงสรวงพระพรหมขึ้นมา พิธีกรรมที่จัดโดยคนกลุ่มนี้มี “พลวัต” ด้านรูปแบบและความเชื่อที่น่าสนใจยิ่ง ทั้งนี้เพราะได้ผสมผสานพิธีบูชาพระพรหม “ตำรับเมือง” เข้ากับความเชื่อและพิธีกรรมดั้งเดิม

กรณีที่ชัดเจนที่สุดคือ พิธีบวงสรวงพระพรหมและบุญกุ่มข้าวใหญ่ อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด การนับถือบูชาพระพรหมที่อำเภอนี้เกิดขึ้นโดย “ผู้นำชุมชน และข้าราชการในท้องถิ่น” ที่มีพื้นเพเป็นคนต่างจังหวัด เมื่อจัดพิธีบูชาพระพรหมขึ้นจึงเลียนแบบ “รูปแบบ” พิธีกรรมที่เป็นต้นตำรับจากเมือง สมพงค์ พันแสง (**สัมภาษณ์**, 11 กุมภาพันธ์ 2559) วัฒนธรรมอำเภอกล่าวว่า การจัดพิธีกรรมในปีแรก ๆ ได้เชิญพราหมณ์หลวงจากกรุงเทพฯ มาเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ก่อนจะปรับเปลี่ยนมาใช้หมอพราหมณ์ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นภายหลัง การเชิญพราหมณ์หลวงจากเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ไปประกอบพิธีสะท้อนให้เห็นการพยายามยึดโยง “ต้นแบบ” เพื่อให้เกิดความสมจริง

อย่างไรก็ตาม แม้รูปแบบพิธีกรรมบวงสรวงพระพรหมจะยึดต้นแบบจากตำรับเมือง แต่เมื่อจัดพิธีกรรมนี้ในท้องถิ่นที่ประชาชนไม่ได้นับถือพระพรหมมาก่อน จึงต้องผสมผสานพิธีกรรมดั้งเดิมเข้ามา เช่น บุญคุณลาน (บูชาแม่โพสพ) การแข่งเรือ (บูชาแม่คงคา) และการบูชาแม่ศักดิ์หลักเมือง (ผีเมือง) การผสมผสานรวมพิธีเก่าและพิธีใหม่ไปด้วยกันนี้ช่วยสร้างการยอมรับจากชาวบ้านได้ง่ายขึ้น อีกประการหนึ่ง เนื่องจากพิธีบวงสรวงพระพรหมและบุญกุ่มข้าวใหญ่จัดโดย “ข้าราชการ” ซึ่งเป็นตัวแทน “รัฐ” พิธีกรรมดังกล่าวจึงได้ผนวกรูปแบบพิธีการรัฐเข้าไปด้วย เช่น การแต่งชุดขาวซึ่งเป็นชุดพิธีการของข้าราชการ การกล่าวรายงาน การกล่าวเปิดงาน ตัวแทนรัฐเป็นผู้นำในการทำพฤติกรรมสัญลักษณ์ต่าง ๆ เป็นต้น

ผู้วิจัยพบว่า พิธีกรรมที่จัดในท้องถิ่นมีพลวัตในพิธีกรรมด้านใดด้านหนึ่งเสมอ กรณีนี้จะเห็นได้ชัดเมื่อเปรียบเทียบกับพิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณ (ใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง พราหมณ์หลวงอ่านโองการ ปักธูป โปรยดอกไม้ ถวายพวงมาลัย ก็เป็นอันเสร็จพิธี) เมื่อนำพิธีบูชาพระพรหมที่จัดในท้องถิ่นมาเทียบกัน จะเห็นว่า ในท้องถิ่นมีการสร้างสรรค์กิจกรรมอื่น ๆ เพิ่มเติมเข้ามา เช่น เทวาลัยท่านพ่อพระพรหม อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผนวกพิธีทรงเจ้าเข้าผีเข้ามา พิธีเป่ายันต์พรหมสี่หน้า วัดบางกุ่มทอง จังหวัดปทุมธานี ผนวกพิธีไสยศาสตร์และ

พิธีไหว้ครูเทพเข้ามา ส่วนพิธีบวงสรวงพระพรหม อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี ผนวกพิธีพุทธเข้ามา เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น พิธีบูชาพระพรหม “ตำรับเมือง” ได้แพร่กระจายออกไปสู่ท้องถิ่นต่าง ๆ เมื่อคนในท้องถิ่นเป็นผู้จัดพิธีบูชาพระพรหมเอง คนเหล่านั้นจะยังยึดโยงพิธีกรรมต้นแบบจากเมือง ขณะเดียวกันก็ได้สร้างสรรค์กิจกรรมอื่น ๆ เพิ่มเติมเข้ามา *ในบางครั้งกิจกรรมที่เพิ่มเติมเข้ามานั้นมีลักษณะที่โดดเด่นและเป็นที่จดจำกว่า* กล่าวได้ว่า พิธีบูชาพระพรหมในท้องถิ่นมีความซับซ้อนมากกว่า “ต้นแบบ” เสมอ ความซับซ้อนดังกล่าวเกิดจากผสมผสานพิธีดั้งเดิมในท้องถิ่น พิธีทางพุทธศาสนา และพิธีการของรัฐ พิธีบูชาพระพรหมในท้องถิ่นจึงมีพลวัตสูง

### 5.2.3.3 พิธีบูชาพระพรหม “ตำรับไทย” สู่บริบทโลก

ทุกวันนี้ หากไปที่ศาลพระพรหมเอราวัณ ไม่ว่าจะเวลาใด จะพบเจอชาวต่างชาติ โดยเฉพาะ “ชาวจีน” มากกราบไหว้สักการะเป็นจำนวนมาก และหากยิ่งจำเพาะไปที่การจ้างคณะนางรำแก้บนแล้ว จะยิ่งเห็นได้ชัดว่า สัดส่วนของชาวต่างชาติที่จ้างคณะนางรำเพื่อรำแก้บนมีสูงกว่าชาวไทย

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามพิธีบวงสรวงพระพรหมเอราวัณประจำปี 3 ปี คือระหว่าง พ.ศ. 2557-2559 พบว่า ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมบวงสรวงพระพรหมเอราวัณประจำปีกว่า 80% เป็นชาวต่างชาติ ข้อมูลนี้เป็นปรากฏการณ์ทางความเชื่อที่น่าสนใจยิ่ง ชาวต่างชาติที่เข้าร่วมพิธีไม่ได้มาอย่างบังเอิญ แต่มาในฐานะ “ทัวร์แสวงบุญ” ที่มีการจัดโปรแกรมและติดต่อเข้าร่วมพิธีกรรมล่วงหน้า อีกประการหนึ่ง พิธีบวงสรวงจะเริ่มตอนเช้าตรู่ประมาณ 6.00 น. ผู้วิจัยพบว่า เวลา 05.00 น. ภายในศาลพระพรหมเอราวัณแน่นขนัดจนเข้าไปไม่ได้ ผู้มาร่วมพิธีต้องยืนอออยู่นอกบริเวณศาล เหล่านี้แสดงถึงความตั้งใจและความปรารถนาอย่างแรงกล้าของนักท่องเที่ยวต่างชาติที่จะเข้าร่วมพิธีกรรม กล่าวได้หรือไม่ว่า ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมซึ่งเกิดจากการปรุงแต่งรากความเชื่อเดิมของคนไทยร่วมสมัย ได้กลายเป็น ลัทธิพิธีบูชาพระพรหม “ตำรับไทย” อีกทั้ง “ตำรับ” นี้ยังแพร่กระจายออกไปทั่วโลก กล่าวให้ชัดขึ้น ไทยกำลังส่งออกลัทธิความเชื่อพระพรหม และลัทธิพิธีนี้มี “ไทย” เป็น “ศูนย์กลาง”

การแพร่กระจายของความเชื่อพระพรหมแบบไทยสู่ชาวต่างชาติเริ่มต้นเมื่อใด ยังไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด จากหลักฐานของต่างชาติ ใน พ.ศ.2541 นักธุรกิจและนักการเมืองชื่อดังของไต้หวัน คือ นายกั๋ว มิน ตง ได้จำลองเทวรูปพระพรหมเอราวัณไปตั้งบูชาที่เมืองไทเป ประเทศไต้หวัน มูลเหตุของการนับถือบูชาปรากฏเป็นเรื่องเล่าว่า ชาวต่างชาติผู้นี้ป่วยเป็นโรคไตอย่างรุนแรง ต้องได้รับการบริจาคไตจึงจะมีชีวิตรอด เมื่อไร้ทางออก เขาได้มากราบไหว้และบนบาน



ต่อพระพรหมเอราวัณ เมื่อกลับไปไต้หวัน น้องชายของเขาได้ตัดสินใจมอบไตข้างหนึ่งให้บุคคลดังกล่าวเชื่อว่า สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นเพราะปาฏิหาริย์ของพระพรหมที่ลบนันดาล เรื่องราวดังกล่าวเป็นข่าวดังในไต้หวัน จีน และฮ่องกง นับได้ว่าบุคคลดังกล่าวเป็นชาวต่างชาติคนแรก ๆ ที่ศรัทธากระทั่ง “สร้างพระพรหมขึ้นบูชา” ในประเทศของตน

นับจากนั้น พระพรหมเอราวัณก็เป็นที่รู้จักในหมู่ชาวต่างชาติเชื้อสายจีนอย่างกว้างขวาง นักการเมือง นักธุรกิจ นักร้องนักแสดงชาวไต้หวันและฮ่องกง เดินทางมากราบไหว้พระพรหมเอราวัณอยู่เสมอ กล่าวได้ว่า ความเชื่อพระพรหมได้รับการยอมรับจาก “ชนชั้นนำ” หรือ “ผู้มีชื่อเสียง” ที่เป็นชาวต่างชาติมาก่อน แล้วจึงแพร่กระจายไปสู่ประชาชนทั่วไปในประเทศนั้น ๆ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ นายแลม ฮัน ออง (Lam Han Ong) (สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2560) ชาวฮ่องกงที่เดินทางมากราบพระพรหมเอราวัณพร้อมกับภรรยาและบุตรชาย ความว่า “สามีภรรยาคู่นี้ได้มาบนขอลูกจากพระพรหมเอราวัณเมื่อปีก่อน สิ่งที่หวังนั้นสัมฤทธิ์ผล ได้ลูกชายคนแรกจึงนำลูกชาย (ซึ่งยังเป็นทารก) มาไหว้และกราบพระพรหมเอราวัณ” คำสัมภาษณ์นี้เป็นตัวอย่างหนึ่งของความเชื่อความศรัทธาที่ชาวต่างประเทศมีต่อพระพรหม



ภาพที่ 93 ศาลพระพรหมที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ส่วนตัวของปัจเจกชน เมืองเชียงใหม่ ประเทศจีน

(ภาพโดย พรเทพ ฤงเงิน)





ภาพที่ 94 เทวรูปพระพรหมทำจากกระดาษทองปรากฏร่วมกับเทพเจ้าจีนในพิธีไหว้เจ้าประจำปี ประเทศสิงคโปร์  
(ภาพโดย นรุตม์ คุปต์ธนโรจน์)

ปัจจุบัน ศาลพระพรหมได้รับการสร้างขึ้นบูชาอย่างเป็นรูปธรรมในต่างประเทศ เช่น เกาะไทปา มาเก๊า, เมืองไทเป ประเทศไต้หวัน, วัดต้าไม ฮองกง, วัดม้าขาว ปักกิ่ง ประเทศจีน, ลาสเวกัส อเมริกา เป็นต้น นอกจากนี้ยังปรากฏ “ศาลพระพรหม” ของปัจเจกชนอีกมากมาย สถานที่เหล่านี้ไม่เพียงรับ “ความเชื่อพระพรหมตำรับไทย” ไป แต่ยังรับ “พิธีกรรมบูชาพระพรหม” จากไทยไปด้วย

ผู้วิจัยขอยกกรณีตัวอย่างการนับถือบูชาพระพรหมของปัจเจกชนชาวจีน ประกอบการอธิบาย ข้อมูลนี้ได้จากการสัมภาษณ์ จิติ ทศนกุลวงศ์ (สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2560) อาจารย์ที่คุมวงดนตรีไทยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยาไปแสดงร่วมในพิธีบวงสรวงพระพรหม ณ ประเทศจีน รายละเอียดดังนี้

เศรษฐีชาวจีน (ไม่ประสงค์ให้ออกนาม) ทำธุรกิจเกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์ นับถือบูชาพระพรหมเอราวัณมา 15 ปี เมื่อจะลงทุนทำโครงการอสังหาริมทรัพย์ใหญ่ ๆ บุคคลดังกล่าวจะมาไหว้ขอพรพระพรหมเอราวัณ บนบานว่า หากโครงการที่สร้างประสบความสำเร็จจะสร้างศาลพระพรหมขึ้นบูชา ณ ที่นั้น ๆ ตลอดระยะที่ผ่านมา การดำเนินธุรกิจเป็นไปด้วยความสำเร็จรุ่งเรือง ทำให้บุคคลดังกล่าวติด 1 ใน 20 ของมหาเศรษฐีจีน ศาลพระพรหมจึงถูกสร้างขึ้นตามดินแดนต่าง ๆ ในประเทศจีนที่นักธุรกิจคนนี้ได้ไปลงทุน เช่น เมืองเซี่ยงไฮ้ เมืองเทียนจิน และ

เกาะเกาลูน ฮองกง อย่างไรก็ตาม เนื่องจากปัจจุบัน การนับถือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ในประเทศจีน ยังเป็นประเด็นที่เปราะบางและอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล ศาลพระพรหมที่ก่อสร้างขึ้น แม้จะสร้างอย่างใหญ่โตโอ้อ่า แต่ก็สร้างในพื้นที่ส่วนตัวเสมอ

นอกจากจะตั้งศาลพระพรหมขึ้นบูชาแล้ว บุคคลดังกล่าวยังจัดพิธีบวงสรวง พระพรหมประจำปีขึ้นด้วย งานที่จัดขึ้น จัดในลักษณะงานส่วนตัว ผู้ร่วมพิธีกรรมมีประมาณ 50 คน เป็นคนในครอบครัวและในบริษัท วันจัดงานถือเอาวันที่เปิดกิจการเป็นหลัก พิธีกรรมในแต่ละที่จึงจัด ในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน รูปแบบพิธีกรรมยึดตามขนบไทยอย่างเคร่งครัด ทั้งเครื่องประกอบพิธี การจัดตกแต่งสถานที่ ดนตรีประกอบ และการรำบวงสรวง ทั้งนี้ ได้เชิญพราหมณ์หลวงจากเทวสถาน โบสถ์พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม กล่าวให้ชัดเจน คณะผู้จัดงาน ผู้แสดงดนตรีไทย นางรำ และ พราหมณ์ เป็นชาวไทยที่ได้รับการว่าจ้างให้ไปดำเนินการ จะเห็นว่า ความเชื่อและพิธีกรรมบูชา พระพรหมที่กล่าวถึงข้างต้น ยึดต้นตำรับไทยอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้คงเพื่ออ้างความดั้งเดิมสมจริง



ภาพที่ 95 ศาลพระพรหม หน้า Caesars Palace Las Vegas Hotel & Casino อเมริกา





ภาพที่ 96 ศาลพระพรหมที่วัด Simianshen ไต้หวัน



ภาพที่ 97 พิธีบวงสรวงพระพรหม เกาะไต้หวัน มาเก๊า

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า ความเชื่อพระพรหมที่กำเนิดขึ้นในบริบทเมืองของไทย ได้กลายเป็น “พระพรหมตำรับไทย” แล้วแพร่กระจายออกไปยังต่างประเทศ ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาพระพรหมที่แพร่กระจายยังต่างประเทศมีพลวัตในด้านพื้นที่และกลุ่มชน แต่รูปแบบพิธีกรรมรักษาความดั้งเดิมแบบพระพรหมเอราวัณไว้อย่างเคร่งครัด ทั้งนี้อาจเพราะผู้สร้างต้องการสื่อความความเป็น “ของแท้” จึงนำเข้าคณะผู้จัดจากไทยทั้งหมด ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาพระพรหมในบริบทโลกจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจติดตามยิ่ง



## รายการอ้างอิง

### เอกสารภาษาไทย

- กรมศิลปากร กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. (2540). **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว. .
- จันทร์ศิริ แทนมณี. (2522). **พระพรหมในวรรณคดีบาลีและสันสกฤต**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต), ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- จารุวรรณ, ป. (2549). **สวดพระมาลัย: บทบาทของคีตกรรมหลังความตายต่อวรรณกรรมและสังคม ในพิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง: บทบาทของคติชนกับสังคมไทย**. โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉลาดชาย ระมิตานนท์. (2545). **ผีเจ้านาย**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: มิ่งเมือง
- ทรัพย์ ประกอบสุข. (2527). **วรรณคดีชาตก**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ทศพล จังพานิชย์กุล. (2549). **พระพรหม เทพผู้บันดาลความร่ำรวยและรุ่งเรือง**. กรุงเทพฯ : คอมม่า.
- ทองแถม ศาสตรระจิว. (2549). **อันเนื่องมาจากวิชาการพรหมศาสตร์**. ใน **พรหมสี่หน้า : รวมบทความ/ ธนิต อยู่โพธิ์ และคนอื่นๆ**, หน้า 118-119. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- ธนิต อยู่โพธิ์ และคนอื่นๆ. (2549). **พรหมสี่หน้า : รวมบทความ/ ธนิต อยู่โพธิ์ และคนอื่นๆ**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- ธิดา โมสิกรัตน์. (2537). **ประเพณีและพิธีกรรม** ใน เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 8 **(คติชนวิทยาสำหรับครู) หน่วยที่ 8-15**, หน้า 347-846. (พิมพ์ครั้งที่ 3). สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- นายนรินทร์ธิเบศร์ (อิน). (2550). **นิราศนรินทร์**. นนทบุรี: โครงการเลือกสรรหนังสือมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- นิชธิมา บุญเฉลียว. (2552). **ความทรงจำร่วมของคนลื้อพลัดถิ่นกับประเพณีประดิษฐ์กรรม**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต), สาขาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นิตยา วรรณกิตร์. (2554). **พลวัตของลัทธิพิธีการนับถือเจ้าหลวงคำแดงของกลุ่มไทยวนและไทลื้อในภาคเหนือ**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ), สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิตี เอียวศรีวงศ์. (2536). **ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5**. กรุงเทพฯ : มติชน.

- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2537). *ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม. ศิลปวัฒนธรรม*, 15 (สิงหาคม) 79-106.
- นียดา ทะสุคนธ์, ร. (2525). *ตำราภาพเทวรูปและเทวดานพเคราะห์*. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ.
- บุรณี บุรณศิริ. (2523). *พระพรหม*. (สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต), คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เบตอุอิน (บรรณาธิการ). (2549). *เปิดตำนานห้ามหาพรหม*. กรุงเทพฯ : วาไรตี้ มีเดีย.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2548). *ตำนานพระธาตุของชนชาติไท : ความสำคัญและปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต), สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2550). *กาลครั้งหนึ่ง : ว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเสริฐ รุณรา. (2557). *พิธีสวดนพเคราะห์: พลวัตของพิธีกรรมประดิษฐ์ในสังคมไทยปัจจุบัน* (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต), สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปัญญาสาตก.** (2499). พระนคร : ศิลปบรรณาการ.
- ผาสุข อินทรารุช. (2522). *รูปเคารพในศาสนาฮินดู*. นครปฐม: ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พญาลีไทย. (2543). *ไตรภูมิพระร่วง*. พระนคร : องค์การคำคุณุสภา.
- พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์. (2549). *รูปเคารพพระพรหมในอินเดีย*. ใน **พรหมสี่หน้า: รวมบทความ/รณิตอยู่โพธิ์ และคนอื่นๆ**, หน้า18-30. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- พรหมสุทธิรักษ์, ม. (2549). *พระพรหมผู้สร้างในวรรณคดีไทย* ใน **พรหมสี่หน้า: รวมบทความ/รณิตอยู่โพธิ์ และ คนอื่นๆ**, หน้า 82-95. กรุงเทพฯ : อมรินทร์
- พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง.** (2515). (พิมพ์ครั้งที่ 3). เล่มที่ 9 พรหมชาลสูตร, เกวัฏฐสูตร. เล่มที่ 11 อัคคัญญสูตร. เล่มที่ 15 พกสูตร, ปรินิพพานสูตร. เล่มที่ 16 ปัพพตสูตร. เล่มที่ 19 พรหมจริยาสูตร, เล่มที่ 20 พรหมายสุสูตร, พรหมสูตร. เล่มที่ 23 ทกสกนิบาต อังคุตตรนิกาย. พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
- พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. (2512). **บทละครเรื่องรามเกียรติ์**. กรุงเทพฯ : บรรณาการ
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2513). **พระเป็นเจ้าของพรหมณ์**. หนังสืออนุสรณ์ งานฌาปนกิจศพ นางสาวศุภา สิริกาญจน ณ วัดเทพศิรินทราวาส 1 มีนาคม 2513.
- พระมหาพุทธรักรักษ์ ปราบนอก. (2540). **การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องพรหมในคัมภีร์อุปนิษัและคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต), สาขาวิชาภาษาสันสกฤตภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- พระยาสังฆาภิรมย์ฯ (สรวง ศรีเพ็ญ). (2556). **เทวกำเนิต**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- พระสูตรและอรรถกถาแปล (ฉบับมหาภูมิภคณาจารย์ เล่มที่ 55-64)**. (2555). นครปฐม : โรงพิมพ์มหาภูมิภคณาจารย์วิทยาลัย.
- พัฒน พึ่งผลา. (2535). **ชาติกัณฑ์วรรณกรรมไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พิเชฐ สายพันธ์. (2539). “**นาคาคติ**” อีสานลุ่มน้ำโขง : ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาบัณฑิต), สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พิภก เมืองหลวง. (2554). **มนทัศน์และสัญลักษณ์ในงานบุญแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ บ้านท่าม่วง อ.เสลภูมิ จ.ร้อยเอ็ด**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต), สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. (2554). **ลัทธิการนับถือเจ้าแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต), สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มนตรี ปราโมท. (2552). **การไหว้ครุดนตรีไทย ใน โครงการองค์ความรู้เรื่องพิธีไหว้ครุดนตรีไทย**. กลุ่มดุริยางค์ไทย สำนักการสังคีต กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2548). **พรหมหน้าเดียว**. ตำรวจวิชาการ, 2(4), 97-107.
- วิสุทธ์ บุญกุล. (2549). **ปรัมปราว่าด้วยพระพรหม ใน พรหมสี่หน้า : รวมบทความ/ธนิต อยุธยา และ คนอื่นๆ**, หน้า 2-17. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2559). “**คติชนสร้างสรรค์**” : บทสังเคราะห์และทฤษฎี. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ศิราพร ณ ถลาง. (2552). **ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2550). **เทวสถานโบสถ์พราหมณ์**. ใน **เทวสถานโบสถ์พราหมณ์-เสาชิงช้า**, หน้า 119-150. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์ พรินต์ติ้ง.
- ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2550b). **เสาชิงช้า**. ใน **เทวสถานโบสถ์พราหมณ์-เสาชิงช้า**, หน้า 45-118. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์ พรินต์ติ้ง.
- ส.พลายน้อย. (2555). **เทวนิยาย**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ยิปซี.
- สถาพร เขาวนสวรรค์. (2555). **พรหมสี่หน้า...ตำราของพ่อ**. หนังสือประกอบพิธีเป่ายันต์ พรหมสี่หน้า ครั้งที่ 12 . วัดบางกุฎีทอง ปทุมธานี.



- สมบุรณ์ สุขสำราญ. (2556). *ความเชื่อและพิธีกรรมแบบจีนในสังคมไทย*. ใน *ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย*, หน้า 555-596. (พิมพ์ครั้งที่ 16). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สมสุข หินวิมาน. (2548). *ทฤษฎีการสื่อสารกับโลกาภิวัตน์*. ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญานิเทศศาสตร์และทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ 8-15*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สมัคร บุรวาต. (2523). *ปรัชญาของลัทธิขงจื๊อ*. พระนคร : แพร์พิทยา.
- สุกัญญา สุฉายา. (2556). *ทุนวัฒนธรรมกับวัตถุมงคลในปัจจุบัน วารสารอักษรศาสตร์ ฉบับพิเศษ “คติชนสร้างสรรค์”*, 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2556)( 42), 75-102.
- สุกัญญา สุฉายา. (2560). *พิธีขอฝนของชนชาติไทย*. ใน *คติชนคนไทยในวัฒนธรรมข้าว*, หน้า 231-266. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุฉายา, ส. (2558). *การประยุกต์ใช้คติชนในการสร้างวัตถุมงคลในปัจจุบัน* ใน *ศิราพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ). เรื่องเล่าพื้นบ้านไทยในโลกที่เปลี่ยนแปลง*, หน้า 69-156 กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สุชาดา กิตติตระกูลกาล. (2540). *ศาลท่านท้าวมหาพรหมโรงแรมเอราวัณ : การแสดงเชิงพิธีกรรมยุคโลกาภิวัตน์*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ), สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2533). *วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรัชย์ ชินบุตร. (2553). *การสืบทอดอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของหมอเหยาและอัตลักษณ์ของผู้ไทในพิธีเหยาเลี้ยงผี : กรณีศึกษาตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ), สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรเดช โชติอุดมพันธ์. (2550). *วัฒนธรรมการบริโภคในพื้นที่เมือง: บทวิเคราะห์วรรณกรรมร่วมสมัยใน สุพรรณแต่ันความรู้เรื่องวัฒนธรรมบริโภค*, หน้า165-198. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สุรียา สมุทคุปดี และคณะ. (2543). *ทรงเจ้าเข้าผี : วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิฤติการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- สุรียา สมุทคุปดี และพัฒนา กิติอาษา. (2533). *สัญลักษณ์สำคัญในบุญบังไฟ : การวิเคราะห์และการตีความหมายทางมานุษยวิทยา*. ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2544). **ชุมชนโตใหญ่ร่วมสมัยกับกระบวนการสร้างสำนึกชาติพันธุ์ กรณีเมืองน้ำคำ รัฐโตใหญ่**. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

**หนังสืออนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรีสุวิชาแพทย์**. (2523). วัดมกุฏกษัตริยาราม: กรุงเทพฯ.

อ.วัฒน์ คงลักษณ์. (2552). **ตำราพรหมชาติฉบับคนรุ่นใหม่**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: แสงดาว.

อภาภรณ์ วัลลิโกดม. (2536). **ศาลเจ้า ศาลเทพ ศาลพรหม ในประเพณีความเชื่อของชาวเมือง : กรณีศึกษาเฉพาะบ้านถนนงามวงศ์วาน**. (สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต), ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อภาภรณ์ วัลลิโกดม. (2549). **ลัทธิพิธีท่านท้าวมหาพรหม**. ใน **พรหมสี่หน้า: รวมบทความ/รณิต อยู่โพธิ์ และคนอื่นๆ**, หน้า 111-141. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

อำพัน ตัณฑวรรณ. (2549). **ตำนานท่านท้าวมหาพรหม**. ใน **พรหมสี่หน้า: รวมบทความ/รณิต อยู่โพธิ์ และคนอื่นๆ**, หน้า 96-110. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

เอกรินทร์ พึ่งประชา. (2545). **พระราชูปถัมภ์ประเพณีประดิษฐ์แห่งวัดศิรชะทอง**. (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาบัณฑิต ), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

### **เอกสารภาษาอังกฤษ**

Hobsbawn, E. a. T. R. e. (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Keyes. Charles. (2006). *The Destruction of a Shrine to Brahma in Bangkok and the Fall of Thaksin Shinawatra: The Occult and the Thai Coup in Thailand of September 2006*. Singapore: Asia Research Institute, National University of Singapore.

Turner. Victor W. (1967). *The Forest of Symbol: Aspects of Ndembu Ritual*. U.S.A.: Cornell University Press.

Turner. Victor W. (1970). *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. University of Chicago: Aldine Publishing Company.

### เว็บไซต์

Themidocor. (8 พฤศจิกายน 2558). **วิธีไหว้ขอพระพรหมเอราวัณ**. Retrieved from [www.pantip.com](http://www.pantip.com)

กรุงเทพธุรกิจ. (27 ตุลาคม 2560). **ภาคการท่องเที่ยวปี 59 ดันรายได้ 17% ของจีดีพี**. Retrieved from [www.bangkokbiznews.com](http://www.bangkokbiznews.com)

ตำราพรหมชาติ. (4 ตุลาคม 2559). Retrieved from [www.ich.culture.go.th](http://www.ich.culture.go.th)

เต็งฮ่วยฉุน (เจียน), กาญจน์ญาณ์ กฤษณ์ชญาคมน์ (แปล) (27 ตุลาคม 2559). **เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา “ทำวมหาพรหมในไต้หวัน”** Retrieved from [www.taiwan-panorama.com.tw](http://www.taiwan-panorama.com.tw)

**ทำวมหาพรหมเอราวัณ เรื่องจริงที่คุณต้องอึ้ง อารมณ์ที่คุณต้องเชื่อ**. (8 พฤศจิกายน 2558). Retrieved from [www.manager.co.th](http://www.manager.co.th)

เทวสถานโบสถ์พราหมณ์. (24 เมษายน 2559). Retrieved from [www.kanchanapisek.or.th](http://www.kanchanapisek.or.th)

ธิตี ปลืทอง. (8 พฤศจิกายน 2558). **รอดปาฏิหาริย์! เปิดใจคนนางรำศาลทำวมหาพรหมเอราวัณ** Retrieved from [www.siamganes.com](http://www.siamganes.com)

**บวงสรวงพระพรหม อำเภจตุรพักตรพิมาน ประจำปี 2557**. (20 กรกฎาคม 2557). Retrieved from [www.mcot.net](http://www.mcot.net)

บุญรอด บุญเกิด. (9 เมษายน 2560). **จุดแดงที่แต้มบนใบหน้าของผู้หญิงอินเดีย**. Retrieved from [www.uniserve.buu.ac.th](http://www.uniserve.buu.ac.th)

**พระพรหม : สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่ทำเนียบ**. ( 6 เมษายน 2559). Retrieved from [www.tnamcot.com](http://www.tnamcot.com)

**พระพรหม มหาเทพผู้สร้างโลกและลิขิตชีวิตมนุษย์** (8 พฤศจิกายน 2558 ). Retrieved from [www.siamganes.com](http://www.siamganes.com)

**มูลนิธิทุนทำวมหาพรหมเพื่อกาชาด**. (1 มิถุนายน 2560). Retrieved from [www.redcrossfundraising.org](http://www.redcrossfundraising.org)

แม่ นางหวานเย็น. (5 พฤศจิกายน 2558). **ประสบการณ์การบนพระพรหม**. Retrieved from [www.pantip.com](http://www.pantip.com)

**ไม่เชื่ออย่าลบหลู่** (8 พฤศจิกายน 2558). Retrieved from [www.bigza.com](http://www.bigza.com)

**รำลือ! อารมณ์พระพรหม อุบัติเหตุทางม้าลายอโศก**. (8 พฤศจิกายน 2558 ). Retrieved from [www.new.sanook.com](http://www.new.sanook.com)

ริว จิตสัมผัส. (9 เมษายน 2560). **คนอวดผี: สัมผัสปาฏิหาริย์พระพรหม**

Retrieved from [www.youtube.com](http://www.youtube.com)

รู้คุณ และ Chohokun. (5 พฤศจิกายน 2558 ). **วันเวลาที่เหมาะสมในการไหว้ขอพรพระพรหม.**

Retrieved from [www.pantip.com](http://www.pantip.com)

**วัดพระพรหม ใต้หวัน.** (25 ตุลาคม 2560). Retrieved from <https://m.facebook.com/pages>

**วิธีไหว้ขอพรพระพรหมเอราวัณ.** (8 พฤศจิกายน 2558 ). Retrieved from [www.pantip.com](http://www.pantip.com)

**สารพัทธรัฐบาลบวงสรวง “บ้านนรสิงห์” แก้อาถรรพ์ทำเนียบรัฐบาล.** (6 เมษายน 2559).

Retrieved from [www.thaipublica.org](http://www.thaipublica.org)

**สำนักข่าวไทยนิวส์.** (20 กรกฎาคม 2557 ). **จังหวัดสิงห์บุรีจัดแถลงข่าวการจัดงานสักการะพระ**

**พรหม.** Retrieved from [www.thainews.prd.go.th](http://www.thainews.prd.go.th)

**สำนักข่าวไทยนิวส์.** (24 เมษายน 2559). **จังหวัดสิงห์บุรีจัดทำรูปเหมือน “พระพรหมสิงห์บุรี” องค์**

**ใหญ่ที่สุดในประเทศจำหน่าย.** Retrieved from [www.thainews.prd.go.th](http://www.thainews.prd.go.th)

**เหรียญพรหมเสาร์ท้า.** (25 ตุลาคม 2560). Retrieved from [www.g-pra.com](http://www.g-pra.com)

**อำเภอจตุรพักตรพิมาน.** ( 21 เมษายน 2559). Retrieved from [www.th.m.wikipedia.org](http://www.th.m.wikipedia.org)

### **สัมภาษณ์**

Lam Han Ong. **นักท่องเที่ยวยาวฮองกงที่เดินทางมาแก้บนพระพรหมเอราวัณ.** **สัมภาษณ์.**

(10 มีนาคม 2560).

เกยูร สุขทอง. **เจ้าของเทวาลัยพระพรหม อัมรีตัมฯ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ.** **สัมภาษณ์.**

(20 มีนาคม 2559).

ไค้ก เสนา. **ผู้เข้าร่วมพิธีสวดขอเงินพระพรหม วัดบางกุฎีทอง ปทุมธานี.** **สัมภาษณ์.**

(1 มีนาคม 2557).

เดชา ใจแน่น. **ผู้เข้าร่วมพิธีบวงสรวงท่านพ่อพระพรหม อำเภอหัวหิน ประจวบคีรีขันธ์.** **สัมภาษณ์.**

(13 เมษายน 2559).

ธิตี ทศนกุลวงศ์. **นักดนตรีไทยที่ไปแสดงในพิธีบวงสรวงพระพรหมประเทศจีน.** **สัมภาษณ์.**

(14 มิถุนายน 2560).

นิमित มณีกิจ. **รองผู้จัดการแผนกคอนเซียจ โรงแรมไพล์ซีซั่น.** **สัมภาษณ์.** (1 กรกฎาคม 2559).

เยา สามโคก. **ผู้เข้าร่วมพิธีสวดขอเงินพระพรหม วัดบางกุฎีทอง ปทุมธานี.** **สัมภาษณ์.**

( 1 มีนาคม 2557).

โรส เกษตรนวมินทร์. ลูกศิษย์ลูกฟ่อชำนาญที่มาช่วยงานวัดบางกุฎีทอง ปทุมธานี. **สัมภาษณ์.**  
(1 มีนาคม 2557).

วาริชวัฒน์ เอียดแก้ว. นักวิชาการอิสระในอำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช. **สัมภาษณ์.**  
(25 ตุลาคม 2560).

ศศิธร นามเพ็ง. ปลัดอาวุโส อำเภอจตุรพักตรพิมาน ร้อยเอ็ด. **สัมภาษณ์.** (11 กุมภาพันธ์ 2559).

ศักดิ์ดา เอี่ยมศรี. หมอพรามณ์ที่ประกอบพิธีบวงสรวงพระพรหม เทวาลัยท่านพ่อพระพรหม อำเภอ  
หัวหิน ประจวบคีรีขันธ์. **สัมภาษณ์.** (13 เมษายน 2559).

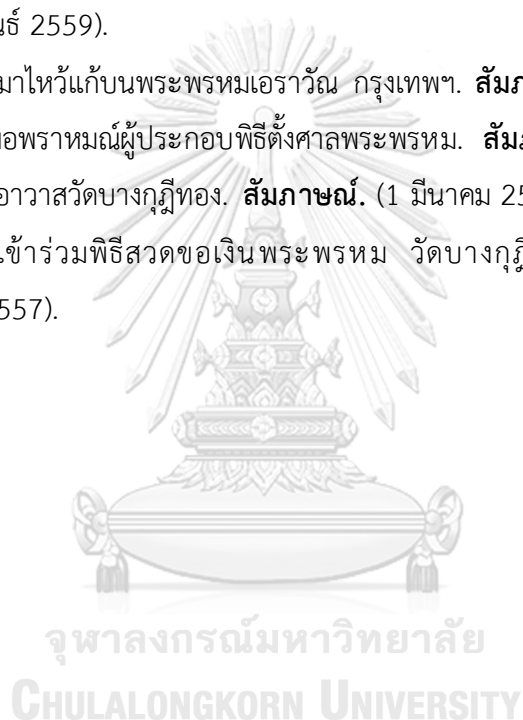
สมพงศ์ พันแสง. วัฒนธรรมอำเภอ อำเภอจตุรพักตรพิมาน ร้อยเอ็ด. **สัมภาษณ์.**  
(11 กุมภาพันธ์ 2559).

สายใย คงสันเทียะ. ผู้มาไหว้แก่นพระพรหมเอราวัณ กรุงเทพฯ. **สัมภาษณ์.** (13 ธันวาคม 2556).

สิริชัย เอี่ยมสะอาด. หมอพรามณ์ผู้ประกอบพิธีตั้งศาลพระพรหม. **สัมภาษณ์.** (31 พฤษภาคม 2560).

หลงพ่อชำนาญ. เจ้าอาวาสวัดบางกุฎีทอง. **สัมภาษณ์.** (1 มีนาคม 2557).

อนุศักดิ์ สุรินทร์. ผู้เข้าร่วมพิธีสวดขอเงินพระพรหม วัดบางกุฎีทอง ปทุมธานี. **สัมภาษณ์.**  
(1 มีนาคม 2557).





ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย  
**CHULALONGKORN UNIVERSITY**



## ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายอภิวัฒน์ สุธรรมดี เกิดเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2519 สำเร็จการศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ในปีการศึกษา 2539 และสำเร็จปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ในปีการศึกษา 2549

ต่อมาในปีการศึกษา 2556 ได้เข้าศึกษาหลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาไทย (คติชน) ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้รับทุนการวิจัย จากโครงการเมธีวิจัยอาวุโส (สกว.) “คติชนสร้างสรรค์: พลวัตและการนำคติชนไปใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย, สถาบันไทยศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ENITS Scholarships 2016) และทุนวิจัยวิบูลย์สวัสดิ์-แอนเดอร์สัน

ปัจจุบันเป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย  
CHULALONGKORN UNIVERSITY